TEISĖS MOKSLŲ BIBLIOTEKA
Nr. 21
Red. *A. Janulaitis*

Mykolas Römer'is. L'Etat et son droit constitutionnel. Première partie. L'Etat. Tome II.

MYKOLAS RÖMER'IS

Valstybė ir jos konstitucinė teisė

I dalis

VALSTYBĖ

II tomas

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO TEISIŲ FAKULTETO LEIDINYS
KAUNAS 1935

AKC. B-VĖS „VARPAS" SPAUSTUVĖ
KAUNAS, GEDIMINO G-VĖ 38 NR.

TURINYS

II tomas.

I. Visuomenė ir Valstybė senovėje, viduramžiuose ir naujais laikais ligi Didžiosios Prancuzų Revoliucijos imtinai.

IV. Socialinių junginių santykiai tarp savęs ir su valstybe.

V. Nacionalizmas.

Pusl.

I. Visuomenė ir Valstybė senovėje, viduramžiuose ir naujais laikais ligi Didžiosios Prancuzų Revoliucijos imtinai.

1. Visuomenė ir valstybė senovėje.

Visuomenės problema valstybėje yra svarbi ir gana paini. Mums jau teko kiek ją paliesti, referuojant įvairias doktrinas ir kalbant apie valstybės ir teisės mokslo metodus bei apie socialinę teisės esmę. Čion mes kiek tiksliau šį klausimą išžiūrėsime ir tuo galutinai paruošime dirvą valstybės sąvokai aiškiai nustatyti ir suprasti.

Visų pirma mes čion dar primename ir pabrėžiame tai, ką pačioje pradžioje jau esame pasakę, kad visuomenės sąvoka yra iš pamatų ir esmės skirtinga nuo tautos-populi sąvokos. Tai, kas profanų kalbose ir rašiniuose dažnai virsta sinonimais, kai kartais tas pats fenomenas vadinama čion „tauta" čion „visuomenė", moksle turi būti atskiriama griežtai, kaip dvī tikslios sąvokų kategorijos. Tauta-populus, valstybės elementas, kiekybinė vienlypė individų masė, tam tikros socialinės funkcijos rūšies (valstybės) dalyvių visuma, taip sakant organiškai sutampanti su pačiu funkcionaliniu socialiniu junginiu ir neatskirtina, neįmanoma be jo ir už jo ribų, nieko savo esmėje neturi iš visuomenės, kuri yra amžina, kaip amžinas yra pats socialinis žmonių bendravimas, nepareinanti savo esmėje nuo valstybės ir nesurišta su ja, nes taip pat gyvuojanti ten, kur yra valstybė, kaip ir ten, kur jos nėra, pagaliau savo plačiausiu apsireiškimu apimanti ir pačią valstybę, o savo pobūdžiu reiškianti ne kiekybinę vienlypę individų masę arba palaidų individų dulkes, bet kokybinę organizuotą žmonių santykiavimo ir socialinio veikimo konstrukciją, kurioje jungimosi ir skirstymosi (integracijos ir diferenciacijos) procesai yra susikristalizavę įvairiausiais funkcionaliniais socialiniais junginiais.

Populus ir societas, tauta (valstybinė) ir visuomenė — štai dviem sąvokom du terminai, kurių mūsų moksle niekuomet maišyti nereikia.

Visuomenės reikšmė valstybei ir jos mokslui ilgą laiką nebuvo tiksliai suprasta ir įvertinta. Net ir iki šiol šiuo klausimu yra moksle žymių spragų ir netikslumų. Grynai individualistinės asocialinės valstybės mokslo tradicijos, kilusios iš tam tikrų išorinių valstybės mokslo plėtimosi aplinkybių ir būtent kaip tik iš tam tikrų socialinių to mokslo uždavinių ir moderninio mokslo paveldėtos iš XVIII amžiaus ir Didžiosios Prancuzų Revoliucijos sutvirtintų valstybės ir jos konstitucinės teisės sąvokų, dar toli gražu nėra nugalėtos ir pakeistos tikru visuomenės problemos išsprendimu.

Tačiau šis visuomenės veiksnio neįvertinimas arba net neigimas, kad ir klaidingas iš esmės, atiteko tam tikrus socialinius valstybės evoliucijos reikalus, žinoma, visiškai nereiškia, kad kada nors praeity tiek klasikinėje senovėje, tiek viduramžiuose, tiek pačioje griežčiausiojo individualizmo viešpatavimo gadynėje, visuomenė tikrai būtų išnykusi arba sutirpusi valstybėje ar jos tautoje, arba būtų nustojusi veikusi valstybę ir jos valdžią tąja pačia kryptimi ir tais pačiais to veikimo dėsniais, kuriais ji ją ir šiuo laiku veikia. Tiktai to veikimo intensyvumas nevisuomet būdavo vienodas ir ne tie patys socialinio jungimosi ir skirstymosi padariniai tomis pačiomis jėgomis tame veikime dalyvavo. Tačiau visuomenė buvo gyva ir veikli visumet.

Senovės valstybei charakteringa buvo stengimasis padengti visą socialinį bendravimą, išplėsti valstybinę formą į visą visuomenę, kitaip sakant, neapriboti valstybės tam tikromis teritorinėmis sienomis ir nelaikyti jos tam tikru aprėžtu teritoriniu vienetu, bet steigti universalinę, pasaulinę valstybę. Žinoma, pati pasaulio sąvoka čion buvo siauresnė, negu mūsų gadynės žmonijos pasaulis, apimąs visą Žemės rutulį. Mūsų laikais universalinės pasaulinės valstybės idėjoje reiškiasi „planetinė“ valstybė, nes mūsų laikais ir socialinis bendravimas yra planetinis. Senovėje tokių „socialinių pasaulių“ galėjo būti tuo pačiu laiku keli įvairiose Žemės rutulio dalyse, dažnai nieko vienas apie kitą nežiną ir jokių tarp savęs ryšių neturį, kaip kad Kinai ir Roma. Bet vienoje civilizacijoje, vie-

name socialinio bendravimo pasauly buvo pastangos įkurti vieną valstybę, vienas universalinis viešpataująs junginys, kuris stovėtų pačioje hierarchizuotos visuomenės viršūnėje, pavergęs visus kitus socialinius junginius savo vyriausiajai galiai. Jei šios valstybės kūrybos pastangos kildavo greta keliuose centruose, tai tarp jų kildavo kova už pasaulinį viešpatavimą. Tiesa, būdavo ir kitokių reiškinių, būtent kai kelios greta įsikūrusios ir teritoriškai viena nuo kitos atskirtos valstybės, tilpstančios viename plačiame ir veikliajame socialiniame bendravime, kurį jos tarp savęs valstybiškai suskirstydavo, sugyvendavo be nuolatinės kovos už jų visų kuriai jų vienai pavergimą. Vienas ryškiausių tokio kelių kaimyninių vietos valstybių viename veikliajame socialiniame bendravime sugyvenimo pavyzdys — tai senovės Graikija. Tačiau senovėje toks sugyvenimas tai nebuvo tam tikras principas. Pasaulinės valstybės idėja arba kitaip sakant valstybės, padengiančios visą socialinį bendravimą ir nepaliekančios nieko socialinio už savo ribų, — ši idėja lydėjo beveik visus senovės valstybinės kūrybos reiškinius. Nuo šios idėjos neatskirtinas buvo ir karas už pasaulinį viešpatavimą, nuolatinė tarp kylančių valstybinės kūrybos pastangų kova.

Valstybės „autarkija" pagal Aristotelį.

Nors tarp senovės valstybių daugumos kaip tik Graikija valstybingumo atžvilgiu išsiskiria tuo, kad ji susitvarkė vietos valstybėmis ir nesiekė universalinės pasaulinės valstybės, tačiau ne kas kitas, kaip genialinis Graikas filosofas A r i s t o t e l i s, studijuodamas valstybės esmę ir charakteringas žymes, iškėlė ir suformulavo tą senovės valstybės charakteringą bruožą, kuriuo ir rėmėsi ši valstybės į visą socialinį bendravimą išplėtimo, tad jos universalumo tendencija.

Šis Aristotelio konstatuojamas valstybės esmės bruožas, skiriąs ją nuo visų kitų socialinių junginių ir kaip tik charakteringas senovės valstybei, tai esanti jos „autarkija". Šiuo terminu apibūdinama sąvoka, kuri rusų kalboje išverčiama žodžiu „samodostatočnost" (lenkų „samowystarczalność"), į kurios svarbą buvo dažnai nurodoma ir mūsų laikais Didžiojo 1914—1918 m. Karo metu. Kaip reikėtų šis terminas taisyklingai išreikšti lietuvių kalba, aš nežinau: gal „paties sau užtenkamumas" ar „auto-užtenkamumas" arba „visiškumas". „Autarkija" tai yra tokia socialinio bendravimo arba socialinio junginio būklė, kurioje v i s i v i s ų t o b e n d r a v i m o a r t o j u n g i n i o n a r i ų r e i k a l a i g a l i b ū t i t o b e n d r a v i m o a r t o j u n g i n i o r i b o s e p a t e n k i n t i, kitaip sakant, kai socialinis bendravimas pats sau užtenka ir nėra nie-

ko iš šalies, iš už savo ribų, reikalingas. Dar kitaip sakant tai yra visiškas ne tiktai formalinis, bet ir materialinis, socialinio junginio savarankiškumas, kuris numato visų visiems reikalams tenkinti priemonių turėjimą, valdymą ir disponavimą.

Aišku, kad tokios būklės pasiekimas yra galimas tiktai universalinėje valstybėje, valstybėje, padengiančioje visuotinį socialinį bendravimą; nes jeigu valstybės nariai įeina į socialinį bendravimą su užsieniais, arba jeigu pati valstybė vykdo kuriuos nors santykius su užsieniais, tai tat reiškia, kad kurie nors socialiniai reikalai vietoje visiško patenkinimo neranda, o tuo pačiu „autarkija" nėra realizuota. Tokia socialinė būklė, kurioje sugyvena daugybė suvereninių vietos valstybių, tarp kurių, turint galvoje jų visuomenes, socialinis vieno plataus tarptautinio bendravimo darbas yra suskirstytas ir sugyvenimas pagrįstas tarpusavių ekonominių, kultūrinių ir kitų patarnavimų pasikeitimu, yra priešinga „autarkijai".

Tad „autarkija" reiškia tą senovės valstybės žymę, kurią mes ir mūsų gadynės kai kuriuose valstybingumo reiškiniuose galime pastebėti, būtent tuose reiškiniuose, kurie mūsų laikais priimta tiksliai vadinti „imperializmu". Karingas imperializmas, pagrįstas „autarkijos" idėja ir jos siekimu, ir sudaro vieną labai ryškų senovės valstybės tipo esmės bruožą.

Žiūrėk šiuo klausimu Georgo Jellinek'o „Allgemeine Staatslehre" (rusų kalbos vertimas: „Pravo Sovriemiennago gosudarstva. Obščeje učenije o gosudarstvie", II laida, Hessen'o redakcija, Petrapilis, 1908 m., 317—319 pusl.).

2. Visuomenė neatskirtina nuo žmonių.

Tačiau niekumet nei tada ir ten, kada ir kur dar jokios valstybės nebuvo ir kur, kaip mums rodo laukinių žmonių gyvenimo sąlygos, socialinis bendravimas reiškėsi palaidų šeimų ir genčių anarchija, nei anuose pasaulinės valstybės kūrybos reiškiniuose, kuriuose socialinis bendravimas turėjo būti vieningo griežto imperiumo padengiamas, visuomenė su savo įvairiais junginiais nebuvo visiškai nuslopinama. Kraujo ir ūkio (darbo) šeima (societas domestica), socialinės klasės arba luomai (laisvi žmonės arba piliečiai ir vergai, patricijai ir plebejai), Romos pasaulinės imperijos metu, daugybė įvairių tikybinių ir filosofinių mokyklų ir grupių, bendruomenės, vietos provincijų ir įvairių istorinių šalių painios vietos visuomenės su savo skirtingais socialinio jungimosi ir skirstymosi padariniais, visa tai buvo valstybės ribose gyva ir valstybės nepraryta, nepakeista, iš socialinės tikrenybės neišmesta.

Kiek valstybei reiškia socialinė aplinkuma, visuomenė, jos struktūra, jos socialinių veiksnių bei junginių sąstatas, būdas, organizacija, ir kad tai yra amžina ir liečia lygiai moderninę, kiek senovės valstybę, mes matome iš to, kad geriausieji senovės istoriją ir jos valstybę liečią klasikiniai veikalai, kaip antai prancuzo Fustel de Coulange'o „La cité antique" arba vokiečio Mommsen'o Romos Istorija, — yra kaip tik tie, kurie rimtai atsižiūrėjo ir giliai bei tiksliai išstudijavo atitinkamų šalių socialinę aplinkumą bei visuomenę, šeimą, bendruomenę, tikybinius junginius, socialines klases, ūkio socialinius padarinius, kaimyninių šalių visuomenę, žodžiu, kurie valstybę studijavo visuomeniškai, nepasitenkindami vien išorinių įvykių išdėstymu, bet suderinę istorijos faktus su sociologiniu tyrinėjimu.

3. Viduramžių anarchinis socialinis bendravimas, Vakarų Romos Imperijai žuvus.

Valstybei esant arba nesant, visuomenė nuolat yra. Ypatingas visuomenės žydėjimo laikas — tai buvo viduramžiai. Ilgas viduramžių laikotarpis, kuris skiria mūsų gadynę ir jos moderninę valstybę nuo klasikinės senovės, tuo yra šiuo atžvilgiu ypatingai įdomus ir charakteringas, gal vienintėlis civilizacijoje fenomenas, kad socialinis bendravimas buvo tuo laiku labai išsiplėtęs, giliai susiskirstęs, painus, tačiau nesugebėjęs įkurti pastovios valstybės, paskendęs anarchijoje, nors nuolat trokštąs valstybės, svajojęs apie ją ir jungiąs valstybės idėją bei savo apie ją svajonę su fikcijomis, neatitinkančiomis tikrenybės.

Viduramžių anarchija yra pakeitusi kaip tik griežčiausiąją pasaulinės valstybės formą, įgyvendintą pasaulinėje Romos Imperijoje. Iš universalinės valstybės, iš tikrųjų padengiančios visą socialinį bendravimą, anos gadynės žmonija, bent Vakarų Romos Imperijos dalies žmonija, yra betarpiškai įkritusi į socialinės anarchijos chaosą, pagilintą barbarų klajojimais, skaldančiais nusistovėjusią senosios visuomenės struktūrą, įterpiančiais į jos naujus socialinius padarinius, pertvarkančiais socialinius klodus įvairiais naujais veiksniais bei procesais. Dideliame civilizacijos smukime, kuris charakterizuoja pirmąją Viduramžių dalį nuo V iki IX ir X amžiaus, socialinis Vakarų Europos bendravimas, kuris Romos Imperijos metu visame įvairių provincijų plote buvo pamažu šablonizuojamas, tampa labai margas ir įvairiais būdais iš naujo iš pagrindų savotiškai skirstomas tiek naujais socialinių jungi-

nių tipais, tiek naujais kitokiais jų santykiavimo vietos mazgais, kuriuose imdavo kilti ir nauji valstybinės minties ir valstybinės kūrybos pastangų procesai.

Tačiau šis Viduramžių anarchijos socialinis bendravimas, toks painus savo junginių konstrukcijoje, giliai diferenciuotas, išmargintas naujos valstybinės kūrybos vietos mazgais, vis dėlto sociališkai neišsiblaškė ir nerado nė savo civilizacinio vienumo, nė savo bendrosios visuomeninės istorijos, vieningos savo socialinėje evoliucijoj ir aiškios savo socialiniuose idealuose ir siekimuose. Barbarizuota Italija, Galija, Iberija, Britanija, Germanų žemės, vėliau pamažu ir kai kurios Slavų vakarų šalys, tolimi Skandinavų šiaurės plotai ir pagaliau, nors ir kiek pavėlavę, Lietuvių gentys nenuėjo kiekvienas savo atskirais keliais be jokio bendro jiems ryšio šioje didelėje Europos viduramžių anarchijoje. Visuomenė, įkurta šios anarchijos gadynėje, giliai suskirstyta ir nesutvarkyta jokio bendro valstybinio junginio, nepažinojusi net jokio pastovaus tarpvalstybinio santykiavimo, nes dar ir vietos valstybių nesutvarkiusi, tai vis dėlto buvo ne tiktai mechaninė atsitiktinė įvairių palaidų socialinių procesų išdava, bet tikras organizuotas vienos vyriausios idėjos, vienos visuotinės formos ir vieno socialinio plano kūrinys. Tai buvo be abejo viena įdomiausių tos anarchijos žymių. Vienumas buvo netiktai mechaninis, bet psichinis; visuomenė buvo sąmoninga, ji buvo visų pajautime gyva ir reali. Cementuojančio organizacinio vaidmens subjektu buvo ne valstybė, bet Bažnyčia.

4. Vieningas socialinis Krikščionijos junginys Vakarų žmonijoje ir visuotinė Romos-Katalikų Bažnyčia.

Sociališkai organizacinis Bažnyčios vaidmuo ir psichiškai tikslingas plačiosios universalinės visuomenės vieningumas sudaro ypatingą tos nepaprastos Viduramžių anarchijos žymę. Kad nesant valstybės, nė bendros pasaulinės, nė atskirų vietos valstybių, visuomenė neišnyksta, tai nieko nepaprasto nesudaro. Kur reiškiasi socialinis bendravimas, kur socialiniai santykiai, vis tiek kuriais metodais jie būtų vykdomi ir tvarkomi, nėra galutinai suirę ir nustoję veikę, ten savaime yra ir visuomenė, nes visuomenė plačiausia prasme tai ir

yra visas socialinis bendravimas. Bet toji plati ir socialiniais junginiais suskirstyta visuomenė gali būti palaida, o gali būti ir pati organizuota, kaip tam tikras antrinis socialinis junginys, apimąs ir padengiąs daugybę pirminių socialinių junginių. Tas antrinis organizuotas socialinis junginys, apimąs visą visuomenę arba teritorines plačiosios visuomenės kategorijas, tai dažniausia kaip tik ir yra valstybė, viešpataująs junginys, veikiąs imperium'u, arba pasaulinė viena valstybė Imperija, arba daugybė atskirų teritorinių vietos valstybių.

Viduramžiai iš karto neturėjo nė universalinės imperijos, padengiančios visą Vakarų Europos žmoniją, nė nusistovėjusių vietos valstybių. Jų socialiniai junginiai, apie kurių painų suskirstymą buvau sakęs, buvo tarp savęs anarchiniame santyky. Tačiau jųjų anarchinė visuomenė nebuvo palaida; ji buvo įsiliejusi į vieną antrinį universalinį junginį, į vieningą Krikščioniją, į ryškų tvirtą tikybinį junginį, organizuojamų vienos universalinės Romos-Katalikų Bažnyčios. Tai be abejo nebuvo savaime valstybė; jos organizacija, jos valdžia, vadinama s a c e r d o t i u m, veikė kitokiomis priemonėmis bei sankcijomis savo funkcijai vykdyti ir apdrausti, negu kad valstybės valdžios imperiumas, bet tai buvo aiškus organizuotas socialinis junginys su savo vieningais siekiamais tikslais, savo idealais, savo drausme ir savo tvarkinga organų hierarchija.

Stiprus drausmingas Krikščionijos junginys, apimąs visą anarchinę Vakarų Europos visuomenę, neleido išsiblaškyti valstybiniam senosios Romos Imperijos kūriniui ir prarasti bendrąją civilizaciją ir bendrąją socialinę evoliuciją. Painì suskirstyta anarchinė visuomenė liko tam tikra prasme vieninga, solidari, Bažnyčios minties ir socialinės funkcijos ribose veikli. Bažnyčios mokslas ir įsakymai, jos tikybinių idealų ir jos socialinės funkcijos drausmė veikė ir kitus socialinius tos visuomenės junginius, sugebėdama juose išlaikyti tam tikrą kompromisinį ūpą, tam tikrą vyriausių idealų ir dorovės šabloną.

Jei socialinių junginių konstrukcijoje ir jų santykių formoje organizacinis Romos Imperijos šablonas suiro, tai socialinio veikimo esmėje ir siekimuose bei etiškuose santykiavimo principuose ėmė reikštis tikybinės įtakos šablonas, lyginąs anarchinį atskirų socialinių junginių funkcionalinį griežtumą.

5. Viduramžių idealas: universalinis bažnytinis „sacerdotium“ — universalinis valstybinis „imperium“.

Tačiau anarchiniuose viduramžiuose, faktiškai paliuosavusiuose socialinį bendravimą (visuomenę) nuo valstybės, valstybinė mintis, valstybės idėja buvo nuolat gyva. Bažnyčios socialinis universalumas, jos visą socialinį bendravimą vienijęs vaidmuo, kaip tik palaikė valstybinės idėjos gyvumą. Valstybės ir būtent bažnytiškai tarnybinės valstybės buvo reikalinga kaip tik pati Bažnyčia, kuri dėl savo sacerdotii pobūdžio ir dėl savo sociališkai vyraujančios visuomenėje būklės buvo reikalinga ir stipraus imperii veikimo, kurio jai galėjo suteikti tiktai valstybė, bet, žinoma, tiktai jos, Bažnyčios, valdomoji ir jai ištikima valstybė. Tai turėtų būti kaip tik universalinė valstybė, viena visai žmonijai, kaip viena buvo ir pati Bažnyčia. Anomis Bažnyčios skelbiamomis sąvokomis vieninga Krikščionijos visuomenė esanti reikalinga vienos universalinės bažnytinės sacerdotii ir vienos universalinės valstybės imperii organizacijos.

Viduramžių pažiūromis, kurioms logikos atžvilgiu reikia pripažinti visiškas nuoseklumas, jei priimsime tikybinį apreikštosios teisės principą, Bažnyčia negalinti būti socialinio skirstymosi padariniu, nes ji Dievo esanti įkurta Dievo įsakymams vykdyti: Bažnyčia galinti būti tiktai antriniu universaliniu visos visuomenės, ateity visos žmonijos junginiu, kuris padengia ir kuriame tilpsta visi kiti socialiniai junginiai. Daugybės bažnyčių sąvoka esanti šiomis pažiūromis nesąmonė. Bet kuris kitas tikybinis socialinis junginys, kilęs greta tikrosios Bažnyčios, esąs ne nauja paritetinė bažnyčia, bet velnio padarinys prieš Bažnyčią, niekintina herezija, laužanti paties Dievo tiesą. Tikybinis socialinis Bažnyčios monopolis, iš esmės negalįs pakęsti jokios konkurencijos, tai buvo Viduramžių socialinė dogma. Viena Bažnyčia, vienas sacerdotium. Viskas, kas buvo socialiniame bendravime, turėjo būti į Bažnyčią įtraukta. Jokios žmonių grupės Krikščionijos tarpe negalėjo likti už Bažnyčios ribų, Krikščionijos gi periferijose, kur socialinis bendravimas susidurdavo su stabmeldžiais, Krikščionija turėjo būti plečiama ir plečiama be ribų ir galo, kol kada nors pagaliau bus įvykdytas

idealas, kai Krikščionijos ir žmonijos sąvokos sutaps ir virs pasaulinėje Bažnyčioje sinonimais. Tose gi Viduramžių Vakarų Krikščionijos periferijose, kuriose Bažnyčios vadovaujamas socialinis bendravimas susidurdavo su svetimomis civilizacijomis ar kitokiais tikybiniais Krikščionių junginiais, su Arabais, su Bizantija, su Turkais, vieningos Vakarų Krikščionijos (Romos Katalikų Bažnyčios) ekspanzija sustodavo ten, kur užtikdavo didesnės faktinės jėgos pasipriešinimą ir kur dėlei to toliau plėstis nepajėgdavo.

Svetimų tikybinių kūnų (junginių), kaip antai Žydų, į Viduramžių Vakarų Krikščioniją įterpimas, tai buvo reiškinys nenormalus, laužąs vienumo principą. Šie svetimi naikintini gaivalai buvo persekiojami, kankinami, varomi, ir tikrai nepaprastas turėjo būti jų būdo tvirtumas, jų pasiryžimas išsilaikyti, jų gudrus mokėjimas prisitaikinti prie aplinkybių, kentėti ir išnaudoti kiekvieną galingo priešo silpnybę, kiekvieną menkiausį gyvenimo galimumą, kad varomi, šalinami, stumiami, kankinami jie vis dėlto pajėgtų per amžius išsaugoti savo grupinę gyvybę ir nesutirpti Krikščionijoje.

Bažnyčios palaikoma vieningos pasaulinės valstybės Imperijos idėja, Imperijos, turinčios papildyti ir aptarnauti vieningą Bažnyčią, žmonių sąmonėje turėjo gilių tradicijų: tas tradicijas veikė dar netolimi senosios galingos Romos Imperijos laikai.

6. Vietos valstybių mazgai.

Bet štai toje faktinėje socialinių junginių anarchijoje, kuri Krikščionijoje viešpatavo, greta vieningos universalinės valstybės (Romos Bažnyčia — Romos Imperija) idėjos, kaip buvau minėjęs, ėmė reikštis ir kitokie valstybinės kūrybos keliai. Įvairiose plačiosios Krikščionijos vietose įvairių socialinių junginių santykiavime pradeda megstis nauji vietos centrai, nauji vietos jėgų mazgai, kuriuose įvairūs vietos socialinių junginių vadai, vietos galiūnai, ir subūrę didesnes jėgas didikai ir ponai mėgina užvaldyti anarchiją ir socialinį bendravimą tvarkyti savo galia valstybinio imperiumo metodu.

Tokiu būdu anuose viduramžiuose nuo pat pradžios mes užtinkame ypatingą socialinių sąvokų ir socialinių faktų mišinį, kuriame randame ir labai painią daugybės socialinių jun-

ginių anarchiją ir drausmingą vieningą Krikščionijos Bažnyčią, padengiančią visą visuomenę, ir stipriai įsigalėjusią žmonių sąmonėje vieningos pasaulinės Romos Imperijos idėją ir daugybę valstybinės kūrybos vietos mazgų. Tiek toji Imperijos idėja, tiek vietiniai valstybės kūrybos mazgai evoliucionuoja ir įsikūnija į tam tikrus žygius, kuriais mėginama įgyvendinti universalinės ir vietinių teritorinių valstybių formas.

Šio savo rašinių ciklo II-me rašiny, būtent toje vietoje, kur aš dėstysiu Suvereniteto (suverenumo) sąvokos kilmę ir moderninės suvereninės vietos valstybės atsiradimą, aš turėsiu progos grįžti į tą labai įdomią pasaulinės universalinės Imperijos, Bažnyčios ir besikuriančios vietos valstybės arba vietos valdovų viduramžiuose santykių problemą, kuri man tenai teks kiek tiksliau ir smulkiau išžiūrėti. Čion aš ją tik epizodiškai paliečiau, kiek man tai reikalinga visuomenės ir valstybės santykiavimo istorijai išaiškinti ir visuomenės problemos moksle plėtimuisi pažinti ir suprasti.

7. Viduramžių mokslo palikimai.

Iškilmingai įsteigiama Šventoji Romos Imperija, pasaulinis Imperatorius vainikuojamas pasaulinės Bažnyčios valdžios, Imperatoriaus titulas eina per visą eilę asmenų, paversdamas pirmųjų Viduramžių svajonę tikrenybės faktu, vietos centruose dygsta karalystės, kunigaikštystės, hercogystės, miestų respublikos... Didžioji pirmųjų viduramžių problema — anarchijos pakeitimas valstybe — pakeičiama kita didžiąja problema, į kurią įeina Bažnyčios ir Valstybės (Imperijos) bei Imperijos ir vietos valstybių santykio klausimas. Viduramžių politiniai ir viešosios teisės rašiniai, jųjų filosofija ir socialinių mokslų traktatai nagrinėja šiuos klausimus ir siūlo įvairiausias jų sprendimo formules. Ši didžioji Bažnyčios, Imperijos ir vietos valstybių (vietos valdovų) santykių problema, be galo iš naujo keliama ir vėl svarstoma grynai racionalistiniu ir spekuliatyviniu būdu, pasiskolintu iš scholastinės dogmų sprendimo literatūros, palaiko įspūdį, jog patys anarchijos nugalėjimo ir Imperijos bei vietos valstybių įkūrimo faktai jau esą baigti, įvykę ir nusistovėję. Empirinis faktų tikrinimo metodas, tiesioginio stebėjimo ir pastebėtojo studijavimo darbas, kuris socialiniuose ir politiniuose moksluose niekuomet negali būti atstotas grynai spekuliatyviniu abstrak-

tiniu protavimu amžiniems nejudomiems moksliniams principams sutverti, nes gyva socialinių santykių sritis yra funkcionalinė, surišta su žmonių grupiniais besikeičiančiais reikalais ir konkrečiomis šių reikalų tenkinimo sąlygomis, o ne abstraktinė, absoliutinė ir principinė, kaip kažkokia apreikštosios tiesos dogma arba matematikos taisyklė ir žmogaus protavimo aksioma, buvo viduramžių spekuliatyviniam mokslui svetimas. Viduramžių mokslas — tie scholastiniai daktarų ir vienuolių traktatai, kurie nagrinėjo ir sprendė socialinės Bažnyčios, Imperijos, ir vietos valstybės esmės ir santykių problemas, buvo be abejo gilus, turiningas ir įdomus. Mokslo darbas tai nebuvo diletantų publicistika, kaip kad šios dienos žurnalistų rašiniai, sprendžią be jokių studijų ir įsigilinimo bet kurį socialinį klausimą, bet kurią konstitucinio meno problemą. Minčių rimti turtai, protavimo tikslumas, galingas išvadų ir tezių pamatavimas — sudaro scholastinio viduramžių mokslo garbę. Daugybė tų, kurie šiandien yra pratę, jei ne pajuokti, tai bent su panieka kalbėti apie tamsių viduramžių scholastiką, kaip neva bergždžią mokytų asilų ar eunuchų darbą, ir nusimanyti nenusimano, kad tie „bergždžios" scholastikos „asilai" ar „eunuchai" vyrišku drąsumu ir galinga minties energija dažnai yra daug pralenkę kai kuriuos net ir žymius naujųjų laikų mokslininkus ir kad nėra beveik nė vienos naujų amžių humanistinių ir socialinių bei valstybės mokslų idėjos, kuri viduramžiuose nebūtų buvusi scholastinio mokslo iškelta. Visos kilniausios XVIII amžiaus gimstančios demokratinio mokslo idėjos, kuriomis mito Didžioji Prancuzų Revoliucija, visos humanistų ir filosofų svajonės, visos Žmogaus ir Piliečio Teisių Deklaracijos mintys ir Jono-Jokūbo Rousseau puikūs paradoksai, visas garbingų moderninių laisvių, žmogaus įgimtųjų teisių, Tautos Suvereniteto, bendrosios valios ir kitų panašių sąvokų bagažas, visa tai bent savo branduoliais jau glūdėjo scholastiniame viduramžių moksle.

Viduramžių mokslas buvo labai įdomus ir gilus, jis buvo drąsus ir stiprus, nors nepasklidęs plačiai. Ne tiktai demokratinių tėzių ir idėjų daugybė, bet ir naujausių moderninių visuomeniškos konstitucinės reformos idėjų ir ypatingai korporacinės valstybės konstrukcijos minties elementai yra paslėpti senuose Viduramžių traktatuose. Bet jis buvo spekuliatyvinis,

jis ieškojo dogmų, jis buvo socialinėje ir politinėje srity taip pat, jei galima taip išsitarti, alchemiškas, kaip savo gamtos spekuliacijų srity, jis tikrenybę ir jos studijas aukojo kažkokioms amžinosios tiesos ir laimės akmens svajonėms, kurios jį laikė absoliuto abstrakcijose ir darė gyvenimui nevaisingu.

Savo pageidaujamas išsvajotas konstrukcijas jis įkūnydavo į fikcijas, į tam tikras šen ar ten pasireiškiančias pastangas, ir tas pastangas, tuos tiktai vardais įkurtus darbus laikydavo tikrenybės faktais, ilgiausiais traktatais nagrinėdamas jų esmę, jų įstatus, jų principų formules, o mažiausia besirūpindamas patikrinti, ar visa tai, apie ką jisai kalba, iš viso yra tikrenybėje. Tuos traktatus skaitant galima būtų manyti, kad senoji Romos Imperija, Karolio Didžiojo pastangomis atgaivinta ir Bažnyčios palaiminta, iš tikrųjų viduramžiuose buvusi gyva ir veikli ir kad ne anarchija, bet valstybingumo principas vadovaująs viduramžių socialiniam bendravimui.

Iš tikrųjų tai buvo tiktai svajonės, troškimai ir pageidavimai. Viduramžių mokslas rašė traktatus ne apie socialinę tikrenybę, bet apie savo svajones, jisai spekuliatyviškai studijuoja ne tai, kas yra ir kas vyksta, bet tai, ko nėra. Šitokią kryptį viduramžių mokslui suteikė Bažnyčia, kurios glėby tas mokslas augo ir kuri jį tuo laiku monopolizavo. Bažnyčios palinkimas į dogmų sritį, į absoliutą ir į apreikštąją, nepareinančią nuo tikrenybės ir nuo stebėjimo ar empirizmo, tiesą, ir jos globojamame moksle išplėtė tą patį palinkimą, o be to Bažnyčios siekiamieji socialinio bendravimo santvarkos tikslai darė ją o drauge ir jos arba tiktai jos globojamąjį mokslą ypatingai susidomėjusiu valstybine problema. Jeigu net valstybės dar nėra, tai ji be abejo turinti greit atsirasti, nes pastangos ją įkurti dygstą iš žmonių sąmonės, iš vietos valdovų žygių, iš paskelbtojo Imperijos įkūrimo fakto, iš imperatoriaus titulo. Tad reikią pasiruošti ją sutikti, reikią iš anksto formulėmis, principais, dogmomis ir įstatais nuskirti jai vietą ir būklę Bažnyčios atžvilgiu.

Tą spekuliatyvinį ir greta jo politinį darbą, kuris iš vienos pusės turėjo patenkinti dogmų ir absoliuto aistrą, o iš kitos — iš anksto paruošti ir nustatyti klasikinę vagą būsimam steigiamos valstybės ir Bažnyčios santykiui, ir varė viduramžių mokslas, aplenkdamas svarbiausiąjį socialinių mokslų uždavi-

nį — socialinės tikrenybės studijavimą ir jos esmės, jos sudėtinių elementų ir jos reiškimosi procesų pažinimą. Todėl mes ir konstatuojame, kad kaip tik tuo laiku, kada visuomenės reiškimasis buvo ryškiausias ir neįpainiotas į valstybines formas, kada valstybinis fenomenas savo ryškumu netemdė kitų socialinių reiškinių ir kada, rodos, dirva buvo patogiausia visuomenės procesams studijuoti ir išaiškinti, tai padaryta nebuvo, o net atvirkščiai, kuo mažiau buvo valstybingumo socialiniame bendravime, tuo daugiau jo buvo socialiniame moksle, kuriame jis viešpatavo ir žydėjo. Savaime socialiniam mokslui gresiančios valstybingumo hypertrofijos, — nes valstybinis fenomenas visuomenėje, kaip visų ryškiausias, lengvai nuslopina kitus ir nepratusiam stebėti ir nepritYrusiam žiūrėtojui krinta vienas į akis, kliudydamas matyti visą kitą, — neišvengia ir viduramžių mokslas, nors čion, rodos, socialinės tikrenybės sąlygos turėjo jį nuo tos ligos apsaugoti.

a. Valstybės monizmas ir anarchijos pliuritetas. Monizmo su pliuritetu sukombinavimas viduramžiuose.

Jeigu valstybė remiasi m o n i z m u, vadinasi — v i e n u m o principu, kurį ji socialiniam bendravimui suteikia, ir kurį ji jame organizuoja, tai anarchija reiškia p l i u r i t e t o socialiniame bendravime viešpatavimą; ji, anarchija, vieną vienetą pakeičia vienetų daugybe. Gilinant anarchiją, išplečiama tas pliuralitetas, kuris galų gale individualistinėje anarchijoje sutampa su individų skaičiumi ir daugiau nebegali būti plečiamas, nes tai jau yra v i s i š k a i anarchija, atitinkanti XVII ir XVIII amžiaus mokslo s t a t u t i s n a t u r a l i s sąvoką.

Tačiau viduramžių anarchija tuo buvo ypatinga ir tuo skyrėsi nuo tipingos arba, jei galima taip išsitarti „klasikinės“ anarchijos, kad jį suvereninių socialinių junginių pliuralitetą socialiniame bendravime jungė ne tiktai su monistine valstybės idėja, bet ir su griežtu Bažnyčios monizmu, išplečiančiu tą monizmą jau nebe tiktai į vienos teritorijos žmonių vienetą (suverenine teritorinė vietos valstybė) ir nebe į vienos civilizacijos ar vieno visuotinio socialinio bendravimo ar pagaliau visos Žmonijos vienetą (universalinė valstybė — Imperijoj), bet į visą Dievo kūrinį, tad į visą pasaulį ir į visą amžinąjį visų žmonių, visų jų kartų gyvenimą.

Atsižvelgiant į šį viduramžių tikrenybėje ir sąmonėje sociališkai anarchinio pliuraliteto su tikybiniu visuotiniu ir socialiniu bažnytiniu krikščionijos monizmu sukombinavimą, tenka konstatuoti, kad viduramžių moksle šis ypatingas socialinio bendravimo pobūdis pasireiškė ypatingais sąvokų padariniais, iš vienos pusės plečiančiais monistinę valstybingumo idėją, iš kitos — skleidžiančiais pliuralistinį suvereninių subjektyvinių įgimtų teisių principą, kuris, logingai besirutuliodamas, pasiekia pa-

čius individus, suardydamas visą jau ne tiktai valstybę, žmoniją ar krikščioniją, bet ir visuomenę.

b. „Diferenciuota visuma" („un tout articulé"). Makrokosmo ir mikrokosmų koncepcija viduramžiuose.

Gilus viduramžių tyrinėtojas, Berlyno profesorius Otto von Gierke, savo veikale „Das deutsche Gennossenchaftsrecht" kalbėdamas apie viduramžių politinių teorijų evoliuciją, tarp kito ko šiaip sako: „Viduramžių politinės minties atžvilgiu charakteringa ypač tai, kad šios minties pamatan dedama Visumos Vieneto („Unité Total") idėja, tačiau drauge ši mintis pripažįsta savarankišką kiekvieno Dalies Vieneto („Unité Partielle") vertę, ligi individo imtinai, kaip paskutinio nedalomojo grandinės („serie") vieneto. Tokiu būdu tuo pat laiku Viduramžių mintis tęsia Senovės Filosofiją, suteikdama Visumai pirmenybę prieš Dalis, ir reiškia moderniines įgimtos Teisės teorijas, skelbdama paties gimimo faktu priklausančias individui savarankiškas teises: bet kas yra šiai Viduramžių minčiai ypatinga ir neįeina nė į Senovės Filosofiją, nė į moderniines doktrinas, kad viso pasaulio esmė jos yra suvokiama, kaip sudaranti diferenciuotą visumą (un tout articulé) ir kad iš kitos pusės kiekviena atskira tiek individualinė, tiek kolektyvinė esmė jos yra suvokiama, kaip sudaranti kartu ir dalį ir visumą: dalį ta prasme, kad ji pareinanti nuo galutinio viso pasaulio tikslo, ir visumą ta prasme, kad ji pati taip pat turinti savo ypatingąjį galutinį tikslą...

„Tai šitokiu būdu veikia idėjinę sritį teokratiniai ir spiritualistiniai viduramžių teorijos apie Visuomenę veiksniai. Iš tikrųjų bet kuri žmonių bendravimo organizacija turinti būti laikoma dalimi tos pasaulio organizacijos, kuri sudaro paties Dievo veikalą, ir bet kuris žmonių susibūrimas žemėje turįs būti laikomas tos Civitatis Dei organišku nariu, kuri Civitas apima tiek dangų, tiek žemę. Be to, amžinieji tikslai, kuriuos Dievas kiekvienam žmogui aname pomirtiniame jo gyvenime paskyrė, turį tiesioginiu ar netiesioginiu būdu veikti ir laikinuosius tikslus tų socialinių grupių, kuriose tas žmogus čia žemėje dalyvauja...

„Tad šitaip, kadangi ryšis tarp įvairių organizuotų socialinių junginių esąs būtinas ir kadangi visi šie junginiai turį būti suderinti su dievišku pasaulio planu, mes prieiname idėją harmonijos, Dievo valios nustatytos tarp visų pasaulio dalių. Kiekviena Esybė turinti sau pasaulyje paskirtą vietą ir kiekvienas atskirų Esybių susigrupavimas atitinkąs tam tikrąjį Apveizdos įsakymą („decret"). Tačiau, kadangi visas pasaulis sudarąs vieningą organizmą, tvarkomą vieno įstatymo ir gyvuojantį viena dvasia, tai tie patys principai, kurie reiškiasi pasaulio konstrukcijoje, turi reikštis ir kiekvienos jo dalies konstrukcijoje. Todėl kiekviena atskira Esybė, kiek ji sudaro tam tikrą Visumą, reiškianti Mikrokosmą arba Minor Mundus — miniatiūrinę pasaulio Makrokosmo reprodukciją. Tai esanti visiška tiesa kiekvieno žmogaus individo atžvilgiu; bet lygiai taip pat tai esanti tiesa ir kiekvieno žmonių junginio ir apskritai visos žmonių Visuomenės atžvilgiu.

„Ir tokiu būdu — konkliuduoja Gierke — Viduramžių Socialinės Filosofijos pažiūromis konstituciniai žmonių socialinių junginių principai yra pasiskolinti iš jų prototipo, būtent iš organizacijos, kurią Dievo valia suteikė visam pasauliui". (ž. Otto von Gierke's veikalo „Das deutsche Genossenschaftsrecht" dalies vertimą į Anglų, o iš anglų į prancuzų kalbą, būtent angliškai išverstą žinomo anglų ir vokiečių praeities tyrinėtojo — istoriko-sociologo Cambridge'o profesoriaus Frederic-William'o Maitland'o, o prancuziškai išverstą Jean Pange: „Les Theories Politiques du Moyen-age", Paris, Recueil Sirey, 1914 m., 95—97 pusl.).

Socialinių junginių koncepcija, kaip mikrokosmų — mažųjų pasaulių, sudarytų makrokosmo -- pasaulio visumos principais, yra kaip tik anarchinė, visiškai suderinta su viešpataujančia viduramžiuose socialinio bendravimo santvarka. Toks mikrokosmas, pats savy pasaulis, Minor Mundus, — tai absoliutas, kurio sąvokoje ir esmėje glūdi suverenumo ir „juris proprii" principas. Toks mikrokosmo tipo žmogus-individas ir žmonių socialinis junginys yra tai, ką lietuvių kalboje lietuvių filosofas dr. Vydunas pavadino terminu saužmogus ir ką mes galime išplėsti į socialinį junginį — socialinę grupę ar socialinę korporaciją terminu: sau-grupė, sau-korporacija. Tai absoliutas — mikrokosmas, kuris tačiau nėra laukinėje „belli omnium contra omnes" būklėje, bet kartu yra didžiuoju solidarumo principu įjungtas į didįjį socialinio Makrokosmo pasaulį.

c. Makrokosmo suvalstybinimas ir mikrokosmų sutirpimas viduramžių evoliucijoje.

Tačiau viduramžių Makrokosmas, kuris iš esmės yra tikybinis ir sociališkai-solidaristinis, socialinėje tikrenybėje tiktai visuotinės krikščionijos ir vieningos Bažnyčios realizuotas, spekuliatyviniais viduramžių mokslo darbais, einant pasaulinės universalinės valstybės, Imperijos, troškimu ir Romos valstybingumo idėjos hipnozu, tapo išplėstas ir į valstybinę sąvoką, ir čion jis ne tiktai tikrenybės neatitiko, bet dar jai prieštaravo ir įkrito į sąvokų ir visos socialinės ideologijos konstrukcijos painiavą. Nes valstybinis imperatyvinis Kosmos iš viso iš esmės nėra suderinamas su mikrokosmais jo glėby. Valstybė ir jos padengiamos visuomenės junginiai — tai nėra ir negali būti makrokosmas ir mikrokosmai; tai gali būti tiktai funkcijonaliniai vienetai, bet ne atskiri absoliutai absoliute. Todėl vėliau valstybei užviešpatavus mokslininkai, kaip Rousseau, dar nesupratę ir nenorėję suprasti funkcionalinės socialinių junginių esmės, socialinių mikrokosmų valstybės „kosmuose" toleruoti nebegalėjo ir atmetę juos tuo pačiu ir pačius socialinius junginius išmesti ir paneigti sumanė.

Tačiau jau patys Viduramžiai buvo nuėję šiuo socialinių „mikrokosmų" naikinimo keliu. Kaip nurodo tas pats Gierke (op. cit., 254—255 pusl.), paini makrokosmo ir mikrokosmų koncepcija, atitinkanti anarchinę viduramžių socialinio bendravimo santvarką, visą laiką evoliuciuonavo ir pamažu buvo keičiama. Šios idėjinės evoliucijos kryptis ėjo kaip

tik socialinių mikrokosmų žeminimu ir toliau visišku jų iš socialinės konstrukcijos išbraukimu, iš vienos pusės stiprinant makrokosmą ir galutinai jį cementuojant valstybiniame absoliutizme, išskiriančiame bet kuriuos tarpinius mikrokosmus, iš kitos, vis labiau suvedant mikrokosmų sąvoką į individus. Šią evoliuciją veikė Senovės Filosofijos sąvokos, ypač senovės mokslams atgimus ir jų įtakai padidėjus, veikė taip pat naujos moderninės valstybės kūrimasis ir nusistovėjimas, vietos valdovų laimėjimai jų kovoje prieš vidaus anarchiją, pagaliau veikė brendanti valstybingumo logika, kuri iš anų sąvokų buvo kilusi ir pamažu visą senąją koncepciją ėmė valyti iš tam valstybingumui priešingų veiksnių.

d. Viduramžių evoliucijos išdavos.

Nesunku pastebėti, kaip iš šios evoliucijos valstybingumo kryptimi vietos valdovams laimėjus imperium'ą išplaukė monarchinio suvereniteto doktrinos žiedas, o iš kitos pusės iš mikrokosmų sąvokos sutapimo su individais turėjo kilti naujos gadynės įgimtosios teisės doktrina, kuriai buvo lemta reformuoti valstybę ir padaryti pradžią didžiojo demokratinio judėjimo socialinėje ir politinėje srity.

Visiškai teisingai pastebi F r e d e r i c-W i l l i a m M a i t l a n d (ž. jo įžangą į G i e r k e's veikalo vertimą—op. cit., 3—4 pusl.), kad „idėjos, kurios nuo XVI iki XIX amžiaus valdys ir skirstys ginčais žmoniją,—Suverenitetas, Suvereninis valdovas, Suvereninė tauta, Tautos atstovavimas, Visuomenės Sutartis, Žmogaus Įgimtoji Teisė, karalių Dieviškoji Teisė, Pozityvinės Teisės pareinamumas nuo Valstybės ir Valstybės pareinamumas nuo Gamtinės Teisės — . . .reiškia įvairias pažiūras, kurios, klasikinės senovės įtakoje, savaime turėjo susidaryti Viduramžių ginčų ir diskusijų eigoje".

Viduramžių politinės minties evoliucijoje, kuri pradžioje buvo turtinga visuomeniniu elementu, dėstydama jį socialinės anarchijos konstrukcijoje, valstybingumo elementas paėmė viršų ir nustelbė visuomenės sąvokos studijas, socialinės gi anarchijos principai nukrypo į kraštutinį individualizmą.

Ir jeigu tos politinės minties evoliucijos tiesioginiu vaisium buvo monarchinis suverenitetas ir jį atitinkanti absoliutinė monarchija, pakeitusi viduramžių socialinę anarchiją, o vėlesniu vaisiumi tapo demokratinė valstybės forma, pagrįstoji individualizmu, tai ar ne sociališkai-anarchinės mikrokosmų ir makrokosmų viduramžių koncepcijos atgimimo tenka laikyti toji korporacinės valstybės idėja ir tosios socialinės anarchijos judėjimų srovės, kurios naujaisiais laikais ima reikštis dar nevisiškai subrendusios ir tvirtos, bet gyvos ir nuolat stiprėjančios?

Tačiau vienu atžvilgiu viduramžių mikrokosmų ir makrokosmų koncepcija ne tiktai nežuvo ir neapmirė viduramžių pabaigoje, bet kaip tik įsikūnijo socialinėje tikrenybėje. Būtent laimėjo ir nusistovėjo tarptautiniame arba tarpvalstybiniame bendravime ir jo viešojoje teisėje. Iš tikrųjų — iš vienos pusės daugybė atskirų suvereninių vietos valstybių: tai tikri „mikrokosmai", absoliutai, juris proprii „sau-korporacijos"; tačiau jie nėra palaidi, nėra be kontakto tarp savęs; iš kitos pusės — platus ir

gyvas pasaulinis socialinis bendravimas vadinamas tarptautiniu, apimąs visą civilizuotą žmoniją, bet neturįs valstybinės formos ir nenaikinąs mikrokosmų-valstybių jokiu imperatyvišku veikimu; tai tarpvalstybinė žmonija, didžioji valstybių šeima, jųjų visuomenė — didysis socialinis mūsų gadynės „makrokosmas", suskirstytas „mikrokosmais" valstybėmis, kurio santvarka — socialinė anarchija.

8. Korporatyvinės visuomenės anarchija. Socialinių junginių su valdovais santykiavimo metodai.

Iš tikrųjų per visus viduramžius valstybė, tiek pasaulinės Imperijos, tiek teritorinių vietos valstybių formoje, nebuvo dar visiškai įsikūrusi ir gyveno savo branduolio amžiu. Formališkai teisiškai įkurta visuotinė Šventoji Romos Imperija, kurios steigėju buvo Karolis Didysis, išskyrus kai kuriuos trumpus laikotarpius, kaip kad paties Karolio Didžiojo metu, pasiliko fikcija, nors jos vardas ir imperatorių titulas buvo tęsiamas ir išgyveno tūkstantį metų (800—1806 m.). Vietos valstybių kūrėjai, vietos valdovai, niekuomet nė teisiškai nė faktiškai imperatorių valdžiai visi ir visiškai nėra pasidavę. Stiprus tikybinis visuotinis junginys, universalinė Romos Bažnyčia, viduramžiuose tapo Vakarų žmonijai įvykusiu socialiniu faktu, bet valstybinis visuotinis junginys, universalinė Romos Imperija, liko vien svajonių objektu ir neįsigyveno, tarptautinės anarchijos nenugalėjo ir neužvaldė.

Tačiau toli gražu nenugalėjo jos iš karto ir vietos galiūnų pastangomis kuriamoji teritorinė vietos valstybės. Pirmieji keturi viduramžių anarchijos ir senosios policinės visuomenės barbarizacijos amžiai tiek supainiojo socialinį bendravimą ne tiktai daugybe įvairiausių išdygusių ir sustiprėjusių įvairaus pobūdžio ir įvairių reikalų kategorijų socialinių junginių: vietos bendruomenių, luominių, profesinių, rasiškai-nacionalinių, kalbinių, etinių ir kitų, bet ir naujai įsigalėjusia jų santykiavimo tvarka, pagrįsta ne vyriausiu imperatyviniu valstybės įstatymu, bet kompromisu, privatiniais karais ir nugalėtojų smurto taika, kad į tą socialinių junginių anarchijos girią vietos valdovų imperiumo metodui įsibrauti nebuvo lengva.

Stipri korporatyvinė visuomenė priešinosi vietos valdovų pastangoms tvarkyti viešuosius santykius valdovų imperatyviniais įsakymais ir, pasiremdama ilgoje anarchijoje nusistovėjusia praktika bei savo — tų socialinių junginių, tų korpo-

racijų — savarankiškomis, ne iš valdovo gautomis, ir ne nuo j o pareinančiomis, bet iš gilios praeities tęsiamomis teisėmis, vertė vietos valdovus įsileisti į derybas ir teisių kompromisus. Viduramžių socialiniai junginiai — tai ne priklausomos žemesnės socialinės kategorijos arba valstybės valdžios leidimu įsikūrusios arba teisėms gauti įsiregistravusios ir valstybės jų valstybinio teisėtumo atžvilgiu tikrinamos draugijos, bet puikios kaip tik „j u r i s p r o p r i i" korporacijos, kurių teisės yra principiškai lygios valdovo teisėms ir kurios santyky su valdovu, kaip viešojo saugumo ir tvarkos įmonininku, yra ne valdovo valdiniai, bet jo galios kontragentai, tarpusavio kompromiso šalys. Tų korporacijų, tų socialinių junginių santykiavimas su gimstančia vietos valstybe ir josios valdžia besiorganizuojančia vietos valdovų galioje, buvo kompromisinis, pagrįstas klasikiniu sutarties principu: d o u t d e s — tarpusaviu pasitarnavimų pasikeitimu. Šiame santyky iš vienos pusės stovėjo organizuota visuomenė — socialiniai junginiai ir korporacijos, iš kitos — viešosios galios ir viešųjų patarnavimų įmonininkas vietos valdovas, reikalingas iš visuomenės lėšų ir gyvos žmonių jėgos savo funkcijai atlikti. Toks santykiavimo metodas, toks organizacinis bendradarbiavimo principas yra tipingai anarchinis, priešingas valstybiniam, kuris remiasi imperiumu.

9. Valdovo (valdžios) ir žmonių (tautos) dualizmas viduramžiuose ir moderninėje konstitucinėje monarchijoje.

Mūsų moderninės, ypač XIX amžiaus, konstitucinės monarchijos principas, kuris numato valdovo (valstybės valdžios) ir žmonių (tautos), kaip dviejų valstybinio kompromiso dalyvių, dualizmą — tai nėra principas visai naujas, naujai sumanytas griežtam demokratijos ir monarchizmo karui likviduoti; tai yra tolimos viduramžių anarchijos aidas, kurio esmė buvo jau senai išnykusi Europos kontinento valstybėse, bet kuris ypatingu būdu liko užfiksuotas anglų konstitucinėje teisėje, o iš ten iš dalies XVIII, o ypatingai XIX amžiuje šiems naujiems kompromiso tikslams pasiskolintas ir pritaikintas Europos konstitucinei monarchijai. Šis dualizmas, mums jau betarpiškai tiktai iš šio aido žinomas, bet čion jau įgijęs kiek kitokios prasmės, — tai labai charakteringas viduramžių rudimentinės,

vos tiktai iš anarchijos kylančios ir dar pusiau toje anarchijoje beglūdinčios „valstybės“ status. Tame viduramžių quasi-valstybinio bendravimo dualizme, kuris yra aiškiai anarchinio pobūdžio, ryškiai dar jaučiamos dvi šalys, du sutarties ar kompromisu jungiamieji kontrahentai. Tiktai tos šalys — tai ne valstybinė valdžia ir valstybinė tauta, bet — vietos valdovas ir organizuota visuomenė (socialiniai junginiai, juris proprii korporacijos).

10. Federalinė sistema ir patrimonialinis viešosios galios principas.

Vieningos valstybės dar nėra. Ji kyla, ji kuriasi ir pamažu ima savo elementus organizuoti, ji valdovų pastangomis atkakliai su anarchijos veiksniais kovoja, pamažu užkariaudama vieną poziciją po kitos, ji budi ir laukia patogių aplinkybių plėstis. Bet anarchija siaučia ir jos stiprios jėgos sulaiko vietos valdovų darbą. Valstybei iš anarchijos gimti nelengva.

Viduramžių evoliucijoje socialinės santvarkos reikalas progresuoja, bet ši socialinės tvarkos ir drausmės pažanga nevisuomet ir ne tiktai valstybiniais laimėjimais reiškiasi. Pati anarchija suranda šiam reikalui tinkamas tam tikras formas. Be abejo t. vad. feodalizmas arba feodalinių teisių stipri hierarchinė sistema, išsiplėtusi antrojoje viduramžių gadynėje, sudaro socialinio organizavimosi ir drausmingumo atžvilgiu žingsnį pirmyn. Tačiau tai dar nėra valstybinis organizacinis metodas. Feodalizmas yra socialinės anarchijos vaikas, jis yra sutartinis ir pasižadėjimais pagrįstas, jis yra persisunkęs privatiniu interesu ir civiliniais subjektyvinės teisės elementais, jis visas yra sukoncentruotas „do ut des“ bendradarbiavimo metodu, jis viešasias funkcijas jungia su privatiniu žemės valdymu. Ir jo įsigalėjimas, kad ir kiek sutvarkė ir suorganizavo socialinį bendravimą, ne tiktai nesuteikė pastarajam valstybinės esmės, bet dar ir jaunutę gimstančią valstybę paveikė anarchiškai, privertęs ją regresuoti. Būtent tas feodalizmas tipingas viešųjų funkcijų su priverstiniu žemės valdymu sujungimas (patrimonialinis jo principas) tąja liga užkrėtė ir patį valstybės branduolį: į besteigiamą valstybę įsibrauna tas pats „patrimonii“ sąvokos elementas, ji virsta valdovo turtų objektu, valdovo viešoji funkcionalinė

galia, iš esmės socialinė ir tarnybinė, įgyja privatinės turto teisės pobūdžio ir virsta valdovo „h e r e d i t a s", jo palikimu, tad stiprėja ir labiau nusistovi teisinis įprotis valdovui mirus dalyti valstybės branduolį tarp valdovo vaikų, kaip jo įpėdinių.

11. Privatinės teisės daigys, įterptas į viešąją laimėjusios valstybės galią.

Vis dėlto galų gale baigiantis viduramžiams valstybė (ne universalinė vieninga Imperija, visos žmonijos arba krikščionijos valstybė, bet moderninė t e r i t o r i n ė v i e t o s v a l s t y b ė), laimi. Jai pavyksta anarchija nugalėti. Ilga, amžiais tęsiama, kova su anarchijos veiksniais, su pasaulinės Imperijos idėja ir su slėgiančia Bažnyčios hegemonija, kova už teritoriškai suvereninę vietos valstybę, kuri raudonu siūlu eina per visus viduramžius ir kurią mes II tome dar turėsime progos tiksliau išžiūrėti, pagaliau baigta valstybės laimėjimu. Anarchija nugalėta. Paties feodalizmo likučiai suvalstybinami, valdovų užvaldomi, valstybinės imperatyvinės teisės sutvarkomi arba iš dalies likviduojami.

Reformacijos ir tikybinių karų metu valstybė jau yra gimusi ir susitvarkiusi visais savo elementais. Tiesa, pačios v a l s t y b ė s l a i m ė j i m o f o r m u l ė s, prancuzų legistų patiektos S u v e r e n i t e t o s ą v o k o s, konstrukcijoje yra įsibriovę šis tas ir iš nugalėtos anarchijos, būtent tam tikras palinkimas į privatinį valdovų galios (valstybės valdžios) subjektyvinės teisės pobūdį, gresiąs socialinės valstybės esmės iškreipimu. Bet, ypač iš karto, šis pavojus, šis svetimas daigys moderninėje valstybės struktūroje, nebuvo perdaug ryškus ir neslopino aiškaus anarchijos nugalėjimo. Tiesą pasakius, monarchizme, kuris moderninių valstybių daugumoje sudarė pirminę laimėjusio valstybingumo formą, šis privatinės subjektyvinės teisės elementas, įterptas į valstybės valdžią ir jungiamas su valdovo asmenimi, kuris gresė socialinės valstybės esmės iškreipimu, kad ir kilęs iš anarchijos (ypatingai iš feodalizmo), iš tikrųjų vedė ne į viduramžių anarchijos reakciją, bet į valdovo galios hipertrofiją, į despotizmą ir vergiją. Socialinei viduramžių anarchijai nebuvo vietos.

12. Absoliutinė monarchija; visuomenės slopinimas.

Valstybės laimėjimas ir jos įsigalėjimas Vakarų Europoje įvyko vietos valdovams vadovaujant. Galutinėje kovoje už anarchijos ir feodalizmo nugalėjimą veikliai dalyvavo ir tam tikri visuomenės sluogsniai, kuriais rėmėsi valdovai ir kurie palaikė jų pastangas; tai buvo ypač miestai, naujoji kylanti buržuazija ir jos inteligentiškas avangardas — teisininkai „legistai", pagaliau luomiškai besiorganizuojanti valdininkija. Visos šios socialinės visuomenės kategorijos buvo reikalingos vieningos ir aiškios teritorinės tvarkos, vieningos vyriausios teisės ir įvairių anarchijoje nusistovėjusių ir feodalizmo sistemoje užfiksuotų ponų privilegijų nugriovimo.

Tačiau forma, kurioje savaime apsireiškė valstybės laimėjimas, — tai buvo asmeninės valdovų galios visiškas išplėtimas iki absoliutinio imperiumo, pasiekiančio visą žmonių masę teritorijoje, visas socialines grupes, visus santykius bei individus, ir reikalingo visiško visų pasidavimo be jokių rezervų, be kurios nors „juris proprii" opozicijos, be „juris proprii" tarpininkų, skiriančių tam tikras valdinių grupes nuo valstybės (valdovo) valdžios. Ši forma, kurioje jau buvo subrendę ir apsireiškę visi valstybės esmės elementai valdomoji tauta (populus), teritorija ir imperiumu veikianti valdžia, ir kurioje valstybės valdžia įsikūnijo į valdovo asmens galią, — tai yra nuosekli monarchija, kuri priimta vadinti absoliutinė monarchija.

Paini viduramžių anarchijos visuomenė, suskirstyta galingais socialiniais junginiais ir puikiomis korporacijomis arba sutvarkyta didinga teisine feodalizmo sistema, kur įvairūs socialiniai visuomenės veiksniai turėjo stiprų „savo teisių" pajautimą ir kalbėjosi su valdovu, kaip lygus su lygiu, kaip socialinio bendravimo šalys, virto vienlypė karaliaus valdinių mase — tauta (populus), valdomąja, ganomąja avinyčia, kaip kad jau Bažnyčioje jos „sacerdotii" atžvilgiu buvo buvę; valstybinio gi „imperii" priemonės buvo galingesnės, negu bažnytinio „sacerdotii".

Ir jeigu iš viso valstybėje visuomenės problema yra kiek užtemdoma valdomosios vienlypės tautos faktu, jei valstybės funkcijos dalyviai ir vykdytojai, visi teritorijos žmonės, indi-

vidai ir jųjų masė, visuma, skaičius, slopina skirtingus nelygius, nevienodo skaičiaus ir funkcijos nelygios svarbos ir jėgos socialinius junginius, iš kurių susideda visa masė, jei todėl valstybėje žmonės, neišskiriant mokslininkų, iš viso kartais nepastebi visuomenės, hipnotizuojami tautos, tautos-populi reginiu, klaidinančiu jų sąvokas ir verčiančiu tą individų masę laikyti tikru socialinio bendravimo šeimininku ir net „suverenu“, jei tokių būdu valstybingumo fenomenas iš viso kiek kliudo visuomenės sąvokai išaiškinti ir pažinti pakišdamas jos vieton vienlypę tautą-populum, tai jau ypatingai šis reiškinys yra paprastas absoliutinėje monarchijoje. Nes jeigu kitose valstybės formose, valdomajai tautai-populo vykdant valstybės funkciją, tą funkciją aiškiai veikia ir nustato valdantieji socialiniai junginiai, kurių tiesioginėje įkaitoje ir jų agentų arba vadų dispozicijoje yra valstybės valdžia, valdžia, dėlei kurios jie valstybėje nuolat varžosi ir kovoja arba blokuojasi, — tai absoliutinėje monarchijoje, kurioje valdžia yra vieno nuolatinio asmens rankose ir kurioje socialinių junginių, grupių ir korporacijų (visuomenės) varžymasis ir valdžios veikimas visumet yra užkulysinis, neaiškus, besireiškiąs ne atviru viešuoju veikimu, bet slaptomis įtakomis, intrigomis, „kontrabanda“, visuomenės veiksnys būna dar mažiau pastebimas ir jo reikšmė būna mažiau įvertinama. Absoliutinė monarchija mėgsta griežtas aiškias formules: valdąs karalius — valdomoji tauta, valdinių masė. Niekuomet ir monarchijai nepavyksta visiškai užmigdyti visuomenės arba sutarpinti jos valdinių tautoje. Bet čion visuomenė yra mažiau ryški, o užtai ryški yra visuotinė pavaldinybė, vieninga, visus apimanti, visus ir kiekvieną tiesiog pavedanti tam pačiam, visumet vienam, valdovui, niveliuojanti šiuo atžvilgiu klases, luomus, tikybas ir bet kurias grupes, skirtingas žymes.

Todėl valstybei laimėjus, absoliutinės monarchijos įsigalėjimas nesudarė patogios visuomenės studijoms dirvos. Dėl kitokių, negu viduramžiuose, priežasčių mokslas vėl buvo linkęs visuomenės problemą slopinti ir jos fenomenų nesvarstyti arba tiesiog nepastebėti. Teisininkai ir publicistai, palaiką absoliutinę monarchiją, yra susirūpinę labiau stiprinti ir kelti vieningos karaliaus valdomosios valstybinės tautos, negu skaldančios tą vienumą diferenciuotos visuomenės sąvoką.

Iš socialinio gyvenimo visuomenė, žinoma, neišnyko ir išnykti negalėjo, ji nesusiaurėjo iki vieno savo fenomeno, valstybės, ir greta josios reiškėsi ir kitomis socialinių junginių formomis, nors jau užvaldytomis valstybės, bet gyvomis ir besistengiančiomis veikti jos valdžią; tačiau moksle ji tirpo valstybinėje tautoje.

13. Reformacijos padarinys — vieningos Krikščionijos suskaldymas ir tikybinių junginių valstybei pavergimas.

Reformacija, kuri susilpnino bažnyčią ir suskaldė vieningos krikščionijos universalinį bažnytinį junginį, paveikė tąja pačia kryptimi. Be abejo, Reformacija sustiprino jaunąją įsikūrusią valstybę, paliuosavusi ją nuo galingo konkurento-universalinės Bažnyčios, reiškiančios pretenzijas į hegemoniją valstybei ir jos valdžiai. Iš vienos pusės įvairios įsikūrusios reformuotos bažnyčios virto vietos bažnyčiomis, kurios, būdamos silpnos ir reikalingos valstybės valdžios globos bei paramos, maždaug sutapo su vietos valstybėmis; iš kitos pusės pati senoji Romos Bažnyčia, netekusi daugybės savo narių, atkritusių nuo jos ištisomis provincijomis, atitinkančiomis atskiras valstybines teritorijas, kad ir liko savo liekanose vieninga ir universalinė, nedrįso perdaug reikalauti iš valstybės ten, kur tosios valstybės valdovas ir žmonės liko jai ištikimi ir, išsižadėjusi griežtos hegemonijos pretenzijų, turėjo ieškoti „katalikiškų" valstybių paramos prieš Reformaciją, prisitaikydama kiekvienoje valstybinėje teritorijoje prie atitinkamos valstybės tikslų ir tuo pačiu kiekvienoje atskiroje valstybėje bent iš dalies virsdama valstybine bažnyčia, valstybine tarnybine institucija. Puikios viduramžių Bažnyčios svajonės, kurios jos buvo atvirai ir viešai reiškiamos, vykdomos ir griežtomis anatemomis sankcionuojamos, tapo „liūdnoje" naujų amžių tikrenybėje, jei ne visiškai palaidotos, tai bent giliai į patį svajonių idealą paslėptos ir iš praktiško veikimo obalsių išimtos. Savo moksle Bažnyčia jų ateičiai neišsižadėjo, bet reikalauti ir vykdyti nepajėgė ir nedrįso.

Tikybinių Reformacijos kovų ir karų padarinys — garsusis anos naujos gadynės devizas „cujus regio — eius religio" (kurio valdovo valdžia valstybėje, to valdovo ir tikyba valstybės tautoje), ne tiktai faktiškai, bet ir teisiškai

suskaldė vieningą krikščioniją valstybinėmis krikščionijomis ir iškreipė socialinę bažnyčios esmę, perdirbęs ją iš tam tikro socialinio junginio į tam tikrąją valstybinę instanciją. Vėliau bažnyčia kai kur daugiau, kai kur mažiau iš tos valstybinės vergijos ar griežtos priklausomos tarnybos pasiliuosavo ir savo autonominę socialinę esmę atgavo, bet anais laikais jos pažeminimas buvo ryškus ir taip pat prisidėjo prie visuomenės sąvokos slopinimo moksle ir žmonių sąmonėje ir prie jos paskandinimo valstybės ir tautos-populi sąvokoje.

14. XVII ir XVIII amžių mokslo individualizmas.

XVII ir ypač XVIII amžiaus mokslas, skiriamas valstybės reformai ir tarnaująs kilusiai prieš absoliutinę monarchiją reakcijai, buvo griežtai individualistinis. Jokiame laikotarpy individualistinės sąvokos nebuvo taip įsigalėjusios, kaip anojo mokslo viešpatavimo metu. Įgimtųjų suvereninių žmogaus teisių sąvoka ir anojo mokslo evoliucijos padarinys, visuomenės sutarties doktrina, visą socialinį žmonių bendravimą parėmė grynai individualistiniais pamatais ir kartu aprėžė valstybę.

Mes jau žinome visuomenės sutarties doktrinos mokslą, kurio idėjos davė pradžią galingam demokratiniam judėjimui, reformavusiam moderninę valstybę. Smulkiai jo tėzių čion nekartosime. Pabrėšime jame tiktai tai, kas liečia visuomenės sąvoką.

Šiuo atžvilgiu charakteringa yra šiame moksle dviejų žmonijos būklių klasifikacija: „s t a t u s n a t u r a l i s“, gamtinių žmonių būklė, ir „s t a t u s c i v i l i s“ — pilietinė (sociališkai valstybinė) jų būklė; ryšis gi tarp šių dviejų būklių, kaip priemonė arba kelias, kuriuo žmonės pereina iš vienos būklės į kitą, — tai esanti žmonių-suverenų sutartis.

Gamtinėje būklėje žmonės (individai) suverenai, gimę suvereniškai laisvi, gyveną laikiname egoizme, kiekvienas sau, nežinodami jokių valdžios įsakymų, jokių teisės normų ir jokių teisinių pareigų. Tai esanti gryno individualizmo gadynė. Teisė čion esanti grynai subjektyvinė ir kartu suvereninė, neturinti kitokio titulo, kaip gamta ir žmogaus gimimo faktas, savaime absoliutiškai lygi kiekviename individe, nes kiekvienas

yra gimęs, ir vieninga bei aiški: teisė laisvai elgtis, teisė visą daryti.

Iš to kraštutinio neaprėžto individualizmo kelias į socialinį bendravimą tegali būti tik toks pat individualistinis: suverenų, tad visų individų, laisvoji sutartis. Šia sutartimi esanti įkuriama... valstybė. Valstybė — tai esanti pilietinė ar socialinė žmonių būklė, kuri reiškiantisi tuo, kad žmonės sutartimi esą sulieję visas individualines savo valias į vieną „Bendrąją" arba iš tikrųjų visuotinę valią, kaip visų ir kiekvieno valią, į kurią tokiu būdu yra įsikūnijusios visos kiekvieno suvereninės subjektyvinės teisės ir kuri todėl tapo suverenine visų žmonių elgimosi ir darbų sprendėja. Šioje pilietinėje socialinėje žmonių padėty, tiesa, jau atsiranda objektyvinė teisė, imperatyviškai normuojanti žmonių veikimą, tad čion jau greta suvereninės subjektyvinės žmogaus teisės yra ir teisinės pareigos sąvoka, sudaranti tikrą socialinį žmogaus psichikos elementą.

Ši suverenininių individų sutarties ir jos padarinių koncepcija nebuvo vienintelė. Buvo kelios skirtingos šios sutarties ir jos padarinių koncepcijos, kurių svarbiausias kategorijas ir jų niuansus mes šiame tome išžiūrėsime. Tačiau didžiausios įtakos jaunajai demokratijai turėjo kaip tik šičion mūsų paliečiama koncepcija, kurios charakteringiausiu elementu buvo kaip tik „Bendrosios valios" įkūrimas visuomenės sutartimi. Tai yra koncepcija Rousseau plečiama. Tačiau ir kitos visuomenės sutarties koncepcijos, jųjų tarpe Lock'o, kuriuo rėmėsi liberalinė demokratijos srovė, yra lygiai taip pat individualistinės.

Tačiau net ir šita „pilietinės būklės" konstrukcija, sudaryta teisės normos viešpatavimu ir teisės pareigos principu, pakeičiusiu atskiram žmogui jo suvereninės teisės principą, iš tikrųjų savo esmėje lieka grynai individualistinė ne tiktai todėl, kad pilietinės būklės titulai yra kaip tik suvereninių individų sutartis, bet ir todėl, kad pačioje pilietinėje būklėje objektyvinė teisės norma sutampa su įstatymu, kuris esąs Bendrosios (visuotinės—visų ir kiekvieno) valios aktas. Tad ir čion, pačioje objektyvinėje teisėje ar teisės normoje, glūdi suvereninė individo (kiekvieno individo) valia jo gamtinės suvereninės subjektyvinės teisės titulu.

15. Dviejų ašigalių, individo ir individų visumos, schema.

Labai charakteringa čion ir svarbu tai, kad šioje grynai individualistinėje socialinėje konstrukcijoje, kuri XVIII amžiuje valdė žmonių sąmonę ir mokslą, mes randame labai aiškią ir nesudėtingą dviejų kontrastų, dviejų kraštutinumų, dviejų, taip sakant, ašigalių schemą: vienoje pusėje atskiras individas, individų dulkės be jokio tarp atskirų individų ryšio gamtinėje būklėje (status naturalis) ir antrojoje pusėje — sutarties, bendrosios valios ir objektyvinės teisės (įstatymo) cementuojamoji socialinė individų visuma, jųjų tikroji „u n i v e r s i t a s", pilietinėje būklėje arba valstybėje (status civilis). Mūsų čion žiūrimam klausimui ši socialinės konstrukcijos schemos ypatybė tenka ypatingai pabrėžti. Čion valstybė išauga tiesiog ir betarpiškai iš atomų, iš individų dulkių. Palaidi individai ir, valstybė, o tarp šių dviejų fenomenų, jokio socialinio tarpo, jokios socialinės aplinkumos, jokio pereinamojo socialinio organizacinio laipsnio. Visuomenė su visa savo turtinga įtalpa, su visais savo socialiniais junginiais, grupėmis, organizacijomis, korporacijomis, išskyrus vieną valstybę, — neigiama, visiškai nežinoma; jai čia tiesiog nėra vietos. Jos vietoje — tuštuma.

16. Funkcionalinė XVII ir XVIII amžių mokslo sąvokų kilmė ir reikšmė, kaip visuomenės slopinimo motyvas: reagavimas prieš monarchizmo padarinius, bet drauge viduramžių anarchijos ir feodalizmo liekanų likvidavimas.

Tad ir vėl visuomenės problema liko mokslo apeita, neįvertinta valstybės atžvilgiu. Dargi niekuomet ji nebuvo taip nuslopinta, kaip čion, rengiant valstybės reformą ir ruošiant buržuazijos jėgas absoliutinę monarchiją pulti ir demokratinę respubliką steigti. Kaip gi ir kodėl taip įvyko? Tai nebuvo atsitiktinis faktas, kaž koks visuomenės pražiopsojimas dėl mokslininkų nesugebėjimo stebėti ar galvoti. Tam priežastis buvo gilesnė ir glūdėjo pačiame funkcionaliniame tos gadynės mokslo uždaviny.

Funkcionalinė šių mokslo sąvokų kilmė ir reikšmė čion yra visiškai aiški.

Įsigalėjusi absoliutinė monarchija, vietos valdovams nugalėjus visus valstybės priešus, stengėsi pasinaudoti laimėjimo vaisiais. Valdovams, žinoma, visų pirma rūpėjo savo asmeninė galia valstybėje. Pačiu užbaigiamos kovos ir laimėjimo metu valdovų galiai, kaip ryškiausiam steigiamos valstybės veiksniui, sustiprinti jų pagelbininkai legistai buvo nustatę garsiąją suvereniteto teoriją ir tam suverenitetui suteikę monarchinę valdovo subjektyvinės teisės į valstybę ir jos galią konstrukciją. Savo laiku tai buvo legistų padaryta be abejo socialiniais sumetimais — tikslesnei ir geresnei, būtent valstybinei, socialinei santvarkai paremti ir sutvirtinti prieš anarchinę ir feodalinę reakciją.

Bet pagaliau paskutini viduramžių anarchijos šešėliai išnyko, feodalizmo liekanos buvo valstybės užvaldytos ir valstybei, kaip tokiai, pavojus nebegresė. Tačiau monarchinio suvereniteto teorija liko. Absoliutinėje monarchijoje valdovai mėgo tąja teorija puoštis ir, einant jos tėzėmis, vadintis suverenais ir visiškais „savo“ valstybės šeimininkais, „savo“ valdžios paveldėtinais savininkais, „savo“ tautos tikraisiais ponais, iš paties Dievo sau tą dovaną gavusiais. Iš socialinės tarnybinės jųjų galia pakildavo į asmeniškai ponišką. Jeigu suverenitetas yra jų subjektyvinė teisė, tai jie gali valdyti valstybę, kaip savo daiktą, kaip savo nuosavybę, besinaudodami „jure utendi et abutendi“. Šioje absoliutinės monarchijos krypty buvo pavojus pačiai valstybei, kaip funkcionalinei socialinio bendravimo formai: ji buvo paverčiama kažkokiu daiktu („res“), kažkokia privatine valdovo įmone. Tiesa, Vakarų Europoje niekur ši evoliucija netapo užbaigta, niekuomet absoliutinė monarchija šios tendencijos į despotiją arba tiraniją nepajėgė pilnai išplėsti. Buvo tam tikri užtenkamai stiprūs psichiniai veiksniai, kurie šioms tendencijoms pajėgdavo pasipriešinti, ypač tam tikros Bažnyčios mokslo sąvokos, apie kurias man kitoje vietoje dar teks kalbėti. Vis dėlto šios tendencijos reiškėsi, jos buvo pačių valdovų ir dalies mokslo palaikomos, tad pavojus valstybei buvo.

Monarchinės sociališkai-funkcionalinės valstybės esmės iškreipimo pavojus turėjo iškelti reakciją prieš patį monarchizmą. Tai reakcijai, turinčiai gelbėti valstybę, tarnavo ir

tas XVII ir XVIII amžiaus mokslas, iš kurio turėjo kilti demokratinis judėjimas ir kuris tas „gamtinės“ ir „pilietinės būklės“ bei „visuomenės sutarties“ sąvokas iškėlė. Jei valdovai ir iš viso griežtieji absoliutinio monarchizmo šalininkai norėjo valstybę paversti privatinės valdovo teisės objektu, sui generis privatine valdovo įmone ir tam pasinaudodavo monarchinio suvereniteto teorija, tai tos reakcijos veikėjai, stengdamiesi pabrėžti viešąjį socialinį valstybės pobūdį, perkeldavo suvereniteto teisę, kaip valstybės šeimininko titulą, iš vieno valdovo į kiekvieną valstybės narį, tuo jungdami valstybę su visais tautos nariais, su visais jos funkcijos dalyviais, ir darydami ją ne vieno valdovo privatiniu objektu, bet bendru visos tautos, visų žmonių turtu ir daiktu — res publica. Prieš vieno (valdovo) teisę jie pastatė kiekvieno teisę.

Įgimtųjų subjektyvinių teisių ir jų ekspozitūros, gamtinės žmonių buklės („status naturalis“) koncepcija, kuri tapo iškelta, kaip pirmas kovos prieš absoliutinę monarchiją ir jos despotiškos tendencijos principas, neigiąs ir griaunąs monarchinį suverenitetą, — galėjo kilti žmonių sąmonėje, įsigalėti moksle ir praplisti populiariniu kovos obalsiu tiktai pergyvenus viduramžius ir jųjų anarchiją, nes kaip tik ten, kaip tik toje pergyventoje psichinėje aplinkumoje buvo tų sąvokų ir tos koncepcijos šaknys.

Įgimtosios suvereninės subjektyvinės teisės — tai iš esmės ne kas kita, kaip tos „savo teisės“, nes iš valstybės valdžios, ne iš valdovo gautos ir ne nuo jo pareinančios, kuriomis viduramžiuose socialinės grupės ir socialinės „juris proprii“ korporacijos priešinosi valdovų pastangoms apimti ir užvaldyti jas savo galios imperiumu ir kuriomis jos vertė tuos vietos galiūnus bei valdovus įsileisti su jomis į derybas „do ut des“ pagrindais bei tvarkyti savo su jomis viešuosius santykius ne įsakymu ir pasidavimu (valstybinis metodas), bet teisių kompromisu (anarchinis sutarties metodas).

Bet jeigu kovos obalsiui prieš monarchinį absoliutizmą ir monarchinį valstybės iškreipimą pasinaudota iš viduramžių pasiskolintų sąvokų priemonėmis, tai iš kitos pusės aiškiai ir griežtai buvo vengiama pakartoti viduramžių metodus, vedančius atgal į anarchiją. Priešmonarchinė prademokratinė XVII ir XVIII

amžių reakcija nebuvo priešvalstybinė. Jai ne tiktai visiškai nerūpėjo grįžti į viduramžių anarchiją, bet kaip tik rūpėjo sustiprinti valstybė, atnaujinti jos socialinis gyvumas, išvaduoti brangus socialinis senų vietos valdovų kūrinys iš tų pačių valdovų ainių despotijos nagų, gadinančių ir žudančių tą viešąjį žmonių naudos veikalą.

Laiko tarpas, kuris anos gadynės (XVII amžiaus) žmones skyrė nuo viduramžių anarchijos ir feodalizmo viešpatavimo, buvo, žinoma, trumpesnis, negu mūsų gyvenamais laikais. Viduramžių anarchijos veiksniai ir feodalizmas, kad ir nugalėti, dar nebuvo visiškai iš socialinio bendravimo pašalinti ir likviduoti. Jųjų liekanos dar buvo gyvos visuomenėje, o kai kuriose vietose dar buvo stiprios ir dar toli gražu neišsižadėjo savo priešvalstybinių anarchinių palikimų. Tad buvo pavojus, kad sudavus smūgį absoliutinei monarchijai nebūtų sykiu suduota ir pačiai valstybei ir kad tebegyvuoją visuomenėje anarchijos veiksniai nepasinaudotų proga grąžinti viduramžius. To jaunoji vakarų buržuazija, iš kurios gelmių ėjo nauja pirademokratinės valstybės srovė, anaiptol nenorėjo. Ji gerai suprato, kad moderninė valstybė turėjo tuo laiku ne vieną, bet du priešu: ne tiktai valdovą absoliutinėje monarchijoje, kurios evoliucija siekė socialinės valstybės esmės iškreipimą, bet ir nelikviduotas viduramžių anarchijos socialinių veiksnių bei feodalizmo liekanas.

Tad naujas prasidedąs reformos judėjimas, o kartu ir jam tarnaująs mokslas, turėjo būti pasirengęs kovai dviem frontais — prieš monarchizmą ir prieš viduramžių veiksnius. Pasiryžęs reformuoti valstybę jisai kartu turėjo būti ir buvo pasiryžęs likviduoti senų anarchijos veiksnių ir feodalizmo liekanas. Abu priešai buvo lygiai nekenčiami ir naikintini.

O kadangi tas antrasis priešas, tos naikintinos priešvalstybinių socialinių jėgų liekanos kaip tik gyvojo visuomenėje, kurios konstrukcija dar buvo jomis persisunkusi, nes naujoji bevykstanti socialinė diferenciacija dar nebuvo visiškai nugalėjusi senosios padarinių, — tai jaunas reformos judėjimas su didžiausiu nepasitikėjimu žiūrėjo į bet kuriuos socialinius junginius, į bet kurias socialines grupes ir korporacijas. Jųjų kiekvienoje buvo linkęs matyti priešą.

Štai kodėl XVII ir XVIII amžių prademokratinis mokslas, griežtai nusistatęs kartu su monarchizmu likviduoti ir visą socialinį viduramžių bei feodalizmo palikimą, buvo tuo laiku griežtai neigiamai visuomenės atžvilgiu nusistatęs ir pasiskolinęs iš viduramžių suvereninių teisių sąvoką, kaip ginklą prieš monarchizmą, griežtai vengė jungti tą sąvoką su socialinėmis grupėmis ar korporacijomis ir perkėlė ją į individus, į atomus, pakeitęs organizuotą visuomenę individų dulkėmis. Jisai šiuo atžvilgiu tęsė absoliutinės monarchijos tradiciją, jisai jos pėdomis prieš visuomenę kėlė vienlypę lygių individų masės tautą (populum), avansavusią iš lygių valdinių masės į lygių piliečių, dargi suverenų masę.

17. Socialinio bendravimo nuvalymas nuo senųjų nusigyvenusių visuomenės padarinių buvo laikomas jo nuo pačios visuomenės nuvalymu.

Anos gadynės mokslas, pasiryžęs gelbėti socialinę valstybės esmę nuo jos iškreipimo absoliutinėje monarchijoje, paverčiančioje ją privatine valdovo įmone, ir tuo pačiu norėdamas iškelti ir tvirtai nustatyti principą, jog valstybė yra ne žmonių vergijos ir jų tarnavimo pusdieviui karaliui institucija, bet socialinės tam tikros teritorijos žmonių junginys, turįs pats tarnauti tų žmonių socialiniam bendravimui, tad sociališkai-tarnybinis ir sociališkai-funkcionalinis, nepastebėjo ir nesuprato, kad ši sociališkai-funkcionalinė valstybės esmė nustatoma kaip tik per visuomenę, kaip tik jos pamatan dedant tuos socialinius junginius, kurie yra šioje teritorijoje susidarę žmonėms savo socialinį bendravimą bevykdant.

Tai buvo didžiausioji šio mokslo yda, ryškiausias jo sąvokų trūkumas, bet trūkumas tuo laiku ne tiktai suprantamas, todėl dovanotinas, bet ir reikalingas, sveikas. Nes dar reikalinga buvo socialinis bendravimas nuvalyti nuo senosios visuomenės struktūros likučių, dezorganizuotų ir pasvirusių, bet parazitiškai prisišliejusių prie absoliutinės monarchijos ir palaukti naujos visuomenės įsikūrimo, vadinasi, duoti laiko naujajai socialinei diferencijai apsireikšti ir nusistovėti. Tiktai anasis mokslas šios savo funkcijos tiksliai nepajėgė suprasti. Jisai buvo įsitikinęs, kad socialinio bendravimo nuvalymas nuo senųjų visuomenės padarinių reiškiąs galutinį žmonių ir

tautos-populi nuo socialinės diferenciacijos ir jos padarinių, tad nuo pačios visuomenės, išvadavimo procesą.

18. Buržuaziniai visuomenės slopinimo motyvai Didžiojoje Prancuzų Revoliucijoje.

XVII ir XVIII amžių mokslo idėjų ir atitinkamo idėjinio judėjimo vykdytoja, Didžioji Prancuzų Revoliucija, dar labiau tą visuomenės neigimą gilino, nes ji kaip tik ir buvo likimo pašaukta likviduoti pasenusių ir parazitiškais virtusių viduramžių visuomenės padarinių būklę. Šitie senosios socialinės konstrukcijos junginiai, savo laiku ir savo istorinėje aplinkumoje gyvi ir sociališkai naudingi, nebuvo pritaikinti naujai besikeičiančiai socialinio gyvenimo aplinkumai, susidarančiai pasikeitus ir toliau besikeičiant ne tiktai politinėms socialinio bendravimo sąlygoms, bet ir viešojo ūkio reikalams bei padariniams tiek gamybos technikos, tiek darbo padalinimo, tiek prekių, mainų ir pinigų ūkio, tiek bendrų ūkiškos organizacijos principų, kapitalizmo, samdomojo darbo, srity... Senosios profesinės amatininkų korporacijos, įvairūs „cechai", senieji luomai, neatitinką naujojo socialinių klasių suskirstymo, įvairios socialinės žemės valdymo formos, jungiamos su tam tikra socialinių grupių tarpusavia priklausomybe, visa tai buvo naujosios kylančios buržuazijos reikalų atžvilgiu kenksminga ir naikintina. Senieji socialiniai junginiai, monarchijos nugalėti ir nuo savo aplinkumos bei pamato atskirti, tapo jos prijaukinti įvairiomis privilegijomis, ypatingomis teisėmis, parazitiškai palaikomi, nebesugebą patys save apginti ir savo gyvavimą pagrįsti bei kuria nors socialine funkcija pateisinti, vegetavo po valdžios ir įstatymų sparnais ir slėgė iš gyvenimo ir naujų reikalų kylančias naujas formas, naujų socialinių junginių užuomazgas. Reikėjo iš jų visų, iš tų parazitų lizdų padaryti t a b u l a m r a s a m. Didžioji Revoliucija ir iškėlė obalsį: vietoje privilegijų, ypatingųjų teisių, stipresnių ir silpnesnių nelygybės, smurto, luomų, — visuotinė visų žmonių lygybė, bet būtent atomų, pačių individų, ne kurių nors junginių ar korporacijų — lygybė.

Grynai individualistinėmis ir egalitarinėmis pažiūromis, viešpatavusiomis Didžiojoje Revoliucijoje, bet kuri ypatinga būklė, esanti įtartina. Kiekviename žmonių susibūrime, kiek-

vienoje draugijoje ar sąjungoje, jaučiama susibūrusių išsiskyrimas iš atomų visumos, iš jų bendrosios būklės, tad iš lygybės. Tad draugija, sąjunga — tai esąs sąmokslas prieš ir tuo pačiu laisvei pavojus.

19. Tauta ir visuomenė Didžiosios Prancūzų Revoliucijos sąvokų šviesoje.

Nors Didžioji Revoliucija, ypač politinėje ir konstitucinėje srity, valdžios organizacijoje ir jos titulo atžvilgiu, daug prademokratinio mokslo sąvokų ir išdavų atmetė arba reformavo, tačiau, reformuodama jas, nevisuomet ji tai iš karto sąmoningai darė: dažnai, reformuodama kurią nors išvadą, ji nemanė keisti pačių premisų. Ir lygiai taip pat, kaip ji naiviškai ir bona fide į vieną aktą į 1791 m. konstituciją patalpino ir Žmogaus ir Piliečio Teisių Deklaraciją, sudarytą visuomenės sutarties doktrinos, Rousseau ir Lock'o mokslų ir tiesioginės demokratijos principų obalsiais, ir konstitucinę 1791 m. santvarką, sudarytą reformuotos klasikinės demokratinės doktrinos ir reprezentacinės demokratijos principais, nepastebėjusi tų dviejų skirtingų konstrukcijų prieštaravimo, ji ir kitais atžvilgiais nuolat painiojo senojo prademokratinio mokslo sąvokas su naujomis, mūsų vadinamomis klasikinėmis demokratinėmis. Nutolusi nuo Rousseau siūlomos konstitucinės konstrukcijos ir nuo idejų bei sąvokų logikos, bet pati to nesupratusi ir nežinodama, ji vis dėlto tą savo kūrinį buvo linkusi laikyti Rousseau ir kitų savo mokytojų tezių padariniais ir tas jų tezes kartojo ir progai atsitikus dėstė.

Tokia tarp kito ko buvo Rousseau „Bendrosios Valios" tezė. 1791 m. konstitucija aiškiai pakeitė „Bendrosios Valios" principą kvalifikuotos „teisinės tautos" ir jos valdžios daugumos principu reprezentacinėje to principo konstrukcijoje. Tačiau „Bendrosios Valios" idėja liko nepalaidota ir kabėdama ore, neįvesta į konstitucinę konstrukciją, ji vis dėlto Revoliucijos žmonių sąmonę tebeveikė.

Ir štai kaip ši „Bendrosios Valios" sąvoka buvo sunaudojama ir visuomenei paneigti. Esą teisėta esanti tiktai kiekvieno individo valia ir Bendroji Tautos valia. Visa-kita esą neteisėta. Draugija, piliečių sąjunga — tai esąs mėginimas kažkokią grupinę valią sudaryti ir išskirti ją iš Bendrosios, ži-

noma, tam, kad būtų nugalėta atskiros individualinės valios ir kad būtų pasiektas ne Bendrosios, bet tos grupinės valios tikslas. Šiuo vieninga Bendroji Tautos valia esanti suskaldoma grupinėmis draugijų, luomų, korporacijų valiomis, besivaržančiomisi r klastojančiomis Bendrosios reiškimąsi.

Tad organizuota socialinių junginių visuomenė — tai esąs lygybės naikinimas ir tautos skaldymas, aristokratijos atgaivinimas ir Respublikos griovimas. Revoliucijos žmonės uostė visuomenėje reakcijos ir aristokratijos šmėklą, „ancien régime'o" dvasią. Jie buvo linkę ne tiktai naikinti esamas grupes ir korporacijas, kurių tarpe, kaip sakėme, buvo parazitiniai viduramžių visuomenės likučiai, bet ir neleisti naujoms kurtis. Tarp įvairių Didžiosios Prancuzų Revoliucijos paskelbtų laisvių („žmogaus ir piliečio teisių"), sąjungų ir draugijų steigimo laisvės mes nerandame. Tai buvo ne atsitiktinė spraga. Revoliucijos žmonės, priešingi visuomenei, buvo linkę toleruoti tiktai klūbus, politinius diksusinius organizuotus susirinkimus be tam tikrų vieningų grupinių tikslų ir be tam tikros grupinės funkcijos.

Teisėta esanti tiktai tauta-populus, kaip žmonių suverenumo sintezė. Nė klasikinio ar profesinio, nė partinio, nė nacionalinio jungimosi, kuris mūsų laikais yra visų pripažįstamas ir vykdomas, kaip viena ryškiausių žmogaus valstybėje status libertatis sričių, vieningoje valstybinėje teritorinėje tautoje populo anomis sąvokomis būti negalį ir neturį. Proporcinė rinkimų sistema, proporcingas įvairių visuomenės grupių, sluogsnių, bei nusistatymų atstovavimas, jei Didžiojoje Revoliucijoje būtų buvęs kieno nors siūlomas, tikrai būtų laikomas herezija ir sąmokslu prieš tautą, už kurį kažin ar siūlytojui nebūtų tekę keliauti į... gilijotiną.

Garsusis ir labai šiuo klausimu charakteringas 1791 m. birželio 14—17 d. įstatymas (vadinamas „loi Le Chapelier" nuo jo siūlytojo ir pranešėjo pavardės) draudžia bet kurį vienos profesijos žmonių būrimąsi „tariamųjų" bendrų grupinių reikalų vardu, nes tokių bendrų reikalų nesą ir būti negalį, o jei jų ir būtų, tai esą tai prieštarautų pačiai valstybės konstitucijai. Demokratinės lygybės, individualizmo, bendrosios valios ir tautos vardu draudžiamos ne tiktai korpo-

racijos ir nuolatinės draugijos, bet ir streikai, kolektyviniai darbininkų reikalavimai ir žygiai ir t. t.

a. Rousseau pažiūra į socialinius junginius.

Štai kaip Rousseau įvertina socialinių junginių reiškimąsi valstybėje, laikydamas juos „Bendrosios valios" priešininkais: „Jeigu tautai kurį nors klausimą svarstant piliečiai būtų visiškai kits nuo kito atskirti, izoliuoti kiekvienas sau, tai iš didelio smulkių niuansinių priešingumų įvairumo visuomet išplauktų ir paaiškėtų bendroji valia („volonté générale"), ir svarstymo išdava visuomet būtų gera. Bet kai didžiosios visuotinės sąjungos vietoje susidaro grupiniai piliečių susibūrimai ir dalinosios sąjungos („associations partielles"), tai kiekvienos tų sąjungų valia tampa bendrąja jos narių atžvilgiu ir ypatingąja valstybės atžvilgiu: tada galima sakyti, kad yra tiek balsuojančių, kiek yra ne atskirų žmonių, bet jųjų junginių. Skirtumų tada esti mažiau ir jų išdava nėra bendroji. Pagaliau jei viena tų sąjungų yra pasiekusi tokio didumo, kad ji viena nusveria visas kitas, jūs išdavoje nebeturite daugybės smulkių skirtumų sumos, bet vieną vienintėlį skirtumą; tada nebėra bendrosios valios, ir nuomonė, kuri nugali, tėra tik privatinė atskira nuomonė.

„Tad jei norime, kad bendroji valia tikrai imtų reikštis, svarbu, kad valstybėje nebūtų jokios piliečių dalį apimančios draugijos, ir kad kiekvienas pilietis reikštų tiktai savo asmeninį individualinį nusistatymą..." (Rousseau — „Contrat Social", II knygų III skyrius; ž. „Oeuvres Complètes de J. J. Rousseau", Paris, chez Dalibon, 1824 m., VII tomas, 39 pusl.).

b. Moderninių individualistinės demokratijos gynėjų pažiūra į socialinius junginius; Esmein'o pažiūra.

Moderniniai individualistinės demokratijos šalininkai, kurie gina ne Rousseau tiesioginės demokratijos, bet klasikinės reprezentacinės demokratijos konstrukciją, neina taip toli ir socialinių junginių bei socialinio būrimosi (draugijų ir sąjungų) laisvės neneigia ir panaikinti nesiūlo, bet prieš profesinio atstovavimo instituciją bei prieš korporacinę (visuomeninę) valstybės valdžios struktūrą atsikerta panašiais į čia cituotą samprotavimais: „Pats, sako Esmein, reprezentacinės ir laisvos valdžios pateisinimas glūdi toje minty, kad piliečių ir jų reprezentantų balsavimas nustatysiąs bendrąjį reikalą ir jį dėstysiąs įstatymų leidime. Tačiau tam yra reikalinga, kad vieni ir kiti piliečiai ir jų atstovai, kiek galima atsitrauktų nuo savo ypatingų reikalų ir vadovautųsi protu ir teisingumu. Šiais sumetimais, kai kurie XVIII amžiaus mokslininkai, Rousseau ir 1789 m. pats Siéyès, norėjo uždrausti bet kurias draugijas bei korporacijas, kurios narių tarpe steigia tam tikrąjį bendrą ir galingą, bet tautos visumos atžvilgiu ypatingą ir privatinį grupinį socialinį reikalą. Tai buvo didelė klaida; tai buvo vienos brangiausiųjų individualinės teisės paaukavimas; tačiau būtų padaryta nemažesnė klaida priešinga kryptimi,

jei politinis balsavimas būtų sutvarkytas tuo būdu, kad piliečiai būtų kviečiami ir beveik tos tvarkos verčiami atsižiūrėti tiktai į savo yaptingus reikalus ir užmiršti bendrąjį..." (ž. Esmein — „Elements de Droit Constitutionnel français et comparé", VII laida, 1921 m., I tomas, 314 pusl.).

c. Esmein'o pažiūros kritika.

Žinoma, šiam Esmein'o samprotavimui nemaža prikišti galima: demokratiniai individualistai vis dar nesiliauna tikėti, jog dirbtiniu būdu atitraukę žmogų nuo jo socialinio tarpo, jie tuo pačiu kažkodėl pasieksią tai, jog tas žmogus virsiąs teisingesnis ir geriau nusimanąs apie „bendrąjį reikalą" ir išsižadėsiąs savo egoistinių ar grupinių reikalų; toks tikėjimas iš tikrųjų niekur nėra pagrįstas; tiesa, individas, išskirtas iš savo socialinio tarpo, gal lengviau paklys ir nesugebės savo socialinių reikalų tinkamai suprasti ir pareikšti, bet kad dėlei to laimėtų „bendrasis reikalas" — tai daugiau negu abejotina: iš tikrųjų iš to turės naudos ne bendrasis reikalas, bet kurie nors kitokie socialiniai grupiniai reikalai, ypač kurių nors priešingų socialinių grupių ar korporacijų reikalai. Nenusimanėlių ir nesusipratusių nusistatymai ir balsai daugiausia kaip tik kenkia „bendrajam reikalui" ir socialinei harmonijai, socialinei taikai bei pažangai, ir be to patarnauja socialiniam įvairių gudruolių parazitizmui.

Antra stambi šio samprotavimo klaida: manymas, jog socialiniai junginiai „steigią" arba „kurią" socialinius grupinius reikalus; iš tikrųjų, jie patys yra tų reikalų padariniai; jie juos tiktai organizuoja, bet ne steigia. Klaidnga taip pat manyti, jog organizuoti aiškūs socialiniai reikalai esą iš viso kažkokio idealinio visuotinio reikalo priešininkai; bendrasis reikalas, jei jis yra, tėra tik socialinių idealinė linija, kuria eina socialinių grupinių reikalų varžymosi ir jėgų santykiavimo bei jųjų kompromisų galutinė išdava; tas kompromisas, tie vidurkiai tos išdavos, bus aiškesni, tikslesni ir visuomenei sveikesni, kai jų elementai galės tiksliai reikštis ir bus žmonių sąmoningai atstovaujami. Ir galima manyti, kad geriau ir tvirčiau bendrąjį reikalą sugebės nustatyti tie, kurie gerai žino savo reikalus, sugeba įvertinti savo ir kitų jėgas, moka galvoti ir orientuotis socialinėje aplinkumoje, iš viso geriau organizuoti, išmiklinti ir įsąmoninti, negu šiaip dulkėmis paversti individai, išblaškyti, izoliuoti, išjungti iš savo grupių, palikti demagogų agitacijai, nesusipratę. „Bendrasis reikalas" jiems bus kaip tik mažiau suprantamas, kai jie dargi ir savo ypatingojo nenusimanys. Tai vis dar tebėra Bendrosios valios legendos hipnozas ir sapnai.

d. Prancūzų legislacijos evoliucija socialinio jungimosi atžvilgiu nuo Didžiosios Revoliucijos ligi 1884 ir 1901 m. įstatymų.

Didžioji Revoliucija, griežtai nusistačiusi prieš bet kurį socialinį piliečių jungimąsi valstybėje, ištikima pademokratinei dogmai, jog val-

stybėje tegali būti izoliuoti atskiri piliečiai, bet ne kitokiais junginiais organizuota visuomenė, sistematingai naikina visus esamus socialinius junginius ir susirūpina, kad ateity jie negalėtų susidaryti. Panaikinusi senus luomus ji puola ypač profesinius junginius; garsiosios aukščiau cituotos „loi Le Chapellier" (1791. VI. 14—17 įstatymo) straipsniai, kurie sudaro visą šiuo reikalu programą, visą beveik doktriną, ir yra panašus labiau į polemikos rašinį, negu į įstatymą, yra ypatingai charakteringi.

Profesinių junginių uždraudimas buvo laikomas Prancuzijoje ligi 1884 m. Faktiškai kai kurios profesinės sąjungos buvo susikūrusios ir anksčiau ir nekliudomos veikė, bet jokios teisiškos būklės jos neturėjo; jos buvo toleruojamos, vadinasi, į jas buvo valdžios žiūrėta „pro pirštus". Tiktai 1884 m. (beveik 100 metų po Didžiosios Revoliucijos) tapo išleistas įstatymas, kuris leido steigti profesines korporacijas, vadinamas „sindikatais".

Bet ir kitos socialinio jungimosi rūšys buvo Didžiosios Revoliucijos naikinamos, draudžiamos arba tiktai išimtinais atsitikimais leidžiamos. Draugijų ir sąjungų laisvės principas buvo ne tiktai Didžiajai Revoliucijai, bet ir vėliau Prancuzijoje per visą XIX amžių nežinomas. Šiaip įvairiais tikslais draugijos tegalima buvo laisvai steigti tik tąja sąlyga, kad jos turėtų nedaugiau, kaip 20 narių. Didesnei draugijai įsteigti reikėjo gauti ypatingas kiekvienam sykiui valstybės valdžios leidimas (tai buvo ne registracijos, bet griežta leidimo sistema). Įsteigimas draugijos turinčios daugiau, kaip 20 narių, — tai buvo ne tiktai ta prasme uždrausta, kad tokia draugija teisiškai buvo laikoma nesama ir negalėjo turėti jokios civilinės asmenybės, bet tai dar buvo baudžiamas nusikalstamasis darbas, numatytas Baudžiamojo Kodekso 291 str...

1884 m. įstatymas apie profesinius sindikatus iš dalies sulaužė socialinio jungimosi draudimo principą, bet tiktai vienoje (profesinėje) srity. Ir tiktai didysis 1901 m. įstatymas („l o i W a l d e c k - R o u s s e a u", nes to įstatymo iniciatorium buvo žymus prancuzų politinis veikėjas Waldeck-Rousseau, buvęs tuo laiku ministeriu-pirmininku) galutinai reformavo Didžiosios Revoliucijos palikimą socialinio jungimosi atžvilgiu. Liberalinė Waldeck-Rousseau 1901 m. reforma panaikino valdžios leidimo ir sąjungų registravimo sistemą; iš tikrųjų ji nuėjo net dar toliau, nes draugijos ar sąjungos įsteigimą ji jungia ne su jos įsiregistravimu, bet tiesiog su steigėjų susitarimu, tad su faktiniu jos atsiradimu; tiktai trečiųjų asmenų atžvilgiu ir draugijos turto teisių bei teisinio jos veiklumo ir teislumo atžvilgiu draugijos įregistravimo aktas turi reikšmės ir sutvirtindamas teisinę draugijos asmenybę skiria įregistruotas draugijas ir sąjungas nuo neįregistruotų (ž. H a u r i o u — „Precis de Droit Administratif et de Droit Public", XI laida, 1927 m., Recueil Sirey, 257 ir kiti pusl., 282—283 pusl.).

e. Teisinės korporacijų ir įstaigų asmenybės naikinimas Didžiosios Revoliucijos metu.

Neigdama socialinį jungimąsi arba bent griežtai jį varžydama ir slopindama bendrosios valios ir tautos vienumo vardu ir laikydama val-

stybę vienintėle teisėta ir vieninga socialinio žmonių organizavimo forma, Didžioji Revoliucija logingai buvo pasiryžusi ir jokios kitos asmenybės nepripažinti, kaip tiktai iš vienos pusės kiekvieno fizinio žmogaus asmenybę, o iš kitos — pačios valstybės teisinę asmenybę. Ne tiktai socialiniai junginiai turėjo būti iš teisinės asmenybės išskirti, jie iš viso turėjo būti iš socialinio bendravimo šalinami, bet ir bet kurios įstaigos bei viešųjų tarnybų įrengimai turėjo būti teisinės asmenybės atžvilgiu likviduojami ir sutirpinami vieningame teisiniame valstybės asmeny, kaip tam tikros to visuotinio asmens funkcijos arba organai. 1789, 1790, 1792 m. dekretais panaikinamos bažnytinės įstaigos. Revoliucijos II metų messidoro 23 d. nacionalizuoja visus ligoninių, prieglaudų ir kitokių bet kurio pavadinimo labdarybės įstaigų turtus, nes visas šitas socialinis labdarybės darbas turįs tirpti valstybėje. Bendruomenės („communes"), kurios prieš Revoliuciją buvo laikomos asmenų vietos sindikatais, norima padaryti paprastais administracinio teritorijos padalinimo vienetais. Konventas nacionalizuoja bendruomenių lėšas, jų aktyvą ir pasyvą, o bendrus bendruomenės valdomus turtus įsako priverstiniu būdu padalinti tarp bendruomenės narių (ž. prof. H. Berthélémy — „Traité élementaire de Droit Administratif", XI laida, 1926 m., 30 pusl.).

f. Turtų individualizavimas Didžiojoje Revoliucijoje.

Savo palinkime į individualizmą Didžioji Revoliucija buvo taip griežta ir nuosekli, kad ne tiktai ji paskelbė kovą korporacijoms ir šiaip socialinėms grupėms, naikindama esamąsias ir kliudydama įsisteigti naujosioms, bet ir grynai civilinėje turto valdymo teisės srity ji su nepasitikėjimu žiūrėjo į bet kurį bendrąjį kelių asmenų valdymą ir visų civilinių subjektyvinių teisių pagrindan padėjo grynai individualinę privatinę nuosavybės teisę, kuriai suteikė įgimtosios žmogaus teisės pobūdį; šiai individualinei teisei ji suteikė pirmenybę prieš bet kurią bendrąją teisę, iškėlusi visokio bendrumo likvidavimo principą, padalinant arba raginant padalinti visą, kas yra arba kas bus bendra, lygiais individualiniais vienetais. Ji taip pat puolė kai kurias senas užsilikusias viešojo ypač komunalinio ūkio ir turtų teisės formas, kurios buvo praktikuojamos Prancuzijos kaimo bendruomenių ir kurių objektai (tam tikri ypatingos ekonominės funkcijos žemės plotai) ganyklos, miškai, durpynai ir kiti pan., — Prancuzijoje vadinami „les communaux". Jų dalinimas buvo įsakytas, nors vėliau, dar Revoliucijos metu, tai vis dėlto tapo sustabdyta (ž. Hauriou, op. cit., 922 ir kiti pusl.). Žodžiu, visur, kur vietoje atskiro individo ar individualinio reikalo reiškiasi kuris nors individų susibūrimas, bendras kelių asmenų reikalas, bendras turtas, bendras valdymas, viešasis socialinis, bet ne visuotinis valstybinis, reikalų ar teisių sujungimas, kur yra ar dygsta jungtinis vienetas, kitoks, negu atomas (individas), visur ten Revoliucijos teisė įsikišdavo, stengdamasi padaryti operaciją tokiam vienetui atskirais atomais suskaldyti.

II. XIX amžiaus reakcija prieš visuomenės slopinimą. Socializmas.

1. Reakcija prieš demokratinį visuomenės slopinimą. Pozityvizmas, sociologija, socializmas.

Prieš tą visuomenės slopinimą, kuris apsireiškė jau absoliutinės monarchijos viešpatavimo metu, ir prieš tą jos neigimą, kuris ypatingai buvo ryškus prademokratiniame XVII ir XVIII amž. moksle ir Didžiosios Prancuzų Revoliucijos metu, turėjo kilti moksle ir žmonių pažiūrose visuomenės naudai reakcija. Ji ir kilo XIX amžiuje, kai senosios feodalinės viduramžių visuomenės griuvėsiuose, nuvalytuose nuo parazitinių pasenusių socialinių junginių, įsikūrė naujas ypač sociališkai-klasinis suskirstymas, pagrįstas nauja kapitalistine ūkio santvarka.

Visuomenės sąvokai iškelti, visuomenės reikšmei ir svarbai valstybėje išaiškinti ir pabrėžti XIX amžiuje žymiai pasidarbavo p o z i t y v i z m a s, kurio idėjiniu tėvu buvo Prancuzų filosofas A u g u s t a s C o m t e, naujai kilusi ir išsiplėtusi s o c i o l o g i j o s disciplina ir ypatingai s o c i a l i z m a s, kuris iš vienos pusės sudaro tam tikrąją socialinės evoliucijos doktriną, iš kitos gi tam tikrąjį socialinį judėjimą.

2. Socializmo bendri bruožai.

Iš tikrųjų socializmas vieningos doktrinos nesudaro. Socialistinių doktrinų, ypač socializmo pradžioje, buvo labai daug. Jas visas vienijo viešojo ūkio santvarkos reformos idėja, būtent reformos, pašalinančios iš viešojo arba „tautos" ūkio privatinio intereso veiksnio viešpatavimą (viešojo ūkio t. vad. s o c i a l i z a c i j a) ir reiškiančios subjektyvinės nuosavybės teisės jei ne visišką panaikinimą, pakeičiant ją kitokiomis subjektyvinių turto teisių lytimis, tai bent labai ryškų ir griežtą jos suvaržymą ir kartu susiaurinimą, paliekant ją tiktai tiesioginio vartojimo srity, vadinasi, taikant ją tiktai betarpiško naudojimosi (reikalų tenkinimo) objektams, ir išskiriant ją iš gamybos srities, vadinasi, iš objektų, sudarančių turtų gaminimo įrankius, ir tuo pačiu neigiant kaip tiktai, kas sudaro patį kapitalistinės ūkio santvarkos esmę. Kita, kas yra

įvairioms socialinėms srovėms bei doktrinoms bendra, tai aiškus socialinės diferenciacijos kapitalistinėje visuomenėje konstatavimas, kuo visos socialistinės srovės kaip tik ryškiausiai besiskiria nuo individualistinės demokratijos pažiūrų, bet drauge su tuo charakteringas kaip tik to demokratinio vienlypės žmonių masės ir jų „bendrosios valios" idealo troškimas, kuris socializmą daro moderninės demokratinės idėjos jei ne tiesioginiu adeptu, tai bent įpėdiniu ir vytimi. Tai, ką individualistinė demokratija, ypač jos senesniosios lytys, kaip prademokratinė visuomenės sutarties ir bendrosios valios doktrina, laikė galimu tuojau įgyvendinti politinės roformos keliu, nekeičiant ekonomiškai-teisinio viešojo ūkio rėžimo arba net užfiksuojant privatinės turto nuosavybės teisę įgimtųjų žmogaus ir piliečio teisių tarpe, tai socialistinės doktrinos, priimdamos tai už socialinį idealą, perkeldavo į ateitį, kuri teksią iškovoti ne tiktai politinės, bet ir pagrindinės sociališkai-ekonominės reformos keliu prieš esamą socialinę nelygybę ir neteisingu ūkišku rėžimu pagrįstą socialinių klasių suskirstymą, leidžiantį žmonėms išnaudoti kitus žmones.

Tiesa, ne tiktai siūlomais socialinės reformos metodais, bet ir paties būsimojo socialinio bendravimo idealo konstrukcijomis, įvairios socializmo srovės bei doktrinos labai žymiai tarp savęs skiriasi. Vis dėlto stambiais bruožais čia nurodytieji socialinių pažiūrų ir siekimų palinkimai yra socializmui bendri.

3. Socializmo klasifikacija.

Socializmo istorikų, ypač „marksistų" ar „marksininkų", priimta skirstyti socializmas dviem kategorijomis: esą jųjų viena sudaranti „utopistinį" socializmą, kita — mokslinį. Šios klasifikacijos šalininkai į utopistinį socializmą deda ypač visas senesnes socialistines doktrinas, kurių, pradedant Didžiąja Prancuzų Revoliucija (Baboeuf) ir XIX amžiuje, ypatingai daug buvo Prancuzijoje, bet būta įdomių ir Vokietijoje bei Anglijoje, „mokslinio" gi socializmo titulą ypatingai rezervuoja Karolio Markso doktrinai.

Kad socializme, ypač kiek jisai mėgino ateities socialinio bendravimo idealą iš anksto nustatyti ir visą būsimąją socialinę evoliuciją iš anksto atspėti bei racionalizuoti, daug yra

„utopijos“ elementų, tai gal ir tiesa; taip pat tiesa, kad tiksliausia ne tiktai socialistinio idealo, bet ir visos visuomeninės socialistinės evoliucijos, o ypatingai kapitalizmo ir kapitalistinės visuomenės kritikos konstrukcija, sudaranti aiškią racionalistinės teorijos sistemą, yra reiškiama marksizmo, kurio doktrina ne tiktai vilioja žmones savo aiškumu ir racionalistiniu nuoseklumu bei giliomis mintimis, bet ir yra stipresnio judėjimo palaikoma.

Vis dėlto ir tariamos „utopistinės“ srovės nėra visiškai užleidžiusios vietos vieningai „mokslinei“ marksizmo srovei. Tiesa, visa eilė senesnių socialistinių doktrinų yra išnykusios, besireikšdamos kaip pav. „blankizmas“ (gavęs vardą nuo socialisto Blanqui Prancuzijoje) arba „sensimonizmas“ (nuo socialisto Saint-Simon), gal tiktai tam tikrais niuansais socialistiniame judėjime, bet vis dėlto gyvos yra bent trys skirtingos idėjinės socializmo lytys, kurios savo idėjinėmis šaknimis remiasi; Proudhon'o, Lassal'io, arba ypač Marks'o mokslo dėsniais. Prudonizmas, lassalizmas ir marksizmas — štai trys skirtingos koncepcijos moderniniame socializme. Prudonizmui charakteringas yra griežtesnis palinkimas į anarchiją, aplenkiant politinės kovos sritį ir valstybinius reformos metodus, pakeičiamus ekonominiais metodais. Atvirkščiai, lassalizmas labiau jungia socialistinę reformą su valstybe ir daugiau pasitiki valstybingumu, kurio naikinti nemano; pagaliau marksizmas, savo išdavomis grynai anarchinis, vis dėlto įvertina politinę kovą ir tikisi įvykdyti socialistinę reformą užvaldžius valstybę ir sunaudojus ją, kaip socialinei revoliucijai įrankį.

Prudonizmui, kaip koncepcijai, artimesnė yra toji socialistinio judėjimo srovė, kuri vakaruose vadinama revoliuciniu sindikalizmu, lassalizmą labiau atitinka įvairios valstybinio socializmo ir nacional-socializmo srovės, pagaliau marksizmas, kurio teorinė koncepcija yra stipriausia ir kuris, kaip judėjimas, yra be abejo visų plačiausias, nesudaro tačiau vieningos judėjimo srovės, bet reiškiasi keliomis, kurios ypač pastaraisiais laikais nuėjo visiškai skirtingais keliais, kuriuose jos, kad ir dėstydamos tą pačią doktriną, nė tiktai viena kitos nepalaiko ir nebendradarbiauja, bet griežčiausiai kovoja, at-

sidurdamos priešingose stovyklose net savo santykiuose su tariamuoju bendru socializmo priešu — buržuazija. Komunizmas, social-demokratija ir reformizmas — visos trys šios srovės maitinosi Markso mokslu; bet tiktai reformizmas drįsta tą mokslą ir jojo tėzes reviduoti. Komunizmas ir social-demokratija, tapę priešininkais, mėgsta girtis doktrinos grynumo išlaikymu, kaltindami kitas kitą jos dėsniams nusižengus.

4. Socialistinė istoriškojo materializmo doktrina arba marksizmas. Socialinių klasių kovos teorija.

Socialistinių doktrinų tarpe ne tiktai stipriausia, bet ir įdomiausia bei giliausia, ypač savo racionalistiniu apdirbimu, yra be abejo toji, kurios steigėjais ir kartu pranašais XIX amžiuje buvo Karolis Marks ir Fridrichas Engels; ji priimta vadinti istoriškojo materializmo doktrina.

Jos mokslu — visuomenė susidariusi ūkio pagrindais, nes gaminimo santykių sutvarkymas esąs viso socialinio gyvenimo (socialinio bendravimo) tikslas. Kadangi žmonės negali gyventi negaminę reikmenų ir tuo pačiu jų likimas pareina nuo gaminimo sutvarkymo, tai esą aišku, kad tas ar tie, kurie valdo gaminimo įrankius ar priemones, esą visų kitų žmonių likimo valdovai. Tad gaminimo įrankių užvaldymas ir pasisavinimas esąs tas socialinės žmonių nelygybės veiksnys, kuriuo remiasi socialinių klasių diferenciacija (suskirstymas). Socialiniai sluogsniai, pasisavinę tuos įrankius, virstą ponaujančiomis išnaudotojų klasėmis, kurių būklė esanti sociališkai parazitinė: jos išnaudojančios tas socialines klases, kurios esančios reikalingos reikmenų gyventi, o toms reikmenoms pagaminti esančios reikalingos pasisavinusių leidimo. Tos pavergtos išnaudojamos klasės, netekusios nė gamtos turtų nė žmonijos gamybos vaisių, teturinčios tik savo rankas ir raumenis darbui dirbti, esančios verčiamos už menkąjį „existenzminimum" užlaikymą ar atlyginimą dalyvauti bendrajame gaminimo procese tiesioginiu darbu, kurio vaisiais pasinaudojančios vėl anos pasiturinčiųjų klasės, pasisavinančios nelaimingųjų darbo padarinius ir sau iš jų kraunančios naujus didesnius turtus savo „nuosavybės teisės" titulu.

Išnaudojamos ir skriaudžiamos žemesnės, ūkiškai pavergtos, socialinės klasės, kurių prakaitu ir vargu minta visa žmonija, o turtėja ir tunka parazitiniai jų ponai, stengiančiosios, žinoma, išsivaduoti iš tos būklės ir išplėšti gaminimo įrankius iš viešpataujančiųjų klasių, kurios prabangoje be darbo gyvena ir ponauja. Tarp išnaudotojų klasių ir išnaudojamųjų klasių vykstanti nuolatinė nenuilstanti žiauri kova. Jų vienos — išnaudojamosios, dirbančios ir jokio turto neturinčios, tiktai gaunančios lygiai tiek, kiek reikalinga darbo pajėgai išlaikyti ir nemirti nuo bado, antros — išnaudojančios, nieko nedirbančios ir visus turtus valdančios. Jųjų kova, kurioje vienos stengiančiosios išlaikyti savo žiaurųjį nuosavybės monopolį, socialinės skriaudos ir socialinio vargo šaltinį, o kitos išsivaduoti ir turtų perskirstymu įsiveržti į ponaujančiųjų eiles ir priversti juos pasidalinti grobiu, spaudžiant likusius, nesugebėjusius kovą laimėti, arba turtų socializavimu visiškai panaikinti nelygybę ir likviduoti socialinių klasių suskirstymą laimingoje solidarioje ateities žmonijoje, kurioje nebūsią nė skriaudikų nė skriaudžiamųjų; ši kova sudaranti, taip sakant, nuolatinį žmonijos „s t a t u s", kuris galėsiąs būti pakeistas tiktai viešuosius gaminimo įrankius socializavus.

Toji socialinių klasių kova apsprendžianti visą žmonijos istoriją; visa žmonijos istorija esanti kaip tik klasių kovos istorija, žiauri ir barbariška. Tiktai būsimoji socialinė revoliucija, panaikinus privatinę nuosavybę (bent į gaminimo įrankius, vadinasi, kapitalistinę nuosavybę), išvesianti tautas ir visą visų tautų ir žmonių žmoniją iš barbarizmo į šviesią ir laimingą brolybę.

5. Klasių kovos priemonės.

Esamojoje būklėje, žinoma, ponaujančios socialinės klasės negalinčios ramiai žiūrėti į išnaudojimą klasių ruošimąsi jas pulti ir pagrobti jų socialinės galios paslaptį. Ponaujančios socialinės klasės esančios reikalingos skriaudžiamųjų, nes skriaudžiamosios klasės esančios jų darbo jėga, jų gyvenimo ir prabangos sąlyga; tad jei jos ir pajėgtų išžudyti visus skriaudžiamuosius ir nusikratyti savo priešininkų, besirengiančių jas pulti, jos to nebūtų padariusios, nes be išnaudojamųjų klasių darbo ir vargo jos turėtų pačios dirbti ir kentėti. Tačiau

jos turi išnaudojamąsias klases sekti, jos turi griebtis visokių priemonių, kuriomis galima pašalinti išnaudojamųjų sukilimo ir revoliucijos pavojų. Visos jų pastangos, visi jų žygiai esą nukreipti į tą vieną vyriausiąjį jų socialinį tikslą, — palaikyti savo ponavimą ir jį dar labiau sustiprinti. Esą ponaujančiųjų menas, mokslas, tikyba, tėvynė, tauta, viskas tai tiktai priemonės ponavimui išlaikyti ir jį sutvirtinti net pačioje išnaudojamųjų sąmonėje; tai viskas esąs liaudžiai opiumas, kuriuo ji esanti kvailinama ir nuo savo buklės bei reikalų supratimo atitraukiama; jos mintys esančios nukreipiamos į kažkokių svajonių, jausmų ir tuščių idealų sritis, jos psichika esanti pripildoma kažkokiomis dirbtinėmis sąvokomis, jųjų kančios esą aiškinamos Dievo valia ir pateisinamos kažkokiais laimėjimais ir atlyginimu „anajame pasaulyje", „Dievo karalystėje", „amžinojo laimingo gyvenimo danguje"; socialinių viešpačių mokslas ir tikyba įrodą, jog juoda esą balta, jog bloga ir pikta kaip tik esą ir turį būti gera ir tobula, jog nelygybė esanti brolybė, o išnaudojimas esąs artimo meilė. Įvairiomis fikcijomis, sofizmais ir gudriomis formulėmis socialinių viešpačių mokslas tarnaująs ne tiesai, bet savo ponų socialiniam reikalui.

Tačiau, žinoma, kova ir ponavimo išlaikymas negalįs pasitenkinti psichinėmis veikimo priemonėmis. Esą reikalinga ir tiesioginis smurto aparatas: policija, ginklai, karo pajėgos, valdžia ir valstybė, visa tai esą taip pat skiriama socialiniam klasiniam viešpatavimui paremti. Tad valstybės valdžia — tai esąs socialinių nugalėtojų smurto aparatas; valstybė — tai esanti klasinio viešpatavimo organizacija, klasinio išnaudojimo „armatūra".

6. Buržuazija.

Keičiantis gaminimo sąlygoms ir ūkio santvarkai, keičiančiosios ir socialinio išnaudojimo formos bei klasinio suskirstymo metodai ir režimai. Valdovų-grobikų karo būrių nariai virstą „riteriais" ir bajorais, pasisavinančiais didelius žemės plotus, ir to užvaldymo pamatais išaugąs ir nusistovįs feodalinis socialinio viešpatavimo režimas su charakteringa hierarchine luomų santvarka. Vėliau prieš feodalizmą ir agrarinės dvarininkų bajorijos viešpatavimą kyląs miestelėnų luomas, iš kurio, ūkio ir ypač gaminimo bei mainų sąlygoms pa-

sikeitus, išauganti moderninė buržuazija, naujoji piniginio prekių ūkio ir t. vad. kapitalistinio gaminimo rėžimo valdovė. Iš karto jaunoji buržuazija esanti karinga, pažangi ir idealistinė; ji svajojanti apie žmonių brolybę, ji kelianti puikius žmogaus laisvės ir žmogaus teisių obalsius, ji kovojanti prieš parazitinius senų valdančiųjų klodus, ji skelbianti žmonių lygybę, naikinanti luomus ir drąsiai kelianti revoliucijas, griaudama sostus ir privilegijas. Buržuazijos vadovaujama, liaudis jai padedanti laimėti, pasitikėdama kilniais buržuazinės revoliucijos obalsiais.

Tačiau laimėjusi, nugalėjusi savo socialinius priešus ir pasiekusi valdžios, buržuazija greit užmirštanti savo pažadus liaudžiai ir savo gražius obalsius, viliojančius žemesnius, būtent biednuomenės, sluogsnius. Iš prislėgtos skriaudžiamos socialinės klasės, trokštančios laisvės ir išsivadavimo, ji pati virstanti valdančiąja socialine klase, slėgiančia ir išnaudojančia savo buvusius revoliucijos bendradarbius ir draugus. Su savo nugalėtų priešų likučiais, su aristokratija, su stambiaisiais žemės savininkais, su senosios monarchijos valdovais ji susitaikinanti ir pasiūlanti jiems kompromisinių modus vivendi. Tie kompromisai vykstą darbo liaudies sąskaita. Tiesa, buržuazija reformuojanti žemės nuosavybę ir žemės valdymo santykius, ji nuvalanti juos nuo viešosios galios ir viešosios funkcijos elementų, bet iš tikrųjų ji dar labiau išplečianti nuosavybės ir privatinės teisės principą ūkio srity ir visus jau nebe „bene natus", bet „possessionatus" (vistiek, ar jie yra „bene" ar „male" pagimdyti) ji kviečianti dalyvauti socialiniame viešpatavime ir pasidalinti socialiniu lobiu naujos valdančiosios klasės eilėse.

Ji anaiptol nė valandėlės nepagalvojusi apie turtų (gaminimo įrankių) socializaciją, kuri viena sudaranti tikrą pačios buržuazinės revoliucijos paskelbtų žmonių laisvės, lygybės ir brolybės principų garantiją. Buržuazija negalėjusi apie tai nė pamanyti, nes ji dar senoje priešrevoliucinėje policinėje visuomenėje įsigijusi turtus, užvaldžiusi svarbiausiąjį ir naujoje gaminimo sistemoje pamatinį gaminimo ir mainų įrankį — kapitalą ir kilusi iš pasiturinčiojo miestelėnų klodo. Jos revoliucija buvusi grynai politinė, bet ne socialinė. Tam ji ir buvusi iš tikrųjų daroma, kad visos viešpatavimo priemonės patektų į

buržuazijos rankas, kad savo ekonominį viešpatavimą, pagrįstą turtais (kapitalu), ji, buržuazija, galėtų pilnai išplėsti ir sutvirtinti, kad ne kieno nekliudoma ir besiorientuodama savo grynai klasiniu interesu ji galėtų visą socialinį bendravimą valdyti ir žemesnius darbo liaudies klodus išnaudoti, sukurdama naująjį „demokratinį" socialinį parazitizmą.

Tad, nežiūrint visų gražių buržuazinės revoliucijos obalsių, buržuazija dar nesanti tas laukiamas žmonių iš nelaisvės išvadavimo Messija, turįs įvesti žmones į naująjį socialinį gyvenimą, į svajojamąjį saulėtą taikingą socialinį bendravimą, kuris pagaliau įgyvendinsiąs laisvojo Žmogaus — Dievo karalystę Žemėje (ne kažkur „danguje" ar žvaigždėse mirusiųjų vėlėms, bet čia pat Žemėje gyviems Žemės vaikams, pagaliau išėjusiems iš barbarizmo). Atvirkščiai, Buržuazijos viešpatavimo laikai jos sutvarkytoje kapitalistinėje viešojo ūkio santvarkoje esą tokie pat žiaurūs, o kai kuriais atžvilgiais dar žiauresni biednuomenės ar darbo žmonių skriaudos ir išnaudojimo laikai, kaip kad seniau buvę.

7. Moderninis proletariatas.

Moderninis buržuazinis kapitalizmas, dievinąs neaprėžtą privatinę nuosavybę ir privatinės „laisvos" iniciatyvos, sutarčių „laisvės" ir „laisvos" konkurencijos keliais vedąs į turtų (kapitalo) koncentraciją, milžiniškų gaminimo ir mainų įmonių augimą, „trustus" ir anonimines akcines bendroves, nutraukiąs bet kuriuos asmeninius ryšius tarp išnaudotojų kapitalistų „darbdavių" ir išnaudojamos darbininkų armijos įmonėse bei fabrikuose, tuo darąs santykį ir klasinę kovą dar žiauresne, negu ten, kur šeimininkas su darbininku betarpiškai santykiauja; be to ardydamas smulkius amatus, smulkią namų pramonę, smulkų izoliuotą ūkį, nepajėgiantį išlaikyti kapitalistinės konkurencijos, jis proletarizuojąs žemesniųjų liaudies klodų mases, išplėšdamas iš tūkstančių ir milijonų žmonių jų dar turėtus menkus turtų likučius ir įvarydamas juos į milžiniškas masines darbininkų eiles, plačias, kaip jūra.

Tai esanti moderninė Proletariato jūra žmonijoje. Toji jūra buržuazijai esanti baisi. Jai užvaldyti ir save nuo jos keršto bei laisvės idealo apsaugoti, o kartu ir savo

padidėjusį apetitą patenkinti, pasaulinė buržuazija, lyg pasiutusi, griebiantįsi negirdėtų priemonių ir išgalvojanti naujas karikatūrines socialinio veikimo formas. Avantiuristinė kolonialinė politika, naujų rinkų ieškojimas, ištisų kraštų ir tautų grobimas ir pavergimas, militarizmas, aikvojąs gyvas žmonių ir turtų jėgas karo dievaičiui, imperializmas, išplėčiąs valstybingumą ad absurdum, nacionalizmas, plėčiąs neapykantą tarp tautų ir skiriamas socializmui slopinti išnaudojamųjų tarpe, karas, virstąs negirdėtomis milijonų žmonių žudynėmis ir milijardų žmonių kančiomis, visa tai esą buržuazijos ir kapitalizmo šeimininkavimo orgijos paskutiniai „vas banque“ lošimai. Artinasi buržuazijos bankroto valanda.

Moderninis kapitalistinis proletariatas, ypatingai stambiųjų įmonių, didžiųjų fabrikų bei kasyklų proletariatas — štai toji naujoji socialinė jėga, kuriai likimo esą skirta ne tiktai likviduoti kapitalizmą ir buržuazijos klasinį viešpatavimą, bet jau šį sykį ir galutinai paliuosuoti žmoniją nuo paties klasinio suskirstymo ir nuo žmogaus viešpatavimo žmogui, nuo žmogaus išnaudojimo žmogumi.

Moderninis kapitalistinis proletariatas — tai jau pagaliau esanti toji socialinė klasė, tas pasaulio laukiamas žmonijos Mesija, kuris išvaduosiąs žmones iš bet kurios socialinės vergijos ir įgyvendinsiąs laisvę ir laimę, socializuodamas turtus ir viešąjį ūkį. Toji socialinė revoliucija, kurios metodu proletariatas nugalėsiąs buržuaziją, tai būsianti nepaprasta revoliucija, nukreipta jau nebe į tai, kad tos revoliucijos vykdytojas — proletariatas (arba kuri nors jojo dalelė), pats įsisėstų į žmonių valdymo sostą ir užviešpatautų nuverstos buržuazijos vietoje, skriausdamas ir išnaudodamas kurias nors kitas pavergtas žmonių grupes. Moderninis proletariatas to nepadarysiąs; jo psicho- ir ideo-logija esanti grynai socialistinė, neturinti palinkimo į nuosavybę; proletariato gyvenimo ir darbo sąlygos esančios visai kitokios, negu visų kitų buvusių pavergtų klasių, ir ruošiančios jį kaip tik šitokiai revoliucijai; dirbdami stambiose centralizuotose įmonėse proletariato nariai turį progos veikti kitas kitą, bendrai svarstyti savo reikalus, auklėti ir lavinti savo klasinę ideologiją, suprasti organizavimosi ir organizuoto masinio veikimo reikšmę; moderninių

proletarų idealizmas esąs gilus, klasinis ir kartu žmoniškas; jiems rūpį ne tai, kad pašalinę buržuaziją jie patys užimtų jos vietą ir imtų spausti kitus, bet rūpį tai, kad jų išvadavimas būtų drauge ir visų žmonių išvadavimu. Proletariatas neturįs turtų, neturįs savo ūkio, pagrįsto privatiniu asmens interesu, tad jis neturįs ir egoistinių privatinio pobūdžio siekinių savo revoliucinėje ideologijoje ir savo klasiniame judėjime. Buržuazijos tėvynė ir bažnyčia jam esančios svetimos; jisai jas pažįstąs, kaip savo klasinio priešo padarinius, skiriamus kaip tik klasiniam viešpatavimui bei išnaudojimui palaikyti, Proletariato Tėvynė — tai esąs ne apribotas žemės plotas su visais to ploto gyventojais drauge su vietos buržuazija ir ne kurios nors vienos kalbos nacionalinė tauta su savo nacionaline buržuazija, bet tarptautinis vieningo viso pasaulio (visos Žemės) proletariato solidarumas kovoje su tarptautine buržuazija ir tarptautiniu kapitalu. Proletariato Bažnyčia — tai esanti ne išsiskyrusi iš Žmonijos visumos vienodai tikinčiųjų grupė, besiruošianti savo mirusiems laimėti Dievo karalystę danguje, bet visa būsimoji plati Žmonija, ateity, vieninga ir vienlypė Darbo Žmonija, kurioje viešasis socializuotų turtų valdymas pakeisiąs privatinį turtų pasisavinimą ir žmonių valdymą ir kurioje nebūsią nė ponų nė vergų, nė išnaudotojų nė išnaudojamųjų, nė skriaudžiančiųjų nė skriaudžiamųjų, nė valdžios nė pavaldinybės. Ir proletariato mokslas ir proletariato menas ir proletariato socialinio veikimo metodai turį būti skirtingi nuo buržuazijos mokslo, meno, metodų.

a. Markso ir Engelso „Komunistų Sąjunga“.

Mano čia išdėstyta socialinio mokslo teorija sudaro klasikinę socializmo doktriną, kurios, kaip sakiau, kūrėju buvo K a r o l i s M a r k s (miręs 1883 m.) su savo artimiausiu ir ištikimu bendradarbiu F r i d r i c h u E n g e l s'u. Tai ir yra garsioji „istorinio materializmo“ dokrina, kuri nuo antros XIX amžiaus pusės sudarė t. vad. „ortodoksinę“ socializmo srovę. Ši doktrina, visų socialistinių teorijų aiškiausia ir tiksliausiai sukonstruota, iš karto pagarsėjusi ir veikianti savo aiškumu ir konstruktyviniu logingumu, pamažu nugalėjo kitas, kurių daugybė iki to laiko priviso ypač Prancuzijoje, nuslopino jas ir beveik monopolizavo visą visų šalių socialistinį judėjimą. Socializmas, pagrįstas „istorinio materializmo“ doktrinos sąvokomis, virto oficialiniu socializmu, sutampančiu su „marksizmu“ ir laikančiu save vieną m o k s l i n i u, tikru ir racionalistiškai įrodytu. Tai buvo socializmo dogmatizacija; visos kitos senes-

nios ar naujesnios socialistinės teorijos tapo marksistų paskelbtos utopijomis, o kiekvienas nuo marksizmo raidės nukrypimas buvo socializmo eilėse laikomas kenksminga herezija, kuri reikėjo smerkti ir griauti. Kūrybinis mokslinio socializmo plėtimasis tapo pakeistas glosatorių ir komentatorių darbu, o žymiausias marksizmo glosatorius buvo paties pranašo Markso bendradarbis ir evangelistas — apaštalas Engels.

Marksizmo kritika ar reforma socialistų eilėse buvo reikalinga nepaprasto inciatyvinio ūpo ir drąsos arba atsargumo. Vis dėlto evoliucija tiek pačių sąvokų, tiek veikimo metodų atžvilgiu pradėjo reikštis ir veikdama iš vienos pusės paties marksizmo interpretacija bei kritika, o iš kitos — kitų socialistinių teorijų elementais bei naujais pastebėjimais ir iš naujų reikalų kylančiais daviniais, mūsų laikais suskirstė vieningą socializmą keliomis teorijos ir judėjimo (tiek metodų, tiek siekinių atžvilgiu) srovėmis.

Jei žymiausios senesnės socializmo doktrinos bei srovės buvo ypač prancuzų ar anglų kilmės (Babeuf, Saint-Simon, Blanqui, Louis Blanc, Fourier, Cabet, Proudhon, Sismondi, Owen ir kiti), tai marksizmas yra ypač vokiečių kilmės. Tiesa, tas ideologinis junginys, kuriame ši naujoji doktrina gimė ir kurio ji tapo paskelbta, tai buvo grynai tarptautinio pobūdžio „Komunistų Sąjunga“, kuri jungė įvairių tautybių socialistų, tiek vokiečius emigrantus, tiek prancuzus, anglus, belgus ir kitus, o naujos doktrinos kūrybos ir paskelbimo vieta — tai buvo ne Vokietija ir ne kuris nors vokiečių proletariato judėjimas, bet Briuselis, Londonas, Paryžius su savo tarptautiniu jaunų socialistų jėgų sutelkimu ne kuriai nors vietinei, bet pasaulinei proletariato tarpe propagandai ir universalinei socialinei revoliucijai; tačiau šitai socialistinio judėjimo lyčiai faktiškai vadovavo vokiečių emigrantai ir doktrinos idėjų tėvu, jos tikru steigėju ar steigėjais, buvo vokiečiai Marks ir Engels (Marks buvo žydų kilmės, bet vokiečių kultūros žmogus).

Markso, Engelso ir kelių kitų anos gadynės (1846 — 1847 m.) socialistų įkurtoji „Komunistų Sąjunga“, kurios atskiros grupės ar „bendruomenės“ buvo Paryžiuje, Briusely ir Londone, jungė įvairių tautybių ir iš dalies įvairių pažiūrų žmones. Jų tarpe buvo ir Proudhon'o ir taikingo komunisto Cabet'o įtaka (Cabet siūlė emigruoti į Ameriką ir ten (toli nuo senosios visuomenės) kurti pavyzdingas bendruomenes komunizmo pamatais, iš kurių turėjo išaugti nauja reformuota laimingoji žmonija), buvo ir anglų „chartistai“ ir šiaip įvairių niuansų socialistai ir demokratai. Iš tos įvairiausių įtakų ir niuansų žmonių medžiagos Marksui ir Engelsui rūpėjo sudaryti vieninga ideologinė grupė. Šie nauji socializmo vadai patys jau turėjo aiškią ir tvirtą ideologiją, kurios pagrindan buvo padėtos dvi tezės: a. socialinių klasių kovos principas ir b. tezė, jog proletariato išvadavimas ir laimingos socialistinės visuomenės įkūrimas tegalis būti paties proletariato įgyvendintas.

Priimdama „komunistų“, o ne „socialistų“ vardą, naujoji organizacija, rodos, vadovavosi ne kuriais nors principiniais sumetimais, kurie iš

pamatų skirtų komunizmo sąvoką nuo socializmo sąvokos, bet tuo grynai oportunistiniu sumetimu, kad būtų aiškiau atsirubežiuota nuo įvairių socializmo vardu įsikūrusių sektų, kaip „saint-simonistai" ar „furieristai" („harmonistai" ir t. t.), kurios sudarė tam tikras quasi-filosifines socialinės reformos mokyklas, varydamos savo propagandą ir tikėdamos ne klasinės kovos, bet propagandos metodais pasiekti savo idealus.

Stipri ypač Markso ir Engelso individualybė, jų minčių ir sąvokų aiškumas ir racionalistinis nuoseklumas, jų griežtas pasiryžimas suteikti grupei ir visam socialinės reformos judėjimui tvirtą ir vieningą ideologinį pamatą laimėjo. Jiems pavyko ne tiktai savo ideologija sucementuoti „Komunistų Sąjungos" vienumą, bet ir pastatyti tvirtą ideologinį pamatą visam socialistiniam judėjimui, pergyvenusiam juos pačius ir iš tikrųjų tapusiam klasiniu paties proletariato judėjimu.

1847 m. įvyko du „Komunistų Sąjungos" kongresai ir rudenį išėjo „Komunistinio Žurnalo" 1 Nr. Tame žurnale pirmą sykį tapo paskelbtas garsusis marksistinio socializmo šūkis: „Visų šalių proletarai vienykitės". Tai buvo naujas šūkis, kuris turėjo pakeisti senąjį: „Visi žmonės — broliai".

1847 metai — tai buvo visoje Europoje naujojo revoliucinio žygio, pavadinto „Tautų pavasariu", išvakarės. Revoliucinė banga visur kyla. Čia iš vienos pusės pati buržuazija ruošiasi suduoti galutinį mirties smūgį feodalizmo liekanoms ir absoliutiniam monarchizmui, čia buržuazijos smulkesni sluogsniai, susiję su darbo žmonėmis ir proletariatu, ruošiasi paskelbti ir įgyvendinti paskutinį politinės individualistinės demokratijos obalsį — visuotinį ir lygų balsavimą, čia iš kitos pusės pavergtos nacionalinės tautos ruošiasi sukilti ir išsivaduoti iš jungo, čia keliami nauji radikaliniai „teisės į darbą" obalsiai, čia įvairūs socialinės reformos skelbėjai subruzdo, čia viskas ima judėti ir kelti reformos ar revoliucijos vėliavą. Neatsilieka ir „Komunistų Sąjunga", kuri svajoja apie tai, kad pagaliau socializmas, kuris iki tol buvo spekuliatyviniu socialinės reformos pranašų ir socialinių sektantų mokslu, sutaptų su klasiniu proletariato reikalu, kaip klasinės proletariato ideologijos reiškinys, ir iš moralistų rankų pereitų į proletariato rankas. Tai iš tikrųjų ir buvo žymiausias „Komunistų Sąjungos" ir jos „Komunistinio Manifesto" padarinys.

Antrame „Komunistų Sąjungos" kongrese 1847 m. gruodžio mėn. nutarta paskelbti „Komunistinis Manifestas", kurio tekstas buvo pavesta paruošti Karoliui Marksui. Marks tai atliko, suredagavęs „Manifestą" savo ir Engelso idėjomis. „Manifesto" rankraščio paruošimas ir jo atspausdinimas kiek pavėlavo. Jisai pasirodė 1848 m., kai jau Revoliucija, kuri tais metais turėjo išsiskleisti beveik visoje Europoje, jau buvo praūžusi pačiame savo centre — Paryžiuje.

b. „Komunistinis Manifestas".

„Komunistinis Manifestas" — vienas žymiausių ir įdomiausių socializmo dokumentų. Jame jau yra pareikšta visa istoriškojo materializ-

mo ideologija, visa moderninio marksizmo doktrina. Jisai viso moderninio socializmo branduolys.

„Visos iki šiol buvusios visuomenės istorija yra klasių kovos istorija"... skelbia „Manifestas".

„Iš feodalizmo griuvėsių išaugusi moderninė buržuazinė visuomenė nepanaikino klasinio suskirstymo. Ji tiktai senųjų vieton pastatė naujas klases, išdirbo naujus socialinio spaudimo būdus ir naujas kovos formas.

Tačiau mūsų gadynė (buržuazijos gadynė) skiriasi nuo kitų tuo, kad ji klasinį antagonizmą padarė daug aiškesnį. Visuomenė vis labiau susiskirsto į dvi dideles priešų stovyklas, kurios stovi viena prieš kitą: buržuaziją ir proletariatą...

Moderninė valstybės valdžia yra ne kas kita, kaip komitetas, kuris veda viešuosius buržuazijos reikalus...

Visur, kur buržuazija gavo viešpatauti, ji suardė feodalinių, patriarchalinių santykių idiliją. Be pasigailėjimo ji nutraukė margus feodalinius siūlus, jungiančius žmogų su jo paveldėtiniais valdovais, ir nepaliko tarp žmonių jokio kito ryšio, kaip tiktai plikas be širdies interesas. Šaltame egoistinio apskaičiavimo vandeny ji paskandino šventąjį pamaldžių svajonių, riteriško karžygiškumo ir miesčioniško jausmingumo ūpą. Žmogaus asmens orumą ji pavertė mainų kaina ir nesuskaitomos įvairių įgytosios ir patentuotos laisvės rūšių daugybės vietoje pastatė vieną vienintėlę begėdišką prekybos laisvę. Vienu žodžiu, išnaudojimą, pridengtą tikybinėmis ir politinėmis iliuzijomis, ji pakeitė atviru, tiesioginiu, begėdišku ir sausu išnaudojimu.

Iš visų tų garbingų profesijų, kurios iki šiol buvo laikomos ypatingoje pagarboje, buržuazija nuplėšė jų kilnumą. Gydytoją ir teisininką, dvarininką ir poetą mokslo vyrą ji padarė savo samdomaisiais darbininkais.

Iš šeimos santykių buržuazija nuplėšė jų skaistaus jausmingumo žievelę ir pavertė juos paprastu piniginės kombinacijos reiškiniu..."

Tačiau „ginklas, kuriuo buržuazija sudavė mirtingą smūgį feodalizmui, dabar nukreipiamas prieš pačią buržuaziją.

Tačiau ji ne tiktai nukalė ginklą, kuris jau suduos mirties smūgį, ji taip pat pagimdė ir žmones, kurie prieš ją nukreips šį ginklą, — moderninius darbininkus, proletarus...

Senosios visuomenės gyvenimo sąlygos jau panaikintos proletariato gyvenimo sąlygose. Proletaras nuosavybės neturi; jo santykiai su žmona ir vaikais nebeturi nieko bendro su buržuaziniais šeimos santykiais; moderninis pramonės darbas, moderninis kapitalo jungas, vienodas tiek Anglijoje, tiek Prancuzijoje, tiek Amerikoje, tiek Vokietijoje, nušlavė nuo jo bet kurias tautines žymes. Įstatymai, dorovė, tikyba jam yra nedaugiau, kaip buržuaziniai prietarai, už kurių slėpėsi šie ar kiti buržuaziniai interesai...

... Moderninė buržuazinė privatinė nuosavybė yra paskutinis ir tiksliausias reiškinys tokio gamybos ir gaminių pasisavimo būdo, kuris yra pagrįstas klasiniu antagonizmu ir vienų žmonių kitais išnaudojimu.

Šia prasme komunistai savo teoriją gali išreikšti vienu nuostatu: privatinės nuosavybės panaikinimas.

Mus, komunistus, kaltino tuo, kad esą mes norime panaikinti nuosavybę, įgytą asmeniniu darbu, nuosavybę, kuria esanti pagrįsta asmens laisvė, iniciatyva ir savarankiškumas.

Uždirbtoji, užpelnytoji, doringai įgytoji nuosavybė! Ar jūs kalbate apie smulkių miestelėnų ir valstiečių nuosavybę, buvusią prieš buržuazinės nuosavybės įsikūrimą? Mums ji naikinti netenka: stambiosios pramonės plėtimasis ją jau panaikino arba kasdien tebenaikina.

O gal jūs kalbate apie moderninę buržuazinę privatinę nuosavybę? Bet argi samdomasis darbas, proletaro darbas, suteikia jam nuosavybės? Niekuomet. Jo darbas kuria kapitalą, vadinasi — nuosavybę, išnaudojančią samdomąjį darbą, nuosavybę, kuri gali didėti tiktai tada, kada ji organizuoja naująjį samdomąjį darbą tam, kad vėl jį išnaudotų...

Kapitalas yra bendrojo darbo padarinys ir gali būti pajudintas tiktai daugybės narių, o galų gale, visų visuomenės narių bendru veikimu.

Tad kapitalas yra ne asmeninė, bet viešoji socialinė jėga.

Jei tokiu būdu kapitalas bus paverstas bendrąja, visiems visuomenės nariams priklausančia nuosavybe, tai tat nebus asmeninės nuosavybės pavertimas viešąja. Pasikeis tiktai socialinis šios nuosavybės pobūdis, ji neteks savo moderninio klasinio pobūdžio...

Komunistams taip pat prikišama, kad esą jie nori panaikinti tėvynę, tautybę.

Darbininkai tėvynės neturi. Negalima iš jų atimti tai, ko jie iš viso neturi...

Komunistinė revoliucija — tai griežčiausias esamųjų turto santykių nutraukimas; nesistebėkime, kad ji lygiai griežtai nutraukia bet kurį ryšį ir su nusistovėjusiomis tradicinėmis idėjomis...

Komunistai neranda reikalo slėpti savo pažiūras ir siekimus. Jie viešai skelbia, kad jų tikslai gali būti pasiekti tiktai smurtu nugriovus visą dabartinę socialinę santvarką.

Lai dreba viešpataujančios klasės prieš komunistinę revoliuciją. Joje proletarai gali netekti tiktai savo pančių. O įgys jie visą pasaulį.

Visų šalių proletarai vienykitės".

(Ž. „Komunistinės partijos manifestą" rusų vertime knygoje „Komunističeskyj Manifest", Maskva — Leningradas „K. Markso ir F. Engelso Instituto" leidinys: „Mokslinio socializmo biblioteka", 61 — 104 pusl.; ž. taip pat šio leidinio redaktoriaus D. Riazanov'o straipsnį „Komunistų Sąjunga. 1847—1852 m." toje pačioje knygoje, 9—30 pusl).

c. I, II, III Internacionalai. Markso „Kapitalas".

„Komunistų Sąjunga", išleidusi „Komunistinį Manifestą" gyvavo iki 1851—1852 m. Keliolika metų vėliau, 1864 m. Londone, kur gyveno Marksas, tapo įkurta „Tarptautinė Darbininkų Draugovė", pagarsėjusi socialistiniame pasaulyje po vardu „Pirmasis Internacionalas", išgyvenęs

iki 1872 m. Vėliau vėl Markso idėjas tęsė „Antrasis Internacionalas", įkurtas 1889 m., tapęs po Didžiojo Karo dešiniojo socializmo sparno, Social-Demokratijos, tarptautiniu centru, griežtosios gi revoliucinės marksizmo srovės reiškėju pasidarė Maskvoje po Didžiojo Karo įkurtas ir „Bolševikų" vadovaujamas komunistinis „Tretysis Internacionalas".

Markso ir Engelso doktrina, kurios branduolys buvo „Komunistiniame Manifeste" išdėstytas, kiek vėliau buvo Markso plačiai moksliškai apdirbta jo dideliame veikale „Kapitalas", kurio I tomas pasirodė 1867 m. „Kapitalo" II ir III tomai tapo jau Engels'o paruošti spaudai ir išleisti pačiam Marksui jau mirus.

8. Visuomenės sąvokos pabrėžimas socialistų moksle.

Kitoje vietoje (šio mano rašinio III tome) aš dar turėsiu progos grįžti į socializmo doktrinos ir judėjimo sritį ir paliesti tiek socialistinį anarchijos idealą keliose įvairiose šio idealo įgyvendinimo koncepcijose, tiek kelią bei metodus, kuriais įvairios socialistinės srovės siūlo varyti klasinę proletariato kovą prieš buržuaziją už turtų socializavimą ir socialinio bendravimo reformą ir tikisi tą kovą savo idealų naudai laimėti. Čia man tuo tarpu rūpi siauresnis dalykas: man rūpi nurodyti, kaip socializmas žiūri į visuomenės problemą valstybėje. Jis šiuo atžvilgiu turi socialiniam mokslui žymių nuopelnų, kurie net nepareina nuo to, ar socializmo dėstomas klasinės kovos vaizdas pilnai atitinka socialinę tikrenybę ar ne.

Didžiausias socializmo ir ypatingai jo istoriškai-materialinės doktrinos šiuo atžvilgiu nuopelnas glūdi visuomenės, kaip diferenciuoto socialinio bendravimo, sąvokos išaiškinime ir visuomenės veikimo į valstybę nustatyme.

Ligi socializmui pasirodžius niekas su tokia nepaprasta energija ir griežtumu nebuvo pabrėžęs ir įrodęs, kad socialinis bendravimas (visuomenė plačiąja prasme) nesudaro vienlypės bendradarbiaujančių ar santykiaujančių žmonių masės, bet sudaro painų tarpusavio santykiavimo vienetą, kuris viduje yra aiškiai ir griežtai suskirstytas socialiniais žmonių junginiais arba socialinėmis kolektyvinėmis kategorijomis, kurių reikalai, siekiamieji socialiniai tikslai ir tuo pačiu funkcija, evoliucijos kryptis, yra autonominiai, skirtingi, o gali būti ir griežtai vieni kitiems priešingi. Šis socialinio suskirstymo

fenomenas yra daug gilesnis, negu tiktai paprastas nuomonių ar pažiūrų skirtumas. Ne individai, bet socialiniai junginiai, socialinės grupės, socialinės kategorijos yra socialinio veikimo ir socialinio santykiavimo subjektai (vienetai). Balsuojant, veikiant, sprendžiant socialinėje srity tikrais individų veikimo, balso, nusistatymo valdytojais yra tie socialiniai junginiai. Dauguma, mažuma, balsų suskirstymas — tai reiškia visiškai ne tai, kad vieni mano šitaip, o kiti kitaip ką nors pasiekti ir bendrąjį reikalą aprūpinti; iš tikrųjų kitaip balsuoją skiriasi vieni nuo kitų ne tiktai tuo, kad vieni ir kiti kitaip galvoja, kitomis pažiūromis vadovaujasi, bet ypatingai tuo, kad vieni ir kiti visai ko kito nori ir ko kito siekia. Be to socializmas ypatingai pabrėžė tai, kad šis suskirstymas visuomenės fenomenas, kurio sąvoka griežtai keičia klasikinės „buržuazinės" demokratijos pažiūras į suvereninę vienlypę tautą, kaip valstybės šeimininkę, neišnyksta valstybėje. Jis valstybėje ne tiktai lieka, bet ir sudaro patį svarbiausį reiškinį, nuo kurio pareina pats valstybės veikimas, nes ir pati valstybė yra tam tikrų socialinių junginių kurinys tam tikriems socialiniems tikslams siekti, o įsteigtoje valstybėje esamieji socialiniai junginiai stengiasi ją paveikti ir savo socialinės funkcijos tikslams sunaudoti. Tad valstybė yra nuolatinėje suskirstytos visuomenės tarnyboje ir yra kaip tik socialinis diferenciacijos padarinys.

Socializmo tėzėmis, jei nebūtų buvę socialinio suskirstymo, tai ir pati valstybė nebūtų buvusi.

9. Socialistinis visuomenės rėmų susiaurinimas.

Socializmas visa tai yra griežtai pabrėžęs ir įrodęs socialinių klasių atžvilgiu. Be abejo, negalima neigti socialinio klasinio suskirstymo, kuris yra vienas svarbiausių ir pastoviausių socialiniame bendravime, kaip negalima neigti ir socialinių klasių vedamos kovos. Tačiau, vis dėlto rėmai, kuriuos socializmas teikia visuomenei, yra per daug siauri, o kovos griežtumo pabrėžimas — vienšališkas.

Negalima visas socialinis bendravimas ir visi painaus socialinio suskirstymo fenomenai išaiškinti tiktai vienu universaliu ūkio veiksniu, o visa visuomenė — vien tiktai klasių

suskirstymu. Tiesa, socializmas nevisiškai neigia kitokių kategorijų socialinį suskirstymą; jisai pažįsta ir tikybinius (bažnyčios) ir nacionalinius ir kitokius socialinius junginius; bet jisai linksta šiuos junginius laikyti ne savarankiškais, ne pagrindiniais, kaip kad socialinės klasės, bet kaž kokiais išvestiniais, socialinių klasių sudaromais klasinės kovos reikalams, tad priklausomais ir galų gale pareinančiais nuo tos kovos eigos ir jos išdavų.

Šis visuomenės siaurinimas, kartu gilinant ir per daug racionalizuojant klasinės kovos principą, mano supratimu, sudaro ryškiausiąjį visuomeninio socializmo mokslo ydą.

Šiuo kaip tik visuomenės siaurinimu, kuris reiškiasi socialinio suskirstymo aprėžimu socialinėmis klasėmis, yra pagrįstas optimistinis socialistų tikėjimas tuo, kad socializavus turtus ir tuo suliejus visus žmones, šiandien susiskirsčiusius klasėmis, į vieną solidarią viešojo ūkio bendruomenę-žmoniją, išnyksianti iš viso socialinė kova tarp žmonių ir nusistovėsianti naujoji brolybės aukso gadynė, kurioje nebūsią nė neapykantos tarp žmonių ir grupių, nė grupių varžymosi, kovos ir viešpatavimo vienų kitoms, o visuomenė tapsianti pagaliau vienlypė. Jei ir būsią, kalbų, įpročių, būdų, pažiūrų skirtumai, tai visa tai, nebūdama pritaikoma ir sunaudojama klasių kovai, nekliudysią santaikai ir ramiam solidariam visų sugyvenimui.

10. Perdėtas socialinės kovos pabrėžimas socialistiniame moksle.

Taip pat klysta arba bent perdeda socializmas, ypatingai pabrėždamas klasių tiktai k o v o s momentą. Pats socializmas, nors ir turi jis palinkimą schematizuoti klasių kovą ypač dviem griežtai viena kitai priešingomis ir be paliaubos kovojančiomis klasėmis, kurių siekimai yra griežtai priešingi, kaip „buržuazija“ ir „proletariatas“, vis dėlto numato ne tiktai dvi kraštutines, bet ir įvairias kitas socialines klases visuomenėje, kaip pav. smulkiąją buržuaziją greta stambiosios kapitalistinės, valstiečius-ūkininkus greta stambiosios organizacinės nuosavybės, ūkininkų tarpe dar mažažemius, pagaliau ir proletariato eilėse sodžiaus ar laukų proletariatą bei naminės pramonės proletariatą greta stambiosios kapitalistinės pramonės ir fabrikų proletariato. Nevisos šios klasės kiekviena su vi-

somis kovoja. Greta socialinės klasinės kovos reiškinių yra ir socialinio bendradarbiavimo arba socialinės kooperacijos reiškiniai.

Tai liečia lygiai santykius tarp socialinių klasių ir santykius tarp kitų socialinių junginių. Yra socialinė kova, bet yra ir socialinė kooperacija.

Tad socializmo visuomeninis mokslas, teisingai pastebėjęs ir iškėlęs socialinio klasinio suskirstymo bei klasinės kovos principą ir tuos reiškinius įrodęs, yra reikalingas šių pataisų: **a.** socialinis suskirstymas reiškiasi ne tiktai socialinėmis klasėmis, bet ir kitais socialiniais junginiais, kaip įvairių kitokių suskirstymo sistemų ar procesų padariniais; **b.** greta suskirstytų junginių kovos reiškinių yra ir jų kooperacijos reiškiniai.

II. Idealistinis socialinės moralės momentas socializme.

Jei moderninis socializmas savo aktyvuose neturėtų jokių kitų nuopelnų, kaip tiktai visuomenės sąvokos ir jos reikšmės mokslui apie valstybę iškėlimas, šiuo padėjęs XIX amžiuje nukreipti mokslo orientavimąsi nuo individualistinės demokratijos koncepcijos į naujas visuomeninių studijų vėžes, tai jis jau būtų rimtai nusipelnęs ir, nežiūrint visų jo trūkumų ir ydų, būtų įgijęs garbingą vietą visuomeninės minties evoliucijoje. Tačiau moderninis socializmas — tai nėra tiktai mokslo doktrina arba doktrinų grupė, tam tikroji socialinių mokslų mokykla. Socializmas — tai pirmoje eilėje tam tikras s o c i a l i n i s j u d ė j i m a s ir drauge to judėjimo i d e o l o g i j a, judėjimas ir ideologija kaip tik k l a s i n i o p o b ū d ž i o, skiriami politiškai pavergtos ir ūkiškai išnaudojamos socialinės klasės išvadavimo tikslams. Šita f u n k c i o n a l i n ė socializmo esmė, labai jame ryški ir stipri, išplečia jame i d e a l i s t i n į m o m e n t ą ir suteikia jam ypatingos tendencijos ir spalvos, kuri kenkia jo mokslinėms konstrukcijoms, nes socializmo doktrina t u r i įrodyti tai, kas socialistiniam judėjimui įrodyti yra reikalinga. Už tai socializme ir jo ideologijoje, apimančioje ir jo mokslą, yra gilus etinis s o c i a l i n ė s m o r a l ė s momentas.

Žodžiu, mokslo doktrinos elementai socializme kombinuojasi su socialinės moralės teorijos elementais. Tai ji daro

mokslo atžvilgiu netobulu, nors sociališkai tam tikro laiko ir vietos ribose sveiku ir naudingu.

Tam tikras charakteringas ir ryškus idealistinis etinis momentas socializme reiškiasi ypač karštu ir giliu socialinio teisingumo troškimu ir tuo teisingumu tikėjimu.

Labai šaltai įvertindamas praeitį ir dabartį, ypač savo socialinio priešo — buržuazijos atžvilgiu, pasiryžęs be pasigailėjimo demaskuoti bet kurį klasinės visuomenės ir jos pasiturinčių sluoksnių idealą, obalsį, iškilmingą pareiškimą, net šventovę, kurių esmėje ir branduoly jisai visumet randa paslėptą tą patį egoistinio klasinio intereso, ponavimo ir išnaudojimo nelabąjį pašiepdamas patriotizmą, tikybą, Dievą, kaip socialinių ponų gudrius išradimus liaudies sąmonę kvailinti ir socialinę vergiją palaikyti, nepasitikėdamas jokiu savo priešo idealizmu ir dorove, laikydamas pasiturinčias viešpataujančias žmonių klases visiškai sužvėrėjusiomis ir dėstydamas žmonių istoriją tokiomis žiauraus egoizmo sąvokomis, kokiomis būtų galima vilkų giriose arba liūtų Afrikos džunglėse veikimas aiškinti, — socializmas tuo pat laiku, pažvelgdamas į ateitį, pasidaro kupinas idealizmo ir pasitikėjimo žmogumi, jo dorybėmis ir socialinio solidarumo jausmu, ir ten, kur praeity ir dabartyje jis matė tiktai žiaurius žvėris, jis tebemato atgimusius skaisčius žmones-angelus, brolybės ir altruizmo gyvus pavyzdžius. Išnyksią karai ir nusikaltimai, išnyksiąs išnaudojimas ir apgavimas, viešpatausianti meilė ir aukšta socialinė dorovė. Visa tai būsią pasiekta panaikinus turtų, kaip gaminimo įrankių, privatinį tarp žmonių paskirstymą (privatinę nuosavybę) ir kiek palaukus, kol dabartinės buržuazijos ir jos tiesioginių įpėdinių sąmonėje galutinai išgaruosianti nuosavybinė psichologija (nuotaika). Tiesa, jau ir dabarty visas tas dorybes socializmas mato moderninio proletariato eilėse; kiek biauri ir nedora esanti buržuazija, tiek skaistus ir šventas esąs proletariatas — būsimos žmonijos messija. Ir šiame naujos gadynės proletariato mesianizme, kurį skelbia socializmas, reiškiasi tas pats jo gilus idealizmas ir socialinės moralės siekimas.

Šis socialinio teisingumo troškimas, žmonių meilės gilus jausmas ir žmonių vargų pajautimas bei skriaudžiamųjų ir nelaimingųjų užtarimas, kurie puošia moderninį socializmą, be

abejo, daug daugiau patarnavo jo idėjoms skleisti ir jam simpatijoms užkariauti, negu jo šalta racionalistinė kapitalizmo kritika ir socialinės klasių kovos doktrina.

Žinoma, mokslo atžvilgiu ši socializmo tendencija, šis jo moralizmas kiek silpnina jo mokslinių tėzių tikslumą, nes šios tėzės yra skiriamos tendencijai, yra ne savarankiškos, ne pačios sau konstruojamos tiesai susekti, bet iš anksto pastatytam idealui paremti ir įrodyti.

12. Valstybinė socializmo srovė.

Valstybės atžvilgiu socialistinės koncepcijos galutinės išdavos, liečiančios būsimąjį, socializmo siekiamąjį socialinį bendravimą, gali būti klasifikuojamos dviem alternatyvinėmis tėzėmis: a. valstybinė tėzė ir b. anarchinė tėzė. Vienos socializmo srovės, kurios iš viso mažiau pasitiki žmogumi, laikosi valstybinės tėzės (tai yra kartu kolektyvistinės srovės), kitos (čia įeina komunistinė ir sindikalistinė srovės), kurios iš viso labiau pasitiki žmogumi, laikosi anarchinės tėzės.

Valstybinės tėzės srovė linksta į tą idealą, kuris jau buvo XVIII amžiaus mokslo skelbiamas, tiktai tą idealą išplečia ir į ūkiškąją sritį; tai yra, nacionalizavus turtus ir panaikinus socialines klases bei pačius jų atgimimo pagrindus, grįžimas į laimingų atomų ir bendrosios valios šabloną. Bendrosios valios valstybė būsianti turtų valdovė ir viešojo ūkio tvarkytoja, visi individai — bendrosios valios dalyviai ir drauge drausmingi viešosios įmonės darbininkai.

Smulkus visų šios konstrukcijos detalių išžiūrėjimas ir jų kritiškas analizas nuvestų mus per toli. Čia tiktai nurodysiu, kad ši konstrukcija jau dėlei to negali būti įgyvendinta, kad visi įvairūs žmonių jungimosi metodai negali būti vienu universaliniu valstybės metodu pakeisti. Valstybė niekuomet nepakeis ir nepraryS visų kitų socialinių junginių; iš vienos pusės ji negalės perimti pavyzdžiui visų tikybinių ir nacionalinių funkcijų savo teritorijos žmonių tarpe ir tapti visiems tiems žmonėms jųjų bažnyčia ir nacionaline tauta, nes tie žmonės nevienodai yra tikybiškai nusistatę ir skiriasi nacionaliniu atžvilgiu; tas pats liečia ir kitus socialinius junginius; iš kitos pusės klaidingas ir nerimtas būtų manymas, kad jeigu išnyktų

socialinės klasės, tai tuo pačiu išnyktų ir visi kiti socialiniai junginiai; jei ūkišku atžvilgiu ir pavyktų valstybės ribose sudaryti vieningą solidarų ūkio kolektyvą, kuris sutaptų su valstybe, kaip kad svajoja valstybinės krypties socialistai, tai vis dėlto, be abejo, liks žmonių tarpe skirtumai jausmų, palinkimų, pažiūrų, pasaulėžiūros, tikybos, būdo, pagaliau sporto ir kitų reikalų, kurie skirstys ir jų siekiamus socialinius tikslus, jungdami tuos žmones socialiniame jų bendravime atitinkamomis funkcionalinėmis grupėmis ir tuo pačiu tomis grupėmis juos sociališkai suskirstydami. Be abejo, ekonominė sritis yra viena svarbiausiųjų socialiniame žmonių gyvenime, bet nėra vienintėlė.

Reikia manyti, kad ūkiškos problemos sutvarkymas ir klasinio suskirstymo bei klasių kovos vieningu solidariu ūkišku kolektyvu pakeitimas ne tiktai nenuslopintų kitokio pobūdžio socialinės žmonių diferenciacijos, bet atvirkščiai, tam tikru atžvilgiu ją dar labiau paragintų. Klasinėje ekonominės nelygybės visuomenėje klasinio solidarumo ir žiaurios klasinės kovos reikalai, kurie palyti pačią jautriausią žmogaus gyvenimo sritį, dažnai verčia žmones užmiršti kitus tarp jųjų socialinius skirtumus ir slopina kitų reikalų reiškimąsi. Socialinis jungimasis ir skirstymasis kitokiais socialiniais reikalais arba lieka neišplėstas, kaip turįs mažesnės reikšmės ir svarbos, arba yra orientuojamas klasinės kovos obalsius. Paliuosuotas nuo klasinės kovos ir iš viso nuo klasinės problemos slėgimo jis kitose srityse imtų reikštis stipriau ir pasinaudotų energija, kuri dabar yra skiriama ekonominiams privatinio ūkio rūpesčiams.

Šiaip ar taip, nėra užtenkamų rimtų davinių manyti, kad bet kurie socialiniai skirtumai žmonių tarpe galėtų visiškai išnykti ir kad žmonija sudarytų vienlypę individų atomų masę, vienodą, grynai tikybinę, kaip kaž kokia aritmetinė vienetų — skaičių suma, kurioje nėra kitokių sudėtinių elementų kaip tiktai lygūs ir vienodi vienetai. O kol to nėra, kol individai nėra atomai, tol kiekviena individų masė bus suskirstyta jųjų įvairaus socialinio pobūdžio junginiais ir sudarys ne aritmetinę kiekybinę sumą, bet organizuotą kokybinę visuomenę.

Apie tokį socialinį bendravimą, kuriame greta individų — atomų būsianti vieninga individų kiekybės „tautos“ ar bendro-

sios valios valstybė be jokios tarpininkės visuomenės, svajojo individualistinė demokratija, o ypatingai prademokratinis XVIII amžiaus mokslas, kuris tikėjosi, kad tai įgyvendinsianti demokratinė valstybė. Socializmas, ypač bent valstybinės krypties socializmas tai pirma, tiktai perkelia į ateitį, jungdamas tai su socialine ūkio revoliucija. Iškeldamas visuomenės reikšmę praeičiai ir dabarčiai, jisai ją iš ateities šalina.

Tad valstybės pavertimas ūkiškuoju kolektyvu ir atėmimas iš jos tarnybinio klasinės kovos įrankio pobūdžio, iš tikrųjų visuomenės nesunaikins.

13. Anarchinė socializmo srovė.

Anarchinė socializmo srovė, kuri, laikydama valstybę klasinės kovos padariniu ir būtent klasinio išnaudojimo bei viešpatavimo įrankiu, mano, jog, socializavus turtus ir likvidavus socialines klases, valstybė išnyksianti, o jos vietoje liksianti anarchinė (be valdžios) visuomenė, susidedanti iš savarankiškų bendruomenių (komunų) ir profesinių junginių (sindikatų), sudarančių visumoje atskiromis ūkiškomis funkcijomis suskirstytą visuomeninį viešojo ūkio kolektyvą, kurio profesiniai ir bendruomeniniai elementai, būdami vieni kitų reikalingi, tvarkysią savo santykius sutartimis bei kompromisais, — be abejo yra rimtesnė.

Iš tikrųjų, socialinio bendravimo evoliucijoje valstybė yra tam tikra socialinė kategorija. Kaip tokia ji gali būti, gali ir nebūti. Praeity žmonijos istorija žino tokius laikotarpius, kada valstybės, kaip mes ją šiandien rėgime ir suprantame, nebuvo. Tad gali būti ir ateity laikai, kada valstybės nebus, kaip, pasikeitus socialinio bendravimo sąlygoms, yra išnykę įvairūs seniau buvę socialiniai junginiai ir socialinio jungimosi bei skirstymosi formos bei funkcionaliniai organizaciniai metodai. Tačiau išnykus valstybei, visuomenė vis dėlto liks. Kokia ji bus, kaip ir kokiais socialiniais junginiais ji bus organizuota ir suskirstyta, kaip ji ūkiškąją sritį profesijomis ir bendruomenėmis bei jų tarptautiniais ir tarpbendruomeniniais organais sutvarkys, kaip ims santykiauti kitokie tos būsimos visuomenės junginiai, paliuosavus juos nuo griežčiausio nelygybės ir kovos veiksnių, socialinių klasių, spaudimo, dažnai iš-

kreipiančio jų funkcionalinį tam tikrų socialinių tikslų siekimo veikimą, — tai jau kiti klausimai.

Be valstybės, kaip be kurios kitos socialinio jungimosi ir skirstymosi kategorijos, socialinis bendravimas yra įmanomas. Tačiau neįmanoma yra tai, kad jokio socialinio suskirstymo nebūtų buvę, o socialinio jungimosi procesas pasireikštų vienu vienintėliu universaliniu ir absoliutiniu junginiu, greta kurio beliktų tik individai.

Tad anarchinei socializmo srovei, numatančiai tiktai valstybės išnykimą, bet neneigiančiai visuomenės, principiškai nieko prikišti negalima. Ar valstybės išnykimo viltis yra pagrįsta, ar iš tikrųjų galima tąja viltimi pasitikėti, pagaliau, ar tai iš tikrųjų būtų gera ir pageidaujama, — tai jau kitas dalykas; bet čia bent nedaroma jokios principinės klaidos, nepareiškiama utopijos, priešingos pačiai socialinio bendravimo esmei.

Socialinis bendravimas, nepadengtas valstybės ir jos vyriausiojo socialinio tvarkymo metodo — imperiumo, iš viso yra galimas. Jį sutinkame ne tiktai praeity; mes jį matome ir mūsų akimis tarptautiniame (tarpvalstybiniame) socialiniame bendravime, kuris tebėra anarchinis.

Tad čia jau klausimas virsta politiniu: jisai glūdi ne tame, ar tai iš viso įmanoma, bet tame, ar tai būtų naudinga ir ar tam nėra kurių nors kitokių kliūčių be tos kliūties, kurią socializmas tikisi pašalinti — socialinių klasių ir jų kovos, reikalingos valstybės. Anarchija, pagrįsta solidarumu ir lygiųjų susitarimu, — dalykas gražus ir orus. Juo tobūlesni bus žmonės, juo labiau ji yra priimtina. Tačiau ji turi neigiamų pusių, glūdančių žmonių būde. Mes tai aiškiai matome tarptautinėje srity. Karai, grobimai, smurto taika, — štai neperdaug viliojantis socialinis anarchijos balansas.

Ar žmonės virs jau tobūlais, socializavus turtus ir pakeitus privatinio intereso ūkį viešuoju bei likvidavus socialines klases ir jųjų kovą? Ar iš tikrųjų tai jau šitaip paveiks žmogaus būdą? Tai labiau tikėjimo, negu žinojimo sritis. Įrodymų kol kas trūksta.

Tiesa, graži šventųjų žmonijos raštų legenda mums sako, kad esą buvę laikai, kai žmogus buvęs tobūlas. Tai buvę mūsų protėvio Adomo laikai žemės rojuje... Jisai, Adomas,

buvęs tobūlas ir šventas ir gyvenęs rojuje visiškame komunizme, santyky su visa rojaus gamta ir jo žvėrimis. Bet toji pati legenda mums sako, kad tai trukę tol, kol Adomas buvęs vienas. O kaip atsirado Ieva ir kai jie, Adomas ir Ieva, užmezgė tarp savęs socialinį santykį, vadinasi, kaip tik prasidėjo socialinis žmonių bendravimas, jie tuojau paklydę, peržengę Dievo įsakymą ir įkritę į nuodėmę, už kurią jie ir tapę pašalinti iš žemės rojaus, netekę ir angeliško tobūlumo... Argi galėsime būti tobūlesni už juos mes, Adomo ir Ievos vaikai ir įpėdiniai, jų nuodėmės paveldėtojai?..

Jei bus ir kol bus socialinė diferenciacija, kad ir ne klasinė, o ji vis dėlto bus, tai bus ir tol bus ir kova tarp suskirstytų junginių ir varžymasis tarp jųjų dėl jų socialinių tikslų laimėjimo. Ir net toji kova nebūtų tokia žiauri, kaip socializmo naikinamoji klasinė kova turtų ir ūkio srity, vis dėlto tai bus kova...

O jei bus suskirstyta visuomenė, tai tam suskirstymui padengti ar papildyti bus reikalinga ir antrinė integracija. Ar toji antrinė integracija bus sutvarkyta valstybiniu imperatyvinės drausmės metodu ir pasirodys to sutvarkymo metodo reikalinga, ar galės likti laisva anarchinė, pagrįsta solidarumo pajautimu ir sutartimis bei laisvais kompromisais — štai iš tikrųjų atvira problema.

a. Saint-Simon'as.

Viena pirmųjų ryškių moderninio socialistinio judėjimo srovių Prancuzijoje — tai buvo t. vad. saint-simonizmas. Tiek doktrinos ir idėjos, tiek paties judėjimo atžvilgiu saint-simonizmas susideda iš dviejų laipsnių: a. paties šios mokyklos steigėjo — Saint-Simon'o, mokslas ir b. Saint-Simon'ui mirus jo mokinių — saint-simonistų, judėjimas.

Kilęs iš turtingos aristokratinės šeimos, pats jaunystėje turtingas, senatvėje netekęs turtų ir didžiausiame varge gyvenęs, Saint-Simon, kuris XVIII amž. dalyvavo Šiaurės Amerikos kolonistų sukilime prieš Anglijos valdžią, pergyveno Prancuzijoje Didžiąją Revoliuciją, Napoleono Didžiąją Imperiją ir Burbonų Restauraciją. Jisai mirė 1825 m. Saint Simon turėjo palinkimo į filosofiją ir moralės sritį, gerbė mokslą ir darbą, sugebėjo pastebėti suskirstytos visuomenės problemą ir iškėlė socialinės reformos idėją socialinio teisingumo ir darbo prioriteto kryptimi. Revoliucinės gadynės žmogus, jis buvo racionalistas; kaip tik, jis buvo įsitikinęs, kad socialinės evoliucijos vadovas turįs būti mokslas, kurio savo-

kos ir tiesa vesiančios žmones į geresnę ateitį ir į tobūlesnes socialinio bendravimo formas. Todėl jisai tikėjosi, kad tiesos skleidimas, propaganda ir ypač švietimo darbas sugebėsią reformuoti socialinį bendravimą socialinio teisingumo kryptimi.

Tarp daugelio Sain-Simono rašinių svarbiausieji yra šie: „Lettres d'un habitant de Gènève" („Ženevos gyventojo laiškai") — išleista 1802 m., „Système industriel" („Industrijos sistema" — 1819 m.), „Catéchisme des industriels" („Industrininkų katekizmas — 1823—1824 m.), „Nouveau Christianisme".

b. Saint-Simon'o doktrinos elementai. Socialinių kolektyvų kategorijos.

Nuo buržuazinių demokratų jisai skiriasi ypač tuo, kad socialinėje evoliucijoje ir esamame socialiniame bendravime jisai mato ne individų masę, bet tam tikrus socialinius blokus, tam tikrus stambius kolektyvinius vienetus, kaip viešojo ūkio sąlygų padarinius, įgijusius kiekvienas tam tikrą skirtingą socialinę esmę, sudariusius kiekvienas savo tipą, savo principą socialiniame bendravime, savo funkciją ir padėtį. Šie kolektyviniai socialiniai tipai, panašiai kaip kad socialinės klasės vėlesniame socializmo moksle, kovoją ir besivaržą už viešpatavimą visuomenėje; vieni jų esą parazitiniai, išnaudoją kitus, tuo pačiu esą naikintini ir kenksmingi, kiti esą gyvi, kūrybiniai, besiremią darbu.

Tačiau Saint-Simon'o moksle tai dar nėra tos pačios klasės, kurias bus numatęs vėlesnis socializmas. Svarbiausios socialistinės klasifikacijos į buržuaziją ir proletariatą jis dar nepažįsta. Dar jojo laikais moderninis kapitalizmas su jo stambiąja gamyba, milžiniškomis įmonėmis, akcinėmis anoniminėmis bendrovėmis, nebuvo visiškai išsiplėtęs. Iš vienos pusės jaunoji stiprėjanti buržuazija dar nebuvo suskilusi į stambiąją kapitalistinę, išnaudojančią darbą ir gyvenančią proletariato darbu, ir smulkiąją, jungiančią savo asmeninį darbą su samdomuoju; jaunoji buržuazija, dar neiškilusi iš smulkiosios, dar buvo artima gimstančiam moderniniam proletariatui, politiškai su juo dažnai vienose eilėse kovodama prieš bendrąjį socialinį priešą, prieš senuosius feodalinės kilmės socialinius kolektyvus. Iš kitos pusės jųjų — jaunosios buržuazijos ir jaunojo proletariato bendrasis socialinis priešas dar nebuvo visiškai nugalėtas, dar politiškai siekė viešpatavimo. Toks buvo socialinis visuomenės vaizdas, kurį Saint-Simon buvo savo amžiuje Revoliucijos ir Restauracijos kovose regėjęs, tad šio vaizdo daviniais jis ir sukonstruavo savo visuomeninę mokslo sistemą.

Saint-Simon nustato tris pamatinius kolektyvinius socialinius tipus: tai esą galvočiai („les sages"), konservatoriai („les conservateurs") ir lygybininkai („les égalitaires"). Galvočiai, proto ir išminties galiūnai — tai esanti mąstanti aukštoji laisvųjų profesijų, ypač mokslo ir meno, inteligentija. Naujoje žmonijoje jai teksianti žmonių dvasinių vadovų ir mokytojų funkcija. Tai esą pranašai, ateities kūrėjai, žmonijos moderninė, jei galima taip išsitarti, — kunigija. Konservatoriai — tai esanti sąvininkų kategorija, ypač stambių nekil-

nojamojo turto savininkų. Tai esą k a r i ų ir senovės t u r t ų p a s i s a v i n t o j ų įpėdiniai, kategorija parazitinė, kenksminga, besistengianti ponauti, slėgianti kitus visuomenės veiksnius, nieko nekurianti ir negaminanti, tiktai suvartojanti ir praryjanti kitų darbo vaisius. Iš jos turtai turi būti nusavinti ir gamintojų dispozicijai perduoti. Savininkų ponavimas esąs visos socialinės nelygybės ir nelaimės šaltinis. Pagaliau „lygybininkais" esą „industrininkai" arba p r a m o n i n i n k a i, — socialinė kategorija, neturinti turtų, išlaikanti save ir kitus darbu, tad sociališkai naudinga. S a i n - S i m o n o sąvokomis „industrininkais" ar pramonininkais esą pramonės įmonių bei dirbtuvių tiek darbdaviai, tiek darbininkai, tų įmonių šeimininkai ir vedėjai, amatininkai, samdininkai, valstiečiai, taip pat prekybos įmonių vedėjai, šeimininkai ir tarnautojai. Vadinasi, tai esanti darbo kategorijos žmonija, skirtinga nuo minčių kūrėjų ir proto vadovų ir priešinga savininkų, turtų monopolizatorių, kategorijai.

Tokiu būdu, ten, kur kitos socialistinės srovės ir doktrinos nustatys kaip tik griežčiausiąją socialinę klasinę diferenciaciją, skirdami proletariatą nuo buržuazijos, ir skelbs jų tarpe žiauriausios klasių k o v o s principą, ten S a i n t-S i m o n visa tai apibendrina ir jungia darbo s o l i d a r u m o principu. Bet iš tikrųjų tai tiktai konstrukcijos variantas, o ne esmės priešingumas tarp S a i n t-S i m o n'o ir kitų socialistinių srovių.

c. Socialistinis saint-simonizmo pobūdis.

Kaip teisingai sako V i v i a n i, Saint-Simono „doktrinos pamatai lieka tvirtai socialistiniai. Visų pirma, — tai neproduktingos ir destruktyvinės klasės nusavinimas darbo klasės naudai. Kitokio pamatavimo socializmas neturi. Tai lygybė politinių ir ekonominių santykių srity. Tai ypač formalinės laisvės pasmerkimas, tos laisvės, kuri reiškiasi teise nieko nedirbti, teise daryti piktą. Energija ir griežtumas, su kuriais Saint-Simon įjungia žmogų į darbą, dar labiau jį rišo su socializmu, kuris kaip tik reikalauja, kad viešoji galia būtų išplėšta iš tų, kurie pralobsta tinginiaudami".

d. Gamintojų visuomenės ir demokratinės laisvės problema saint-simonizme.

„Lygybininkai" „industrininkai" — socialinės darbo kategorijos žmonės, plati dirbančioji ir ūkiškai naudingoji suskirstytos visuomenės klasė, apimanti visus veiklius pramonės ir prekybos veiksnius: gamintojai, verslininkai ir gaminamų gėrybių skleidėjai ir skirstytojai, dirbą sociališkai naudingąjį visuomeninį darbą, turi paimti į savo rankas viešąją galią visuomenėje, kiek tai liečia santykių tvarkymą ir socialinio bendravimo valdymą, reikalų tenkinimą. Su minties kūrėjais, idėjų pranašais, mokslo ir meno inteligentija, jie turi pasidalinti galia tokiu būdu, kad vieni gamintojai valdytų santykius ir viešąją tvarką, vadovaudami dabarčiai, kiti, intelektualistai, valdytų idėjas, ruošdami ateitį. Šis tarp šių dviejų socialinių kategorijų viešosios galios suskirstymas turis būti

maždaug panašus į senąjį galios suskirstymą tarp imperium ir sacerdotium, tarp valstybės ir bažnyčios, tarp valdovų ir kunigų, tarp fizinės ar materialinės ir dvasinės ar moralinės vadovybės srities.

Intelektualistų ir gamintojų visuomenė, nugalėjusi parazitinę savininkų (ir karių) klasę, sudarysianti pagaliau tą solidarų laimingąjį lygių darbo žmonių socialinį bendravimą, kurį skelbė individualistinė (buržuazinė) demokratija, nepastebėjusi ar nepanorėjusi pastebėti ir įvertinti ekonominės žmonių nelygybės, veikiančios ir politinę bei socialinę jų nelygybę, o net tiesiog sankcionavusi tos nelygybės pagrindą, paskelbus nuosavybės teisės šventumą ir laisvę dirbti ar nedirbti. Tą antisocialinę demokratijos skelbiamą „laisvę", priešingą socialinei dorovei socialinio parazitizmo laisvę, laisvę naudotis žmonių darbu neteikiant jiems savo darbo, — Saint-Simon visu savo mokslu smerkė ir nuo tos demokratijos skyrėsi visuomenės ir socialinių žmonių kategorijų įvertinimu, tačiau, kaip daugelis kitų socialistų bei socialistinių srovių, demokratinę individualistinės žmonijos koncepciją priimdavo, kaip ateities idealą darbo žmonijoje.

(ž. leidinį „Histoire Socialiste (1789—1900)", išleistąjį po Jean Jaurès redakcija, Paris, Publications Jules Rouff et C-ie: VII tomas „La Restauration (1814—1830)", parašytas René Viviani, 257 ir kiti pusl.).

Saint-Simon'o iškelta socialistinės idėjos ir socialistinės visuomenės reformos problema tapo vėliau kitų socialistinių srovių pagilinta ir tiksliau suformuluota. Saint-Simono ir saint-simonistų mokslas tapo klasikinio socializmo atmestas, kaip savo siūlomais metodais utopinis ir nesugebąs visos socialinės tikrenybės išaiškinti

e. Saint-simonizmo palikimas moderniniame socializmo moksle.

Tačiau Saint-Simono iškeltose idėjose ir jo moksle ne viskas žuvo: jame yra elementai tų doktrinų ir tų judėjimų, kurie ims toliau veikti ir reikštis už socializmo ribų. Per pozityvizmą, kuris turėjo žymios įtakos antrojoje XIX amžiaus pusėje ir kurio šaknys be abejo glūdi kai kuriose Saint-Simon'o idėjose, tos idėjos veikė kai kurias sociologų doktrinas ir ypatingai gali būti pas Dürkheim'ą ir Leoną Duguit susektos moderniniuose visuomeniškos konstitucinės reformos sumanymuose, pagrįstuose profesinio sindikalinio atstovavimo institucijomis, ir profesiškai-korporacinės valstybės konstrukcijos idėjose, apie kurias man šio rašinio III tome teks kalbėti. Paties fašizmo ir jo pirmtakūno Gabrielio d'Annunzio sindikalizuotos gamintojų visuomenės, kaip valstybės socialinio pagrindo ir jos konstitucinės konstrukcijos skeleto, idėja yra artima Saint-Simon'o mokslui ir be abejo, per visą eilę socialinės minties filiacijų turi ryšio su jąja.

f. Saint-Simon'o įtaka pozityvizmui.

Kaip mokslo doktrina, Saint-Simon'o mokslas didelės reikšmės neturi; jis yra naivus; ypatingai gi naivus yra jo socialinės reformos metodas,

pagrįstas mokslo skleidimu, švietimu, įtikinėjimu, etiškai-tikybinėmis propagandos priemonėmis. Bet jei sistema nėra mokslinė, tai vis dėlto atskirų gilių ir vertingų idėjų, paveikusių socialinį mokslą, Saint-Simon'o buvo iškelta daug ir tai jo reikšmę sudaro. Tarp artimiausių betarpiškų Saint-Simon'o mokinių buvo ir pats didysis pozityvistinės filosofijos kūrėjas, pozityvizmo tėvas, — Auguste Comte. Tiesa, Comte nutraukė ryšį su Saint-Simon'o mokslu, jisai iš jo mokinių tarpo išėjo, bet vis dėlto jo pozityvistinėje filosofijoje, kuri ir sociologijos pagrindą sudaro, žymi yra Saint-Simon'o įtaka. Comte pats sociologijos dar nesukūrė, nors jis ją pavadino; bet jis sociologiją numatė ir gana tiksliai apibūdino jos vietą, reikalą ir jos mokslinius pagrindus. Ir kaip tik sąryšy su savo sociologiniu mąstymu jis yra pareiškęs tas kelias gilias mintis, kurios sudaro Saint-Simonizmo įtaką jo mokslui: tai yra ypač subjektyvinės teisės paneigimas socialinėje srity ir šios iš esmės parazitinės, giliai egoistinės ir individualistinės sąvokos pakeitimas socialinės pareigos sąvoka. Ši pozityvistinė Comte'o idėja, kurioje glūdi visa jo socialinio bendravimo koncepcija skirianti individus visuomenės tarnybai, koncepcija, kurią vėliau išplės ir moksliškai sistematizuos filosofas-sociologas Dürkheim ir teisininkas publicistas Leonas Duguit, yra kaip tik Saint-Simon'o įtakos padarinys.

Taip pat iš Saint-Simon'o ideologinių gelmių kilęs Augusto Comte'o nukrypimas į tikybinę savo pozityvinės filosofijos organizaciją, turinčią sudaryti naują filosofinę socialinę žmonijos bažnyčią. Šis Comte'o veikalo elementas, kilęs iš Saint-simonizmo, turi be abejo mažiau vertės, negu pirmas. Tą patį nukrypimą į tikybinio pobūdžio sektą, į bažnytinį misticizmą, pakeičiantį mokslo doktriną ir paslepiantį mokslo sistemos trūkumus, mes matome ir tiesioginėje paties saint-simonizmo evoliucijoje.

g. Saint-simonistų judėjimas.

Nuo paties Saint-Simon'o mokslo reikia skirti saint-simonistų judėjimo srovė. Saint-simonizmas, kaip tam tikroji judėjimo srovė, savotiškai evoliucionavo pačiam Saint-Simon'ui jau mirus. Du patys žymiausieji Saint-Simon'o mokiniai: Auguste Comte ir Augustin Vhiery, prie saint-simonizmo neprisidėjo ir, pasišalinę, nuėjo savaisiais keliais, pirmas — filosofijoje, antras — istorijoje. Tačiau atsirado ir susikūrė naujų Saint-Simon'o mokinių ir mokslo pasekėjų, kuriems vadovavo garsusis Enfantin ir Bazard. Saint-simonistų judėjimas išsiplėtė ypač tarp 1829 — 1832 m. Į susikūrusių saint-simonistų grupę įėjo arba jos tiesioginėje įtakoje ir veikime atsidūrė visa eilė labai žymių jaunų žmonių, kurie vėliau turėjo pagarsėti įvairiausiose veikimo srityse; mes jų tarpe randame ir būsimus ekonomistus bei Napoleono III ministerius (Michel Chevalier), ir būsimus žymius bankininkus (Pereire), ir garsius inžinierius, būsimus Prancuzų geležinkelių kūrėjus (Eichthal ir Talabot) ir būsimąjį Suezo perkaso kūrėją (Lesseps), ir būsimus žymius socialistus (Blanqui ir

kiti), ir artistus, muzikus bei poetus (Felicionas David, Liszt, Henrikas Heine), ir būsimus filosofus-sociologus (Stuart Mill)... Buvo jų tarpe ir profesorių ir stambių pramonininkų ir žurnalistų.

Saint-simonizmas turėjo formos organizuoto judėjimo pusiau-mokslinio ir pusiau tikybinio pobūdžio. Doktrinos vadu buvo Bazard, tikybiniu vadu Enfantin — „tėvas Enfantin", kaip vyriausias kulto ir mistinių apeigų dvasininkas. Doktrinos svarbiausiais obalsiais buvo paveldėjimo panaikinimas, nes paveldėjimas kaip tik sudaręs ryškiausiąjį socialinį neteisingumą ir socialinio parazitizmo šaltinį, ir nekilnojamųjų turtų mobilizaciją, pasiekiamą tam tikro ipotekos sutvarkymo keliu ir turinčią padaryti galą senajai feodalinei žemės nuosavybei.

Tačiau pačiu svarbiausiu saint-simonistinio judėjimo tikslu buvo laikoma visuomenės perauklėjimas solidarumo ir brolybės kryptimi. Tai buvo siekiama labiau tikybinėmis, negu grynai mokslinėmis priemonėmis. Švietimas, auklėjimas, propaganda ir tikybinis jausmų bendravimas, visa tai turėjo susilieti į vieną galingą judėjimą.

Propaganda buvo vedama ypač buržuazijos tarpe, vėliau ji palietė ir darbininkus. Saint-simonizmas įsikūrė devynius nuolatinius mokymo centrus Paryžiuje, kuriuose per paskaitas, pasikalbėjimus, pamokslus, apeigas, vėliau net viešąsias išpažintis, buvo varoma jo propaganda. Provincijose buvo steigiama vietos saint-simonizmo „bažnyčios". Judėjimas turėjo savo laikraštį (nuo 1831 m. tai buvo dienraštis „le Globe"). Pamažu saint-simonizmas, pasidavęs „tėvo Enfantin'o misticizmui, evoliucionavo į grynai tikybinį judėjimą. Plėsdamas mistines idėjas ir mistines propagandos priemones — „tėvas Enfantin" ėmė skelbti savotišką „moterų komunizmą", nors dar 1830 m. saint-simonistai griežtai protestavo prieš mestąjį jiems tokio „komunizmo" įtarimą. Išeidamas iš moters emancipacijos ir jos pakėlimo į lygią su vyru padėtį, „tėvas Enfantin" skelbė „socialinio žmogaus" sąvoką, sudarančią žmonių poros, — vyro ir žmonos, vienetą („socialinis žmogus" — tai esą „vyras ir žmona"). Tas socialinis žmogus ar dviejų lyčių pora turėjo reikšmės ir saint-simonistinės bažnyčios kunigų asmenyse; tad šie kunigai taip pat turėjo virsti vyro ir žmonos poromis, o dvasininko ar kunigo funkcija ėmė būti nuvokiama, kaip tokia, kurioje kunigo vyro moteriška lytis, kunigė-žmona, turėjo lytiškai imti į savo glėbį ir meilėje raminti bei į brolybės jausmus vesti brolius tikinčiuosius.

Tai buvo saint-simonizmo galo pradžia. Kai kurie mokiniai pradėjo bėgti iš jo eilių, kiti dar stipriau susibūrė, prisiekė „tėvui Enfantin'ui" ištikimybę ir įsteigė sui generis vienuolyną. Įsikišo vyriausybė, kuri, saint-simonistų priešų kurstoma, senai jau ruošėsi juos pulti; saint-simonistams tapo iškelta baudžiamoji byla ir jie tapo teismo nubausti. Judėjimas suiro (ž. Jono Jaures'o „Histoire Socialiste", VIII tomas; „Le Règne de Louis-Philippe" — „Liudviko Filipo karaliavimas", parašytas Eugéne Fourniére, I dalies, III ir VII skyrius ir II dalies I ir V skyrius).

h. Karolis Fourier.

Antra žymi XIX amžiaus socializmo srovė, taip pat prancuziškos kilmės, — tai furierizmas. Doktrinos steigėju čion buvo Karolis Fourier, miręs 1837 m., o jos skleidėju ir judėjimo tvarkytoju buvo gabus Fourier'o mokinys — Viktoras Considerant. Ir Karolis Fourier, kaip Saint-Simon, pergyveno visą Didžiąją Revoliuciją, Napoleono Imperiją ir Burbonų monarchijos Restauraciją. Kilęs iš smulkiosios buržuazijos, iš pirklių šeimos, nekenčiąs prekybos, kurioje jis matė visų socialinių nelaimių šaknį, jis gyveno ir mirė dideliausiame varge ir skurde. Svajotojas, naujos socialinės tvarkos pranašas, laikęs savo socialinius sumanymus didžiausiu pasauly tiesos išradimu (didesniu ir tikslesniu už Kolumbo Amerikos atidengimą ir Newtono atrakcinės jėgos išaiškinimą), atkaklus ir didingas savo kūrybiniame idėjos darbe, Karolis Fourier šiaip asmeniniame praktikos gyvenime buvo vaikiškai naivus ir reikalingas draugų globos. Visą savo amžių jisai laukė kapitalistų, sužavėtų jojo mokslu, kurie būtų į jį kreipęsi ir kurie, Fourierui jiems išdėsčius savo sumanymo įvykdymo smulkmenas, būtų jam pasiūlę kapitalų jo sumanymui įgyvendinti. Fourier neabejojo, kad tokiam kapitalistui atsiradus, jisai, Fourier, būtų jį įtikinęs, nes esą stebuklingai aiški jo socialinės Harmonijos sumanymų tiesa negalinti žmogaus neįtikinti, o sykį pirmajame savo bandyme būdama įgyvendinta ji pati save pateisinanti ir įrodysianti savo neklaidingą tobulumą, tad ir imsianti savaime plėstis, daugindamasi naujais pavyzdžiais ir gaivališkai augdama. Deja, jisai tų sužavėtų kapitalistų nesulaukė.

Be daugelio straipsnių periodinėje spaudoje Fourier yra parašęs dar šiuos didesnius rašinius: „Théorie des quatres mouvements" (1808 m.), „Traité de l'Association domestique et agricole" (1822 m.), „Nouveau monde industriel" (1829 m.) ir „Fausse industrie" (1835 m.).

i. Fourier'o ekonomizmas ir moralizmas.

Fourier'o mokslo pagrindai glūdi ekonominėje ir moralinėje srity ir neliečia politinės srities. Politinė santvarka jam jokios reikšmės neturi, respublika ir monarchija, jam vis tiek; jisai smerkia Didžiąją Revoliuciją, o Revoliucijos paskelbtoji Žmogaus ir Piliečio Teisių Deklaracija, kuria didžiuojasi demokratija, jam yra bergždžia ir apgaulinga. Juokinga jam yra demokratijos paskelbtoji žmogaus-suvereno sąvoka tokioje socialinio bendravimo būklėje, kurioje tasai šposinis „suverenas" miršta badu.

Prekyboje ir jos organizacijoje Fourier mato pikčiausiąjį moderninės visuomenės priešą. Kalbant socializmo istoriko Eugène Fournière žodžiais (Jaurès'o „Histoire Socialiste", VIII t., 319 pusl.) „Fourier'o pažiūromis ne savininkas ir ne pramonės įmonės šeimininkas, bet pirklys esąs socialinis parazitas. Sakoma esą mainai sudarą pačią socialinio mechanizmo sielą; lai būna taip, bet nereikia, kad tie, kurie gaminius superka ne sau, bet jų pardavimui, pavergtų sau visą likusią vi-

suomenės dalį. Būdamas jaunas Fourier Marcelijos uoste matęs spekuliantus, metančius į jūrą 20 tūkstančių kvintalų sugadintų ryžių, kai tuo tarpu liaudyje tuo pat laiku žmonės mirdavo nuo bado. Jisai žino, kaip dirbtiniu būdu tiksliai organizuojama maisto ir manufaktūros produktų stoką ir tuo pačiu brangumą. Tiesa, jisai nepastebi, kad pramonės kapitalistas pats sykiu yra ir pirklys, ir todėl jisai puola ir smerkia tiktai tarpininkus, jų sąmokslus, jų varomąjį ažiotažą. Tačiau jis teisingai apibūdina merkantilinį moderninės ekonominės visuomenės pobūdį ir ryškiomis spalvomis pabrėžia gręsiantį pavojų."

„Jisai rodo prekybą turtėjančią vagystėmis ir sukčiavimu, turtėjančią net savo katastrofomis... Jisai kalba apie 36-ius bankroto būdus... Prekyba esanti ekonominių krizių kaltininkė. Tai, ji, prekyba, pasiryžusi užgrobti rinkas, kurių perkamosios jėgos ji pati nežino, raginanti gamybos karštį ir veikianti gaminių perteklių, nuo kurio ir kyla kriziai... Paklausykite, ką Fourier sako apie didelio derliaus metus, kurie virsta žemės ūkio nelaimės metais, ir apie mechanizmą, kuris iščiulpdamas iš gamybos visus kapitalus, kad juos koncentravus prekyboje, tuo pačiu verčia žemės ūkį kentėti dėl maisto gausybės, nes jis to nė parduoti nė pats suvartoti negali..."

Šiaip išdėstęs Fourier'o pareiškiamą esamosios ekonominės visuomenės kritika, Eugène Fournière šitaip įvertina Fourier'o reikšmę moderniniam socializmui:

„Kas gi visa tai yra, jei ne kapitalistinės koncentracijos teorijos schema. Padėkime žodį „kapitalizmas" visur ten, kur Fourier deda žodį „prekyba", o kapitalistas ir iš tikrųjų iš esmės pirklys, nes jo funkcija, remiasi tiktai mainų santykiais ir jisai gyvena tiktai pelnu, — ir jūs gausite visišką grynai socialistinę kritiką. Fourier iškėlė ir parodė moderninio ekonominio mechanizmo vidujinį prieštaravimą ir davė Karoliui Marksui vedamąjį siūlą, kuris jam leis toliau pirmyn žengti. Tačiau, kur Fourier matė tiktai pirklių sąmokslus, dirbtiniais būdais ardančius socialinę sveikatą ir gerovę, ten Marks, pasinaudodamas saintsimonistų analizu, nustatys savo vidujinio prieštaravimo teoriją ekonominiame rėžime, pagrįstame kapitalistiniu pelnu, kuris iš gamintojo atima galimumą atsipirkti savo gaminį ir veda visuomenę į katastrofą.

„Tad, konkliuduoja Eugène Fournière, Fourier ypatingai nustatė tai, kad visuomenėje, paremtoje prekių mainų santykiais, o ne senais feodaliniais santykiais, politiniai klausimai pareina nuo ekonominių klausimų. Ką reiškia laisvė žmogui, kuris neturi duonos? Ar nepareina jisai tiesiog nuo to žmogaus, kuris jam suteiks darbo? Jei jūs norite jį padaryti laisvu, tai pradėkite nuo to, kad jis būtų paliuosuotas nuo ekonominės vergijos. Revoliucijos ir konstitucinės kortos, tiktai apgauna jausmus, bet bado nepašalina, alkanas naudos iš jų neturi. Tiktai draugija, kuri visiems užtikrins dalį žemės ir darbo gaminiuose, galės įgyvendinti tai, ką žada filosofijos ir politikos „šarlatanai". Šis ekonominis ir socialinis Fourier'o realizmas po Markso ir Engelso plunksna virs istoriniu materializmu. Tad dabar suprasime, ką moderninis socializmas yra Fourier'ui skolingas" (op. cit., 319—320 pusl.).

j. Korporacinės visuomenės principas Fourier'o moksle.

Tačiau man šiuo atžvilgiu ypatingai įdomi yra toji Fourier'o mokslo dalis, kuri liečia visuomenę. Iš tikrųjų Fourier yra šalininkas anarchijos, kuri jo sąmonėje sutampa su laisva žydinčia visuomene, organizuota funkcionaliniais socialiniais junginiais. Jis yra vienas tų socialistų, kurie netiki sena demokratine žmogaus-atomo dogma ir ne tiktai dabarčiai, bet ir ateičiai atmeta, kaip priešingą socialinei žmogaus esmei, tą demokratinį visuomenės-valstybės ar bendrosios valios idealą, kuris žmones laiko lygiais aritmetiniais vienetais ir greta lygių individų numato tiktai vienlypę kiekybinę individų masę — jų visumą.

Socialinis Fourier'o idealas — tai ne individų dulkės, pasiskolintos iš individualistinės demokratijos sąvokų, bet kaip tik korporacinė visuomenė.

Gali būti, kad Fourier'o anarchinės visuomenės koncepcijoje yra per daug naivaus pasitikėjimo automatiniu visų socialinių funkcijų solidarumu, yra optimizmas tiesiog vaikiškas, yra paties filosofo susižavėjimas savo kūrybinės minties padarinių reginiais, kurie jam trukdo kritiškai pažvelgti į tikrenybę ir kiek susidomėti jo sumanymų įkūnijimų galimumais, bet gilių minčių netrūksta ir tose mintyse yra be abejo sveikas socialinės žmogaus esmės grūdas. Moderninis koperacinės visuomenės idealas, kuris XX amžiuje ima veikti konstitucinės valstybės reformą, nėra lengvas iš karto įgyvendinti arba organizacinėmis tėzėmis pareikšti, kaip nelengva buvo ir XVII bei XVIII amžiaus individualistinis mokslas į demokratinę valstybę įkūnyti, bet ne viskas, kas siūlomuose sumanymuose ypač įgyvendinimo priemonių atžvilgiu yra naivu, tuo pačiu yra iš anksto ir atmestina.

Ne demokratinę lygybę, bet laisvę Fourier kelia pirmon vieton. Žmonės esą nelygūs; nelygūs esą jų reikalai, nelygi esanti jų psichika, jų jausmai, jų protas, jų palinkimai ir norai. Tad ne lygybė sudaranti socialinės organizacijos tikslą; vis dėlto pagaliau laisvės režime jie vienu atžvilgiu būsią ir lygūs: jie visi būsią lygiai laisvi. Daugiau lygybei nieko aukoti nereikia.

Elgtis taip, kaip žmogus nori, vadovautis savo palinkimais, savo jausmais, iš viso, plėsti savo individualybė, nesivaržyti, laisvai reikšti savo esmę, veikti sulig savo prigimtimi — tai esą gražu ir gera, tai patinką Dievui, kuris įkūrė žmogų tam, kad jis žmoniškai ir veiktų, reikšdamas savo gamtinės esmės grožį, kaip jį kitoniškai kiekvienas žvėris ir gyvis reiškia, kiekvienas savotiškai. Ir kiek skirtingi yra atskiri žmonės, tiek skirtingai jie ir turi elgtis, kiekvienas laisvai sau, kam jį jo gamta skiria. Kadangi Dievas ar gamta į mus įdėjo tam tikrus jausmus bei aistras, tai mes ir turime jais naudotis; tam jie mumyse ir yra, kad jie mūsų būtų kultivuojami ir plečiami, o ne sulaikomi ir slopinami. Žmonių socialinis palinkimas noru jungtis ir burtis ar telktis tam, kad bendromis pajėgomis įvykdytų tai, kas reikalinga jų siekiamiems tikslams pasiekti ir jų reika-

lams patenkinti, nesikišant į tai jokiam iš oro ar iš viršaus įsakymui ar imperetaviniam sprendimui, — štai Fourier'o idealas.

Šis žmonių palinkimas jungtis ir skirstytis įvairiausiais funkcionaliniais socialiniais junginiais esąs trukdomas iš vienos pusės valstybės, iš kitos šeimos bei įvairių sukietėjusių institucijų bei formalybių iš viršaus ir iš anksto klasifikuojančių žmones prieš jųjų pačių norą, o ypatingai jis yra trukdomas esamos teisiškai ekonominės santvarkos, neleidžiančios įsikurti laisviems žmonių susibūrimams. Pašalinti tos kliūtys, grąžinti žmonėms laisvė, leisti jiems laisvai telktis ir laisvais būriais kurtis — štai esanti visa reformos problema.

k. Falansteriai ir falangos. Socialinė harmonija. Falansterių konfederacija — laisvoji anarchinė visuomenė. Furierizmas.

Štai kokia Eugéne Fournière'o žodžiais yra tikra garsiųjų Fourier'o „falansterių" ar „falangų" esmė: „Fourier emancipuoja ne tiktai moterį, iki tol priverstinai įkinkytą į namų ruošos darbą, bet ir patį vaiką, į kurį nė tėvui, nė kam kitam nepaliekama galios, nes vaikas, net paties valdovo sūnus, bent nuo ketverių metų amžiaus, Fourier'o sistemoje pats savo asmeniniu darbu galįs save išlaikyti, dirbdamas savo amžiaus vaikų grupėje. Fourier pastebėjo, kad tai, kuo biaurisi suaugę žmonės, vaikams nėsa biauru; jie žaisdami mėgsta voliotis visokiuose nešvarumuose. Kaip tikras racionalistas... Fourier žaidimą pavers darbu, o darbą žaidimu.

„Tad štai šeima sutrikdyta" — tęsia Fourniére, turėdamas galvoje tą moteries atitraukimą nuo namų ruošos darbo ir vaikų išvadavimą nuo tėvo galios. Tai nesvarbu Fournier'ui, kuris šeimos junginį laiko civilizacijai nevaisingu. Kasdieniniame gyvenime, kaip jisai sako, šeimos nariai apie tai tiktai ir galvoja, kaip čion atsipalaidoti vieniems nuo kitų. „Vaikas, sako Fourier, nori eiti žaisti su kitais gatvės vaikais; jaunas vyrukas, prieš šykštaus šeimos tėvo nusistatymą, nori eiti į teatrą arba į kavinę. Jaunoji mergaitė norėtų nueiti į balių, kuris ją labiau vilioja, negu pamokslas. Motinai patiktų pabėgti iš virtuvės ir įsileisti į plepalus arba užmegsti pažintis, pavojingas moterystės ištikimybei; pagaliau gerasis tėvas geidžia rūpintis žmonijos laimės klausimais klūbuose, kavinėse ir susirinkimuose, dėlei kurių jisai apleidžia savo liūdną namų židinį.

„Visi šitie pageidavimai, šeimos trukdomi, esamame šeimos rėžime tegali būti tenkinami tiktai ardant tvarką ir meluojant. Argi negeriau būtų jie patenkinti ir sunaudoti visų gerovei? Iš vienos pusės individas laimėtų savo laisvę, iš kitos kiekvienas patenkinimas būtų patarnavęs socialinei visumai. Žmogus nesinaudoja vienas tais turtais ir gėrybėmis, kurioms suieškoti ir įsigyti jisai tiek deda triūso ir pastangų... Vaidinimas, muzika, šokiai — tai yra pramogos, kuriomis negalima naudotis vienam. Ir pati toji pramoga, kurioje egoistinis elementas yra ryškiausias, meilė, vis dėlto reikalauja, kad būtume dviese.

„Ir lygiai taip pat, kaip individas negali vienas naudotis turtais, jisai jų visų vienas ir pagaminti savo asmens pajėgomis negalįs. Tad visa

tai ji vedą į jungimąsi su kitais į draugiją, — tai esąs pačios gamtos įstatas, Apvaizdos įsakymas, iki šiol nevykdomas ir laužomas. Šeima net tada, kai ji žydi visomis savo dorybėmis, kuriomis ją puošia Rousseau, kliudanti tam įsakymui ir tiesai, nes visi jos nariai esą sujungti prieš viešąją gerovę: „Artojas, kuris ardamas savo lauką įsiveržia į kaimyno žemę, sako Fourier, pirklys, kuris parduoda sugedusias prekes, advokatas, kuris savo klijentus apgauna, visi jie ramina savo sąžinę tuo pačiu sumetimu: aš turiu maitinti mano žmoną ir vaikus". (op. cit., 307—308 p.).

Tokiu būdu ne šeima esanti tas junginys, kuriuo esą galima pagrįsti solidarus produktingas socialinis bendravimas, toji būsimoji „Socialinė Harmonija", kurios išradimu didžiuojasi Fourier. Šeima, į kurią yra sutalpinti įvairaus amžiaus, įvairių lyčių, įvairių palinkimų bei troškimų žmonės, esanti dirbtinis narvas, kuriame šie žmonės esą sulaikomi ir trukdomi elgtis, kaip jiems patinka, gyventi, kaip juos Dievas sutvėrė, veikti, kaip jiems jų gamta įsako, daryti, kas jiems yra malonu ir ką jie sugebėtų gražiai padaryti; tad šeimoje žmonės esą kankinami ir jų gyvenimas esąs iškreipiamas bei klastojamas. Iš kitos pusės savo personaliniu sąstatu šeima esanti per siaura, kad jos ribose jos nariai galėtų sudaryti atskirus funkcionalinius būrelius ar draugijas, padalinę tarp tų būrelių visus darbus bei reikalus, į kuriuos jie esą linkę. Fourier'o apskaičiavimais esą reikalinga sujungti apie 1500 iki 1800 įvairaus amžiaus ir lyčių individų, kad tokiame junginy būtų atstovaujami visi niuansiniai žmogaus gamtos jausmai ir palinkimų laipsniai ir kad to junginio ribose žmonės galėtų sudaryti visą jiems ir jų socialiniam bendravimui reikalingą eilę funkcionalinių laisvų draugijų, kurių veikimas aprūpinsiąs visus jųjų reikalus ir sudarysiąs laisvą visuomenę arba tos visuomenės branduolį. Tai būsiąs „falansteris", ateities laimingo socialinio bendravimo branduolys.

Ne šeima, kuri žmogaus esmę slopina ir drauge skiria žmonių saujelę nuo visuomenės, versdama juos grobti bei vogti iš visuomenės reikalingus jiems gaminius bei turtus, kurių jie patys šeimoje pagaminti ir savo reikalus joje patenkinti nepajėgia, bet „falansteris", kuriame žmonės pajėgs savo bendriems darbams telktis į draugijas ir kuris patenkinsiąs visokius veikimo skonius, drauge aprūpindamas visus skirtingus reikalus, atpalaidosiąs žmogų nuo smurto ir vargo ir sudarysiąs patenkintą, gražią, laisvą ir taikingą socialinio solidarumo bei harmonijos visuomenę. Tačiau Fourier ir šeimos naikinti nenori: šeima liksianti, bet tiktai kaip tam tikras jausmų, meilės ryšys, o ne socialinės organizacijos junginys.

Šeimos namų ūkį, sudarantį kažkokį apkarpytą ūkio paradoksą, kažkokią socialinio bendravimo suskaldymo skeveldrą, Fourier mano pakeisti falansterio „kombinuotu ūkiu", sudarysiančiu namų, žemės ūkio ir pramonės socialinį vienetą. Falanstery namų ruošos darbams (valymui, virtuvei, baltinių taisymui bei skalbimui) 10 moterų šeimininkių, pamėgusių šį darbą, gabių, dirbančių bendromis pajėgomis, veikiamų ambicijos ir atlyginimo, aptarnaujančios 300—400 asmenų, kuriuos šiandien šeimos ūkio režime aptarnauja 60—80 moterų - šeimininkių, kurių daugelis to nemėgsta ir mielu noru dirbtų kitą darbą ir dirbtų jį daug geriau, negadindamos sau ir kitiems ūpo. Kaip šioje, taip ir kitose srityse falansteris iš

vienos pusės paliuosuosiąs žmones nuo sociališkai nereikalingos jų nemėgiamo darbo naštos, iš kitos leisiąs sunaudoti tas paliuosuotas jėgas sociališkai naudingam tų žmonių mėgiamam darbui.

„Darbo funkcijoms, tęsia Eugène Fournière, kurios, žmonėms susiburiant į draugijas, ketveriopai padidinsiančios gamybą, nereikią jokios kitos taisyklės, kaip tiktai asmeniniai individų palinkimai. Ir kadangi žmogus retai visas atsiduoda kuriam nors tiktai vienam savo gabumui, o iš kitos pusės nuolatinis vienodas darbas nusibosta ir virsta nepakenčiamas, tai darbo seansai falansterio draugijose truksią po dvi valandas ir kiekvienas žmogus, dalyvavęs darbo seanse darže po 2 valandų pereisiąs į pramonės darbo seansą, iš ten vėl į mokslo darbo seansą ir t. t. Šiuose darbo seansuose, kurie virs pramogos susirinkimais, darbas būsiąs žmonėms ne vargu, bet palaima...

„Kadangi yra žmonių, kurie mėgsta garbę, tai tebūna jiems teikiama ir garbė ir pasižymėjimo ženklai, kuriais bus atlyginami jų patarnavimai, vistiek kokie jie bebūtų. Grakšti šokėja ir pramogų artistė, kuri žavėjo žmones, turinti tiek pat teisių į garbės pažymėjimus, kiek jų turi mokslininkas, kuris savo išradimais praturtino žmoniją... Jei didelių ambicijų žmogus geidžia kaž kurio aukščiausio titulo, lai jisai laimi šį titulą toje darbų srity, kurioje jis geriausiai sugeba veikti. Jeigu tie, kurie jo darbais pasinaudojo, nori atlyginti jo patarnavimus, suteikdami jam cezario, kalifo ar imperatoriaus titulą, — tai esanti jų teisė; nevalia jiems uždrausti tai daryti" (op. cit., 310—311 pusl.).

Vienas „falansteris" ar „falanga" nesudarąs atskiro uždaryto pasaulio. Kiekvienas santykiauja su kitais falansteriais ir jie visi Žemės rutuly sudarą vieną laisvą konfederaciją — Žmonijos visuomenę.

Fourier buvo įsitikinęs, kad jo laisvų falansterių ir laisvų draugijų anarchinė visuomenė, kuri įkursianti socialinę harmoniją žemėje, sudaranti patį didžiausiąjį visų amžių išradimą. Užtenką, kad žmonės suprastų ir išmėgintų pirmąjį bandymą. Bet tam reikalinga, kad atsirastų bent vienas kapitalistas, kuris suteiktų lėšų nekilnojamam turtui nusipirkti ir falansterį įkurti.

Mokinių Fourier sulaukė, jų tarpe rimčiausias buvo Victor Considerant, tačiau kapitalistų, kurie panorėtų duoti Fourier'ui pinigų pavyzdingam falansteriui įsteigti, jų tarpe nebuvo. Fourier, rodos, laikė tai žmonių naivumo ir neišmintingumo padariniu. Jisai stebisi, kad rinkimams į Bendruomenių Rūmus Anglai išleidžia milžinišką 600.000 frankų sumą: esą už šituos pinigus įkūrus falansterių sistemą, vienas tų Anglų, norinčių patekti į Bendruomenių Rūmus, galėtų gauti paveldėtinę Žemės rutulio valdovo karūną. Žinomam Žydų finansistui Rothschildui, apie kurį Fourier yra girdėjęs, kad jisai noris politiškai atgaivinti Žydų tautą, Fourier siūlo paremti falansterių steigimą, žadėdamas jam už tai naujojoje visuomenės sistemoje atstatyti Jeruzolimoje Žydų valdovų su savo vėliava, konsulais ir diplomatija, o jam pačiam Rothschildui, tapti Judėjos karaliumi ir dar, kaip priedą, gauti Chaldejos imperiją, o vienam jo brolių suteikti Libano karalystę (plg. Jaurès'o „Histoir Socialiste", VIII to-

mas, parašytas Eugene Fournière'o, III dalies III skyrius: „Charles Fourier et l'ecole sociètaire", 304—326 pusl.).

Kaip Saint-Simon'o mokslas, pačiam St-Simon'ui mirus, buvo jo mokinių plečiamas, taip lygiai ir Fourier'o mokslas, jam pačiam mirus, buvo plečiamas jo mokinių, kuriems vadovavo minėtasai Considerant. Ir Considerant'ui bei mokiniams pavyko daug labiau išplėsti savo mokytojo doktriną, negu pačiam mokytojui. Jų rankose buvo keli laikraščiai, jie leido daugybę knygų, jų įtaka veikė ir kitus tiek Europos tiek Amerikos kraštus.

Pats žymiausias Fourier'o nuopelnas visuomenės problemos atžvilgiu — tai tas, kad jisai suprato ir išaiškino, kad dalyvaudamas draugijoje ar socialiniame junginy žmogus jame netirpsta ir neįeina į jį visa savo esme; kad joks socialinis junginys (draugijoje) neapima viso žmogaus ir neskiria jo nuo socialinio bendravimo (visuomenės); kad socialiniai junginiai — tai ne visiškai pačių žmonių kolektyvai, tiktai funkcionaliniai kurio nors jų veikimo susibūrimai, kuriuose žmonės dalyvauja tiktai tam tikru savo bendrų tikslų siekimo darbų; kad tokiu būdu pažiūra į socialinius junginius, kaip narvus, kuriuose prarandama ir palaidojama įėjusių į juos žmonių (narių) laisvė, yra klaidinga; kad žmonių jungimasis į draugijas ir dalyvavimas jose kaip tik didina jų jėgas ir apsaugoja jų laisvę ir kad dėl šios funkcionalinės socialinių junginių esmės to paties žmogaus dalyvavimas įvairiuose socialiniuose junginiuose yra paprastas fenomenas, kuris jokio „status in statu" nesudaro. Tiktai Fourier tą laisvą žmonių telkimąsi į funkcionalinius junginius aprėžia dirbtinio falansterio ribomis; įnešdamas visišką lankstumą į draugijas falansterio ribose, jisai nustato kažkokias pačių falansterių ribas.

I. Kitos socialistinės srovės.

Kitų socialistinių tų laikų srovių, kurių ypatingai Prancuzuose daug buvo (jų vadai: nenuilstamas sąmokslininkas ir revoliucinis aktyvistas Blanqui, Louis Blanc, komunistas svajotojas Cabet ir kiti), aš čia neliesiu, nes arba jųjų srovės nesirėmė tam tikra tvirta ideologine doktrina, arba jųjų mokslas mano čia žiūrimu atžvilgiu nieko įdomaus nesudaro.

Tarp anų laikų (XIX amžiaus pusė) socialistų, kurių mokslas turėjo didžiausios įtakos į socialistinį judėjimą ir kurių idėjų elementai šiokiu ar kitokiu būdu tebėra gyvi įvairių moderninio socializmo srovių ideologijoje, minėtini yra ypač dar prancūzas Petras-Juozas Proudhon (mirė 1865 m.) ir vokietis Ferdinandas Lassal (nužudytas dvikovoje 1864 m.). Tačiau visuomenės problemos atžvilgiu jųjų mokslas nėra tiek ryškus ir charakteringas, kiek charakteringas yra šiuo atžvilgiu marksizmas, o iš senesnių srovių saint-simonizmas ir fourierizmas (apie Lassalį ž. platų Edvardo Bernšteino straipsnį „Ferdinandas Lassal. Jo gyvenimas ir reikšmė darbininkų klasei", sudarantį įžangą į Ferdinando Lassalio raštų rinkinio leidinį; šis leidinys rusų kalba: „Sočinienija Ferdinanda Lassalia", II laida, Petrapilis, I tomas; apie Proudhoną ž. Jaurès'o „Histoire Socialiste", VIII ir kitų tomų įvairios vietos). Apie Proudhon'ą, kurio idėjų įtakoje išaugo moderninis sindikalizmas, man dar teks žemiau kalbėti.

III. Visuomenė; sąvoka ir klasifikacija.

1. Visuomenė plačiausia prasme arba visas socialinis bendravimas.

Kaip savo vietoje, aiškindami tautos (tautos-populi) sąvoką, mes buvome pareiškę, kad tautos tūrį sudaro ne patys tam tikros valstybinės teritorijos žmonės, kaip objektai, ne jųjų kūnai ir psichika, bet tiktai tam tikri (ne visi) sąmoningi ir valingi, o tuo pačiu ir tikslingi, tų žmonių darbai (veiksmai), taip lygiai ir dabar, nustatydami visuomenės sąvoką, mes turime iš karto pabrėžti, kad mes pasiliekame funkcionalinių žmogaus reiškinių ribose, vadinasi, turime galvoje ne žmonių kūnus ir psichiką, bet tam tikrąjį jų veikimą, kuris visuomet susideda tiktai iš sąmoningų ir valingų (tikslingų) žmonių darbų.

Plačiausia prasme, visuomenės sąvoka sutampa su socialinio bendravimo sąvoka. Šia prasme, visuomenė — tai visas socialinis bendravimas, visa tai šiame žmonių veikime, kuo reiškiasi iš viso žmonių santykiai su žmonėmis. Kitaip sakant, tai visa socialinė žmonių veikimo sritis, kuri apima tiek socialinius junginius, tiek atsitiktinius socialinius santykius. Šia prasme visuomenė gali būti arba universalinė, jei mes kalbame iš viso apie žmonių socialinį bendravimą pasaulyje (visame Žemės rutuly), arba vietinė, jei mes kalbame apie kurios nors tam tikros vietos socialinį bendravimą (galima kalbėti apie Europos visuomenę ir apie Zarasų visuomenę, apie kalnų visuomenę, apie sodžiaus visuomenę, apie kurio nors vieno kaimo visuomenę ir apie kalėjimo visuomenę).

2. Visuomenė siauresne prasme arba visi socialiniai junginiai.

Įsižiūrėję į socialinį bendravimą, mes iš karto pastebėsime, kad nors visi socialiniai santykiai yra reiškiami ar vykdomi sąmoningais ir valingais (tikslingais) žmonių darbais (veiksmais), tačiau vieni tų santykių yra visiškai atsitiktini ir palaidi, užmezgiami ir baigiami šiam kartui ad hoc, kai tuo tarpu kiti susideda iš daugybės kartotinių darbų arba kad ir įvairių, bet jungiamų tam tikros bendros minties (bendros formos ar bendro tikslo) ir sudarančių tam tikrą tęstinį santykiavimą. Du nepažįstami, kitas kitam svetimi žmonės, einą dviem priešin-

gomis kryptimis, susitinka miške ir prasilenkdami, vienas kitą paklausia, kelinta valanda? Antras pasižiūri laikrodį, atsako, jie mandagiai atsisveikina ir skirstosi, keliaudami kiekvienas sau; jie gal niekuomet daugiau nesusitiks ir kitas apie kitą nieko nežino ir nesužinos. Tai buvo atsitiktinis socialinis santykis, palaidas socialinis epizodas.

Jeigu tačiau visa eilė santykių ar santykių aktų išsiskiria iš santykių jūros ir reiškiasi kuria nors jiems bendra pastovia forma ir tęstiniu tikslu, kurie tuos santykius ar aktus jungia, — tai mes turime ne epizodinius santykius, bet tam tikrąjį socialinį junginį, kuris gali būti vienas palaidesnis, o kitas tampresnis, formos ir tikslų atžvilgiu griežtesnis ir tikslesnis.

Jei mes iš socialinio bendravimo visumos išskirsime visus atsitiktinius ir palaidus socialinius santykius ir turėsime galvoje tiktai socialinius junginius, kurie socialiniame bendravime turi daug didesnės reikšmės, negu atsitiktiniai santykiai, nes jie sudaro svarbiausią (daugiau ar mažiau organizuotą) socialinio bendravimo sritį, tai ši socialinių junginių visuma sudarys mums tai, ką mes siauresne prasme visuomene vadiname. Tad visuomenė siauresne prasme — tai visi socialiniai junginiai, visa tai, kas socialiniame bendravime yra nuolatinio ir pastovaus ir kas sudaro to bendravimo patį, taip sakant, skeletą, tvirtą susikristalizavusią jo struktūrą.

3. Visuomenė ir valstybė.

Kadangi valstybė taip pat yra tam tikras socialinio žmonių bendravimo reiškinys, kadangi jos turinį sudaro socialiniai santykiai, kadangi pagaliau ji yra socialinis junginys, nes ji ne tiktai reiškiasi pastovia forma ir tęstiniais tikslais, bet dargi niekur, jokiame kitame socialiniame junginy ši forma nėra taip tiksliai organizuota, o socialinių tikslų siekimo funkcija nėra taip drausmingai sutvarkyta ir stipriai apdrausta, kaip kad valstybėje, tai tuo pačiu valstybė įeina į mūsų patiektąją visuomenės sąvoką ir būtent tiek į visuomenę plačiausia, tiek į visuomenę siauresne prasme. Tad valstybė yra visuomenėje, kaip vienas svarbių ir ryškių jos reiškinių.

Kuriuo gi būdu ir kuria prasme mes galime kalbėti apie visuomenės santykį su valstybe, jeigu valstybė yra visuomenėje, jei kitaip sakant, visuomenė apima ir valstybę?

Visiškai taip pat, kaip mes galėjome visuomenę, nekeisdami jos sąvokos esmės, aprėžti vietos atžvilgiu ir kalbėti ne būtinai tiktai apie universalinę visuomenę, bet ir apie bet kurios vietos visuomenę, mes ją galime aprėžti ar susiaurinti ir bet kuriuo kitu atžvilgiu. Pavyzdžiui mes galime iš visuomenės fenomenų visumos išimti bet kurį vieną fenomeną arba bet kurį vieną fenomenų kategoriją; mes galime tokiu būdu išskirti iš visuomenės, kaip socialinių junginių visumos, pav. bažnyčią, vadinasi, tikybinius socialinius junginius, arba valstybę, arba nacionalines tautas; šitaip jas išskyrę, mes galime svarstyti santykį tarp šio išskirto socialinio junginio arba junginių rūšies ir visų kitų socialinių junginių, kuriuos mes apimame bendru vardu: visuomenė. Tokiu būdu jei mes sakome: valstybė ir visuomenė, tai reiškia, kad mes norime kalbėti apie išskirtą iš platesniosios visuomenės valstybę ir apie visus likusius socialinius junginius iš viso. Lygiai taip pat mes galime sakyti: bažnyčia ir visuomenė, nacionalinė tauta ir visuomenė, akademinės studentų korporacijos ir visuomenė ir t. t. Jei mes laikrašty randame straipsnį, pavadintą: „V a l s t y b ė i r B a ž n y č i a“, tai mes laukiame, kad straipsnyje bus kalbama apie šių dviejų socialinių junginių šį ar tą santykį, bet nelaukiame rasti ten ką nors apie valstybės ar bažnyčios santykį pav. su proletariatu arba su studentų korporacijomis. Tačiau jei mes parašėme straipsnį apie Bažnyčios arba bažnyčių būklę iš viso socialiniame bendravime ir kalbame apie tai, kaip bažnyčios veikia kitus socialinius junginius ir kaip jos tų junginių yra veikiamos, kas yra tame santykiavime darytina ir siektina arba taisytina ir t. t., tai mes turėtume mūsų straipsnį pavadinti: Bažnyčia ir Visuomenė. Tai visiškai nepriештarauja tam, kad jei mes nebūtume Bažnyčios iš visuomenės šiam sykiui ir šiems mūsų studijos reikalams išskyrę, tai sąvokoje „visuomenė“ būtų buvusi ir bažnyčia. Mes ją galėjome išskirti, galėjome ir palikti.

Tad ir problemoje „valstybė ir visuomenė“ mes iš visuomenės tyčia išskiriame valstybę tam, kad išžiūrėtume, kaip su šiuo visuomenės fenomenu, su šiuo socialinio bendravimo padariniu (su valstybe) santykiauja visi kiti visuomenės fenomenai, visi kiti socialinio bendravimo padariniai. Kitaip sakant, v a l s t y b ė s a t ž v i l g i u v i s u o m e n ė s i a u r ą j a

prasme — tai bus visi socialiniai junginiai, išskyrus pačią valstybę.

4. Socialinio jungimosi ir skirstymosi (socialinės integracijos ir diferenciacijos) procesas.

Žinoma, pirminiai socialinio bendravimo (visuomenės) subjektai yra patys žmonės, individai. Žmonės, įeidami tarp savęs į santykius įvairiems savo reikalams tenkinti, susiburia į funkcionalines grupes, į funkcionalinius socialinius junginius. Besijungdami jie tuo pačiu šiais savo junginiais ir išsiskiria iš individų masės, suskirstydami tą kiekybinę visumą kokybiniais junginiais. Socialinio jungimosi ir skirstymosi (socialinės integracijos ir diferenciacijos) procesas yra nuolatinis ir bet kuriame socialiniame bendravime užtinkamas. Gal jo nebūtų buvę tik tada, kai žmonės būtų buvę visi vienodi ir lygūs, jei jų reikalai ir tų reikalų tenkinimo tikslai būtų visiškai panašūs ir jei dar be to jie būtų buvę visi vienodose gyvenimo sąlygose. Tačiau tokio visiško visų individualinių sąlygų, siekinių, reikalų, jėgų, gabumų ir palinkimų vienodumo bei sutapimo niekuomet ir niekur nerasta.

Tad visuomenė visur ir visumet yra kokybiškai nevienlypė, sudėtinga, suskirstyta socialiniais junginiais, kurių kiekvienas reiškia tam tikrą socialinę funkciją, tam tikrą šių ar kitų socialinių grupinių tikslų siekimo darbą.

5. Socialinių reikalų kategorijos, socialinio jungimosi ir skirstymosi sistemos.

Socialinis jungimasis ir skirstymasis visuomenėje nėra tačiau toks aiškus ir paprastas, kad žmonės, sykį susijungę ir susiskirstę, tuo pačiu sudarytų pastovią ir vieningą individų klasifikacijos schemą. Jei kuriuo nors atžvilgiu individai A, B, C ir D susijungė kuriais savo siekiamais socialiniais tikslais, tuo pačiu atsiskyrę nuo individų M, N, O ir P, susijungusių kitokiam ar priešingam socialiniam darbui, tai iš to neseka, kad A, B, C ir D ir M, N, O ir P visais atžvilgiais būsią vienodai suskirstyti. Socialinių žmonių reikalų yra įvairios kategorijos, įvairios gyvenimo sritys, o tos įvairios sritys bei kategorijos yra reikalingos ir kitokio darbo.

Yra tikybinių, yra nacionalinių, yra luominių, klasinių ir

profesinių, yra lavinimosi, saugumo, sporto, pasilinksminimo (žaidimo, pramogos) ir visokių kitokių reikalų kategorijos. Jei A, B, C ir D tikybiniais reikalais susibūrė prieš M, N, O ir P, sudariusius kitokį tikybinį junginį (bažnyčią), tai kad ir kovotų tarp savęs jų įsikūrę tikybiniai junginiai, vis dėlto pav. nacionaliniu (tautiniu, tautybės) atžvilgiu tas suskirstymas galėtų tuos pačius individus paliesti visiškai kitaip: viename nacionaliniame junginy galėtų atsidurti A, B, M ir N, o kitame C, D, O ir P. Vadinasi, nacionaliniu atžvilgiu M ir N gali skirtis nuo savo tikybinių bendrininkų O ir P ir gali jungtis su savo tikybiniais kaip tik priešais A ir B. O klasiniu atžvilgiu jųjų suskirstymas gali būti dar kitokis: A, C, M ir O gali būti proletariato, o B, D, N ir P buržuazijos nariais. Valstybiniu gi atžvilgiu A, D, N ir O gali būti Lietuvos, o B, C, M ir P — Latvijos piliečiai.

Tokiu būdu, įvairiomis socialinių junginių kategorijomis tie patys žmonės yra iš naujo ir kitoniškai suskirstomi; kitaip sakant, įvairias socialinių reikalų kategorijas atitinka įvairios socialinio jungimosi ir skirstymosi sistemos.

Tai tačiau nereiškia, kad kiekviena socialinio jungimosi ir skirstymosi sistema būtinai turėtų visus žmones apimti. Yra jų tarpe tokių, kurios iš tikrųjų visus arba beveik visus palyti; tai yra tos socialinio jungimosi ir skirstymosi sistemos, kurių pagrinde glūdi patys pamatiniai svarbiausieji socialiniai žmonių reikalai, kaip mūsų laikais ypač nacionaliniai, klasiniai, tikybiniai. Tačiau ir čia gali būti žmonės, nepriklausą jokiai tikybai, nedalyvaują (daug rečiau) jokioje nacionalinėje tautoje. Bet yra tokių socialinio jungimosi ir skirstymosi sistemų, kurios iš viso palyti labai siaurą žmonių ratą; pav. sporto draugijos, mokslo organizacijos ir t. t. Daugelis žmonių visiškai nedalyvauja sporto judėjime arba mokslo darbe. Šios socialinių reikalų kategorijos, besireiškiančios tiktai tam tikrojo amžiaus arba tam tikro išsilavinimo žmonėse, sudaro siaurą socialinio jungimosi ir skirstymosi sistemą, kuri savo padariniais neišeina iš tų žmonių ribų ir plačiosios žmonių masės sociališkai nepajudina.

6. Pirminiai ir antriniai socialiniai junginiai.

Socialinio jungimosi ir skirstymosi procese, kuris sudaro charakteringiausią socialinio žmonių bendravimo reiškinį ir

kurio padariniais yra socialiniai junginiai, reikia skirti p i r m i n i a i ir a n t r i n i a i socialiniai junginiai. Būtent šis procesas reiškiasi ne tiktai atskiromis mūsų pavadintomis socialinio jungimosi ir skirstymosi sistemomis, kiekvieną sykį kiekvienoje sistemoje iš naujo jungiančiomis atskirus individus ir skirstančiomis pamatinę tų individų masę, bet ir tokiu painiu sudėtingu sociališkai-funkcionaliniu jungimuisi, kuris apima ir sutelkia kurių nors socialinių tikslų siekimo darbui ne pačius individus arba netiktai juos pačius, bet kartu ir jau anksčiau susidariusius socialinius junginius. Tai yra tada, kai susidariusioje ir nusistovėjusioje visuomenėje, susidedančioje iš daugybės įvairių kategorijų ir sistemų socialinių junginių, ištisa socialinių junginių grupė susitelkia ar susiburia, eventuališkai yra kurios nors socialinės jėgos suburiama ir cementuojama į aukštesnį sui generis junginių junginį, išsiskiriantį iš platesnės socialinių junginių visumos. Toks junginių junginys bus antrinis socialinis junginys, o įeiną į jį socialiniai junginiai bus jo atžvilgiu pirminiais.

Toks antrinis socialinis junginys bus pav. teritorinis socialinis junginys, kuris apima visą tam tikros vietos visuomenę. Tuo pačiu antriniu socialiniu junginiu bus kaip tik ir valstybė. Valstybės įsikūrimas, kaip bendras principas, bus visuomet visuomeniškai išvestinis. Jisai vyksta tada, kai jau tam tikroje vietoje socialinis bendravimas yra pasiekęs gana aukšto išsiplėtimo, kuris visumet numato esamą socialinę diferenciaciją. Čia suskirstytoje visuomenėje tam tikros vietos, tam tikros šalies socialiniai junginiai vėl susijungia (integruoja) teritoriniu pagrindu į bendrąjį teritorinį junginį, ir tais naujais (antriniais) teritoriniais junginiais vėl nuo kitų tokių pat gretimų teritorinių junginių atsiskiria.

Apsireiškimą, visai panašų į pirminę ir antrinę socialinę integraciją ir diferenciaciją, mes užtinkame ir tada, kai kuris nors stambesnis socialinis junginys, susidaręs tam tikrais socialiniais tikslais (funkcija) ir organizuotas tuo būdu, kad jo dalyviai įgyja ypatingų sąlygų savo gyvenimui ir veikimui, ima savo dalyvių ribose, kaip visuomenės mikrokosmos, skirstytis ypatingais tų jo dalyvių funkcionaliniais junginiais. Šičia pavyzdžiui Universitetas, kaip akademinio jaunimo mokslo ir studijų organizacija, būdamas, kaip toks (kaip ši organiza-

cija), sociališkai vieningas plačioje visuomenėje, pats savo personaliniame akademinio jaunimo sąstate, įvairių kitokių grupinių to jaunimo socialinių tikslų (reikalų) atžvilgiu, ima skirstytis ideologinėmis, savišalpos, švietimosi, sporto, draugavimo ir kitomis panašiomis draugijomis ir korporacijomis, tilpstančiomis akademinėje visuomenėje panašiai į tai, kaip kad antriniame junginy tilpsta pirminių junginių visuomenė.

Kai mes sakome apie pirminį ir antrinį socialinį jungimąsi ir skirstymąsi, tai mes turime omeny tiktai tokiuos du šio proceso etapus, kurių antrasis betarpiškai numato ir betarpiškai seka pirmąjį. Tačiau, žinoma, tikrenybėje šių etapų gali būti ir daugiau. Pirminė socialinė integracija ir diferenciacija gali būti papildyta ir padengta antrinės, tačiau ir antrinės integracijos bei diferenciacijos padariniai savo ruožtu gali kelti vėl susijungti ir tuo išsiskirti iš mechaniškos esamų junginių visumos. sudarydami atskirą, jau nebe antrinę, bet tretinę, jų grupę. Tai bus tretinė socialinė integracija ir diferenciacija. Jos atžvilgiu antrinė bus lygi pirminei. Toliau tąja pat kryptimi gali apsireikšti ir „ketvirtinė" ir t. t. integracija ir diferenciacija.

7. Laisvieji ir priverstiniai arba subjektyvinio ir objektyvinio kriteriumo socialiniai junginiai.

Be to, socialiniai junginiai gali būti dar klasifikuojami a. laisvaisiais arba b. priverstiniais junginiais. Kitais ši klasifikacija gali būti apibūdinta, kaip a. subjektyvinio (laisvieji) ir b. objektyvinio (priverstiniai) kriteriumo socialiniai junginiai. Laisvaisiais arba subjektyvinio kriteriumo socialiniais junginiais mes vadiname tokius, kurie patys arba tiksliau sakant, kuriuose dalyvavimas pareina nuo pačių jų narių nusistatymo, vadinasi, i kuriuos įstojimas ir išstojimas yra teisiškai laisvas. Priverstiniais arba objektyvinio kriteriumo socialiniais junginiais mes laikysime tuos, kuriuose dalyvavimas yra jungiamas su kuria nors sąlyga, nepareinančia nuo asmeninio žmogaus nusistatymo, pav. su kuria nors žmogaus padėtimi, su kuria nors jojo žyme, su kuriuo nors faktu, pav. su žmogaus profesija, su jo turtu, su tam tikra teritorine jo būkle, su atliktu to žmogaus atžvilgiu krikštu arba apipiaustymu, su jungtuvėmis.

Greta visiškai laisvų (pav. kuri nors sporto draugija) ir priverstinių (pav. valstybė) socialinių junginių gali būti ir pusiau laisvų socialinių junginių. Pav. įstojimas į socialinį junginį gali būti visiškai laisvas, pareinąs nuo žmogaus nusistatymo ir apsisprendimo, bet sykį įstojus, dalyvavimas junginy virsta priverstinis, nenutraukiamas. Toks būna pav. socialinis moterystės arba šeimos junginys vyro ir žmonos atžvilgiu ten, kur perskyrimai nėra leidžiami arba sudaro nepaprastą, susituokusių nedisponuojamą išimtį. Toks taip pat bus sindikalizuotų profesijų pobūdis, pav. advokatūros, kaip profesinio organizuoto socialinio junginio: įstojimas, esant tam tikroms kvalifikacijų ir stažo sąlygoms, taip pat išstojimas yra principiškai laisvi, pareiną nuo subjektyvinio nusistatymo, bet tiktai kartu su pačios profesijos vykdymu arba to vykdymo nutraukimu; tai reiškia, kad niekas negali būti verčiamas dalyvauti advokatūroje, tad, arba įstoti į advokatų korporaciją, kai jis turi stažo ir kvalifikacijų, arba pasilikti joje, kai jisai, būdamas advokatu, nori iš korporacijos išeiti, bet jis kitaip į advokatų korporaciją įeiti negali, kaip tiktai pasirinkęs advokato profesiją, ir kitaip iš jos išeiti negali, kaip tiktai atsisakęs nuo pačios advokato profesijos. Būdamas profesijoje, jis turi būti ir profesinėje korporacijoje, nes čion profesija yra griežtai sindikalizuota.

Priverstinio pobūdžio, pagrįsto tam tikru objektyviniu sociališkai klasifikaciniu kriteriumu, turi ypač senos visuomeniškos kilmės socialiniai junginiai, arba kilę korporacinėje anarchijoje (viduramžių luomai, profesiniai amatininkų cechai, vietos ir tikybinės bendruomenės, gentys, socialinės kastos) arba t. vad. simpatiškieji socialiniai junginiai, neorganizuoti, besiremią įpročiais, į kuriuos mes dar nurodysime. Už tai ypač dirbtiniai organizuoti (statutiniai) socialiniai junginiai, kurie mūsų laikų viešpataujančiame teisiniame draugijų ir sąjungų laisvės rėžime gali būti privatinės iniciatyvos pagrindais įvairiems socialiniams tikslams siekti steigiami ir tvarkomi ir reiškiasi kaip tik t. vad. draugijomis ir sąjungomis („associations" plačiąja prasme), priklauso laisvųjų junginių tipui. Taip pat charakteringa yra veikiančiam teisiniam draugijų ir sąjungų laisvės rėžimui, įterpiančiam šiuos dirbtinio socialinio jungimosi ir skirstymosi padarinius į civilinės teisės sritį, tai, kad

senieji priverstiniais socialiniai junginiai rodo tendencijos virsti laisvaisiais, arba kartais, būdami iš esmės ir savo nuosavomis tendencijomis priverstiniai, jie yra viešpataujančiojo socialinio junginio (valstybės), kurio teisinio tvarkymo rėžimo jie priklauso, paverčiami laisvaisiais. Šis charakteringas priverstinio pobūdžio laisvuoju keitimas yra pastebimas ypač dviejų socialinio jungimosi ir skirstymosi sistemų junginiuose, kurie yra vieni svarbiausiųjų mūsų gadynės visuomenėje: bažnyčioje ir nacionalinėje tautoje.

8. Bažnyčios ir nacionalinės tautos evoliucija iš priverstinio į laisvąjį socialinį junginį.

Bažnyčia, labai senos kilmės socialinis junginys, kuris praeity dažnai tiesiog sutapdavo ar susiliedavo su viešpataujančiu imperatyviniu genties ar valstybės junginiu, kaip viena pastarojo funkcijų arba jojo tam tikros funkcijos institucija, o socialinės anarchijos metu (kaip pav. viduramžiuose) iš dalies pavaduodavo nesamąjį viešpataujantį junginį (valstybę), vadovaudama visam tos gadynės socialiniam bendravimui, arba kartais savindamasi net pačios valstybės vadovės vaidmenį, ypatingai tais laikais tam savo nepaprastam vaidmeniui buvo reikalinga tvirtos geležinės organizacijos bei drausmės, kuri yra pasiekiama tiktai priverstiniame junginy. Subjektyvinio bažnyčios nario nusistatymo kriteriumas, leidžiąs bažnyčios nariui savo nuožiūra dalyvauti arba nedalyvauti joje, išeiti iš jos, pereiti iš vienos į kitą bažnyčią arba pasilikti už bažnyčios ribų, būtų leidęs žmonėms nutraukti su ja savo organizacinį ryšį kaip tik tada, kada bažnyčia buvo jo reikalinga savo socialinės drausmės sankcijoms pareikšti.

Iš kitos pusės bažnyčia, skelbdama savo mokslą, kaip absoliutinę Dievo apreikštąją tiesą (dogmą), tobulą ir nepareinančią nuo žmonių įsitikinimų, neleisdama jokių abejonių ir svyravimų dogmos srity (tokios bent yra klasikinės, nuoseklios bažnyčios), ypač laikydama savo socialiniu uždaviniu sujungti visą žmoniją savo glėby, buvo ir gal tebėra linkusi laikyti save iš esmės priverstiniu objektyvinio kriteriumo socialiniu savo tikinčiųjų liaudies junginiu. Tokiu objektyviniu bažnyčios nario kriteriumu pav. krikščionių bažnyčios laiko krikštą, žydų tikybinis junginys — apipiaustymą.

Tiesa, bent krikščionių bažnyčios, laiko žmogaus įėjimą bažnyčion subjektyviniu, reikalingu tam tikro valingo akto, reiškiančio įeinančiojo nusistatymą, tad iš esmės paremia bažnytinį ryšį laisvės principu (nors iš kitos pusės leisdama krikštyti kūdikius ir priimdama t. vad. „krikšto tėvų“ instituciją, kuri suteikia galimumo kitiems asmenims reprezentacingai reikšti krikštomojo kūdikio valią, bažnyčia tą subjektyvizmą slopina); už tai sykį įėjęs į bažnyčią, žmogus iš jos neišeinąs; už visą, ką jisai padarys, o net ir už patį tikėjimo netekimą arba iškraipymą (hereziją), jisai prieš bažnyčią atsakąs; bažnyčia galinti jį už tai teisti ir bausti, kaip savo nusidėjusį narį, kuris savo bažnytinės priklausomybės prarasti negalįs.

Tačiau šitokia pačios bažnyčios (jei gal ne visų bažnyčių, tai bent kai kurių jųjų, kaip tik griežtesnių ir nuoseklesnių) pažiūra į ryšį, jungiantį bažnyčios narius su bažnyčia, kaip į priverstinį ir nenutraukiamą, nepajėgė sustabdyti evoliucijos, pavertusios bažnyčią, buvusią priverstiniu socialiniu junginiu, — laisvuoju. Nes valstybiniame visuomenės rėžime, kada visi socialiniai junginiai tegali veikti valstybinės teisės ribose ir kada valstybė tvarko socialinę policiją, prižiūrėdama kitus socialinius junginius ir skirdama jiems jų teisinį „status“, bažnyčia lygiai pasiduoda teisinei valstybės hegemonijai, kaip ir kiti junginiai. Moderninė gi valstybė, nors ikišiol bažnyčios atžvilgiu nėra priėmusi vienodo teisinio rėžimo, yra jau nuo XVIII amžiaus paskelbusi, o nuo XIX amžiaus tvirtai įgyvendinusi teisinę tikėjimo laisvę. Ši laisvė sudaro vieną asmens „status libertatis“ elementą, vadinasi, įeina į tą žmogaus gyvenimo sritį, kuri yra laisva nuo bet kurio priverstinumo ir arbitrališko į ją kišimosi. Moderninės valstybės organizuojamame teisiniame tikėjimo laisvės rėžime, niekas negali būti prieš savo subjektyvinį nusistatymą laikomas tikybiniame junginy (bažnyčioje) ir jokia bažnyčia neturi galios veikti žmogų, kuris, eidamas tąja savo laisve, nenori bažnyčioje dalyvauti. Asmens „status libertatis“, kaip viešosios teisės principas, aprėžia socialinių junginių veikimą, kuris principiškai taip pat yra valstybėje laisvas, bet negali viešosios teisės nuostatų griauti ar trikdyti. Todel bažnyčia, kad ir laikydama save priverstiniu junginiu, valstybiniame rėžime tegali veikti, kaip laisvas socialinis junginys. Sudrausti savo nusižengusį

narį, pasinaudojusį savo tikybine laisve, ir tuo pačiu realizuoti savo tariamąjį priverstinumą, ji galės tiktai aname paslaptingame vėlių pasaulyje, kur jau nebūsią valstybinių ir kur pats Viešpats Dievas betarpiškai valdysiąs bažnytines sankcijas. Tad priverstinio bažnyčios pobūdžio sankcionavimas perkeliamas į pomirtinį gyvenimą, šiaip gi gyvųjų žmonių socialiniame bendravime teisiniame valstybės nustatomame ir apsaugojamame tikėjimo laisvės rėžime bažnyčia virsta laisvuoju socialiniu junginiu.

Nacionalinės tautos evoliucija šia kryptimi, iš priverstinio (objektyvinio kriteriumo) į laisvąjį (subjektyvinio kriteriumo) junginį, nėra tiek ryški, bet taip pat ima reikštis. Principiškai tautinio (nacionalinio) asmens apsisprendimo (nusistatymo) laisvė yra moderninės valstybės taip pat pripažįstama, kaip ir tikėjimo laisvė; taip pat yra „status libertatis" elementas. Niekam savo valdinių (piliečių) valstybė nedraudžia ir neverčia dalyvauti šioje ar kitoje nacionalinėje tautoje. Tai paliekama laisvam subjektyviniam kiekvieno asmens nusistatymui.

Tačiau kol nacionalinės tautos nėra galutinai susiorganizavusios ir kol jos lieka neorganizuotomis simpatiško pobūdžio socialinėmis grupėmis, neturinčiomis savo teisinio statuto ir savo statutinių organų, tol dalyvavimas jose tegali reikštis arba tam tikru asmeniniu nacionalinio pobūdžio darbu (veiksmais) arba tam tikromis asmens žymėmis, kurios leidžia spėti apie asmens ryšį su ta arba kita nacionaline tauta (asmens būdas, kalba, kartais tam tikras rasinis tipas ir t. t.) ir kurios lyg objektyviškai klasifikuoja žmones į tą arba į kitą nacionalinį junginį, neatsižvelgiant į subjektyvinį tautinį žmogaus nusistatymą. Ir kai pav. renkama žinios apie žmonių nacionalinę tautybę statistikos reikalams, tai dažniausią pagrindan dedama ne subjektyvinio nusistatymo kriteriumas, bet kaip tik kuri nors žymė (namų arba šeimos kalba ir t. t.).

Tiesa, tam tikros žmogaus žymės, kurios jį tautiškai klasifikuoja, paprastai sutampa ir su jo subjektyviniu tautiniu nusistatymu, nes labai abejotina ir reta, kad žmogus, kuris kilmės, kalbos, būdo ir kultūros atžvilgiu turi visą bendrą su lietuviais ir gyvendamas Lietuvoje tarp lietuvių, nė iš šio nė iš to imtų save laikyti pav. prancūzu. Tačiau pav. tam tikrose maišytose kelių tautų apsigyvenimo vietose būna labai paprasti

atsitikimai, kad žmonės svyruoja tarp kelių tautų arba kad vienos šeimos nariai kartais trys tikri broliai yra vienas lietuvis, antras lenkas ir tretysis gudas, ir kiekvienas jųjų yra karštas savo tautos mylėtojas, patriotas-tautininkas; tai atsitinka ypač ten ir tada, kur ir kada nacionalinė diferenciacija dar nėra galutinai nusistovėjusi arba buvo tam tikrų veiksnių ir istoriškų procesų sutrikdyta. Vis dėlto, didėjančioje žmonių emigracijoje ir iš viso socialinio bendravimo sudėtingumui augant, plečiasi ir tokie atsitikimai, kad atskiri žmonės arba pereina iš vienos tautybės į kitą, arba ima veikliai dalyvauti tautiniame gyvenime tautos, kuriai jie savo kilme nepriklauso, arba kartais iš viso atsipalaiduoja nuo bet kurių nacionalinių socialinių kategorijų. Subjektyvinis nusistatymas tada nevisumet sutampa su objektyviniais tautybės kriteriumais ir virsta sprendžiamuoju prieš anuosius.

Ypatingai gi šis kriteriumas turi subjektyvizuotis tada, kai nacionalinė tauta iš tam tikrosios simpatiškos socialinės grupės, iš esmės inertinės ir pasyvios, virsta organizuotu korporatyviniu socialiniu junginiu. Nacionalinių tautų konsolidavimosi ir organizavimosi procesas jau yra prasidėjęs ir gana smarkiai žengia pirmyn. Jisai eina šia kryptimi ypač dviem keliais: t. vad. tautinių mažumų sindikalizavimosi ir jų t. vad. personalinės autonomijos keliu nacionalinėse valstybėse; nacionalinė autonomija numato būtiną tautinės mažumos sindikalizavimą, vadinasi, suteikimą jai statutinės korporacinės organizacijos; antras kelias — tai auganti moderninės valstybės nacionalizacija, kuri ima reikštis organizuoto pačios valstybės aparato sunaudojimu nacionalinei viešpataujančios tautos sindikalizacijai. Šias problemas mes tačiau sutiksime žemiau.

9. Priverstinio pobūdžio stiprinimas socialiniuose junginiuose, skiriamuose viešajai galiai reikšti.

Tačiau iš kitos pusės greta laisvųjų socialinių junginių augimo ir plėtimosi, paverčiant ir priverstinius laisvaisiais, mes randame ir kai kurių socialinių junginių priverstinumo stiprėjimą, arba sudarymą. Priverstiniais virsta tie, kad ir organizuoti socialiniai junginiai, kurie yra sunaudojami viešajai galiai socialiniame bendravime. Čia pirmučiausia reikia paminėti pati valstybė, kaip viešpataująs socialinis junginys, ir visi

tie socialiniai junginiai, kuriais valstybėje decentralizuojama viešoji galia, būtent įvairūs autonominiai ir savivaldybiniai socialiniai vienetai, pirmoje eilėje teritoriniai, kaip bendruomenės ir kiti platesni (valsčius, apskritis ir t. t.), baigiant autonominiu kraštu ir teritoriniais federacijos nariais (kantonai, štatai, žemės ir t. t.), bet kartais ir neteritoriniai, kaip pav. įvairūs sindikatai, seniau luomai ir panašūs.

Šią laisvųjų ir priverstinių arba subjektyvinio ir objektyvinio kriteriumo socialinių junginių klasifikaciją, jos reikšmę ir kai kuriuos padarinius mes jau anksčiau buvome palietę ir kiek apsvarstę (ž. šio tomo II skyriaus 3—7 skirtis).

10. Socialinių grupių ir socialinių korporacijų klasifikacija.

Svarbi taip pat yra socialinių junginių klasifikacija į: **a.** organizuotus ir **b.** neorganizuotus junginius. Į šią esminę klasifikaciją buvo atkreipta mokslo domė ir buvo siūloma vadinti neorganizuoti socialiniai junginiai b e n d r u o m e n ė s, o organizuoti v i s u o m e n ė s (ar d r a u g i j o s) vardu („G e m e i n s c h a f t‘ ir „G e s e l l s c h a f t“). Kadangi mes visuomenės vardą rezervuojame visam socialiniam bendravimui arba visiems socialiniams junginiams, o bendruomenės pavadinimą rezervuojame ypatingai vietos apsigyvenimo vienetui, vadinasi, junginiui, pagrįstam kaimynystės santykiu, tai mes terminologiją priimsime kitokią, Mes vadinsime neorganizuotus socialinius junginius, s o c i a l i n ė m i s g r u p ė m i s, organizuotus gi s o c i a l i n ė m i s o r g a n i z a c i j o m i s arba k o r p o r a c i j o m i s.

Ferdinando Tönnies'o teorija.

Panašių socialinių junginių klasifikaciją, skirdamas „Gemeinschaft“ ir „Gesellschaft“, nustato žymus vokiečių sociologas T ö n n i e s. „Gemeinschaft“ arba „bendruomenės“ vardu jisai siūlo vadinti seno tipo nusistovėjusios, savo kilme panašūs į organiškus, socialinius junginius, kuriuos mes čia s o c i a l i n ė m i s g r u p ė m i s vadiname. „Gesellschaft“ arba „visuomenės“ vardą jisai rezervuoja dirbtiniems arba „mechanizuotiems“ socialiniems junginiams d r a u g i j o s ar k o r p o r a c i j o s tipo. Pirmieji esą lyg gyvi socialiniai organizmai, antrieji grynai teisinės konstrukcijos, kuriomis savo tikslams naudojasi jų steigėjai ir dalyviai.

F. T ö n n i e s — „Gemeinschaft und Gesellschaft“, 4—5 leid. 1922, 1887 m.; ž. taip pat m a n o „Reprezentacija ir mandatas“, 129—130 pusl. ir

prof. Władysław-Leopold Jaworski — „Nauka Prawa Administranistracyjnego. Zagadnienie ogólne“, Warszawa, 1924 m., 148 pusl.).

11. Socialinės grupės, kaip „simpatiški“ junginiai.

Tarp šių dviejų socialinių junginių kategorijų skirtumas yra aiškus ir esminis. Jis palyti jų kilmę, jų struktūrą, jų reiškimosi būdą, jų metodus ir veikimą.

Socialinės grupės, kurios iš viso sudaro senesnįjį ir pastovesnį tipą, būna kartais vadinamos simpatiškais socialiniais junginiais ta prasme, kad jos nėra steigiamos kuriuo nors dirbtiniu būdu, kieno nors sumanymu ir kuriuo nors planu; čia nėra iš anksto nustatomas socialinis tikslas, kuriam būtų organizuojama socialinė funkcija; socialinis junginys čia gimsta pamažu, lyg pats savaime, nejučiomis, kaip kaž koks organiškas procesas; bendroji padėtis, vienodos ar panašios gyvenimo sąlygos, šie ar kiti vienodi reikalai, veikdami žmones, verčia juos panašiu būdu veikti, griebtis tų pačių išbandytų priemonių, elgtis vienaip, o ne kitaip; čia precedentai, kartotiniai veiksmai, vienodas reagavimas į tuos pačius veiksnius, reikalų tenkinimo metodai, įpročių normos, sudaro ryšį tarp žmonių ir jungia juos į vieną lyg tam tikros socialinės aplinkumos grupę. Socialiniai tokios grupės tikslai čia išauga tiesiog iš pačios būklės ir sąlygų, jos socialinė funkcija nėra iš anksto išsvarstoma ir apibrėžiama, bet lyg savaime išsilieja iš faktiškai susibūrusių reikalų, viskas logingai nusistovi precedentais ir įpročiais, kylančiais iš atsitiktinių faktų, iš atskirų baudimo darbų, iš pamėgdžiojimo. Žmonės įsiterpia į socialinę aplinkumą ne valingais savo individualiniais socialinės grupės aktais, kaip kad yra priimami nariai į draugiją, bet savo padėtimi, savo grupinio solidarumo pajautimu, artimu simpatijai, dėlei jo ir socialinis junginys yra apibūdinamas, kaip simpatiškas.

Tarp socialinės grupės ir socialinės organizacijos santykis yra maždaug panašus į tąjį, kuris yra tarp įpročių ir statutinės rašytosios teisės. Ir iš tikrųjų, įpročių rėžimas yra tipingas socialinei grupei, statutinės teisės (įstatymo) rėžimas — tipingas socialinei organizacijai (korporacijai).

Socialinės grupės, kurios kuriasi pamažu ir sudaro labiau socialinio instinkto, negu sąmoningos socialinės ideolo-

gijos ir sąmoningo socialinio veiklumo padarinius, įterpdamos žmones į socialinę aplinkumą, giliau ir pastoviau juos veikia ir dažnai suteikia savo nariams tam tikrų charakteringų psichinių arba net fizinių žymių, visiškai nepareinančių nuo asmeninio jų nusistatymo (pav. tarmė etninėse grupėse: Žemaičiai, Dzūkai).

12. Socialinės organizacijos arba korporacijos. Jų dirbtinumas ir jų statutinis pobūdis.

Priešingą socialinėms grupėms socialinių junginių rūšį sudaro socialinės organizacijos arba korporacijos. Šiai rūšiai priklauso visos dirbtinės draugijos ir sąjungos, kurių nesuskaitomą įvairių reikalų kategorijų ir įvairių socialinio jungimosi ir skirstymosi sistemų daugybę gamina moderninis socialinis bendravimas. Tačiau greta šių grynai dirbtinių socialinių junginių čia priklauso ir visi tie, kurie yra sutvarkyti tam tikru organizaciniu planu, nors jie būtų kylą iš simpatiškų grupių ir išaugą pamažu, ne vieningu iš karto dirbtiniu įsteigimo aktu.

Dirbtinėmis socialinėmis organizacijomis mes vadiname tas, kurios yra iš karto įsteigiamos organizacinėje formoje, kurios gimsta organizuotomis, kaip valingo akto padarinys. Jos būtų galima taip pat pavadinti racionalistinėmis arba dedukcinėmis, nes jose viskas yra iš anksto apgalvota ir sąmoningai čia šiaip o ne kitaip nustatyta, antra vertus, čia gimsta pirma sumanymas, o tada sumanymas dedukcijos metodu perkeliamas į junginio konstrukciją. Socialinis junginys čia įsteigiamas iš karto visais savo elementais.

Kitos socialinės organizacijos (korporacijos), kad ir neturėtų tokio aiškaus racionalistinio dirbtinumo ir jei jųjų gyvybė ir nebūtų grynai dedukcinė, vis dėlto turi su dirbtinėmis to bendro, kad jųjų veikimas yra teisiškai sutvarkytas *organizuotas*. Šia prasme visos socialinės organizacijos gali būti laikomos *statutiniais socialiniais junginiais*. Tai reiškia, kad jos visos turi savo pastovius organus ir per tuos organus veikia, jos turi savo aiškius tikslus, savo hierarchinę arba kitokią įvairių organų ir jųjų kompencijos kategorijų režimą. Teisinė junginio konstruk-

cija (statutas, konstitucija), veikimo organai, kompetencijų kategoriškas suskirstymas, funkcijų sutvarkymas, ypač įstatymų leidžiamosios funkcijos nusistovėjimas, — štai charakteringos socialinių organizacijų žymės, kurios jas skiria nuo socialinių grupių ir suteikia jų veikimui neabejotinę pirmenybę ypač tikslumo, griežtumo ir aiškumo atžvilgiu.

13. Socialinių grupių sindikalizavimas.

Ši socialinių junginių klasifikacija yra viena svarbiausiųjų. Tiktai socialinės organizacijos gali būti valstybėje sunaudotos kurioms nors viešosios galios funkcijoms ir tiktai jos gali įgyti teisinę asmenybę, nes tiktai jos ir gali tąja asmenybe naudotis; be asmenybės gi jos nei viešosios galios vykdyti negali, nei turėti ir vykdyti bet kurias civilines teises, o juo labiau būti valstybėje autonomingais viešosios teisės subjektais. Teisinė asmenybė yra neįmanoma be valingo veikimo organo, tad ji yra prieinama tiktai tiems socialiniems junginiams, kurie yra organizuoti ir kurie turi sutvarkytus kompetencijos kategorijomis veikimo organus. Tad jeigu kurie nors simpatiškieji socialinės grupės kategorijos socialiniai junginiai, kurių reikšmė ir potencialinė jėga tam tikrame socialiniame bendravime auga ir virsta svarbiu socialinės evoliucijos veiksniu, kuris šitokio junginio konstrukcijoje tegali reikštis atsitiktiniais atsitiktinių jos reprezentantų darbais, — reprezentantų, kurie patys, niekeno neįgalioti, neišrinkti, savo „simpatiško“ instinkto iniciatyva, pasisavina reprezentacinį titulą ir ima veikti socialinės grupės vardu, jei, sakau, šie socialiniai junginiai šalies socialinių jėgų santykiavime įgyja tokios svarbos, kad jiems turi būti valstybėje suteikta teisinė asmenybė arba viešosios teisės autonomija (savivaldybė) arba kad jie turi būti betarpiškai įleisti į viešąją valstybės galią (valdžios imperiumo vykdyme dalyvavimą), tai atitinkamas socialinis junginys būtinai turi būti kartu ir suorganizuotas (tai vadinama jo s i n d i k a l i z a v i m u), kitaip sakant, jis turi būti reformuojamas, o iš socialinės grupės būtų sudaryta k o r p o r a c i j a. Be korporacinės santvarkos šitokia socialinio junginio būklės reforma yra neįmanoma.

14. Socialinių grupių sugebėjimas veikti ir be jų sindikalizavimo. Nacionalinių tautų, kaip nesindikalizuotų grupių, veikimo pavyzdžiai.

Tai visiškai nereiškia, kad socialinė grupė iš viso negalinti būti veikli arba kad jos veiklumas negalįs būti žymus ir kad jos jėga visuomet esanti menka ir mažai sverianti socialinių jėgų santykiavime. Šitokią nuomonę, jei ji būtų pareikšta, ryškiausiai būtų nugriovę ypač nacionalinių tautų veiklumo XIX ir XX amžiaus pavyzdžiai, taip pat socialinių klasių politinio vaidmens faktai. Ir nacionalinės tautos ir socialinės klasės, kaip pav. proletariatas, yra kilusios iš simpatiškų socialinių grupių, o gal ir tebėra jomis; tai, kas sudaro organizuotą proletariatą, tai gal yra atitinkamos socialinės klasės tiktai avangardas, bet dar toli gražu ne pati sindikalizuota socialinė proletariato klasė. Dar mažiau tenka kalbėti apie įvykusią nacionalinės tautos sindikalizaciją. Tačiau mes gerai žinome, kokį nepaprastą revoliucinį vaidmenį valstybės atžvilgiu suvaidino ir tebevaidina proletariatas ir judėjimas, vykstąs proletariato vardu.

Ne mažiau revoliucinis, nors kitokia kryptimi, buvo nacionalinių tautų veikimas XIX ir XX amžiuose. Ne kas kitas, kaip nacionalinės tautos, susprogdino visą eilę senų ir rodos tvirtai nusistovėjusių valstybių, sukūrė arba pertvarkė kitas. Italijos ir Vokietijos valstybinis susivienijimas, Balkanų tautinių valstybių įsikūrimas, Pabaltijo ir kitų (Lenkija, Čekoslovakija, Albanija, Airija) naujų valstybių įsikūrimas XX amžiuje, Norvegijos atsipalaidavimas nuo unijos su Švedija ir t. t. — tai viskas tegali būti tik nacionaliniu principu išaiškinta, nors be abejo, visų šių įvykių metu atitinkamos nacionalinės tautos buvo grupėmis, o ne organizuotomis korporacijomis.

Jųjų potencialinė jėga turėjo būti ir iš tikrųjų buvo žymi, jei joms pavyko griauti vienos valstybės, steigti jų vietoje kitos, skaldyti ir jungti stipriausios valstybinės organizacijos. Bet neturėdamos jokio savo teisiškai statutinės organizacijos, jos neturėjo organų savo jėgoms reikštis; jųjų jėga buvo reiškiama tų, kurie „simpatiškai" ją juto, turėjo drąsos ir iniciatyvos veikti jųjų vardu ir jų pritariami veikė, traukdami savo pavyzdžiu ir šūkiu kitus grupės bendradarbius.

Tokiais reprezentantais-drąsuoliais, grupės didvyriais, sugebėjusiais tą savo tautos potencialinę jėgą išjudinti ir valstybinį nacionalinį veikalą kurti, buvo didieji drąsuoliai, svajotojai ir karžygiai, kaip Garibaldi ir Mazzini, mažos valstybėlės, kaip Piemontas, karaliai, kaip Viktoras-Emanuelis II, ir t. t. Kitur tai buvo studentai, liaudies inteligentai (Basanavičiai ir Kudirkos, knygnešiai, Čiurlioniai), žmonės, niekeno neįgalioti, jokio statuto nenumatyti, nepaskirti grupės organais. Jųjų reprezentacinio veikimo titulas — tai buvo jų pajautimas ir grupės instinktas.

Kai 1883 m. jaunas lietuvių tautos vadas Jonas Basanavičius su keliais savo draugais įkūrė „A u š r ą", kurią mes šiandien teisingai laikome kertiniu lietuvių tautos atgimimo statybos akmenimi, tai nė jam nė kam kitam neatėjo galvon plebiscitu atsiklausti lietuvius, ar jie šiam jo tautiniam sumanymui pritaria ar ne; ir niekas mūsų nesmerkia jo už tai ir nedrįsta tvirtinti, jog Basanavičiaus „A u š r a" nesanti lietuvių tautos atgimimo reiškiniu, nors mes ir galime būti tikri, jog tuo laiku (1883 m.) atliktas lietuvių tarpe plebiscitas, jei jis ir būtų galima techniškai Rusų valstybės rėžime atlikti, būtų davęs neigiamąją išdavą: anos gadynės nesusipratusių lietuvių kiekybinė dauguma būtų neigiamai pasisakiusi, rasdama tokio laikraščio įkūrimą bergždžiu, nereikalingu. Tad Basanavičiaus tautinis reikalas ne tiktai buvo jo pradėtas vykdyti be formalaus teisinio titulo, bet dargi yra davinių manyti, kad jis tuo laiku dar neatitiko tautos narių daugumos nusistatymo; ir net jeigu tas masinis daugumos nusistatymas nebuvo tam sumanymui griežtai priešingas, tai bent jis dar nebuvo pasiekęs pasiryžimo veikliai jį palaikyti. Ir vis dėlto, nežiūrėdami to, mes tą sumanymą ir darbą laikome ne grynai asmeniniu, o tautiniu. Ir šios gadynės mokslas klasifikuoja „A u š r o s" leidinį ne tiktai į Basanavičiaus biografiją, kaip jo atliktąjį darbą, bet ir į lietuvių tautos istoriją, kaip svarbų tautos evoliucijos reiškinį. Kodėl gi taip daroma, kodėl Basanavičiaus sumanytas ir įvykdytas darbas laikoma Lietuvių tautinės grupės darbu, ar tam yra ir koks yra pagrindas? Be abejo yra: tuo laiku, kada „A u š r a" buvo Basanavičiaus sumanyta ir išleista, jau lietuvių tautoje brendo jaunos energijos jėgos, kurių kaip tik ir pats Basana-

vičius buvo paliestas ir veikiamas; ką jisai buvo sumanęs ir pradėjęs daryti, tat jau buvo lietuvių nacionalinėje aplinkumoje gyva, nors dar nebuvo visos masės apėmę ir nors dar tautos masės didžiausioji dalis tebesnaudė ir buvo naujiems sumanymams priešinga. Bet pavasario sunka jau veikė lietuvių tautinę grupę, jos judėjimas buvo pradėjęs reikštis sielose ir jautriausieji tautos elementai, to judėjimo paliesti, jau troško veiklumo ir kaip pirmi jauni pavasario lapai buvo pasiruošę ir pasiryžę žaliuoti tautos medy. Socialinė lietuvių tautos jėga šalies visuomenėje konsolidavosi ir augo gyvybės troškimu, jausmais ir darbais. Ir tautos pranašo bei pirmtakūno Basanavičiaus darbas buvo netiktai jo asmeniniu, bet ir tautiniu lietuvių darbu, tautos judėjimo lapu. Pradėtas darbas sutelkė naujus veikėjus, paragino pasireiškusios gyvybės daigus ir ėmė plėstis, apimdamas naujus tautos sluogsnius, besigilindamas savo šaknimis į tautinės grupės gelmes, virsdamas pamažu masiniu, keldamas naujus veikimo daigus.

Iš vienos „Aušros“ išaugo visa eilė naujų reiškinių; laikraščių, brošiūrų, leidžiamų knygų skaičius ėmė didėti ir skirstytis įvairiomis kryptimis, priviso draugijų, srovių, kultūros, meno, politikos žygių ir štai per 30—40 metų iš tų daigų išaugo platus, galingas masinis socialinis judėjimas, kuris padarė tikrąjį perversmą socialinių šalies jėgų santykiavime ir, nulemdamas šalies likimą, pajėgė įsteigti šalies valstybę, išskirdamas šalį iš senosios valstybės teritorijos ir sėkmingai pasipriešinęs jos įjungimui į kurią nors kitą gretimų valstybių teritoriją.

15. Socialinė grupė, veikdama kitokiais metodais, veikimo jėgos atžvilgiu gali varžytis su korporacijomis.

Tad socialinė grupė, reikšdama savo veikimą kitokiais, būtent taip vadinamais simpatiškais metodais, pasinaudodama išimtinai reprezentacijos principu savo socialiniam judėjimui tvarkyti, jėgos atžvilgiu gali varžytis su korporacijomis ir palenkti jas ir gali išplėsti judėjimą, galingą kaip patvinusi upė. Jos savotiškas gaivališkas reiškimosi būdas, iš esmės skirtingas nuo drausmingo teisinio korporacijų reiškimosi būdo, gali būti reprezentacijos metodu kanalizuojamas į sąmoningą, valingą ir planingą grupės vadų asmeninį ir

kartu grupinį reprezentacinį darbą. Todėl būtų neatsargu tvirtinti, jog socialinė grupė esanti iš esmės bejėgė ir kad tiktai socialinės organizacijos (korporacijos) sugebančios ką nors tikslaus nuveikti. Tai būtų netiesa.

16. Korporaciniai socialinių grupių avangardai.

Tai, ką mes čia socialinės lietuvių grupės atžvilgiu konstatavome ir ką mes lygiai italų, vokiečių, lenkų, čekų, latvių ir visos eilės kitų tautų konstatuoti galime, mes galime pastebėti ir kitos kategorijos socialinės grupės atžvilgiu, pav., proletariato atžvilgiu. Proletariatas „en masse" — tai vis dar tebėra socialinė grupė; net ir dabar, kai organizuota stipri jo avangarda asmeny socialistinių partijų ir profesinių darbininkų sindikatų, planingai veda proletariato klasinį judėjimą ir sąmoningai tiksliai tvarko jo klasinę politiką, o vietomis komunistinės partijos pastangomis sukūrė socialistinę sovietų valstybę proletariato diktatūros pagrindais, vis dėlto proletariatas visumoje liko simpatiška socialine grupe, kurios veikimas tegali reikštis reprezentacijos metodu, sudarydamas iš esmės simpatiško solidarumo instinkto manifestacijos aktus. Visas XIX ir XX amžiaus socializmas su visomis įvairiausiomis jo srovėmis ir doktrinomis, su visu judėjimu ir įvairiausiomis jo organizacinėmis formomis bei institucijomis, visa toji galinga jaunojo proletariato judėjimo upė, kuri praūžė ir tebeūžia visame žmonių pasaulyje, visa tai eina neorganizuoto proletariato reprezentacijos keliais. Tiesa, atskiri proletariato sluogsniai, tam tikros jo judėjimo organizacinės formos yra nuo senų laikų labai stipriai susiorganizavę, sudarydami „par excellence" korporacijas, bet proletariato klasės atžvilgiu — tai vis tik arba reprezentaciniai reiškiniai arba organizuota bet tuo tarpu tiktai avangarda, vadinasi, tiktai pats viršutinis, kad ir jautriausias, bet vis dėlto siauras proletariato masės sluoksnis.

17. Statutinio korporacijų veikimo aiškumas ir reprezentacinio socialinės grupės veikimo palaidumas.

Šis neorganizuotas reprezentacinis socialinių grupių reiškimasis, palyginus jį su statutiniu, teisiškai organizuotu

korporacijų reiškimusi, turi dar vieną ypatingą žymę, kuri jo ryškumą slopina. Būtent socialinių grupių vardu, simpatišku solidarumo pajautimu, veikti gali ir veikia bet kas tos grupės narių. Pasivadina reprezentantu ir ima veikti kiekvienas, kuris tai daryti nori ir turi drąsos daryti, kuris mano, kad jojo sumanytasai darbas atitinkąs socialinės grupės nusistatymą arba reikalus, arba kuris tiki, kad jisai geriausiai sugebėsiąs aptarnauti socialinę grupę ir kad ji seksianti jo pramintomis pėdomis, kad ji jo darbui pritarianti ir jį palaikysianti. Bet lygiai tą patį gali manyti ir jo konkurentas, kuris bus sumanęs pradėti grupės vardu veikti kitokia, gal anajai griežtai priešinga kryptimi. Jei pavyzdžiui 1883 m. dr. Jonas Basanavičius pradėjo leisti lietuvių tautinį laikraštį „Aušrą“, nukreiptą į tautos atgimimą ir jos savarankiškumo išplėtimą, tai tuo pačiu laiku kas kitas lietuvių tarpe galėjo įkurti lietuviams laikraštį tautos politinės ir kultūrinės polionizacijos arba rusifikacijos arba germanizacijos kryptimi. Žinoma, galų gale būtų laimėjusi toji srovė arba tas sumanymas, kuris geriausiai atitiktų dygstančius lietuvių tautoje socialinius procesus ir socialinių jėgų santykiavimo elementus. Bet vis dėlto, kol ši išdava būtų paaiškėjusi, kiekvienas kelių priešingų sumanymų ir pradėtų varyti darbų galėtų būti lygiai laikomas grupės veikimu, nes jie visi būtų kilę grupėje, bereikšdami įvairius besivaržančius joje procesus, o nė vienas jųjų neturėtų pirmenybės ir autentiškumo patento, nes kiekvienas remiasi tąja pačia laisva reprezentacine iniciatyva. Ir tokiu būdu visi šie kitas kitam priešingi sumanymai bei darbai būtų reikėję tautinei grupei priskirti ir minėti jie jos istorijoje, kaip jos evoliucijos žygiai.

Socialinių grupių gyvenime mes tą reiškinį nuolat pastebime ir konstatuojame. Moderninio proletariato judėjimui mes priskiriame ir revoliucinį sindikalizmą ir social-demokratiją ir reformizmą ir krikščioniškąjį socializmą. Žinoma, kiekviena tų srovių gali save laikyti tikru objektyvinio proletariato reikalo reiškėju ir smerkti kitas, kaip nusižengiančias klasės labui, interesui, evoliucijai. Jos gali kiekviena tiktai save laikyti ir tikra ir šia prasme teisėta, bet jokio to savo tikrumo ir teisėtumo objektyvinio pažyminio nurodyti negali, nes jo iš tikrųjų ir nėra.

Visiškai kas kita korporacijos reiškimasis. Čia socialinis junginys yra teisiškai sutvarkytas statutiniais organais ir kompetencijos kategorijomis. Tad čia socialinio junginio (korporacijos) aktu (darbu, veiksmu) yra laikomas ne bet kuris jo nario darbas, pagrįstas to nario solidaristinių (simpatiškų) jausmų iniciatyva, bet tiktai tam tikras jo teisinio organo darbas, padarytas kategoriškose kompetencijos ribose. Tiktai jis vienas bus pačios korporacijos aktu. Čia viskas aišku ir teisiškai klasifikuota.

Žinoma, ir čia socialiniame junginy gali būti srovės, gali būti priešingi sumanymai ir procesai, gali eiti kova. Korporacijos viduje gali būti opozicija, nepatenkinta oficialiu teisinių korporacijos organų veikimu ir norinti jį pakeisti. Vis dėlto korporacijos darbu bus laikoma tiktai tai, kas jos teisinių organų padaroma, o ne tas, kas yra opozicijos siekiama. Ir tiktai tada, kada opoziciniams gaivalams pavyks įsiskverbti į korporacijos vadovybę arba pakeisti korporacijos statutas ir kiti jos organai nustatyti, korporacijos darbas ir valia bus matuojami jos, opozicijos, nusistatymu, bet tada jau opozicija neteks opozicijos pobūdžio, nes ji jau virs teisine korporacijos valios ir veiksmų reiškėja.

Tad žymiausias ir esminis skirtumas tarp socialinės grupės ir korporacijos yra tas, kad antroji (korporacija) turi statutinę (konstitucinę) organizaciją, kurios pirmoji neturi. Statutinės gi organizacijos padarinys yra vieninga teisinė valia ir vieningas teisinis veikimas (teisinė asmenybė), kurių socialinei grupei trūksta.

Kadangi šia prasme korporacijų veikimas, besireiškiąs aiškiomis teisinėmis formomis, yra ryškesnis, tikslesnis ir iš dalies griežtesnis, tai mes ir matome, kad stiprėjančios socialinės grupės stengiasi susiorganizuoti ir virsti korporacijomis, korporatyviškai sutvarkydamos savo reiškimosi metodus. Jos tai stengiasi pasiekti arba nustatydamos savo autonominį statutą arba įsiliedamos į kurio nors kito jų užvaldyto socialinio junginio statutinės santvarkos aparatą (ryškiausias pavyzdys — valstybės nacionalizacija, kai valstybinis organizacinis aparatas yra sunaudojamas nacionalinės tautos „sindikalizavimui“, ypatingai pav. fašistiniame rėžime).

18. Valstybės vieta šiose klasifikacijose. Valstybė socialinio bendravimo nepadengia.

Taikant aukščiau išdėstytas socialinių junginių klasifikacijas valstybei, reikia konstatuoti, kad valstybė yra: **a.** antrinis, **b.** teritorinės socialinio jungimosi bei skirstymosi sistemos, **c.** priverstinis ir **d.** korporacijos tipo socialinis junginys.

Tačiau valstybė, būdama antriniu socialiniu junginiu, kuris tam tikros teritorijos ribose integruoja suskirstytų pirminiais junginiais visuomenę, nepadengia ir neužbaigia viso socialinio bendravimo, besireiškiančio socialinio jungimosi ir skirstymosi proceso. Jei būtų įsikūrusi viena universalinė pasaulinė viso Žemės rutulio valstybė, tai be abejo, tokia valstybė būtų tą procesą užbaigusi, kaip paskutinis galutinės integracijos reiškinys, kuris pats jau jokios naudos diferenciacijos nereiškia, palikdamas jį visą pirminiuose ir žemesniuose visuomenės padariniuose. Tačiau tokios universalinės valstybės mūsų laikai nežino. Mūsų gadynės ir mūsų civilizacijos valstybė yra v i e t o s v a l s t y b ė — teritoriškai aprėžtas socialinis junginys.

Iš vienos pusės yra daugybė socialinių junginių, kurie išeina iš kurios nors vienos valstybių ribų, nepadengiami nė vienos. Tokios būna ir socialinės grupės ir socialinės organizacijos, nepaisant to, kad valstybės, tvarkydamos ypač dirbtinių socialinių organizacijų (draugijų, sąjungų) steigimo procesą ir teisinę padėtį, dažniausia stengiasi jas aprėžti savo teritorijos ribomis, arba suteikti tautinėms organizacijoms tam tikrų privilegijų ir pirmenybių, pav. asmenybės ribų atžvilgiu, teisė įgyti nekilnojamąjį turtą ir t. t. Vis dėlto tiek pačios draugijos ir sąjungos, tiek ypač jųjų federacijos ar konfederacijos ima plačiai plėstis tarptautiniame maštabe, ir pagaliau į tarptautinę veikimo ir organizacijos sritį šiaip ar taip išsiverčia iš valstybinių ribų visa eilė šiaip draugijų ir sąjungų.

Iš kitos pusės greta atskirų valstybių ima reikštis ir tvarkytis tarpvalstybinis socialinis bendravimas su įvairiais tarpvalstybiniais (valstybių) junginiais ir galų gale pasauliniu tarpvalstybiniu universaliniu žmonijos junginiu, kuris, bū-

damas neorganizuotas, turi socialinės grupės pobūdžio ir yra anarchinis, kaip besireiškiąs savo dalyvių, valstybių susitarimais, kompromisais arba kova (karu). Tarp atskirų kelių valstybių junginių kai kurie yra valstybiškai susikonsolidavę t. vad. federacijos pagrindais, o kai kurie yra pasiekę tik konfederacijos formos, kaip jų tarpe ypač garsioji Tautų Sąjunga. Mes dar atitinkamas problemas žemiau užtiksime.

IV. Socialinių junginių santykiai tarp savęs ir su valstybe.

1. Nuolatinis socialinių junginių kits kito veikimas. Jųjų kova, koperacijos formos, išnaudojimas; pavyzdžiai.

Tad visuomenė susideda iš daugybės socialinių junginių, kurių kiekvienas sudaro kurių nors socialinių tikslų siekimo funkciją ir apima tuos žmonių darbus, kurie šiai funkcijai yra skiriami. Kyla klausimas, ar yra ir koks yra tarp tų įvairių socialinių junginių santykis? Ar šie socialiniai junginiai veikia kitas kitą ir kuo tada šis veikimas reiškiasi, o gal kiekviena socialinė funkcija, savo socialinio junginio atstovaujama, vyksta skyrium savarankiškai, nepareidama nuo kitų ir pati kitų nekliudanti?

Tokio griežto socialinių junginių, kiekvieno nuo visų kitų, atskyrimo nėra ir negali būti, nes tarp pačių grupinių socialinių tikslų yra visokeriopi ryšiai, kurie nustato ir jų funkcijų santykiavimą. Senai buvo pastebėta ir ypatingai ryškiai socialistų iškelta ir pabrėžta socialinių klasių atžvilgiu nuolatinė nenuilstanti socialinė kova. Be abejo ten, kur dviejų ar kelių, ypač vienos suskirstymo sistemos, socialinių junginių siekiami tikslai yra vieni kitiems griežtai priešingi, nes vienų laimėjimas tėra galimas tiktai nuslopinus kitus, ten atitinkamų socialinių junginių kova yra neišvengiama ir turi būti griežta.

Tačiau socialinė kova visuomenėje, būdama neabejotina ir neišvengiama, vis dėlto negali sudaryti vienintėlės socialinių junginių santykiavimo formulės. Formuluojama, kaip „b e l l u m   o m n i u m   c o n t r a   o m n e s“, ji reikštų netiesą net ir tada, kada ši senų filosofų formulė būtų perkelta iš individų į socialines grupes ir korporacijas. Net ir tada, kai visų socialinių junginių tikslai būtų vieni kitiems priešingi ir supo-

nuojant kraštutinį visų junginių egoizmą, kaip vienintėlį veiklumo akstiną socialinėje srity, vis dėlto kova ar karas šiame santykiavime neišsemtų visų santykio formų ir veikimo būdų. Nes socialinių tikslų priešingumas gali būti didesnis ir mažesnis, o taip pat yra nelygus kiląs iš to priešingumo pavojus.

Iš vienos pusės „caeteris paribus“ socialiniam junginiui didesniuoju priešininku bus tasai kitų junginių, kurio socialiniai tikslai yra jo tikslams labiau priešingi, bet iš kitos, taip pat „caeteris paribus“, pavojingesnis bus tasai, kuris disponuoja didesnę jėgą savo funkcijai vykdyti. Ir štai, labai dažnai atsitinka, kad prieš trečiąjį didesnįjį ar pavojingesnįjį socialinį junginį blokuojasi du ar keli socialiniai junginiai, tarp kurių siekiamų tikslų taip pat visiškos harmonijos nėra. Jie blokuojasi trečiajam bendram priešui nugalėti, nes tas priešas šiandien jiems yra labiau pavojingas. Ir susiblokavę, jie veikia išvien ir laikinai slopina tai, kas juos skiria, nors jie gerai supranta, kad nugalėję bendrąjį priešą, jie patys bus sau priešai ir turės tarp savęs kovoti.

Vadinasi, greta kovos yra ir bendradarbiavimas, yra kompromisai bei sąjungos sutartys, yra sąjungininkų koperacija, pačios kovos strategijos nustatoma.

Tačiau socialinių junginių bendradarbiavimas, kurį mes greta kovos užtinkame, nėra tiktai kovos strategijos padarinys. Bendradarbiavimas gali būti pagrįstas ne tiktai kovos sumetimais, bet ir socialiniu solidarumu. Tarp dviejų ar kelių socialinių junginių siekiamų socialinių tikslų gali būti santykis toks, kad vieni tų tikslų remiasi kitais, yra reikalingi anųjų pasiekimo, sudaro lyg anųjų antrąjį laipsnį. Čia bendradarbiavimas gali būti pastovus, nes pastovus ir esminis yra ir jo pagrindas.

Be priešingumo ir daugiau arba mažiau griežtas kovos iš vienos pusės, o korporacijos einant kovos strategijos sumetimais arba socialinių tikslų solidarumu iš kitos, socialinių junginių santykiai reiškiasi dar ir kitaip. Kaip atskirų šiaip individų tarpe vieni būna protingesni arba gudresni, geriau nusimano savo reikalus, yra labiau „susipratę“, kiti — naivūs, lengviau pasiduodą svetimai įtakai, nesugebą tiksliai savo tikrų socialinių tikslų pažinti arba pasirinkti tinkamas priemones ir artimiausius kelius jiems pasiekti ir būna kitų išnaudo-

jami, apgaunami, suvedžiojami, lygiai tas pat yra ir socialinių junginių santykiavime. Dažnai vieni socialinių junginių pavergia kitus, išauklėja juose ir palaiko savo ideologiją, sunaudoja juos, kaip aparatą savo socialiniams tikslams siekti. Tad greta dviejų ar kelių socialinių junginių laisvos ir sąmoningos koperacijos, pagrįstos giliu ir aiškiu solidarumu arba kovos prieš trečiąjį bendrą priešą reikalais, atsitinka ir bendradarbiavimas tarnybinis, kada vieni socialiniai junginiai patarnauja kitiems, nenusimanydami, išnaudojami, veikiami ponaujančiojo junginio įtakos, autoriteto, intrigos.

Ypač galingi socialiniai junginiai, kurių reikšmė visuomenėje yra žymi ir kurių jėgos suteikia jiems ypatingo svorio ir pajėgumo veikti, būna apsupami kitų silpnesnių, bet gudresnių junginių, kurie stengiasi įgyti jų pasitikėjimą, įkalbėti jiems savo ištikimybę jųjų socialiniams tikslams, įtikinti savo patarnavimų reikalingumu ir reikšmingumu ir naudotis jų laimėjimais, pasidalinant socialiniu lobiu arba pakišant jų funkcijai ir kai kuriuos savo socialinius tikslus.

Tokių reginių socialiniame gyvenime mes randame kiekviename žingsny. Kaip dažnai, pav., šia prasme kombinuojasi tikybinių ir nacionalinių junginių santykiavimas. Nacionaliniai socialiniai junginiai yra mūsų laikais vieni tų, kurių galia visuomenėje yra ypatingai ryški. Tikybiniai socialiniai junginiai — bažnyčios, kurių galia praeity buvo daug didesnė ir kurių autoritetas bei socialinės jėgos daug nusmuko (tačiau perdėti nereikia — bažnyčios ir šiandien sudaro didelę socialinę jėgą, su kuria pavojinga būtų nesiskaityti ir nerimta būtų visiškai ją neigti), stengiasi atgauti savo prarastą įtaką, dedamiesi nacionalinių junginių sąjungininkais, nacionalinių reikalų gynėjais ir jų tikslų reiškėjais. Juo labiau smunka bažnyčios jėga ir įtaka, juo labiau ji kimba prie nacionalinės tautos ir patarnauja nacionalizmui, stengdamasi atgimti jo galingoje įtakoje ir pasinaudoti jo jėgos šiluma savo sustingusiam kūnui sušildyti. Ir tai nuolat daro ne tiktai tautinės bažnyčios, kurios yra įsikūrusios kurioje nors vienoje valstybėje arba vienos nacionalinės tautos tarpe, bet ir bažnyčios iš esmės tarptautinės, iš esmės su jokiu nacionaliniu junginiu nesurištos: kiekvienoje atskiroje šaly jos vietinė organizacija susiriša su vietos nacionaline tauta ir dažnai nacionalistiniais obal-

siais ima varžytis su pačiais karščiausiais nacionalistais!... Nepasitikėdama savo nuosava nusmukusia jėga bendrame socialinių jėgų santykiavime ji ima garbinti naujus galingus socialinius dievaičius, kurių jėgomis stengiasi ir save pakelti. Mes kartais galime matyti tą pačią bažnyčią įvairiose šalyse laiminančią nacionalinius vienos tautos prieš antrąją žygius ir atvirkščiai.

Panašų vaizdą mes galime kartais matyti santykiuose smunkančių socialinių klasių arba luomų su nacionaline tauta. Savo socialinei padėčiai apginti arba bent daugiau naudos sau išderėti jai likviduojant, tam tikrų šalių nutautėjusi bajorija arba dvarininkija savo luominius ar klasinius reikalus taip supina su nacionalistais tos tautos, kurios kultūrą ji pasisavino, kad bet kuris šių reikalų palietimas vidujinės šalies luominės ar klasinės santvarkos atžvilgiu sukelia didžiausiąjį nacionalinės kovos triukšmą ir gręsia intervencijos pavojumi iš kaimyninės valstybės, kurios nacionalinį sąstatą atitinka šios bajorijos ar dvarininkijos nacionalizmas. Tokių pavyzdžių yra be galo daug. Silpnesni socialiniai junginiai, nepajėgdami patys save apginti, pasiduoda kitų kitokios socialinio suskirstymo sistemos socialinių junginių tarnybai bei globai, virsdami anų galingesniųjų ištikimais klientais ir užtai pasinaudodami jųjų įtaka bei galia savo socialinei funkcijai.

Čia jau greta koperacinio pobūdžio bendradarbiavimo mes užtinkame įvairiausias kitas santykiavimo, sugyvenimo ir bendradarbiavimo formas: tarnybą, globą, klientūrą, vasalinį santykį, ligi inkorporacijos ir funkcionalinio dviejų socialinių junginių sutapimo. Nuo palaidžiausios bendradarbiavimo formos, atsitiktinio šiam sykiui tam tikram darbui susiblokavimo, ligi visiško funkcionalinio sutapimo, mes randame daugybę įvairių šio santykiavimo niuansų.

Kiekviena visuomenė virte verda tuo socialinių junginių santykiavimu, kuriame atskiri santykiai keičiasi, evoliucionuoja, pereina iš kovos į bendradarbiavimą ir atvirkščiai.

2. Socialiniai junginiai valstybėje. Jų orientavimasis į valstybę ir šio orientavimosi motyvai.

Jei šitaip atrodo socialinių junginių santykiai jiems laisvai besiplečiant lygiųjų tarpe ir jeigu gyvas šių junginių rei-

kalas neleidžia jiems pasyviškai elgtis, neieškant draugų ir vengiant priešų, tai juo labiau galingo socialinio junginio — valstybės atsiradimas jokiu būdu negali jų nesudominti ir nepaveikti jų šiokio ar kitokio nusistatymo jos atžvilgiu. Iš tikrųjų, valstybė, kaip viešpataująs teritorinis socialinis junginys, nuo kurio pareina visa policija teritorijoje tam tikram socialinės taikos minimumui išlaikyti, jau tuo pačiu palyti visus socialinius junginius teritorijoje, reikalaudama iš jų drausmės ir pasidavimo jos nustatomai socialinio bendravimo tvarkai. Valstybiniame policiniame rėžime socialiniai junginiai jau nėra ir negali būti visiškais šeimininkais savo žygių santykiuose tarp savęs. Vienu atžvilgiu tai gali būti jiems arba kai kuriems jųjų naudinga, kitu atžvilgiu tai gali juos arba kai kuriuos jųjų varžyti ir jiems kenkti.

Bet valstybė ne tiktai šia savo elementarine policine teritorine funkcija, ne tiktai kaip viešosios taikos, pacis saugotoja palyti visus socialinius junginius ir verčia juos susidomėti jąja ir nusistatyti jos atžvilgiu. Savo šiaip bet kurios socialinės funkcijos ribose, kurios niekuomet neapsirubežiuoja policijos darbu ir gali būti siauresnės ar platesnės, atsižvelgiant į valstybės pasisavintus socialinius tikslus, valstybė nustato vieningą, griežtai imperatyvinę teisinę tvarką, visiems lygiai privalomą, kuriai visi pasiduoti turi. O kadangi valstybė, kaip teritorinis junginys, savo specifinių socialinių tikslų (pav. teritorinė policija) beveik neturi arba turi labai maža, o kaip antrinis socialinis junginys, būdama kitų socialinių junginių veikiama, gali pasisavinti ir savo galingai funkcijai pritaikinti visą eilę kitų labai svarbių socialinių tikslų, pasiskolindama juos iš kitų junginių, ką jinai nuolat ir daro, — tai jos funkcija, o per tai ir jos teisė palyti socialinius junginius ne tiktai jų drausmės atžvilgiu viešajai taikai palaikyti, bet žymiai palyti ir šiuos arba tuos tų socialinių junginių reikalus iš esmės, palyti pačią jų funkciją, pačius jų socialinius tikslus. Kiek jie savo darbu įžengia į valstybės funkcijos sritį, kuri moderniniame socialiniame bendravime yra labai plati, socialiniai junginiai netenka veikimo laisvės ir yra verčiami arba pasiduoti valstybinės teisės rėžimui arba veikti prieš valstybę, iš viso slapstytis arba slėpti kai kuriuos savo darbus, eventuališkai iš pasalų ir kontrabandiniu būdu savo kai kuriuos tikslus siekti,

aikvoti energiją sunkiam užkulisiniam veikimui ir visokiems teisės apėjimams, išsisukinėjimams, šmugeliniams triukams ir t. t., žodžiu, klajoti šuntakiais, kur jiems gręsia nuolatinis visokeriopas pavojus.

O kadangi valstybė yra ypatingai galingas socialinis junginys, tai, būdama priešu, ji yra priešas baisus. Ypatingas gi funkcionalinis valstybės lankstumas, kuris pereina ne tiktai nuo jos organizacinio aparato tobūlumo, palyginus jį su kitų socialinių junginių aparatu, bet ir nuo to, kad ji, kaip esame pasakę, turi labai maža savo specifinių teritorinių funkcijų, o turėdama daug jėgų, energijos ir disponuojamų veikimo priemonių, kurios galima dar plėsti, ji gali būti sunaudojama įvairiausiems socialiniems tikslams, šis jos funkcionalinis lankstumas, kitų socialinių junginių greitai pastebimas, jų yra išnaudojamas savo socialiniems tikslams suvalstybinti.

3. Politinis socialinių junginių veikimas.

Tad atsiradimas tokio nepaprasto, galingo ir griežto socialinio junginio, kaip valstybė, sudaro visų kitų socialinių junginių gyvenime ir santykiavime naująją gadynę. Jie visi šiaip ar taip ima orientuotis viešpataujančiame socialiniame junginy — valstybėje. Vieniems valstybė yra žiaurus, baisus priešas, nuo kurio reikia, bet nėra lengva, apsidrausti, kitiems ji yra brangus sąjungininkas ir bičiulis, jų socialinės naštos pagelbininkas, kuris gali jų socialinę funkciją šimteriopai išplėsti ir suteikti jai naujų negirdėtų jėgų.

Todėl, esant valstybei, visa visuomenė savotiškai subruzda: visi socialiniai junginiai ir kiekvienas jųjų, nepasitenkindami savo eiline socialine funkcija, išplečia ypatingą politinį veikimą valstybės atžvilgiu. Būtent ir ypatingai kiekvienas jų norėtų sunaudoti galingąjį valstybės aparatą savo socialinei funkcijai, kitaip sakant, pakišti valstybei savo socialinius tikslus, suvalstybinti juos, įvesti į valstybinę funkciją. Tai jie ir ima tarp savęs šiuo atžvilgiu varžytis; kiekvienam rūpi šia prasme valstybę savo naudai ir neleisti tai padaryti ypač savo konkurentui, kurio socialiniai tikslai ir socialinė funkcija yra priešingi jojo. O kadangi valstybė nu-

stato savo tikslus per savo valdžią (per valdančiuosius), o tuo pačiu savo socialiniems tikslams suvalstybinti socialiniai junginiai turi valstybėje pasiekti jos valdžios, virsti valdančiaisiais, tai tasai varžymasis dėl savo tikslų ir funkcijos suvalstybinimo reiškiasi veržimusi į valstybės valdžią arba varžimusi dėl valdžios. Tai yra ryškiausias politinis fenomenas valstybėje.

Vieni, patys stipriausieji socialiniai junginiai, stengiasi tai pasiekti tiesiog, betarpiškai veikdami valdžią. Kiti, nepajėgią tai savo jėgomis padaryti, stengiasi prisišlieti prie anųjų arba bent kliudyti aniesiems tai pasiekti, kad jie kiek nusileistų nuo savo nusistatymo griežtumo ir už nedarymą jiems kliūčių sutiktų suvalstybindami savo funkcijos elementus suvalstybinti šį tą ir iš jųjų socialinio nusistatymo arba atsižadėtų valstybinti tai, kas šiems negeistina.

Pagaliau, žinoma, būna ir tokių socialinių junginių, kurie iš viso negali tikėtis šioje valstybėje savo socialinius tikslus suvalstybinti. Pastarųjų politinis veikimas bus kitoks. Jeigu jie neturės galimumo visiškai nugriauti kenksmingą jiems valstybę (ar valstybę iš viso, ar tiktai šios teritorijos valstybę, įjungiant ją į kitą arba išplėšiant iš jos kurią nors teritorijos dalį naujai valstybei įkurti arba prie kurios kitos kaimyninės prijungti), jie turės galvoti apie tai, kuriuo būdu jiems būtų galima geriausiai apsisaugoti nuo gresiančio jų funkcijai iš valstybės pavojaus. Kuriuo būdu jie tai darys, kaip jie tą pavojų mažins, kurių politinių priemonių griebsis tam, kad valstybės funkcija mažiausiai jiems kenktų ir kad valstybinamų socialinių tikslų tarpe būtų vengiami arba bent kiek galima sušvelninami tie, kurie yra priešingi jų reiškiamiesiems, — tai yra politinio meno, takto, strategijos klausimas.

Žodžiu, tarp valstybės, kaip antrinio teritorinio viešpataujančio socialinio junginio, ir visuomenės, susidedančios iš daugybės funkcionalinių socialinių junginių, kurių tarpe vyksta vietomis kova, vietomis įvairių formų bendradarbiavimas, yra nuolatinis tarpusavus veikimas, kuris nenustoja niekuomet. Šio veikimo būdai, priemonės ir metodai galima nurodyti tiktai pavyzdžiais, bet vargu bau būtų galima moksliškai schematizuoti, nes tai yra gyva politinio meno sritis, kuri pa-

reina nuo sumanumo ir kurios technika keičiasi atsižvelgiant į valstybės santvarką ir visuomenės sąstatą bei psichiką. Galima tiktai pačiais bendrais bruožais apibūdinti šio veikimo esmė; tai yra: visuomenės veiksniai (funkcionaliniai socialiniai junginiai) varžosi valstybės atžvilgiu tam, kad kiek galima suvalstybintų savo socialinius tikslus arba kiek tai nepasiekiama, kad apsidraustų nuo jiems priešingų socialinių tikslų suvalstybinimo ir to suvalstybinimo padarinių.

Socialinių junginių ir jų veikimo valstybėje teorija pagal Gumplowicz'ių.

Štai kaip socialinių junginių tarpusavaus veikimo klausimu pasisako žinomas sociologas Liudvikas Gumplowicz („Sociologie et politique", vertimas iš vokiečių į prancūzų kalbą, leidinio „Bibliothèque Sociologique Internationale" XII tomas, Paris, 1898 m. Vokiečių kalba knyga buvo pasirodžiusi 1892 m.). Visų pirma jisai nustato šį bendrąjį socialinės evoliucijos principą, kurį vadina „didėjančios aglomeracijos įstatu" („loi d'agglomération croissante"): „Visuomet ir visur žmonijos istorija išsirutulioja iš nesuskaitomos smulkių grupių daugybės kovos į stambesnių grupių sudarymą, stipresniosioms grupėms užvaldant ir pavergiant silpnesnes" (143—144 pusl.).

„Pirmąjį bet kurios socialinės evoliucijos elementų ir elementarinį istorinio proceso veiksnį sudaro socialinė grupė (tai tat, ką aš vadinu „socialinis junginys", mano prierašas; M. R.). „Socialinė grupė yra kuriama, ir nustatoma bendrojo reikalo."

„Socialinių grupių gali būti tiek, kiek yra įvairių reikalų; ir lygiai taip pat, kaip keli reikalai gali liesti tą patį žmogų, šis žmogus gali priklausyti kelioms socialinėms grupėms, kurių periferijos įvairiais būdais viena kitą perperta arba kurios gali būti vienos įjungtos į kitas.

„Grupė arba visuomenė skiriasi nuo paprastos individų daugybės — savo organizacija. Minia, susirinkusi žiūrėti kurį nors reginį, nesudaro socialinės grupės nė visuomenės, — tai yra tiktai organizuota masė. Tačiau dėl kurios nors atsitiktinės aplinkybės šioje minioje gali kilti kuris nors bendras reikalas, kuris ją tuojau pavers socialine grupe... Sociologijai rūpi vien tik tos socialinės grupės ar visuomenės, kurios turi nuolatinę (tęstinę) organizaciją... Tačiau jos visos susideda iš vadų ir valdomųjų („de meneurs et de menés"). Egalitarinių visuomenių iš viso nėra. Jau pati orda turi savo vadą... Tą patį mes matome visose kitose socialinėse grupėse, vis tiek koks bebūtų ekonominis, moralinis ar politinis reikalas, padėtas jų pagrindan. Mes matome ekonomines grupes, susikūrusias korporacijomis su savo meisteriais ir draugais; tikybinės grupės yra kunigų valdomos; politinės grupės priklauso valdovų, kurie gali būti pa-

veldėtiniai arba renkami ligi gyvos galvos arba aprėžtam laikui (prezidentai)..." (147—148 pusl.).

„Griežtoji demokratijos linija, kuri skiria visuomenines ar socialines grupes į dvi kategorijas, pareina nuo fakto, ar jos yra ar nėra pavestos vienai bendrajai viešpataujančiai taikos ir teisės tvarkai. Į antrąją kategoriją įeina visos valstybės, į pirmąją visos draugijos ir socialinės grupės, esamos vienoje tam tikros teritorijos valstybėje..."

„Iš visų kitų žmonių draugijų valstybė išsiskiria, kaip ypatingas junginys, turįs savo nuosavą organizaciją ir nusveriąs visus kitus junginius: ši svarbi jos reikšmė pareina nuo didesnios lemiančios viešpatavimo jėgos, kurią vykdo jos aukščiausioji valdžia. Tarp visų žmogaus socialinių junginių valstybė yra vienintėlė, kuri savo viešpatavimui nustatyti drįsta savintis teisę disponuoti savo valdinių gyvybę ir mirti. Ši aplinkybė suteikia jos įsakymams tokios jėgos, kuri peržengia visų kitų junginių jėgas ir daro valstybinį junginį pastoviu ir nepareinančiu nuo jos valdinių valios. Todėl valstybinis junginys tegali būti suardytas tiktai krauju ir geležimi, kai tuo tarpu visos kitos žmonių draugijos yra pavestos valstybės viešpatavimui ir gali būti jos varžomos, perkeliamos ir naikinamos" (150 pusl.).

Čia Gumplowicz gal truputį ir perdeda. Be abejo, valstybė yra šeimininkė arba valdovė teisinės socialinių junginių būklės, vadinasi, jųjų statuto, kuriuo jie valstybėje gali naudoti „teisėmis" ir šia prasme ji gali likviduoti socialines korporacijas; bet socialinių grupių siauresne prasme ji visiškai panaikinti negali; ar pajėgtų valstybė panaikinti, pav., kurią nors nacionalinę tautą, esamą jos teritorijoje. Žinoma, nužudžius visus tos tautybės žmones, tai būtų galima pasiekti, bet toks masinis žmonių žudymas, kaip priemonė likviduoti socialinį junginį, yra neįmanomas ir ne jį čia turi omeny Gumplowicz. Tačiau, kad ir perdėta savo griežtumu, pati mintis bendrais bruožais yra teisinga.

„Todėl, — tęsia Gumplowicz, — visos žmonių draugijos prisitaiko prie valstybės ir turi gyventi su ja taikoje; šios taikos kaina yra ta, kad jos negali veikti prieš valstybės siekiamus tikslus, bet atvirkščiai, turi padėti šiems tikslams siekti". (150—151 pusl.).

„Valstybė, kiek toliau sako Gumplowicz, yra nepriklausomas tipas, socialinis kolektyvas s u i g e n e r i s, arba visų žmogaus socialinių junginių aukščiausias laipsnis, jų vainikas... Dėl pačios savo funkcionalinės esmės ji (valstybė) turi reaguoti į savo aplinkumą, tad tuo pačiu ir į kitas valstybes, kurios yra jos veikimo srity. Iš šio kyla amžinosios visų valstybių vienų į kitas akcijos ir reakcijos (veikimai ir reagavimai)... Jeigu valstybės būtų atskirtos kinų sienomis arba nenugalimomis santykiavimo kliūtimis, tai nebūtų buvę išorinės valstybių istorijos... O jeigu socialinės grupės elgtųsi panašiu būdu, nesiįdomaudamos vienos kitomis ir nereaguodamos vienos į kitų veikimą, tai ir valstybių viduje viešpatautų amžinoji tyla, ramybė ir stagnacija."

„Kadangi tačiau to nėra, kadangi šios grupės, lygiai taip pat, kaip ir valstybės, reaguoja vienos į kitas, laikydamosios savo tam tikrų ten-

dencijų, atitinkančių jųjų kiekvienos esmę, tai mes užtinkame vidujinę valstybių istoriją, kurią sudaro eilė socialinių kovų ir atitinkamų viešosios galios (valdžios) būklių, kaip tų kovų išdavų su visais lydinčiais šį nuolatinį judėjimą fenomenais bei įvykiais". (153—154 pusl.).

Toliau Gumplowicz nustato šitokį „vyriausiąjį ir įgimtąjį socialinį įstatą", vadovaujantį socialinių junginių santykiams ir jųjų veikimui bei reagavimui į kitų junginių veikimą. Šis įstatas — tai esą tai, kad „kiekvienas socialinis kolektyvas, kiekviena grupė „stengiasi gyventi visų kitų grupių geru ir — norėdami tęsti šitokį gyvenimą, nuolat didinti savo galią". (156 pusl.).

Analizuodamas šio „vyriausiojo" socialinės gamtos įstato esmę, Gumplowicz prieina išvadą, kad tai esąs paprasčiausias išsilaikymo įstatas. Kiekvienas nori išlaikyti save:

„...Kiekviena socialinė grupė veikia išsilaikymo instinkto vedama; ir iš susirūpinimo užtikrinti šį savo išsilaikymą ateity seka nuolatinės pastangos pakelti savo gerovę. Ir štai išsilaikymas lygiai taip pat, kaip ir gerovės pakėlimas reikalauja įgijimo kaskart didesniojo išorinių turtų kiekio..."

„Šių išorinių turtų tarpe svarbios reikšmės turi ir žmonių patarnavimai, nes tokia yra žmogaus prigimtis, kad sau ir savo gerovei išlaikyti jis būtinai yra reikalingas kitų žmonių patarnavimų. Iš šio ir seka, kad socialinės grupės susirūpinimas išsilaikyti ir pakelti savo gerovę virsta pastangomis viešpatauti ir pavergti kitas socialines grupes, kitaip sakant, virsta valdžios troškimu, kuris, savo keliu, kai tiktai susitinka kelios socialinės grupės, siekiančios valdžios, turi virsti kova dėl socialinio viešpatavimo kitoms grupėms..."

„Būtinumo verčiamos — pirminės tautelės turi, visų pirma daryti įsiveržimus pas kaimynus pasiplėšti... Kai šie pakartotiniai įsiveržimai pasidaro stipresniesiems nebepelningi, tai pastarieji visiškai pavergia kaimynines tauteles ir verčia jas intensyviškai eksploatuoti šalies turtus nugalėtojų naudai. Šitaip einama į valstybių kūrimą ir į nuolatinį valstybinės teritorijos didinimą."

„Šis valstybinės evoliucijos kelias yra tipingas... Yra vienas labai paprastas ir įgimtas faktas, kuris anksčiau ar vėliau turi priversti kiekvieną valstybę išeiti iš savo sienų ir pulti kitas visuomenes jas išnaudoti..."

„Šis faktas — tai moterų vaisingumas. Gyventojų prieauglis verčia kiekvieną visuomenę padidinti savo išsilaikymo priemones..."

Iš šio „vyriausiojo valstybės evoliucijos įstato", reikalaujančio iš valstybės nuolat didinti savo galią ir plėsti savo viešpatavimą, Gumplowicz pabrėžia ypač šias išvadas: stengimąsi sutrikdyti kaimyninės valstybės galios didėjimą, kiekvienos valstybės veržimąsi prie jūros, stengimąsi pasiekti savo t. vad. „naturalines sienas" (taip yra vadinami kurie nors aiškūs fiziniai teritorijos reiškiniai, kaip pav. kalnai, didelės upės ar ežerai, jūra, didelės pelkės, kurie lyg uždaro tam tikrąjį žemės plotą,

griežtai atskirdami jį nuo kaimyninių žemės plotų ir žymiai palengvina išorinį uždarytosios teritorijos gyvenimą)."

Ir toliau jisai šitaip sako: „Jei atsipalaiduosime nuo klaidingos atomistinės ir individualistinės valstybės koncepcijos, kurios sąvokomis politinę visuomenę sudaranti visų joje esamų laisvių ir lygių individų visuma, tai mums nebus sunku nustatyti tikri elementai, sudarą valstybę; mes juos rasime luomuose, socialinėse klasėse ir sąjungose, žodžiu, socialiniuose junginiuose, kurie nuolat vieni kitus veikia, visuomet tuo pačiu principu ir taip sakant vienu metodu. O šis principas — tai ne kas kita, kaip tiktai šio vyriausiojo bet kurios istorinės bei socialinės evoliucijos įstato reiškinys: kova dėl viešpatavimo valstybėje."

„Kurią valstybę mes bežiūrėtume... mes visur rasime bent dviejų socialinių grupių (valdančiųjų ir valdomųjų) antagonizmą ir tarpusavų veikimą..."

„Iš viso, vidujinė valstybės evoliucija pareina nuo išorinės jėgos, o ši sudaro tikslą, kuriam turi tarnauti bet kuri vidaus evoliucija. Šis santykis arba tiksliau sakant šis pareinamumas... yra labai lengva suprasti. Valstybės viduje stipriausias yra visuomet tasai elementas, kuris sykiu yra labiausiai suinteresuotas išorine valtybės galia..." (157—162 pusl.).

Bendrais bruožais Gumpowicz'iaus socialinių junginių vaidmens koncepcija atitinka manąją; jis tiktai labiau pabrėžia vidujinį socialinių jėgų valstybėje varžymąsi ryšį su išoriniu valstybės santykiavimu tarpvalstybinėje srity ir gal kiek perdeda kovos reikšmę, neįvertindamas socialinės koperacijos reikšmės.

4. Socialinio solidarumo problema.

Šitaip nustatę visuomenės reikšmę valstybei ir jos nuolatinį valstybės veikimą, kurį mes vadiname politiniu veikimu, mes turime dar trumpai sustoti ties vienu svarbiu ir ginčytinu klausimu, kurio šiokis ar kitokis išsprendimas dažnai veikia visą eilę kitų viešosios teisės ir socialinio bendravimo problemų interpretavimą ir sprendimą.

Mes būtent matome daugybę įvairių socialinių junginių, lyg kad medžių miške. Kiekvienas jųjų sudaro kurių nors socialinių reikalų siekimo funkciją. Kaip skirtingi būna atskirų junginių socialiniai tikslai, taip skirtingos būna ir jųjų funkcijos visuomenėje. Greta bendravimo mes konstatavome jų santykiavime ir varžymą ir kovą ir net griežtąjį karą. Tad jei šiame santykiavime mes randame socialinio solidarumo, socialinės harmonijos fenomenus, tai iš kitos pusės nesunku jame pastebėti ir pamatinio, principinio priešingumo fenomenus.

Visa tai tiesa. Bet vis dėlto be atskirų medžių yra ir pats m i š k a s, kaip vieninga augančių medžių visuma; yra ne tiktai atskiri socialiniai junginiai, bet ir jųjų v i s u o m e n ė, apimanti juos visus. Ar miške, ar visuomenėje, visi šie atskirų priešingumų ir solidarumų fenomenai tilpsta ir harmoningai likviduojasi vieningoje aukštesniojoje solidarumo harmonijoje arba aukštesniame tikslų tiksle, sudarančiame vieningą viso šio painaus santykiavimo evoliucijos liniją, — jo vidaus logiką ir tiesą, kuri būtų visos šios incidentų painiavos „suprema lex"? Ir jei tatai yra, tai iš vienos pusės ar ši harmonijos tiesa yra grynai mechaninė, kaip atsitiktinė akla, kad ir loginga, daugybės fenomenų reiškimosi ir jų veikiamų jėgų santykiavimo išdava, ar gal ji glūdi pačioje konkrečios visuomenės struktūroje ar sąstato esmėje, būdama ne atsitiktinė, bet iš anksto apčiuopiama ir prasimušanti per visokius priešingumus, o iš kitos pusės kuriame visuomenės laipsny, kurioje socialinio žmonių bendravimo formoje, ar bent kuriame antriniame socialiniame junginy, ar tiktai kuriame viename jųjų, pav. valstybėje, nacionalinėje tautoje ar kitame, ar gal vienos civilizacijos ribose arba tiktai visoje žmonijoje reiškiasi ši solidarumo harmonija?

5. Reliatyvinio solidarumo koncepcija.

Štai klausimas. Jau bekalbėdami apie įvairias svarbiausias valstybės sąvokos teorijas mes buvome matę, kad kaip tik toji doktrina, kuri labiausiai atsižvelgia į visuomenę ir kartu numato plačią socialinę diferenciaciją, siūlydama jos padariniams sudaryti konstitucinį atstovavimo organą valstybėje, aš turiu galvoje prof. L e o n o D u g u i t d o k t r i n ą, kuri randa teisės normų šaltinį visuomenės dalyvių sąmonėje ir suteikia teisės normai šitokią formulę: nedaryk to, kas socialiniam bendravimui kenkia, daryk tai, kas yra socialiniam bendravimui sveika ir ką tu padaryti pajėgi! Vadinasi, Duguit mokslu esą kažkas pozityvaus, kas yra visam socialiniam bendravimui (visuomenei) naudinga ir taip pat tai, kas jam yra kenksminga. Tai yra solidaristinė tėzė. Aš jau anksčiau buvau šią tėzę kritiškai išžiūrėjęs. Aš prieš ją iškėliau šią mintį: kaip galima kalbėti apie bendrąjį uždraudimą daryti tai,

kas visuomenei kenkia, ir įsakymą daryti tat, kas jai yra naudinga, jei tat, kas vienoms visuomenės grupėms yra naudinga, kitoms yra kenksminga ir atvirkščiai. Jei nėra pozityvinių veiksmų kategorijų, kurių vienos būtų objektyviškai „naudingos", o kitos objektyviškai „kenksmingos", tai toks blankinis draudimas ir įsakymas, kaip netenkąs turinio, yra neįmanomas. Visuomeniškai „naudingo" ir „kenksmingo" sąvokos yra reliatyvinės ir reikalingos turinio, nustatomo viešpataujančių šiame socialiniame bendravime (visuomenėje) socialinių grupių (ar korporacijų) tų grupių ar korporacijų socialiniais tikslais. Šia prasme, be abejo, kiekviename antriniame socialiniame junginy yra tam tikra jo evoliucijos linija. Kiekvienoje visuomenėje, nuo žmonijos iki vietos socialinio bendravimo, yra tam tikra šio laiko dominuojanti tendencija, kuri riša ir jungia sudėtingą socialinį vienetą. Šis tas joje gali būti artima ir griežtajai solidaristinei tėzei, kaip sudarą bendrą beveik visų šio visuomeninio vieneto dalyvių gyvavimo ir plėtimosi sąlygą, bet tai apima nežymią viso socialinio veiklumo sritį. Žymiausieji tam tikros visuomenės evoliucijos bruožai pareina nuo viešpataujančios arba viešpataujančių joje grupių, kurios cementuoja platesnį antrinį visuomenės vienetą; šia prasme, dėl šio sociališkai cementuojančio jų vaidmens, jų socialiniai tikslai, nustatą sudėtingo visuomenės vieneto evoliuciją, gali būti laikomi solidaristiniu šio vieneto veiksniu. Tai yra socialinio solidarizmo koncepcija, kurią aš siūlyčiau vadinti reliatyviniu solidarizmu. Ši solidarizmo sąvoka yra priimtina.

Šioje savo sąvokos konstrukcijoje socialinis solidarizmas turi savy ir kai kuriuos objektyvinio apriorizmo ir iš kitos pusės — atsitiktino dirbtinumo pažymius. Jis yra objektyviškai apriorinis, lyg esminis ir „įgimtas" šiai visuomenei, ta prasme, kad viešpataujančiųjų grupių problema yra išsprendžiama socialinių jėgų santykiavimu, kaip tiesioginė šio santykiavimo išdava, tad kiekvienoje konkrečioje visuomenėje gali būti moksliškai, tiksliai padarius socialinių jėgų analizą, nusta-

tyta. Tačiau iš kitos pusės jis yra atsitiktinis dirbtinis ta prasme, kad pačių socialinių jėgų mechaninis veikimas, jųjų svoris ir jų objektyviniai padariniai yra koriguojami, precizuojami arba iškreipiami politinio meno padariniais, o tasai menas sudaro socialinėje srity tai, kas teisingai vadinama „imponderabilia“ (nenusveriami veiksniai, veikią atsitiktinumą).

Reliatyvinio solidarumo koncepcija, priešinga griežto automatinio solidarizmo tėzei, iš vienos pusės duoda galimybę įvairiems stipriems socialiniams judėjimams imtis vadovaujamo ir cementuojamo vaidmens visuomenėje, kurio yra reikalinga socialinio bendravimo evoliucija ir pažanga, iš kitos — leidžia reikštis atsitiktinumui, įnešančiam gyvas pataisas į šabloną ir veikiančiam prieš visuomenės mechanizaciją. Man rodos, kad tatai kaip tik ir atitinka socialinę tikrenybę.

6. Automatinio solidarumo (socialinės harmonijos) koncepcija.

Du kitokie siūlomieji šios problemos išsprendimai yra abu nepriimtini. Jų vienas, kaip esame sakę, numato griežtąjį automatinį solidarumą, antras tą solidarumą neigia ir jo vieton stato griežtąjį socialinį karą. Tačiau pirmojo šalininkai jokiu būdu negali susitarti dėl visuomenės vieneto, kuriame šis solidarumas glūdi; vieni jų tuo vienetu laiko teritorinę valstybę arba teritorinę valstybės tautą (populum), kurią jie linksta laikyti tam tikros esmės vienetu, užmiršdami, kad savaime valstybės teritorijos plotas, tad ir teritorinė tauta (populus), yra dirbtiniai ir jokios savaimingos „socialinės esmės“ neturi, galėdami lygiai taip pat būti išplėsti, kaip ir susiaurinti, o jei vis dėlto tam tikrais atsitikimais valstybinė teritorija ir jos tauta-populus turi tam tikrą skirtingą savotišką esmę, tai tik todėl, kad valstybė čia yra paveikta kurio nors galingo steigiamojo jos junginio, kaip pav. nacionalinės tautos ar bažnyčios arba kitokio junginio; bet jau tada ne valstybinės esmės savaimingas solidarumas, bet tasai socialinis junginys bus vidaus socialinės evoliucijos sprendėjas. Kiti šį socialinį solidarumą talpina nacionalinėje tautoje, kaip tatai daro iš viso nacionalizmas ir ypatingai įdomi moderninės visuomeniškos konstitucinės reformos judėjimo srovė, vadinama fa-

šizmu, jungianti korporacinį sindikalizmą su valstybingumu ypatingoje nacionalizmo struktūroje. Bet fašistinė koncepcija, keldama nacionalinio solidarumo dogmą, kaip socialinio bendravimo principą, kuriuo esanti įkuriama Aristotelinė „autarkiška" visuomenė-valstybė, pati šiuo atžvilgiu prieštarauja savo, kaip tam tikro socialinio judėjimo, priimtiems metodams, būtent atitinkamo socialinių santykių sutvarkymo, jų tikslios priežiūros ir nuolatinės veiklos jų, jei galima taip išsitarti, stilizavimo metodui, labai rūpestingai apgalvotam ir preciziškai taikomam socialinėje srity kaip tik tam, kad būtų išlaikyta socialinių jėgų lygsvara ir kad visos socialinės jėgos būtų užvaldytos ir įkinkytos į planingą tautinės kultūros darbą. Fašistinis rėžimas, kaip mes žemiau turėsime progos įsitikinti, tuo ir pasižymi, kad jisai neleidžia socialinėms jėgoms augti ir plėstis chaotiškai, kaip auga, plečiasi ir kovoja laukinės žolės kurioje nors prerijoje ar stepuose, bet stengiasi jas nacionališkai-valstybiniu principu sutvarkyti ir paversti sodnu, kuriame išmintingas sodininkas keičia ir stilizuoja gamtos kūrinius, vykdydamas tam tikros kultūros darbą, šiuo atžvilgiu — tautinės kultūros. Jei automatinė būtų ir absoliutinė visų socialinių veiksnių harmonija tautoje, jei jųjų solidarizmas būtų iš tikrųjų savaimingas, tai visas šitas stilizavimo ir kultūrinio tvarkymo darbas būtų buvęs nereikalingas.

7. Liberalinis solidarumas ir jo kritika.

Solidaristinės koncepcijos reiškėju buvo ypač liberalinis ekonomizmas su savo obalsiu „laissez faire, laissez aller". („leiskite daryti, leiskite vykdyti", vadinasi, leiskite kiekvienai jėgai laisvai reikštis, nes esą viskas šiame pasaulyje galų gale stebuklingai nukrypsta į harmoniją ir iš daugybės priešingų jėgų susidūrimo savaime išdygstanti taika ir visuotinė gerovė). Ar liberalizmas tai skelbė nuoširdžiai, ar buržuazija, iš kurios eilių buvo keliami šie obalsiai, buvo šiuo įsitikinusi, galima abejoti. T. vad. liberalizmo metu, XIX amžiuje jaunoji buržuazija dar buvo drąsi ir karinga, apsvaiginta savo revoliucijos laimėjimais, pasiryžusi kovoti ir galutinai visais frontais laimėti. Ji buvo įsitikinusi savo socialinės funkcijos aukštu pašaukimu, buvo persisunkusi romantizmu, buvo iniciatyvinė

ir karžygiška. Gyvenimas ir laimė jai šypsojosi, o savo likimo šmėklos, proletariato reakcijos, ji dar nepažindavo. Darbininkai — tai buvo jos sąjungininkai kovose prieš feodalizmą ir visą senąjį socialinį rėžimą, be to, tai buvo jos darbo jėga, jos laimėjimų ir turtų įrankis, kurį ji laisvai, niekeno nekliudoma, disponavo ir gardžiai anos gadynės neaprėžtame darbo išnaudojime, vadinamame „prakaito sistema", čiulpė, lupdama iš darbininkų fabrikuose devynias odas. Pasitikėdama savo socialine jėga, nenujausdama jokių galingų priešų, laiminga ir gero ūpo veikiama, optimistinė, kaip visi tie, kuriems sekasi gražiame gyvenimo pavasary, buržuazija savo ideologų asmeny skelbė harmonijos ir solidarumo obalsius, kuriais mėgino numalšinti nekantrius opozicijos balsus ir išnaudojamųjų proletariato eilių. Į kylantį murmėjimą, į kritikos balsus, rodančius naujas kapitalistinės tvarkos žaizdas ir ligas ir reikalaujančius vaistų, darbo globos ir socialinės apsaugos, — buržuazijos ideologai atsikirsdavo optimistiniais šūkiais ir raminančiomis stebuklingos harmonijos koncepcijomis, po kurių priedanga kapitalistinė buržuazija galėtų nekliudomai toliau varyti savo plėšrųjį darbo išnaudojimo amatą ir naudotis „prakaito sistema". Liberalizmas, ekonominis „mančesterizmas" ir visas šitas jaunosios bužuazijos solidaristinis mokslas, kuris visiems žadėjo visokias laimes galutinėje socialinės harmonijos sąskaitoje ir reikalavo tiktai vieno; nepasipriešinti buržuazijos laisvam veikimui ir nekliudyti jai, tai buvo ne tiek tam tikroji aiški koncepcija, kiek socialinis manevras, slėpiąs visai ką kitą, negu solidarizmas ir harmonija: būtent slėpiąs žiaurųjų ponavimą ir klasinę ūkio diktatūrą.

Yves Guyot'o liberalizmas.

Jei aš sakau, kad liberalizmas su savo garsiais individualinės laisvės šūkiais iš tikrųjų tarnavęs ne visuotinai laisvei, bet žiauriam klasiniam jaunosios buržuazijos ponavimui, tai aš tuo visiškai nenoriu tvirtinti, kad visi tie mokslininkai ir veikėjai, kurie liberalizmo šūkius skelbė ir jiems įgyvendinti dirbo, buvę veidmainiai ir žinoję, jog jųjų obalsiai būsią sunaudoti ne laisvei, bet socialiniam išnaudojimui.

Iš tikrųjų liberalizmas sutampa su individualizmu, kuriuo, kaip žinome, buvo pagrįsta didžioji demokratinė koncepcija. Net ir mūsų gadynės demokratija nepajėgia atsipalaiduoti nuo individualizmo, kuriuo yra

persisunkusios tiek jos sąvokos, tiek jos institucijos. Liberalizmas — tai tiktai griežtoji individualizmo ekspozitūra valstybės ir ekonomijos mokslų atžvilgiu. Visuomenės neigimas, jos padarinių slopinimas, kuris buvo ypatingai charakteringas XVIII amžiaus demokratiniam judėjimui, liberalizme yra nuosekliai išlaikytas ligi galui.

Ne tiktai garsusis Bentham'as ar Bestiat, bet ir visi tie moderniniai mokslininkai ekonomistų ar valstybininkų tarpe (gal ir „sociologų", jeigu neigiąs visuomenę liberalas iš viso gali būti „sociologu" pavadintas, tačiau sociologijos kongresuose liberalai-individualistai dalyvauti drįsta ir net skaito ten savo referatus, griaunančius iš tikrųjų pačią sociologijos esmę; ž. pavyzdžiui lenkų prof. Kozłowski'o referatas III Tarptautiniame Sociologijos Kongrese Romoje 1924 m., ten pat prancuzų mokslininko Yves Guyot'o referatas), sakau, visi tie moderniniai mokslininkai ekonomistų ar valstybininkų tarpe, kurie saugoja grynas Didžiosios Prancuzų Revoliucijos idėjines tradicijas, (prisilaikydami gryniausios individualistinės demokratijos sąvokų) visumet ir būtinai prieina liberalizmą.

Šitaip mano paminėtas Prancuzas Yves Guyot savo charakteringamė veikale „La Democratie individualiste" (Paris, V. Giard et E. Briere, 1907 m., leidinio „Collection des doctrines politiques" VII tomas) šiaip apibūdina demokratinį individualizmą, kuriam apginti jis visą šį veikalą skiria: „Individualizmas... yra laisvės ir lygybės visose sąlygose siekimas, o tuo pačiu siekimas išardyti (dissolution), bet kurios šeimos, luomų, privilegijuotų sluogsnių, korporacijų, klasių reikalus bet kurioje šių reikalų formoje". Drąsus ir griežtas tvirtinimas, nedarąs išimties net šeimai! Ir jisai priduria: „Šitokia yra evoliucija, kuri griežčiausiai yra išreikšta Amerikos Jungtinių Valstybių 1787 m. Konstitucijoje ir 1789 m. Žmogaus ir Piliečio Teisių Deklaracijoje", (op. cit., IV pusl.).

Klasinį liberalizmą prieina Guyot, imdamas svarstyti valstybės tikslus:

„Valstybė turi vieną negatyvinę pareigą: užtikrinti laisvę ir vieną pozityvinę pareigą: užtikrinti saugumą... Tačiau saugumas taip pat yra negatyvinis. Jei aš galiu vakarą vaikštinėti gatve nebijodamas užpuolimo ir plėšimo, tai yra piktadarystės neigimas" (op. cit., 83—84 pusl.). Jisai čia seka klasikinių Didžiosios Prancuzų Revoliucijos idėjų skleidėją — Vilhelmą Humboldt'ą.

Ir charakteringa, kad Yves Guyot visiškai pritaria ir visuotiniam solidarizmui, automatiškai, liberalų pažiūromis, sekančiam iš jų devizo, skiriamo valstybės funkcijai: „laissez faire — laissez aller". (op. cit., 233 pusl.).

Ir žinoma, kad išdėstydamas liberalinį konstitucinių „laisvių" katalogą, kuris sudaro patį ryškiausią ir svarbiausią liberalų ideologijos elementą valstybinėje santvarkoje, Yves Guyot moderninės draugijų ir sąjungų steigimo laisvės, kurios nepažinojo Didžioji Revoliucija ir kurios padariniai kenkia individualizmui — į šį katalogą neįrašo (op. cit., 224 pusl.).

8. Naujas solidaristinis ekonomizmas.

Iš esmės kitoks, negu liberalizmo skelbimas, yra naujasis solidaristinis ekonomizmas. Jei liberalizmas mokino, kad nereikia žmonių iniciatyvinio veikimo varžyti ir kad visi žmonės, kiekvienas savo pajėgų ir galimumo ribose, turį išplėsti maximum iniciatyvinės energijos savo reikalams patenkinti ir tikslams siekti, harmonija gi visumet savaime atsirasianti galutinėje visų laisvų pastangų išdavoje, nereikalaudama iš žmonių jokių aukų ir išsižadėjimų ir jokio normatyvinio viešosios galios kišimosi į laisvą iniciatyvinį individų veiklumą, tai moderniniai šio vardo solidaristai ne tiktai leidžia, bet ir reikalauja ir kišimosi ir varžymo ir susivaržymo. Jie solidarizmą supranta ne kaip savaimingą išdavą, kuri visuomet pati savaime turinti ateiti ir pasireikšti, bet kaip dirbtinį visų patenkinimo kompromisą — sui generis vidurkį, sudarantį sveiką socialinės evoliucijos ar socialinio bendravimo žygį, reikalingą tam tikrų išsižadėjimų, socialinės drausmės, socialinės pareigos išauklėjimo; šis žygis, visus varžąs savo kompromisiniu vidurkio matu, bet už tai, vienus atitraukdamas nuo galimo laimėjimo maximum, kitus pritraukdamas bent ligi minimum ir gelbėdamas juos nuo visiško pralaimėjimo, visiems sudarąs sveiką jaukaus socialinio gyvenimo ir broliško socialinio bendradarbiavimo atmosferą ar aplinkumą, kurioje visi ir kiekvienas gali tilpti ir išsilaikytį, gelbėdami kits kitą ir kurdami tikrai harmoningą socialinės korporacijos visuomenę. Čia solidarizmas veikiąs ne kaip automatas, bet kaip išminties imperatyvas, kartu sudarąs ir socialinio auklėjimo instituciją ir visuomenės tobūlinimo įrankį, apdraustą teisinėmis socialinės pareigos bei drausmės garantijomis.

Ši solidarizmo koncepcija yra artimesnė mano pasiūlytai reliatyvinio solidarizmo koncepcijai. Žinoma, jei kuris nors antrinis socialinis junginys arba šiaip kad ir vienas pirminių, pajėgęs užvaldyti kitus ir inkorporuoti juos į savo valdomąją visuomenę, kurios iniciatyvinę vadovybę ir širdį jisai sudaro, pats bus pasiryžęs solidariškai sutvarkyti visų šios visuomenės veiksnių koperaciją, tai šis solidarizmas bus įgyvendintas, kaip jo valdančiosios funkcijos elementas.

9. Solidarizmo ribos.

Tačiau bet kuris, tad ir reliatyvinis solidarizmas turi tam tikras savo ribas. Srovės, kurios iš viso solidarizmą neigia arba neigia jį tam tikruose socialiniuose kadruose, kaip pav. tam tikros nacionalizmo srovės, kurios perdėdamos tautinį (nacionalinį) solidarizmą ir reikalaudamos šioje srity ne tiktai solidarizmo, bet griežtos ir absoliutinės, iš tikrųjų, sociališkai neįmanomos, vienybės, linksta neigti bet kurį tarptautinį solidarizmą, arba socialistinės srovės, griežtai neigiančios socialinio solidarizmo galimumą kapitalistinėje ūkio visuomenėje, iš viso teisingai pabrėžia tą socialinį faktą, kad socialinėje srity yra padėčių, yra funkcijų, yra veiksnių, tarp kurių joks solidarizmas nėra įmanomas ir kurioms lieka santykiauti kartu arba kits kito naikinimu, apgaudinėjimu, atviru ar slaptu kenkimu.

Vienos tų srovių, keldamos socialinės kovos principą, laiko tai tam tikrų žmonijos socialinės evoliucijos iškreipimo veiksnių padariniu, kurį jos tikisi pašalinti reformavus ūkiškus ar kitus socialinio bendravimo pagrindus ir grąžinti žmonijai jos prarastą broliškąjį solidarizmą; kitos, pesimistinės, pasitenkina fakto konstatavimu ir priima žiaurųjį socialinio karo principą, kaip socialinės gamtos įstatą, kuris broliškumo dovaną esąs iš žmonijos visiškai išplėšęs, bet užtat ją suteikęs tam tikroms atskiroms socialinėms grupėms ir uždaręs tų grupių ribose. Nesigilindami čia tuo tarpu į šių srovių spekuliatyvinius samprotavimus, kurie iš dalies jau mūsų buvo (socializmo atžvilgiu), o iš dalies dar bus (nacionalizmo atžvilgiu) paliesti, mes konstatuosime tiktai patį solidarizmo ribų buvimo faktą. Rodos, niekam ir niekuomet jis negali būti nė visiškas nė visuotinis, apimąs visą socialinį bendravimą ir pašalinąs socialinius konfliktus ir socialinės kovos reiškimąsi ir būtinumą.

a. Socialinio veikimo įstatai. Worms'o klasifikacija.

Visos šios įdomios ir svarbios socialinių junginių santykių ir veikimo tarp savęs ir su valstybe problemos, kurių bent bendrais bruožais pažinimas yra be galo naudingas ir būtinas valstybinės konstitucinės tei-

sės mokslui, nes teisinė valstybės ir jos funkcijų konstrukcija yra betarpiškai šių santykių veikiama ir turi būti su jais derinama, pareina nuo sociologijos. Jaunasis sociologijos mokslas, kuris šias problemas kelia ir svarsto, jau mėgina formuluoti kai kuriuos principus ar „įstatus", vadovaujančius socialinių santykių procesui. Žinoma, čia reikalingas didelis atsargumas, nes visi sociologijos tvirtinimai dar tebėra tikrinami ir maža tebeturi galutinai nustatytų ir visų priimtų (konstatuotų) faktų.

Vis dėlto įdomu bus susipažinti su šių įstatų „inventoriumi", kaip tai vadina rimčiausias moderninių prancūzų sociologų, žinomas René Worms, paduodamas savo konspektyvinėje knygoje „La Sociologie, sa nature, son contenu, ses attaches" („Sociologija, jos esmė, turinys, ryšiai") šių siūlomųjų įstatų klasifikaciją (ž. nurodyto pavadinimo René Worms'o knygų, išleistų kaip serija in-18, I „Tarptautinės Sociologijos Bibliotekos", „Bibliothèque Internationale", leidžiamos dalyvaujant žinomam Paryžiaus Tarptautiniam Sociologijos Institutui, kurio Worms yra steigėjas ir generalinis sekretorius; Paris Marcel Giard et Compagnie, 1921 m., ypatingai XV-jį skyrių „Les lois sociologiques", „Sociologiniai įstatai", 111—125 pusl. ir iš dalies XIV-jį skyrių „La méthode sociologique" — „Sociologijos metodas", 96—110 pusl.).

b. Socialinė anatomija (statika, konstrukcija), socialinė fiziologija (dinamika, funkcijos) ir socialinė ontogenetika (kinematika, evoliucija).

Worms konstatuoja, kad socialiniuose junginiuose esą galima studijuoti: arba a. jųjų konstituciniai elementai ir šių elementų reiškimosi būdus, vadinasi, socialinė konstrukcija ir socialiniai organai, arba b. šių elementų ir organų funkcionavimas, arba c. jųjų evoliucija, vadinasi, formų ir atitinkamų funkcijų keitimasis. Tad jisai numato tris sociologijos šakas, kurioms pavadinimai gali būti pasiskolinti iš biologijos arba mechanikos terminologijos; tai būsiančios: a. socialinė anatomija, b. socialinė fiziologija ir c. socialinė ontogenetika (biologinė terminologija), arba a. socialinė statika, b. socialinė dinamika ir c. socialinė kinematika (mechaninė terminologija). Tačiau Worms siūlo sociologijos dalims šią autonominę terminologiją: a. socialinės konstrukcijos, b. socialinės funkcijos ir c. socialinės evoliucijos (op. cit., 63 pusl.).

Kiekvienu šių trijų atžvilgiu ir esą galima visuomenė studijuoti: esą tam tikri socialinės statikos įstatai, socialinės dinamikos įstatai ir socialinės kinematikos įstatai.

c. Socialinės statikos įstatas: socialiniai tipai arba socialiniai konstrukcijos tipai.

Statika nustatanti t. vad. „sugyvenimo" ar „sutapimo" įstatą („loi de coexistence"), kuris apsprendžia tam tikrus socialinius tipus. Apie šį „sugyvenimo" ar „sutapimo" įstatą štai ką Worms sako:

„Moksliškas būdas, kuriuo šiandien svarstoma istorija, leido sutvarkyti užtinkamas socialines organizacijas tam tikrais bendrais jųjų tipais. Tokie yra „pilies („cité“) tipas graikų-lotynų senovėj, viduramžių miesto tipas, moderninės vakarų civilizacijos valstybės tipas. Tokie yra taip pat: arabų padermės („tribu“) ir raudonodžių padermės („tribu peau-rouge“) tipai. Kas gi apibūdina kiekvieną šių tipų? Tam tikro tam tikrųjų žymių skaičiaus sutapimas („coexistence“), vienos tų žymių liečia ūkio organizaciją, kitos pereina nuo šeimos, dar kitos pereina nuo moralinės, tikybinės, intelektualinės, politinės ir t. t. organizacijos... Šios žymės yra visos tarp savęs sujungtos ir susipynusios, jų kiekviena numato visų kitų buvimą ir viena lyg traukia kitas ir kai surandama jųjų viena, tai galime būti tikri, kad surasime ir visas kitas. Patį tipą sudaro kaip tik šitasai šių žymių junginys. Vadinasi jį sudaro tam tikras žymių sutapimo (sugyvenimo) įstatas“ (op. cit. 106 pusl.).

d. Funkcionalinės ekonomijos įstatas.

„Pažiūrėkime dabar socialinės dinamikos įstatus... Šis išsireiškimas taikoma įstatams, kurie tvarko socialinių jėgų veikimą... Šių įstatų pirmasis, kuris valdo visus kitus, — tai mažiausiojo jėgos išaikvojimo įstatas. Jis galima šitaip apibūdinti: žmogus (arba grupė) stengiasi ką nors pasiekti pigiausia jėgos kaina arba išaikvojęs tam kiek galima mažiau jėgos; arba dar kitaip: jisai stengiasi, už tam tikrą išaikvotos jėgos (energijos) kainą pasiekti kiek galima didesnį rezultatą. Šis įstatas tuo yra įdomus, kad mes jį randame ne tiktai socialiniame, bet ir organiškame ir net fiziniame pasauly. Iš tikrųjų nesunku yra jame pažinti vienas pagrindinių mechanikos principų, būtent mažiausiojo pasipriešinimo principas. Ką jisai turi ypatingo socialinėje srity, tai būtent tat, kad čia jis įgyja psichologinio pobūdžio. Čia iš tikrųjų jo teikimas yra sąmoningas ir valingas. Jisai čia tampa, kaip išsitarė Amerikos sociologas Lester Ward, — „ekonomijos įstatu“, kuris vadovauja ne tiktai grynai ekonominei, bet ir visoms kitoms žmogaus veiklos formoms.“

e. Funkcionaliniai pamėgdžiojimo (Tarde'o) ir aprėžto veikimo (de Greef'o) įstatai.

„Betarpiškai toliau galima paminėti Gabrielio Tarde'o (prancuzų sociologas, mano mokytojas Ecole libre des Sciences Politiques; mano prierašas. M. R.) iškeltas „pamėgdžiojimo įstatas“ („loi de l'imitation“). Tarde'o pažiūromis — procesas, kuris jungia žmones į visuomenę, tai žmonių palinkimas pamėgdžioti kitus žmones. Pamėgdžiojimas esąs iš karto vienašališkas, tačiau vėliau virstąs dvipusiškas (žemesnysis pamėgdžioja vyresnįjį, bet netrukus ir pats yra vyresniojo pamėgdžiojamas); pamėgdžiojimas einąs iš vidaus į išorį (pamėgdžiojant visų pirma pasisavinama pamėgdžiojamojo psichika ir tiktai vėliau forma, išraiška)...“ (op. cit., 113—115 pusl.).

Worms kategoringai nepasisako nė už nė prieš Tarde'o teoriją, kurią pats Tarde laikė pagrindine socialine dogma. Jisai tiktai pabrėžia, kad Tarde'o nuopelnas esąs tas, kad Tarde yra atkreipęs ypatingą dėmesį į šį, be abejo, svarbų socialinį veiksnį (pamėgdžiojimą) ir sutvarkęs šį klausimą, kuris pirma buvo arba nepastebimas, arba be jokios sistemos atsitiktinai liečiamas.

Toliau „socialinės dinamikos" įstatų tarpe Worms cituoja Belgų sociologo Wilhelmo De Greef'o suformuluotą „aprėžimo įstatą" (kadangi prancuzų kalboje žodžiai „pamėgdžiojimas" ir „aprėžimas" labai panašiai skamba, būtent „l'imitation" — pamėgdžiojimas" ir „la limitation" — aprėžimas, tai profanai nuolat de Greef'o „loi de limitation" painioja su Tarde'o „loi de l'imitation", nors iš esmės tai du skirtingi terminai ir dvi visiškai skirtingos sąvokos).

Einant de Greef'o aprėžimo įstatu, socialinėje srity kiekvienas veikimas (akcija — „action") būtinai turįs tam tikrąjį aprėžtąjį reiškimosi sritį, kurios sienų jisai peržengti negalįs. Pavyzdžiui, kurios nors vienos industrijos gaminiai nesiskleidžia, visur, lygiai taip pat nesiskleidžia visame pasauly vienos tikybos dogmos; teisynas tegali būti priimtas vienoje šaly arba daugiausia keliose; didžiausieji pasaulio užkariautojai nepajėgtų pavergti visos žemės. Šis įstatas — tai esanti autonomijų iniciatyvų, įvairumo apsauga bei garantija... (op. cit., 115 pusl.).

Kaip konstatuoja Worms, šis aprėžimo įstatas turįs ryšio su pamėgdžiojimo įstatu; būtent, jisai atsveriąs antrojo veikimą ir stabdąs jo padarinius, kurie be jo plėstųsi ir skleistų tam tikrus reiškinius ir formas ad universum.

f. Augusto Comte'o socialinės evoliucijos įstatas.

Lieka socialinės kinematikos įstatai. Tai, žinoma, yra evoliucijos įstatai. Jie patys skirstosi dviem grupėmis. Jų vieni tvarko konstrukcijų evoliuciją, kiti funkcijų evoliuciją.

Kaip tik šiai paskutinei grupei priklauso tasai sociologijos „įstatas", kuris šios disciplinos (sociologijos) įsteigimo metu sudarė ją visą, visą jos turinį; tai yra garsusis Augusto Comte'o „trijų buklių įstatas" („loi des troits états"). Mes žinome, kad sulig šiuo Comte'o siūlomu įstatu, žmonija išgyvenusi tris skirtingas psichines bukles: teologinę buklę (fetišizmas, politeizmas, monoteizmas), metafizinę buklę, pozityvinę buklę (specialybių ir bendrųjų idėjų gadynė). Kiekvieną šių psichikos lyčių atitinkanti tam tikroji valdymo forma: teologinėje buklėje viešoji galia (valdžia) tenkanti kariams; metafizinėje buklėje — teisininkams; pozityvinėje buklėje — mokslininkams. Kiekvieną lytį (buklę) atitinkanti taip pat tam tikroji industrijos (pramonės, gamybos) ir meno forma.

„Be abejo, sako Worms, šioje teorijoje yra tam tikra minčių ir pažiūrų aukštybė, ir vargu būtų galima neigti, kad jos pagrindan padėta teisingas principas: žmonijos žengimas į tokią buklę, kurioje viešpatauja pozityvinis mokslas..." Tačiau konkrečių šios teorijos tvirtinimų atžvil-

giu Worms parciškia rezervus. Ypatingai jisai nurodo, kad naujausi senoviškos istorijos ir etnografijos mokslo tyrinėjimai esą visiškai nugriovę tą Comte'o tvirtinimą, kuriuo jisai vaizduotės („imagination") viešpatavimą laiko seniausiu ir pirminiu socialiniame žmonių gyvenime.

„Prieš išsiplėtus šiai psichinei pajėgai, sako Worms, buvo laikai, kada žmonija tepažinojo tik pačių elementarinių paprasčiausių jausmų viešpatavimą („la sensation brute") arba daugiausia palaidus proto sprendimus, jungiamus ir tvarkomus rudimentinės atminties (tai būtų visiškai panašu į aukštesniųjų gyvulių psichinį veikimą; mano prierašas: M. R.).

Einant Amsterdamo Universiteto etnografijos profesoriaus S. R. Steinmetz'o išsitarimu, aną gadynę žmonės buvę „tokie materialistai, kokių dabar jau visiškai nebėra". Vaizduotės išsiplėtimas sudarė jau didelę pažangą palyginus su ana pirmine bukle ir todel teologija sudaranti jau aukštąją intelektualinės evoliucijos formą...

Tad esą reikėtų į Augusto Comte'o siūlomąją klasifikaciją įnešti žymią pataisą: „Žmonijos psichinėje evoliucijoje mes pačioje pradžioje užtinkame pirminę gadynę, kai bet kuri mintis ir bet kuris samprotavimas buvo siaurai konkretiškas. Pamažu ji pakilusi į abstrakciją ir net buvo palinkusi užsidaryti joje visiškai. Mūsų laikais ji grįžta į konkretiškumą, bet jau yra įgijusi pripratimų, pasiskolintų iš abstraktiško galvojimo. Iš paprasto emocionalinio jausmingumo ji perėjusi į vaizduotę ir samprotavimą ir ji eina į mokslinį pažinimą, kuris naudojasi visais šiais būdais iš karto". (o p. c i t., 116—118 pusl.).

g. Herberto Spencer'io socialinės evoliucijos įstatai.

„Be Augusto Comte'o vardo, didžiausias vardas, sudaręs sociologijos garbę, tai H e r b e r t o S p e n c e r'io vardas. Šis galvočius taip pat yra nustatęs vieną bendrąjį įstatą, liečiantį socialinių funkcijų evoliuciją. Sulig šiuo įstatu žmonija žengianti iš militarizmo į industrializmą. Esą pradžioje tiktai kai kurios grupės gyvenančios savo darbu, kai tuo tarpu visos kitos grupės išsilaikančios anųjų sąskaita, grobdamos jųjų turtus. Vėliau santykiai virstą taisyklingesni ir galų gale visos grupės gyvenančios savo nuosavu darbu... Tačiau šis įstatas nesudaro vieno Spencer'io išradimo. Jau Comte pažymėjo faktą, kad socialinė hegemonija pareinanti iš karių rankų į industrininkų rankas. Ir dar prieš patį Comte'ą į tai jau buvo nurodęs H e n r i k a s S a i n t-S i m o n... Iš kitos pusės žymus teisės istorikas — Sir H e n r y S u m n e r M a i n e, buvo pareiškęs panašias mintis, suteikdamas joms grynai teisinę formą. Jisai pasakė, kad evoliucija vedanti žmoniją iš statutinio rėžimo į sutarties rėžimą. Pirmasis esąs tasai, kuriame valdžia visą „nustato" savo įsakymais, antras — tasai, kuriame piliečiai jaučiasi suvaržyti tiktai tuo, ką jie patys yra priėmę laisvai susitarę. O kaip tik pirmas šių rėžimų numato ginkluotos pajėgos viešpatavimą; antrasis sutampa su taikingos industrijos organizacija... (o p. c i t., 118—119 pusl.).

„Herbert Spencer nurodė dar antrąjį evoliucijos įstatą, kurio reikšmę jis laiko lygią pirmojo reikšmei. Jisai liečia nebe funkcijų, bet kontrakcijų evoliuciją... Šis antrasis Spencer'io įstatas formuluojamas: „evoliucija eina iš vienlypio mišinio (masės) į skirtingąjį koordinuotą. Spencer'io pažiūromis — tai esąs pasaulinis visos gamtos įstatas. Fiziniame pasauly šis įstatas reiškiasi dulkių masės pavertimu planetomis. Gyvybės pasauly jis vadovauja tam vystymosi procesui, kuris iš neaiškaus branduolio padaro diferenciuotąjį organizmą. Pagaliau socialiniame pasauly jisai veda iš pirminės ordos, kurios visi nariai yra kits į kitą panašūs ir kuri niekuo preciziniu nepasižymi, į moderninę valstybę, kurioje kiekvienas individas turi savo ypatingas žymes, bet kartu yra tūkstančiais aiškių siūlų sujungtas su įvairiais savo bendrininkai socialiniuose junginiuose..." (op. cit., 120 pusl.). Pastarajam Spencer'io įstatui Worms karštai pritaria.

h. Paties René Worms'o siūlomas socialinis įstatas.

Toliau Worms cituoja dar vieną Adolfo Quetelet ir mums žinomo Ferdinando Toennies'o socialinį „įstatą" ir pagaliau baigia šį „įstatų inventorių" šiuo savo siūlomuoju įstatu:

„Socialinėse konstrukcijose pastebima du judėjimai, kurie vyksta tuo pat laiku ir atrodo esą kitas kitam priešingi, bet iš tikrųjų turį tarp savęs artimą ryšį ir kitas kitą papildo. Vienų tų judėjimų socialiniai junginiai auga ir didėja, antru — jie skirstosi. Pažiūrėkime į moderninį pasaulį nuo barbarų invazijos laikų. Pirmieji socialiniai vienetai, kuriuos užtinkame, yra labai maži. Jie yra aprėžti kiekvieno vado dvaru. Pamažu jie didėja: kovomis, jungtuvėmis, paveldėjimu, vienas vadas tampa kelių dvarų šeimininkas. Šiaip įsikuria grovystės, kunigaikštystės. Toliau pamažu visas šias dvarponijas („seigneuries") apima karališkoji karūna: įsisteigia tikroji valstybė. Šių valstybių susidaro apie dešimtis Europoje. Tačiau judėjimas čia nesustoja. Nuo XVI amžiaus prekyba tampa tarptautinė. Mokslo ir filosofijos idėjos, kaip anksčiau tikybinės idėjos, peržengia valstybių sienas. Įvairių šalių teisynai remiasi vieni kitais. Būdas ir įpročiai linksta į vienodumą. Literatūra ir menas nustato tiems, kurie juos kuria, tam tikrus bendrosios tėvynės ryšius.. Tokiu būdu gimsta Europos socialinis vienetas, — tasai, kurį Auguste Comte vadino „Vakarų respublika". O kadangi šio vieneto konstrukcijos principai veikia ypač Ameriką, bet veikia ir kitus pasaulio kontinentus, tai mes pagaliau matome dygstantį žmonijos vienetą".

„Be abejo, dar yra galimi regresai atgal ir, deja, šie regresai yra ypatingai ryškūs mūsų gyvenamąjį laiką (tai buvo Worms'o rašyta tuojau pasibaigus Didžiajam Karui; mano prierašas. M. R.), kaip kad jau buvo didysis regresas senovėje, kai Romos imperija, panašios rūšies evoliucijos padarinys, buvo barbarų įsiveržimų suardyta. Bet vis dėlto judėjimas jau yra tvirtai įsigalėjęs ir viskas verčia tikėti, kad jis nesustosiąs, kad jis nugalėsiąs priešingus veiksnius ir savo darbą užbaigsiąs laimėjimu."

„Bet štai, greta paminėto judėjimo pastebima ir kitas, griežtai anajam priešingas. Besisteigiančių didžiųjų tautų viduje įvyksta skilimai. Įsikuria įvairiausieji junginiai, pagristi naujais skirstymosi principais, čia profesijos principu, čia socialinės klasės, čia rinkimų reikalais, tūkstanties visokių rūšių draugijų šaltiniai. Tokiu būdu, augant bendrajai visuomenei ji susiskirsto į ypatingų draugijų daugybę..."

„Tad iš viso socialinių konstrukcijų evoliucija, mūsų akyse, reiškiasi dviem srovėmis: viena srovė, kuri sumažina socialinių junginių skaičių ir kuri tuo pačiu vienija; antra, kuri šį skaičių didina, o tuo pačiu — įvairina. Iš tikrųjų čia nėra jokio prieštaravimo; nes vienetai, kuriuos antroji srovė gimdo, nėra tie patys nė tos pačios rūšies, kaip tie, kuriuos pirmoji srovė pašalina. Tad vėl čia galima pasakyti, kad vienetas ir įvairenybė padidėjo kartu." (op. cit., 123—125 pusl.).

Štai šis sociologinio socialinių junginių santykiavimo įstatų „inventorius", kurį mums patiekia žymus sociologas Worms. Jisai neprieštarauja tam, ką mes patys esame pareiškę apie socialinių junginių elgimąsi valstybėje ir jų veikimą tiek kitų junginių, tiek viešpataujančio junginio atžvilgiu. Tiktai Worms ir kiti sociologai šiame įstatų konstatavime yra labiau susirūpinę šio veikimo mechanika, negu jo materialine esme ir jo siekiamu tikslu.

Įdomu taip pat konstatuoti, kad moderninė sociologija, ypač Comte'o ir Herberto Spencer'io keliamuose socialinės evoliucijos įstatuose, rodo tą patį socialinio bendravimo palinkimą pakeisti savo viršūnėje viešpatavimo įmonę socialinių patarnavimų įmone, kurį turi galvoje iš vienos pusės socialinės anarchijos šalininkai, o iš kitos, valstybės suvisuomeninimo (socializacijos) skelbėjai prancuzų moksle su Leonu Duguit priešaky (valstybė — socialinių patarnavimų įmonė).

10. Svarbiausieji valstybės veikimo atžvilgiu socialiniai junginiai.

Svarbiausieji ir žymiausieji, ypač mūsų gadynės, socialiniai junginiai, kurių veikimas valstybės atžvilgiu yra ryškiausias ir galingas, yra ypač šie: a. luomai, b. socialinės klasės, c. profesijos ir ypač profesinės organizacijos (sindikatai), d. bažnyčios, e. etninės grupės, f. nacionalinės tautos, g. politinės partijos, h. grynai dirbtinės korporacijų tipo draugijos bei sąjungos (jų tarpe iš vienos pusės ypatingai veiklios yra įvairios kapitalistinio pobūdžio ekonominės organizacijos, kaip akcinės bendrovės, trustai, karteliai, arba tokie ekonominio judėjimo junginiai, kaip koperatyvai, iš kitos pusės nesuskaitoma daugybė įvairiausių įvairiems tikslams siekti įsteigiamų draugijų), pagaliau i.

tarptautinio ir tarpvalstybinio bendravimo organizacijos.

Šiuo nurodymu aš nemanau išsemti arba kuriuo nors būdu klasifikuoti tuos socialinius junginius, kurie veikia valstybę. Išvardinau tiktai kai kuriuos ir tiktai „à titre d'exemples", būtent tuos, kurie mano supratimu čia yra pažymėtini, nes ypatingai veikia ar veikė valstybę. Papildysiu tai kai kuriais, kiek galima, trumpais paaiškinimais.

Socialinių junginių klasifikacijos problema sociologijoje.

Mokslas apie visuomenę dar nėra tiek pažengęs, kad jau turėtų paruoštą socialinių junginių klasifikaciją. Sociologija vos tiktai pradeda šia klasifikacija rūpintis ir dar nieko tvirto šiuo klausimu nėra nustačiusi. Vienintėlė tvirta klasifikacija, liečianti pirminę visuomenę ir pačius pirminius socialinius junginius, kurių padariniai tačiau ir moderninėje visuomenėje liko gyvi ir veiklūs, būtent klasifikacija giminystės ir kaimynystės principais, kaip dviem pačiais elementariniais socialinio jungimosi pagrindais, kurių tipingomis formomis yra iš vienos pusės šeima ir gentis, o iš antrosios — bendruomenė (komuna, „commune", „Gemeinde", „gmina"), klanas, orda, ši, be abejo, tvirta ir aiški klasifikacija, kuri tačiau moderninėje visuomenėje neapima visų socialinio jungimosi fenomenų, kad ir yra sociologijos dėstoma, vis dėlto nesudaro jos išradimo; ją sociologija pasisavino iš etnografijos ir senovės istorijos mokslų, kurie ją ypatingai išaiškino...

Mūsų kelius sykius minėtas prancuzų sociologas René Worms, kuris iš viso stengiasi tvarkyti sociologijos tyrinėjimų davinius ir sistematizuoti atskirų sociologų tėzes vieningai sociologijos disciplinai išlaikyti, siūlo šitokią rudimentinę socialinių junginių klasifikaciją (ž. René Worms — „La Sociologie, sa nature, son contenu, ses attaches", Paris, Marcel Giard et C-ie, successeurs, 1921 m., „Bibliothèque Sociologique Internationale" leidinys, série in — 18—I, — 67—73 pusl., ir to paties autoriaus „Philosophie des Sciences Sociales", Paris, M. Giard et E. Briere, 1913 m., „Bibliotheque Sociologique Internationale" XXVII tomas, I tomas 63—70 pusl.).

Iš viso Worms siūlo penkias socialinių junginių klasifikacijos kategorijas. Pirmos dvi — tai ir yra tos dvi seniausios klasifikacinės rūšys, kurios nenustojo gyvybės ir moderninėje visuomenėje: tai socialiniai giminystės ir kaimynystės padariniai socialinio jungimosi srity.

Worms randa, kad senesni esą giminystės ryšiai ir jų socialiniai padariniai. Esą tiktai vėliau kaimynystės ryšiai pakeitę pirmuosius. Esą iš tų kaimynystės padarinių, kai jie tvirtai prisirišo prie teritorijos ir susidėjo su kitais tos pačios kilmės padariniais, esą išaugę visi svarbiausieji aukštesnio socialinio bendravimo junginiai, kaip graikų „polis" („pi-

lis" — „cité"), Azijos karalystė, Romos Imperija ir pagaliau moderninės tautos (valstybinės ar teritorinės tautos valstybės).

Tačiau esą ir šioje viešpataujančioje, išaugusioje iš kaimynystės santykių valstybėje esą užsilikę abu seniausieji klasikiniai socialinio jungimosi principai: iš vienos pusės giminystės padarinius sudarančios šeimos, gentys ir nacionalinės tautos; iš kitos pusės, kaimynystė vadovaujanti tokiems junginiams tarp vienos tautos-populi narių, kaip bendruomenės, valsčius, apskritis, departamentai, provincijos, kraštai... Dvi kitos socialinių junginių lytys ar tipai, kurie esą kilę skirtingais principais greta anųjų dviejų klasikinių, tai esą profesijos ir klasės padariniai.

Pagaliau penktąjį tipą sudarą socialiniai junginiai, „kurie remiasi laisvai pasirinktų tikslų bendrumu". Worms į juos įjungia šias socialinių junginių kategorijas ir šiaip bendrais bruožais apie juos pasisako:

„Tai yra privatinės draugijos, gimusios iš įvairių reikalų, kuriuos kelia painios moderninio gyvenimo sąlygos. Ūkio srity tai bus prekybos, pramonės ir verslo draugijos („sociétés de commerce"); intelekto srity — tai bus mokslo, literatūros, meno draugijos; tikybinėje srity — kongregacijos; politinėje srity — partijos. Susirinkimo malonumas pagimdo salonus, klūbus, draugiškus ratelius. Malonumas bendromis pajėgomis daryti gerą kitiems steigia filantropines labdarybės draugijas. Organizuojasi ir plečiasi visomis savo formomis koperacija..." Seka dar kelios eilutės apie koperaciją ir tuo klasifikacinė schema užbaigiama.

Aiškiai matome, kad tai yra klasifikacija visai rudimentinė, atsitiktinė ir neapdirbta.

11. Luomai. Luomai ir moderninės socialinės klasės.

Luomai priklauso senai socialinei struktūrai, charakteringai viduramžiams, nors ir užsilikusiai vėliau absoliutinės monarchijos rėžime (luomų teisinis įsigalėjimas absoliutinės monarchijos visuomenėje, paveldėtas iš viduramžių ir įsiteisėjęs naujame valstybiniame rėžime, yra tiek ryškus, kad pati anos gadynės absoliutinė monarchija kai kurių yra vadinama „luomine monarchija"). Iš esmės savo šaknimis ir socialinėmis funkcijomis luominė visuomenės diferenciacija buvo panaši arba bent gimininga socialinių klasių suskirstymui; jos pagrinde glūdėjo ekonominis principas, patys gi luomai — tai buvo ypač viešojo ūkio funkcionaliniai veiksniai. Tačiau viduramžių ir vėlesniųjų laikų ūkio organizacijoje šių socialinių grupių struktūra buvo skirtinga nuo moderninių socialinių klasių struktūros. Ji buvo skirtinga ypač dviem atžvilgiais: a. luominio suskirstymo pagrindan buvo padėta ne tiktai

skirtinga ekonominė įvairių sluogsnių padėtis, ypač gamybos proceso atžvilgiu, kaip kad šios gadynės socialinių klasių suskirstyme, bet ypač tam tikri platesni atskirų luominių grupių visam socialiniam bendravimui patarnavimai, atlyginami tam tikra jiems suteikiama ekonomine bei teisine padėtimi; šia prasme kaip tik aukštesnieji, teisiškai privilegijuoti luomai, kaip iš vienos pusės riterių, karių, bajorų luomas, iš kitos — dvasiškių luomas buvo kilę ne iš atskiros jųjų ekonominės padėties, bet iš tam tikros sociališkai naudingos funkcijos („services publics") socialiniame darbo padalinime, jųjų gi skirtinga ekonominė padėtis buvo išvestinė, kaip anosios atlyginimo sankcija; b. luomų klasifikacija, išskyrus dvasiškių luomą, kuris Romos-Katalikų Bažnyčioje gyveno griežtame celibate, ir kurio luominė padėtis buvo ne personalinė, bet bažnytinė-korporacinė, buvo tvirtai užfiksuota luominių pažymių paveldėtinumu, tipingu bendrajai viduramžių tendencijai neskirti viešosios teisės santykių nuo „privatinių" teisių.

12. Luomų barbarizacija ir griežtas jų naikinimas moderninėje buržuazinėje demokratijoje.

Tikslus ir smulkus luominės visuomenės konstrukcijos analizas mus nuvestų per toli į šalį, tad aš jo čia nedarysiu. Tiktai kiek pasisakysiu dėl luomų įtakos smukimo visuomenėje. Nauja socialinių klasių diferenciacija, kilusi iš naujos kapitalistinės ūkio santvarkos ir pagrįsta nelygiu turtų suskirstymu ir jų, ypač gamybos įrankių, koncentravimusi bei privatinės iniciatyvos veiksniu ūkio srity, buvo reikalinga visuomenės nuvalymo nuo senų socialinių padarinių. Luomai, klasifikuodami žmones gimimu ir užfiksuodami juos griežtomis paveldėtinėmis socialinėmis kategorijomis, kliudė įsigalėti naujoms socialinėms klasėms, kurios jungė ir skirstė žmones be kilmės skirtumo jų turto padėtimi ir kurių iniciatyvai reikalinga buvo laisvė, nevaržoma socialinės klasifikacijos ar hierarchijos kadrais. Naujoji besiruošianti viešpatauti socialinė klasė, kapitalistinė buržuazija, pasitikėdama savo jėgomis, nereikalinga savo valdančiai padėčiai jokių dirbtinių teisinės organizacijos kadrų, norėdama sunaikinti savo socialinius senosios kilmės priešus, pasislėpusius ir įsikūrusius atitinkamuose organizaciniuose kadruose, puolė luomus, puolė

visokius, ypatingai gi profesinius ir ekonominius socialinius junginius, puolė pačią organizuotos visuomenės sąvoką, pasiryžusi iš visos senosios socialinės organizacijos padaryti tabulam rasam.

Jaunoji stiprėjanti buržuazija tiek pat neapkentė absoliutinę monarchiją valstybinėje santvarkoje, kiek luomus ir organizuotą socialiniais junginiais visuomenę šiaip socialiniame bendravime. Visoms šioms praeities jėgoms ji paskelbė karą be pasigailėjimo; iškeldama prieš organizuotą visuomenę ir prieš socialinių junginių kadrus izoliuotų žmonių - individų lygybę ir jų subjektyvines teises, o prieš absoliutinę luominę monarchiją — Bendrosios valios ar Tautos (populi) suvereniteto mokslą. Ji neabejojo, kad pašalinus iš valstybės valdžios senųjų socialinių gaivalų jėgas demokratiniame izoliuotų individų-atomų chaose viešoji galia Bendrosios valios ar Tautos suvereniteto vardu atsidursianti faktinės jėgos laikytojų, vadinasi, jos, rankose, o disponuodama tąja galia ji, buržuazija, nebūsianti reikalinga jokių teisinių organizacijos kadrų, kurie, kaip dirbtinės tvirtovės, yra reikalingi tiems, kam savo nuosavų gyvų jėgų apsiginti neužtenka. Tiktai daug vėliau, kada buržuazija, sunaikinusi visą senąją socialinę organizaciją ir nugalėjusi visus savo pirminius priešus, sulaukė naujų baisesnių priešų iš įvairių konkurentų arba iš žemesnių socialinių klasių, ji pati pramoko gerbti ir naudotis socialinės organizacijos kadrais ir ėmė steigti korporacijas, kurioms ji pirmiau buvo paskelbusi šventąjį karą, kaip žmogaus vergijos įrankiams.

Demokratijos laimėjimai ir jos pažanga visur buvo žymimi luominės visuomenės ardymu ir luomų naikinimu. Luomai ir moderninė buržuazinės kilmės demokratija — tai buvo du priešingu socialiniu pasauliu. Ši demokratinės buržuazijos kova prieš luomus buvo žymiai palengvinta tuo, kad luomai jau senai buvo išsigyvenę ir moderninėje kapitalistinėje visuomenėje buvo anachronizmu. Jie laikėsi ypač pasenusiomis teisinėmis konstrukcijomis, įvairiais statutais, privilegijomis, monarchijos palaikoma teisine valdinių klasifikacija luominėmis kategorijomis arba net luominėmis korporacijomis.

Aukštesnieji luomai, kurie tuo laiku jau tiktai vieni ir brangino luominę santvarką, nes jiems ji teikdavo privilegijų,

kai kitiems, žemesniesiems ji kliudė laisvai evoliucionuoti, ir prieš kuriuos ir buvo nukreipta visa demokratijos kova pilietinės lygybės vardu, — tie aukštesnieji luomai jau tuo laiku senai buvo atsipalaidoję nuo sociališkai naudingos funkcijos socialinio bendravimo visumai, kuri savo laiku buvo sudariusi jų privilegiuotos luominės padėties titulą. Tai ypač lietė bajorus, buv. karių luomo įpėdinius, virtusiais socialine stambiosios bajoriškos agrarinės nuosavybės arba dvarininkų (dvarponių) klase su įvairiomis luominio ir feodalinio pobūdžio paveldėtinėmis privilegijomis. Atkritus socialinei funkcijai ir pareigoms, kurios lyg sui generis visuomeninė tarnyba, pateisindavo tas jų luomines privilegijas, kaip sociališkai naudingas jų ekvivalentas, toji privilegijuota luominė padėtis iš sveikos ir aiškios socialinių patarnavimų kompensacijos (atlyginimo) pasidarė paprastu socialiniu parazitizmu, neturinčiu jokio pateisinimo, tad nesuprantamu ir nekenčiamu, visų gyvų ir sveikų socialinių jėgų puolamu ir savaime pasmerktu mirti.

Antras privilegijuotas, dvasiškių (dvasiškijos), luomas, ypač katalikų šalyse, kuriose jisai buvo stipresnis, — savo socialinės tarnybos nebuvo nustojęs eiti: dvasiškija mokino tikybos, atlikdavo kulto apeigas, skleidė Dievo apreikštąją tiesą ir tikybinę moralę, žodžiu, ji darė tą patį, ką darė jos pirmtakūnai nuo amžių. Tačiau jaunos demokratinės buržuazijos jėgos, nusistačiusios prieš luomus ir luomines privilegijas ir pasiryžusios jas naikinti, puldamos ir dvasiškių luomo privilegijas, turėjo neigiamai vertinti ir socialinį dvasiškių vaidmenį. Šiame glūdi iš vienos pusės buržuazinis, ypač ankstyvus, antiklerikalizmas arba net buržuazinė laisvamanybė, nuplėšę nuo tikybos ir tikybinio veiksnio sociališką jos vertę ir rimtį; tai buvo ypač demokratijos jaunystės nusistatymas, kada ji buvo drąsi ir senų dievaičių negerbė; vėliau jai teko nekartą pasigailėti savo jaunystės griežtumo ir prisipažinti, jog tikybinė jėga ir jai pačiai būsianti ateity naudinga ir brangi savo pozicijoms nuo naujų priešų apginti; tikybinis šulinys, į kurį revoliucinė XVIII amž. buržuazija, žaisdama spiovė, vėliau daug kartų turėjo būti jos panaudotas atsigerti arba vandens gaisrams gesinti pasiimti. Tai buvo

taip pat priežastis, dėl kurios dažnai dvasiškija, o su ja ir per ją ir bažnyčia, buvo susijungusi su senomis socialinėmis jėgomis prieš buržuazinę demokratiją, iš karto neįvertinusią bažnyčios.

Neapykanta ir griežtumas, su kuriais buržuazija puolė savo tiesioginius konkurentus ir slopintojus — luomus, buvo tokia, kad iš jų ne tiktai buvo išplėštos bet kurios privilegijos ir viešosios teisės korporacijos pobūdis, bet buvo jiems uždrausta net paprastoji civilinės teisės asmenybė ir jie buvo tiesiog paskelbti nesamais. Šis smūgis, suduodamas luomams visose demokratijos įsigalėjimo šalyse, visur juos nugriovė; ir ten, kur jie buvo korporatyviškai organizuoti, juos dezorganizavo ir į chaosą įvarė. Jeigu luomai taip lengvai tam smūgiui pasidavė ir tuojau ėmė merdėti be pasipriešinimo ir be pastangų išsisukti iš nelaimės, tai tačiau ne todel, kad demokratija jiems mirti įsakė, bet todel, kad juose pačiuose jau maža buvo likę gyvybės, nes jie jau buvo pačios naujos klasinės diferenciacijos suardyti ir dar tiktai šiek tiek laikėsi dirbtinėmis privilegijomis, kaip socialiniai parazitai.

Savaime, žinoma, įsakymas mirti dar nenužudo socialinių junginių. Tačiau jų teisinę asmenybę, jų korporacinę santvarką toks įsakymas, kai jisai iš valstybės valdžios eina, sunaikinti gali, jei jo paliestas socialinis junginys nepajėgia savo organizacijos nuo valstybės paslėpti ir slaptai ją išlaikyti. Taip tapo sunaikinta ir senoji luomų organizacija. Praeity luomai buvo stiprūs; aukštesnieji luomai buvo ypatingai galingi, tapę net kai kur valdančiais socialiniais junginiais. Valstybė jų buvo veikiama, su vietos valdovais jie sugebėdavo derėtis, kaip lygūs su lygiais, net monarchijoje jie aprėždavo valdovo viešąją galią. Savo socialiniais tikslais jie nustatydavo žymią valstybės funkcijos sritį. Jie buvo pasiekę korporacinį organizacijos laipsnį.

Mūsų laikais luomai jokios politinės reikšmės nebeturi. Kur ir kiek jie dar yra užsilikę, jie aiškiai regresuoja ir nyksta. Įvyksta luomų barbarizacija; iš korporacijų jie pereina į socialinių grupių fazę ir virsta labai palaidomis grupėmis, kurių socialinis ryšis nuolat silpnėja, vietomis jau nutrūksta ir pamažu socialinis junginys visiškai suirsta.

13. Luomai ir iš viso socialinių junginių įstatyminio naikinimo problema.

Konstatuodami šį luomų likimą, kaip bendrą reiškinį mūsų gadynės socialiniame bendravime, mes vis dėlto turime gerai suprasti, kad tai nėra ir negali būti tiktai tiesioginis valstybės įstatymų ar politikos padarinys. Socialiniai junginiai gali būti valstybės įstatymų tvarkomi, organizuojami arba dezorganizuojami, bet negali būti kuriami ir žudomi. Šitokios galios socialiniame bendravime valstybės įstatymas neturi. Valstybės valdantieji gali tam tikram socialiniam junginiui suteikti korporacinę organizaciją ir teisinę asmenybę arba pripažinti ir sankcionuoti jo paties sau pasirinktą organizacinę formą, gali jį dezorganizuoti, atėmę iš jo asmenybę ir atsisakę legalizuoti jo organizaciją arba teisiškai panaikinę jo organizacinį statutą, bet iš gyvųjų išbraukti, padaryti esamąjį nesamu, iš socialinio bendravimo tam tikrąjį socialinį procesą dekreto keliu visiškai išimti, to jie padaryti negali. Jei jau ne kitaip, tai bent neorganizuotos socialinės grupės formoje socialinis junginys, pagrįstas gyvu socialiniu procesu, gyvuos ir šiaip ar kitaip veiks valstybę, kaip veikia ją visi kiti socialiniai junginiai. Ne dekretas, kuris gali steigti ir griauti tiktai teisinius fenomenus, bet ne socialinius faktus, bet tiktai tam tikras valdančiųjų politinis veikimas, nuosekliai ir tiksliai varomas, gali kartais, ryšy su kitais socialiniais veiksniais, pamažu griauti ir žudyti patį socialinį junginį. Tad pats savaime luomų panaikinimo paskelbimas, kurį mes demokratijos evoliucijoje taip dažnai užtinkame, sprendžiamos absoliutinės reikšmės neturi. Luominės socialinės grupės, netekusios korporacinės struktūros, gali gyvuoti ir visuomenėje veikti, jei jos turi gyvybės ir jėgų socialiniuose santykiuose. Ir iš tikrųjų yra šalių, yra valstybių, kuriose nežiūrint į teisinį luomų suardymą demokratijos rėžime, luomai, ypač aukštesnieji iš buvusiųjų privilegijuotų, sudarą luominę aristokratiją visuomenėje, sudaro dar galingas grupes arba užkulisines ar privatines organizacijas, disponuoja gana ryškią socialinę jėgą visuomenėje ir vaidina žymų politinį vaidmenį valstybėje, veikdami valstybės valdžią ir įvairias valstybės funkcijos sritis.

a. Luomų konstrukcijos nelankstomumas, kaip jų išsigyvenimo veiksnys.

Luomai turi tam tikro panašumo į profesijas (profesines grupes) arba socialines klases. Šis panašumas reiškiasi ypatingai tuo, kad luomų suskirstymo pagrindan, kaip sakiau, yra dedama tam tikrų socialinių funkcijų grupinio suskirstymo idėja: kiekvienai luominei grupei tenkąs tam tikras socialinis vaidmuo (funkcija) visuomenėje. Tačiau luominė šio socialinio vaidmens ar funkcijų suskirstymo konstrukcija tuo skiriasi nuo profesinės ar klasinės, kad luominėje konstrukcijoj socialinės funkcionalinės grupės (luomai) yra uždarytos nelanksčios, pagrįstos ne kvalifikacijomis ar gabumais, kaip kriteriumais dalyvauti jose, bet daugiausia paveldėjimu ir atitinkamu auklėjimu. Kai kur šis luomų objektyvinio vienų nuo kitų atskyrimo griežtumas būna absoliutinis; tada luomai yra vadinami kastomis.

Šioje paveldėtinėje luomų konstrukcijoje žymioje daly glūdi ir luomų išsigimimo pavojus. Su luomo funkcija yra rišama jo sociališkai-teisinė padėtis tiek turto, tiek viešosios galios atžvilgiu. Konstrukcijos užfiksavimo metu viskas čia yra harmoningai sutvarkoma: luomas gauna tokią sociališkai-teisinę padėtį, kokia jam yra reikalinga kaip tik jojo funkcijai (socialinei pareigai) atlikti, ir jojo narių auklėjimas yra šios funkcijos reikalams pritaikomas. Tačiau konstrukcijos nelankstumas duoda luomui galimumą pergyventi pačią savo socialinę funkciją ir virsti parazitiniu visuomenės elementu besinaudojančiu teisinėmis privilegijomis be atitinkamo socialinių patarnavimų pagrindo.

Paveldėtinis luominio pobūdžio titulas taip pat gresia pavojumi, nes išorinis gabumų prieauglis nepatenka į luomus, o vienas auklėjimas, nepapildomas gabumų veržimusi į luomus, gali būti neužtenkamas, ypač kai aukštesniuose luomuose šis auklėjimas nukrypsta nuo socialinės luomo pareigos, nuo funkcijos, į teisinės padėties, į privilegijos, išsaugojimą.

b. Luominės socialinės formos gyvumas absoliutinės Vakarų Europos monarchijos metu.

Būtų klaidinga manyti, kad Vakarų civilizacijoje luomai tebuvo žinomi, kaip viduramžių socialinės konstrukcijos padariniai, kurie naujais amžiais jau tikrai smuko, radę dar paskutinę prieglaudą absoliutinėje monarchijoje. Ir pačios absoliutinės monarchijos metu nauji luomai dar dygo sveiki ir stiprūs; tai buvo net kaip tik pačioje Prancuzijoje, kur absoliutinė monarchija žydėjo, kaip niekur kitur. Aš čia ypač turiu galvoje galingą karališkos administracinės biurokratijos ir teismų magistratūros luomą Prancuzijoje prieš Didžiąją Revoliuciją. Kaip aš jau turėjau progos kituose mano rašiniuose aiškinti ir pabrėžti (ž. mano „Administracinis Teismas" — „Lietuvos Universiteto Teisių Fakulteto Darbų" IV tomo 2 knygos, Kaunas, 1928 m., 40—47 pusl., taip pat mano dabar spausdinamojo rašinio į Teisių Fakulteto jubilėjinį Dekanui prof. *Petrui Leonui* pagerbti leidinį 78—81 pusl.), šis luomas, naujai įsikūręs, energingas

ir darbštus, sociališkai naudingas ir jaučiąs savo funkcionalinę galią ir reikšmę valstybei bei pačiam valdovui, giminingas stiprėjančiai demokratinei buržuazijai, ne tiktai nebuvo parazitinis ir dirbtinėmis privilegijomis maitinamas, bet greit tapo rimtu karališkos galios konkurentu ir svarbiu politiniu bei konstituciniu veiksniu, aprėžiančiu monarchinį suverenitetą ir paverčiančiu puikią galingą klasikinę Prancuzų Henrikų ir Liudvikų absoliutinę monarchiją, kompromisine konstitucine t. vad. „administracine monarchija".

Luomų likimas XVIII—XX amžių demokratijoje lygiai suardė ir panaikino juos visus, tiek senus parazitinius, tiek naujus gyvus. Pats paveldėtinės jų konstrukcijos principas, jungiamas su dalyvavimu viešojoje socialinėje funkcijoje, darė ypatingai luomus nesuderinamais su demokratiniu teisinės lygybės principu. Kaip viešosios teisės korporacijoms luomams demokratijoje neliko vietos. Apie luomus Prancuzijoje ir apie administracinę Prancuzijos monarchiją labai daug rašyta; ž. tarp kitko: Esmein („Eléments de Droit Constitutionnel" ir „Cours élémentaire d'histoire de Droit Français"), Hauriou („Précis de Droit Constitutionnel"), George Sorel („Les illusions du progrès"), Cournot („Considérations sur la marche des idées et des événements dans les temps modernes"), Hippolite Taine („Ancien Régime") ir kiti.

Be kitų savo pirminių tiesioginių viešųjų socialinių funkcijų luomai vėlesniu jų gyvenimo metu buvo įvairiose valstybėse sunaudojami, kaip tam tikri kadrai vietos savivaldybei organizuoti. Anglijoje, Prūsuose, Rusijoje ilgą laiką vietos savivaldybė buvo pritaikyta luominiams kadrams, kol pagaliau demokratija atgaivino gryną bendruomenę ir nuvalė vietos savivaldybę nuo luominės socialinės santvarkos padarinių.

14. Socialinės klasės. Jųjų schema stambiais bruožais.

Greta smunkančių socialinių junginių mes paminėjome socialines klases. Tai yra socialiniai junginiai, susidarę ūkio pagrindais. Šių socialinių junginių struktūra keičiasi, atsižvelgiant į besikeičiantį ūkio rėžimą, ypač į ūkio gamybos principus bei tvarką. Moderninė socialinių klasių diferenciacija, išaugusi iš kapitalistinio prekių ūkio, pakeitė senąją luomų diferenciaciją. Kadangi ūkio reikalai, vieni svarbiausiųjų pagrindinių, yra par excellence socialiniai ir ypatingai veikia žmonių veiklumą, nes nuo jų patenkinimo pareina kitų reikalų plėtimasis, o pagaliau jie sprendžia apie patį žmogaus išlaikymą ir būvį, tai socialinių klasių veikimas visuomenėje ir iš viso klasinis momentas socialiniame bendravime ir socialinių junginių santykiavime, neišskiriant tų socialinių junginių, kurie patys iš esmės priklauso kitokiai socialinio jungimosi ir skirstymosi sistemai, yra vienas pastoviausių ir ryškiausių, nors būna tyčia slepiamas ir kitais sumetimais pridengiamas.

Smulkiau aš čia moderninės socialinių klasių diferenciacijos ir jų socialinio veikimo problemos nežiūrėsiu. Kapitalistiniame prekių ir mainų ūky, kuris mūsų laikais virto pasauliniu ūkio rėžimu, socialinių klasių schema yra bendrais bruožais visur vienoda, tiktai jos išrutuliavimas yra kai kur labiau, kai kur mažiau pasireiškęs, tad įvairiose šalyse ir visuomenėse yra maži niuansiniai šios schemos skirtingi variantai.

Visur šioje schemoje mes randame dvi pagrindines moderninio klasinio suskirstymo kategorijas, sudarančias lyg du klasinės sistemos ašigaliu; tai buržuazija ir proletariatas; greta jų mes ypač žemės ūkyje randame plačiąją skirtingą ūkininkų („valstiečių") klasę, netirpstančią nė buržuazijoje nė proletariate, gyvą ir darbščią, iš vienos pusės su buržuazijos pasauliu surišta tuo, kad ji, kaip ir buržuazija, priklauso privatinio, o ne viešojo intereso ūkiui, iš kitos gi su proletariato pasauliu surišta ir nuo buržuazijos pasaulio atskirta tuo, kad jos ūkiškame rėžime dar viešpatauja darbo ūkis; nuosavybė dar yra sujungta su betarpišku darbu ir dar nevirto svetimo darbo vaisių pasisavinimo įrankiu; kitame agrarinių santykių gale mes vietomis randame dar paskutinius bajoriškos stambiosios žemės nuosavybės likučius, tebeginančius savo pozicijas prieš kapitalistiškai-buržuazinį tų santykių užkariavimą ir iš kitos pusės, prieš valstiečių klasės amžinąjį žemės alkį; jei pridėsime dar smulkiųjų amatų ir darbo dirbtuvių buržuaziją ir įvairias pereinamas nuo buržuazijos į proletariato klases, tai schema ir bus užbaigta.

Ūkiškai atsilikusiose šalyse didesnė yra galia pereinamų klasių arba įvairių antraeilių šios schemos elementų, ūkiškai pažangiose šalyse pirmos klasinio veikimo pozicijos tenka buržuazijai ir proletariatui. Bet visur socialinių klasių veikimas yra ryškus, pastovus. Analizuodami bet kurią visuomenę, mes visuomet tą veikimą galime konstatuoti ir dar nustatyti, kurių būtent socialinių klasių jisai yra reiškiamas.

15. Profesiniai junginiai ir socialinės klasės.

Kaip moderninės socialinės klasės turi artimo esmės ryšio su nusmukusiais luomais, taip artimame ryšy su socialinėmis klasėmis yra profesinės socialinės grupės, kurios mūsų laikais

labai intensyviškai sindikalizuojasi ir virsta profesinėmis korporacijomis, iš karto apimančiomis pačius veikliausius atitinkamų profesinių grupių elementus, taip sakant, jųjų iniciatyvinę avangardą, o vėliau pamažu įtraukiančiomis į savo organizacinius kadrus visą grupių sąstatą. Profesiniai socialiniai junginiai yra taip pat ūkiškojo pobūdžio. Jos liečia ypač ūkio gamybos organizaciją darbo padalinimu.

Profesiniai junginiai tuo skiriasi nuo klasinių, kad klasiniai remiasi tam tikru bendru turtų suskirstymu ir gamybos įrankių naudojimo rėžimu, bendru įvairioms profesijoms, kurios tam tikroms grupėms, socialinėms klasėms suteikia skirtingas dalyvavimo viešajame ūky ir gaminių pasisavinime pozicijas, kai tuo tarpu profesinės grupės atitinkančios įvairias gamybos šakas, skirsto ir pačias klases ir liečia tiktai pačią gamybos techniką.

16. Socialinių klasių antagonizmas. Žiauraus egoizmo principas jų santykiuose.

Klasinis socialinis suskirstymas, kuris ypač moderninėje visuomenėje yra ryškiausias ir logingiausias buržuazijos ir proletariato suskirstyme, vieniems — buržuazijai, sugebėjusiai pasisavinti ir monopolizuoti gamybos įrankius, kapitalą plačiąja prasme, — užtikrina ir visų gaminių pasisavinimą, atskaičius tiktai dalelę, reikalingą darbininkams išlaikyti, kai tuo tarpu antriesiems — proletariatui, netekusiam turtų ir teturinčiam fizinę žmogaus darbo jėgą, be kurios, tiesa, jokia gamyba nėra įmanoma, bet kuri gamybai yra reikalinga įrankių (žaliavos, mašinų, kapitalo), atskaito iš pagamintojo tiktai minimumą gyvybei ir darbo jėgai išlaikyti.

Šios dviejų klasinių grupių pozicijos, monopolizuotų gamybos įrankių laikymas vienoje pusėje, visiškas netekimas turtų antrojoje pusėje, iš kurių eina visi kiti socialinės abiejų grupių nelygybės padariniai, eina per visas gamybos šakas, per visas ekonominio veikimo profesijas, ir nustato kiekvienos profesijos ribose tą patį principinį k l a s i ų a n t a g o n i z m ą. Šios pozicijos, kurių viena sudaro privilegiją, suteikiančią galimumo išnaudoti priešingą klasinę šalį, o antroji, verčia pasiduoti išnaudojimui savo gyvybei išlaikyti, suteikia socialinėms klasėms, ypač dviem klasikinėms jųjų, buržuazijai ir proleta-

riatui, ypatingai žiauraus egoizmo pobūdį jų tarpusaviniame santyky. Tiesa, socialinių klasių tarpe yra daug niuansinių pereinamųjų grupių, kurios tą griežtąjį egoistinio antagonizmo žiaurumą sušvelnina, tarpininkaudamas anųjų santyky ir paremdamas silpnesnįjį klasinį veiksnį kovoje, be to ūkiškai silpnesnioji dviejų klasikinių klasinių grupių — proletariatas, būdamas sociališkai stiprus skaičiumi, organizacinėmis pajėgomis, idėjiniu savo organizuotos sąmoningos avangardos drausmingumu ir tiksliu pasiruošimu kovai, sugebėjo nukalti daugybę politinių ir moralinių ginklų, kuriais jis sėkmingai veda savo klasinę kovą ir savo klasinių reikalų bei padėties funkciją, iškovojęs tarp kito ko pačioje ūkio santvarkoje tokią teisinę padėtį, kuri jam šiuo laiku užtikrina viešosios gamybos vaisių padalinime daug daugiau, negu menkas „Existenzminium“ pačiai gyvybei išlaikyti, kaip kad buvo XIX amžiaus manchesterizmo metu t. vad. „prakaito sistemoje“.

Vis delto klasinių santykių esmė, bent buržuazijos ir proletariato atžvilgiu, yra antagonistinė, egoistinė ir žiauri. Šiuo labai žymiai skiriasi nuo jų profesinio suskirstymo esmė ir padariniai.

17. Profesiniai junginiai iš esmės solidaristiniai. Bendradarbiavimo, altruizmo ir draugiškumo principas jų santykiuose.

Atskiros ūkio šakos ir atskiros ekonominio veikimo kategorijos, profesijos, kad ir turi savo skirtingus reikalus, nėra iš esmės vienos kitoms priešingos, antagonistinės. Jos kaip tik save kita kitą papildo, nes nė viena jųjų negali viena viso ūkio gyvenimo užpildyti ir visiškai atsipalaiduoti nuo tų socialinių patarnavimų, kuriuos jai teikia visos kitos. Kiekviena gamybos šaka tegali patenkinti tiktai kurią nors vieną siaurą ūkiškų reikalų kategoriją, tačiau jokia žmonių grupė nė pati žmonija negali ūkiškai išsilaikyti kurios nors vienos profesinės kategorijos darbo išdavomis. Tad profesinės darbo kategorijos ir profesinės socialinės grupės yra iš esmės solidaristinės, palinkusios bendradarbiauti ir ieškoti tarp savęs kontakto. Antagonizmą ir egoizmą čia pakeičia solidarizmas ir altruizmas. Ne tiktai kaip vartotojai, bet ir kaip gamintojai, profesininkai yra nuolat kitų profesijų patarnavimų reikalingi, negalėdami be jų savo tiesioginės funk-

cijos atlikti. Šitaip pav. vienos profesijos gamyba būna reikalinga žaliavos arba kuro, kuriuos pagamina kitos profesijos gamyba, pastaroji gi tąjai žaliavai pagaminti būna reikalinga mašinų, kurias gamina trečioji profesija ir t. t. Vadinasi, tiek vartojimo (konsumcijos), tiek pačios gamybos (produkcijos) atžvilgiu, atskiros profesijos pareina vienos nuo kitų ir vienos kitas papildo. Tai jų tarpe išlavina socialinio draugiškumo jausmą, kurio nėra tarpklasiniame santyky ir neleidžia atskiroms profesijoms užsidaryti kiekvienai savo egoizmo prieš kitas.

18. Ar kapitalo ir darbo junginys gamyboje gali pakeisti klasinį buržuazijos ir proletariato antagonizmą altruistiniu ir draugišku solidarumu?

Tiesa, į tai būtų galima atsakyti, jog kapitalistiniame ūkio rėžime tarp buržuazijos ir proletariato esąs gamybos toks pat ūkiškojo pareinamumo santykis, nes šiame rėžime buržuaziniai įmonių savininkai savo įmonėms veikti būtinai esą reikalingi žmogaus darbo jėgos, kurios jiems suteikti gali tik proletariatas, darbininkai gi iš kitos pusės, negalėdami sunaudoti savo darbo jėgos be gamybos įrankių ir tam tikrų įrengimų, kuriuos jie galį rasti tiktai monopolizavusioje kapitalą buržuazijoje esą būtinai reikalingi darbdavio įmonininko, be kurio jųjų darbo jėga liktų nesunaudota ir nevaisinga, negalinti juos išmaitinti, tad iš viso bergždžia. Vadinasi, esą ir čia šiame ūkio rėžime darbas ir kapitalas, proletariatas ir buržuazija, darbininkai ir darbdaviai taip esą tarp savęs susipykę, kad sudarydami du būtinu socialinio gamybos proceso elementus, jie vienas be kito veikti negali ir yra būtinai reikalingi susijungimo. Tad argi jie nėra solidarūs? Buržuazinės mokslo srovės dažnai stengiasi šį solidarumą nurodyti, tačiau ypač proletariato įtakoje esąs mokslas kategoriškai bet kurį solidarumą neigia. Iš tikrųjų, tam tikra prasme solidarumas čia yra, tačiau jis yra ne ten, kur jo ieškoma. Gamybos atžvilgiu solidarumas yra tarp kapitalo ir darbo, bet ne tarp buržuazijos ir proletariato. Kapitalas ir darbas — tai du gamybos veiksniai, tai du vieno ūkiškojo proceso elementai. Bet kada kapitalas yra vienos kasės monopolizuojamas ir leidžiamas jungti su proletariato darbu tam, kad darbo veiksnys būtų

išnaudojamas ir kad iš jo būtų išplėšiamos beveik visos darbo išdavos, tai tarp išnaudojamosios socialinės darbo klasės ir išnaudotojo, kuris sugebėjo spekuliuoti darbo pareinamumu nuo kapitalo ir tą socialinį pareinamumą padarė sau privatinio pelno šaltiniu, — solidarumo nėra. Klasinis buržuazijos ir proletariato antagonizmas tai nėra antagonizmas tarp dviejų gamybos proceso elementų, tarp kapitalo ir darbo, bet antagonizmas tarp dviejų socialinių klasių, kurių viena išnaudoja kitą. Ir šia prasme proletariatas, kovojąs prieš buržuaziją ir keliąs gamybos įrankių socializacijos obalsį, tuo pačiu taip tik mėgina restauruoti kapitalo ir darbo esminį solidarumą, sutrukdytą spekuliaciniu buržuazijos sociališkai teisiniu ūkio rėžimu, paverčiančiu privatinės nuosavybės kapitalą darbo engėju, jo išnaudotoju žmonių klasinės nelygybės didžiausiu ramsčiu, leidžiančiu vienos kategorijos žmonėms išnaudoti ir teisiškai plėšti kitos kategorijos žmones.

Klasių ir profesijų santykiavimo problema.

Luomų socialinių klasių ir profesijų ar profesinių grupių klasifikacijos problema yra sociologijoje ginčytina. Be abejo, kaip matyti jau iš mūsų aukščiau išdėstytų paaiškinimų, tarp šių trijų socialinio skirstymosi kategorijų yra šioks toks giminingumas, ypač tarp luomų ir klasių, bet taip pat tarp iš vienos pusės luomų ir klasių ir iš antros — profesijų. Mano tačiau supratimu, nėra perdaug sunku nustatyti, kas juos vis dėlto kiekvieną iš esmės kategoringai skiria: tuo jau esu pasisakęs.

Nebegrįždamas į tai, ką jau pats esu šiuo reikalu pasakęs ir ko aš toliau tvirtai laikysiuos, aš vis dėlto keliais bruožais noriu paliesti ir kilusius šiuo klausimu doktrinoje ginčus. Tai klasių ir profesijų problema. (Luomų problema moderniniame socialiniame bendravime nėra aktuali, nes ši demokratijos pasmerktoji socialinių junginių forma iš viso jau gyvybės nerodo, o senesnieji luomai suiro).

Ši problema buvo ypač gyvai sociologų susirinkimuose ir suvažiavimuose debatuojama 1900—1903 m., būtent Paryžiaus „Sociologijos Draugijoje“ („Societé de Sociologie“) 1900 m. (ž. žurnalą „Revue Internationale de Sociologie“, 1900 m. gegužės, gegužės-liepos mėn.) ir antrą sykį 1903 m.; taip pat T a r p t a u t i n i o S o c i o l o g i j o s I n s t i t u t o IV kongrese Sorbonoje 1900 m. (ž. „Annales de l'Institute International de Sociologie“ VIII tomas; ž. R e n é W o r m s — „Philosophie des Sciences Sociales“, I tomas, 1913 m., 123—124 pusl. ir III tomas, 1920 m., 68 pusl.).

Nuomonės skyrėsi. Vieni laikė socialines klases profesijomis arba giminingų profesijų grupėmis (ūkininkų, karių, dvarininkų ir t. t. socialinė klasė arba profesija). Antroji nuomonė, kurią palaikė ir patsai W o r m s,

aiškiai skyrė klasią nuo profesijos. „Einant šia pažiūra, s a k o W o r m s, klasė esanti nustatoma tam tikru socialinės padėties rangu (aukštumo laipsniu). Žmonės, kuriems įpročiai skiria vienodą ar analoginį socialinį rangą, esą vienos klasės, vis tiek kokia bebūtų jųjų profesija., Šis rangas arba socialinis padėties laipsnis mūsų visuomenėje pareinąs nuo asmens skirtingumo ir jo prestižo, tad klasės remiasi šiais dviem pažymiais: jos suburia tuos žmones, kurie turi panašų turtą arba panašų autoritetą bei padėtį visuomenėje. Be to reikia pastebėti, kad mūsų laikais vienos socialinės klasės žmonės yra tolygūs ir bendrosios kultūros atžvilgiu.

„... Visuomenė gali būti laikoma sudaryta iš vienos pusės iš profesijų, ir iš antrosios — iš klasių, bet sudaryta šiais dviem atžvilgiais visiškai kitaip. Profesijos yra sustatyios viena greta kitos, klasės gi sudėtos viena ant kitos..." Tokiu būdu žmonės, profesijos atžvilgiu sujungti į vieną profesinę grupę, klasės atžvilgiu esą suskirstyti: įvairių profesijų viršūnės arba pati jų daubo apačia, sudaro vieną socialinę klasę. Worms iš viso mano, kad jei šiandien galima atskirti klasę nuo profesijos, tai nereiškią, kad visuomet taip būtų buvę; kartais klasės sutapdavusios su profesijomis ir ateity galėsiančios sutapti.

19. Profesinio judėjimo srovės ir jo sunaudojimas socialinės reformos sumanymas.

Kaip tik dėl tos esminės profesinio socialinio suskirstymo žymės, dėl gilaus jos palinkimo į solidarizmą ir draugiškumą, kurio kaip tik trūksta egoistiniam ir iš esmės žiauriam klasiniam suskirstymui, į profesinius socialinius junginius liko ypatingai atkreipta domė visų tų judėjimų ir srovių, kurie siekia konstitucinę socialinio bendravimo reformą kaip tik v i s u o m e n i n i a i s arba „s o c i o k r a t i n i a i s" pagrindais ir kuriems šiam tikslui visuomenės padariniuose rūpi rasti pastovūs ž m o n i ų t a i k o s i r b r o l i j o s veiksniai. Čia įeina iš vienos pusės srovės ir judėjimai artimi socializmui arba tiesiog socialistiniai tiek iš dalies m a r k s i s t i n i o, tiek ypač p r u d o n i s t i n i'o sparno su ypatingai r e v o l i u c i n i u s i n d i k a l i z m u pryšaky, kuriems bendra yra tai, kad jie visi nustato valstybės pakeitimą socialine anarchija, pagrįsta laisvų profesinių korporacijų (sindikatų) solidarizmu, besireiškiančiu jųjų kompromisais ir laisvais susitarimais su tam tikrais jųjų tarpusavaus kontakto organais. Visi šie judėjimai bei srovės, griežtai nusistatę prieš socialines klases, kurių antagonizmu ir kova, jų nuomone, remiantisi valstybė, kaip socialinio ponavimo (imperiumo) organizacija, laiko turtų (ga-

mybos įrankių, kapitalo) ir viešojo ūkio socializaciją klasinio suskirstymo liklidavimo sąlyga ir todėl visos reformos pagrindan ir deda socializaciją ir socialinių klasių panaikinimą, pavertus visą dabartinę klasiškai suskirstytą žmoniją viena darbo žmonija. Savaime aišku, kad tuo pačiu šitos srovės, pasitikėdamos profesiniais junginiais, turi galvoje šios klasinės gadynės ne visus, o tiktai darbininkų (proletariato) profesinius junginius, visiškai neįtraukdamos į savo socialinės reformos perspektyvas darbdavių arba įmonininkų sindikatus, kaip esančius naikintinio klasinio buržuazinio socialinio pobūdžio, netinkamo visuomeninei bei anarchinei reformai.

Iš kitos pusės profesiniu socialiniu suskirstymu pasinaudoja ir taip vad. korporacinės valstybės konstrukcijos šalininkai, kurie visiškai nenori ir nemano valstybę pakeisti anarchija, atvirkščiai, yra nusistatę atnaujinti ir atgaivinti valstybę, suteikti jai didesnės energijos, pakeitus jos pamatuose demokratinius lygius individus organizuotomis profesinėmis korporacijomis. Šios rūšies judėjimai, kurių pryšakin pastaraisiais laikais stojo ypatingai Italų fašizmas, mėginąs jau konkrečiai šią reformą pozityvinėje konstitucinėje teisėje vykdyti, rasdami profesinėje organizacinėje santvarkoje klasinį dualizmą, besireiškiantį paraleliškais darbdavių ir darbininkų sindikatais, stengiasi tam tikromis organizacinėmis kombinacijomis ir panaudojant valstybinės teritorinės galios arbitrališką įsikišimą, kiek galima sutaikinti dvi klasines profesinio organizavimosi ekspozitūras, pašalinti jų antagonizmą ir sunaudoti valstybei visą dualistinę profesinę konstrukciją. Tai yra, be abejo, koncepcija painesnė, negu paprastas pasirinkimas vienos klasinės darbininkų profesinės sistemos, visiškai atmetant kitą sistemą, bet užtai ji duoda galimybę išmėginti reformą tuojau, nelaukiant sunkaus turtų socializacijos išsprendimo, kuris visą korporacinės socialinio bendravimo reformos įgyvendinimą perkelia į nežinomą ateitį. Sindikalizacinės korporacinės srovės, nepriklausančios socializmo ir nesiekiančios anarchijos, jų tarpe pirmoje eilėje fašizmas, mano tai pasiekti visų pirma reformavus (bet nepanaikinus) nuosavybės instituciją; nesocializuojant turtų (gamybos įrankių, kapitalo) ir paliekant juos privatinės iniciatyvos ir aprėžtos privatinės dispozicijos rėžime, manoma vis dėlto socializuoti pati

nuosavybės institucija, perkeliant ją iš subjektyvinių teisių srities į socialinė funkcijos, socialinės tarnybos sritį, ypač visiškai atimant iš jos „jus abutendi", o „jus utendi" paverčiant viešąja atsakinga pareiga, tvarkoma ir prižiūrima viešosios galios su tam tikromis šios priežiūros sankcijomis ir jungiama su asmeniniu savininko, kaip gamybos įmonininko darbu.

Šitaip šiomis iš pozityvizmo pasiskolintomis konstrukcijomis reformavus nuosavybės instituciją, sindikalistinės korporacinės srovės su fašizmu pryšaky tikisi sunaudoti profesinio organizavimosi judėjimą pamatinei visuomeniškai konstitucinei valstybės reformai, nepašalinus didelio klasinio plyšio, kuris mūsų laikais perlaužė visą profesinį judėjimą dviem, darbininkų ir darbdavių, profesiniais judėjimais. Tačiau nepašalindamos šio plyšio šios srovės vis dėlto tam tikros nuosavybės reformos metodu stengiasi sumažinti klasinį darbdavių ir darbininkų antagonizmą ir išplėsti jų, kaip dviejų gamybos veiksnių ir elementų — solidarizmą. Bet ir su šiomis pataisomis fašizmas dar nedrįso visiškai sulieti į vienus organizacinius kadrus kilusį iš klasinio suskirstymo dviejų (darbdavių ir darbininkų) sindikalizmų dualizmą, teisingai įvertindamas antagonistinį klasinį momentą, kuris glūdi šių dviejų sindikalizmų esmėje.

Tiesa, yra sindikalistiniame profesiniame judėjime arba šio judėjimo teorijoje ir tokių srovių, kurios visiškai neigia klasinio veiksnio reiškimąsi profesiniame suskirstyme ir stengiasi pastarąjį korporatyviškai organizuoti vieningais t. vad. maišytais junginiais, apimančiais tiek darbdavių tiek darbininkų elementą. Tai yra t. vad. „geltonųjų" sindikatų judėjimas, kurį socialistai griežčiausiai smerkia ir laiko „išdavikišku", parduodančių proletariato klasinį interesą jo priešininkui — buržuazijai. Iš tikrųjų dabartiniame ūkio rėžime vargu galima nesiskaityti su tuo ryškiu faktu, kad visas profesinis skirstymasis yra išilgai perlaužiamas dideliu tarpklasiniu plyšiu į dvi antagonistines dalis, kurios sutrukdo profesinės socialinio skirstymosi sistemos solidarizmą.

Iš aukščiau išdėstytų kelių pastabų, kurios įvairiose kitose šio mano rašinio vietose man teks plačiau paliesti, mes matome, kokios reikšmės turi moderniniam socialiniam bendravimui ir valstybei, profesiniai korporacinio pobūdžio socialiniai junginiai. Jųjų socialinis vaidmuo buvo labai ryškus viduramžiuose, vėliau demokratijoje nusmuko, tačiau pastaraisiais laikais ėmė žymiai kilti. Jųjų galia didėja, jie daugeriopai veikia valstybę, jie net manoma sunaudoti pačių valstybės pamatų reformai.

20. Profesinis sindikalizmas ir valstybės problema.

Profesinių korporacinių junginių vaidmuo pasidarė mūsų laikais tiek ryškus, kad problema santykių tarp valstybės ir šių junginių šiandien sudaro vieną svarbiausių ir pačių pagrindinių sociologijos, valstybės mokslo ir viešosios teisės problemų. Ji skirsto nuomones ir kelia didžiausius ginčus moksle, socialiniame judėjime ir valstybių politikoje de lege ferenda. Galingas profesinis judėjimas, ypač darbininkų sindikalizmas, nėra neutralus valstybės atžvilgiu. Jisai arba veikia prieš valstybę ir pasitikėdamas savo solidaristiniais organizaciniais stebėjimais drąsiai žengia į anarchiją, kurioje tikisi pats išlaikyti socialinį bendravimą, visiškai paliuosuotą nuo valstybinių imperiumo priemonių, arba veikia valstybės valdžią, reikalaudamas sau ypatingos teisinės padėties viešosios teisės sistemoje.

Tad mūsų gadynę niekas nedrįsta jį ignoruoti, ir jo problema visų yra išskiriama iš bendrosios šiaip korporacinių draugijų ir sąjungų problemos valstybėje. Vieni, kaip revoliuciniai sindikalistai, vertina jį kaip tik dėl jo anarchinio (prieš valstybinio) vaidmens, kiti, kaip fašistai ir įvairių srovių korporatyvistai (t. vad. korporacinės valstybės ideologai) mėgina jį „kanalizuoti“ ir sunaudoti sutvarkytą drausmingą jo energiją s o c i o k r a t i n e i valstybės reformai, pagaliau tretieji, ištikimi senajai demokratiškai-individualistinei valstybės ideologijai, laiko profesinį sindikalistinį judėjimą didžiausiojo valstybei ir žmonių laisvei pavojaus šaltiniu, baisiausios ruošiamos socialinės diktatūros aparatu, ir reikalauja iš valstybės griežtos

šio naujojo socialinio laisvės priešo priežiūros ir energingų drausmės bei apsaugos priemonių; pastarosios pažiūros mato moderniniame sindikalizme viduramžių korporacinės santvarkos atgaivinimą ir įspėja prieš individų socialinės inkorporacijos pavojų.

21. Profesinis valdininkų sindikalizmas.

Profesinių junginių (sindikatų) tarpe yra ypatingai viena kategorija, kurios veikimas valstybės atžvilgiu yra labai įdomus ir ypatingas, ir dėlei kurios kyla didžiausias ginčas. Tai yra pačios valstybės tarnautojų, jos valdžios agentų — valdininkų, kaip tam tikros profesinės grupės, sindikalinio organizavimosi judėjimas. Šis judėjimas pastaraisiais laikais ima plėstis, bet drauge prieš jį kyla ir reakcija, reikalaujanti iš valstybės griežtų žygių prieš šį valdininkų sindikalizavimąsi, kaip neleistiną ir iš esmės su valstybine santvarka nesuderinamą.

Tačiau ir šios profesinio sindikalizmo kategorijos atžvilgiu mes valstybininkų tarpe užtinkame dvi priešingos pažiūros, nekalbant apie tą trečią pažiūrą, kuri šį judėjimą gali branginti kaip tik anarchijos sumetimais.

Kaip esame sakę, moderninėje ekonominėje santvarkoje profesinis judėjimas turi dvejopo pobūdžio: iš vienos pusės jisai reiškia atitinkamos profesinės darbo šakos sutvarkymą ir valdymą, jos technikinį ištobulinimą ir kolektyvinį planingą autonominį vykdymą; šiame reiškiasi solidaristinio ir kūrybinio profesinio sindikalizmo momentas, kuris išplečia ir pagerina atitinkamą gamybos sritį. Tačiau klasiniame ūkiškame rėžime profesinis judėjimas gali turėti ir iš tikrųjų turi ir kitą reikšmę bei tikslą. Čia, o ypač moderniniame kapitalizme, jo stambiojoje pramonėje ir prekyboje, profesinės grupės yra kiekviena vidury lyg perlaužta antagonistiniu klasiniu suskirstymu, kuris kiekvienoje profesijoje sudaro dvi antagonistines profesiškai klasines grupes: darbdavių profesinę grupę ir darbininkų profesinę grupę. Šis klasinis profesinių grupių suskirstymas reiškiasi ir jų korporaciniame (sindikaliniame) judėjime. Ir veikiančiame ūkiškame rėžime šis antras profesinio suskirstymo momentas yra ypač dar-

bininkų sindikalizme kaip tik ryškesnis: čia darbininkų sindikatai yra ypač klasinio intereso gynimo ir apsaugos organai santyky su darbdaviais.

Valdininkų profesinių sindikatų atžvilgiu šis klasinis momentas reiškia jų organizavimąsi prieš valstybę, kaip jų darbdavį ir įmonininką. Šita tai valdininkų sindikatų žymė daro juos valstybei pavojingais, ypač tuo, kad šiuo pakertama tarnybinė valstybinio aparato drausmė ir kad šiems sindikatams laisvai besiplečiant ir veikiant, pats valstybės aparatas patenka į priklausomybę nuo valstybinės funkcijos vykdytojų, nuo jos agentų, kurie ima reikalauti sau tokių pat teisių, kaip kad turi šiaip įmonių darbininkai, tarp kito ko ir teisės kolektyviškai nutraukti darbą, streikuoti ir t. t. Visa tai, kaip sakoma, esą nesuderinama su viešpataujančia valstybės padėtimi socialiniame bendravime ir su jos vyriausios visuomenės tvarkytojos ir prižiūrėtojos funkcija. Tai esą nesuderinama ir su jos esme, nes valdininkai nesą lygūs valdantiesiems, kaip dvi sutarties šalys.

Tačiau sindikalinis judėjimas valdininkų tarpe jau taip yra kai kuriose valstybėse išsiplėtęs, nusistovėjęs ir įsigalėjęs, kad apie visišką jo sulaikymą ir uždraudimą sunku kalbėti, ypač kad jis sugebėjo tam tikrais ryšiais susijungti ir su valdančiaisiais, įgyjęs įtakos į tam tikras parlamento grupes ir užtikrinęs sau iš jų pusės neliečiamybę arba net globą. Demokratinio visuotinio balsavimo rėžime valdininkų sindikatai, kaip ir įvairūs kiti masiniai junginiai, gali kartais be jokio formalaus teisinio titulo įgyti didelę faktinę galią. Ir kada valdininkų organizacijos įsibrauna į politinių valdančiųjų eiles, formalinė jų priklausomybė nuo teisinių valdančiųjų organų nepajėgia juos sulaikyti drausmėje. Negelbsti taip pat teisininkų — publicistų nurodymai, jog tarnybinė valdininkų padėtis valstybėje, iš esmės objektyvinė reglamentinė, netu- rinti nieko bendro su santykiu tarp darbininkų ir darbdavio šiaip įmonėje, pagrįstu sutartimi. Valdininkai-sindikalistai tą tėzę atmeta ir ima taikinti sau darbininkų teisių ir darbininkų klasinės kovos principus.

Daugybėje valstybių valdininkų sindikalinis judėjimas pasidarė labai painiu ir aktualiu klausimu, kuris tačiau ikišiol griežto ir vieningo išsprendimo nerado.

Tačiau greta siūlomojo griežto reagavimo prieš šį judėjimą atsiranda ir kitokie pasiūlymai šį klausimą išspręsti, taip sakant inkorporuojant šį judėjimą į pačią valstybės santvarką. Ši mintis remiasi antrojo, iš esmės solidaristinio profesinio judėjimo pobūdžio prabrėžimu. Profesinis judėjimas, kiek jis nėra klasinės kovos veikiamas, yra kūrybinis ir taikingas, aukštai keliąs ir geriną̨s profesinį veikimą, socializuojąs jį ir jungiąs su tam tikro socialinio atsakingumo drausme. Čia profesinės grupės sindikalizacija (jos korporacinis sutvarkymas) daro patį profesijos vykdymą koperaciniu, pagrįstu vidujiniu bendradarbiavimu ir draugiškumu bei išoriniu solidarizmu su kitų profesijų funkcijomis. Ir lygiai taip pat, kaip gamintojų ar eksporto koperacijoje darbas socializuojasi ir jojo kokybė gerėja palyginus su izoliuotų gamintojų ar eksportininkų atliekamu darbu ir funkcija, artimas koperacijai profesinis sindikalizuotas darbas tobūlėja ir sociališkai gerėja.

Šiuo pastebėjimu ir remiasi tam tikri pasiūlymai ir sumanymai sunaudoti valdininkų sindikalinį judėjimą tam tikroms valstybės funkcijoms ar jos organizuojamoms viešosioms tarnyboms reformuoti, pakeičiant hierarchinį konstrukcijos principą profesiškai sindikalistiniu, autonomiškai korporaciniais pagrindais veikiančiu, reikalui esant, patrimonizuotu ir valstybės centro valdžios tiktai prižiūrimu. Šita valstybės funkcijos šakų arba jos viešųjų tarnybų profesinė sindikalizacija, jungiama su tų tarnybinių sindikatų autonomija ir patrimonizacija, yra siūloma arba taikoma ypač įvairioms technikinėms svarbioms funkcijoms, valstybės pasisavintoms ir neturinčioms arba mažai teturinčioms politinio pobūdžio, kaip geležinkeliai, šiaip kitokios transporto tarnybos, paštas, universitetai (fakultetai) ir t. t. Šios reformuotos profesiškai - sindikalinės santvarkos išplėtimas į kitas valstybės funkcijos tarnybas sudaro svarbią ir įdomią bet ir ginčytiną visuomeninės ir korporacinės valstybės koncepcijos ir reformos problemą.

Profesinio valdininkų sindikalizmo judėjimas Prancuzijoje.

Profesinis sindikalinis valdininkų judėjimas yra ypatingai išsiplėtęs Prancuzijoje maždaug nuo 1904—1905 metų. Šį judėjimą Prancuzijoje ypatingai paveikė garsioji „fich'ų" istorija, kai pasirodė, kad ministerijose

yra įkurta slaptoji tarnyba, sekanti kiekvieno valdininko ir valstybės tarnautojo privatinį gyvenimą, santykius, įsitikinimus ir t. t. ir renkanti bei sistematizuojanti šias žinias atskirais apie kiekvieną valdininką lapeliais („les fiches"). Šiomis slaptomis „fich'ų" žiniomis rėmėsi vyriausybė, skirdama šalindama, perkeldama ir pakeldama valdininkus. Tai buvo garsus Kairiųjų Bloko ir antiklerikalinio Emilio Combes'o kabineto valdymo metu. „Fich'o" sistema ypač buvo naudojama prieš dešiniųjų ir katalikiškųjų įsitikinimų žmones valdininkų tarpe ir kariuomenėje. Sakoma, kad tai buvę masonų įkurta, jiems įsigalėjus prancūzų valdžioje. Dėl „fich'ų" sistemos kilo sensacingas skandalas, pradėta reikalauti išleisti „valdininkų statutas", kuris apsaugotų dorus ir sąžiningus valdininkus nuo atsitiktinių besikeičiančių valdžioje srovių nuožiūros, laiduotų jiems bendrą pilietinę pažiūrų ir įsitikinimų laisvę ir suteiktų jiems pastovią teisinę padėtį tarnyboje. Valdininkų statuto problema sudaro nuo to laiko nuolatinę aktualios reformos problemą, kurios iki šiol vis dėlto galutinai išspręsti nepavyko. Tiesa, daug yra šioje srity nuveikta, yra atskirų tarnybų statutai, yra sutvarkyti kai kurie bendrojo statuto elementai, bet visuotinio, vieningo valstybinės tarnybos statuto dar neišleista. Yra projektai, bet kiekviename rasta trūkumai.

Patys valdininkai, pajutę pavojų, nelaukdami statuto išleidimo, ėmė organizuotis profesiniais sindikatais. Šis profesinis sindikalinis valdininkų judėjimas greitu laiku išaugo ir virto galinga, kartais baisia jėga, gręsiančia valstybės saugumui, ypatingai todėl, kad žymus valdininkų sindikatų skaičius pateko kairiųjų revoliucinių sindikalinių gaivalų įtakon. Profesinių valdininkų reikalų gynimas ir profesinės kovos metodai, kaip streikas, sabotažas ir t. t. palyti čia patį valstybės funkcijos aparatą.

Šio judėjimo teisėtumo ir iš viso leistinumo problema sudaro ypač prancūzų viešojoje teisėje vieną didžiausiai ginčytinų klausimų. Kadangi judėjimas iš karto nebuvo sustabdytas, o valdininkų teisingiems reikalavimams nebuvo paruošta joks kitas kelias reikštis ir jokia kita apsauga (valdininkų statutas), tai judėjimas išaugo, o būdamas toleruojamas ir net formaliniais administracinio teismo sprendimais legalizuotas, kaip administracinės „commun law" institucija, teisiškai ir teisėtai veikianti, jis nusistovėjo ir įsigalėjo. Su susidūrusiu ir nusistovėjusiu precendentiniu įvykusiu faktu kova yra daug sunkesnė, negu ji būtų buvusi iš pat pradžios prieš patį valdininkų mėginimą sindikalizuotis iškelta.

Valdininkų profesinį sindikalizmą, kaip vieną skaudžiausiųjų viešosios teisės problemų, palyti visi prancūzų konstitucinės ir administracinės teisės rašytojai. Esmein, Hauriou, Duguit, Berthélemy, Joseph-Barthélemy, Jèze, Nézard, Bonnard ir kiti šiaip ar kitaip pasisako šiuo klausimu, bet visi konstatuoja, jog esamoji padėtis esanti nenormali ir reikalaujanti pataisų. Vieni pasisako už griežtąjį šio sindikalizmo pasmerkimą ir radikalinę kovą su juo, kiti arba iš viso randa tokį pasmerkimą negalimu arba mano, jog pasmerkimas būtų pavėluotas ir nepajėgtų šį valstybinį „vėžį" išpiauti. Siūloma pataisų sistema; jų tarpe svarbiausia vieta skiriama arba „valdininkų statutui" arba mano

nurodytai drąsiajai tam tikrų valstybinės tarnybos šakų korporacinės autonomizacijos reformai, paverčiant valdininkų profesinius junginius priverstiniais atsakingais ir kontroliuojamais, drausmingais viešosios teisės sindikatais, tarnybos vykdymo subjektais, veikiančiais politinėje ir teisminėje valstybės centro valdžios priežiūroje.

Iš viso profesinio sindikalizmo problemą ir jo judėjimo sroves mes dar turėsime progos išžiūrėti šio rašinio III tome, kur mes sąryšy su anarchijos siekimu ir valstybės korporacine (visuomenine konstitucine) reforma, taip pat konkrečiai sąryšy su revoliuciniu sindikalizmu ir komunizmu, su sovietine ir fašistine valstybės santvarka paliesime ir šio klausimo literatūrą bei gilius jo ryšius su visu moderniniu socialiniu judėjimu ir su moderninės valstybės evoliucija.

22. Tikybinis socialinis veiksnys ir bažnytiniai junginiai valstybės atžvilgiu.

Greta profesinių, klasinių ir luominių socialinių junginių didelės reikšmės valstybei turi ir tikybiniai socialiniai junginiai, kuriuos vadinsime bažnyčiomis. Tiesa, mūsų laikais šios sistemos junginių svarba, palyginus su pareitimi, kiek sumenkėjo ir jie nebepajėgia taip veikti valstybę, kaip jie ją veikė senaisiais laikais. Be abejo, ypač sugretinus santykius tarp bažnyčių ir valstybės su tokiais pat nacionalinių tautų santykiais, dabar ir praeity, mes ryškiai matome bažnyčių galios ir socialinės įtakos smukimą visuomenės socialinių veiksnių tarpe; vis dėlto būtų labai klaidinga manyti, kad bažnyčios, kaip kad luomai, jau esančios nusigyvenusios ir kad užtenka, kaip sakoma, atskirti bažnyčias nuo valstybės, kad jau valstybė ir jos funkcija būtų nuo tikybinio veiksnio paliuosuota.

Mes čia nesprendžiame, koks bus tikybinio socialinio veiksnio likimas; mes tačiau žinome, kad tikybinis jausmas ir tikybinis momentas žmogaus ideologijoje, jo t. vad. pasaulyžvalgoje ir visame jo nusistatyme gyvenimo, gamtos ir visuomenės atžvilgiu giliausiose jo sąmonės gelmėse yra labai stiprus ir gyvas, kuris vargu bau galėtų kada nors visiškai išnykti. Iš kitos pusės mes žinome, kad mūsų civilizacijos ne tiktai medžiaginiai, bet ypač dvasiniai ir moraliniai turtai, kuriais mes šiandien gyvename, veikiame ir visas mūsų sąvokas sprendžiame, yra kilę ne tiktai iš mokslo ir ne tiktai iš empirinio gyvenimo padarinių stebėjimo bei psichinio pastabų kapitalizavimo, bet ir iš tikybos, iš to didžiojo svarbaus socialinio tikybos

susikonsolidavimo, kuris vyksta bažnyčioje. Ne tiktai individualinis tikėjimas, bet kaip tik sociališkai konsoliduotas tikybinis vienetas, kaip bažnyčia, kaip Krikščionija, kaip Romos Katalikų Bažnyčia, kaip Islamas, kaip Žydų tikyba ir t. t., yra sudarę tam tikrus civilizacinius tipus ir šiaip ar kitaip pakreipę masinę psichiką žmonių evoliucijoje. Manyti, kad ateity visa tai vyksią visiškai kitaip, ir kad tas galingas tikybinis veiksnys, kurio energija socialiniuose žmonių darbuose tiek buvo žymi, neteksiąs savo jėgos ir išdžiūsiąs, kaip vandens srovė dykumos smėlyse, tai gal būtų perdaug drąsu. Ir gal tai būtų liūdna, nes tuo pačiu žmonija netektų vieno giliausių idealizmo ir optimizmo šaltinių.

Žinoma, tikybinis veiksnys reiškiasi ne tiktai tikėjimu Dievu ir amžinuoju gyvenimu fiziniam kūnui mirus. Tikybinio jausmo energija be bažnyčios reiškiasi ir kituose socialiniuose judėjimuose. Ką gi iš tikrųjų reikštų ir kaip būtų įmanomas visas moderninis proletariato judėjimas, visas XIX amžiaus socializmas ir XX-jo komunizmas, jei iš jo būtų išrautas tikybinis jo momentas? Tikybinio jausmo yra reikalingas ne tiktai Dievas ir ne tiktai amžinasis po mirties gyvenimas, bet ir visuomenė, ir tauta, ir žmonija, ir valstybės nepriklausomybės išaugimas ir daug kitų daiktų, kuriuos žmonės siekia.

Bet jeigu tikybinis jausmas lieka, jei jis yra žmogaus psichikoje gyvas ir amžinas, jei jis, kaip tam tikroji psichinė energija, yra žmogaus sielojė nepašalinamas, arba bent jei neturima pagrindo tvirtinti, kad jis galėsiąs būti pašalintas arba pats išnyksiąs, tai ar gali būti jam arbitrališkai iš anksto nustatytos ribos ir ar galima tvirtinti, jog ateity jisai neišeisiąs iš fiziškai apčiuopiamų daiktų arba žmogaus proto tikrinamų faktų ribų ir niekuomet nebeieškosiąs tobūlumo ir absoliuto — Dievo bei amžinojo gyvenimo? „Spiritus flat ubi vult". Jam, tikybiniam jausmui, nėra tų ribų, kurios yra žmogaus mokslui, aprėžtam žmogaus stebėjimo ir tyrimo bei proto tikrinimo pajėgomis. O pagaliau jei kas nors tikėjimo srities yra už žmogaus jausmų bei proto pajėgų ribų, tai tatai ir dar nereiškia, kad tai esą neįmanoma. Dievas, be abejo, yra už žmogaus stebėjimo, tyrimo ir proto pažinimo pajėgų ribų; tad Jis negali būti įrodytas ir nėra žmogaus mokslo objektas. Bet ar tai reiškia, kad Dievo nėra? Ar ateizmas yra labiau moksliškas, negu deiz-

mas? Jei žmogaus mokslo priemonėmis negalima įrodyti, kad Dievas yra, tai lygiai taip pat negalima įrodyti, kad Jojo nėra.

Ir kalbant apie tikybinių socialinių junginių galios sumažėjimą, apie tikybinio socialinio judėjimo smukimą, apie bažnyčių valstybei reikšmės ir įtakos nukritimą, negalima tuo pačiu nė iš viso konstatuoti tikybinio jausmo nusigyvenimas ir tvirtinti, jog greitai ateisiąs bažnyčioms galas, nė perdėti šio smukimo reiškiniai.

Bažnyčių gyvenamas krizis liečia ypač t. vad. inteligentiją ir pasiturinčius sluoksnius; jisai liečia taip pat socialistinį proletariatą. Šiaip plačioje liaudyje bažnyčia dar sudaro galingą socialinę jėgą, stipriai įsigalėjusią visuomenėje ir veikiančią žmonių sąmonę su jo įvairiausiais reikalais ir socialiniais tikslais. Be to bažnyčių glėby vyksta galingi atgimimo, naujų jėgų paruošimo, naujų propagandos būrių organizavimo procesai, kurie iš dalies kompensuoja tikybinio karščio masėje atslūgimą. Yra aukštai išlavintų tautų, kaip Anglai, kuriuose bažnytinio (tikybinio) socialinio kryzio žymių kaip ir nematyti.

Iš viso bažnyčios, tai vis dar tebėra pirmos eilės socialiniai veiksniai, su kuriais valstybė turi rimtai skaitytis ir kurie ją nuolat pastoviai veikia. Ir jeigu vis dėlto mes galime konstatuoti šio socialinio veiksnio smukimą, jo veikimo energijos susilpnėjimą ir jo akcijos pralenkimą kitokių socialinių junginių akcija, tai visa tai mums aiškėja tiktai sąryšy su praeitimi, kada bažnyčioms dažnai pavykdavo tiesiog pavergti valstybė ir būti valdančiais be konkurencijos socialiniais junginiais, sprendžiančiais visą valstybės funkciją ir ponaujančiais visuomenėje.

Bažnyčios socialinės galios ir jos pajėgumo veikti valstybę lyg barometru gali būti laikoma teisinė jos būklė valstybėje (valstybinės teisės atžvilgiu). Socialiniai junginiai, kurių galia didėja ir kurių vaidmuo valstybiniame socialiniame bendravime plečiasi ir įgyja ryškesnio veiklumo, dažniausiai iškovoja sau teisinėje valstybės organizuojamoje santvarkoje t. vad. viešosios teisės korporacijos būklę. Tai reiškia, kad šitie socialiniai junginiai, dėl tam tikrų svarbių socialinių savo patarnavimų, yra išskiriami iš bendrųjų draugijų ir sąjungų masės, kurioje kiekvienas socialinis vienetas yra laikomas teisiniu asmenim aprėžtoje civilinių savo teisių srity, ir kiekvienam tokiu

būdu išskirtam arba jo tiesioginės socialinės funkcijos ribose yra valstybės suteikiama tam tikras viešosios galios elementas automatiškai savo funkciją tvarkyti ir vykdyti (taip vadinamas socialinio junginio sindikalizavimas valstybėje, mokesčių savo darbams iš narių priverstinis ėmimas, imperium'o disponavimas), arba tam tikras valstybės funkcijos elementas perleidžiamas autonomiškai imperium'u tvarkyti ir vykdyti.

Tokiomis autonominėmis viešosios teisės korporacijomis mūsų laikais turi palinkimą virsti profesiniai socialiniai junginiai, taip pat nacionališkai-tautiniai junginiai (nacionalinių mažumų teisiniai vienetai), o viešpataujančiai daugumos nacionaliniai tautai net pavedama pats valstybės aparatas, kaip jos teisinis organizmas (nacionalizmo teorija). Tatai liečia kaip tik tuos junginius, kurių socialinė galia auga. Bažnyčių atžvilgiu moderninė tendencija yra kaip tik priešinga. Tradicingai, nuo senų laikų, iš dalies pačios savo kilmės išdavomis, bažnyčios yra tvirtai įsigalėjusios valstybių viešosios teisės sistemoje. Vienur jos buvo taip susijusios su atitinkamomis vietos valstybėmis, kad sunku būtų viena nuo antros atskirti, nes jos abi sudarė vienos valstybiškai bažnytinės organizacijos elementus; kitur jos bent naudojosi viešosios teisės korporacijos padėtimi valstybėje. Daugely valstybių bažnyčios ir šiandien naudojasi šia teisine padėtimi valstybės atžvilgiu.

Tačiau, ar moderninėje tendencijoje nėra priešingų tam obalsių ir jei yra, tai kas gi būtent reikalaujama? Kaip tik moderninis bažnyčių su valstybe teisinio santykio obalsis, kuris virto lyg pažangos šūkiu XIX ir XX amžiuje, skamba šiaip: „bažnyčių atskyrimas nuo valstybės". O teisinis santykis, kuris dedama į šią „atskyrimo" formulę, yra aiškus: bažnyčiai negali būti valstybėje suteikta jokia viešoji galia ir jokia viešoji (valstybinė) funkcija; visos bažnyčios yra valstybėje lygios ir valstybė nė vienai jųjų nesuteikia pirmenybės prieš kitas; visų tikybų mokslas yra valstybėje laisvas ir jokios tikybos mokslas nėra oficialus; visoms bažnyčioms yra taikomas bendras šiaip draugijų ir sąjungų teisinis režimas.

Jeigu bažnyčių perkėlimas iš viešosios teisės korporacijų į privatines civilinės asmenybės draugijas sudaro šiokį tokį

teisinį jų pažeminimą ir užgauna jų prestižą visuomenėje, kurioje jos iki tol naudojosi privilegijuota padėtimi, tai vis dėlto savaime šis perkėlimas neužkerta joms kelio veikti valstybę, kaip kad ją veikia kiti bendrojo teisinių asmenų rėžimo socialiniai junginiai. Socialinių junginių veržimąsi paveikti valstybę ir suvalstybinti ką nors iš savo socialinių tikslų bei savo socialinės funkcijos jie galės dalyvauti lygiomis teisėmis su visais kitais junginiais; to varžymosi išdavos, kaip ir visų kitų socialinių junginių atžvilgiu, galų gale pareis nuo jų faktinės jėgos socialinių jėgų santykiavime; nuo jų organizacinių gabumų, nuo jų lankstumo, gyvumo, jų vadų ar vadovybės energijos ir t. t.

Kas mano, kad bažnyčios atskyrimas nuo valstybės visiškai ir iš anksto prašalinąs bažnyčią nuo įtakos į valstybės valdžią, ir jos funkciją į valstybės įstatymų leidimą, žodžiu, naikinąs jos politinį vaidmenį valstybėje, tas be abejo klysta ir nesupranta t. vad. „atskyrimo" esmės. „Atskyrimas" tiktai atima privilegiją, įvaro į bendrąjį teisinį rėžimą, į bendrąją konkurenciją, su visais kitais; pagaliau atima socialinio naudingumo patentą, bet nepavergia atskirtojo junginio. Atvirkščiai, tam tikra prasme šis „atskyrimas" įlaisvina socialinį junginį, nes paliuosuoja jį nuo griežto ir smulkaus valstybės kišimosi į jo darbus ir leidžia jam bendrų valstybės įstatymų ribose tvarkytis ir veikti savo nuožiūra. Neperleisdama jam viešosios galios nė viešosios funkcijos, valstybė nestato jam jokių ypatingų reikalavimų ir nevaržo jo kitais atžvilgiais. Bendrojo teisinio draugijų rėžimo rėmai gali net sveikiau veikti jo iniciatyvą ir jo lankstumą, negu privilegijuota buklė, kurioje jam uždedama tam tikra tarnybinė našta. Keičiasi gal veikimo metodai, bet ne esmė. Bažnyčia, būdama atskirta nuo valstybės, gali kartais tos pačios valstybės atžvilgiu net plačiau ir energingiau veikti, o jei toje valstybėje draugijų teisinis rėžimas iš viso yra liberalinis, ji gali pasiekti labai stiprios ir įtakingos padėties, kuri jai visiškai kompensuos prarastas privilegijas ir padės jai išmankštinti savo socialines jėgas ir tvirtai įsikurti vietos socialiniame bendravime. Ji galės laisviau naudotis savo kanonais, griežčiau tvarkyti savo drausmę ir funkciją, drąsiau žengti pirmyn.

23. Keturios istorinės bažnyčios santykio su valstybe kategorijos.

Iš viso bažnyčių santykiuose su valstybe mes galime konstatuoti keturias istoriškas bažnyčios teisinės padėties kategorijas:

a) Seniausioji forma — visiškas bažnyčios sutapimas su valstybe, jos pavertimas tarnybine valstybės institucija, kuri tačiau kartais gali pasiekti ir valdančiosios valstybėje padėties; valstybės valdžia virsta teokratine, kunigų luomas ponauja ir valdo šalį, tikyba virsta sui generis socialinio apdraudimo įstaiga prieš piktus dievus arba piktus dievų jausmus ir gerų dievų užtarimo išrūpinimo įmone; tai lyg esąs ypatingas valstybinės visuomenės funkcionalinis aparatas, tam tikroji „ministerija“ sakramentaliniu paslaptingu būdu, kultu, apeigomis ir aukomis, šios visuomenės santykiams su betarpiška aukštesne Dievo ar dievų galia tvarkyti; drauge su tuo ši susijusi su valstybe bažnyčia atlieka svarbią nuomonių ir pažiūrų skleidimo ir viešosios nuomonės ruošimo, tvarkymo ir organizavimo funkciją valstybės valdžios santvarkai ir valdančiųjų autoritetui palaikyti. Šis teisinis bažnyčios valstybėje status savaime numato vieną bažnyčią valstybėje; kelios bažnyčios drauge tokia vienoje valstybėje padėtimi naudotis negali.

b) Antroji forma numato vieną privilegijuotą oficialine ar valstybinę bažnyčią ir greta jos toleruojamas kitokias bažnyčias; ši forma yra pereinamoji tarp pirmosios ir trečiosios; oficialinės ar valstybinės bažnyčios institucija sudaro pirmosios formos palikimą, kitų, toleruojamųjų, bažnyčių atsiradimas ir buvimas sudaro jau įžangą į šių, bažnyčios ir valstybės, socialinių junginių išskyrimą.

c) Trečioji forma numato principišką bažnyčių lygybę valstybėje, vadinasi, jau aiškiai bažnyčią iš valstybės išskiria, kaip skirtingą tam tikrų socialinių tikslų junginį, bet laiko bažnyčias ne paprastomis privatinėmis draugijomis, bet viešosios teisės korporacijomis, kurioms ir paveda arba tam tikrąją viešąją galią arba tam tikrąją viešąją funkciją valstybiniame rėžime.

d) Pagaliau ketvirtoji forma — tai visiško bažnyčių nuo valstybės „atskyrimo“ rėžimas, kurį bendrais bruožais esu jau anksčiau apibūdinęs.

Nurodytųjų keturių santykio formų be abejo ketvirtoji, atskyrimo rėžimas, yra geriausiai suderinta su viešpataujančiu ir mūsų civilizacijos valstybėje tvirtai nusistovėjusiu sąžinės ir tikėjimo laisvės principu, kuris visus tikybos ir kulto reikalus bei aktus perkelia į žmogaus status libertatis, vadinasi, į žmogaus gyvenimo sritį, laisvą nuo bet kurio valstybės (jos valdžios, imperiumo) kišimosi ir kuris tuo pačiu tikybinio junginio (bažnyčios) konstrukciją leidžia pagrįsti tiktai subjektyviniu dalyvavimo joje kriteriumu, būtent, laisvo noro ar laisvo nusistatymo kriteriumu. Tačiau jei valstybei rūpėtų tiksliau pasinaudoti socialiniais tikybinių junginių (bažnyčių) patarnavimais ir pritaikinti jie savo funkcijos reikalams, tai naudingesnis būtų valstybei, taip sakant, bažnyčių sindikalizavimo arba viešosios teisės korporacijų rėžimas (trečioji mūsų aukščiau paminėtų formų).

Tikrenybėje, žinoma, šios keturios bažnyčių su valstybe santykiavimo formos nėra taip kategoringos ir šabloniškos. Pasitaiko įvairių maišytų santykio konstrukcijų, pasiskolinančių iš įvairių formų elementus.

24. Kitos pastabos dėl tikybinių junginių pobūdžio, veikimo krypties ir klasifikacijos.

Pastebėkime dar, kad principiškai tikybiniai junginiai (bažnyčios) yra griežtai antagonistiniai ir tiktai kylant prieštikybiniam, vadinamam „laisvamanių" judėjimui, jie atranda bendrąją kalbą ir prieš bendrąjį priešą pradeda solidaristiškai savo santykius orientuoti. Antagonistinis jų palinkimas tiesiog seka iš to fakto, kad kiekviena tikyba laiko savo mokslą vieninteliu teisingu, tobulu, paties Dievo arba absoliutinės išminties įkvėptu žmonėms ir todėl turinčiu laimėti be jokių kompromisų ir nusileidimų. Kadangi kiekviena tikyba laiko savo tiesą absoliutine tiesa ir kadangi absoliutinė tiesa tegali būti viena, tai kiekviena tikyba, jei ji yra sveika ir gyva, jei ji iš tikrųjų dega tikinčiųjų širdyse ir nėra tiktai kažkokia senų tikėjimų šmėkla, kaip užgesusių vulkanų kalnai, turi būti pasiryžusi kovoti su kitomis tikybomis už savo tiesą, už savo absoliutą.

Tad ten, kur tikybos yra jaunos ir nuoširdžios, kur jos yra giliai paveikusios žmonių sąmonę ir kur jos yra atstovau-

jamos drausmingos, lanksčios ir gerai organizuotos dvasiškijos, ten tikybinės taikos problema nėra lengva išspręsti, ypač tose šalyse, kuriose susiduria kelios tikybos. Bet įgimtas tikybų griežtumas veikia ne tiktai tarptikybinius santykius; jisai veikia taip pat santykį tarp bažnyčios ir valstybės. Bažnyčia, kuri save laiko Dievo įsakymų reiškėja ir Dievo apreikštosios tiesos saugotoja, savaime bus linkusi reikalauti, kad ir valstybė tvarkytųsi Bažnyčios skelbiamais principais ir veiktų jaunuomenės auklėjimą, švietimą, socialinę tvarką ir socialinių santykių būdą tobulais Bažnyčios mokslo ir bažnytinės valdžios nurodymais, kaip pagrįstais Dievo Valia. Tad bažnyčia yra vienas tų socialinių junginių, su kuriais valstybei teko turėti daugiausiai vargo ir teks daug kovoti ne tiktai už šitokį ar kitokį bažnyčių teisinį režimą valstybėje, bet ir už hegemoniją socialiniame bendravime. Jei ne visų, tai bent kai kurių bažnyčių pažiūromis ir reikalavimais, tikra valstybės tikslų ir funkcijos sprendėja, josios vadove, turinti būti kaip tik bažnyčia, o valstybė su savo teritoriniu imperiumu turinti eiti bažnyčios (žinoma, tiktai vienos bažnyčios, tikrosios Dievo Valios reiškėjos) socialinę tarnybą. Šitaip stengėsi valdyti valstybę Mahometonų tikyba, o krikščioniškų bažnyčių tarpe — Romos Katalikų Bažnyčia.

Pastarosios santykis su valstybe yra visiškai ypatingas. Visa šios Bažnyčios esmė, jos tradicijos, jos socialinis praeities vaidmuo, jos nepaprasta organizacija vertė ją ne tiktai nepasiduoti valstybei, bet dar jai vadovauti ir išlaikyti vyriausios viso socialinio bendravimo vadovės vaidmenį. Jos mokslas yra grynai dogmatinis, vieningas, pagrįstas neklystančiu Bažnyčios vado, Kristaus Vietininko, Šventojo Tėvo Romoje, autoritetu. praeity (per visus viduramžius) ji tikrai buvo visos civilizacijos vadovė ir mirusios valstybės pavaduotoja, jos dvasiškija yra drausminga, puikiai organizuota, žodžiu, ji turi visas kvalifikacijas šiam vaidmeniui reikšti. Mes dar ją užtiksime jos santyky su valstybe.

Baigiant šį trumpą bažnyčių socialinio vaidmens apibūdinimą valstybės santyky su visuomene reikia dar pastebėti, kad tikybinis junginys — bažnyčia, nevisuomet ir nevisur turi tą pačią socialinę esmę. Kartais (kai kuriose bažnyčiose) josios esmę sudaro ne tiek tikėjimo ir dorovės sistema, kiek ypatin-

gas spekuliatyvinis viešojo kulto ir aukų paslaptingas menas, turįs dangaus jėgas padaryti palankias žmonių darbams, apsaugojus pastaruosius nuo piktųjų jėgų ir išgavus jiems iš gerųjų pagalbos. Šitokie tikybiniai grynai kulto junginiai priklauso ypač senesnės kilmės tautinėms bažnyčioms, sudarančioms valstybės ar genties socialinio apdraudimo funkciją. Antra svarbi tikybinių junginių klasifikacija reiškiasi tuo, kad vienos jų yra labiau dogmatinės ir autokratiškos, kategoringai išsprendžiančios visus tikėjimo ir moralės klausimus ir reikalaujančios iš savo narių drausmingo be rezervų tikėjimo ir pasidavimo visam bažnyčios valdžios išspręstajam, kaip kad ypač Romos-Katalikų Bažnyčia krikščioniškųjų bažnyčių tarpe, kitos, kaip reformuotos, evangelikų bažnyčios, daugiau laisvės palieka asmeniniam tikinčiųjų jausmui ir subjektyvinei tiesos interpretacijai.

Žinoma, tas ar kitas bažnyčios pobūdis, viena ar kita jos esmės pakraipa turi įtakos ir jos santykiui su valstybe. Yra bažnyčių, kurios ieško valstybės globos, yra tokių, kurios tą globą atmeta ir reikalauja sau socialinės hegemonijos bei valstybės patarnavimų, yra ir tokių, kurios vengia bet kurio ryšio su valstybe.

Worms ir Esmein apie pirmykščios bažnyčios pobūdį.

Apie grynai socialinę pačios tikybos (religijos) esmę ir ypatingai apie senovės tikybos socialinį vaidmenį ž. René Worms — „Philosophie des Sciences Sociales" III tomas, 1920 m., 163—179 pusl.

Apie bažnyčios ir valstybės santykių evoliuciją ir šių santykių formas ž. Esmein — „Eléments de Droit Constitutionel"; VII laidos II tomas, 1921 m., 601 ir kiti puslapiai; taip pat daug medžiagos šiuo klausimu to paties (Esmein) „Cours élémentaire d'Histoire du Droit Français", XV laida, Recueil Sircy, 1925 m.

Esmein ypatingai skiria įvairias tautines senovės tautų tikybas nuo krikščionių tikybos ir bažnyčios ir apie tas tautines tikybas tarp kito ko pareiškia štai ką:

„Senovės bendruomenių tikybos vaidino svarbų vaidmenį kolektyviniame šių bendruomenių gyvenime, vadovavo visiems viešojo gyvenimo aktams. Bet jos buvo grynai tautinės; dvasiškija buvo neskaitlinga; svarbiausia gi, kad tikybos, dažnai jos buvo net priešingos bet kuriai moralei. Jų apeigos buvo skiriamos tiktai tam, kad nušalintų nuo žmonių dievų rūstybę ir suteiktų žmonių darbams galingą dievų paramą bei globą.

Joms visiškai nerūpėjo morališkai ir politiškai auklėti piliečiai..." (Esmein — op. cit., 604 pusl.).

Tuo tarpu Worms apie tą patį šiaip pasisako, „Gilus tikybos pobūdis yra iš esmės socialinis. Tikyba yra kolektyvinis fenomenas ir tai šiuo ypač atžvilgiu jos mokslinis pažinimas pareina nuo sociologijos darbų... Jeigu mūsų laikais tikybos veikimas visose socialinėse srityse yra žymus ir svarbus, tai yra pagrindas manyti, kad senovėje jisai buvo dar daug ryškesnis. Tai yra faktas, kuris rodos yra bendras visai baltųjų žmonių rasei: pradžioje tikyba viešpatavo visoms žmogaus proto funkcijoms. Jos visos turėjo iš karto tam tikrą tikybinę formą ir todėlei sakoma, kad, bent tam tikra prasme, visos žmogaus proto funkcijos esančios kilusios iš tikybos. Visose visuomenėse, įkurtose baltosios rasės žmonių; Egipte, Chaldėjoje, Judejoje, Arabijoje, Persijoje, Indijoje, Graikijoje, Italijoje, Galijoje ar Germanijoje, mes iš tikrųjų, bent jų pradžioje, randame kunigo rankose koncentruota visa tai, kas liečia dorovės ir mokslo kūrybą ir skleidimą...

„Tačiau tokie patys faktai aiškėja ir pas šios dienos laukinius ar pusiau laukinius žmones, pas Afrikos ir Okeanijos negrus, taip pat ir labiau civilizuotose geltonosios ir raudonosios rasės tautose. (*Worms* — op. cit., 168—169 pusl.).

Čia pastebime lyg prieštaravimus tarp Esmein'o ir Worms'o tvirtinimų. Esmein pabrėžia ypač praktiškąjį pirminės tikybos patarnavimų tikslą, jos socialinį utilitarizmą, kuris viešpatauja ir slopina dorovės (moralės) sumetimus. Worms gi yra linkęs manyti, kad pati dorovė kylanti kaip tik iš tikybos, kuri tokiu būdu buvusi moralės auklėtinė. Aš manau, kad abi nuomonės galima sutaikinti, jei mes tiktai priimsime tėzę, jog moralėje taip pat gali glūdėti socialinis utilitarizmas. Senovės tikyba apsaugoja ir apdraudžia socialinį bendravimą dievų atžvilgiu, organizuodama šiam tikslui kultą ir apeigas; bet šis apdraudimas turi ir žmones (valdinius) sulaikyti nuo veiksmų, ardančių ir kenkenčių esamai santvarkai; tad dievų galia ne tiktai sudaro išorinę jėgą, kurią kultas ir apeigos turi šiaip ar kitaip pakreipti, bet ir jėgą, kurią pati visuomenė per savo dvasiškiją gali disponuoti tam tikriems žmonių jausmams auklėti bei plėsti, o kitiems slopinti ir sudrausti. Čia kaip tik atsiranda dirva tikybinei utilitarinei socialinei moralei steigti ir skleisti. Tai dar nėra moralė absoliutinė ir humanistinė, bet moralė barbariška ir tautinė, susipynusi su pirmykščia sociališkai utilitarine tikyba.

25. Politinės partijos. Asmens ambicijos ir intrigų partijos; joms plėstis sąlygos.

Apie nacionalines tautas ir joms giminingas etnines grupes, sudarančias nacionalinių tautų šaknis, mes čia tuo tarpu nekalbėsime, nes tuojau su šiuo klausimu susitiksime skyriuje, pavestame nacionalizmui.

Tad, iš mūsų paminėtų socialinių junginių, kurių veikimas ypatingai palyti valstybę, lieka paminėti politinės partijos ir šiaip dirbtinio pobūdžio draugijos bei sąjungos.

Kai dėl politinių partijų, kurių reikšmė, ypač demokratinės santvarkos valstybėse, o jau ypatingai parlamentariniame konstituciniame rėžime, yra labai svarbi, tai dažniausia jos būna apibūdinamos, kaip grynai dirbtinio pobūdžio draugijos, jungiančios vienodų pažiūrų ar nusistatymo žmones, susijungusius veikti šiuo nusistatymu viešuosius santykius ar viešąją tvarką. Man, tačiau, rodos, kad politinių partijų esmė yra daug gilesnė ir sociališkai sudėtingesnė.

Tiesa, atsitinka kartais, kad politinė partija laikosi grynai ją sudarančių narių asmenimis, be jokio gilesnio ryšio su tuo arba kitu socialiniu judėjimu, su tuo arba kitu visuomenės socialiniu sluoksniu. Ypatingai atsitinka, kad ryškūs asmenys, kuriems būna persiaura įvairiuose esamuose partiniuose kadruose arba kurie partinės drausmės nepakenčia arba nepajėgia savo asmeninėmis pažiūromis pakeisti nusistovėjusiųjų senosios politinės partijos palinkimų ir programinių principų, su savo mokiniais ir ištikimais draugais įkuria naują grynai asmeninės įtakos ir autoriteto partiją (pilsudskininkai Lenkijoje, voldemarininkai Lietuvoje). Šitokios asmens ambicijos, asmens intrigos arba intrigų partijos bei partinio plauko draugijos gali kartais laikinai turėti didelės įtakos, jei jos yra kilusios žymaus ir energingo žmogaus vardu, jei jų vadas yra populiarus, o jos pačios yra gerai organizuotos ir veiklios.

Reprezentacinėje demokratijoje ir prancūziško parlamentarizmo režime, ypač veikiant proporcinei rinkimų sistemai, išplečiančiai politinių partijų skaičių ir sudarančiai patogias aplinkybes įvairioms smulkioms politinėms efemeridoms reikštis ir žydėti, — tai yra reiškinys gana paprastas; partijos ir frakcijos būna steigiamos tam, kad patenkintų vieno kito žmogaus „veikėjo" ambicijas, kad patarnautų jo karjerai, duotų jam pagrindo derėtis su kitomis smulkiomis partijėlėmis valdančiajai daugumai parlamente sudaryti ir ministerių portfeliams paskirti. Yra partijų, kurių visas gyvenimas ir „veikimas" tuo tiktai ir yra pateisinamas; jos savo programa, savo idėjiniu bagažu, savo politiniu nusistatymu beveik niekuo nesiskiria nuo artimiausių joms partijų; kartais tą skirtumą sudaro tiktai

kažkoks išpūstas niuansas, kažkokia tuščia frazė, kažkoks neesminis reikalavimas ar tiesiog metodo triukas, dėl kurio nebūtų vertėję skirstytis; aišku, kad suskirstymo priežastis yra kitokia, kurios tačiau programoje ir „idėjose" per tiksliausiąjį mikroskopą nepastebėsi.

Kadangi proporcinėje rinkimų sistemoje mandatai suskirstomi paduotų balsų proporcijomis, tai tokie politinių „veikėjų" būreliai, kurie dėl savo asmeninių pažinčių, dėl savo kartais vietos padėties, dėl savo papratimo demagogiškai veikti, dėl apsukrumo, kuriuo jie sugeba įsibrauti į vietos santykius, tikisi gauti tam tikrąjį skaičių balsų, kartais net dviejose arba keliose apygardose, bus linkę dalyvauti rinkimuose savo atskiru vardu, kaip atskiri partiniai vienetai; tiesa, tenkančių jiems mandatų skaičius bus nedidelis, bet užtai — „klein aber mein"; užtai šių mandatų šeimininkai bus jie patys, nepareiną nuo jokios drausmės, nuo jokio aukštesniojo partinio suvaržymo. Tiesa, tokiai „partijai" neužtektų narių vienam ministerių kabinetui sudaryti, bet jai to ir nereikia: ji ir nesitiki ir nenori, kad kada nors jai tektų vienai kabinetas sudaryti ir pasivadinti valdančiąja dauguma.

Jos uždavinys ir tikslas — tai nėra atsakinga pareiga valdyti; tokios partijos atsakingumo nemėgsta ir vengia jo; šitokia partija spekuliuoja kuo kitu: jos darbas — tai sui generis politinė prekyba, žinoma, prekyba prasčiausios rūšies, šmugelio ir kontrabandos prekyba; jos prekės — tai yra skirtingos frakcijos firma, tie keli mandatai, kuriuos ji disponuoja, ir kurie jai duoda kelius balsus parlamento rūmuose. Ir ten, kur parlamento sąstatas susideda iš daugybės smulkių partijų bei frakcijų ir kur jokia partija neturi aiškios daugumos, ypač jei ten veikia parlamentinis rėžimas kontinentinio ar prancūziškojo tipo, kuris daro vyriausybę visiškai pareinančią nuo parlamento daugumos, ten kiekvieną sykį, kada reikia sudaryti vyriausybę (ministerių kabinetas), turi kilti preventyvinio valdančiosios daugumos parlamente sudarymo klausimas; ši dauguma gali būti bet kuri, ji gali apimti bet kurias partijas ir frakcijas, reikia tiktai, kad bendras skaičius balsų, kuriuos disponuoja susispietusios į valdantįjį bloką partijos, sudarytų daugumą. Tad šios daugumos sudarymas — paini procedūra; smulkaus partinio sąstato parlamente ji atidaro visoms parti-

joms ir partijėlėms plačias perspektyvas; tai yra jų rugiapiūtė; kiekviena stengiasi brangiausiai parduoti būsimajai daugumai savo balsus. Savaime kiekviena laimi jau tai, kad įeina į daugumą ir tuo pačiu įgyja galimumą betarpiškai veikti parlamento darbą — įstatymų leidimą ir valdymą. Bet prie progos įvairios smulkios asmens ambicijos ir politinių intrigų partijos išsidera ir įvairias asmenines naudas savo dalyviams: kurį nors portfelį kabinete, kurį nors pažadėjimą, kurią nors koncesiją, kurį nors garbės atlyginimą...

Šitokios ambicijos, intrigų ir šmugelio partijos, kurios plečiasi nesveikoje politinėje atmosferoje, — tai socialiniai parazitai, kurių sudraudimas ir pašalinimas sudaro moderninėse valstybėse sunkią problemą. Ypatingi parlamentarizmo iškreipimai Europos kontinente, reprezentacinė demokratija ir proporcinė rinkimų sistema, sudaro patogią dirvą šiam parazitizmui plėstis.

Smulkių politinės spekuliacijos partijų skaičiaus didėjimo ryšis su reprezentacine demokratija, kontinentiniu parlamentarizmu ir proporcine rinkimų sistema.

Čia nurodomo fenomeno, smulkių partijų skaičiaus didėjimo, valdančiosios daugumos nepastovumo ir atsitiktinumo, ir jų padarinių — politinės spekuliacijos plėtimosi, rimtų socialinių reikalų slopinimo intrigų, ambicijų ir politinio karierizmo bangoje, demagogijos ir neatsakingumo augimo, — ryšis su reprezentacine demokratija ir Europos kontinentiniu parlamentarizmu yra aiškus. Iš vienos pusės reprezentacinė demokratija, mažindama tiesioginę politinę pačių piliečių-rinkikų („teisinės tautos") galią ir perkeldama politinės galios centrą iš rinkikų į išrinktuosius, o išrinktuosius darydama pareinančiais nuo politinių tarpininkų, organizuojančių rinkimus ir faktiškai valdančių mandatus, slopina sveiką pačių socialinių junginių iniciatyvą. Iš kitos pusės kontinentinis (prancuziškas) parlamentarizmas, išplėsdamas parlamento hegemoniją vyriausybei ir pamažu visiškai vyriausybę pavergdamas reprezentaciniam parlamentui, paliuosuoja pastarąjį nuo bet kurios drausmės ir didina visų jo pakrikimų reikšmę ir svarbą. Todėl šių fenomenė kritika yra ypač tų autorių keliama, kurie iš viso pasisako prieš reprezentacinę demokratiją ir prieš kontinentinę parlamentarizmo lytį. Čia priklauso iš vienos pusės tiesioginės demokratijos šalininkai, iš kitos — visuomeninės konstitucinės reformos šalininkai ir įvairūs demokratijos priešai.

Tačiau įdomu, kad ir reprezentacinės demokratijos bei kontinentinio parlamentarizmo šalininkai skundžiasi tuo pačiu ne mažiau, kaip priešai,

bet visą kaltę skiria... proporciniam atstovavimui ar proporcinei rinkimų sistemai (plg. *Esmein* — „Eléments...", VII laidos I tomas, 326 ir kiti pusl.).

26. Profesinių politikėnų vaidmuo politinėse partijose.

Partijų skaičiaus didėjimas ir įvairių asmens ambicijų arba intrigų partijų ar partijėlių greta rimtų socialinio pobūdžio politinių partijų atsiradimo ir žydėjimo sudaro taip sakant vieną šoną medalio, kuris galima pavadinti politinių partijų kriziu; pats gi šis „medalis" sudaro vieną ryškių platesniojo moderninio apsireiškimo elementų, būtent t. vad. reprezentacinės demokratijos arba ypač parlamentarizmo krizio elementą. Kitą to paties medalio šoną sudaro ir stambių politinių partijų pakrikimas, kuris reiškiasi tų partijų socialinės esmės iškreipimu asmens spekuliacijos naudai. Tai reiškiasi mažiau ar daugiau visose reprezentacinės demokratijos šalyse ir nesudaro ypatingos parlamentarizmo ligos, nes yra ir ten, kur nė parlamentarizmas nė proporcinė rinkimų sistema neveikia. Ypatingai ryškiai tatai reiškiasi USA, kur parlamentarizmas niekuomet nėra veikęs ir yra visiškai nežinomas. Ten į šį nesveiką reiškinį senai atkreipta dėmesys; jisai yra ir mokslo pastebėtas ir viešosios nuomonės pasmerktas ir įvairiais praktiškais būdais mėginamas sudrumsti, tačiau kova su šiuo klastingu fenomenu nėra lengva ir nevisur pavyksta.

Šis piktas politinių partijų šašas, šis jų vėžys, kuris slopina ir žudo socialinį jų pobūdį ir socialinę jų reikšmę — tai yra „politikano" tipas, profesinio nesąžiningo politinio spekulianto asmuo parlamentiniame gyvenime. Sudėtingas politinis bei teisinis moderninės valstybės mechanizmas, reprezentacinė atstovavimo struktūra, politinių partijų tarpininkavimas tarp piliečių-rinkikų ir atstovų, piliečių-rinkikų pasyviškumas, jų individualistinis suskirstymas ir izoliavimas demokratitjoje, jų nesugebėjimas orientuotis, iš kitos gi pusės politinių partijų organizacinis lankstumas, pasiruošimas veikti, veikimo tikslumas, sugebėjimas visa iš anksto apsvarstyti, žinoti, atsverti, daro tai, kad piliečiai su savo balsais per rinkimus virsta žaislu politinių partijų rankose.

Tame gal nieko pikto nebūtų buvę, jei partijos ištikimai tarnautų tiems socialiniams tikslams, kuriuos jos į savo programas yra įrašiusios. Tačiau toli gražu nevisumet taip yra. Lengvas darbas, įtakinga padėtis, politinė galia, galimumas daug laimėti, pasinaudojant politiniu piliečių-rinkikų balsų svoriu ir jųjų pasyviškumu, nekliudančiu partijų veikėjams daryti visai ką kitą, negu jos savo pažaduose rinkimams skelbia, vilioja į politinių partijų eiles visokio plauko spekuliantus, kurie po partijos ir jos programos vėliava, apdumdami akis naiviems piliečiams ir įkalbinėdami jiems visokias pasekas, iš tikrųjų rūpinasi visai kuo kitu: jie puikiausiai sutvarko savo asmens reikalus, daro savo ir savo draugų karjerą ir pagaliau varo pelningą įvairių patarnavimų biznį, uždirbdami patys ir suteikdami uždarbį ir skubų praturtėjimą tiems, kurie su jais susideda, tiesiog su jais bendradarbiaudami arba bent pro pirštus į jų darbelius žiūrėdami ir tuo jų dėkingumą realizuodami. Ir galų gale politinė partija paverčiama nešvarių biznių įmone, kurioje burelis profesinių politikanų, susidėjęs su bureliu žurnalistų ir iš šalies spekuliantų, išnaudodami politinę tam tikrų socialinių visuomenės grupių jėgą ir bevaldydami ją apgaule, čiulpia valstybės lėšas, pasidalina vietomis ir pelningomis koncesijomis, sočiai ir gardžiai pavalgo viešosios gerovės pyragą, paperka viešosios nuomonės valdovus, plečia baisią korupciją ir leidžia įstatymus savo naudai, varydami tiesiog antisocialinį darbą.

Visa tai yra tiesa. Ir smulkios asmens ambicijos bei asmens intrigos partijėlės ir nesąžiningų politikanų šeimininkavimas stambiosiose partijose daro labai daug žalos tiek valstybei tiek visuomenei ir visiškai iškreipia socialinę politinių partijų esmę. Ir dėja, šie fenomenai nesudaro retos išimties. Šiuo skundžiasi ir su šiuo kovoja tosios senos ir nusistovėjusios demokratijos, kuriose piliečiai iš viso nėra tamsūs ir turi labai daug asmens iniciatyvos bei energijos, kaip USA, kur politikanų įtakos nugalėjimas ir jų pašalinimas iš politinių partijų vadovybės sudaro vieną gyviausių ir labai aktualių viešosios teisės reformos problemų. Žinoma, dar labiau tatai turi reikštis ten, kur pačių piliečių-rinkikų (teisinės tautos, atskirų socialinių grupių) pasyviškumas yra didesnis ir kur masinis politinio bei socialinio gyvenimo tempas yra silpnesnis.

Politikano („the Boss“) tema Amerikoje.

Apie šį profesinių „politikanų“ vaidmenį Amerikos prof. Lawrence Lowell šiaip sako:

„Tas faktas, kad politinės partijos sunaudoja savo veiklumą įvairiems peiktiniems darbams, Amerikoje yra tampriai surištas su buvimu tam tikrų profesinininkų, kurie verčiasi politika ir iš to gyvena... Savo įdomioje knygoje „The Promise of American Life“ Croly nurodė priežastis, dėlei kurių atsirado ši ypatinga politikanų kategorija. Jis pastebi, kad einant demokratinėmis Jacksono teorijomis, kurias tauta pasisavino, kiekvienas eilinis pilietis turįs pareigos domėtis ir veikliai dalyvauti politikoje; tačiau gyvenimui besidarant sudėtingesniam ši teorija negalinti būti praktikoje išlaikyta. Prekyba ir pramonė žymioje daly išsiskyrusios iš politikos ir kiekviena šių trijų sričių verčianti atsidavusius jai individus sukoncentruoti joje vienoje visas savo psichines jėgas; tokiu būdu kiekviena šių sričių paruošė tam tikrą profesinę veikėjų kategoriją. Croly aiškina, kaip Amerikos vietos selfgovernement (vietos savivaldybės) sistema paraginusi politinio „boss'o“ įkūrimą („Boss“ — paniekinamas populiarus profesinio politikano pavadinimas Amerikoje; mano prierašas — M. R.), kadangi šios savivaldybės funkcionavimas esąs reikalingas daugybės rūpesčių ir darbo. Reikėję žmogaus šiam reikalui... Eilinis amerikietis negalėtų politikai pavesti tiek laiko, kiek jo reikalauja tinkamas šios sudėtingos mašinos veikimas; tad pamažu, įvairiose šalies srityse, išaugo tam tikroji politikanų rasė, kuri visą savo laiką paveda kandidatams į įvairias vietas siūlyti ir rinkti. Šiuo būdu išrinkti valdininkai iš tikrųjų yra atsakingi ne tautai, bet tiems, nuo kurių pareina jų išrinkimas.

„Nors boss ir jo veikimo metodai jau yra daugybės rašinių ir įdomių politinių studijų gvildenami, vis dėlto politinis filosofas dar turi daug žalios medžiagos ir daug motyvų sekti šios socialinės kategorijos tipo plėtimosi istoriją, analizuoti tikrą jo galios tūrį ir ribas ir tiksliau išaiškinti jo santykį su tomis konkrečiomis sąlygomis, kuriose jis gyvena ir veikia. Jo draugų nuomone, jei jo gyvenimas yra daugiausia parazitinis, jis vis dėlto nesąs kenksmingas. Atvirkščiai, įtaka, kuria jisai naudojasi savo klijentų tarpe, remiasi ypač jų įsitikinimo, jog jis esąs centras svarbios labdaringos įstaigos, kuri aprūpina jųjų reikalus, sumažina jų skurdą ir suskirsto jiems kažkokios dosnios viešosios apvaizdos dovanas. Jie nemato, kad šios gėrybės jiems yra teikiamos bendruomenės sąskaiton ir galų gale kenkiant daugumai tų pačių, kurie jos gauna. Ji taip pat nemato ir nenusimano, kad viešųjų reikalų valdymas, pagrįstas privatiniu favorizmu, vadinasi, ypatingu kai kurių privatinių reikalų išsiskyrimu ir globojimu, būtinai veda į korupciją ir kad korupcija visuomet yra naudinga tiktai turtingiesiems ir žiauriesiems, kurie gali apmokėti jų reikalaujamas išimtis ir dovanas. Boss'o sąjunga su blogai įgytu turtu yra tiek pat naturali, kiek apgailėtina... Vienas faktas yra tikras. Svarbiausias boss'o vaidmuo — tai nėra viešosios nuomonės padarinių skleidimas; jisai neformuluoja klausimų viešajai nuomonei spręsti. Išskyrus tuos atsitikimus, kai šie klausimai

tiesiog veikia jo galią arba kai jie palyti privatinius reikalus, iš kurių jisai gali laukti, jis, jei tiktai gali, šių klausimų nejudina.

„Kol jam leidžiama ramiai vykdyti savo profesiją, jam labai mažai rūpi bendroji politika arba įstatymų leidimas, liečiąs viešąją gerovę; jis yra ypač susirūpinęs smulkmenomis, nepaliestomis bendrosios nuomonės, kaip smulkių apmokamų vietų paskirstymas ir įvairių didesnių ir mažesnių privilegijų pavedimas, žodžiu, jisai dirba užkulisinių plačios publikos nepastebimą darbą. Tai iš tikrųjų yra politinis makleris, bet makleris, kuriam ne tiek rūpi tikrosios viešos nuomonės laimėjimas, kiek pelno savo asmens naudai realizavimas". (ž. Lawrence Lowell — „L'Opinion publique et le Gouvernement Populaire", Albertinos Jèze vertimas į prancuzų kalbą, Paris, Marcel Giard, 1924 m., 103—106 pusl.).

Profesinio politikano ar „boss'o" tema yra plačiai svarstoma Amerikos publicistikoje; „boss'as" yra laikomas demokratijos piktžole, kuri plečiasi reprezentacinėje demokratijoje ir savo padariniais klastoja jos išdavas.

Štai Lawrence Lowell'o nurodomoji literatūra apie „Boss'ą": Henry Champernoron (pseudonimas, iš tikrųjų D. Mes. Means) — „The Boss" (Machiavelli'o „Il Principe" pamėgdžiojimas); Francis C. Lowell — „The American Boss", straipsnis žurnale „Atlantic Monthly" 1900 m. rugsėjo mėn.; plg. atitinkamos vietos šiuose rašiniuose: Bryce — „La République Américaine" (vertimas iš anglų į prancuzų kalbą), Ostrogorski — „Democracy and the organisation of Political Parties", II tomas, Hart — „Actual Governement in the United States".

27. Politinių partijų funkcija individualistinėje visuotinio ir lygaus balsavimo demokratijoje.

Tačiau, konstatuodami visa tai ir nerasdami reikalo, kaip kad dažnai daro mūsų demokratijos gynėjai, slėpti ir neigti liudnus partinės korupcijos faktus, kuriuos kelia moderninė demokratijos kritika ir kuriuos Vakaruose, ypač Amerikoje, kelia ir stengiasi tikromis reformomis pašalinti patys demokratijos šalininkai, mes vis dėlto mano supratimu būtume paklydę, jei imtume dėlei to kaltinti ir smerkti iš viso politines partijas. Kad politiniai plėšikai sugeba kartais pasinaudoti politinėmis partijomis savo spekuliaciniams asmens tikslams arba, kad esant tam tikroms aplinkybėms ir veikiant tam tikram rėžimui tam tikromis teisinėmis institucijomis, ima politinių partijų glėby reikštis nesveiki asmens ambicijų bei intrigų reiškiniai, tai, deja, tiesa; šitie apsireiškimai sudaro politinių partijų demokratijoje ligą, jie rodo, kad politinės partijos yra kažkokių piktų bakterijų užkrečiamos ir reikalingos socialinio ar teisinio gy-

dymo, gal net chirurginės baudžiamosios teisės operacijos, o gal tiktai tam tikro sveikesnio viešosios teisės režimo, kuris galėtų būti pasiektas reformavus kai kurias institucijas, bet tai dar nėra įrodymas, kad toji liga — tai esančios demokratijoje kaip tik pačios politinės partijos. Kitaip sakant, aš manau, kad politinės partijos serga nurodytais apsireiškimais, bet nemanau, kad tai demokratija serga liga vadinama politinėmis partijomis. Ir man rodos, kad labai klysta tie, kurie, ieškodami vaistų prieš nurodytus apsireiškimus, siūlo panaikinti politines partijas. Jie man truputį primena tą žmogaus bičiulį mešką, kuri norėdama miegantį draugą apsaugoti nuo musių įkandimų, paėmė didžiulį akmenį ir sviedė jį į draugo kaktą, pasiryžusi nužudyti musę. Ar musė tapo nužudyta, to mes tikrai nežinome, bet užtai žinome, kad nelaimingas meškos draugas neteko gyvybės.

Reprezentacinėje ir individualistinėje visuotinio ir lygaus balsavimo demokratijoje politinės partijos yra neišvengiamos ir jos atlieka labai svarbią ir naudingą visuomeninę funkciją. Valdančioji teisinė tauta jokios socialinės konstrukcijos neturi; tai tiktai individų rezervuaras arba baseinas. Tačiau valstybės valdžią veikia ne tiek individai, kiek socialiniai junginiai, kurie demokratijoje formališkai nėra politinių teisių subjektais. Tad žmonės, dalyvaują teisinėje tautoje, negali valdžios atžvilgiu reikšti savo socialinio nusistatymo per tuos socialinius junginius, kurių nariais jie yra; šių junginių tiesioginiai organai, kaip tokie, veikti už piliečius-rinkikus, atstovaudami jiems sociališkai-politinėje srityje, negali. Patys gi piliečiai-rinkikai, būdami socialinių grupių ir korporacijų dalyviais, vis dėlto dažnai patys vieni, veikdami skyrium, nesugeba susiorientuoti ir nuosekliai savo grupinį socialinį nusistatymą, reikalą ar tikslą suvokti, pagauti ir savo balsu pareikšti; jie yra reikalingi socialinio patarnavimo, socialinės konsultacijos, socialinio rūpintojo. Be šios pagalbos, be tvirto ramsčio, palikti savo jėgoms, izoliuoti, jie blaškosi, veikiami įvairių atsitiktinių agitacijų, demagogijų ir įkalbinėjimų, nieko tikrai nenusimanydami ir pagaliau patys įklimpsta į visokių priešingų protavimų balą, moja ranka ir skuba bėgti nuo visos politinės painiavos arba balsuoja nesąmoningai, įsakytiniai, toks jų balsas būna be jokios socialinės vertės, grynai empirinis, jų pačių socialiniam nusistatymui priešingas.

28. Politinės partijos, kaip socialinio veiksnio reakcija į individualistinę demokratiją.

Šios socialinės konsultacijos ir pagelbos, šio socialinio ramsčio spragą ir užpildo politinės partijos. Jos ima tarpininkauti tarp izoliuotų piliečių-rinkikų, jungti juos tam tikrais socialiniais obalsiais, o vėliau, kada jau rinkimų procesas yra baigtas, tęsti socialinį atstovavimo pobūdį, būtent, tvarkyti ir prižiūrėti atstovų veikimą. Šiam darbui arba šiai socialinei funkcijai susitelkę žmonės, jeigu jie veikia tokio socialinio junginio tarnyboje, kuris pats yra organizuotas, sudarąs korporaciją, gali būti tiesiog šios korporacijos organų šiam darbui paskirti, kaip tam tikras korporacinio veikimo organas, įeinąs į bendrą korporacijos organų sistemą. Bet jeigu šiuo yra konstruojama neorganizuotos socialinės grupės funkcionalinė tarnyba, tai aišku, kad ji gali būti įvykdyta tiktai reprezentaciniu, o ne mandatiniu keliu. Tai reiškia, kad būrelis tos grupės žmonių, dažniausia jos faktinių vadų arba bent tam tikros jos funkcijos rūpintojų, grynos reprezentacijos titulu, socialinio solidarumo instituto veikiamas, pats susiorganizuoja veikti už ją ir jos naudai, kaip reprezentacinis jos organas.

Šia prasme, politinės partijos sudaro socialinio veiksnio reakciją į individualinę demokratiją ir būtent sudaro svarbią socialinę pataisą individualistinei politinių teisių konstrukcijai. Todėl šia prasme jos yra sveikintinos ir naudingos. Be socializuojančio jų vaidmens politiniai rinkimai arba kitokio politinio balsavimo reiškiniai, pagrįsti individualistinėmis asmens teisėmis ir vykdomi demokratinėje individualinės izoliacijos atmosferoje, sudarytų kažkokią negyvą operaciją ir būtų panašūs į burtus.

Politinės partijos demokratijoje — tai savotiškas precizinis socialinės esmės aparatas, įvestas į individualistinę demokratiją arba tiksliau sakant pats įsibrovęs į ją ir pritaikęs jos politines institucijas socialinio bendravimo reikalams.

29. Politinės partijos, politiniai tam tikrų pamatinių socialinių junginių organai.

Ir iš tikrųjų visos svarbiausios ir sveikos politinės partijos remiasi kuriais nors pagrindiniais socialiniais junginiais ir reiš-

kia jų nusistatymą ir jų socialinius reikalus. Jei mes įsigilinsime į įvairių politinių partijų programas, tai mes pamatysime, kad kiekviena jųjų aptarnauja kuriuos nors ar nacionalinius, ar klasinius, ar tikybinius, ar profesinius ar kitokius socialinius reikalus ir atitinkamas socialines grupes. Tai nėra tiktai suma kažkokių atsitiktinių pažiūrų, bet tiksli sociališkai funkcionalinė visuomenės kategorija, kuri yra politinės partijos atstovaujama ir aprūpinama. Šia prasme politinės partijos gali ir turi būti laikomos išvestiniais socialiniais junginiais, nesavarankiškais, tarnybiniais kurių nors kitų socialinių junginių atžvilgiu; jos sudaro anųjų lyg korporacinius reprezentacinius organus, būtent politinius jų organus, skiriamus tam tikrajai jų funkcijai, kuri demokratiškai-individualistinėje sistemoje negalėtų būti kitaip vykdoma. Ši funkcija — tai veikimas valstybės, į kurį aš anksčiau buvau nurodęs, tai nuolatinės varžytynės su kitais ir kitokiais socialiniais junginiais dėl įtakos į valstybės valdžią savo socialiniems tikslams suvalstybinti arba bent juos nuo valstybės funkcijos apdrausti. Ši funkcija, viena svarbiausiųjų gyvybės funkcijų valstybiniame rėžime, yra politinių partijų atliekama.

Tad nežiūrint visų jų ligų ir parazitinių jų funkcijos iškreipimų, politinės partijos turi labai svarbų visuomeninį vaidmenį demokratijoje. Todėl šis grynai formalinis apibūdinimas, kaip neva vienodų pažiūrų žmonių susibūrimas (draugijos), kad ir neprieštarauja esmei, bet toli gražu neišreiškia viso jųjų socialinio pobūdžio ir jųjų tikros svarbiausios visuomeninės esmės.

Kai dėl politinių partijų klasifikacijos, tai be jų klasifikacijos socialiniais junginiais, kuriuos jie aptarnauja, pav. nacionalinė lietuvių partija, bažnytinė ar tikybinė katalikų partija, klasinė proletariato partija ir t. t., pabrėžtina taip pat yra jų klasifikacija kai kuriomis jų programinės ideologijos žymėmis. Šia prasme būna pav. demokratinės, liberalinės, socialistinės, arba radikalinės, progresyvinės, centro, oportunistinės ir t. t. politinės partijos. Galima taip pat kalbėti apie reakcines, konservatyvines, pažangiąsias, revoliucines partijas.

Politinių partijų problema mokslo literatūroje.

Atsižvelgiant į svarbų politinių partijų vaidmenį moderniniame politiniame gyvenime, galima būtų laukti gausingos literatūros šiuo klausi-

mu. Tuo tarpu kažkodėl yra atvirkščiai. Politinių partijų problema tiek sociologijoje, tiek valstybės ir viešosios teisės moksle yra apleista.

Čia nurodysiu kelius įdomesnius man žinomus rašinius liečiančius šį klausimą:

Robert Michels — „Les partis politiques"; Edouard Benes — „La psychologie du partie politique", straipsnis žurnale „Revue Internationale de Sociologie" 1919 m. lapkričio-gruodžio mėn.; A. L. Lowell — „The Influence of Party upon Legislation in England and America", patalpintas „Annuel Report of the American Historical Association" 1901 m. I tome; Rohmer — „Lehre von den Politischen Parteien" ir Bluntschli — „Charakter und Geist der Politischen Parteien"; mano aukščiau cituoti Bryce'o, Ostrogorski'o ir Hart'o veikalai.

Partijų problema kiek plačiau yra gvildenama Anglų ir Amerikos mokslininkų, bet ne sociologijos, o konstitucinės teisės atžvilgiu, vadinasi, studijuojama ne tiek politinių partijų socialinė esmė, kiek jųjų organizacinė ir funkcionalinė reikšmė valstybės valdžios mechanizme. Šiose abiejose šalyse veikia t. vad. dviejų partijų sistema, kuri žymiai išplečia politinę partijų reikšmę ir galią. Ir ten iš tikrųjų valdžios mechanizmas ir veiklus konstitucinis valdžios rėžimas negali būti išaiškintas neišaiškinus politinių partijų vaidmens. Tad kiekvienas Anglų ar Amerikos (USA) konstitucinės teisės rašinys, ar tai bus platus traktatas ar rankvedys ar trumpas konspektas, paveda bent tam tikrąjį skyrių politinių partijų problemai.

30. Dvi partinio metodo sistemos. A. Daugelio partijų sistema.

Ypatingai svarbi yra partinio veikimo metodo klasifikacija dviem skirtingomis to metodo vartojimo sistemomis. Šios dvi sistemos yra: *A.* Daugelio partijų sistema ir *B.* Dviejų partijų sistema.

Būtent, kaip esame sakę, politinės partijos principą demokratijoje sudaro reprezentacinė jos tarnyba kuriam nors pamatiniam socialiniam junginiui, būtent tarnyba, suteikianti politinei partijai pobūdį organo, kuriuo tas socialinis junginys veikia valstybę ir taip sakant nukala sau tam tikrąją teisinę padėtį (būklę) valstybiniame bendravime. Kadangi socialinių junginių visuomenėje yra labai daug, tai turėtų būti labai daug ir politinių partijų. Taip ir būtų, jei kiekvieną atskirą socialinį junginį atitiktų atskira politinė partija. Bet kadangi politinės partijos demokratijoje turi remtis masiniu piliečių veikimu, reiškiamu ypač teisinės tautos balsavimais ir kadangi iš antros pusės jųjų funkcijos svarbiausias vaidmuo turi reikštis tautos

atstovybėje per partinę tos atstovybės sąstato dalelę-frakciją, tai daugybė tokių atskirų politinių partijų visiškai nuskęstų masėje ir neturėdamos masinio pritarimo nepatektų į atstovybę ir nepajėgtų joje įsikurti, o tos, kurios pajėgtų įsikurti, dažnai reikštųsi tokiais minimaliniais skaičiais, kurie jokios įtakos joms neduotų ir kurie paraližuotų vienas partijas kitomis. Ir viena ir kita būtų politinėms partijoms ir jų atstovaujamiems pamatiniams socialiniams junginiams nenaudinga. Todėl pamatiniai socialiniai junginiai, stengdamiesi naudotis politinių partijų veikimo metodu, turi arba blokuotis su kitais bendroms stambesnėms kombinuotoms partijoms sudaryti arba prisišlieti prie kurių nors esamų politinių partijų, įsikūrusių stambesniesiems ir galingesniesiems socialiniams junginiams atstovauti.

Kadangi tarp įvairių socialinių junginių yra ne tiktai griežti reikalų priešingumai ir griežta kova, bet ir tam tikrų siekimų gimininguмas bei gilus funkcijų solidarumas, tai tokie įvairių socialinių junginių blokai ir partinio bendradarbiavimo kombinacijos yra ne tiktai galimi, bet ir nuolat praktikuojami. Tai yra paprasčiausias politinių partijų gyvenimo ir veikimo reiškinys.

Tačiau, nors niekur politinės partijos nėra griežtai suskaldytos atskirais socialiniais junginiais ir visur jose reiškiasi socialinių junginių blokavimasis, vis dėlto tų partijų gali būti ir gana daug. Vienur jų yra daugiau, kitur — kiek mažiau. Jų skaičiaus plėtimosi yra įvairūs veiksniai ir priežastys. Tą tvarką, kurioje šis paprastas reiškinys yra ir kuri nenumato jokio tikslaus politinių partijų skaičiaus aprėžimo, mes ir vadiname „daugelio partijų sistema".

31.. B. Dviejų partijų sistema.

Tačiau yra kraštų, kuriuose socialinis bendravimas ar socialiniai junginiai politinių partijų atžvilgiu laikosi ypatingos taktikos, pasiskolintos iš karo technikos ir besireiškiančios tuo, kad blokavimosi procesas yra išplėstas ligi pačių logingų savo ribų, kurių jis jau peržengti jokiu būdu negali: tai yra dviejų partijų sistema. Čia viskas, kas yra artima, jungiasi, kas prie-

šinga — skirstosi ir galų gale gaunama du didžiuliu bloku vienas prieš kitą, du priešu ir daugiau nieko. Vaizdas yra aiškus, sąlygos veikimui griežtos, bet patogiausios vaisingam darbui. Principas čia yra aiškus: bet kuris veikimas yra reikalingas nuoseklumo, kategoringumo ir drausmės. Kas nori veikti ir žino ko jam reikia, tas tarp kovojančių turi pasirinkti su kuo ir prieš ką jisai dėsis.

Imkime paskutinio Didžiojo Karo pavyzdį. Karo dalyvių buvo daug. Ir nors kiekvienas jųjų dalyvavo Kare savo sumetimais, kurie galėjo būti nevisiškai vienodi ir suderinami, vis dėlto jie visi aiškiai ir kategoringai susiskirstė dviem, bet tiktai dviem, priešingomis šalimis, prisiimdami vienintėlį savo klasifikavimosi kriteriumą šį: prieš ką (bet ne: už ką) kovoja? Jei Italija ir Serbija iš esmės didžiausieji politiniai priešai šiame kare kovojo prieš Austriją, tai jos abi buvo toje kariaujančioje šaly, kuri apėmė visus Austrijos ir jos sąjungininkių Vokietijos, Vengrijos, Bulgarijos bei Turkijos, priešus, nors joms galėjo būti aišku, kad žymioje savo reikalavimų daly Serbijos siekimai griežtai prieštarauja Italijos siekimams (pav. Dalmatijos likimas ir t. t.) ir kad prieš tų priešingų siekimų konfliktus artimiausioje ateity Italijai galėsianti būti naudinga Vengrijos bei Bulgarijos draugystė. Karo laimėjimo turinys, tie gyvi laimėjimo vaisiai, dėlei kurių buvo dalyvauta Kare, buvo arba galėjo būti skirtingi ir priešingi, bet jųjų titulas, jųjų sąlyga — tai buvo Karo laimėjimas, o tat buvo vieninga ir bendra. Kad ir galėjo Italija branginti Vengrijos bei Bulgarijos vaidmenį prieš Serbiją, vis dėlto ji, Italija, pati kariaudama su Austrija ir reikalinga ją nugalėti, turi įeiti į tą pačią Karo šalį, kurioje buvo ir Serbija, ir negalėjo įeiti į tą šalį, kurioje buvo Vengrija bei Bulgarija, nes tada ji būtų nekariavusi bet rėmusi Austriją.

Tokia yra tikrojo karo logika. Nugalėjimo reikalas slopina čia visa kita, kurioje visos kovojančios prieš tą patį priešą jėgos suliejamos į vieną galingą jėgos bangą, tiek vienoje, tiek kitoje kovos pusėje. Ten, kur ši Karo technika yra nusistovėjusi ir politinės kovos metoduose, ten socialinių junginių reprezentacija jų politiniam valstybės veikimui reiškiasi iš viso dviem didelėmis kovojančiomis politinėmis partijomis, kurių kiekviena sudaro visos eilės įvairiausių socialinių jėgų federacinę santvarką. Ir nors kartais, o gal ir visumet, mes ir čia už-

tinkame greta dviejų didelių politinių partijų vieną-kitą arba net ir kelias smulkias partines organizacijas, nes tarp daugybės socialinių junginių pasitaiko tokių, kurie dėl savo ypatingos skirtingos padėties nei su vienu nei su antru bloku nieko bendro rasti negali ir turi gyvuoti greta dviejų skyrium, kaip kad pav. Airių-nacionalistų partija Angluose prieš Didįjį Karą nesutapusi nė su tori nė su vygais, o vėliau nė su konservatoriais nė su liberalais, tačiau šiuose kraštuose didžiajai politinės evoliucijos vagai lemiančios reikšmės turi kaip tik nuolatinis dviejų stambių partijų varžymasis.

Dviejų politinių partijų sistema yra ypatingai įsigalėjusi Anglo-Saksų valstybėse. Ji yra žymi USA ir ypač Anglijoje. Ji sudaro sui generis politinės technikos metodą, kuris kartais yra tiek susiję su tam tikrais konstitucinės teisės nuostatais, kad jisai tiesiog sudaro vieną svarbiausiųjų paties veikiančiojo konstitucinio rėžimo ramsčių. Mes tai pastebėsime ypatingai Anglijoje. Todėl ši politinių partijų organizacinė sistema yra ypatingai minėtina. Ši sistema, rodos, negali būti teisės nuostatais įkurta; ji nėra dirbtinė; ji pareina nuo tam tikro socialinio bendravimo būdo, nuo tam tikrų visuomenėje nusistovėjusių tradicijų, tam tikros socialinės drausmės junginiuose ir gal tam tikro pragmatinio irracionalizmo, kuriuo teisingai ar neteisingai didžiuojasi patys Anglai.

Europos kontinente dviejų partijų sistema niekur ir niekuomet nesireiškia taip kategoringai, kaip kad Angluose. Čia viešpatauja daugelio partijų sistema su visais savo netobulos technikos padariniais. Ir tiktai, labai retai mes čia užtinkame šiokį tokį palinkimą į dviejų partijų sistemą (pav. Belgija).

a. Trečiosios partijos atsiradimas dviejų partijų sistemoje.

Labai įdomiai ir teisingai įvertina „dviejų partijų sistemą prof. A. Lawrence Lowell („L'opinion publique et le Gouvernement Populaire"):

„Iki šiol, sako jis 81 puslapy, mes kalbėjome taip, lyg kad būtų buvusios iš viso tik dvi partijos vienoje valstybėje; taip iš tikrųjų yra paprasta padėtis Anglijoje ir Amerikoje; jei šiose dviejose šalyse kartais iškildavo trečioji partija, tai visuomet ji greitu laiku suirdavo arba pamažu dalimis sutirpdavo dviejose gretimose stipriose grupėse. Tai pareina nuo praktiškojo šiose šalyse politikos pobūdžio, nuo reikalo jungti jė-

gas kabinetą apginti arba pageidaujamą prezidentą išrinkti ir nuo aiškaus pajautimo, kuris ypač yra gyvas tautose, Pripratusiose naudotis self-governement, kad esą nenaudinga balsuoti su bejėgia mažuma...".

Prie progos pastebėkime, kad trečiosios stambios partijos staiga atsiradimas dviejų partijų sistemos šalyse, į kurį čia nurodo Lowell, laikydamas jį atsitiktiniu ir pereinamuoju reiškiniu, iš tikrųjų Anglijoje jau kelis sykius buvo pasireiškę. Ir kaip tik tai pasireiškė Anglijoje dar sykį mūsų laikais, kai nuo 1924 m. greta dviejų senųjų klasikinių partijų, konservatorių ir liberalų, išaugo nauja stambioji „Darbo partija", buvusi iki tol smulki nežymi grupelė, o dabar prašokusi mandatų skaičiumi liberalus. Žurnalistai ir Europos kontinento politikai yra linkę iš šio fakto daryti griežtas išvadas ir skelbti klasikinės anglų dviejų partijų sistemos mirtį. Tačiau kažin, ar neteisingesnis bus trečiosios partijos Anglijoje atsiradimo įvertinimas šiuo Lowell'io diagnozu. Tai reiškia, kad trečiosios partijos fenomenas būtų tiktai atsitiktinis ir laikinasis ir kad viena trijų partijų (nors ir nebūtinai, kaip mano Lowell'is, kaip tik trečioji, nes gali būti ir viena dviejų senųjų) išnyksianti, sutirpdama dalimis dviejose gretimose o tada vėl būsianti atstatyta klasikinė dviejų partijų sistema. Artima ateitis šį klausimą išspręs. Aš linkčiau manyti, kad Anglai palaikys senąją dviejų partijų sistemą ir kad trečioji stambi partija suirs. Praeity (XIX amžiuje) jau sykį taip buvo atsitikę, kai senąją tory ir vygų partijų klasifikaciją sutrukdė liberalų atsiradimas: dviejų partijų krizis tada pasibaigė vygų fuzija su tory naujoje konservatorių-unionistų partijoje ir kai kurių vygų likučių įterpimu į liberalus.

Trečiosios stambios partijos atsiradimas gal nėra visiškai atsitiktinis. Dažniausia jis pastebimas sąryšy su gilia politinių rinkimų reforma, kai į teisinę tautą (į piliečių-rinkikų kolegiją), praplečiant politinio balsavimo teisę, įleidžiama naujas ryškus socialinis sluoksnis. Šitaip savo laiku buržuazijos įsigalėjimas piliečių-rinkikų tarpe iškėlė naują grynai buržuazinę liberalų partiją; plačiosios liaudies, tad ypač moderninio pramonės proletariato įžengimas į piliečių-rinkikų kolegiją staiga padidino Darbo partijos jėgas. Tačiau esant dabartinei piliečių-rinkikų sąstato socialinei struktūrai, tenka laukti ne Darbo partijos smukimo, bet pereinamosios, reiškia, liberalų, partijos iš dalies susiliejimo su konservatoriais į vieną antisocialistinį buržuazinį bloką, apimantį ir visus senosios feodalinės (land-lordų) visuomenės likučius, ir iš dalies kairesniųjų „liberalinės" buržuazijos sluoksnių įterpimo į Darbo partiją.

b. Dviejų partijų sistemos įvertinimas tiesioginės demokratijos atžvilgiu.

„Dažniausiai kontinentinės Europos rašytojai, tęsia Lowell, yra įsitikinę, kad partijų daugybė reiškianti didesnį politinį subrendimą ir kad tai esanti būklė, į kurią žengia visos tautos... Galima pasakyti, kad partijų daugybė tiksliai reiškianti tautos valią, negu ją reiškia visų piliečių pasiskirstymas į dvi stovyklas.

„Bet valdymo menas nėra idealinis menas ir liaudies nuomonės srovės negali visiškai su niuansiniu tobulumu pasireikšti. Ši pastaba įveda į problemos sprendimą naująjį veiksnį. Jau buvo pastebėta, kad, konkrečiam klausimui galutinai išspręsti, individų grupė teturi tik du alternatyvu: grupė tegali atsakyti tiktai „taip" arba „ne" į patiektą jai pasiūlymą. Tada grupė turi pasidalinti į dvi priešingas partijas; tai ir vyksta, ne tiktai tam tikriems pasiūlymams priimti, bet taip pat tokiems darbams; kai prezidento išrinkimas arba ministerių kabineto palaikymas".

Nurodydamas toliau, kad Šveicarija yra vienintėlė valstybė, kurioje nėra žymaus skirtumo tarp valdančiųjų ir opozicijos ir kurioje valstybės valdymo ir administracijos darbe dalyvauja įvairių partijų žmonės, priklausą tiek daugumos, tiek mažumos partijoms, ir rasdamas, kad ši Šveicarijos būklė sudaranti tikrą išimtį, kurios nesą galima išplėsti į kitas valstybes, nes visur kitur valdymas esąs grynai partinis, vykdomas valdančios partijos arba partijų koalicijos, nedalyvaujant opozicijai, L o w e l l toliau iškelia labai įdomų klausimą, teisingai nurodydamas, kad tarpinio valdymo mechanizme, kuris šiandien visur išskyrus Šveicariją viešpatauja, dviejų partijų sistema yra toji, kuri įgyvendina tiesioginę demokratiją; tai įvyksta todėl, kad tiktai šioje sistemoje piliečiai rinkikai gali tiesiog rinkimais spręsti, kuriai partijai ir kuriems žmonėms teks valdyti, o tuo pačiu rinkimais jie suteikia išrinktiesiems mandatą ne tiktai dalyvauti atstovaujamame organe, bet ir valdyti ir vykdyti jų programoje ir rinkimų šūkiuose skelbiamas reformas. Ši Lowell'io pastaba yra labai teisinga. Kai mes III-me šio rėžimo tome studijuosime Anglų moderninę konstitucinę teisę (iš dalies ir II-me tome, kai studijuosime tiesioginį ir reprezentacinį valdymą), tai mes turėsime progos įsitikinti, jog iš tikrųjų dviejų partijų sistema organizuoja tiesioginę demokratiją ir atgaivina imperatyvinį mandatą savotiškais metodais, skirtingais nuo šveicariškų ir amerikoniškų iniciatyvos, referendumo, liaudies veto ir panašių institucijų.

„Remiantis paprasčiausiu moderninės politikos pastebėjimu, sako Lowell, reikia laikyti faktu, kad didelė demokratinė valstybė, net jei ji tai norėtų, vis tiek negalėtų išvengti partijos valdymo (partinės valdžios). Konstatavus tai, tuojau kyla klausimas, kas gi paskirs valdančiąją partiją ir kas tuo pačiu nustatys valstybės politikos kryptį? Kai iš viso yra tik dvi partijos — tai liaudis per bendrus rinkimus paskirs valdančiąją partiją. Tada piliečių-rinkikų kolegijai patiekiama du alternatyvu, tarp kurių ji išrenka vieną... Tai iš esmės klausimas: „taip" ar „ne". Bet kai yra kelios politinės grupės, tai iš viso nėra tokio klausimo, į kurį liaudis galės atsakyti „taip" ar „ne" metodu. Liaudis negali nutarti, kuri daugelio grupių turės valdyti, nes tai pareina nuo kombinacijų arba koalicijų, sudaromų pačiame atstovybės organe, kaip jau pastarasis bus susirinkęs.

Pavyzdžiui Prancuzijoje dažnai atsitinka, kad parlamento kadencijos metu be jokio piliečių-rinkikų kolegijos atsiklausimo susidaro nauja valdančioji politinių grupių koalicija, labai žymiai keičianti vyriausybės sąstatą ir politiką. Tuo pačiu, politinių partijų skaičiui didėjant, tautos įtaka į

valdančios partijos pasirinkimą ir į vykdomąją politiką mažėja, o didžiausia yra ši įtaka ten, kur iš viso yra dvi konkuruojančios partijos. Kelių politinių grupių buvimas gali sudaryti parlamentą, kuris sudėtingą tautos nusistatymą atvaizduoja tiksliau, negu dviejų partijų parlamentas; gali būti, nors gali to ir nebūti, kad įstatymų leidžiamasis šitokio parlamento darbas bus geriau pagalvotas ir atsargus; bet ši partijų daugybė neduoda viešajai nuomonei tokio galimumo betarpiškai veikti valstybės valdžią, partijos-tarpininkės skiria įstatymų leidimą nuo viešosios nuomonės. Tačiau šiuo atžvilgiu Europos kontinento parlamentuose galime pastebėti augantį grupių koalicijų pastovumą, labai ryškią tendenciją blokuotis ir siūlytis piliečiams-rinkikams, kaip partijų federacijas, palaikant arba puolant esamą valdžioje vyriausybę.

Galima drąsiai tvirtinti, kad tarp didžiųjų tautų, praktikuojančių demokratinę valdymo formą, Anglija yra vienintėlė, kurioje tauta tiesiog ir betarpiškai dalyvauja viešųjų klausimų sprendime; ji tai mažiausiame laipsnyje daro Jungtinėse Valstybėse ir dar mažiau Prancuzijoje...

Didesniojo politinių partijų skaičiaus reiškimasis Europos kontinento šalyse pareina ne nuo didesnio reprezentacinės demokratijos pamėgimo prieš tiesioginę demokratiją, bet ypač nuo to, kad politinė nesantaika remiasi labiau įvairiomis giliai įsišaknėjusiomis tradicijomis, negu nuomonės skirtumais einamųjų reikalų atžvilgiu... Pilnai išsiplėtojusioje liaudies valdžioje politinės partijos turėtų gyvuoti ir veikti proletariškiems tikslams įgyvendinti. Tai nėra akademijos, skiriamos abstraktinėms idėjoms reikšti; jos sudaro dalelę mechanizmo, kuriuo liaudis formuluoja ir įgyvendina savo pažiūras viešųjų reikalų klausimais... Politinės partijos iš esmės yra valdymo įrankiais... (o p. c i t., 81—86 pusl.).

32. Dirbtiniai socialiniai junginiai — draugijos ir sąjungos.

Grynai dirbtiniai korporacinio tipo socialiniai junginiai, kuriems priklauso t. vad. draugijos ir sąjungos, mūsų laikais, be abejo, sudaro skaitlingiausią socialinių junginių rūšį. Jų yra be skaičiaus ir be galo įvairių įvairiausių socialinių funkcijų. Bendra jiems yra tiktai tas, kad jie visi yra grynai dirbtiniai, statutiniai, kylą iš valingos ir sąmoningos jų steigėjų iniciatyvos, sutvarkyti, taip sakant, dedukcijos keliu aprūpinant tam tikrus kilusius socialiniame bendravime reikalus (tikslus). Pradedant ūkiškojo pobūdžio bendrovėmis su ypatingomis ir kai kuriais atžvilgiais labai skirtingomis, bet savo srity labai galingomis šios rūšies formomis, kaip akcinės bendrovės, trustai, koperatyvai, baigiant mokslo, meno, kultūros, labdarybės, sporto organizacijomis, arba ypatingomis tam tikros idėjos, judėjimo, socialinės ar moralinės reformos propagandos draugijo-

mis (įvairiausios antialkoholinės sąjungos, prohibicijos, vegetarianizmo, prostitucijos reglamentacijos panaikinimo, kovai su tuberkuliozu, su venerinėmis ligomis, su ištvirkimu, pacifistinės, Tautų Sąjungai remti ir t. t. ir t. t. sąjungos, lygos, organizacijos, draugijos), visa tai sudaro platų ir margą visuomenės pasaulį, kuriame socialinės jėgos ir socialinė energija ima reikštis ir plėstis tūkstančiais ir milijonais naujų socialinio veikimo centrų, peraugančių ir peržengiančių individualines atskirų veikėjų jėgas. Visos šios draugijos, visi šie junginiai yra šiaip ar kitaip nusistatę valstybės atžvilgiu ir stengiasi ją paveikti arba apsidrausti nuo jos imperiumo slegiančios galios. Šitos plačios socialinio organizacinio veikimo jūros mes čia ir nebandysime išžiūrėti. Jos sričių tiksli klasifikacija, kuri iš viso sunku nustatyti, ir tikslus analizas, kuris pareikalautų ištiso darbo, mums čia nėra labai svarbus. Patį socialinio jungimosi ir skirstymosi principą ir jų su valstybe santykiavimo esmę mes jau esame išaiškinę. Nieko pridėti nei atimti neturime.

33. Visuomenė nėra valstybės padengiama: tarptautiniai socialiniai junginiai.

Visa tai, ką mes čia iki šiol apie socialines grupes ir socialines korporacijas bei apie jų su valstybe santykį esame sakę, daro įspūdžio, lyg kad visuomenė būtų valstybės aprėžta, lyg kad ji būtų kiekvienoje atskiroje valstybėje atskira, uždaryta, teritorinė, kurioje visi socialiniai junginiai būtų tilpę valstybinės teritorijos sienose arba valstybės piliečių tarpe. Iš tikrųjų taip nėra.

Tiesa, socialinės korporacijos yra gana ryškiai suvaržytos valstybės rėmais. Būdamos statutinės, turėdamos tam tikrą teisinę organizaciją ir siekdamos teisinės asmenybės valstybinės teisinės tvarkos ribose, jos labiau pareina nuo valstybės ir turi skaitytis su valstybiniais įstatymais, tvarkančiais draugijų ir sąjungų steigimą, registravimą, veikimą ir t. t. Tad jos dažniausia yra įkuriamos tam tikros valstybės ribose, juo labiau, kad dažnai ir valstybė įvairiais atžvilgiais apsunkina ir varžo draugijų organizacijos ir veikimo išplėtimą į svetimą teritoriją.

Bet jau socialinių grupių atžvilgiu valstybės teritorijos sienos, nesudaro jokio varžančio veiksnio, jokios ribos, išskyrus tai, kad bendroji teisinė santvarka vienos valstybės ribose, veikdama ir patį socialinį bendravimą, gali kartais, esant dviejose ar keliose valstybėse skirtingoms socialinio bendravimo sąlygoms, apsunkinti patį tokių tarpvalstybinių simpatiškų grupių įsikūrimą. Tačiau daugybė simpatiškų socialinių grupių (pav. etninės grupės, įvairios nacionalinės tautos ir įvairios kitos) gyvuoja nuo senų laikų, kada dar esamų vietos valstybių ir jų teritorinių sienų nebuvo. Valstybių įsikūrimas, jų teritorinis persitvarkymas, jų sienų keitimas savaime nenaikina socialinės grupės, kurios dalelės gali atsidurti dviejų ir kelių valstybių teritorijose. Neturėjimas savo statutinės organizacijos ir savo teisinės asmenybės daro tas socialines grupes nepareinančiomis nuo teisinės valstybinės tvarkos ir leidžia joms toliau gyventi ir reikštis tarpvalstybinėje erdvėje. Tačiau ir socialinės grupės pasiduoda bendrojo socialinio bendravimo įtakai, nes jos yra kitų socialinių veiksnių veikiamos ir pačios juos veikia, o tuo pačiu socialinės grupės susiskirstymas tarp kelių valstybių dažniausiai pamažu ją diferencijuoja ir ilgainiui gali net ją keliomis valstybinėmis grupėmis suskirstyti.

Pavyzdžiui kuri nors etninė arba nacionalinė grupė, lietuviai arba žydai. Grupės (lietuvių, žydų) nemiršta savaime ir nenustoja savo vienumo dėl jos gyvenamos teritorijos suskirstymo tarp dviejų ar kelių valstybių. Yra Didžioji Lietuva ir Mažoji Lietuva, viena sudariusi Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos pagrindinį branduolį, vėliau įjungta į Rusijos teritoriją, pagaliau įkūrusi nepriklausomą atskirą Lietuvos Respubliką, antroji nuo kelių šimtmečių priklausiusi Vokiečių-Prūsų valstybei ir iš dalies (Klaipėdos Kraštas) susijungusi dabar su Didžiąja Lietuva. Šio suskirstymo padariniai, nors suskirstymas tęsėsi kelius amžius, nesunaikino etniškai nacionalinės lietuvių grupės. Bet vis dėlto skirtingos politinės, kultūrinės (tarp kito ko tikybinės) socialinio bendravimo sąlygos, nusistovėjusios šiose dviejose Lietuvos dalyse (Mažojoje ir Didžiojoje Lietuvoje), sudarė lyg du grupinių lietuvių niuansu: Prūsų Lietuvius („lietuvninkus“) ir Didžiosios Lietuvos lietuvius. Šis niuansinis skirtumas tam tikru atžvilgiu yra net la-

bai ryškus. Ir šiandien Klaipėdos kraštui susijungus su nepriklausomąja Lietuva, — Prūsuose, tad ir ne Lietuvos valstybės ribose, dar tebelieka lietuvių dalis, sudaranti niuansiškai skirtingą tautos grupelę. Iš kitos pusės lenkų okupuotos Lietuvos (Rytų Lietuva arba Vilniaus Kraštas) lietuviai, šiai okupacijai besitęsiant, taip pat ima diferencijuotis į atskirą niuansinę lietuvių grupę. Ir štai jie yra vieninga nacionalinė lietuvių grupė, bet joje, be savybinių etninių, kaip Žemaičiai, Aukštaičiai, Dzūkai arba Suvalkiečių Kapsai, Zanavykai, — ima reikštis ir valstybinio suskirstymo padarinių niuansai, kaip Prūsų Lietuviai, Rytų arba Vilniaus Lietuviai... Pagaliau yra be to dar Lietuvių kolonijos; Amerikos Lietuviai, Anglų Lietuviai, Rygos lietuviai...

Taip pat Žydai. Yra be abejo universalinė socialinė Žydų grupė, bet joje kiekvienos valstybės Žydai sudaro savotiškų niuansų grupę. Tai liečia ir kitas tautas.

Ir ne tiktai etninės ir nacionalinės socialinės grupės pasižymi tokiu iš vienos pusės plačiu vienos valstybės ribų peržengimu, ir iš kitos niuansiniu tipo ypatingumu kiekvienoje valstybėje, kurie atitinka iš vienos pusės platesnius ir vyriausius grupės reikalus, kuriems ji savo vieningą funkciją skiria, o iš kitos — siauruosius vietinius grupės dalies reikalus, kuriems skiriama ir atskira tos grupės dalies funkcija. Tokiu būdu susidaro du arba keli funkcionaliniai socialiniai junginiai vienos platesnės tarpvalstybinės socialinės grupės tarpe.

Tai, tačiau, liečia ir kitų socialinio skirstymosi sistemų grupes. Pavyzdžiui, proletariatas, kaip klasinė socialinė grupė. Analoginės viešojo ūkio sąlygos, vienodos gamybos rėžimas nustato ir vienodą klasinio suskirstymo konstrukciją. Kur yra įsigalėjęs moderninis kapitalizmas, ten mes visur ir proletariatą užtinkame. Jis sudaro plačią tarptautinę ir tarpvalstybinę socialinę klasę, turi savo bendrus socialinius tikslus (reikalus) ir savo socialinę funkciją, nesurištą su kurios nors vietos valstybės arba nacionalinės tautos ribomis. Šiam reikalui labai tikslus yra socialinis proletariato judėjimo šūkys: „Visų šalių proletarai vienykitės." Bet greta tos universalinės tarptautinio proletariato socialinės (klasinės) grupės arba, tiksliau sakant, joje mes konstatuojame niuansiškai skirtingus to paties proletariato

siauresnes grupes kiekvienoje atskiroje valstybėje ir kiekvienoje tautoje. Kiekvienos valstybės ir kiekvienos tautos proletariatas, sudarydamas pasaulinio proletariato dalelę, drauge sudaro sui generis siauresnę socialinę grupę, kurios socialinė funkcija turi savo ypatybių ir ypatingų tikslų šiose ypatingose socialinio bendravimo sąlygose. Ir todėl, kai klasiniai proletariato vadai ir ideologai ima klasinės grupės avangardą organizuoti tiksliam judėjimui, steigdami jam korporacinius klasinius kadrus, tai mes matome, kad šis procesas yra vykdomas kaip tik per tas valstybines arba tautines proletariato grupes, o ne iš karto visuotinio proletariato ribose. Yra įkuriamos korporacinės proletariato organizacijos valstybinės ar tautinės, o jau vėliau jos yra federuojamos į tarptautinę proletariato organizaciją.

Tačiau šis reiškinys liečia ne tiktai tą socialinių junginių kategoriją, kurią mes anksčiau esame pavadinę „socialinėmis grupėmis", bet ir tą, kurią mes vadiname korporacijomis, vadinasi, dirbtinius ir iš viso organizuotus socialinius junginius. Ir jie dažnai išeina iš vienos valstybės ribų. Tai yra išdava plataus socialinio bendravimo, kuris mūsų laikais negali būti griežtai atskiromis valstybėmis suskaldytas. Jeigu kartais valstybės įstatymai ir iš viso valstybinės teisinės tvarkos reikalavimai apsunkina tokių tarptautinių korporacijų steigimą, tai tos kliūtys yra visokiais būdais apeinamos arba korporacinė tarptautinė tam tikrų socialinių reikalų santvarka yra organizuojama tautinių korporacijų federavimu arba jų tarptautiniais kongresais ir kitokiais organizacinio kontakto ir ryšio metodais.

Bet ne tas tiktai charakteringa, kad mūsų gadynės teritorinės vietos valstybės viešpatavimo metu visuomet nėra ir negali būti griežtai valstybinėmis visuomenėmis suskirstyta ir sudaro platų socialinį bendravimą, kurio atskiri funkcionaliniai junginiai dažnai apima kelių valstybių teritorijos ir kelių valstybinių tautų žmones. Charakteringiau yra kas kita. Tarptautiniai socialiniai junginiai, kad ir išeiną iš vienos valstybės ribų, vis dėlto šia ar kita savo organizacijos ir veikimo sritimi įeina į kurios nors valstybės teisinę tvarką ir pasiduoda valstybinei drausmei. Tai vis dėlto yra socialiniai valstybinės teisinės tvarkos (valstybinio teisinio rėžimo) fenomenai.

34. Tarpvalstybinis socialinis bendravimas.

Bet yra dar viena socialinio bendravimo (visuomenės) sritis, kuri ne tiktai peržengia kurios nors vienos ar kelių valstybių ribas, bet ir peržengia iš viso patį valstybinį socialinės tvarkos principą ir mūsų civilizacijoje, kuri reiškiasi valstybinio principo viešpatavimu, lieka grynai anarchinė. Tai yra tarpvalstybinio socialinio bendravimo sritis, būtent to socialinio bendravimo, kurio subjektais yra pačios suvereninės valstybės. Santykiai tarp valstybių tebėra mūsų laikais tvarkomi lygiai taip pat, kaip būna tvarkomi santykiai tarp socialinių junginių ten, kur nėra valstybės, vadinasi, kur nėra įsikūrusi jokia vieninga viešoji galia, monopolizavusi visą jėgos persvarą ir veikianti imperium'u. Žinoma, ir čia galų gale sprendimas pareina nuo socialinių jėgų santykiavimo išdavų, kadangi čia tos išdavos nėra teisiškai kristalizuotos ir užfiskuotos tam tikra organizuota viešąja galia, tad kiekvieną sykį ad hoc jos gali būti bandomos ir tikrinamos rungtynėmis, derybomis ir karu, kurių atsitiktiniai rezultatai, pareiną nuo didesnės fizinės ar moralinės jėgos arba nuo geresnio sugebėjimo tas jėgas valdyti arba nuo įvairių sąlygų joms taikinti, nustato sutartį arba kompromisinę taiką, kaip teisinį šių santykių titulą. Derybos ir sutartys, karas ir kompromisas — štai anarchinio socialinio bendravimo principas, kuris tebeviešpatauja tarpvalstybiniame socialiniame bendravime arba valstybių visuomenėje.

35. Tarpvalstybiniai valstybinio pobūdžio junginiai: federacija, imperialistinis valstybių blokas.

Yra, tiesa, atsitikimų, kad dvi ar kelios nepriklausomos valstybės sutvarko savo santykius valstybiniu metodu, sudarydamos vyresnės rūšies valstybinę sąjungą. Ypatingai žinoma yra f e d e r a c i j a, kaip tokia v a l s t y b i n ė kelių pagrindinių valstybių susijungimo forma. Ji, kaip ir kitos valstybinių junginių ir blokų formos mums kitoje vietoje teks tiksliai išžiūrėti.

Tokie federacijos pavyzdžiai, sujungę pagrindinių valstybių grupę į vyresnįjį valstybinį junginį, tai mūsų laikais pav.

Vokiečių Reichas, Šveicarijos kantonų federacija, USA štatų federacija, pagaliau pati stambiausioji, tačiau nevisai išlaikyta ir nuosekli SSSR federacija (pastaroji jos kūrėjų laikoma ne vietos federacija, bet paruošiamaisiais būsimos visuotinės, apimančios visą žmoniją, Valstybės federacijos kadrais, tačiau federacijos, skiriamos ne valstybiniam principui žmonijos socialiniame bendravime nustatyti ir užfiksuoti, bet tiktai laikinai jį pritaikinti visos griežčiausios komunistinio proletariato diktatūros metodu kaip tik tam, kad būtų sunaikintas pats valstybinės organizacijos pagrindas ir kad išnykusios valstybės vietoje galutinai įsigalėtų laimingos žmonių visuomenės anarchija).

Be federacijos yra dar kai kurių kitokių valstybinių tarpvalstybinio bendravimo formų. Jų ryškiausia yra toks valstybinis kelių valstybių organizacinis blokas, kuris galima pavadinti imperialistiniu ir kurio pavyzdį sudaro Didžiosios Britanijos Dominionų Imperija (pastaroji evoliucionuoja į sui generis federaciją).

36. Tarpvalstybiniai blokai. Koalicijos, Entente'os; „Šventoji Sąjunga", Tautų Sąjunga.

Iš viso šią tarpvalstybinių junginių problemą mes dar mūsų rašiny užtiksime ir išžiūrėsime skyrium. Čia tiktai pažymėsim, kad greta šių federacinių ir kitokių valstybinių junginių, organizuojamų valstybiniu principu ir dažnai sudarančių evoliucinį kelią į unitarizmą, vadinasi, į kelių buvusių atskirų valstybių sutirpimą vienoje bendroje platesnėje valstybėje, mes matome platų tarpvalstybinį bendravimą, kuris jokių valstybinės organizacijos žymių neturi ir yra kaip tik grynai anarchinis. Mėginimai sutvarkyti jį bent konfederaciniu metodu, bent tiek, kad būtų išvengti karai arba kad karo fenomenas būtų kiek galima apsunkintas ir kad prieš keliantį karą būtų iškeliama didžiausioji pacifistinio solidarizmo reakcija, valstybių draugijos, „Tautų Sąjungos", ir Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Tribunolo įsteigimas, visa tai, kad ir stiprina organizacinį bei drausmės momentą tarpvalstybinio bendravimo srity ir kiek apdraudžia tarpvalstybinės (nevisiškai tiksliai vadinamos „tarptautinė") teisės imperatyvus tam tikromis jų veikimo garantijomis, o iš dalies pastaruoju laiku ir sankcijomis (nors dar la-

bai netobulomis), vis dėlto bent iki šiol, neišeina iš ribų sutarties ir kompromiso, kaip socialinio tvarkymosi metodo. Tai yra metodas grynai anarchinis.

Tokiu būdu pati socialinio bendravimo viršūnė, nepadengiama valstybinėmis socialinės tvarkos formomis ir mūsų laikais lieka anarchinė. Teritorinės vietos valstybės arba „suvereninės" valstybės principas, kuris nugalėjo Viduramžių anarchiją ir kuris iki šiol viešpatauja, neįkūrė vieningos pastovios ir visuotinės visai žmonijai „pacis" (taikos), kuri turėtų savo vieningus organus ir būtų imperiatyvinė visų socialinių santykių valdytoja ir sprendėja, pašalindama karus ir aiškiomis kategoringomis sankcijomis užtikrindama socialinę drausmę, kaip kad „pax Romana" senosios Romos Imperijos metu.

Tiesa, ir mūsų laikais būna atskiri tarpvalstybinių santykių evoliucijos momentai, kai vienos ar kelių valstybių jėga taip žymiai pakyla tarpvalstybiniame socialiniame bendravime, kad josios hegemonija suteikia jos balsui beveik sprendžiamosios galios ir kai kitos valstybės nedrįsta šiuos sprendimus peržengti arba, kad ir nepripažindamos jų, vis dėlto nedrįsta ginti savo priešingą nusistatymą karu. Tai įvyksta ypač po didelių laimėtų karų, kai laimėjusi valstybė arba laimėjęs didžiųjų valstybių blokas, Koalicija, Entente'a įgyja nepaprasto autoriteto ir galios („Šventoji Sąjunga" — „Sainte Alliance", nugalėjusi Napoleoną Didįjį XIX amžiaus pradžioje, iš dalies Vokietijos hegemonija Europos kontinento po karų su Danija, Austrija ir Prancuzais 1864—1874 m., „Entente'os ryški hegemonija 1919 m. Versalės Sutarties metu ir vėliau net pačioje Tautų Sąjungoje...) Šiuose pavyzdžiuose laikinasis ir grynai faktinis vienos ar kelių valstybių jėgos autoritetas ir hegemonija kartais tiek slėgė tarpvalstybinių santykių sritį, kad nebus perdėta tvirtinti, jog tos hegemonijos metu šie santykiai buvo tiesiog sprendžiami viešpataujančios valstybės arba viešpataujančiųjų valstybių grupės įsakymais, vadinasi, imperium'u, ir kad tada laikinai kildavo ši nauja jėga, naikinanti tarpvalstybinę anarchiją, — pasaulinė viešoji galia. Tačiau, vis dėlto, niekuomet ji neužfiksavo pastoviomis teisinėmis institucijomis ir neišėjo iš ribų laikinosios ir grynai faktinės, nesudarančios jokios teisinės santvarkos. Ir niekumet ji nebuvo visiška, visus tarpvalstybinius bendravimo narius apimanti. Šitaip, pavyz-

džiui, moderninis „Entente's“ imperializmas, kuris iš dalies ir Tautų Sąjungą savo įrankiu paversti mėgino bei sugebėjo, buvo daug ryškenis pralaimėjusių karą arba naujų valstybių, negų senų neitralinių valstybių atžvilgiu, ir pasiliko visiškai bejėgis USA ir SSSR valstybių atžvilgiu.

a. Tarptautinės bendruomenės apibrėžimas Fauchille'io žodžiais.

Vienas geriausiųjų šios socialinių santykių srities žinovų, viešosios tarptautinės teisės autoritetas Paul Fauchille („Traité de Droit International Public“, Paris, Rousseau et C-ie, Editeurs, 1922 m., I tomo I dalis), šitaip apibrėžia tą aukščiausiąjį socialinį junginį, kurį sudaro tarpvalstybinis socialinis bendravimas ir kurio nariais-dalyviais yra valstybės. Tai ir yra tas socialinis junginys, kuris teisės srity reiškiasi „viešąja tarptautine teise“.

„Jei tokiu būdu savaime valstybės yra linkusios sudaryti tarp savęs didelę ir plačią sąjungą, tai vis dėlto atskiri jos nariai netirpsta joje. Šita bendruomenė neturi visuotinės valstybės pobūdžio, kaip kad svajojo Wolf. Tai yra laisva draugija tautų, kurias jungia jųjų reikalų solidarumas. Šios tautos nepraranda nė savo atskiro buvimo, nė savo individualinio pobūdžio. Atvirkščiai...

„Ši bendruomenė arba visų vieno nuo kitų pareinamumas („interdépendance“) nenaikina valstybių nepriklausomybės, neardo jų laisvės ir lygybės. Priešingai, ji sankcionuoja šią nepriklausomybę ir šią laisvę. Be tų pagarbos santykių, kuriuos ši bendruomenė nustato tarp visų civilizuotų valstybių, būtų neįmanomas politinis gyvavimas tokių šalių, kaip Šveicarija, kurios, turėdamos mažos reikšmės materialiniu atžvilgiu, neturėtų užtenkamos jėgos apsaugoti savo tautinę nepriklausomybę nuo didžiųjų valstybių puolimo“ (op. cit., 9 pusl.).

Fauchille konstatuoja, kad šis tarpvalstybinio socialinio bendravimo junginys visuomet buvo ir tebėra toks. Jis niekuomet nebuvo virtęs valstybiniu (teisiškai imperatyviniu) ir toli gražu nėra įgijęs šio pobūdžio mūsų laikų Tautų Sąjungoje arba veikiant Nuolatiniam Tarptautinio Teisingumo Tribunolui Haagoje.

b. Fauchille'io siūlomas tarpvalstybinio socialinio bendravimo evoliucijos suskirstymas penkiomis istorinėmis gadynėmis. Pirmoji šio bendravimo gadynė: senovės valstybių santykiavimas.

Visą tarptautinių (tarpvalstybinio socialinio bendravimo) santykių evoliucijos istoriją Fauchille suskirsto penkiomis gadynėmis: I-ji gadynė apima visą senovę ligi senosios Romos Imperijos žlugimo; II-ji nuo pastarojo įvykio ligi Vestfalijos Taikos Sutarties 1648 m.; III-ji nuo Vestfalijos Tai-

kos Sutarties ligi Didžiosios Prancuzų Revoliucijos 1789 m.; IV-ji apima Didžiąją Prancuzų Revoliuciją ir Napoleono Didžiojo laiką ligi Vienos Kongreso 1815 m.; pagaliau V-ji nuo Vienos Kongreso ligi šiol.

Pirmoji gadynė nepažinojusi to tarptautinio socialinio bendravimo, apie kurį mes čia kalbame. Aukščiausias socialinis junginys, padengiąs visą socialinį bendravimą, buvusi valstybė. Tarpvalstybinis socialinis junginys, valstybių ar tautų bendruomenė, buvęs nežinomas.

Štai kaip tą būklę apibrėžia F a u c h i l l e: „Tautų izoliacija — tai vyraujanti Senovės politika. Tarp valstybių tėra tik neapykantos jausmai. Kiekviena tauta žiūri į kitas, kaip į įgimtus priešus, kurie reikia nugalėti, pavergti arba sunaikinti..." (o p. c i t., 68 pusl.).

„Romos Senato politika kitoms tautoms yra sunki. Visi karai virsta pavergimo kovomis. Visam Romos galios politiniam plėtimuisi vadovauja pasaulinio viešpatavimo valia, viešpatavimo troškimas.

„Istorinis Romėnų pašaukimas yra nesuderinamas su tarptautiniais taikingo pobūdžio santykiais. Viešoji tarptautinė teisė negali gimti ne todėl, kad mokslo sąvokos būtų netobulos, bet dėl Romos politikos...

„Su tautomis, kurios drįso kovoti savo nepriklausomybei apginti ir išlaikyti, Roma elgėsi griežtai, beveik žiauriai. Ji nekentė nė konkurentų nė lygių. Kiek siekė jos santykiai ir jos veikimas: ji nenorėjo pripažinti kitokių tautų, kaip tiktai pavergtas, ir kitokių žemių, kaip aneksuotos provincijas, kur jos prokonsulai vyko krauti milžiniškus turtus. Kaip galima kalbėti apie tarptautinę teisę ten, kur nugalėtasis yra visiškai pavedamas nugalėtojo nuožiūrai?... Tiesa, Roma pasirašė gana daug taikos sutarčių, kurias ji vėliau savinosi teisę aiškinti savo nuožiūra. Ji siuntė ir priimdavo pasiuntinius. Keli tekstai mini svetimų tautų atstovų („legati") neliečiamumą. Tačiau šie politikos diktuojamieji faktai negali būti aiškinami, kaip sudarą teisinius (juridinius) aktus, kaip tarptautinės teisės normų reiškimąsi ir taikymą. Teisė numato tarp tautų pareigų reciprocitetą (vadinasi, pareigas iš abiejų santykio pusių), kurio Amžinasis Miestas nepripažįsta. Valstybėms, esančioms už jos sienų, ji nepripažįsta jokių teisių. Pavergtų tautų padėtį ir pareigas nustato Romos įstatymas. Imperijos metu galutinai įvykdoma socialinė ir politinė Romėnų tautos vienybė. Beveik visas žinomas pasaulis klauso Cezario. Kur gi čia vieta viešajai tarptautinei teisei?" (o p. c i t., 70—71 pusl.).

c. Antroji gadynė: viduramžiai ligi Vestfalijos taikos sutarties. Tikybos ir bažnyčios vaidmuo. Suvereninės vietos valstybės įsikūrimo padariniai.

Antroji viduramžių gadynė esanti pereinamoji. Pradžioje viskas esą sprendžiama karu. Kadangi, suirus Vakarų Romos Imperijai, iš karto jokia kita pasaulinė valstybė jos vietoje nėra įsikūrusi, o iš kitos pusės socialinių veiksmų anarchijoje nėra įsigalėjusi ir vietos valstybė, tai šis karu ir smurto faktais pagrįstas anos gadynės socialinis bendravimas esąs ne tarpvalstybinis, bet tarpgrupinis ir tarpkorporacinis. Kariauja visi, kas

pajėgia: feodalai tarp savęs ir suzerenai su vasalais, miestai ir bendruomenės prieš miestus ir bendruomenes, vienos grupės ir korporacijos prieš kitas grupes ir korporacijas. Vietoje vieningos visuotinės imperialistinės valstybės, kurios viešoji galia pavergia ir monopolizuoja visą socialinį bendravimą, suvalstybindama jį ir nepalikdama jokios laisvos srities tarptautiniam (tarpvalstybiniam) bendravimui ir junginiui reikštis, dabar ima viešpatauti visiškas santykių chaosas, kuriame taip pat, nors ir dėl kitų priežasčių, negali pasireikšti vieningas tarptautinis socialinis bendravimas, kuris sudarytų žmonijos junginį.

Vis dėlto šiame ilgame laikotarpy, kuris trunka nuo V iki XVII amžiaus, įvyksta, kaip konstatuoja Fauchille, dar nauji socialiniai faktai, kurie atidaro kelią į tikrąjį vieningą tarptautinį žmonijos socialinį bendravimą, o tuo pačiu ir į viešosios tarptautinės teisės kūrybą. Šie faktai — tai a. naujos tarptautinės tikybos (krikščionija ir islamas) ir b. suverreninės vietos valstybės įsteigimas.

Pirmąjį tarptautinės tikybos veiksnį Fauchille įvertina šitaip: „Tarptautiniuose santykiuose tikyba ima vaidinti vaidmenį, kuris iki šiol neturėjo precedentų. Kadangi jos mokslas yra priešingas nuolatinei žmonių neapykantai ir kovai, tai ji pamažu sušvelnina griežtą ir laukinį žmonių santykių būdą. Jos stipri centralistinė organizacija suteikia jai nepaprasto ir sprendžiamojo autoriteto. Kai kuriuose ginčuose ji pasiūlo savo tarpininkavimą. Vadovaujant Katalikų Bažnyčiai, kurios seimai (concilia) sudaro tikrus tarptautinius kongresus, kur posėdžiauja ir karaliai bei kunigaikščiai, panaikinamos Europoje kai kurios barbariškos praktikos. Nustatoma ir palaikoma t. vad. „Dievo paliaubos“ (lot. „Treuga Dei“), kuriomis nustatoma tam tikri rėmai feodalinių ponų peštynėms ir smurto aktams. Šios Bažnyčios vado galiai besiplečiant krikščioniškų tautų sąmonėje ima augti jų politinio pašaukimo vienumo pajautimas ir pajautimas ryšio, turinčio jungti visas tų pačių vienodų tikybinių ir socialinių idealų tautas į vieną plačią bendruomenę“.

Tačiau kadangi greta Krikščionių tikybos išauga panaši tarptautinė Islamo (Muhamedo mokslo) tikyba, kuri taip pat organizuoja plačią tarptautinę tikybinę bendruomenę, priešingą krikščioniškajai, tai šis tikybinis junginys, kuris anoje gadynėje ėmė veikti tarptautinio socialinio bendravimo naudai, iš karto suskaldęs šį bendravimą dviem priešingomis, krikščioniška ir islamiška, srovėmis.

„Tarp Rytų ir Vakarų, sako Fauchille, tapo galutinai iškasta bedugnė. Tikyba ir būdas skirsto ateity šias dvi pasaulio dalis. Kaip gyvenimo koncepcija, taip ir teisės koncepcija bus čia visuomet skirtinga. Taika čia visuomet bus tik paliaubomis, laikinai sustabdančiomis karą, kurį Koranas skelbia prieš netikinčius amžinuoju“.

Ypatingai Fauchille pabrėžia civilizacinį ir socialinį tarptautinio bendravimo atžvilgiu Kryžiaus karų vaidmenį Bažnyčios darbe. Čia, iš tikrųjų, buvo pasireiškęs masinis ir tiesioginis pačios plačiosios tikinčiųjų bendruomenės veiklus svarbiausiųjų Bažnyčios tikslų siekimo darbas, kuris tą masę tiesiog į Bažnyčios ideologiją įvilko, veikdamas ne pa-

mokslais, bet tos ideologijos betarpišku pergyvenimu. „Jie (Kryžiaus karai), sako Fauchille, krikščioniškos brolybės jausmu ir tikybinių reikalų bendrumu suartino visas klases ir Europos tautose išplėtė vieningą moralinį pajautimą. Pavesdami visą krikščioniją vienos aukščiausios tikybinės galios vadovybei, jie palengvino bendrosios civilizacijos išsiskleidimą".

Antras moderninis tarptautinės bendruomenės įsikūrimo veiksnys, į kurį teisingai nurodo Fauchille, — tai moderninės suvereninės vietos valstybės įsteigimas ir nusistovėjimas. Nei senovės pasaulinės valstybės (imperijos) institucija, padengianti visą socialinį bendravimą ir nepaliekanti laisvos srities aukštesniam tarptautiniam bendravimui, nei anarchinių viduramžių socialinių santykių palaidumas nedavė progos nusistovėti ir susitvarkyti vieningai tarptautinei tautų bendruomenei.

„Iki XIV amžiaus, sako Fauchille, dar kita priežastis kliudo pastoviai tvarkai tarptautiniuose santykiuose įsigalėti: tai valstybės, būtent suvereninės ir nepriklausomos, atstovaujamos ir vadovaujamos tam tikros organizacijos, — sąvokos stoka, stoka stiprios ir vieningos valdžios kiekvienoje šaly, taip pat organizuoto teismo... Tautos vienumas turi būti pasiektas. Tiktai šis tautos vienumas, tvirtai nustatytas, tiktai jis vienas leido Prancuzų monarchijai daugiau kaip tris šimtmečius vaidinti pirmąjį vaidmenį tarptautiniuose santykiuose. Kai tautos vienumas tapo nustatytas Anglijoje, Ispanijoje, Prancuzijoje ir t. t., tada galėjo užsimegzti nuolatiniai ir tvarkingi santykiai, tada galėjo pasirodyti ir įsigalėti tarptautinė teisė". (op. cit. 71—74 pusl.). Žodžiu, moderninė „tarptautinė bendruomenė" esanti ne individų ir ne šiaip bet kurių socialinių junginių, bet „tautų (valstybinių tautų arba valstybių) bendruomenė", vadinasi, toks socialinis bendravimas, kurio subjektais esančios organizuotos suvereninės vietos valstybės.

d. Trečioji gadynė: nuo Vestfalijos taikos sutarties ligi Didžiosios Prancuzų Revoliucijos XVII ir XVIII amžiai, 1648—1789 m. Politinės lygsvaros principas.

Ši tarptautinė bendruomenė — tai buvęs antrosios socialinės gadynės padarinys. Ant sienos, kuri skiria II-ji laikotarpį nuo III-jo ir kuri kartu jungia juos, Fauchille deda Vestfalijos taikos sutartį. Šis aktas iš vienos pusės sudarąs visos II laikotarpio evoliucijos išdavą, o iš antros — III laikotarpio evoliucijos precedentą. Taip jį įvertina Fauchille, taip įvertina ir Fauchille'o cituojamas antras garsusis, tarptautinės teisės autoritetas — F. de Martens („Traité de Droit International"), kuris tarp kito ko pabrėžia šį Vestfalijos taikos sutarties pobūdį (op. cit. I t. 117 pusl.): „Jos (Vestfalijos sutarties) betarpiška reikšmė glūdi tame, kad čia Europos valstybės pripažino savo politinių reikalų solidarumą, jos susibūrė į tarptautinę bendruomenę, kuri ne tiktai svarsto bendrus klausimus, bet ir stengiasi nustatyti kiekvienos valstybės organizaciją, atsižvelgiant į naują idėją, kad tam tikroji politinė lygsvara („équilibre politique") sudaranti vieną svarbių taikos veiksnių".

Ir kalbėdamas apie visą trečiąji laikotarpį, apimanti XVII ir XVIII amžius iki Didžiosios Prancuzų Revoliucijos, F a u c h i l l e jį apibrėžia kaip tik šiuo Vestfalijos taikos sutarty pasireiškusiu santykiavimo pobūdžiu: „Bendras principas, kuriuo buvo pagristi visi XVII ir XVIII amžių karai ir visos diplomatinės tų laikų derybos, — tai buvo p o l i t i n ė s E u r o p o s l y g s v a r o s („L'équilibre politique europécn") idėja. Šio principo vardu buvo sudaromos sąjungos ir koalicijos. Karo paskelbimai ir teritorijos užgrobimai bei padalinimai buvo mėginama paremti ir pateisinti valstybių lygsvaros išlaikymo sumetimais. Šiai, visumet nepastoviai ir visumet pakrikusiai, lygsvarai palaikyti buvo pavesta visa tarptautinė šių dviejų amžių politika. Šios pastangos įrodė, kad Europos valstybės turėjo savo reikalų bendrumo pajautimų. Tačiau šis principas buvo taip pat keliamas visoms ambicijoms, visoms uzurpacijoms, visiems teisės įžeidimams pateisinti". (F a u c h i l l e; o p. c i t., 75 ir 82 pusl.).

e. Ketvirtoji gadynė: Didžiosios Prancuzų Revoliucijos ir Napoleono Didžiojo laikas.

Ketvirtas Fauchille'io klasifikacijos laikotarpis, visų trumpiausias, apimąs vienos kartos gyvenimą, nuo 1789 iki 1815 m. (iš viso 26 metus), ryškus giliais įvykiais, Didžiąja Prancuzų Revoliucija ir Napoleono Didžiojo karais — tai gal ne tiek evoliucijos laikotarpis, kiek gilaus krizio momentas. Kaip matyti iš Fauchille'io paaiškinimų (o p. c i t., 83—85 pusl.), jisai išskiria šį laikotarpį todėl, kad iš vienos pusės Didžioji Prancuzų Revoliucija ir Napoleonas galutinai nutraukė Vestfalijos taikos sutarties iškeltąjį ir tvirtai nusistovėjusį „politinės lygsvaros" principą tarptautiniams santykiams tvarkyti, o iš kitos, Revoliucija paskelbė visą eilę naujų idėjų bei principų, kurie įėjo į civilizuotų tautų sąmonę ir pakeitė tarptautinio socialinio bendravimo pagrindus bei viešosios tarptautinės teisės sąvokas ir nuostatus. Revoliucijos skleidžiama laisvės idėja sužavėjusi visas tautas, pajutusias naujos gadynės dvelkimą ir pamėgusias naują žmonijos tipą, paslėptą Didžiosios Revoliucijos šūkiuose, tačiau Napoleono karai, pakeitę Revoliucijos propagandos darbą, įtikinę tas tautas, jog čia iš tikrųjų Prancuzų neįgyvendinama naujoji tautų ir žmonių laisvės ir brolybės viešoji santvarka, bet griaunama ir naikinama tarptautinė bendruomenė, kurios vieton įkuriama pasaulinė imperialistinė despoto nuožiūros tvarka. Tad praturtėjusi Revoliucijos idėjomis tautų sąmonė pati sukilusi prieš Revoliucijos padarinių išdavas. Šiuo ir tapęs užbaigtas ketvirtas laikotarpis, sveikintinas ne savo įgyvendintomis institucijomis, pakibusiomis ore, bet savo giliu idėjiniu fermentu žmonių ir tautų sąmonėje.

f. Penktoji gadynė: Nuo Vienos Kongreso iki šiol. „Lygsvaros" ir „Koncerto" principai.

Pagaliau penktas laikotarpis esąs tebegyvenamas. Jisai prasidėjęs Napoleono suardytos tarptautinės bendruomenės atstatymu. Tai buvęs Vienos Kongreso darbas. Buvę pasirūpinta, kad negalėtų atgyti ir pasi-

kartoti nugalėtos Didžiosios Revoliucijos ir Napoleono darbas, suardęs tarptautinę bendruomenę. Tačiau atstatytoji bendruomenė tapo pagrįsta ne kuriuo nors pastoviu bendrųjų reikalų principu, bet kelių vadovaujančių stipriausių valstybių pageidavimais. Organizacijos idėja, pasireiškusi Vienos Kongreso darbe, įsikūnijo į Šventosios Sąjungos („Sainte Alliance") instituciją. Tai buvo tarptautinė policinė ginkluotos sargybos organizacija, susidedanti iš grupės stipriausiųjų valstybių, atstovaujamų savo valdovų, turinti savo jėgomis arbitrališkai išlaikyti tų valstybių nustatytą tarptautinę santvarką. Šios santvarkos elementais, be išorinių viešpataujančių valstybių grupės pageidavimų ir interesų, buvo dar monarchistinis principas atskirų valstybių vidaus struktūroje ir legitimizmo principas, išskiriąs galimumų įsiteisėti bet kuriems faktiniems revoliucijos ar perversmo padariniams. Einant „Šventosios Sąjungos" idėjomis, senoji tarptautinė Bendruomenė turėjo virsti stipriųjų pasaulio galiūnų, tam tikros tautų obligacijos, atstovaujamos teisėtų tų tautų valdovų, — tvarkomu ir prižiūrimu zoologiniu tautų sodnu. Šioje aiškiai imperialistinėje organizacijoje, kuri primena pasauliui Romos imperiją ir remiasi tvarkytojų nuo tvarkomųjų atskyrimu bei įsakytine taika („pax Romana", „Pax Aliantica"), valdantieji sąjungininkai savaime turėjo pasisavinti teisę kištis į visų kitų valstybių vidaus santykius (intervencija) ir reikalui esant sudrausti nedrausmingąjį narį ir atstatyti tai, kas tapo „neteisėtai" sugriauta ar sutrikdyta. Žodžiu — tai buvo imperialistinės tautų policijos organizacijos sumanymas.

Tačiau pačių sąjungininkų nesantaika, jųjų priešingi reikalai patys suardė šią konstrukciją. Viena po kitos atskiros valstybės iš tvarkomųjų ir prižiūrimų tarpo ėmė kratytis savo užfiksuotos vidaus tvarkos ir keisti savo konstitucinę konstrukciją visai ne legitimizmo dėsniu. Pasidarė aiškiai revoliucinės skylės, trūkumai, spragos. Aliantai žiūrėjo, svarstė, stebėjosi, bet negalėdami susitarti veikti, turėjo įvykusiems faktams nusileisti ir „faire bonne mine au mauvais jeu". Kiekvienas toks nusileidimas, rodąs Šventąją Sąjungą esančią bejėgę, įdrąsindavo revoliucijos veiksnius. Nauji socialiniai veiksniai, nauji procesai ir naujos dygstančios socialinės jėgos rėmėsi revoliuciniu principu; iš karto kiek sulaikomi, jie už tai pralauždavo senąją konstrukciją didesniu revoliuciniu įtempimu ir reiškėsi griežtesniais padariniais. Einant organizaciniu Vienos Kongreso sumanymu, ypatingai turėjo būti saugojama Prancuzija, Didžiosios Revoliucijos lizdas ir Napoleono tėvynė: ten esąs didžiausias reakciniam legitimizmui pavojus. Viena po kitos, dvi didelės revoliucinės bangos, 1830 ir 1848 m. sukrėtė visą Europos tvarką ir suardė Vienos principus. Abiem atsitikimais judėjimo pradžia išėjo iš Prancuzijos. Ir abiem atsitikimais revoliucinis principas liko nesudraustas ir galų gale laimėjo jisai. Pagaliau Napoleono III įsigalėjimas Prancuzijoje visiškai nugriovė Vienos Kongreso kūrinį (Fauchille; op. cit., 85—89 pusl.).

Tačiau „Šventosios Sąjungos" principas, kaip tarptautinės santvarkos organizacinis metodas, buvo ir toliau praktikuojamas. Tai greta „politinės lygsvaros" principo yra valdančiųjų „aliansų", valdančiųjų sąjungų, santarvių, „entente'ų" („antantų"), žodžiu, tam tikrų valdančių blokų princi-

pas. Šis principas gavo tam tikrąjį „Koncerto“ pavadinimą. Tai principas imperialistinis, pagrįstas kelių žymesnių jėgų susiblokavimu tų jėgų bloko hegemonijai nustatyti. „Lygsvaros“ ir „Koncerto“ principai pasiliko Europoje iki paskutinių laikų, kaip du metodai, praktikuojami ypač Europoje tarptautiniam socialiniam bendravimui tvarkyti, bet nė vienas nė antras nesugebėjo tvirtai įsigalėti ir sudaryti pastovią tarptautinę organizaciją. Tai buvo ad hoc sistemos, pareinamos ir nepastovios.

g. Kooperacijos principas „Tautų Sąjungos“ idėjoje; „Koncerto“ principo pėdsakai. Tautų Sąjunga neapima tarptautinės bendruomenės.

Pastaraisiais laikais ir ypač Didžiojo karo metu tapo iškelta tautų korporacijos idėja, kaip principas ar metodas tarptautinei bendruomenei organizuoti. Ši idėja, kaip konstatuoja Fauchille, yra kilusi iš dalies iš moderninio nacionalistinio „tautų teisių“ obalsio, iš dalies gi iš tam tikrų Amerikos valstybių santykiavimo precedentų. Šios idėjos ekspozitūra esanti Tautų Sąjunga. Tačiau be abejo į Tautų Sąjungos konstrukciją be kooperacijos principo yra įmaišytas ir „koncerto“, būtent laimėjusių Didįjį Karą didžiųjų Entente'os valstybių hegemonijos principas (ryškiausia organizacinė šios privilegijuotos ir tuo pačiu teisinės hegemonijos žymė — tai nuolatinės Entente'os narių vietos Tautų Sąjungos Taryboje).

Kad Tautų Sąjunga reiškia tam tikrą pastangą paversti palaidą tarptautinę bendruomenę organizuotu laisvosios draugijos arba konfederacijos tipo korporaciniu vienetu — tai tiesa. Jei Tautų Sąjungos sumanymas būtų pilnai įvykdytas, mes iš tikrųjų būtume galėję tvirtinti, kad ji įgyvendinusi naują tarptautinės socialinio bendravimo evoliucijos fazę: besilaikydami mūsų nustatytos terminologijos, mes būtume pasakę, kad iki šiol tarptautinė bendruomenė buvusi socialinė grupė, o dabar, susiorganizavusi Tautų Sąjungoje, ji virtusi socialine korporacija.

Tačiau mes to pasakyti negalime. Tautų Sąjunga tarptautinės bendruomenės nereferavo ir nesuorganizavo. Tai būtų įvykę tiktai tada, jei visos tautos (valstybės) būtų įėjusios į Tautų Sąjungą ir būtų jos organizacijos apimtos. Tada iš tikrųjų tarptautinė bendruomenė būtų organizuota ir taptų korporacija. Kol to nėra, kol tokie stambūs tarptautinio socialinio bendravimo nariai, kaip USA ir SSSR, Tautų Sąjungoje nedalyvauja, tol tarptautinis junginys jokios korporacinės organizacijos nėra gavęs ir sudaro grupės tipo bendruomenę. Pati Tautų Sąjunga, kurios palaidas konfederacinis pobūdis, be abejo, sudaro žingsnį pirmyn tarpvalstybinio tvarkymosi evoliucijoje, sudaro ne visos tarptautinės bendruomenės naująją organizacinę formą, bet tiktai tam tikros šios bendruomenės narių grupės išskyrimas iš visumos sudarant tarp savęs konfederaciją, lygiai taip pat, kaip iš tos bendruomenės išsiskiria kai kurios kitos smulkesnės jos dalyvių grupės, sudarančios federacijos ar kitokios konstrukcijos antrinius valstybinius junginius.

Šitokia yra reliatyvinė Tautų Sąjungos reikšmė teisiniame tarptautinio socialinio bendravimo režime. Šitaip ją ir Povilas Fauchille įvertina (ž. op. cit., I tomo I dalis, 149—203 pusl.).

37. Tarptautinio socialinio bendravimo fenomenas — Romos-Katalikų Bažnyčia.

Jei tokiu būdu mes galų gale turime konstatuoti, kad tarpvalstybiniame socialiniame bendravime anarchija liko nenugalėta, o užtai visos kitos socialinio bendravimo sritys, kuriose santykių subjektais yra individai arba šiaip socialiniai junginiai (ne valstybės), yra, bent kiek tai liečia civilizuotą mūsų gadynės žmoniją, įtrauktos į valstybinį rėžimą, mes būsime pasiekę socialinę tikrenybę. Tačiau čia bus reikalinga pareikšti viena ir jau paskutinė rezerva, — konstatuoti viena šios bendrosios tvarkos išimtis. Aš neturiu omeny slaptų socialinių junginių, slaptų įvairių socialinių tikslų korporacijų, kurios gyvuoja, nesiskaitydamos su valstybės valdžia, su jos įsakymais ir įstatymais, dargi veikdamos prieš juos ir prieš pačią valstybę. Šitie slapti socialiniai junginiai nėra už valstybinės teisinės tvarkos ribų. Jie tiktai sugeba pasislėpti. Kadangi nieko tobulo žmogaus esmėje ir jo darbuose nėra, todėl ir valstybė bei jos valdžia, kaip netobulo žmogaus padariniai, yra netobulos ir faktiškai nesugeba įvykdyti visos savo teisinės galios. Bet pats faktas, kad šitokie priešvalstybiniai socialiniai junginiai turi slėptis, rodo, kad jiems valstybinis rėžimas ir valstybinė drausmė yra privalomi ir kad tuo pačiu jie yra šio rėžimo ribose. Tad ne apie juos aš čia noriu kalbėti, nurodydamas į tai, jog socialinių junginių tarpe yra vienas, kurio santykiai su valstybe išimties keliu yra tvarkomi kitaip, negu visų kitų socialinių junginių santykiai, ir kurio teisinis „status“ valstybėje sudaro sui generis fenomeną be precedentų.

Šis nepaprastos padėties socialinis junginys — tai Romos Katalikų Bažnyčia. Tai turi gilių istorinių šaknų socialinėje Vakarų Europos civilizacijoje.

38. Bažnyčios vaidmuo viduramžiuose; Reformacijos ir jos padariniai Bažnyčiai.

Šis galingas, puikiai organizuotas, garbingos praeities ir didžiausių civilizacinių nuopelnų socialinis junginys sudaro vieną tų socialinių jėgų, kurios savo laiku išgelbėjo Didžiosios Romos įkurtą civilizacijos vienumą nuo galutinio jo suskaldymo ir suirimo V—IX amžiuose ir išlaikė bei sucementavo platų

Vakarų Imperijos socialinį bendravimą per visą tamsiausią barbarizacijos gadynę. Jo tada įkurtoji tikybinės visuomenės forma, Krikščionija, sudarė vieningus civilizacinius kadrus visai Vakarų žmonijai kaip tik tuo laiku, kai ji buvo baisiai ardoma ir kai jokios tikros valstybinės formos nė bendrosios nė vietinių ji neturėjo. Ištisą eilę amžių Bažnyčia vadovavo šiai Žmonijai ir įsigalėjusioje anarchijoje jinai buvo ryškiausiu socialiniu žmonių centru, iš dalies pavaduojančiu nesamą valstybę. Valstybei besikuriant, Bažnyčia valstybės idėją žmonėse palaikė ir pati savo mokslu veikliai ją skleidė ir stiprino. Tiesa, jos mėgiamiausia valstybės forma, tai buvo universalinė Romos Imperija, viena visam pasauliui, kaip tik ta, kuri, nežiūrint Karolio Didžiojo iškilmingo jos paskelbimo, pralaimėjo rungtynes su antrąja valstybinės kūrybos forma, teritorine vietos valstybe.

Kaip vyresnioji Krikščionijoje, paties Kristaus įkurta, Jo Vietininko Romoje valdoma, Dievo Tiesos, Jo įsakymų ir Jo žmonijai nustatomų tikslų saugotoja bei reiškėja — Bažnyčia reikalavo sau ypatingos vadovaujančios teisinės padėties ir ypatingo autoriteto Krikščionių valstybės atžvilgiu. Besikurianti krikščionių valstybė turėjusi būti Bažnyčios atžvilgiu tarnybinė. Valstybės socialinių tikslų, tad ir jos funkcijos sprendėja turėjusi būti ji, Bažnyčia. Ji savinosi net teisę teisti valstybės valdovus, Dievo sprendimo vardu keisti valdančias dinastijas (Merovingų dinastijos pašalinimas), perkelti Krikščionijos Imperijos valdantį centrą (teisėtos Imperijos perkėlimas iš Graikų, vadinasi, iš Bizantijos, į Vokiečius, į Vokiečių kilmės Imperatorių).

Tiek imperatoriai, Karolio Didžiojo įpėdiniai, tiek vietos karaliai, kunigaikščiai ir kiti anos gadynės valdovai kovojo su tomis Bažnyčios pretenzijomis vadovauti valstybei. Tiesa, jie dar nedrįso tvirtinti valstybinės hegemonijos Bažnyčiai ir, tvarkydami savo santykius ir su kitais socialiniais junginiais — derybomis, kompromisais ir privilegijomis, stengėsi ir su Bažnyčia šitaip santykiauti.

Valstybei galutinai sustiprėjus ir nugalėjus anarchiją, įsikūrus suvereninei absoliutinei monarchijai, Bažnyčios reikalavimai tapo valstybei tiesiog nepakenčiami. Aišku, kad suverėnui, gaunančiam savo valdžią tiesiog iš Dievo, — niekas že-

mėje negalėjo įsakyti šiaip, o ne kitaip, nustatyti savo funkciją ir pasirinkti šiuos, o ne anuos, socialinius tikslus. Absoliutinės monarchijos metu moderninė Vakarų Europos valstybė atsipalaiduoja nuo Bažnyčios hegemonijos bei globos.

Apie tą patį laiką, kai baigiasi anarchijos nugalėjimo ir valstybės įsitvirtinimo procesas, Viduramžių pabaigoje ir naujų amžių pradžioje, Bažnyčia pergyvena baisų t. vad. Reformacijos krizį. Bažnyčios santvarkos kritikos ir reformos judėjimas, prasidėjęs pačių Bažnyčios įstaigų ir organų glėby, išauga į milžinišką secesijos ir skilimo bangą. Reformatoriai pasmerkia Romą, prakeikia senąją tradicinę Bažnyčią, kurią vadina Velnio padariniu, nuodėmių gūšta ir Dievo Tiesos slopintoja. Vieninga krikščionija suskilo, Reformacijos apaštalai, vesdami savo šalininkų minias, steigia naujas „reformuotas" bažnyčias senosios vietoje, skelbia naujus Kristaus Žodžius ir Evangelija pagrįstus tikybinius principus, pertvarko Bažnyčios dogmas, reformuoja jos institucijas. Didžiulės krikščionijos kūno dalys atkrinta; Britų salos, Vokiečių žemių žymi dalis, Europos Šiaurės kraštai, Čekai, kai kurios Šveicarijos kalnų sritys yra griežtai pasisakiusios prieš oficialinę Bažnyčią ir drąsiai iškėlusios tikybinės revoliucijos šūkius. Jau net ir Prancuzijoje, jau ir tolimose Lenkų ir Lietuvių žemėse eina „protestantų" judėjimas. Tikybinių ginčų aistra, prie kurios prisišlieja visokie politiniai interesai, sukelia baisiųjų tikybinių karų, neapykantos, žiaurių persekiojimų, kankinimų bangą. Bažnyčios autoritetas smunka, nebeimponuoja valstybei. Bažnyčia, netekusi savo vieningumo ir galios, nelaiminga ir savo žaisdomis bei likimu susirūpinusi, jau nebesvajoja globoti ir vadovauti valstybei. Dabar jau ji pati yra reikalinga valstybės valdžios globos ir paramos. Tos valstybės valdančiųjų globos yra reikalingos tiek naujai įsikūrusios „protestantų", „evangelikų" ar „reformatų" bažnyčios, tiek senoji Romos - Katalikų Bažnyčia.

Naujos reformuotos bažnyčios, iš karto atsižadėjusios Romos Bažnyčios tradicijų, yra linkusios priimti valstybės hegemoniją ir virsti tautinėmis valstybinėmis bažnyčiomis, aptarnaujančiomis savo siauresnę tėvynę; jos be ypatingo skausmo pasiduoda vietos valdančiųjų įsakymams ir valstybės įstatymams, kai valdantieji suvalstybinę jų tikėjimą valdomų-

jų tarpe; jos virsta beveik valstybinėmis įstaigomis, kurių organizacija pareina nuo valstybės valdžios. Sunkiau buvo su tuo sutikti Romos-Katalikų Bažnyčiai; ne tiktai todėl, kad ją šiuo atžvilgiu varžė jos pačios praeities puikios svajonės apie vadovavimą visam socialiniam Žmonijos pasauliui, bet ir todėl, kad ji buvo ir yra iš esmės tarptautinė ir tarpvalstybinė, žmoniška ir universalinė, nesutampanti su jokia siauresne teritorine tėvyne. Pasidavimas valstybei, nusilenkimas jos valdžiai, įsikinkymas į valstybės tarnybą valstybinės priklausomos įstaigos padėty — tai buvo priešinga pačiai tradicinei Romos-Katalikų Bažnyčios esmei ir jos istoriniam vaidmeniui.

Tačiau tikybiniai XVI ir XVII amžių karai, nukamavę ir nuvarginę žmoniją, nualinę ūkį, nustatė naują kompromisą, naują tikybinę „p a c e m" (taiką), kurios pagrindan tapo padėtas aiškiai valstybinis principas; šio principo formulė skambėjo: „c u j u s r e g i o — e j u s r e l i g i o", kas reiškia: kieno valdžia — to ir tikyba. Vadinasi, kurios tikybos yra kunigaikštis (vietos šalies valdovas), toji tikyba yra šalies (valdomųjų) tikyba. Tai buvo sprendimas valstybinis, darąs bažnyčią pareinančią nuo valdovo tikybinio nusistatymo. Valdovas apsisprendžiąs už valstybę, už „savo" tautą (populum). Tai buvo visiškai loginga monarchinio suvereniteto (absoliutinės monarchijos) sąvokų šviesoje. Bet Bažnyčios laisvės idėjai, Romos Bažnyčios pasaulinio viešpatavimo idėjai — tai buvo smūgis. Smūgis tiek tuo, kad vietoje vienos universalinės teisios tikybos pripažįstama visa eilė lygių, lygios vertės ir lygių teisių tikybų, tiek tuo, kad šiuo principu bažnyčia pareina nuo valstybės ir lyg kad inkorporuojasi į ją. Tačiau teko ši išvada priimti, nes tai buvo k a r o i š d a v a, taip sakant, geležinis anos valandos įstatymas.

Katalikų Bažnyčia, bent ten, kur naujas tikybinės taikos principas veikė jos naudai, vadinasi, katalikų šalyse — pasistengė pasinaudoti juo tam, kad tose šalyse visuomenė būtų apvalyta nuo esamųjų joje protestantų gaivalų. Bet antrosios šio principo pasekmės, sutirpimo valstybėje, kaip jos tautine tarnybine įstaiga, Romos-Katalikų Bažnyčia geruoju ir tyra širdimi, priimti ir sąžiningai vykdyti nenorėjo ir negalėjo. Jei kur laikinai ji buvo priversta su tąja padėtimi sutikti, ji kentėjo ir laukė progos atsipalaiduoti.

Romos-Katalikų Bažnyčios pažiūromis kaip vienas yra Viešpats Jėzus Kristus, Žmonijos Išvaduotojas, ir vienas tegali būti tikras Kristaus mokslas, viena apreikštoji tiesa, taip viena tegalinti būti Krikščionija ir viena tikroji jos Bažnyčia. Vietos krikščionijos, vietos bažnyčios, vietos tiesos — tai esą nesąmonė. Dievo tiesa, Dievo mokslas, Dievo įsakymai — tai esanti visos žmonijos tiesa, mokslas, įsakymai. Jei Prancuzai ir Anglai turi dvi skirtingas bažnyčias, tai nereiškia, kad abi yra tikros; būtinai bent viena jųjų esanti klaidinga. Be abejo šis griežtas Romos Bažnyčios nusistatymas, šis tvirtas jos pasiryžimas iki paskutiniųjų ginti savo tiesą ir neįsileisti į jokius tarnybinius kompromisus su įvairių valstybių valdančiaisiais sudaro aukštą moralinį šios Bažnyčios autoritetą, kuriuo, bent šiam laipsny, jokia kita krikščionių bažnyčia pasigirti negali.

Tuo tarpu pats Reformacijos pavojus Romos-Katalikų Bažnyčiai praūžė. Be abejo Reformacija daug žalos Bažnyčiai padarė, suskaldė vieningą Krikščioniją, sumažino iš viso bažnyčios reikšmę ir galią, sukompromitavo tikybos veiksnį ir užkrėtė jį kažkokiu reliatyviškumu, priešingu apreikštosios tiesos idėjai, iškėlė ir supopuliarizavo nepriimtiną dogmatinei (apreikštosios tiesos) tikybai principą, jog kiekvienas krikščionis savo sąžinėje esąs laisvas savo tikėjimo ir tiesos interpretavimo sprendėjas... Šie Reformacijos padariniai, įsigalėję naujųjų amžių civilizacijoje, sudaro skaudžią neišgydomą Krikščionijos žaizdą, kuria ir Romos Bažnyčia serga. Bet pačios tikybinės Reformos plėtimąsi, tolimesnį Romos Bažnyčios skaldymą reformuotomis protestantų tikybomis, žodžiu, betarpišką tradicinės Bažnyčios organizacinių kadrų ir tikinčiųjų eilių ardymą, — tai Romos Bažnyčiai pavyko jau nuo XVI ir XVII amžių sulaikyti. Romos Bažnyčia pati pasirūpino savo vidaus reforma, įgyvendino ją, sustiprino savo vidaus drausmę, pašalino apsileidimą ir korupciją savo eilėse, išplėtė naujus propagandos organus ir metodus, paruošė naujas institucijas, pritaikintas naujiems tikybinio veikimo reikalams (Jėzuitų ordenas, tautinės literatūros naudojimas tikybinei propagandai ir t. t.)... Žodžiu, Romos Bažnyčia, iš karto labai nukentėjusi, galų gale išėjo iš Reformacijos krizio pasveikusi ir atgaivintomis jėgomis.

Visam tam įvykus ir tikybinio krizio padariniams vis dėlto įsiveržus į naujos gadynės žmonių sąmonę, pasveikusi Romos Katalikų Bažnyčia iš nusistovėjusios ir žymiai sustiprėjusios moderninės valstybės jau nebedrįso kategoringai reikalauti to, ko jinai iš jos reikalaudavo Viduramžiais valstybei besikuriant. Griežtai vadovauti valstybei, nustatinėti jos socialinius tikslus ir spręsti apie jos funkciją, reikalauti kad valstybės imperium'as nusilenktų bažnyčios „sacerdotium'ui" ir tarnybiškai klausytų jo įsakymų — tai jau dabar buvo neįmanoma. To jau nepakęstų jokia valstybė, tat jau būtų nesuderinama su naujomis žmonių pažiūromis tiek į valstybę, tiek į bažnyčią (į tikybą).

39. Bažnyčia — juris proprii korporacija. Pariteto principo kėlimas santyky su valstybėmis. Konkordatas.

Tačiau, iš kitos pusės, kad Bažnyčiai vadovautų valstybės valdžia, kad ji, Dievo įsteigtoji ir Dievo įsakymų saugotoja, būtų, kaip ir visi eiliniai socialiniai junginiai, pavesta tokiam teisiniam rėžimui, kokį vienšališkai nustatys valstybės įstatymas, tai vėl buvo Romos Bažnyčiai nepriimtina. Jeigu Bažnyčia, gerbdama valstybės autonomiją, nereikalauja sau vadovybės valstybės funkcijos atžvilgiu, tai ir valstybė neturinti kištis į Bažnyčios reikalus bei tvarką, kurių titulas esąs paties Dievo įstatuose; santykis tarp šių dviejų socialinių jėgų tūrįs būti paritetinis, pagrįstas abiejų funkcijų, imperii ir sacerdotii, autonomija, vadinasi, lygių santykis. O kadangi valstybinėje visuomenėje bet kuris santykis turi būti teisiškai sutvarkytas, tad čia, einant lygybės pradu, jis tegalįs būti sutvarkytas tiktai susitarimo metodu.

Kaip Dievo institucija socialiniams žmonių santykiams, Bažnyčia esanti juris proprii korporacija, kuri savo teises esanti gavusi ne iš valstybės, kaip kad kitokios draugijos bei korporacijos valstybėje. Todėl, būdama juris proprii korporacija, vadovaudamasi savo nepareinamomis nuo valstybės ir jos valdžios teisėmis, ji turinti teisinio pagrindo tartis su valstybe ir nustatyti savo teisinę būklę valstybėje kompromisu ar sutartimi.

Toki buvo ir yra Romos Katalikų Bažnyčios tėzė santykiuose su moderninc valstybe. Tai yra kaip tik toji tėzė, kurią Viduramžių anarchijoje rėmė savo teisinius santykius su valdovais įvairūs socialiniai junginiai ir kuria moderniniais laikais yra remiami santykiai tarp suvereninių valstybių. Dvi atskiros suvereninės valstybės — tai dvi juris proprii korporacijos. Kiti socialiniai junginiai moderninėje suvereninėje valstybėje teturi jos atžvilgiu tiktai tokias teises, kurias jiems ji, valstybė, suteikia. Tokiu būdu, jei mes pažvelgsime į Romos Bažnyčios santykius su valstybe plačioje istorinėje šių santykių perspektyvoje, tai mes konstatuojame, kad Bažnyčia, kuri pradžioje griežtai sau reikalauja hegemonijos ir vadovaujančios teisinės padėties, naujais laikais, pergyvenusi Reformaciją ir sulaukusi nepaprasto valstybinio sustiprėjimo, nusileidžia ir vadovavimo nebereikalauja, tačiau iš kitos pusės nepasitenkina bendra priklausoma visų kitų socialinių junginių padėtimi valstybės atžvilgiu ir pretenduoja į paritetą su valstybe, besireiškiantį sutarties principu šiems santykiams sutvarkyti. Kitaip sakant, savo santykiavimu su valstybe ji prilygsta ne visiems kitiems socialiniams junginiams, bet atskirai suvereninei valstybei. Tokia bent yra Romos-Katalikų Bažnyčios pretenzija, o jos socialinė galia tebėra tiek stipri ir ryški, kad daugely atsitikimų jai iš tikrųjų realizuoti ši savo pretenzija pavyksta.

Metodas, kuriuo Bažnyčia stengiasi realizuoti šią savo pretenziją — tai garsusis K o n k o r d a t a s, aktas, surašomas tarp Šv. Sosto ir atitinkamos valstybės ir palaikomas diplomatiniais tarp jųjų santykiais.

40. Bažnytinės valstybės problema. Šio veiksnio reikšmė Bažnyčios ir valstybės pariteto tėzei ir konkordatui.

Bažnyčiai realizuoti šią savo pretenziją žymiai padėjo toji aplinkybė, kad dar nuo Viduramžių ir ligi XIX amžiaus antrajai pusei Romos-Katalikų Bažnyčia turėjo savo betarpiškai valdomąją teritoriją, kurioje ji sudarydavo sui generis vietos valstybę, valdomą Bažnyčios galvos — Romos Papos (Popiežiaus), kaip valdovo. Šios ypatingos valstybės valdymo titu-

las, suteikęs Popiežiui suvereno pobūdžio, formališkai pateisindavo jo tarpvalstybinį santykiavimo su valstybėmis būdą.

Italijos nacionalinei ir valstybinei vienybei besirealizuojant, XIX amžiuje tapo užgrobtos ir įjungtos į valstybinę Italijos teritoriją buvusios Bažnytinės valstybės žemės drauge su Italijos sostine ir Amžinuoju miestu — Roma. Bažnyčia neteko savo teritorijos, o per tai ir savo valstybės. Griežtumas, su kuriuo Bažnyčios valdžia atmetė bet kuriuos siūlomus jai kompromisus ir nesutiko išsižadėti savo atskiro valstybinio teritorinio suverenumo, tuo kaip tik ir aiškinamas, kad Romos-Katalikų Bažnyčiai valstybinės suvereninės padėties titulas tarpvalstybiniame bendravime buvo būtinai reikalingas, kaip teisinis pagrindas jos pariteto ju visomis valstybėmis ir jos savarankiškos tarptautinės asmenybės, nepareinančios nuo jokios kitos valstybės ir nesurištos su jokia kurios nors valstybės vidujine teisine tvarka.

Mūsų laikais šis skaudus Bažnyčiai ginčas dėl „savo" (bažnytinės) valstybės laimingai pavyko Bažnyčiai kompromisu su fašistine Italija likviduoti. Miniatiūrinė Vatikano teritorija Romoje liko išskirta iš Italijos valstybinio junginio ir pavesta Bažnyčiai, kaip jos valstybinė teritorija. Ar bažnytinės Vatikano valstybės sudarymas bus pastovus, ar tai jau yra galutinis ilgam laikui šio ginčo išsprendimas, ar iš viso toks teritorijos „sklypo" pavedimas tikybiniam socialiniam junginiui jo tam tikrajai tarptautinei padėčiai aprūpinti atitinka moderninę socialinę ir teisinę valstybės sąvoką, — tai jau kitas klausimas, kurio mes čia nenagrinėsime. Lieka faktas, kad Šv. Sostas tarptautinėje srity įgijo tą formalinį tarptautinės asmenybės titulą, kurio jisai reikalavo ir kurį jisai laiko principiniu ir pagrindiniu savo paritetui savo valstybę išlaikyti.

Vatikano valstybės buvimo faktas suteikia Šv. Sosto sudaromam su kuria kita valstybe Konkordatui tam tikro tarpvalstybinio sutarties pobūdžio. Kadangi tariasi du suverenai, tai ir jųjų sutartis, pagrįsta lygybės dėsniu, įgyja, bet paviršutiniškai, tarpvalstybinio akto formos (diplomatinis akto sudarymo būdas ir forma, jo ratifikavimas ir t. t.). Jei tačiau mes pažvelgsime į konkordato turinį, būtent į tai, ką jisai sutvarko, tai mes tuojau pastebėsime, kad toji tarpvalstybinė jo sudarymo forma, tas paviršutiniškas diplomatinio tarpvalstybinio

santykio įspūdis, kurį jis formos atžvilgio daro, neturi nieko bendro su jo nuostatais. Šie nuostatai, sudarą konkordato turinį, liečia ne kuriuos nors santykius (pav.: prekybos ar kitus) tarp Vatikano valstybės ir pav. Lietuvos (arba kitos konkordatinės valstybės, susitariančios su Šv. Sostu), ne Vatikano piliečių teises ir būklę Lietuvoje, o Lietuvos piliečių Vatikane, bet visai ką kitą: jie liečia ir sutvarko Romos-Katalikų bažnyčios teisinę padėtį konkordatinėje valstybėje, jos korporacinę organizaciją, jos autonomiją jos teisinės įtakos valstybės funkcijai ribas, tikybinio veiksnio prerogatyvas mokykloje ir kitose viešose srityse, kulto reikalus ir t. t. Toji konkordato tvarkomoji Romos-Katalikų bažnyčia konkordatinėje valstybėje — tai nėra Vatikano piliečių įsikūrusi Lietuvoje (Lenkijoje, Latvijoje)... kolonija ir tų kolonistų tikybinė organizacija; tai yra vietos socialinis tikybinis junginys, kurio nariai ir organizacinė hierarchija (dvasiškija) susideda iš konkordatinės valstybės (Lietuvos, Lenkijos, Latvijos...) piliečių.

Tad konkordatas, kaip tarptautinis (tarpvalstybinis) aktas, atsižvelgiant į jo turinį, sudarytų svetimos valstybės įsikišimą į kitos valstybės vidaus santykius, į jos suverenumo sritį. Toji aplinkybė, kad Šv. Sostas atstovauja ne tiktai pasaulinei Romos-Katalikų Bažnyčiai, kaip tikybinei organizacijai, bet teritorinei vietos valstybei (Bažnytinei valstybei, — Vatikanui), tiktai dar labiau pabrėžia šį nepriimto kišimosi momentą.

Visa tai labai supainioja konkordato problemą. Iš vienos pusės — bažnytinės valstybės buvimas sustiprina Šv. Sosto paritetą jo santykiuose su kitomis valstybėmis ir suteikia jam titulo daryti su jomis sutartis, tačiau iš kitos — pažemina susitariančią su Šv. Sostu valstybę, varžydamas ją jos vadovaujamame vietos socialiniame bendravime tarptautiniais pasižadėjimais svetimai suvereninei jėgai.

Todėl moksle yra kilęs rimtas abejojimas dėlei galimumo laikyti konkordatą tarptautiniu (tarpvalstybinės teisės) aktu, ir mokslininkų dauguma linksta neigti šį jo pobūdį. Einant šiomis rezervomis, klausimas atrodytų šitaip: suvereniniai tarptautinio bendravimo asmenys esą tiktai valstybės, tad tiktai jųjų tarpe esančios galimos tarptautinės sutartys; Šv. Sostas, sudarydamas konkordatą su kuria nors valstybe, veikiąs ne

kaip atskira valstybė, bet kaip tikybinio socialinio junginio, bažnyčios, vyresnybė; ar Šv. Sostas šiaip turi „savo“ bažnytinę valstybę ar jos neturi, tai padėties nekeičia, nei konkordatas iš esmės liečia ir tvarko ne tarpvalstybinį dviejų valstybių, bažnytinės ir šiokios, santykį, bet santykį tarp bažnyčios ir valstybės valstybėje; pastarasis santykis, kaip grynai vidujinis valstybinis, einant valstybinio suverenumo principu, tegalįs būti tiktai pačios suinteresuotos valstybės imperatyviškai tvarkomas jos valdžios aktu (įstatymu, dekretu, reglamentu); sutartinė konkordato forma iš esmės nieko čia nekeičianti: bet kurį klausimą tvarkydama, valstybė galinti daryti ankietų, rinkti žinias ir informacijas, atsiklausti suinteresuotų grupių ir jų vadovybių, tartis ir susitarti su jomis ir šį susitarimą arba pareikštąją nuomonę paversti įstatymu; tai vis dėlto būsiąs imperatyvinis įstatymas, o ne sutartis, nes sprendimas pareinąs tiktai nuo suvereno ir esąs grynai vienšališkas; toji aplinkybė, kad jis atitinka pareikštąją nuomonę, nepaverčianti jį sutartimi; esą lygiai taip pat ir konkordatas; tai esąs valstybinis įstatymas, atitinkąs Šv. Sosto nusistatymą ir formos atžvilgiu švelnus ir atsižvelgiąs į aukštąją garbingą Šv. Sosto padėtį visuomenėje; jojo švelni forma, vengianti užgauti Šv. Sosto ambiciją, negalinti tačiau nuslopinti jo tikrosios esmės, kaip vienšališko imperatyvinio valstybės valdžios akto.

Šitokia konkordato esmės, kaip valstybinio įstatymo, o ne tarptautinės sutarties, interpretacija gal ir turi kiek rimtų argumentų savo naudai. Vis dėlto ji gali būti ginčijama ir priešinga kryptimi. Šiaip pav. netiesa, kad pats konkordato turinys, kaip įsiveržiąs į valstybės vidaus santykius ir tvarkąs vieno tikybinio socialinio junginio teisinę padėtį valstybėje, e o i p s o atimąs iš konkordato tarptautinės sutarties pobūdį, nes esą tarptautinė sutartis tegalinti tvarkyti tiktai dviejų valstybių, bet ne valstybės ir bažnyčios, santykį; tuo tarpu mes žinome, kad tarptautinėmis sutartimis arba konvencijomis būna tvarkomi tokie vienos susitariančių valstybių vidaus santykių klausimai, kaip nacionalinių, tikybinių, rasinių ir t. t. mažumų teisės (visa eilė šitokių tarptautinių konvencijų sudaryta po Didžiojo Karo) arba kurios nors provincijos autonominis statutas (vadinamoji „Klaipėdos Konvencija“ tarp Lietuvos ir Didžiųjų Entente'o valstybių) arba įvairios XVIII ir XIX amžiaus

„kapituliacijos“ su Turkija ir Rytų valstybėmis. Kas gi tai iš esmės yra, kaip ne kišimasis į susitariančios valstybės vidaus santykius? Tačiau visos šios konvencijos yra neabejotinos tarptautinės sutartys. Ne susitarimo objektas, ne akto turinys sprendžia apie tai, ar aktas sudaro sutartį ir įstatymus, ypatingai tas momentas, ar aktas yra sudarytas tarp paritetinių suvereninių subjektų.

Suprantama, kad teisininkai valstybininkai arba tarptautininkai yra linkę neigti tarptautinį konkordato pobūdį. Tačiau kitaip žiūri į tai bažnyčios teisininkai — kanonistai, o konkordato forma, Šventojo Sosto formalus suvereninis tam tikros valstybinės teritorijos valdovo titulas, kurio jisai niekuomet neišsižadėjo ir kurį jis pagaliau formališkai atgavo, suteikia jam jeigu ne visiško realaus, tai bent teisinio pariteto arba pariteto fikcijos santyky su kitomis valstybėmis.

Jeigu net paliksime konkordato teisinio pobūdžio klausimą atvirą, vis dėlto liks bent tas neabejotinas faktas, kad daugelis moderninių valstybių randa reikalo savo viduje tvarkyti teisinę vieno socialinio junginio, Romos Katalikų bažnyčios, padėtį ir savo su šiuo junginiu santykių susitarimu su nepareinančia nuo valstybės socialine Šventojo Sosto Romoje jėga ir, žinodami Šv. Sosto pažiūras į konkordatą ir jo tendenciją išlaikyti paritetą šių dviejų socialinių jėgų — valstybės ir bažnyčios, vis dėlto sutinka daryti atitinkamus aktus, išlaikančius tarptautinės sutarties formą.

a. Romos-Katalikų Bažnyčios tarptautinės asmenybės klausimas.

Štai kokie ginčai ir sumetimai yra keliami moderniniame viešosios tarptautinės teisės moksle dėl tarptautinės Romos-Katalikų Bažnyčios padėties ir dėl jos su valstybėmis sudaromų konkordatų pobūdžio. Naudojuos mums žinomu Paul Fauchille'io rašiniu („Traité de Droit International Public“, I tomo I dalis — 1922 m. ir I tomo III dalis — 1926 m.).

Konstatavęs, kad neabejotinais visų pripažintais tarptautinio (tarpvalstybinio) socialinio bendravimo ir tarptautinės bendruomenės asmenimis yra valstybės, Fauchille stato klausimą, ar yra ir ar gali būti dar kitokie tarptautiniai asmenys. Ir čia pirmoje vietoje jisai šį klausimą svarsto Romos-Katalikų Bažnyčios atžvilgiu.

Jisai sako: „Italų mokslininkas prof. Pasquale Fiore tarptautinės teisės asmenų tarpe stato Romos-Katalikų Bažnyčią, kaip būtiną ir įgimtą instituciją, kaip žmonių socialinio bendravimo („so-

ciabilité") formą. Tikybinės bendruomenės įsteigimas tai nesąs tiktai kaprizo padarinys arba atsitiktinis įvykis. Tai esąs faktas taip pat būtinas, kaip valstybės įkūrimas. Moraliniai reikalai esą privertę vienodai tikinčius žmones susiburti į tikybinę bendruomenę lygiai taip pat, kaip kitokios rūšies, bet tokios pat svarbos ir galios reikalai vertė juos sudaryti valstybes. Katalikų Bažnyčia turinti savo atskirą individualybę, naudojantisi teislumu, veikianti tam tikroje veikimo srity, kuri nepareina nuo teritorinės teisės. Ji sudaranti gyvąjį organizmą. Ji turinti savo centro valdžią. Padėjęs šias premisas — Pasquale Fiore išplečia savo tėzę, nustatydamas tarptautines Katalikų Bažnyčios teises ir pareigas. Chrétien priima Pasquale Fiore'o nuomonę. Taip pat mano Fillet.

„Tačiau publicistų dauguma, būtent Bluntschli, Heffter-Geffcken, F. de Martens, Pradier-Fodéré, ją atmeta. Ši antroji nuomonė yra labiau priimtina. Viešoji tarptautinė teisė netvarko Romos Bažnyčios santykių su įvairiomis valstybėmis. Tai tiktai kiekvienos valstybės viešoji teisė, laikydama Bažnyčią tam tikra korporacija, pareinančia nuo valstybės politinės įstatymų leidžiamosios galios, nustato teises ar privilegijas, kurios jai bus suteiktos, arba suvaržymus, taikomus šiai korporacijai... Asmuo turi būti už savo darbus bent morališkai atsakingas ir, kad būtų galima kalbėti apie teisinius santykius, šis asmeniškas atsakingumas yra būtinas. Argi Romos Bažnyčia, kaip katalikiškoji, vadinasi, visuotinė, yra tiesiog atsakinga už veiksmus, padarytus dvasinės galios ir valstybinės galios santykiuose? Argi tai ne vietos bažnyčia, įsteigta tam tikroje valstybėje, argi ne ji viena atsako už tiesioginius šių veiksmų padarinius?

„Katalikų Bažnyčia negali būti identifikuojama su valstybe. Ji neatitinka valstybės sąvokai. Kad kuris nors socialinis vienetas sudarytų valstybę tarptautinės teisės atžvilgiu, neužtenka, kad jis turėtų nepriklausomos politinės jėgos, nors ši jėga ir būtų labai ryški. Valstybės sąvoka numato tarp kito ko ir tam tikrus materialinius elementus. Šių materialinių elementų Bažnyčia iš viso neturi, arba bent neturi jų, kaip išimtinai savo, išskiriant bet kurį jų kitokį pareinamumą: bergždžias būtų tvirtinimas, jog Katalikų Bažnyčia turinti savo specialinę liaudį („population") savo teritoriją; jos valdžia apima daugybę valdinių, apsigyvenusių begaliniuose žemės plotuose; bet šie tikintieji, būdami katalikais, yra suskirstyti tarp tam tikrų politinių viešpataujančių galių.

„Jei Romos-Katalikų Bažnyčia nėra tarptautinis asmuo, tai a fortiori šis pobūdis (tarptautinio asmens pobūdis) negali būti pripažintas kitoms Bažnyčioms, kaip Graikų, Rusų, Armėnų, protestantų bažnyčioms, judaizmui ir kitoms civilizuoto pasaulio tikyboms". (op. cit., I tomo 1 dalis, 208—209 pusl.).

b. Tarptautinis Popiežiaus asmenybės fenomenas.

Šitaip neigiamai pasisakęs dėl Romos-Katalikų Bažnyčios tarptautinės (tarpvalstybinio socialinio bendravimo) asmenybės, Fauchille:

svarsto šios Bažnyčios galvos — Popiežiaus tarptautinės asmenybės klausimą ir šiuo atžvilgiu pricina kitokią nuomonę. Jisai pasisako šitaip: „Jei Katalikų Bažnyčia nėra tarptautinis asmuo, tai ar turi šio pobūdžio šios didžiosios tikybinės bendruomenės vadas" („le chef") — Popiežius? Rodos, reikėtų ir čia atsakyti neigiamai, nes kitokia išvada gal prieštarautų pasakytajam. O vis dėlto, atsižvelgiant į teisinę padėtį, kurią Jo Šventenybei suteikia italų 1871. V. 13. garantijų įstatymas ir nuolatinė civilizuotų valstybių praktika, mums atrodo tikslesnis teigiamasis atsakymas. Gali būti tai yra išvada nenuosekli; bet ji yra diktuojama dabartinės krikščionių pasaulio būklės"... (op. cit. I t., 1 dalis 209—210 pusl.).

Plačiai ir nuodugniai išžiūri Fauchille tarptautinės Popiežiaus padėties veiksnius. „Konstatuokime, kad iki 1870 metų Popiežiaus asmeny buvo jungiami du pobūdžiai ir dvi skirtingos galios: laikinasis suverenınis valdovas ir aukščiausias Katalikų Bažnyčios vadas; laikinoji valdžia ir dvasinė galia, veikiančios viena kitą. Laikinoji valdžia buvo laikoma dvasinės galios laisvės ir nepriklausomybės garantija... Nors tikrenybėje ji gal būdavo kaip tik Popiežiaus priklausomybės veiksniu... Teisiškai šios dvi galios buvo skirtingos, turėdamos kiekviena savo ypatingą veikimo sritį.

„Kaip laikinasis pontifikacinės valstybės valdovas, Popiežius buvo tikras suverenas su visomis teisėmis, titulais, prerogatyvomis ir pareigomis, kaip ir visi kiti valdovai. Bet ši jo galia neperžengdavo jo valstybės sienų...

Kaip Katalikų Bažnyčios galva Popiežius vykdė galią ir naudojosi teisėmis visiškai skirtingomis nuo aukščiau išdėstytų. Ši jo galia išeidavo iš jo valstybės ribų ir apimdavo visą pasaulį nuo Rytų ligi Vakarų, tik Azijoje ir Afrikoje, kiek Europoje ir Amerikoje, vienur, kur yra įsikūrusi katalikų bendruomenė.

Du dideli faktai įvyksta 1870 metais. Pontifikacinė valstybė sekuliarizuojama ir įjungiama į Italijos karalystę... Popiežiaus laikinoji valdžia išnyksta...

Tačiau jeigu laikinoji Šventojo Tėvo valdžia žuvo, tai užtat jo dvasinė galia kaip tik tuo laiku susikonsolidavo ir padidėjo. Popiežius nieko neprarado iš savo bažnytinės galios. Tai būtų permaža pasakius, kad jis ją išlaikė nepaliestą; ji tiek sustiprėjo, kad virto absoliutine ir neatsakinga suverenumu Katalikų Bažnyčiai. Vatikano Seimas, į kurį buvo sukviesti visi katalikybės pralotai, paskelbė Šventojo Tėvo, kaip vienintėlio ir aukščiausiojo tikybos ir dvasios srity įstatymų leidėjo, neklaidingumą. Seimai nuo jo pareina; jų nutarimai įgyja galios tiktai Popiežiui patvirtinus...

Jeigu Popiežius būtų tiktai Romos vyskupu, klausimas būtų paprastas, aiškus, nesunkus išspręsti. Būdamas italų vyskupu, Popiežius būtų buvęs Italų karalystės valdinys, kuriam būtų taikoma valstybinė Italų policija ir jurisdikcija. Jam būtų taikoma italų civilinė, viešoji, konstitucinė, baudžiamoji teisė. Jis nebūtų turėjęs ir nebūtų galėjęs jokios ypatingos tarptautinės padėties.

Tačiau Popiežius nėra tiktai Romos miesto vyskupas. Jis yra Bažnyčios galva. Tai nėra vietinis autoritetas; jis nėra itališkas; jisai yra pasaulinis; jis yra visų pasaulio Bažnyčių pripažintas ir gerbiamas. Jis yra iš esmės tarptautinio pobūdžio. Popiežius yra išrenkamas kardinolų susirinkimo, kuriame dalyvauja visų tautų ir pilietybių kardinolai; šis susirinkimas vadinamas Konklava...

Būdamas dogmos ir moralės srity neklaidingas įstatymų leidėjas, aukščiausias bažnytinės drausmės tvarkytojas, vyriausias bažnytinės milicijos vadas — Popiežius dažnai įsikiša į kai kurių valstybių vidaus santykius. Tai yra faktas. Tad valstybės, kurių teritorijos gyventojai visi arba dalis yra katalikai, negali sutikti, kad Popiežius būtų kurios nors valstybės valdinys. Jei jis būtų pavestas Italijos valdžios imperiumui, tai ši valstybė šiuo būtų įgijusi baisios įtakos ir galėtų kištis į kitų valstybių vidaus reikalus...

Todėl Popiežius turi būti laisvas ir paliuosuotas nuo bet kurio pavaldinybės ryšio su bet kuria valstybe. Fizinis žmogus gali turėti savo kilmės pilietybę. Pijus XI yra gimęs Italų teritorijoje. Jo įpėdiniai galės būti Austrijos, Ispanijos arba Prancūzijos vaikai, kaip tat jau ir seniau atsitikdavo. Tačiau Šventasis Tėvas, Kristaus Vietininkas, negali būti kieno nors valdinys (op. cit., I t. 1 d. 725—734 pusl.).

Betarpiškai toliau Fauchille palyti ir smulkiai analizuoja italų 1871. V. 13 įstatymą, kurį italų valdžia, aneksavusi naikinamos Bažnytinės (pontifikalinės) valstybės teritoriją, išleido Šventojo Sosto teisinei padėčiai ir santykiams tarp Katalikų Bažnyčios Italijoje ir valstybės sutvarkyti. Tai yra t. vad. Garantijų įstatymas, kuriuo Šv. Sostas nepripažinęs savo valstybinės teritorijos pagrobimo smurto, taip pat nepripažino ir nepriėmė. Vis dėlto šis įstatymas, kad ir nepriimtas Šv. Sosto, sudarė teisinės Šv. Sosto padėties pagrindą, nes buvo paskelbtas tos suvereninės galios, kurios faktinėje žinioje ir imperium'e buvo po 1870 m. atsidūręs Šv. Sostas.

Konstatavęs Italų valdžios suteikiamą Šv. Sostui ypatingą tarptautinę padėtį, kuri jį lyg išskiria iš valstybės, prarijusios jo teritoriją ir palikusios jį valstybiniu atžvilgiu be suvereninės esmės elementų, Fauchille išžiūri Šv. Sosto su valstybėmis santykiavimo metodus, kurie pažymi bendru diplomatiniu tarptautinių santykių šablonu, ir šioje vietoje trumpai palyti ir konkordato problemą, kurią kitur plačiau išsvarsto. Čia apie konkordatus jis tiek pasako: „Jei konkordatai, sudaromieji tarp Šv. Sosto ir tam tikrų katalikiškųjų valstybių, skiriasi nuo kitų tarptautinių sutarčių; vis dėlto jie tvarko santykius tarp valstybių ir tam tikros išorinės dvasinės galios („puissance spirituelle externe"). Susitarianti valstybė čia turi prieš save tam tikrą laisvą ir nepriklausomą jėgą, tam tikrąjį asmenį („un être"), kuris nepareina nuo jos įstatymų ir nuo jos sprendžiamosios teismo galios" (op. cit., I t. 1 d. 746 pusl.).

Šio analizo išvadoje Fauchille vėl konstatuoja, kad tarptautinė Šventojo Tėvo padėtis yra vienintėlė pasaulyje; tat reiškia, kad ji neturi precedentų.

Kol truko Šv. Sosto laikinoji (valstybinė) galia, niekas neneigė jo suverenumo ir nekėlė jokių abejonių dėl jo tarptautinės padėties. Savo asmeny Šventasis Tėvas jungė du pobūdžiu: Potnifikalinės valstybės galvos ir Katalikų Bažnyčios galvos. Kadangi pirmojo pobūdžio visiškai užteko tam, kad jis gautų vietų suverenų tarpe, tai niekam nerūpėjo svarstyti, kokią tarptautinę padėtį, kokias teises, kokias prerogatyvas turėtų jam suteikti jo antras pobūdis, jo bažnytinė ar dvasinė galia, kuri tačiau buvo kaip tik svarbiausia...

Tačiau valstybinės Popiežiaus galios žlugimas iškėlė tarptautinių jo antrojo titulo padarinių klausimą, kuris iki tol nebuvo svarstomas.

Tarptautinės teisės atžvilgiu kas gi yra Popiežius, kaip aukščiausias Katalikų Bažnyčios Dvasininkas („Suprême Pontife"). Ar jis yra suverenas? Ar jis yra valdinys?"

Fauchille konstatuoja, kad Popiežius nėra jokios valstybės valdinys, bet nėra ir suverenas, kaip ši sąvoka yra valstybinės teisės interpretuojama. Žodžiu, jokie valstybinės ir tarptautinės teisės šablonai bei formulės netinka Papos tarptautinei teisinei padėčiai apibūdinti, o vis dėlto ši padėtis esanti ypatinga, daranti Popiežių autonominiu tarptautinio bendravimo santykių subjektu ir autonominiu ypatingu tarpvalstybinės bendruomenės dalyviu-asmenimi (Fauchille, op. cit., I t. 1 d. 747—756 pusl.).

c. Popiežiaus fenomeno titulas — Romos - Katalikų Bažnyčios fenomenalinė padėtis.

Tokiu būdu Fauchille'o pažiūromis šį nepaprastą tarptautinės bendruomenės fenomeną sudaro ne Romos-Katalikų Bažnyčia, bet pats Popiežius, šios Bažnyčios galva. Ne pati Romos-Katalikų Bažnyčia, bet Popiežius esąs tarptautinis asmuo, o šią asmenybę Fauchille paremia ypatingu Popiežiaus prestižu, autoritetu, jo tarptautiniu renkamumu, jo kišimusi tikybiniu atžvilgiu į įvairių valstybių vidaus reikalus.

Man tačiau rodosi, kad čia kiek klysta ir pats Fauchille, bent tiek klysta, kiek jis tą Popiežiaus nepaprastą padėtį stengiasi atskirti nuo Romos-Katalikų Bažnyčios padėties bei reikšmės ir jungia ją tiktai su pačia Popiežiaus institucija. Tokių institucijų ir socialinių junginių vadovybių, kurių personalas yra išrenkamas balsais rinkiku, priklausančių įvairioms valstybėms (kaip kad Konklavo sąstatas), arba tokių institucijų, kurios norėtų kištis į įvairių valstybių vidaus reikalus bei santykius, gali būti ir be abejo yra labai daug, tačiau to visiškai neužtenka tam, kad jos dėlei tos savo personalinės konstrukcijos arba dėl savo pastangų kištis į valstybinių funkcijų ir santykių sritį naudotųsi tąja tarptautine padėtimi, kuria naudojosi Romos Popiežius. Daugelis tikybų ir bažnyčių yra tarptautinių, daugelis jų turi savo dvasiškijos hierarchinėje viršūnėje stiprų ir tarptautiškai sukonstruotą centro organą, be to maždaug kiekviena jųjų norėtų jei jau ne vadovauti valstybei, tai bent tam tikrą valstybinę sritį tvarkyti savo intervencija, susitariant su valstybe. Tačiau nė

viena kitų bažnyčių vadovybių, neturi tos teisinės tarptautinės padėties, kurią turi Popiežius. Aišku, kad Romos Popiežius naudojasi savo padėtimi ne dėl Šv. Sosto konstrukcijos arba dėl savo noro kištis į įvairių valstybių vidaus reikalus, bet dėl savo socialinio pobūdžio, kaip Romos-Katalikų Bažnyčios viršūnė ir aukščiausioji valdžia, kurioje įsikūnija visa nepaprasta šios Bažnyčios galia ir jos amžinasis autoritetas. Šis Šv. Sosto pobūdis, šis jo ryšys su šia, o ne bet kuria Bažnyčia, suteikia jam šią nepaprastą padėtį. Tai ne kas kita, kaip šios Bažnyčios autoritetas ir istorinis vaidmuo, jos ypatingi socialiniai nuopelnai, jos santykių su valstybe tam tikra nusistovėjusi tradicija, giliai įsigyvenusi teisinėje tautų sąmonėje, veikia šią Šv. Sosto padėtį. Ar tos tarptautinės asmenybės subjektu bus Šv. Sostas ar pati Bažnyčia — tai ne tiek svarbu, nes tai ne esmės, bet organizacijos klausimas. Jei teisiškai ši asmenybė yra priimta jungti su Šv. Sosto institucija, o ne su pačia Bažnyčia, tai vis dėlto Šv. Sostas gauna tai ir naudojasi ne kitokiu titulu, kaip Romos-Katalikų Bažnyčios vardu. Romos-Katalikų bažnyčia — štai tikras subjektas, kurį reprezentacijos būdu atstovauja Šv. Sostas ir kurio galia jisai naudojasi. Jei mes įkursime dešimtį naujų tarptautinių tikybų ir kiekvienai jųjų suteiksime tokią pačią bažnytinę organizaciją, kokia veikia Romos-Katalikų Bažnyčioje, pastatę 10 popiežių jų viršūnėse, tai nejaugi visi tie „popiežiai" vien tiktai dėl savo konstrukcijos gaus pripažinimą savo ypatingos tarptautinės padėties, panašios į Romos-Katalikų Popiežiaus padėtį? Žinoma, tat būtų naivu manyti. Ne institucijos konstrukcijos mechanizme, bet gyvame jos autoriteto šaltiny ieškoti reikia nepaprastos Popiežiaus padėties paslapties. Tasai šaltinis — tai Romos-Katalikų istorinis vaidmuo, tautų sąmonės įvertintas ir užfiksuotas.

d. Konkordatas.

Apie konkordatus ir jų teisinę esmę Fauchille pasisako šitaip:

„Senesniais Romos-Katalikų Bažnyčios laikais terminas „konkordatas" reiškė konvenciją, sutvarkančią kilusį tarp vyskupo ir tam tikros tikybinės bendruomenės ginčą. Mūsų laiku šitas terminas taikomas sutartims, sudaromoms Šventojo Apaštališko Sosto su valstybėmis, kurių teritorijos gyventojai yra iš viso arba iš dalies katalikai, ir liečiančioms ne tikybos ir dogmos klausimus, bet bažnytinę drausmę, dvasiškijos organizaciją, vyskupijų suskirstymą, vyskupų bei klebonų skyrimą ir t. t. Sutartys, sudarytos Šv. Sosto su protestantų valstybėmis, vadinamos „Srities Bullomis" (Bullae circumscriptionis).

Šiomis ypatingo pobūdžio sutartimis Popiežius susitaria su valstybėmis, kaip katalikybės galva, kaip aukščiausias Bažnyčios dvasiškis. Šiam titului yra būtina tiktai dvasinė Popiežiaus galia, kurios vienos užtenka...

Seniausias konkordatas buvo sudarytas 1122 m. Vormse tarp popiežiaus Kaliksto II ir imperatoriaus Henriko V; antrasis — 1447 m., tarp Mikalojaus V ir Imperatoriaus Fridricho III. Prancuzija buvo sudariusi

keturis konkordatus su Šventuoju apaštališku Sostu: 1516, 1801, 1813 ir 1817 m." (Fauchille — op. cit., I t. III dalis, 1926 m., 439 — 440 pusl.).

Kaip žinome, 1927 m. tapo sudarytas konkordatas tarp Popiežiaus Pijaus XI ir Lietuvos Respublikos.

e. Dvi teisinės konkordato esmės interpretacijos.

Ar konkordatai turi būti laikomi tarptautinėmis sutartimis? Pastatęs šį klausimą, Fauchille atsako: „Klausimas yra doktrinoje ginčytinas. Dvi sistemos yra siūlomos.

„Pirmoji sistema. Konkordatai neturi teisinio tarptautinių sutarčių pobūdžio ir sudaro tiktai paprastus viešuosius valstybinius aktus, kurių turinys nustatytas susitarus („d'accord") su Šv. Sostu. Šiai nuomonei paremti yra patiekiami šie sumetimai: 1. kai Popiežius veda derybas ir pasirašo konkordatą, jisai veikia ne kaipo valstybės valdovas, bet kaip dvasinis vadas katalikų-valdinių tos valstybės, su kuria jisai tariasi; konkordatai nesą sudaromi tarp dviejų valstybių. 2. Konkordato turinys konkordatinio susitarimo objektas, neliečiąs dviejų tautų; jame esą sprendžiama tiktai vienos valstybės vidaus klausimai, tokie, kaip kulto policijos reglamentas santyky su valstybės konstitucija ir viešąja tvarka: ši sutartis liečianti tiktai vidujinę valstybės teisę viešąją, konstiucinę, arba ji liečianti kanoniškąją teisę.

„Antroji sistema. Konkordatai iš tikrųjų esą tarptautinės sutartys, tiktai ypatingos rūšies tarptautinės sutartys. Iš vienos pusės, jie esą sudaryti tarp dviejų svetimų, skirtingų ir aiškiai atskirtų suvereninių galių, tačiau iš kitos pusės jų dalyviais nesančios dvi tautos, dvi valstybės, o dalyvaudamas konkordate Popiežius veikiąs ne kaip valdovas, bet kaip Bažnyčios galva. Nėsą galima tvirtinti, kad tai esą tiktai šiaip paprasti vidaus tvarkos aktai, nes jie, be abejo, liečią konstitucinę ir administracinę teisę tų valstybių, kurios juos pasirašo: tarptautinė sutartis gali liesti vidaus tvarkos klausimus, nenustodama dėlei to savo tarptautinio pobūdžio; šitaip sutartys, liečiančios svetimšalius, jų teises, jų santykius su vietos valdžios organais ir teismais yra tarptautinės sutartys, nors kišasi į viešųjų reikalų tvarkymą".

Pirmoji šių dviejų sistemų yra priimta daugumos mokslininkų (čia Fauchille cituoja, kaip šios sistemos šalininkus, šiuos žinomus mokslininkus: Bluntschli, Bompard, Carnezza-Amari, Despagnet, Fiore, Funck-Brentano, Albert Sorel, Geffcken, Oerskey, de Louter, Neumann, Nys, Oppenheim, Rivier). „Tarp tų, kurie priima antrąją sistemą, tenka ypatingai paminėti: Heffter, Imbert-Latour, Mérignhac, Predier-Fodéré ir Vergnes (op. cit. — 442—443 pusl.).

f. Fauchille'o pažiūra į konkordatą, kaip į „sui generis sutartį".

„Mūsų nuomone, sako Fauchille, konkordatai reikėtų laikyti ypatinga tam tikra aktų rūšimi.

„Savo išorine forma jie yra panašūs į tarptautines sutartis. Jie yra sudaryti asmenų, kurie nepareina vienas nuo kito ir kurie abu turi viešąjį pobūdį. Nė viena šių dviejų susitariančių galių negali išleisti antrąjai įstatymo. Kaip sako Predier-Fodéré („Cours de Droit Diplomatique“, II tomas; N 1028), kol bus gyva Romos-Katalikų Bažnyčios vienybė, kol iš Vatikano gelmių per savo vyskupus ir kunigus Popiežius valdys viso pasaulio katalikų sąžines, tol valstybinės vyriausybės, kurių piliečiais ir valdiniais yra šie katalikai, turės skaitytis su šia išorine dvasine galia“. Dvi viešosios galios, viena — laikinoji, šio pasaulio, Valstybė, antra — dvasinė, Popiežius, viena nuo kitos nepareinančios, abi — tarptautiniai asmenys, viena ir antra suvereninės toje reikalų srity, kurią jų kiekviena turi tvarkyti ir saugoti, susidurdamos savo atitinkamų sričių pasieniuose, susitaria: štai kuo konkordatas yra panašus į tarptautinę sutartį.

„Tačiau skirtumas yra esmėje. Konkordatų objektas neįeina į tarptautinę teisę. Tai įeina į viešąją valstybinę teisę. Reikalinga laisvas kulto vykdymas suderinti su viešosios tvarkos išlaikymu ir su pagrindiniais tam tikros konstitucijos ir tam tikros socialinės padėties principais. Kaip tarptautinės sutartys remiasi absoliutiniu abiejų susitariančių valstybių suvereniteto gerbimu, taip konkordatai yra sudaromi dėl Popiežiaus kaip tik kišimosi, kaip tik vykdomos kontrolės ir priežiūros tose valstybėse, kurios turi katalikų valdinių. Tad Popiežiaus santykiai su valstybėmis iš esmės nėra tarptautiniai. Priemonės, kurių gali griebtis jo grynai dvasinė galia šiuos konkordatus gerbti priversti, prakeikimas („excommunicatio“), atsisakymas suteikti kanonišką investitūrą nepareina nuo tarptautinės teisės ir nėra jos kontroliuojamos.

„Koks gi, galų gale, yra praktiškas šio klausimo interpretavimas? Jisai glūdi šioje taisyklėje. Jeigu konkordatai nėra tarptautinės sutartys, jie galės būti nutraukti, kaip paprasti šiaip valstybės įstatymai; bet jeigu jie yra tikros sutartys, tai jei gali būti atšaukti tiktai tokiomis formomis bei sąlygomis, kurios yra numatytos sutarčių atžvilgiu; mūsų nuomone, jei tiktai pačiame konkordato tekste nėra kitaip pasakyta, konkordatas negalės būti vienšališku pareiškimu nutrauktas. Bluntschli mano, kad konkordatai esą tiktai laikinieji reglamentacijos aktai santykiams tarp Bažnyčios ir Valstybės sutvarkyti, sudarytieji abiem šiom jėgom susitarus („d'un commun accord“), kurie netenka privalomos galios, kai tiktai viena susitarusių šalių nebenori jų toliau laikytis. Heffter, priešingai, sako, kad privalomoji konkordatų galia, kiek tai liečia jų suderinimą ir veikimo laiką, nesiskirianti nuo šiaip viešųjų sutarčių galios, ir kad tai nesančios tiktai paprastos privilegijos, galinčios būti atšauktos panorėjus vienai ar kitai pusei. Yra tačiau keli autoriai, kaip Fiore ir Rivier, kurie, kad ir nelaikydami konkordatų tarptautinėmis sutartimis, visdėlto mano, kad būdami sudaromi diplomatinės formos tvarka, konkordatai turį būti laikomi lygūs tikroms konvencijoms./

„Ypatingas konkordatų pobūdis gali dar kitokiu atžvilgiu reikštis. Paprastos tarptautinės sutartys neišnyksta kartu su vyriausybėmis, kurios

jas pasirašė, nes jos riša valstybes, kurios lieka neatsižvelgiant į įvykusį jų vyriausybių pakeitimą; tuo tarpu konkordatai, atvirkščiai, gali nustoti gyvybės, kai valstybės vyriausybė, sudariusi konkordatą su Šv. Sostu, tapo griežtai pertvarkyta: „rebus sic stantibus" rezerva („clausula") konkordatams yra taikintina labiau, negu bet kurioms kitoms sutartims. Iš tikrųjų konkordatų objektą sudaro bažnytinės drausmės klausimų sutvarkymas: ir štai argi būtų įmanoma, kad Šventasis Sostas, kuris pavyzdžiui vyskupų skyrimo atžvilgiu suteikė tam tikras teises katalikiškų įsitikinimų vyriausybei, galėtų būti konkordato vardu verčiamas palikti tas teises naujai vyriausybei, kuri būtų aiškiai ateistinė ir priešinga tikybai? Jis visiškai teisingai galėtų bijoti savo vyskupų pasirinkimo, daromo šitokios vyriausybės; tokia baimė būtų visiškai teisėta. Iš tikrųjų konkordatai, ir tai juos vėl skiria nuo paprastų šiaip tarptautinių sutarčių, konkordatai yra konvencijos, sudarytos labiau su vyriausybėmis, negu su valstybėmis. Tai yra doktrina, kurią 1921. XI. 21. pareiškė Popiežius Benediktas XV, sakydamas, kad dėl pasaulinio karo padarinių valstybės pergyvenusios tokias politines metamorfozas, kad jos nebegalinčios būti laikomos tais pačiais teisiniais asmenimis, su kuriais prieš tai Apaštališka Sostas buvo padaręs sutartis, ir kad tuo pačiu paktai konvencijos, jau sudaryti tarp Šv. Sosto ir šių valstybių prarado ateičiai visą savo reikšmę.

„Praktikoje Šv. Sostas, kaip ir valstybės, atsižvelgiant į jų šios valandos interesą, tvirtino, kad korkordatai gali arba negali būti nutraukti vienai susitarusiųjų šalių pareikalavus. 1791 m. Prancuzų Tautos Susirinkimas paskelbė 1516 m. konkordatą esantį nutrauktą einant t. vad. Civiline dvasiškijos konstitucija. Taip pat Austrų 1855 m. konkordatas buvo laikomas panaikintas 1867 m. konstitucinių įstatymų, ir Ispanų 1851 m. konkordatas — 1855 m. įstatymo apie tikybinių kultų laisvę. 1847 m. konkordatas su Rusija tapo nutrauktas Rusų Valdančiojo Senato 1866 m. įsakymu, o 1827 m. konkordatas su Niderlandais buvo laikomas nutrauktas Belgų vyriausybės, einant 1831 m. konstitucijos 16 str. Pagaliau Prancuzų 1801 m. konkordatas tapo nutrauktas vienšališku Prancuzijos valdžios aktu, būtent 1905. XII. 9 įstatymu apie bažnyčių nuo valstybės atskirimą, net be oficialaus apie tai pareiškimo Popiežiui. Daugelis teologų, Bažnyčios gynėjų, mano, kad konkordatai, būdami paprastais indultais arba vienšališkomis ir neatlygintinomis Šv. Sosto koncesijomis, tevaržą Šv. Sostą tiktai tikybos reikalų ribose, ir kad Popiežiaus galia turinti teisės atšaukti visas jos ankščiau sudarytas sutartis: tai yra teorija, kuri remiasi svajone apie universalinį Popiežių suverenumą, svajone, kurią stengėsi įgyvendinti popiežiai Grigalius VII ir Inokentas III. Civitta Cattolica, popiežiaus Pijaus IX organas, 1872 m. šitaip rašė: „Popiežius visuomet turėjo teisės, kai to Bažnyčios labas reikalauja, nutraukti koncesijas, kurias jis yra suteikęs konkordatui ir kurios yra tiktai privilegijos, jo paties vienšališkai duotos. Atvirkščiai, net ir šiuo atveju, pasaulinis valdovas lieka savo pasižadėjimų suvaržytas; nes Popiežius yra suvereninis Bažnyčios įstatymų leidėjas; valstybės valdovas yra jo valdinys". Šitokia taip pat buvo tėzė, kurią 1921 m. pasirinko popiežius Benediktas XV. Tačiau popiežius

Pijus X savo enciklikoje Vehementer, išleistoje 1906. II. 11, linksta pripažinti, kad Bažnyčia esanti konkordatų teisiškai suvaržyta: būtent, kalbėdamas apie Prancūzų 1905. XII. 9. įstatymą apie bažnyčių nuo valstybės atskyrimą, jisai tarp kito ko taip sako: „Konkordatas, sudarytas tarp Šv. Sosto ir prancūzų valdžios, kaip iš viso visos šios rūšies sutartys, kurias valstybės tarp savęs sudaro, buvo dvišališka sutartis, privaloma abiem pusėm. Iš vienos pusės Šv. Tėvas, iš kitos — prancūzų Tautos galva, iškilmingai buvo pasižadėję, tiek savo, tiek savo įpėdinių vardu, išlaikyti sutarties aktą, kurį jie buvo pasirašę. Iš šio seka, kad konkordato taisyklė buvo visų tarptautinių sutarčių taisyklė, vadinasi, — tautų teisė („le droit des gens" — jus gentium) ir kad konkordatas jokiu būdu negalėjo būti nutrauktas vienos dviejų susitarusių šalių aktu". (Op. cit., I t., III d. 442 — 446 pusl.).

Ir Fauchille dar priduria vieną naująjį precedentą konkordato tarptautinės sutarties pobūdžio naudai:

„1922. V. 30. pasirašytas, sako jis (loc. cit., 446 pusl.), konkordatas tarp Šv. Sosto ir Latvijos buvo, kaip sutartis, ratifikuotas ir įregistruotas: ratifikacijomis pasikeitimas įvyko 1922. XI. 3, o įregistravimas 1923. VI. 16". Tą patį turime pasakyti ir apie Lietuvos konkordatą su Šventuoju Sostu. Jo XXVIII straipsnis numato akto ratifikavimą ir ratifikacijos dokumentų pasikeitimą. Ir iš tikrųjų šis konkordatas buvo tais pačiais 1927 m. abiejų šalių (Šv. Tėvo ir Lietuvos) ratifikuotas ir 1927. XII. 10 pasikeista ratifikacijos dokumentais.

Aš tyčia daviau šią plačią citatą iš Fauchille'io rašinių, norėdamas plačiau supažindinti skaitytojus su šia įdomia Romos-Katalikų Bažnyčios padėties santykų su valstybe problema. Fauchille išdėsto šią problemą bešališkai, nurodydamas įvairias kylančio šiuo klausimu ginčo nuomones. Su paties Fauchille'io konkordato apibrėžimu, kaip sui generis ypatingos sutarties, be abejo galima sutikti, bet ne tame glūdi svarbiausias problemos momentas.

g. Politinės konkordatų esmės klausimo pobūdis.

Jei šiuo ginčytiniu klausimu yra toks žymus nuomonių skirtumas, tai ypač todėl, kad pats klausimas yra iš esmės politinis ir kad tie socialiniai veikėjai, Bažnyčios ir Valstybės vyrai, bei patys mokslininkai, kurie jį mėgina spręsti, daugiausia ryžtasi tai daryti, turėdami šiokį ar kitokį apriorinį nusistatymą ir norėdami ne tiek pažinti tikrenybę, kiek nustatyti ir sutvirtinti tai, kas jųjų įsitikinimais turėtų būti. Vieni, rasdami Romos-Katalikų Bažnyčios įsileidimą į anarchinę tarptautinę bendruomenę, besitvarkančią sutartimis, nenormaliu ir prieštaraujančiu elementarinėms sąvokoms apie valstybę, imperatyviškai padengiančią visą vietos socialinį bendravimą su visais jo socialiniais junginiais, neišskiriant tikybinių, stengiasi šias sąvokas be jokių rezervų išplėsti ir į Romos-Ka-

talikų Bažnyčią, o kai jie sutinka konkordatą, kurio metodas vis dėlto iš esmės skiriasi nuo imperatyvinio santykio tarp suvereninio viešpataujančio ir priklausomojo junginio, tai jie to konkordato esmę mėgina visaip iškreipti, kad išgelbėtų principą. Kiti, kaip matėme, daro griežtai priešingai, nes yra ir tokių, kurie, nepasitenkindami sutarties pobūdžio konkordate konstatavimu, laiko jį Bažnyčios suverenumo vienšališku koncesijos aktu valstybei, varžančiu pastarąją, bet nevaržančiu „suvereninio" Šv. Sosto.

Ir vėl turime grįžti į tai, ką jau buvome tekste pasakę. Romos-Katalikų Bažnyčia iki šiol pajėgia dalyvauti tarptautinėje bendruomenėje, kaip jos veiksnys ir subjektas, atstovaujama Šv. Sosto. Tai yra faktas. Ar jis yra logingas ar ne — tai kitas dalykas. Mano nuomone, nelogingas ir prieštaraująs moderninės teritorinės valstybės principams. Tai yra faktas-fenomenas, politinis faktas, kurio gilios šaknys glūdi praeity. Tarptautinio bendravimo logika veikia prieš šį faktą, bet tarptautinių socialinių jėgų santykiavime moralinė Bažnyčios jėga, kuria remiasi šis faktas, tebėra dar tokia, kad ji nugali daugelio principų logiką ir irracionališkai išsilaiko. Kartais stipresnios, kad ir „katalikiškos" valstybės pajėgia atsispirti prieš šį praeities palikimą ir į konkordatus neįsileidžia arba juos nutraukia, aiškindami jų esmę valstybiniu principu. Tačiau toli gražu ne visos gali sau leisti žaisti su šios Bažnyčios jėga ir jos moraliniu autoritetu, kad prieštarautų jo išvados kitiems bendrai pripažintiems teisiniems principams. Žinoma, jokiu būdu negalima sutikti su Predier-Fodéré, kad kol gyva bus Romos-Katalikų Bažnyčia ir kol valdys ją Vatikano Popiežius, tol šios konkordatinės ir kitos tarptautinės šios Bažnyčios padėties praktikos turėsiančios būti valstybių gerbiamos. Ne Romos-Katalikų Bažnyčios esmėje ir ne Vatikano „gelmių" mistikoje, bet jos moralinėje jėgoje, veikiamoje ypatingų istorinių veiksnių, glūdi šios paslapties raktas; šios Bažnyčios nepaprasta organizacija sugeba išlaikyti šios jėgos ekonomiją, bet tai vis dėlto ši jėga, o ne pats savaime organizacijos būdas, reiškiasi šiais fenomenaliniais padariniais.

Šiam socialiniam fenomenui konstatuoti taip pat nėra svarbu tai, ar konkordatinės sutarties objektas yra iš esmės tolygus tarpvalstybinių sutarčių objektams. Dažniausiai šie objektai bus skirtingi, bet ir įvairių tarpvalstybinių sutarčių objektai gali skirtis, o iš kitos pusės tie konkordatiniai popiežiaus kišimaisi į valstybės vidaus socialinius santykius (į valstybinę visuomenę) pasikartoja ir kai kuriose tarpvalstybinėse konvencijose (kapituliacijos, mažumų apsaugos konvencijos, konvencijos dėl tam tikrų sričių autonomijos ir t. t.).

II. Konkordatas Lenkijoje.

Baigdamas savo plačią studiją apie teisinį konkordato pobūdį Povilas Fauchille, kaip matėme, nurodo į Lietuvos su Šv. Sostu konkordato ratifikaciją, kaip į precedentą, veikiantį konkordato pobūdį tarptautinės

sutarties kryptimi. Aš pastebėjau, kad ir Lietuvos 1927 m. konkordatas su Šv. Sostu taip pat buvo ratifikuojamas. Bet yra dar ryškesnių precedentų, kurie dar toliau šia kryptimi eina. Čia tenka paminėti ypač Lenkija. Lenkija ne tiktai yra faktiškai sudariusi su Šv. Sostu konkordatą, kuris buvo ratifikuojamas, bet dar pati į savo valstybinę 1921. III. 17. konstituciją įrašė sutarties su Šv. Sostu principą ir šios sutarties ratifikavimą. Būtent šios konstitucijos 114 str., kurio 1 abzacas pripažįsta Romos-Katalikų tikybai, kaip tautos daugumos tikybai, pirmąją vietą kitų tikybų tarpe, 2-me abzace pasisako šitaip: „Romos-Katalikų Bažnyčia tvarkosi savo teisėmis. Valstybės santykis su Bažnyčia bus nustatytas einant sutartimi („na podstawie układu") su Apaštališku Sostu: ši sutartis ratifikuojama Seimo".

Vadinasi, Romos-Katalikų Bažnyčia turi Lenkijoje autonomiją („tvarkosi savo teisėmis") ir santykiauja su valstybe sutarties principu. Konkordatas čia aiškiai apibūdinamas, kaip s u t a r t i s s u v a l s t y b e, sutartis, be abejo, tarptautinio pobūdžio, nes ji yra Seimo ratifikuojama. Tai nėra ir negali būti imperatyvinis valstybės įstatymas, nes tada jis būtų Seimo neratifikuojamas, bet leidžiamas. Kad čia šis santykis (Romos-Katalikų Bažnyčios santykis su Lenkijos valstybe) yra išskiriamas iš valstybės valdžios imperiumo ir paverčiamas anarchiniu sutarties (susitarimo — „układu") santykiu, tai dar aiškiau matyti, iš sekančio Lenkijos konstitucijos straipsnio (115 str.), kuris kalba apie kitų Bažnyčių ir tikybų teisinę padėtį Lenkijos respublikoje. Čia vis viena kitoms bažnyčioms, kurios išskyrus Romos-Katalikų Bažnyčią, yra vadinamos „tikybinių mažumų bažnyčiomis ir kitomis teisėtai pripažintomis tikybinėmis sąjungomis" taip pat suteikiama autonomija („taikosi savo įstatymais" — pridėta dar rezerva, kurios Romos-Katalikų Bažnyčios atžvilgiu nėra: „tvarkosi savo įstatymais, kurių valstybė neatsisakys pripažinti, jei jų tarpe nėra nuostatų, priešingų valstybės teisei"), o kai dėl jų santykių su valstybe 115 str. 2 abzacas sako šiaip: „Valstybės santykis su šiomis Bažnyčiomis ir tikybomis bus nustatytas įstatymo keliu susižinojus su jų teisinėmis atstovybėmis". Vadinasi, čion sprendžiamuoju veiksniu bus ne sutartis, bet valstybės įstatymas, tai reiškia, kad santykio teisinis pagrindas bus grynai i m p e r a t y v i n i s, valstybinis, o ne anarchinis sutartinis. Visa tai labai ryškiai ir kategoriškai apibrėžia Romos-Katalikų Bažnyčios Lenkijoje teisinę padėtį valstybės atžvilgiu ir iš anksto suteikia Lenkijos konkordatui su Šv. Sostu aiškaus tarptautinės sutarties pobūdžio.

Šių nuostatų užfiksavimas pačioje konstitucijoje suteikia jiems ypatingos reikšmės. Kitos valstybės gali tvarkyti savo santykį su Romos-Katalikų Bažnyčia konkordatu arba valstybės valdžios imperiumu. Tai pareina nuo tų valstybių valdančiųjų nusistatymo, nuo politinių sumetimų, nuo socialinių jėgų santykiavimo išdavų ir t. t. Tuo tarpu Lenkijoje ši konkordatinė anarchinė ir tarptautinė santykių forma (rėžimas) yra konstitucionalizuota, paversta nelanksčia. Tai yra labai žymus Romos-Katalikų Bažnyčios laimėjimas Lenkijos Respublikoje.

41. Du valstybės su socialiniais junginiais santykiavimo metodai.

Žinoma, tai yra maximum, kurio šia kryptimi gali pasiekti Vatikanas, stengiąs išlaikyti Romos Bažnyčios paritetą su valstybe. Idėja dviejų lygių socialinių jėgų, dviejų žmonijos vadovybių, imperii ir sacerdotii, yra konkordato palaikoma. Tačiau, jei konkordato nėra, jei valstybė nesutinka jo sudaryti, tai Romos-Katalikų Bažnytinis šios valstybės teritorijoje lieka visiškoje valstybės žinioje, kaip bet kuris kitas socialinis junginys valstybinėje teritorijoje.

Tokiu būdu mes konstatuojame, kad moderniniame suvereninės vietos valstybės sociališkai-teisiniame rėžime yra dviejų rūšių ar dviejų metodų santykiavimo valstybės su kitais socialiniais junginiais. Vienas metodas liečia valstybės santykį su kitomis suvereninėmis nepriklausomomis vietos valstybėmis. Tai yra metodas anarchinis, metodas sutarties ar kompromiso, pagrįstas paritetu ir savarankiškomis kiekvieno santykio dalyvio teisėmis, lygiomis kontragento teisėmis ir nepareinamomis nuo kito dalyvio galios; tai yra santykis tarp juris proprii subjektų. Karas, kompromisas ir sutartis — štai charakteringos šio santykio fazės.

Antras metodas liečia valstybės santykį su visais kitais socialiniais junginiais, su kuriais ji santykiauja tiek, kiek tie socialiniai junginiai savo buveine, veikimu ir reikalais susiduria su valstybės teritorija. Tai yra metodas valstybės viešpatavimo, valdžios ar viešosios teritorinės galios metodas, kuris reiškiasi įsakymų galia ir pasidavimu (imperiumu).

Socialinių junginių teisinis „status“ čia yra valstybės normuojamas, jos įstatymo nustatomas, vadinasi, pareina nuo jos valdžios akto. Socialiniai junginiai varžosi tarp savęs dėl įtakos į valstybės valdžią, jie gali virsti valdančiaisiais, gali tada pačią valstybės funkciją savo socialiniais tikslais nustatinėti ir šiems savo tikslams, pavertus juos valstybiniais, nepaprastos galios suteikti, bet visą tai jie gali pasiekti tiktai valstybės valdžios, o ne juris proprii, titulu. Tad čia reiškiasi ne savarankiškų teisių konkurencija, bet socialinių tikslų varžymasis tarpusavioje vidujinėje kovoje dėl valstybės valdžios, bet ne su valstybės valdžia.

Ir štai čia visai skyrium stovi vienas socialinis junginys, Romos-Katalikų Bažnyčia, tikras šio santykio fenomenas, kuris stengiasi išlaikyti paritetą su valstybe ir tvarkytis su ja anarchiniu kompromiso ir sutarties metodu. Ir ne tiktai stengiasi, bet dažnai įstengia tai pasiekti. Šis socialinis fenomenas, šis pusiau-anarchinis Bažnyčios išsilaužimas iš bendrosios tvarkos, tai nėra skirtingas šios Bažnyčios esmės, bet jos autoriteto, nepaprastas socialinės galios ir istorinės tradicijos padarinys.

V. Nacionalizmas.

1. Nacionalinių junginių esmės problema. Tautos nesiskirsto rasėmis. Pavyzdžiai.

Skyrium žiūrime vieną socialinių junginių kategoriją, būtent, nacionalinius (tautinius) socialinius junginius jų santyky su valstybe ir kartu prie progos žiūrėsime tą galingą socialinį mūsų laikų judėjimą, kuriuo reiškiasi šių socialinių junginių siekimai valstybės atžvilgiu ir kuris priimta vadinti nacionalizmu.

Socialinis nacionalinių tautų reiškinys yra senas, bet niekuomet praeity jis nebuvo pasiekęs tos reikšmės ir galios visuomenėje, kurios jis yra pasiekęs ypač nuo XIX amžiaus ir mūsų laikais. Nacionalistinis judėjimas tapo vienas galingiausių ir ryškiausių socialinių veiksnių ir išaugo į politinę jėgą — vieną žymiausiųjų pasaulyje, su kuria vos gali lygintis socializmas, kaip proletariato klasinio judėjimo, arba didysis XVIII-jo ir XX amžiaus pradžios demokratinis judėjimas, kurio aiškios žmoniškos tėzės, kaip pamatysime, yra nacionalizmo slopinamos ir tam tikra ypatingąja spalva nudažomos.

Nacionaliniai (tautiniai) socialiniai junginiai yra senai žinomi, kaip tam tikros neorganizuotos socialinės grupės. Jų esmė yra labai sudėtinga ir ginčytina. Kuris būtent socialinis momentas sudaro tautinį (nacionalinį) ryšį, jungiantį žmones į tautas ir išskiriantį jas iš vieningos žmonijos? Tai be abejo nėra rasė, kaip antropologinė žmonijos rūšis, reiškiantisi tam tikromis skirtingomis ypač fizinėmis kūno, o gal tuo pačiu ir

psichinėmis būdo žymėmis. Grynai rasinių nacionalinių junginių (tautų), kurie apimtų visus vienos rasės ir tiktai tos rasės žmones, nėra, nes kiekvienoje žinomų rasių ar rasių likučių, kurie dar yra užsilikę ir kuriais šiuo vardu priimta skirstyti šios dienos žmonija, yra po kelias nacionalines tautas (pav. Japonai, Kiniečiai ir kiti geltonoje Mongolų rasėje), o be to į tą pačią tautą (pav. Kiniečių nacionalinę tautą) įeina ne vienos, bet kelių rasių žmonės.

Bet ir iš viso pati rasės sąvoka ir rasių kategorijos yra labai neaiškios ir mokslo galutinai nenustatytos. Rasinis žmonių suskirstymas, be abejo, buvo faktu ir turėjo žymios reikšmės žmonijos praeity. Ne tiktai odos spalva (baltieji, geltonieji. raudonieji, juodieji žmonės), bet ir plaukų spalva (briunetai, blondinai, įvairūs raudonų plaukų niuansai) ir ypač kai kurių kaulų charakteringa konstrukcija (ilgagalviai ir trumpagalviai) skyrė atskiras žmonių rases, susidariusias ir įsigalėjusias tūkstančiais, o gal ir šimtais tūkstančių metų skirtingo žmonijos plėtimosi įvairiose Žemės rutulio vietose. Be abejo, kiekvienoje rasėje buvo dar atskiros šeimos, gentys, padermės, bendruomenės, etninės grupės, bet turėjo būti ir šis tas bendro visai rasei, skiriančio jų vieną nuo kito ne tiktai fizinėje, bet ir psichinėje srity. Atskiros rasės buvo vienos tarp savęs artimesnės, kitos — labiau svetimos, seniau išiskyrusios. Visa tai daro rasių problemą labai svarbia ir reikšminga žmonijos žilos senovės istorijai. Tačiau vėliau prasidėjęs žmonių masinis judėjimas, kėlimasis iš vienų vietų į kitas, dideli masinių emigracijų procesai, vėliau įvairios kolonizacijos ir t. t. sudarė, ypač Europos ir Azijos kontinente, o dar vėliau ir Amerikoje bei žymioje Afrikos dalyje tokį įvairių rasių žmonių mišinį, kuriame apie rasės grynumo išlaikymą bet kurioje Žemės vietoje netenka kalbėti. Gal kuriose nors Afrikos gilumos teritorijose arba kur tolimoje Mongolijoje rasių bruožai yra užsilikę sveikesni ir mažiau rasių asimiliacijos proceso paliesti, bet tai kaip tik yra tose vietose, kuriose moderninis nacionalinis (tautinis) judėjimas yra silpniau pasireiškęs.

Ten, kur gyvena ir veikia moderninis civilizuotos nacionalinės tautos, o jos mums kaip tik yra svarbiausios, nes kur nors Afrikos miškuose apsigyvenę negrų kaimai, kad ir kiek labiau išlaikę savo „rasę“, iš viso nesudaro jokios nacionalinės tautos

modernine prasme, tai jau apie „rasinius“ tautų pagrindus netenka ir kalbėti.

Europoje nėra tautos, kuri rasės atžvilgiu būtų gryna, vadinasi, kurioje būtų galima konstatuoti pastovios vienos rasės žymės. Šios dienos tautos ar etninės grupės, kurios rasės arba ypač savo kalbos kilmės atžvilgiu yra Europoje laikomos seniausiomis, kilusiomis iš Europos aborigėnų, Albaniečiai (senovės Pelazgai) ir Pyrenėjų Baskai (Ispanijos ir Prancuzijos pasieny), iš tikrųjų yra tiktai labiau, negu kitose vietose, išlaikiusios kalbą arba senosios kalbos branduolį; tačiau rasės atžvilgiu jos kaip ir Arijų kalbinės kilmės grupės, sudaro įvairių rasių asimiliacijos padarinį ir jei mes turėtume iš vienos pusės tikslius įvairių rasių pažymių kriteriumus, o iš kitos — tikslius matus bei saikus tiems rasių pažymiams išmatuoti, tai kažin, ar kurioje nors Arijų kalbos tautoje arba kurioje nors tokios tautos dalelėje mes nebūtume radę grynesnės senosios aborigėnų rasės liekanas, kad ir pasisavinusios apylinkės atėjūnų kalbą, bet rasiškai geriau išsilaikiusios, negu tos grupės, kurios geriau išlaikė anosios rasės kalbą.

Jei mes pažiūrėsime kitą neva rasinę Europos žmonių klasifikaciją, būtent a. pamažu besiplėtusius ir artimesnius aborigėnams Europos rytų ir Šiaurės Suomius ir b. vėlesnius bei smarkesnius atėjūnus, užliejusius visą Europą ir įsiterpusius į pačius Suomius, Arijus, tai mes vėl turėsime konstatuoti, kad skirtumai yra labiau kalbiniai, negu rasiniai. Iš vienos pusės patys Europos Suomiai, be Arijų rasinio priedėlio, jau savaime sudaro įvairių kitų rasių mišinį, toli gražu nevienalypį visoje didelėje Suomių tautų ir genčių teritorijoje, apimančioje ypač Skandinavijos (Švedijos ir Norvegijos) šiaurę, šiaurės Ašigalio rato aborigėnus (Eskimai ir Laponai), tikrąją Suomiją ir Estiją. Latvijos Livus ir milžiniškus Rusijos plotus su daugybe Suomių kilmės tautelių ir etninių grupių, iš dalies nykstančių, o iš dalies tebegyvuojančių ir dar apie šiokį tokį tautinį atgimimą svajojančių. Bet be to, visos šios Suomių kilmės tautos ir grupės nuo amžių buvo ir tebėra rasiškai įvairių Arijų kolonistų veikiamos, priimdamos į save Arijų kraują ir suteikdamos savo kraujo Arijams. Ir rasiniu, o ne kalbos, atžvilgiu dar kažin, ar daugiau turi Suomių kraujo Arijų atėjūnai Skandinavijos Germanai, išnešę tą kraują į visą Europą Gotų, Nor-

manų, Danų ir Variagų žygiais, arba Latviai ir Lietuviai, asimiliavę vietos Suomius, arba ypač Rusai, kolonizavę Slavų elementu Suomių žemes ir tebemaitinami Suomių bei Totorių asimiliacija, ar tie išmėtyti likučiais Suomiai, Arijų kraujo? Ne kitaip yra su Suomių sala Europoje — Vengrais, asimiliavusiais ištisas Slavų (Slovakų, Ukrainiečių, Kroatų, Serbų). Rumunų, Čigonų, Germanų kraujo upes, nors išlaikiusiais kalbą, arba su kita tolima Suomių kilmės sala — Bulgarais, praradusiais jau ir pačią kalbą ir klasifikuojamais į Arijų - Slavų padermę.

2. Žydų „rasės" problema.

Ne kitaip šie santykiai reiškiasi net ir tos tautos atžvilgiu, kuri Europoje ypatingai iš visų kitų išsiskiria ir neturėdama jokios teritorijos nė masinio pastovaus centro, grynai personalinėmis savo išsiskaidžiusių narių ypatybėmis sugebėjo per tūkstančius metų išlaikyti savo skirtingą esmę, nepasidavusi nacionalinei ar etninei aplinkumos asimiliacijai. Kalbu apie Žydus. Tačiau ir čia šio išlaikymo nuopelnas tenka ne rasei, bet skirtingoms ir tvirtai nusistovėjusioms socialinėms institucijoms. Žydų tarpe yra iš senų laikų užsifiksavusios ir jų iki šiol išlaikytos kelios, o ne vieninga, rasės, įsiterpusios į šią tautą dar iš Egipto ir Chanaano gyventojų; jos sutirpo žyduose, o iš dalies tebereiškiasi juose atskirais skirtingais fiziniais tipais. Bet pagaliau apie 2000 metų gyvenimo Europos tautų tarpe dargi neturint savo atskiro teritorinio apsigyvenimo centro turėjo į žydų tarpą įlieti nemažą vietos žmonių kraujo srovę. Nežiūrint į tikybos skirtumą, į skirtingas socialines institucijas, į daugybę visokių veiksnių, aprėžiančių socialinį Žydų ir Krikščionių bendravimą tam tikromis ekonominių ir finansinių santykių sritimis ir išskiriančių iš šio bendravimo moterystės santykius tarp jųjų, vis dėl to lytinio instinkto reiškiniai ir jų padariniai kraujo (rasės) asimiliacijos atžvilgiu turėjo 2000 metų (60 iki 80 kartų) laikotarpy žymiai ir giliai paveikti rasinę Žydų asimiliaciją Europoje.

3. Europos ir Amerikos tautų rasės problema.

Dar mažiau yra skirtingų rasinių kategorijų žymių tarp įvairių Europos Arijų padermių; Keltų, Romanų, Germanų,

Slavų ir Lietuvių (Aisčių), o jau visiškai neįmanoma nustatyti tos rasinės kategorijos atskirų tų padermių tautų tarpe ir kalbėti apie „rasę“ Prancuzų, Olandų, Danų, Norvegų, Čekų, Lenkų, Latvių ir t. t., juo labiau, kad išskyrus kalbą šios nacionalinės tautos yra susidariusios iš kelių skirtingų padermių jų dalelėms susiliejus (pav. Prancuzai yra kilę iš romanizuotų Keltų padermės Gallų ir Germanų padermės Frankų bei Burgundų ir kitų, Slavų Čekai yra daug įgiję Germanų kraujo, įvairių kraštų Vokiečiai yra asimiliavę daug Slavų, kaip pvz. Frizų, Liutykų, Pamariečių, Vendų, Kašubų, Lenkų - Mozūrų ir Lietuvių, kaip antai Prūsų, Kuršų, Lietuvių kraujo, Latviai yra asimiliavę Suomių Livų kraują)...

Už Europos ribų tas pat. Amerika yra didžiausia moderninė rasių asimiliacijos laboratorija, kurioje baltieji, juodieji ir raudonieji žmonės, o baltųjų tarpe visi Europos mišiniai vieni kitus asimiliuoja ir sudaro naujas maišytas mulatų, kreolų, metisų visuomenės, kuriose apie rasinių kategorijų išlaikymą netenka ir kalbėti.

Tad rasinis žmonių suskirstymas, labai įdomus ir svarbus žmonijos praeičiai ištirti, pats mūsų laikais suiro ir reiškiasi įvairiais mišiniais ir kombinacijomis, kurie jau nesudaro nieko griežtai kategoriško ir tvirto. Nacionalinei tautų klasifikacijai, kuri sudaro ne tiek fizinį, kiek kultūriškai psichinį reiškinį, rasinis suskirstymas jokio pastovaus pagrindo suteikti nepajėgia. Iš vienos pusės įvairių rasinių kilmių žmonės bendrauja vienoje nacionalinėje tautoje, iš kitos — tos pačios rasinės kilmės žmonės yra suskirstyti tarp įvairių skirtingų tautų. Jokių aiškių tėzių rasinė problema moderninei tautų problemai suteikti negali.

a. Vokiškosios „rasių“ teorijos Le Fur'o kritika.

Rasių teorijos teisingą ir turiningą kritiką patiekia žinomas Prancuzų viešosios tarptautinės teisės profesorius Louis Le Fur savo nedidelėje, gražioje, kad ir poleminio pobūdžio, knygelėje „Races, Nationalités, Etats“ (Paris, Felix Alsan, 1922 m., 154 puslapiai). Šis Le Fur'o rašinys savo nuotaika dar primena garsias Didžiojo Karo polemikas ir tęsia jų pagrindinę tendenciją — įrodyti, jog Vokiečių tarptautinė politika ir ją remiąs Vokiečių mokslas esąs nusidėjęs žmonių ir tautų laisvei ir teisingumui. Ši dirbtinė tendencija, gal kiek vienšališka, nes jeigu Vokiečiai

yra padarę tam tikras savo ponavimo išvadas iš rasės teorijos, tai kiti šiuo ar kitu klausimu taip pat stengiasi suformuluoti ir apginti savo ponavimo tezę kad ir kitokiais samprotavimais, ir štai net pats René Johannet, parašęs prakalbą šiai Le Fur'o knygelei, su pasibiaurėjimu mini (111 puslapy) kažkokį Prancuzų Bretonų leidinį, drįstantį skelbti Bretonų valstybinės nepriklausomybės ir išsivadavimo iš Prancuzų jungo idėją, ši tendencija teisingam rasės principo įvertinimui nekliudo.

Vokiškos rasių teorijos steigėju Le Fur laiko ne pačius Vokiečius ir ne jų filosofą Fichte, kurio šiuo klausimu idėjas jis laiko „sapnais ir vaikiškumais („êveries et enfantillages"), bet gilų Prancuzų rašytoją - sociologą grovą de Gobineau („Essai sur l'inégalité des races humaines"; Ernest Seillière — „Le comte de Gobineau et l'aryanisme historique"), o giliausiu Gobineau mokiniu ir sekėju laiko taip pat Prancuzų Vacher de Lapouge („Les sélections sociales"). Išdėstęs vokišką šios teorijos interpretaciją ir Vokiečių mokslo spekuliatyvinį tam tikrų jos tezių išplėtimą, užbaigtą Fridricho Nietzsches mokslu, skiriančiu ponų tautas ir vergų ar galvijų tautas, Le Fur tiksliai analizuoja Vokiečių mokslo sąvokas, susijusias su rasių teorija, kaip ypač „Kultūros" („Kultur") sąvoką, skirtingą nuo prancuziškos „civilizacijos" sąvokos ir reiškiančią kraštutinės organizacijos padarinių sistemą, auklėjimo arba dresavimo rėžimą, kuriame žmogus virstąs pasyviu įrankių kolektyvo — absoliuto, Valstybės rankose, bei sąvokos „Kulturvoelker" ir „Naturvoelker" (kultūros tautos, tinkančios ponauti ir valdyti, ir natūralinės arba laukinės tautos, kurios tegali būti anųjų valdomos, naudojamos ir tvarkomos bei kultūrinamos), išskiriant Vokiečių Tautą, kaip pagrindinę Europos rasinę tautą „Urvolk", į tokią valstybingumo kūrėją, kuri vienintėlė sugebėsianti įkurti „Vollkulturstaat" („pilnos kultūros valstybę"), pajėgiančią valdyti ir kultūrinti visą Žmoniją, kaip kad seniau Graikija ar Romos Valstybė. Vokiečių „Vollkulturstaat" ir įvairių smulkių nacionalinių ir vietos valstybių „Kleinstaaterei" — tai rasių nelygybės padariniai, kurių vienas esąs kultyvuotinas, o antrieji — naikintini.

Nurodęs, į kokias karikatūrines ir visai Žmonijai pavojingas socialines konstrukcijas gali vesti rasių teorija, Le Fur toliau labai rimtai ją kritikuoja ir nugriauna, įrodydamas, kiek visa yra rasės atžvilgiu reliatyviška, netvirta, maišyta ir galų gale neapčiuopiama, tad jokiai rimtai mokslinei konstrukcijai netinkama.

b. Terminologinė žodžio „rasė" reikšmė vakarų mokslo literatūroje.

Tačiau dėl nenusistovėjusios šiais klausimais tikslios terminologijos, Vakarų Europos moksle ir pačioje tarptautinėje viešojoje teisėje, terminas „rasė" („la race", „les races" „minorité de race", rasinė mažuma) tebėra vartojamas ne tiktai šia „rasių teorijos" prasme, kaip tam tikros antropologinės konstrukcijos grupės sąvoka, bet kaip bet kurios atskiros nacionalinės grupės sąvoka be jokio ryšio su tam tikra antropologine ar psichine šios grupės konstrukcija. Šia prasme, „race" ir

„nation" yra respektyviškai taikomos toms dviem sąvokoms, kurias aš šio rašinio pradžioje siūliau skirti priedais „natio" ir „populus" („tauta — natio", nacionalinė tauta, tam tikras tautinis socialinis junginys, pav. Lietuvių tauta, Žydų tauta, Italų tauta, Flamandų tauta, ir „tauta — populus", valstybinė teritorinė tauta, kuri pati skirtingo nuo pačios valstybės socialinio junginio nesudaro, bet yra tam tikros valstybės dalyvių ar narių visuma be jokių tautybės ar kitų socialinių žymių skirtumų, tad Lietuvos tauta—populus, Italijos populus, bet nė Žydijos nė Flamandijos tautos — populi nėra, nes tokių valstybių iš viso nėra).

„Tautos-nationis" arba „nacionalinės tautos" sąvokai pareikšti dabar pradedama vartoti vietoje „nation" ar „race" terminas „nationalité" („tautybė"). Bet ši praktika taip pat nėra tiksli, nes jei pagrindinis terminas „tauta" reiškia valstybės dalyvių masę, tai išvestinis terminas „tautybė" reiškia priklausymą šiai tautai arba kitaip sakant sutaps su pilietybės ar pavaldinybės sąvoka. Ir iš tikrųjų terminu „nationalité" Prancuzų kalba tradicingai apibūdinama kaip tik pilietybė (valstybinė asmens priklausomybė).

4. Kalbos problema nacionalinės tautos konstrukcijai. Tai nėra vieningas visuotinis kriteriumas. Įvairūs pavyzdžiai.

Jei nacionalinis tautos junginys remiasi ypač kultūriškai psichiniais veiksniais, tai daugiau turėtų tautai sverti bendros kalbos pažymys, nes kalba — tai ir yra vienas ryškiausių kultūriškai-psichinių reiškinių bei evoliucijos veiksnių. Ir be abejo jinai tautiniu atžvilgiu sveria daug daugiau, negu rasė ar iš viso fizinė žmogaus kilmė. Yra tautų, kurioms kalba sudaro patį svarbiausį reiškinį. Bet kadangi kalba tai vis dėl to yra tiktai kultūriškai psichinis reiškinys, gal labai svarbus, gal kai kurioms tautoms pats ryškiausias, slėpiąs savy visą kitų reiškinių grandinę, bet tai nėra pati esmė, tai gali būti ir tokių tautų, kuriose šis reiškinys šios svarbos neturi ir kuriose yra žymūs kitokie reiškiniai.

Ir iš tikrųjų, štai visa eilė ryškių ir plačiai žinomų faktų, kurie prieštarauja tėzei: atskira vieninga nacionalinė tauta, atskira vieninga kalba.

Prancuzų nacionalinė tauta... Kas drįstų tvirtinti, jog nesą vieningos Prancuzų tautos, kaip nacionalinio junginio, kuris ten iš tikrųjų beveik visiškai sutampa su teritorine valstybine tauta (populus) ir apima visus pagrindinius modernines Prancuzijos gyventojus, gal tiktai su tam tikromis rezervomis (rezervomis, tad ne visišku ir griežtu pamatinės tėzės

neigimu) Alzatiečių atžvilgiu! Pamėgink užginčyti prancuzo vardą Prancuzų Bretanui arba Prancuzų Baskui arba net žymiam Alzatiečių skaičiui. Pamėginkite kurių nors neva mokslo tėzių vardu jį įtikinti, kad jis nesąs Prancuzas, ir būtent Prancuzas ne tiktai valstybinės pilietybės atžvilgiu, bet Prancuzas, kaip didžiosios Prancuzų nacionalinės tautos (tautybės) narys! Prieš socialinę tautinio visų prancuzų vieningumo tikrenybę neišsilaikys jokia kad ir logingiausia mokslinė konstrukcija, kuri tajai tikrenybei savo išvadomis prieštarautų.

Dalykas toks, kad tarp daugybės kitų kultūriškai-psichinės evoliucijos veiksnių, kurių tarpe mes paminėtume tokį ryškų veiksnį, kaip kalba, pati valstybė taip pat yra nepaprastos reikšmės veiksnys, kuris, ypač esant tam tikroms aplinkybėms ir tam tikroms šio veiksnio evoliucijos ir veikimo sąlygoms, gali žymiai paveikti šiokį ar kitokį nacionalinės tautos įsteigimo ir sucementavimo faktą.

Ne tiktai Corneille'o ir Racine'o, Mollière'o ir Pascal'io kultūriniais darbais, bet ir savo valstybiniais žygiais bei pergyvenimais kūrusi ir brendusi Prancuzų nacionalinė tauta. Jau stipri vieninga Prancuzų absoliutinė monarchija buvo paruošusi dirvą vieningai Prancuzų tautai įsteigti. Didysis demokratinis XVIII amžiaus judėjimas, Didžioji Revoliucija, Napoleono karai, didžiausieji pasauliniai įvykiai, Prancuzų masiniu bendradarbiavimu nuveikti, pagaliau paskutinis Didysis Karas — visa tai sukūrė ir taip sutvirtino Prancuzų nacionalinę tautą Prancuzų valstybės ir Prancuzų valstybinės tautos ribose, kad nė rasė, nė kalba šio socialinio junginio suskaldyti nepajėgia.

Tačiau, kuo gi tai prieštarauja kalbos principui? Argi nėra puikios, turtingos, gražios, labai ištobulintos ir kultūringos Prancuzų nacionalinės kalbos? Be abejo ji yra ir dargi visų kalbų atžvilgiu yra laikoma aristokratine, privilegijuota, tarptautinio susižinojimo oficialine kalba (diplomatinių santykių, kongresų, sutarčių, salonų kalba). Taip šiuo kalbos titulu Prancuzų nacionalinėje tautoje dalyvauja Prancuzai, neįeiną į Prancuzijos valstybę, Šveicarijos prancuzai, Belgų prancuzai. Kanados prancuzai... Prancuzų kalba yra galingas Prancuzų nacionalinės tautos veiksnys, bet vis dėlto nėra jos vienintėlis kriteriumas, nes Prancuzijos valstybinėje teritorijoje

Prancuzais nacionališkai-tautine prasme yra ir Keltų kalbos Bretonai ir senovės Baskai ir Prancuzų šiaurės Flamandai ir pietų Provansalai ir galutinai nykstą, kaip kalbinė grupė, Gaskonai, ir su kai kuriomis rezervomis net Alzatiečiai. Jųjų nusveriąs kalbą nacionalinis pajautimas yra prancuziškas.

Taip pat skirtingas kalbines grupes mes galime užtikti ir Anglų nacionalinėje tautoje, pav. Wallis'o salos gyventojai; Valiečiai arba Galiečiai, kalbą Keltų tarme, bet besilaiką Anglais; iš dalies tat liečia ir Škotus, nors pastarųjų tarpe gyvesni yra savo nacionališkai-tautinės skirtingumo tradicijos. Prūsų Mozūrai, Spreewald'o Vendai, iš dalies Saksonijos Serbai—Lužičiai (bent protestantiška jųjų dalis, nes katalikų tarpe yra kilęs savo atskiras tautinis judėjimas), Frizai, iš dalies, dėja, tilžiškiai Prūsų Lietuviai dalyvauja arba įsibrauna į Vokiečių nacionalinę tautą, kaip ištikimi ne tiktai valstybės, bet ir tautos nariai, būdami savo gimtos kalbos atžvilgiu skirtingi.

Tiesa, visur čia, o ypač nurodytuose Anglų ir Vokiečių nacionalinių tautų pavyzdžiuose, mes randame ryšku ir stambų kalbinį centrą, į kurį orientuojasi ir kalbiškai svetimos silpnos tautinių pakraščių grupės. Kitą atsitikimą sudaro vienos kalbinės nacionalinės tautos įsikūrimas kelių giminingų etninių grupių tarpe esant skirtingoms šių grupių tarmėms ar kalboms. Kelių giminingų tarmių ar kalbų diferenciacija būna silpnesnė ar stipresnė. Riba, kuri skiria tarminę diferenciaciją nuo kalbinės diferenciacijos, yra labai neaiški, kuri tiktai kiekviename atsitikime skyrium gali būti nustatyta. Lietuvių nacionalinė tauta sudaro, be abejo, vieningą kalbinę grupę, nors yra sudaryta iš smulkesnių etniškų-tarminių Žemaičių, Aukštaičių — rytiečių, Suvalkiečių, Dzūkų ir Prūsų Lietuvių grupių. Bet ar Rusų nacionalinė tauta apima ir Gudus bei Ukrainiečius, tarp kurių kalbos diferenciacija vienų yra laikoma tiktai tarminė, o kitų —tikra kalbinė? ar iš tikrųjų yra trys skirtingos Rusų, Ukrainiečių ir Gudų tautos ir ar tiktai kalbinės diferenciacijos veiksniu remiasi šis nacionalinis suskirstymas? Ar yra viena Čekoslovakų kalbinė tauta, ar dvi skirtingos Čekų ir Slovakų tautos ir ar diferenciacija jų tarpe yra tarminė ar kalbinė? Yra sumanymai, judėjimai ir pajautimai tiek viena, tiek kita kryptimi. Vokiečių tautos vienumas vokiškų etninių ir tarmiškai-kalbinių grupių tarpe Vokietijos valsty-

binėje teritorijoje yra neabejotinas, nors tarmiškai-kalbiniai skirtumai tarp kai kurio „platt-deutsch'o" tarmės ir pav. Rytų Prūsų vokiškos liaudies kalbos yra tiek žymus, kad ne visumet pavyksta susikalbėti, o iš kitos pusės artimesnė „platt-deutsch'ui" yra kalbinė Olandų grupė, kuri, savo atskiros valstybės istoriniu veikimu, neįeina į Vokiečių nacionalinę tautą ir sudaro savo autonominį nacionalinį Olandų junginį.

Antrą vertus, būna skirtingos, kad ir vienos bendros kalbos, nacionalinės tautos. Pavyzdžiui: Serbai ir Kroatai; jų kalba yra viena, bet jų tikyba ir civilizacija veikdamos jų kultūriškai-psichinę evoliuciją, skyrė juos ir sudarė dvi nacionalines tautas: rytų tikybos ir civilizacijos Serbus ir vakarų civilizacijos Kroatus. Tiesa, yra žymus judėjimas, siekiąs jų tautinės vienybės, bet kad šių dviejų tautų nacionalinė asimiliacija būtų tapusi įvykusiu faktu, — to toli gražu dar nėra ir nežinia, ar bus. Panašus faktas: Norvegų ir Danų dvi nacionalinės tautos, nors jų dviejų kultūrinės kalbos vienodos (būtent — Danų) ir tiktai paskutiniu laiku Norvegų tautinė evoliucija ėmė dirbtinai keisti savo kalbinę esmę, paremdama jų skirtingu vietos tarmės pagrindu.

5. Nacionalinės tautos be „savo" kalbos. Žydai ir kiti pavyzdžiai.

Pagaliau būna nacionalinių tautų be jokios savo kalbos. Čia kaip į klasikinį pavyzdį nurodoma, gal ir ne visiškai tiksliai, į Žydus. Ar Žydai, išlaikę savo skirtingą socialinę esmę per porą tūkstančių metų ištrėmimo ir išmėtymo tarp kitų tautų, būdami nuolat persekiojami, kankinami ir varomi iš vienos šalies į kitą, netekę tėvynės ir savo kalbos svetimųjų žmonių tarpe, iš tikrųjų per visą tą ilgą jų baisiosios istorijos laikotarpį gali būti laikomi nacionalinės tautos junginiu, kaip mes jį šiandien suprantame ir pažįstame, — tai klausimas ginčytinas ir abejotinas. Aš manau, kad tiksliau būtų ne klasifikuoti jų bendru nacionalinės (tautinės) kategorijos socialiniu suskirstymu, bet laikyti jie s u i g e n e r i s s o c i a l i n i u j u n g i n i u, panašiu į įvairias kitokias įvairiose vietose užsilikusias socialinės senovės padarinių ypatingas pusgyves liekanas, vietomis riogsančias gyvo socialinio pasaulio aplinkumoje, kaip socialinės praeities rūmų griuvėsiai arba tos praeities nudžiūvusio me-

džio dar tebežaliuojanti šaka. Tokių sui generis socialinių junginių, kurių dažnai ir kilmė bei istorija yra nežinoma ir veidas neaiškus, neatitinkąs jokio moderninio socialinės kilmės klasifikacijos tipo, visuomet buvo ir yra gana daug. Įvairūs pavyzdžiui Karaimai, kurių mes tebeturime ir Lietuvoje, Čigonai, išmėtyti įvairiuose kraštuose, Lietuvos Totoriai, Lietuvos Sentikiai Rusai... Tai kartais pusiau tikybinės grupės ar korporacijos, puikiai išlaikiusios savo senovišką hierarchinę organizaciją, savo socialinių įstatų kodeksus, savo tradicijas ir institucijas. Tokiais maždaug turėjo būti ir Europos Žydai. Jųjų tikyba ir tikybinė organizacija, socialiniai įpročiai, viduramžių griežta, stipri drausmė, visa tai išlaikė Žydų socialinį vienumą per ilgus amžius ir metų tūkstančius. Bet vargu bau tai buvo nacionalinė tauta. Savo senovės kalbą, kaip gyvą savo socialinio bendravimo įrankį, Žydai prarado, išsaugoję ją tiktai kaip savo sakramentalinį tradicijos ir apeigų turtą, savo knygų, mokslo ir kulto simbolinę kalbą. Šiaip gyvos kalbos atžvilgiu jie ėmė įvairiose šalyse savintis tų šalių vietos kalbą, iškreipę ją savotiškai žargonu (ypač vokiečių kalbos žargonas — „j i d i š" ir ispanų — „š p a n i o l" — žargonas).

Tačiau jei Žydų socialinį junginį, išsaugotą iki mūsų istorinės gadynės, mes esame nusistatę laikyti sui generis socialiniu junginiu, o ne nacionaline tauta tikrąja prasme, tai tat nereiškia, kad mes Žydams nacionalinės tautos vardo ir šiandien neigti esame pasiryžę. Tai būtų mano supratimu klaida. Senas pusiau tikybinis, visiškai ypatingas Žydų sui generis socialinis junginys patarnavo jiems pagrindu Žydų nacionalinei tautai įkurti. Žydų palyginamas skaitlingumas, jų ryškaus psichinio tipo išauklėjimas, jų tirštesnis m a s i n i s susibūrimas kai kuriose šalyse (ypač Europos centro rytuose: Lenkijoje, Rumunijoje, Ukrainoje, Lietuvoje ir Guduose, taip pat kai kuriose kitose šalyse, Olandijoje ir kitur); sudaręs plačią gilių ir pastovių sluoksnių Žydų liaudį vietos miestuose ir miesteliuose, visa tai leido Žydams, susilaukusiems pagaliau žmoniškų ir pilietinių teisių ir pradėjus savaime irti senajam pusiau tikybiniam sui generis Žydų socialiniam junginiui, susitvarkyti ir įsikurti, kaip nacionalinei tautai, sekant kitų tautų moderninį tvarkymąsi. Žydų nacionalizacijos arba tautinio atgimimo procesas, kad ir savotiškas, įvykęs XIX amžiuje,

yra iš esmės tolygus daugelio kitų nacionalinių tautų iš savo etninių grupių kilimo procesui. Iš dalies dar ir mūsų laikais žydų nacionalizacija, turinti praryti senąjį Žydų sui generis socialinį junginį, nėra visiškai užbaigta. Senas sui generis žydų socialinis junginys, pusiau tikybinis, ortodoksinis ir tradicinis, dar nėra visur ir visiškai naujo Žydų nacionalinio junginio nugalėtas ir pakeistas; abu junginiu dar tebekovoja Žydų tarpe ir Žydų liaudyje abu tebeturi šalininkų ir jėgų. Tačiau jau šiandien Žydų tautos faktas nebegali būti neigiamas. Savo nacionaliniu judėjimu ir jo padariniais žydų liaudės masėje Žydų nacionalizmas, be abejo, laimėjo Žydų tautos vardą kitų nacionalinių tautų eilėse.

Pradėję savo grynai nacionalinį tvarkymąsi iš savo senojo sui generis junginio, Žydai iš karto atsidūrė esą be savo tautinės kalbos. Tiesa, sekdami kitų tautų pavyzdžiais, ir jie griebėsi įkurti savo vieningą tautinę kalbą, kaip svarbiausiąjį savo psichinės kultūros kūrybos reiškinį bei įrankį; šiam tikslui vieni jų stengiasi pritaikinti Žydų liaudies vartojamus svetimų kalbų žargonus, ypač „jidiš'ą", jų pavadintą „žydų kalba", motyvuodami tai tuo, kad svetimos kalbos žargonizavimas taip pat sudarąs individualinę kalbos kūrybą ir kad galų gale žargonas atvaizduojąs psichines ne pačios svetimos kalbos kūrėjų, bet jos darkytojų, žargono autorių, ypatybes ir todėl galįs būti laikomas tautine kalba, visiškai atitinkančia šios sąvokos elementus ir reikalus; kiti, neigdami žargoną („jidiš'ą"), mėgina atgaivinti senąją hebrajų, kaip Žydų istorinę tautinę, kalbą, padarę ją gyva socialinių Žydų santykių ir kultūrinės jų kūrybos kalba. Abi šios kalbinės srovės tebetilpsta Žydų nacionaliniame judėjime, kuris tokiu būdu lieka be vieningos kalbos. Ir iš viso Žydų nacionalinėje tautoje, kurios ryškaus tautinio modernine nacionalistine prasme pobūdžio dėlei tO neigti negalima, tautinės kalbos problema neužima tos vietos, kurią ji užima kitų tautų sąmonėje. Žydų jautrumas šiuo atžvilgiu yra labai silpnas; ir greta pastangų sudaryti Žydų tautinę kalbą iš „jidiš'o" arba iš hebrajų kalbos, besinacionalizuojančių žydų tarpe kalbinis skaldymasis plečiasi toliau; greta „jidiš'o" ir „španiol'io" žargonų žymiai išsiplėtė rusų kalba, paskutiniais laikais Lenkijos Žydų tarpe — lenkų kalba...

Tačiau be žydų yra ir kitų tautų, kurių nacionaliniame judėjime ir psichinėje tautos struktūroje kalbos elementas neturi tos ypatingos svarbos, kurios jis kitur turi. Čia ypač tenka paminėti Airiai, kurių daugumos kalba yra kaip tik jų tautinių priešų — Anglų kalba. Dauguma angliškai bekalbą Airiai yra karščiausieji savo tautos patriotai, griežtai prieš anglų tautybę nusistatę. Tikroji keltų kilmės airių kalba, gimininga Bretonų ir Wallis'o salos gyventojų kalbai, tebegyvuoja kaikuriose Airijos provincijose, kaip liaudies tarmė, iš kurios tiktai paskutiniais laikais, kaip kad Norvegijoje, mėginama išversti vieninga tautine kalba.

Tautų be tautinės kalbos fenomenas gali būti papildytas kitokiu socialiniu panašios reikšmės fenomenu. Būtent, tautoje, turinčioje savo kalbą, net labai aukštai ją branginančioje, gali tilpti tam tikros jos dalelės, grupės ar srovės, tos tautinės kalbos nežinančios ir besilaikančios kitos, aiškiai svetimos kaimynų kalbos. Tai būna ypač ten, kur prieš nacionalinį judėjimą, įkūrusią moderninę nacionalinę tautą, veikė stiprios kurios nors kitos tautos kultūriškai-kalbinė įtaka. Šitaip pas mus Lietuvoje, prieš prasidėsiant Lietuvių tautos atgimimui, įvairiose šalies vietose, ypač rytų pakraščiuose, miestuose ir žymesnių miestų apylinkėse, energingai veikė Lenkų kalbinė įtaka ir plėtėsi lietuvių kalbos pakeitimas lenkų, o vietomis rytų pakraščiuose — ir gudų kalba. Ir jei vis dėlto, tautiniam šalies atgimimui įvykus, kai kurie tų kalbiškai polonizuotų elementų ar asmeniškai ar grupėmis ima taip pat orientuotis lietuvių nacionaline kryptimi, jungiasi su atgimstančia tauta ir bekalbėdami lenkiškai virsta veikliais tautiečiais Lietuviais (Lietuvių tautiniame atgimime ar maža tokių būna? — Mečislovas Dovoina-Silvestravičius, Donatas Malinauskas, dr. Andrius Domaševičius, Gabrielė Petkevičaitė, prof. Tadas Ivanauskas ir daugelis kitų), tai ar tai nėra taip pat gyvas įrodymas, jog kalba nėra vienintėlis ir universalinis tautinis tautinio junginio cementas ir tautoje dalyvavimo kriteriumas?

Tikroji kalbos reikšmė nacionalinės tautos konstrukcijai.

„Bendroji kalba — sako Le Fur („Races, Nationalités, Etats", Paris, 1922 m. 101 pusl.) — sudaro didžiausios sprendžiamosios reikšmės elementą ten, ir tiktai ten kur pati liaudis jam

suteikia tautybės kriteriumo reikšmę, vadinasi, ten, kur ji pati nori bendroje kalboje matyti ypatingą susiartinimo motyvą. Tai atsitinka dažnai...

Ir todėl atvirkščiai ten, kur iš tautiškumo kriteriumo reikšmė jai nėra pačios liaudies suteikiama, kalba politinio vaidmens nevaidina, nors ji būtų bendra dviem skirtingom ir norinčioms skirtingomis likti šalimis, arba būtų skirtinga vienos norinčios išlaikyti savo vienybę šalies viduje".

6. Tautybės veiksniai, bendri valstybiniai kadrai, pirminė etninė grupė, bendrieji darbai ir pergyvenimai, objektyviniai ir subjektyviniai veiksniai.

Iš viso nacionalinės tautos konstrukcijos ir sąstato problema yra labai paini ir sunkiai pasiduoda sprendimo šablonams. Be abejo, nacionaliniu atžvilgiu vieningą sudaro tautą visi Vokiečiai, apsigyvenę tiek Vokietijoje, tiek kitose valstybėse, tiek pagaliau Amerikoje. Rodos čia klausimo nėra, išskyrus Šveicarijos vokiečius, kurie kažin ar visiškai Vokiečių tautos sąvokoje tirpsta. Bet užtai Anglai arba Anglo-Saksai: ar anglų kalbos ribose (išskyrus Airius) tai yra vieninga nacionalinė tauta, ar kelių gimininių tautų grupė, sui generis padermė, kurios nariai, tikrieji Anglai ir Amerikos „Yankees", sudaro dvi, kad ir vienos kalbos, nacionalinės tautos, o be to dar ima reikštis „in statu nescendi" kelios naujos išsiskiriančios tos pačios kalbos nacionalinės tautos, kaip Australijos ar Kanados Anglai (o Kanados Prancuzai?). Klausimas yra painus ir ne visai aiškus, ypač kad valstybinio sugyvenimo kadrai sudaro ir nacionaliniam elementui didelės reikšmės veiksnį, o tuo pačiu skirtingi valstybiniai kadrai virsta veiksniu, kuris pamažu gali suskaldyti ir nacionalinę tautą.

Ryškiausias nacionalinės tautos branduolis, jos, taip sakant, kelmas, iš kurio ji išauga, — tai pirminė etninė (etnografinė) grupė, kaip tam tikras būdo vietos įpročių ir liaudies kultūros vietinis elementas, arba dažniausia kelios giminingos etninės grupės; jų tarpe gali būti įterptos ir visiškai svetimos etninės grupės, kaip Baskai ir Bretonai Prancuzų nacionalinėje tautoje, ir ypač viena ryškiausia dominuojanti grupė, kuri ypatingai patraukia ir jungia kelias kitas, virsdama visos konstrukcijos cementu ir jos tautiniu centru.

Kaip kultūriškai psichinis padarinys, nacionalinę tautą veikia daugybė veiksnių, kurių reikšmė, svarba, pajėgumas, įtempimas keičiasi įvairiose vietose, atsižvelgiant į socialinio ben-

dravimo sąlygas, į paliestus reikalus, į socialinę medžiagą bei aplinkumą, į visa tai, kas vadinama laiko ir vietos sąlygomis. Ką vienai tautai sudaro jos didvyriškos kovos dėl valstybės nepriklausomybės, sukilimai, sąmokslai ir nuolatinis karinis romantizmas, tą kitai sudaro puiki valstybinė tradicija ir masinis veiklus tos valstybės reformos ir gelbėjimo darbas, tą trečiai sudaro nepaprasta kūryba arba kultūrinė kova dėl išlaikymo savo psichinių ypatybių ir savo tautinės evoliucijos kelių, pav. garsioji Lietuvių kova dėl savo spaudos jos uždraudimo metu Rusijoje, knygnešių epopėja... Bendroji praeitis, bendrieji pergyvenimai, bendrai atlikti darbai — visa tai veikia kultūriškai - psichinę sritį ir virsta konstruktyviniu nacionalinės tautos veiksniu.

Be abejo, socialiniame tautos reiškiny yra tam tikras objektyvinis kultūros momentas, kuris vieną tautą skiria nuo kitos, bet dar labiau sveria subjektyvinis sąmonės, pajautimo momentas, kuris jungia tautos narius su tauta. Ir kaip tik mūsų laiku, kada nacionaliniai junginiai visur ypatingai stiprėja ir kada jie virsta pačiais svarbiausiais ir galingiausiais moderniškais socialiniais junginiais, kurių vaidmuo, ypač valstybiniu atžvilgiu, yra ryškiausias, mes pastebime ypatingą nacionalinės tautos subjektyvizavimąsi ta prasme, kad objektyviniai jos momentai ir žymės (tokie, kaip kalba, būdas ir t. t.) yra jei ne visiškai nuslopinami, tai bent pavedami valingam subjektyviniam tautiniam žmogaus apsisprendimui, kaip lemiančiam dalyvavimo tautoje (tautos konstrukcijos) kriteriumui, o iš kitos pusės mes pastebime ryškų nacionalinių tautų palinkimą pereiti iš grupės kategorijos į korporacijos kategoriją, vadinasi, korporatyviškai organizuotis; tai ne tiktai palinkimas, bet jau ir realus šia kryptimi judėjimas. Kaip susiorganizavo ir virto korporacinėmis bažnyčiomis tikybiniai socialiniai junginiai, kaip organizuojasi korporaciniais sindikatais profesinės grupės arba bent jųjų veikli ir sąmoninga avangarda, kaip panašų procesą, nors kiek sunkiau vykstantį, mes ir socialinių klasių atžvilgiu galime konstatuoti, taip mes tą patį ir moderninių nacionalinių tautų evoliucijoje matome. Tačiau čia šis korporacinio organizavimosi judėjimas tarp kito ko reiškiasi viena ypatinga forma, į kurią mes turime atsižiūrėti, nes ji kaip tik palyti mūsų studijų objektą — valstybę.

7. Nacionalinės tautos ryšys su teritorija — tautinio apsigyvenimo plotas.

Būtent dalykas yra štai koks. Tiek dėlei tos ypatingos reikšmės, kurią nacionalinei tautai, kaip ir iš viso kultūriškai-psichiniams reiškiniams, turi bendras sugyvenimas vienoje valstybėje, virstąs, kaip esame sakę, svarbiu kaip tik nacionalinės tautos konstrukcijos ir išlaikymo veiksniu, tiek dėl savo nepaprastų, galingų socialinei funkcijai vykdyti (socialiniams tikslams siekti) priemonių, dėlei kurių, kaip jau buvome aiškinę, visi socialiniai junginiai valstybėje orientuojasi į ją ir stengiasi veikti jos valdžią, norėdami, jei tai būtų galima, suvalstybinti savo socialinius tikslus (sunaudoti jiems energingą ir vaisingą valstybės funkciją), o jei tai nebūtų galima, tai bent kiek galima apsidrausti nuo jiems baisių ir kenksmingų valstybinės funkcijos padarinių, valstybinis socialinis junginys negali būti nacionaliniam socialiniam junginiui indiferentišku. Kad nacionalinė tauta yra suinteresuota valstybe, kurioje jai tenka gyventi ir veikti, tas dar nieko ypatingo nebūtų sudarę, nes tai yra visiems socialiniems junginiams bendra. Bet kartais nacionalinė tauta valstybės atžvilgiu siekia daug toliau.

Valstybė, kaip žinome, yra iš esmės teritorinis socialinis junginys. Jos socialinę funkciją galų gale išsprendžia socialinių jėgų santykiavimas jos teritorijoje. Pakeitus valstybės teritoriją, perkėlus teritorijos sienas, pasikeis ir socialinės jėgos, jų sąstatas bei jų santykiavimo vaisiai, kurie tuo pačiu kitaip ims socialinius valstybės tikslus bei jos socialinę funkciją veikti. Nacionalinė gi tauta, kaip ir tos etninės grupės, iš kurių ji sėslių žmonių tarpe yra išaugusi, taip pat, bent iki šiol, turi tam tikrąjį savo t e r i t o r i n į apsigyvenimo centrą. Tautos, kurios iš viso neturi tautiškai-teritorinio centro, kaip žydai, sudaro tautų tarpe išimtį; nors ir jie kai kuriose vietose yra labiau susikoncentravę, bet pas juos tos vietos yra išmėtytos kartais toli viena nuo kitos ir be to tiktai kolonijomis tarp kitų skaitlingesnių ir tirščiau tose pačiose vietose apsigyvenusių svetimų tautų.

8. Šio ryšio padariniai teritorinio junginio — valstybės atžvilgiu.

Tiesa, nacionalinis tautos ryšis su teritorija neturi to griežtumo ir to elementarinio pobūdžio, kuris yra charakteringas

valstybei, neatskirtinai nuo savo teritorijos. Nacionalinei tautai teritorija nesudaro jos esminio elemento, ji gali keltis į kitą vietą, ji gali išsiskirstyti kolonijomis po visą pasaulį, neprarasdama iš karto savo esmės (nors tai ir gali jai sudaryti pavojų). Savo apsigyvenimo teritorijoje nacionalinė tauta susitinka ir su kitomis tautomis, kurių dalelės ir kolonijos būna išmėtytos toli nuo savo tautinio centro (metropolijos), iš kitos pusės nacionalinės tautos apsigyvenimo plotas niekuomet neturi tokių ryšių ir griežtų sienų, skiriančių jį nuo kitos tautos apsigyvenimo ploto, kaip kad valstybinės teritorijos sienos. Vadinasi, nacionalinė teritorija, kaip nacionalinės tautos apsigyvenimo plotas, ir valstybinė teritorija, kaip valstybės esmės elementas arba fizinis tam tikro jos elemento pagrindas, žymiai skiriasi vienas nuo antros tiek savo pažymiais, tiek savo reikšme vienam ir antram socialiniam junginiui (nacionalinei tautai ir valstybei).

Tačiau vis dėl to šis nacionalinis tautos ryšis su teritorija, kad ir skirtingas nuo teritorinio valstybės pobūdžio, žymiai palengvina tautai jos veikimą, valstybės atžvilgiu ir gali šiam veikimui suteikti ypatingos formos ir krypties. Būtent, nacionalinė tauta yra suinteresuota tuo, kad suvereninė vietos valstybė įsikurtų tokiose teritorijos sienose, kurios maždaug sutampa su šios tautos gyvenamuoju plotu ir kurios valstybiškaiteritorinėje visuomenėje užtikrins šiai tautai privilegijuotą stipriausią padėtį čia veikiančių nacionalinių tautų tarpe. Šitokia padėtis pasidaro pasiekiama per atitinkamą valstybės teritorijos sienų nustatymą, kuris gali būti dirbtinis. Vadinasi, kiekviena nacionalinė tauta, jeigu tiktai ji iš viso turi aiškų gyvenamąjį plotą ir nėra išmėtyta tarp kitų, gali iš anksto apskaityti, kokia jai yra naudinga valstybės teritorija, kad ji šioje valstybėje tautiškai viešpatautų.

9. Nacionalinė arba tautinė valstybė. Nacionalizmas.

Kitaip sakant, valstybės teritorija, kuri savaime gali plėstis visokiomis kryptimis be galo, čia nacionalinės tautos veikimo ir naudos sumetimais yra socializuojama ta prasme, kad ji įgyja tam tikrą socialinį turinį ir formą, tam tikras pageidauja-

mas sienas, tam tikrą individualinį vienetą. Būtent, ji yra nacionalizuojama, tautinama. Tai stiprina vietos valstybę, kaip tam tikrą valstybinio junginio kategoriją, prieš pasaulinės (universalios) valstybės kategoriją. Nacionalinė tauta, kuri naudojasi „savo" valstybe, bus priešinga tokiam jos teritoriniam išplėtimui, kurio socialinių ar ypatingai nacionalinių jėgų santykiavimą teritorijos ribose pakeis jos nenaudai. Iš viso nacionalinė tauta bus linkusi leisti „savo" nacionalinei valstybei pagrobti tiktai tiek „pakraščių", apgyventų svetimų nacionalinių tautų, kiek jinai galės tikėtis savo nacionalinėmis jėgomis suvaldyti, sudrausti ir gal nacionališkai asimiliuoti (suvirškinti), bet ne daugiau ir jokiu būdu ne tiek, kad svetimos nacionalinės jėgos šiuose pakraščiuose nusvertų nacionalinę hegemoniją sau arba paraližuotų viešpatavusios tautos hegemoniją.

Šitokiu būdu gimsta nacionalinės ar tautinės valstybės idėja. Šios idėjos šviesoje kiekvieną tautą, išskyrus tiktai tokias, kaip žydai, kurie neturi gyvenamosios teritorijos, turėtų atitikti tam tikra valstybė. Tokiu būdu teritorinė vietos valstybė iš atsitiktinio antrinio socialinio junginio, kuriuo ji buvo moderninės valstybės įsisteigimo metu Viduramžių pabaigoje, kai apie jos įsisteigimą ir jos teritorines sienas sprendė kaimyninių jėgų susidūrimo santykiai bei išdavos, turėtų virsti logingu organizaciniu nacionalinės tautos užbaigimu, padengiančiu tam tikrą tautinę kūrybą. Ši nacionalinės valstybės idėja, kuria remiasi tam tikras judėjimas ir kartu tam tikroji teorinė koncepcija, vadinama nacionalizmu, paverčia socialinį valstybės faktą teisės aktu ar teisės padariniu, suteikdama valstybei tam tikrąjį teisinį titulą, būtent, tautos (nacionalinės tautos) teisės titulą: nacionalinė valstybė yra ne tiktai todėl, kad ji socialinėje tikrenybėje atsirado, kad tam tikros socialinės jėgos pajėgė ją įkurti ir išlaikyti, bet todėl, kad ji tautos įgimtosios teisės imperatyvu turinti būti, vadinasi — kad kitos tautos turinčios pareigos jos įsikūrimą kentėti ir šiam teisės reiškiniui nekliudyti. Ir ne tiktai pats valstybės buvimas, bet ir jos konkrečių sienų klausimas virsta šia prasme teisiniu klausimu: valstybės sienos turinčios būti tautinės.

10. Valstybės nacionalizacijos gilinimas: valstybė aneksuojama nacionalinės tautos, kaip jos organizacinis aparatas. Tautinės mažumos valstybėje.

Vykdomoji šia kryptimi valstybių nacionalizacija suteikia mūsų paminėtam nacionalistinių tautų korporacinio organizavimosi procesui ypatingos formos: būtent, tos tautos, kurios virsta valstybinėmis, vadinasi, kurios sugeba atitinkamą valstybę nacionalizuoti arba įkurti naują savo nacionalinę valstybę, nesitenkina savo faktinėmis, iš socialinių jėgų santykiavimo padėties išplaukiančiomis privilegijomis veikti valstybę ir jos funkciją savo socialiniais tikslais, bet pamažu ima žiūrėti į valstybę, kaip į savo organizacinį aparatą, kaip į tą mechanizmą, kuris turi sudaryti nacionališkai-tautinės korporacijos formą. Kitaip sakant, nacionalinė tauta ima korporatyviškai organizuotis ne greta jos veikiamos ir naudojamos valstybės. bet kaip tik valstybėje, josios organais. Kitaip sakant, pati valstybė paverčiama viešpataujančios joje tautos korporacija. Šitokios tendencijos, kurios visiškai ir galutinai aneksuoja valstybę nacionalinei tautai, įvykdančiai valstybėje savo tautinę korporacinę organizaciją, sudaro logingą nacionalizmo pratęsimą, jo laimėjimų eilinę tėzę. Nacionalizmas debiutuoja kiek kuklesniais reikalavimais, tačiau, įsigalėjęs jis pakelia savo su valstybe kompromiso kainą. „L'apétit vient en mangeant", kaip sako prancuzai...

Kitos tautos, kurios nėra valstybinėmis, vadinasi, kurios nedisponuoja „savo" valstybių, o taip pat kaimyninių, kad ir valstybinių tautų dalelės, įterptos į svetimą valstybę ir sudarančios tai, kas tautinėje valstybėje vadinama „t a u t i n ė m i s m a ž u m o m i s", vykdo savo korporacinį organizavimąsi autonomiškai, nesinaudodamos valstybiniu aparatu. Ne visoms joms tai pavyksta pasiekti, bet tendencija šia kryptimi yra aiški.

11. „Nacionalinis principas", kaip steigiamasis valstybės veiksnys. Italų ir vokiečių susivienijimas.

Moderninės valstybės nacionalizacija sudaro ne tiktai kažkokią teoriją ir neaiškų šia kryptimi judėjimą, bet realios socialinės tikrenybės faktą. Mes kaip tik gyvename laiką, kada šiuo n a c i o n a l i n i u p r i n c i p u arba nacionalinių tautų

veikimu valstybės yra pertvarkomos, steigiamos, ardomos. Galima drąsiai pasakyti, kad beveik visi žymiausieji XIX amžiaus, bent antrosios jo pusės, ir XX amžiaus įvairių valstybių gyvenimo faktai aiškėja tiktai nacionalizmo šviesoje. Mažiausia to gal yra sovietinėje buv. Rusijos evoliucijoje, nors ir čia nacionalizmo principas pasireiškė. Šiaip gi jis vienose šios rūšies faktuose yra ryškiausias.

Iš vienos pusės nacionalinės tautos arba nacionalinių tautų veikimas suliejo į vieną bendrą tautinę valstybę tokius nacionalinius apsigyvenimo plotus, kuriuose buvo istoriškai įsikūrusios kelios valstybės. Ryškiausieji šios rūšies faktai, įvykę XIX amžiuje ir sudarą svarbiausius moderninio nacionalizmo laimėjimus, virtę klasikiniais šio reiškinio precendentais, — tai Italijos ir vėliau Vokietijos susivienijimas. Tai nebuvo lengvas darbas ir jei jis būtų visų valdovų vykdomas, nepalaikomas to galingo socialinio veiksnio ir jo keliamo šia kryptimi judėjimo, tai be abejo jis nebūtų pavykęs. Jungiant įvairias Italijos žemes vieningoje nacionalinės Italijos valstybėje, reikėjo nugalėti pasipriešinimas tų valstybių, kurios buvo įsikūrusios Italų nacionaliniame plote ir kurios dabar buvo naikinamos, arba tų, kurioms priklausė Italų žemės dalelės ir kurios geruoju jų perleisti Italijos valstybei nenorėjo. Vokietijoje, kurios nacionalinio Vokiečių apsigyvenimo žemės taip pat buvo tarp daugelio įvairių vietos valstybių ir valstybėlių suskirstytos, tai buvo pasiekta ne naikinant, bet priverstinai jas federuojant po Prūsų ir jų karalių, kaip Vokiečių Imperatorių — „Kaizer'ių" (Caesar), vadovybe. Ir čia taip pat, nors Vokiečių nacionališkai-valstybinė vienybė buvo ne revoliuciniais žygiais, bet paties Prūsų karaliaus ir jojo „Geležinio Kanclerio" — Bismarko paskelbta ir įkūnyta, vis dėlto tikruoju suvienijimo steigėju buvo nacionalinė vokiečių tauta, buvo jos nacionalinis judėjimas. Jei nebūtų buvę šio nacionalinio socialinio veiksnio, jei Prūsų karaliaus veikimas būtų vadovavęsis išimtinai dinastiniais sumetimais ir dinastinio veiksnio jėgomis, tai ar jam nebūtų buvę vistiek — išplėsti tą Prūsų hegemoniją į federacinės Imperijos bloką, sudarytą ne iš Vokiečių tautinio ploto valstybėlių, bet pav. iš Skandinavijos valstybių ir Olandijos, kurių gyventojai neįeina į Vokiečių nacionalinį junginį? Tačiau Prūsų karalius pasirinko kelią kaip tik į Vokiečius, o ne į Skandinavus. Kodel? Ar atsitiktinai? Aišku, ne,

Tas, kas Vokiečių žemių atžvilgiu galėjo pavykti, einant nacionalizmo titulu, tas Skandinavų ir Olandų žemėms neturėjo jokio socialinio titulo ir nebūtų galėję pavykti.

12. Ardąs „nacionalinio principo" vaidmuo. XIX amžiaus „Europos ligonis" — Turkija. Austrijos ir Vengrijos „išparceliavimas", Vokietijos ir Rusijos pakraščių emancipacija. „Nacionalinio principo" XX amžiaus darbo vaisiai.

Iš kitos pusės nacionalizmas ardė ir skaldė tokias valstybes, kurios buvo įsikūrusios kelių nacionalinių tautų gyvenamose žemėse, arba kitaip sakant kurios buvo apėmusios kelius nacionalinius plotus. Kadangi senesniais laikais, kai modernimis nacionalizmas dar nebuvo pasireiškęs ir kai iš viso nacionaliniai junginiai nebuvo socialiniame bendravime tiek įsigalėję, valstybės kūrėsi ir plėtėsi neatsižvelgdamos į nacionalinius ar etninius teritorijos reiškinius, tai jų tarpe daug buvo tokių, kurios nacionaliniu sąstatu buvo labai maišytos ir margos. Kaikurios jų buvo galingos, ir, rodos, visiškai nusistovėjusios, kurios nelengva būtų suardyti. O vis delto nacionaliniams veiksniams pradėjus jas griaužti ir iš vidaus ardyti, ieškant kelio pakeisti jas atskiromis vieningos nacionalinės konstrukcijos valstybėmis, pamažu jos beveik visos tapo suardytos, išjungiant iš jų atskirus nacionalinius plotus naujoms tautinėms valstybėms įsteigti. Tai buvo ir iš dalies tebėra (nes ne visur šis procesas yra baigtas) įdomus ir ryškus judėjimas, kuris vietomis veikė panašiai į vandens lašą, kuris krisdamas ton pačion vieton, pamažu stipriausią uolą suardyti pajėgia.

XIX amžiuje šitaip buvo ardoma ir skaldoma ypač Turkija, kurios europiškieji pakraščiai Balkanuose vienas po kito buvo iš jos išjungiami nacionalinėms Graikų, Serbų, Rumunų, Bulgarų, o XX amžiuje ir Albanų valstybėms įsteigti.

Galima pastebėti, kad Turkijos pavyzdys nėra tiek įtikinąs, nes muhamedoniška Turkija buvo tiek mechaniškai į savo valstybę įjungusi krikščionių apgyventas Balkanų žemes: skriausdama ir spausdama krikščionius, ji nepajėgusi juos asimiliuoti. Pagaliau Turkiją skaldyti padėjusios ypatingai išorinės jėgos — Rusija, Austrija ir kitos didesnės Europos valstybės, neva globojančios ir teritorinėmis operacijomis „gydančios" „ligonį", kaip buvo vadinama Turkija.

Tačiau tą patį turime konstatuoti ir kitų, rodos — tvirtų ir stiprių valstybių atžvilgiu. Austrija, Vokietija, Rusija, Vengrija... Štai grupė didžiųjų Europos centro ir rytų valstybių, kurios XIX ir XX amžiaus pradžioje buvo galingiausios šioje Europos daly ir „Europos koncerte“ naudojosi sprendžiamuoju balsu. Jųjų viena — Austrija iš viso neturėjo jokio aiškaus nacionalinio centro, turėdama teritorija, kuri nacionaliniu atžvilgiu sudarydavo tikrą mozaiką. Kitos trys: Vengrija, Rusija ir ypač Vokietija buvo nacionalinėmis valstybėmis, bet savo teritorijos pakraščiuose turėjo prarytas svetimas nacionalines tautas arba kaimyninių nacionalinių tautų žymias dalis. Tose svetimose pakraščių tautose augo „savo“ nacionalizmas, priešingas oficialiniam valstybiniam, siekiąs arba savo atskiros nacionalinės valstybės įkūrimo, arba prie kaimyninės prisidėjimo ir laukiąs progos atsiskirti. Ir štai užėjus Didžiojo Karo bei Revoliucijos katastrofai, sutrikdžiusiai šių valstybių jėgas, jos arba jų pakraščiai subyra: Austrija tiesiog „išparceliuojama“, o tas jos vokiečių nacionalinio pobūdžio likutis, kuris sudaro pokarinę Austriją, pats visomis jėgomis prašytis prašosi į nacionališkai -valstybinę Vokiečių Reicho vienybę. Vengrija netenka visų savo Slavų (Serbų, Kroatų, Slovakų, Ukrainiečių) ir Rumunų gyvenamųjų provincijų, sumažėjusi ir izoliuota savo smulkiajame nacionaliniame Vengrų (Madiarų) branduoly; iš milžiniškos Rusijos atkirsta visa didžiulė vakarų nacionalinių pakraščių grandinė — nuo Suomijos iki Besarabijos; Vokiečių Reichas, ryškiausiai iki tol nacionalizuotas, netenka savo nevokiškų pakraščių daugumos, kuriuos turi perleisti Prancuzijai, Danijai, Lenkijai ir iš dalies Lietuvai bei Čekoslovakijai.

XX amžiuje tiek Norvegijos unijos su Švedija nutraukimas, tiek Balkanų karų, tiek visi Didžiojo Karo padariniai valstybinių teritorijų atžvilgiu Europoje yra nacionalizmo išspaudžiami. Iš senų valstybių teritoriniai Rumunijos, Serbijos (virtusios „SHS karalystė“ arba Jugoslavija), Italijos, Prancuzijos, Danijos laimėjimai, Čekoslovakijos, Lenkijos, Suomijos, Lietuvos, Airijos, kaip nacionalinių valstybių, atgimimas ir Albanijos, Latvijos bei Estijos įsikūrimas, buvusios Rusijos federalizacija nacionalinėmis sovietinėmis respublikomis ir jų ribose dar autonominių nacionalinių respublikų bei autonominių sričių įsteigimas — visa tai yra tautiškai socialinio veiksnio darbo vaisiai.

13. Moderniniai valstybiniai faktai, prieštaraują nacionaliniam principui.

Tiesa, nevisur nuosekliai išlaikyta nacionalizmo principas, tačiau, net ir tais atsitikimais, kada skirstant naujas valstybinių teritorijų sienas užgauta kurios nors suinteresuotos nacionalinės tautos reikalai, tai iš tikrųjų padaryta kitos stipresnės nacionalinės tautos nacionalistiniais pageidavimais. Gal vienintėlė tikra išimtis, kurioje teritorijos klausimo sprendimas visiškai nepareįo nuo nacionalinių sumetimų, — tai buvo Alandų salų Suomijai priskyrimas, kilus šiuo reikalu ginčui tarp Suomijos ir Švedijos. Šiaip gi kiti pavyzdžiai, kuriais nacionalinis principas apeita ar užgauta, tai buvo bent netiesioginis kieno-nors nacionalizmo apsaugos aktas: šitaip vokiškojo Dancigo iš Vokiečių nacionalinės valstybės išskyrimas buvo padarytas Lenkijos nacionalinei padėčiai sustiprinti; vokiškos Čekijos sritys paaukota Čekų nacionalizmui; Ukrainiečių, Gudų ir Lietuvių sričių į Lenkiją įjungimas taip pat sudaro auką Lenkų nacionalizmui.

Tad vis dėl to valstybinių teritorijų nacionalizacijos procesas dar nėra Europoje baigtas. Net ir aiškiai nacionalizuotų valstybių teritorijose lieka dar žymūs svetimų tautų apgyventi plotai. Šiuo atžvilgiu ypač Lenkija (Ukrainiečių, Gudų ir Lietuvių nacionalinių sričių atžvilgiu), Čekoslovakija (Vokiečių ir Karpatų Rusės ukrainiečių atžvilgiu, taip pat Slovakų atžvilgiu, kiek Slovakų tarpe yra kilęs savarankiškas nacionalinis judėjimas skirtingai Slovakų tautai sudaryti), Jugoslavija (Kroatų ir Slovėnų susiliejimas su Serbais į vieną nacionalinę tautą sudaro iki šiol neišspręstą problemą). Yra ir kitų neužbaigtų teritorinės nacionalizacijos procesų senose nusistojusiose Europos valstybėse, paliestose moderninio nacionalinio judėjimo, kaip nacionalinė Katalonijos problema Ispanijoje, nacionalinė Flamandų problema Belgijoje, ir daugybė smulkesnių, kartais skaudžių, kartais slopinamų ir viešumon neiškilusių, kaip tarp kito ko Prūsų Lietuvių (Tilžės krašto) arba Mozūrų problema Vokietijoje (Prūsuose).

Rodos, Europos kontinente viena Šveicarija liko iki šiol nepaliesta ardančio bei skaldančio nacionalizmo veikimo. Ji viena, sudaryta iš trijų (tiksliau sakant, keturių) nacionalinių tautų dalelių su aiškiais savo tautiniais apsigyvenimo plotais, ne-

turėdama jokios „viešpataujančios“ „valstybinės“ nacionalinės tautos, yra išvengusi nacionalistinio proceso ir yra išlikusi anacionalinė, nors šiokios tokios šio proceso žymės būdavo net ir Šveicarijoje pastebimos. Vis dėlto Šveicarija sudaro ryškią išimtį. Jos tarptautinė neutralizacija ir jos federacinė konstrukcija, kuri žymią socialinių reikalų dalį leidžia savarankiškai tvarkyti kantonuose, iš dalies gali šią išimtį išaiškinti.

14. Moderniues tautines valstybes įkūrė ir nacionalizavo ne išorinės jėgos ir ne kažkokie pasaulio tvarkytojai ir tautų globėjai, bet pačios suinteresuotos nacionalinės tautos savo steigiamąja energija.

Ar šis nacionalistinis valstybinių teritorijų pertvarkymas, kurį mes nuo XIX amžiaus pastebime, šis valstybinių teritorijų sienų derinimas su tam tikros tautos tam tikroje valstybėje šeimininkavimo ir viešpatavimo užtikrinimu, derinimas, kuriam kartais visiškai paaukojama kai kurių valstybių gyvybė ir kurio vardu vienos valstybės yra ardomos bei skaldomos, kitos — didinamos naujais teritoriniais priskyrimais arba iš naujo steigiamos, ar tai yra iš tikrųjų nepaprastos socialinės nacionalinio (tautinio) veiksnio jėgos padariniai, kurie liudytų apie tam tikrąjį socialiniame bendravime įvykusį pagrindinį socialinių jėgų santykiavimo perversmą, ypatingai iškėlusį tautinių socialinių junginių reikšmę ir energiją, ar tai tiktai kažkokios įsigalėjusios „mados“, doktrinos, plano arba atsitiktinio šablono vykdymas, kuriuo automatiškai pasinaudojo atitinkamos nacionalinės tautos? Tiesa, jei mes turėsime galvoje ne senesnius įvykius, tokius, kaip Italijos ar Vokietijos nacionalinis susivienijimas, bet ypač Didžiojo Karo nacionalistinius padarinius valstybinių teritorijų sienas nustatant (taip pat nacionalinių Balkanų valstybių įsteigimą, skaldant „ligonę“ Turkiją XIX am.), tai mes turėsime konstatuoti, kad žymi dalis šios kategorijos faktų tapo galutinai užfiksuota didžiųjų, laimėjusių karą ir tvarkiusių Europą valstybių sprendimais. Tai liečia ypač sienų nustatymą ir kai kurių ginčytinių sričių priskyrimą arba padalinimą ir daug mažesniame laipsny, patį naujų nacionalinių valstybių įsikūrimą, nes čia didieji tvarkytojai galų gale savo pripažinimu tiktai sankcionavo faktus, paaiškėjus tų faktų nusistovėjimui, tad pripažino ir sutvirtino

tiktai tuos nacionalinius vietos padarinius, kuriuos patys steigėjai išlaikyti pajėgė.

Bet kadangi vis dėlto žymus buvo šių trečiųjų išorinių stambiųjų jėgų kišimasis į vykstančius ir įvykusius faktus ir kadangi vis dėlto šios išorinės jėgos savo įsikišimu sustiprino tai, kas be jų buvo pradėta steigti ir jau buvo pajėgta kiek išlaikyti, nes tas įsikišimas bent nutraukė tarp kaimynų netarpiškus tolimesnius karus dėl šių padarinių, tai ir kyla klausimas, ar čia pačios nacionalinės tautos ar tarptautiniai galiūnai-globėjai šitaip nacionalizavo valstybines teritorijas. Į šį klausimą jau à priori, neanalizuojant faktą, galima drąsiai atsakyti, kad jei kartais savo sankcijomis ir sprendimais svetimi galiūnai padėjo įsigalėti valstybinės teritorijos nacionalizavimo faktui, tai vis dėlto visi šie faktai turėjo remtis kurios nors nacionalinės tautos reikalavimais ir atitinkamu veikliu jos judėjimu. Vadovaujantis devizu „ex nihilo nihil", galima drąsiai à priori tvirtinti, kad jei šie faktai nebūtų buvę energingai tam tikrų suinteresuotų nacionalinių jėgų iškelti ir paremti, tai jokiam svetimam globėjui ir santykių tvarkytojui nebūtų atėję galvon tokie eksperimentai daryti. Kodėl gi pavyzdžiui mes nerandame nė vieno atsitikimo, kad būtų kieno nors svetimų galiūnų sumanyta bei siūlyta įkurti nauja unitarinė valstybė iš dviejų ar kelių skirtingų nacionalinių provincijų, kurios užtai gal tikybiniu atžvilgiu būtų vieningos arba ekonominiu atžvilgiu viena kitą papildytų ir harmonizuotų? Nebuvo tokių reikalavimų, nebuvo tokių judėjimų, tad ir iš šalies nebuvo tokių pasiūlymų.

O kai mes gerai įsižiūrėsime į svetimų tvarkytojų kišimosi padarinius, tai mes ne tiktai konstatuosime, kad niekur nebuvo pripažinta arba „duota" tai, kas nebuvo prašyta ir reikalauta arba dėlei ko nebuvo kovota, bet dar įsitikinsime, kad šiuo kišimusi buvo kaip tik, kiek galima, sulaikoma ir susiaurinama tų pasireiškusių reikalavimų tūris ir juo mažiau kuri nacionalinė tauta buvo tų imperialistinių pasaulio tvarkytojų globojama, juo mažiau jai buvo pripažįstama ir būtent, jokiu būdu nedaugiau, negu ji pati savo jėgomis išlaikyti sugebėjo; o jei ji ko išlaikyti nepajėgė, tai jokie nacionalistinio principo argumentai negelbėjo (Ukrainiečiai, Gudai, Slovakai, Vilniaus lietuviai). Tokiu būdu ši imperialistinės didžiųjų pasaulio jė-

gų intervencija, gal iš viso ir naudinga pokarinėje visuotinėje suirutėje, kaip sui generis tarptautinės policijos funkcija, be kurios nebūtų matyti galo nacionalistiniams tarp atskirų valstybių karams, iš tikrųjų ne tiktai nacionalistinio principo neracionalizavo, bet dar jį sulaikė ir varžė; nuolat jį savo kalbose minėdama, ji visoms nacionalinėms tautoms ir jų nacionalinėms valstybėms, kurioms galiūnai buvo dėl kurių nors jų patarnavimų dėkingi arba kurias norėjo patraukti savo pusėn, tikėdamiesi iš jų ateity dėkingumo ir patarnavimų, buvo linkusi pripažinti daugiau, negu jos buvo iškovojusios arba negu jos nacionaliniu principu turėjo pagrindo gauti, o kitoms, neužsitarnavusioms ponų dėkingumo arba iš viso nereikalingoms („quantité négligeable") arba „nusidėjusioms", ši intervencija, kiek galėdama, apkarpė jų siekimus, net tiesiog kartais klastodama nacionalistinį principą.

Tad jokiu būdu ne ji, ne ši intervencija, savo iniciatyva nacionalistinį principą įgyvendino. Ji kaip tik jį nevienodu mastu disponavo ir šios neracionališkos dispozicijos pasekmė yra šiandieninis Europos tautų suskirstymas iš vienos pusės į patenkintų ir privilegijuotų grupę, iš antros — į nepatenkintų ir nuskriaustų grupę.

15. Lietuvos pavyzdys. 1882—1883, 1905, 1919—1920 metai.

Išskyrus kelias privilegijuotas tautas, šiaip kitos, kad pasiektų savo nacionalinį valstybinį idealą, turėjo įrodyti darbu ne tiktai savo pasiryžimą, bet ir savo sugebėjimą sukurti nacionalinėse teritorijos sienose savo nacionalinę valstybę. Ir jeigu pavyzdžiui Didžiojo Karo padarinių tarpe mūsų tapo laimėta nepriklausoma Lietuvos valstybė, tai nėra ir negali būti mažiausios abejonės, kad ši valstybė yra ne kieno nors dovana, ne nacionalinės teoremos kieno nors padarytas išsprendimas, bet yra Lietuvių nacionalinės tautos laimėjimas, gyvas jos jėgų vaisius.

Lietuvos pavyzdys gal šiuo atžvilgiu yra ryškesnis, negu bet kuris kitas. Jei Lietuvos valstybė, kuri yra aiškiai nacionalistiniu principu sudaryta, būtų buvusi tiktai racionališkai, kaip nacionalistinė teorema, išspręsta, ji be abejo būtų turėjusi apimti ir Vilnių bent su lietuviška Vilniaus krašto dalimi. Paties

Vilniaus kalbinės daugumos klausimas neatsižvelgiant į jo etninę ir nacionalinę plačios apylinkės aplinkumą negalėtų pakeisti sprendimo, ypač nacionalinės Lenkijos naudai, Lenkijos, nuo kurios Vilnius yra Lietuvių ir Gudų gyvenamojo ploto atskirtas. Lietuvos rytų sienų problema, racionališkai ją nacionalizmo principu sprendžiant, tegalėtų būti Lietuvių-Gudų, bet ne Lietuvių-Lenkų nacionalizmo kompromiso nustatyta. Šiam racionališkam sprendimui formulė buvo Lietuvių tautinio judėjimo rasta ir sustatyta dar 1905 m, taip vadinamojo Didžiojo Vilniaus Seimo, rezoliucijose. Šiai formulei (etnografinė Lietuva su centru Vilniuje ir tais pakraščiais, kurie dėl ekonominių, kultūrinių, tautinių ar kitų motyvų patys panorės dalyvauti Lietuvos valstybėje), nieko prikišti negalima. „Pakraščių" sąstato ji konkrečiai nenustato, suteikia jam iš esmės plebiscitinį kriteriumą, žodžiu — šiuo atžvilgiu pasižymi lankstumu, tvirtai užfiksuodama tiktai „etnografinį" (nacionalinį) branduolį ir Vilnių.

Tačiau apie Lietuvos nacionalinės valstybės konkretų įgyvendinimą ir apie jos sienas turėjo spręsti ne racionalistinė logika, bet faktinė Lietuvių tautinio judėjimo jėga jos santyky su kitomis veikiančiomis šią teritoriją nacionalinėmis jėgomis. Racionalinė Lietuvių tautinės valstybės teritorijos ir jos sienų formulė galėjo būti idėjos srity nustatyta ne tiktai 1918 — 1920 m., jai ši valstybė buvo steigiama, ir ne tiktai 1905 m., kai iš tikrųjų Lietuvių tautinis judėjimas šią formulę savo siekimams nustatė, bet ir 1882 m. prieš pasirodžius „A u š r a i", kai masinis Lietuvių nacionalinis judėjimas dar nebuvo prasidėjęs ir kai tiktai atskiri jaunos Lietuvių kartos žmonės dar svajojo apie savo tautos atgimimą ir dar tiktai ėmė ruoštis dideliam darbui, turėjusiam nulemti naująjį ne tiktai nacionalinį, bet ir valstybinį Lietuvos šalies apsisprendimą. Vienas tų jaunuolių-didvyrių, tų Basanavičiaus kartos žmonių, kurie savo apaštališku veikimu šalies sąmonės orientavimąsi pasuko į naujas tautines vėžes, būtų galėjęs ir šią Didžiojo Seimo formulę apibūdinti. Bet ar tai reiškia, kad jei tada, o ne 40 metų vėliau, būtų kilęs Didysis Karas ir būtų taip pat pasibaigęs, kaip jisai pasibaigė 1918—1919 m., tai esant kieno nors surastai ir pareikštai Lietuvos nacionalinės valstybės teritorijos formulei, jau tuo pačiu tada tokia valstybė būtų galėjusi įsikurti?

Be abejo, — ne, nes šiai pareikštai formulei neįėjus į masinę sąmonę ir neįkvėpus jokio judėjimo, kuris siektų jos įgyvendinimą, ji nedisponuotų jokios gyvos socialinės jėgos arba disponuotų vos keletos jaunuolių pasiryžimo jėgą. Ir jei 1918 — 1919 m. įvykiai būtų atsitikę 40 metų anksčiau, būtent apie 1880 m., arba jei Basanavičius, Vileišis, Šliupas, Kudirka ir jų draugai būtų pavėlavę 40-čia, o gal ir 20-čia metų, jei Lietuvių tautinis atgimimas, kaip masinis judėjimas, būtų prasidėjęs ne 1883 m. („Aušros“ įkūrimas), bet Didžiojo Karo metu, o gal ir 1906 m., jei jis nebūtų pergyvenęs „Aušros“, „Varpo“, „Apžvalgos“, „Tėvynės Sargo“, Darbininkų Balso“ knygnešių darbų, vargu ir masiniu pasipriešinimu iškovoto spaudos laimėjimo, 1905 metų su Didžiuoju Vilniaus Seimu ir dar viso 1905—1918 m. laikotarpio,—tai nepriklausomos Lietuvos, kad ir be Vilniaus, mes nebūtume turėję: greičiausia esamomis sąlygomis mes būtume buvę Lenkijos Respublikos „šiaurės-rytų“ „Kresų“ provincija, kurioje Lietuviams, kaip Gudams ir Ukrainiečiams, tektų dar ilgai savo nacionalinės valstybės vardu kovoti.

1883 ir 1918—1920 metai! Iš viso mažiau, kaip 40 metų, skiriančių šias dvi datas! Tautos gyvenime tai laikotarpis gana trumpas. Antrajai datai atėjus, dar gyvi buvo 1883 m. žmonės, dar gyvas buvo pats Basanavičius ir daugelis jo draugų ir bendradarbių, paraginusių tą judėjimą, kurio vaisiai dabar ėmė reikštis. Bet koks tai nepaprastas ir ryškus laikotarpis, pakeitęs pačius socialinio šalies likimo pamatus! Tai, kas valstybiniu atžvilgiu būtų turėję atsitikti, jei Didžiojo Karo įvykiai būtų pasireiškę 1883 m., tat jau 1918—1920 m. pasirodė negyva, o tai, kas šiuo atžvilgiu atsitiko ir turėjo atsitikti, — tai prieš 40 metų būtų buvę neįmanoma! Tas dvi datas skiria milžiniška masinio nacionalinio brendimo evoliucija, pagrįsta tam tikru masiniu judėjimu, vidury gi, tarp šių dviejų kraštutinių datų, ryški persilaužimo valanda — 1905 metai! Šiose datose — visa moderninė šalies likimo epopėja. Laimingi jas pergyvenę ir sugebėję su gyvaisiais žengti pirmyn!

16. Vilniaus pavėlavimas. Lietuvos valstybė — pačių šalies jėgų kūrinys.

Lietuvių tautinis atgimimas, kurio ankstyvūs reiškiniai XIX amžiuje buvo pasirodę Žemaitijoje (Poška, Daukantas, Valančius ir kiti), vėliau; nuo „Aušros“ gadynės, kada ji ėmė

virsti masiniu judėjimu, išaugo ypač pietuose (buv. Suvalkijoje) ir iš pietų ir vakarų ėmė plėstis į šiaurę ir rytus.

Nacionalinio ploto rytų pakraščiai Vilniaus krašte ir pačiame Vilniuje ilgą laiką šiame judėjime iš viso nedalyvavo; jisai jiems buvo svetimas ligi paties XX amžiaus. 1905 m., kada dabartinės nepriklausomos Lietuvos teritorijoje tautinis judėjimas jau buvo tiek subrendęs ir apėmęs liaudį, kad Didysis Seimas, charakteringas kaip tik masinio šio judėjimo pobūdžio reiškinys, iškėlė ir suformulavo valstybinę judėjimo programą, rytų pakraščiams tai dar buvo ne jų darbo vaisius, bet aušros spindulys ir kažkoks pranašingas brolių žodis, pačių rytų nepergyventas, tiktai jiems paskelbtas. Vilniaus kraštas pavėlavo bent 20-čia metų, jisai daugiau kaip pusę tautinio atgimimo proceso pramiegojo, jisai nepergyveno Basanavičių, Kudirkų ir knygnešių judėjimo. Tiesa, šiame antrajame laikotarpy, nuo 1904 ir 1905 iki 1918 m., į Vilnių tapo perkeltas organizacinis judėjimo centras ir tautinės kūrybos štabas, čia taip pat pradėta gilinti ir masinti darbas, tačiau vis dėlto pavėlavimas pasiliko ryškus ir judėjimas čia toli gražu nebuvo tiek populiarus, gilus, vienlypis ir visuotinis, kiek jisai buvo toks vakaruose, pietuose ir šiaurėje. Jisai čia negalėjo būti lygus anajam ne tiktai todėl, kad buvo pavėluotas, bet ir todėl, kad čia, pakraščiuose ir nacionalinis gyventojų sąstatas buvo labiau mišrus.

Šitokioms aplinkybėms esant, kai Didžiojo Karo padarinių įtakoje atėjo laikas likviduoti tautinio judėjimo programą, ji galų gale, bent tuo tarpu ir vis dėlto ilgesniam laikui ligi kurios nors naujos nepaprastos progos, savo racionališkoje visumoje įgyvendinti nepavyko. Nesuaugę su centru bendru judėjimu, rytų pakraščiai drauge su pačiu Vilniumi liko faktiškai iš nacionalinės Lietuvos valstybės išjungti. Gyvų socialinių jėgų trūkumas, pavėluotas pasiruošimas, kuris prieš 40 metų nebūtų iš viso leidęs įsikurti nacionalinei Lietuvos valstybei, dabar atkirto nuo jos šiuos rytų pakraščius. Žinoma, tam prisidėjo ir tokie išoriniai faktai, kaip Suvalkų sutarties sulaužymas iš Lenkų pusės, maršalo Pilsudskio pasiryžimas veikti įvykusiais betarpiškos jėgos faktais, ypatingas Lenkų palaikymas imperialistinės Entante'e politikos sumetimais... Jei Vilniaus byla būtų ėjusi ne tarp Lenkų ir Lietuvių, bet tarp Lietu-

vių ir Vokiečių, ji gal būtų gavusi kitokį sprendimą. Bet vis dėlto ir čia, ir Lenkų atžvilgiu, imperialistinė Entante's politika yra vietos jėgų varžoma. Lengviau be abejo Lenkams buvo pagrobti, o Entant'ai Lenkų pagrobimas sankcionuoti Vilniaus krašto atžvilgiu, negu pavyzdžiui būtų buvę buv. Suvalkijos atžvilgiu. Vilniaus krašto atžvilgiu skaitytasi su silpnesniu vietoje pasipriešinimu, gal mažesniu triukšmu, mažesniu sukilimų ir netvarkos pavojumi.

Ir jeigu mes sakome, kad Lietuvos valstybės nepriklausomybę iškovojo ir išsaugojo Lietuvos ginkluota pajėga, jos kariuomenė, jos savanorių būriai, tai mes tuo visiškai neiškreipiame tikrenybės ir nemanome tvirtinti, jog toji jaunutė kariuomenė būtų karo laukuose nugalėjusi bet kurias stambiųjų Lietuvos kaimynų gikluotas jėgas. Mes gerai suprantame ir žinome, kad tos jaunos Lietuvos kariuomenės jėgos buvo aprėžtos ir kad galų gale tų vienų jėgų būtų neužtekę prieš visas kaimynų (kad ir vienos Lenkijos) jėgas. Tačiau pats maksimalaus jėgų įtempimo faktas, pats pasiryžimas gintis iki paskutiniųjų, pats sugebėjimas išplėsti savo organizuotas jėgas savo kūriniui apginti turėjo įrodyti tiek priešams, tiek žiūrovams ir imperialistiniems naujos taikos tvarkytojams, jog čia yra darbas rimtas, kūrinys ne atsitiktinės nuotaikos, bet gilaus ir pastovaus judėjimo, gyvas gyvų jėgų vaisius. Jokie žodžiai, jokie memorandumai, jokie puikiausieji sakiniai ir įrodinėjimai nebūtų turėję tokios įtikinančios galios, kurios turėjo jaunos kariuomenės ir savanorių žygiai. Kur žmonės moka kovoti už savo laimėjimus, kur aukojama gyvybė už savo socialinių kūrinių išlaikymą, ten matyti, kad kūrinys yra sveikas ir stiprus ir kad jo suardymas nėra lengvai pasiekiamas. Tokių kūrinių suardymas gręsia nuolatinių sukilimų, suiručių, netvarkos pavojumi, didina nepatenkintų skaičių, ardo taiką. Be viso to gyvoji jėga, kovojanti su smurtu ir pasiryžusi ginti savo kūrinį iki galo, imponuoja žiūrovams, suteikia kovojantiems aureolę ir fizinę jėgą papildo moraline jėga.

Be savanorių kariuomenės, be veiklaus pasiryžimo kovoti visur, kur jaunai tautinei valstybei kyla pavojus, Lietuva nebūtų nė išsilaikiusi, nė pripažinimą gavusi. O niekas svetimas jos negintų. Vilniaus krašto atžvilgiu, bent kiek tai liečia paties to krašto nusistatymą, tas jėgų subrendimas, tas

veiklus pasiryžimas dar nebuvo visuomenės sąmonėje išaugęs. Ir jis tapo paaukotas. Jei 1918—1920 m. įvykiai būtų atsitikę dar keliolika arba 20 metų vėliau, gal jau visa Lietuva su Vilniumi ir Vilniaus kraštu būtų pajėgusi iš karto išsilaikyti ir racionalinė tautinės Lietuvos valstybės konstrukcija būtų iš karto laimėta. Bet užtai, jei tie įvykiai būtų atsitikę dar 20—30 metų anksčiau, tai net ir šios dienos nepriklausomoji Lietuvos teritorija nebūtų valstybiškai įsisteigusi ir ją visą ištiktų dabartinis Vilniaus krašto likimas.

17. Nacionalinė ir tikybinė valstybė.

Nacionalizmas ne tiktai racionalizuoja valstybės teritorijos sienas, suteikdamas tam tikrą kriteriumą joms nustatyti ir pašalindamas jų atsitiktinumą, bet ir išsprendžia jos funkciją, veikdamas jos socialinius tikslus. Šia prasme jis ne tiktai iš naujo sutvarkė daugelio moderninių valstybių teritorijas, bet ir tų valstybių viduje paliko labai žymius pėdsakus, giliai reformavęs jų socialinį vaidmenį. Sujungęs valstybę su ryškiu ir galingu socialiniu veiksniu, nacionalizmas be abejo moderninę valstybę sutvirtino, sukondensavo.

Seniau, iki XIX amžiaus, nacionalinis veiksnys tos svarbos valstybei neturėjo. Buvo laikai, kada tos reikšmės turėjo tikybinis veiksnys. Reformacijai pasibaigus ir tikybinei taikai naujais pagrindais nusistovėjus, Vestfalijos taikos sutarties principų šviesoje, Vakarų Europos valstybės vyrai, aptardami savo rašiniuose valstybės valdymo principus, įspėdavo valdovus, kad laimėję karus ir įjungdami į savo valstybę svetimosios nugalėtos valstybės provincijas, jie atsižiūrėtų ypatingai į įjungiamųjų provincijų gyventojų tikybą; esą jei jiems rūpi savo valstybės sustiprinimas, tai jie turėsią vengti aneksuoti tokius kraštus, kurių gyventojai yra kitos tikybos, negu viešpataujanti valstybėje, nes tada valstybėje kilsianti nesantaika; užtai, didindami savo galią, jie turį aneksuoti tokius kraštus, kurių gyventojai yra tos pačios tikybos; nacionaliniai, kalbos, kultūros sumetimai šiuo atžvilgiu jiems visiškai nerūpėjo. Einant šiais samprotavimais ir šia valstybės konstrukcija Lietuvai būtų pavyzdžiui vengtina įjungti į savo teritoriją Mažąją Lietuvą, nes Prūsų Lietuviai yra protestantai,

taip pat būtų vengtina jungtis su Latviais, o užtai, pasitaikius progai, būtų gera aneksuoti pavyzdžiui Mozūrų apgyventąjį Lomžos kraštą, nes tai yra katalikai. Valstybė, susidedanti iš Didžiosios Lietuvos ir Lomžos krašto, kuri nacionaliniais principais yra nesąmonė, būtų tvarkoje, o moderninė nacionalinė Latvija, kurios viena keturių provincijų — Latgalija yra katalikų tikybos, o trys kitos — Livžemė, Kuršas ir Žemgalė protestantų tikybos, būtų laikoma klaidingai sudaryta.

Ir ne tiktai ta prasme būdavo seniau valstybei siūlomas vieningas tikybinis pagrindas, kad valstybė būtų sudaryta iš tos pačios tikybos šalių, bet būdavo jai siūloma ir tokia konstrukcija, kuri vienoje bendroje valstybėje jungtų visą tikybinį junginį. Kaip moderninio nacionalizmo obalsis skamba: viena nacionalinė tauta — viena valstybė, taip anuoju siūlymu reikėjo pasakyti: viena tikyba — viena valstybė. Šiuo devizu, labai ryškiu Muhamedonų sąmonėje ir Islamo tikyboje, visos Muhamedonų šalys turinčios sudaryti vieną Islamo šeimos valstybę su vienu politiniu ir tikybiniu vadu — Sultonu bei Kalifu. Toji pati mintis (viena Krikščionija — viena jos Bažnyčia ir viena Valstybė) buvo dedama ir viduramžiais Šventosios Romos Imperijos pamatan.

18. Teritorinių nacionalinių tautų nacionalizmo sugyvenimas su demokratinėmis institucijomis.

Kaip esu sakęs, nacionalizmas yra iš vienos pusės tam tikra politinė srovė, tam tikras charakteringas mūsų laikams socialinis judėjimas ir iš kitos — tam tikra koncepcija, vadinasi, tam tikra sąvokų konstrukcija. Šiuo atžvilgiu nacionalizmas yra panašus į socializmą, kuris taip pat yra ir judėjimo srovė ir koncepcija (doktrina). Tiktai nacionalizmo koncepcija nesudaro tokios ryškios ir teoriškai apdirbtos doktrinos, kaip socializmas.

Nacionalizmo judėjimas yra nukreiptas į valstybę; jis yra kilęs tautose, kurios turi aiškų nacionalinio apsigyvenimo plotą, ir iš esmės siekia valstybės funkcijos nacionalizavimo, vadinasi, yra nukreiptas į tai, kad valstybė būtų sunaudota tautiniams tikslams siekti ir būtų įkinkyta nacionalinės tautos tarnybon. Svarbiausią šiam reikalui priemonę jisai mato tame, kad būtų

nacionalizuota valstybės teritorija, vadinasi, kad tautinė valstybė būtų įsteigta tokiose teritorinėse sienose, kurios maždaug atitinka tautos gyvenamąjį plotą (gali būti su svetimais pakraščiais, kurių tačiau plotas ir gyventojų masė nepersvertų pagrindinės nacionalinės tautos masės).

Nacionalizmas šioje savo išraiškoje, t. y., kiek jisai reiškia teritorinių nacionalinių tautų atitinkamą judėjimą, yra teisingai pastebėjęs kai kurias mūsų laikų viešpataujančios demokratinės valstybės formos žymes, kurios gali jam leisti įvykdyti jo siekimus, jam prisitaikius prie demokratijos tezių. Svarbiausias demokratinis principas, kaip žinome, yra daugumo viešpatavimo principas, vadinasi, didžiausiojo masinio skaičiaus principas. Kai valstybės teritorija bus nacionalizuota, kai jos sienos bus suderintos su nacinalinės tautos gyvenamu plotu, kai ši nacionalinė tauta savaime sudarys šioje teritorijoje daugumą, tai ji, eidama bendrais demokratiniais principais, kurių tarpe nieko keisti nereikia, užims valstybėje valdančiąją vietą.

19. Viešpataujančių tautų nacionalizmas. Teritorinis nacionalizmas arba nacional-demokratija.

Yra, galima sakyti, nacionalizmas ir nacionalizmas: vardas tas pats, esmė ta pati, bet turinys kiek skiriasi. Yra nacionalizmas teritorinių ar valstybinių nacionalinių tautų, vadinasi, tų nacionalinių tautų, kurios turi aiškų savo teritorinį gyvenamąjį centrą ir gali tame centre įsteigti „savo" valstybę, ir tų, kurios jau turi „savo" nacionalinę valstybę, sudarydamos joje aiškią ir griežtą gyventojų ar piliečių daugumą. Ir yra nacionalizmas teritoriškai išmėtytų tautų, arba įvairių tautinių grupių, sudarančių savo gyvenamoje teritorijoje nacionalinę mažumą, arba tokių tautų, kurios, kad ir turėdamos teritorinį gyvenamąjį centrą, neturi atskiros tame centre įsteigtos valstybės, kurią galėtų disponuoti, ir dėl kurių nors priežasčių neturi galimumo ir nesitiki ją įsteigti.

Ypatingai pirmųjų, laimingų, ponaujančiųjų nacionalinių tautų nacionalizmas yra konservatyvinis. Jis teisingai pastebėjo galimumą pasinaudoti demokratinėmis institucijomis, pagrįstomis daugumo principu, ir pasinaudojo jomis, įkurdamas demokratijoje savo, kaip daugumo, viešpatavimą. Jokios revoliu-

cijos, jokio demokratinių institucijų laužymo jis, bent iš karto, nėra reikalingas. Tiesa, nusistojęs ir sustiprėjęs, jis, kaip tai Italijos fašizme pastebime, ims pulti ir demokratiją, tačiau iš karto jisai ja yra patenkintas. Puikiai sugyvendamas su demokratine valstybės forma ir demokratinėmis institucijomis, jis vis dėlto į demokratines sąvokas ima dėti kitokį turinį, pakeisdamas paprastą demokratiją ypatingai kvalifikuota „nacional-demokratija".

Demokratinę, ypač senąją predemokratinę žmogaus įgimtųjų teisių sąvoką, nacional-demokratija pakeičia nacionalinės tautos įgimtųjų teisių sąvoka, o demokratinę tautos (populi) suverenitetą pakeičia nacionalinės tautos suverenitetu. Demokratinį individualizmą, kuris visuomenę paverčia lygių individų atomų dulkėmis ir viešąją imperium'o galią suteikia arba bendrajai visų individų valiai, pagrįstai sutarties titulu (Rousseau koncepcija) arba atsitiktinai ad hoc anoniminei daugumai, kuriai šiam sykiui turinti pasiduoti atsitiktinė ad hoc anoniminė mažuma (klasikinė koncepcija, kilusi iš Prancuzų Revoliucijos), nacional-demokratija atmeta, statydama jo vieton tam tikrus socialinius vienetus (kolektyvus), būtent nacionalinius (tautinius) junginius, kuriuos iš esmės laiko nelygiais, nustatydama iš anksto ir jų padėties bei teisių nelygybę valstybėje: būtent, vieną tautinę grupę, dominuojančią tam tikroje teritorijoje savo narių skaičiumi arba kiekybiniu masės tirštumu, rečiau — savo kultūriniu svoriu), viešpataujančios tautos nacional-demokratija laiko tikra ir teisėta šios teritorijos valdytoja, tad ir valstybės, kaip teritorinio nacional-teritorinėse sienose junginio, suverenine šeimininke; visas gi kitas esamas valstybėje nacionalines grupes (tautines mažumas), nacional-demokratija laiko teritorinio junginio įnamiais, kuriems šeimininkės malone ir pagaliau socialiniais civilizacijos įpročiais suteikiama teisė gyventi valstybėje, veikti, naudotis įvairiomis civilinėmis ir net viešomis pilietybės teisėmis, bet kurie patys turi suprasti, jog jie visu tuo turi būti valdančiajai tautai dėkingi ir turi pasitenkinti įnamių padėtimi, nekliudydami šeimininkei, nesikišdami į jos prerogatyvas, neprovokuodami ir neerzindami jos ir ypač atmindami, kad valstybės valdžia ne jiems esanti skirta ir valstybės funkcija ne jų socialiniams tikslams turinti tarnauti. Kartais, nacional-demokratijos pažiūromis, tiek kolektyviniai

valstybės įnamiai, jei jie susideda iš silpnesnių ir civilizacijoje atsilikusių tautinių grupių, būna laikomi maistu ar žaliava viešpataujančiai tautai praryti ir asimiliuoti. Jie būna per mokyklą, per kariuomenę, per bažnyčią ir įvairiomis valstybės valdžios įtakoje esamomis priemonėmis nutautinami ir asimiliuojami.

20. Nacionalizmas ir demokratija.

Tačiau, kaip sakiau, šis viešpataujančių tautų nacional-teritorinis nacionalizmas arba, kaip jį pavadinome, nacional-demokratija, keisdama demokratinių sąvokų turinį, dažnai demokratinių teisinių institucijų visiškai nekeičia, arba ne iš karto ima keisti. Jai to iš karto ir nereikia, nes savo nacionalinėse sienose ji turi sau užtikrintą daugumą ir tuo pačiu, einant demokratijos principais, ir valdžią. Nusistovėjusios moderninės terminologijos neaiškumai, vadinimas tuo pačiu terminu „tauta" dviejų iš esmės skirtingų sąvokų ir reiškinių — tautos-populi, kaip teritorinių gyventojų visumos, ir tautos-nationis, kaip tam tikro socialinio junginio, kuris nesutampa su teritorinių gyventojų visuma, padeda nacionalizmui ar nacional-demokratijai naudotis demokratinėmis formulėmis bei frazėmis, į kurias šmugeliu pakišama nacionalistinis turinys.

Žinoma, nežiūrint į šį faktinį nacionalizmo sugyvenimą su jo išnaudojamomis demokratinėmis institucijomis, iš tikrųjų su demokratija ir demokratiniu mokslu nacionalizmas yra nesuderinamas; o kadangi konstitucinė valstybių daugumos konstrukcija tebėra, bent formos atžvilgiu, nustatyta demokratinėmis tėzėmis, tai nacionalizmui įsibraujant į demokratinių institucijų sąvokas ir į jų funkcionalinę praktiką, kyla prieštaravimai ir nenuoseklumai.

21. Nacionalizmo padariniai valstybėje ir valstybės mokslas.

Tačiau valstybės mokslui, kuris remiasi visuomenės mokslo sąvokomis, nacionalizmas ir jojo įtaka nėra à priori atmestini; kiek jis pats arba jo padariniai yra įsibrovę į konstitucinę teisę, tiek jis turi būti mokslui priimtinas. O jeigu jis keičia nusistovėjusias valstybines institucijas ir pačias valstybės esmės sąvokas, jei jis pajėgia valstybę iš esmės reformuoti, tai moks-

las, kuris turi sekti gyvenimo tikrenybę, pats turi taip pertvarkyti savo tėzių bagažą, kad jos atitiktų jo studijuojamą tikrenybę. Bet, kad mokslas tai priimtų ir eidamas nacionalizmo palinkimais reformuotų valstybės sąvoką, reikia, kad nacionalizmas ne tiktai šiokias tokias naujas mintis ir pažiūras iškeltų, bet ir iš tikrųjų pajėgtų jas visiškai įgyvendinti ir į valstybę įkūnyti.

22. Nacionalizmas vengia pasireikšti konstitucijose.

Ir vis dėlto nacionalinis momentas, kad ir labai ryškus mūsų gyvenamojo laiko valstybėje, bent iki šiol teritorinės valstybės esmės pakeisti nepajėgė. Valstybė nėra virtusi nacionaliniu junginiu. Ji lieka junginiu iš esmės teritoriniu, kuris savo funkcijos atžvilgiu, be tam tikrų tipingų kaip tik teritorinių socialinių patarnavimų, gali būti veikiamas bet kurio stipraus socialinio veiksnio; šiuo laiku ji yra ypatingai nacionalinio veiksnio veikiama. Jos nacionalizacija tuo tarpu jos esmės nepakeitė ir neiškreipė, nors jų grynąjį demokratinį pobūdį praktikoje sutrikdė.

Moderninė valstybių nacionalizacija iki šiol labai mažai pasižymėjo nacionalizuotų valstybių konstitucijose. Tai yra pasekmė to mūsų jau pastebėto nacional-demokratinių palinkimų sugyvenimo su demokratinėmis institucijomis. Valstybėje, kaip sakėme, kurios teritorija tapo nacionalinėmis sienomis nustatyta, viešpataujanti nacionalinė tauta, turėdama užtikrintą daugumą, demokratinių institucijų mechanizme turi užtikrintą ir faktinį viešpatavimą. Jai ne tiktai gali nerūpėti užfiksuoti sau kurias nors teisines privilegijas prieš tautines mažumas, nes pastovi daugumos padėtis, kuria ji naudojasi, daro tai nereikalinga, bet dažnai toks užfiksavimas būtų jai tam tikrais atžvilgiais tiesiog pavojingas ir kenksmingas; tad ji jo rūpestingai vengia ir tyčia slepia valstybės nacionalizacijos faktus, pridengdama savo faktinį nacional-demokratinį viešpatavimą tobuliausiomis demokratinėmis konstitucinėmis formomis, kurioms joks demokratas nieko prikišti negali. Dalykas, mat, yra toks, kad nacionalizmas plečiasi ne tiktai tarp valdančiųjų tautų, pajėgusių nacionalizuoti „savo“ valstybes, bet ir tarp valdomųjų tautų šiose nacionalinėse valstybėse ir, kad

valdomųjų prislėgtų tautų nacionalizmas, kaip mums dar teks aiškinti, savo tendencijomis yra nukreiptas prieš anąjį dominuojantį nacionalizmą ir savo reikalavimus remia kaip tik anojo nacionalizmo padariniais. O kadangi pasaulinio nacionalizmo evoliucija mūsų laikais yra iškėlusi galingą tarptautinį tautinių mažumų apsaugos judėjimą, kuris viešpataujančių tautų nacionalizmą suvaržo ir šiaip jau yra labai nepatogus ir skaudus.

Būdamas aiškiai konstitucijoje užfiksuotas, viešpataujančios tautos nacionalizmas, kaip valstybės santvarkos principas, provokuotų tautinių mažumų apsaugą ir keltų prieš save reakciją, kliudančią jojo siekimus. To dėliai jis paprastai ir yra slopinamas, pridengiamas gražiai skambančiomis demokratinėmis formulėmis ir praktikuojamas konstitucijos užkulisiuose, bet į pačią konstituciją neįrašomas. Nacionalizmo aiškus ir griežtas, kaip valstybinio principo paskelbimas, kurį mes užtinkame italų fašizme, yra atsitikimas retas ir nepaprastas, pagrįstas ypatingomis Italų tautos tradicijomis ir pateisinamas iš vienos pusės ypatinga ofenzyvine kovos nuotaika, kurioje jis turėjo būti iškeltas, o iš kitos tąja aplinkybe, kad fašistinėje Italijoje jis tapo nukreiptas ne tiek prieš tautines mažumas (tautinę mažumą sudaro ten tiktai Vokiečiai Tiroliuje ir nežymi Slovėnų grupė Adriatikos šiaurės-rytų pakrašty), kiek prieš komunistinės revoliucijos pavojų, o be to Italija, kaip viena laimėjusių Didįjį Karą valstybių, buvo laisva nuo tautinių mažumų apsaugos priemonių.

Fašistinis ir nacional-demokratinis nacionalizmas.

Tai, ką Le Fur (ž. aukščiau — priešpaskutinį petitą) prikiša Vokiečių imperialistiniam nacionalizmui, mėginančiam nustatyti Vokiečių rasės ir valstybės ypatingą teisę panaudoti visam pasauliui ir „kultūrinti" visą Žmoniją (Vokiečių Fichte's, Lamprecht'o, Mommsen'o, Nitzsche's ir kitų svajonės, „Kulturvoelker'ų" ir „Naturvoelker'ų", „Vollkulturstaat'o" ir „Kleinstaaterei" sąvokos), visa tai gal dar labiau tektų taikinti istoriniam Italų nacionalizmui, kuris, mūsų laikais pasireiškė fašizmo formoje. Vokiečiuose šios idėjos sudarė tam tikrą naujos gadynės srovę, kai tuo tarpu Italijoje jos eina raudonu siūlu per visą politinį šios tautos judėjimą bei galvojimą. Iš tikrųjų Italų nacionalizmas nėra racionalistinis, nesudaro kaž kokios bendrosios doktrinos išvados, lygiai paliečiančios Italus ir visas kitas tautas, bet jis ten yra istoriškas,

kaip vieninga istorinė „idée fixe", einanti per visą eilę kartų ir nuolat kylanti didžiųjų Italų rašiniuose ir kalbose. Rienzi, Petrarca, Dante, Machiavelli, Mazzini, Mussolini ir daug kitų, ypatingai gi Italų Renesanso žmonės, visi reiškia Italų nacionalizmo svajonę, visi yra didingos Romos Imperijos idėjos įtakoje.

Tačiau fašistinė idėja, kaip ją pats Mussolini interpretuoja ir dėsto, tai nesąs tiktai nė iš vienos pusės Italijos imperijos išplėtimas į visą pasaulį ir sudarymas pasaulinio valstybinio jos viešpatavimo, nė iš kitos — Italų tautos vienai valdančiajai partijai pavergimas. Fašizmas — tai esąs tiktai Italijos tautinės vienybės įrankis. „Tiktai dabar — sako vienoje savo kalbų Mussolini — „tiktai šiame paskutiniame kare mes pasiekėme mūsų politinę vienybę. Drauge su mūsų politine ir geografine vienybe mes esame reikalingi dar moralinės vienybės, būtent savo esmės ir savo likimo pajautimo, kurio mums dar trūko. Ir štai pamažu Italija tą spragą užpildo. Ji pasiekia vienybę, kurios jokia jėga nesuardys". Cituoju iš P. M. Bicilli straipsnio, patalpinto rusų kalba „Fašizm i duša Italiji" — „Fašizmas ir Italijos siela", Rusų emigrantų žurnale „Sovremiennyje Zapiski" XXXIII sąsiuvinys, Paryžius, 1927 m. 328 pusl.).

Tosios tautinės Italijos vienybės kelias — tai ir esąs fašizmas. Fašizmas šioje koncepcijoje — tai esąs ne tam tikros partijos viešpatavimas valstybei ir tautai: tai esąs tautiškai išauklėtos ir subrendusios, sąmoningos ir pasiekusios vienybės pajautimą Italų tautos dalies viešpatavimas kitai, kol kas nesubrendusiai tautos masei, ir būtent viešpatavimas, skiriamas kaip tik jai išauklėti; kai šia prasme visi Italai taps fašistais, fašizmas savaime išnyksiąs (Bicilli, idem, 329 pusl.).

Bet drauge ir tuo pačiu, Italijos valstybė ir Italų tauta, tai esą ir turį būti tas pats. Tai esą sinonimai. Valstybė esanti tautos organizacija, tad visos socialinės Italų tautos funkcijos tapsiančios valstybės tarnybomis. Tai esanti istorinė Romos Imperijos idėja, idėja valstybės, padengiančios visuomenę, kaip jos status ar armatūra. Fašizmas ir esąs šios idėjos vykdytojas. Šiuo yra pagrįsta ir jo garsi korporacinė valstybės reforma, viso socialinio gyvenimo sindikalizacija ir valstybiškai-tautinė šių sindikatų santvarka.

Štai kuo ypatingai skiriasi fašistinis nacionalizmas nuo nacional-demokratinio, besireiškiančio kitose valstybėse. Fašizmas valstybę sulieja su tauta-visuomene į vieną organizacinį ir administracinį korporacinį kūną ir steigia Italijos „Vollkulturstaat", kaip salą demokratiniame individualistiniame Barbarų anarchijos pasaulyje.

Pasaulio užkariavimo, visuotinės imperijos Italų fašizmas nesiekia, tačiau jis reikalauja tokios imperialistinės Italų valstybės ekspansijos, kuri yra Italų tautos gyvenimo funkcijoms būtina, ir būtent, turinti apimti Adriatiką, kaip Italų operacinę bazę su plačiu išėjimu į Afriką kolonizacijos ir jos turtų eksploatacijos reikalais.

23. Nacionalizmo pėdsakų demokratinėse konstitucijose pavyzdžiai.

Šiaip nacionalinių valstybių konstitucijose mes tiktai išimties keliu randame pareikštą vieną kitą nacional-demokratinių minčių ir tai dažniausia labai atsargioje formoje arba tokioje vietoje, kuri suteikia šiai minčiai labiau deklaratyvinio principo, negu pozityvios teisės nuostato pobūdį. Šitaip pavyzdžiui kai kurių naujų valstybių konstitucijų įžangoje aiškiai pabrėžiama nacionalinė tauta (natio, o ne populus), kaip valstybės kūrėja ir šeimininkė. Ypač ryšku tai pabrėžiama Lenkų 1921 m. konstitucijoje, kur nepriklausomos Lenkijos įsteigimas jungiama su Lenkų nacionalinės tautos kovomis dėl laisvės; tai be abejo visiškai teisinga ir tai atitinka istorinę tikrenybę, nes Lenkų valstybė, kaip ir dauguma kitų iš tikrųjų yra Lenkų nacionalinės tautos padarinys; tai matyti ir Vokiečių Reicho 1919. VIII. 11. Veimaro konstitucijos įžangoje, kur minima Vokiečių (be abejo nacionalinė) tauta, „vieninga savo įvairiose padermėse"; tai galima pastebėti ir Lietuvos, ypač 1928 m., konstitucijos įžangoje.

Tokie nuostatai, kaip valdančios tautos kalbos paskyrimas valstybine kalba, kad tame iš tikrųjų ir slėptųsi kurios nors nacionalinės tendencijos, nesudaro iš esmės nieko priešingo demokratijai, nes iš vienos pusės valstybinės kalbos pasirinkimas gali būti laikomas paprastu technikiniu valstybinio veikimo įrankiu, o iš kitos pusės daugumos kalbos šiam tikslui pasirinkimas yra kaip tik demokratiškai nuoseklus. Nesudaro taip pat jokio charakteringo ir būtino nacionalistinio valstybės pažymio ir toji aplinkybė, kad kai kuriose valstybėse konstitucija visus piliečius ar valdinius, kaip valstybinio junginio dalyvius, pavadina tikriniu, iš tos valstybės vardo kylančiu, vardu (pav. Vokiečių Veimaro konstitucija Vokiečių Reicho piliečius vadina „Vokiečiais" „D e u t s c h e", Turkų 1924 m. konstitucija vadina savo valstybės piliečius „Turkais"...).

Kiek charakteringesni, bet labai reti yra konstituciniai nuostatai, kurie tiesiog išskiria valdančiosios tautos narius iš valstybės valdinių visumos ir suteikia jiems kurias nors ypatingas teises, kurių kitiems nepripažįsta. Čia jau nacionalistinis momentas yra žymus ir neabejotinas. Tačiau tokių dis-

pozicijų yra maža ir jos sudaro tikrą išimtį. Šios rūšies pavyzdžiai yra nuostatai, pareikšti SHS (Serbų, Kroatų ir Slovėnų) karalystės 1921. VI. 28. konstitucijos (jau nebeveikiančios, nes karaliaus Aleksandro perversmu nugriautos ir vėliau naujos oktrojuotos Jugoslavijos konstitucijos pakeistos) 19 ir 61 str. Būtent, einant šios konstitucijos 19 str., naturalizuotieji karalystės piliečiai, jei jie yra serbų, kroatų ar slovėnų tautybės, gali tuojau užimti vietas valstybinėje tarnyboje lygiomis teisėmis su visais įgimtaisiais piliečiais; kiti naturalizuotieji piliečiai, kurie priklauso tautinėms mažumoms, gali būti priimti valstybės tarnybon tiktai išgyvenę valstybėje 10 metų. Einant 61 str. 3 abzacu Karalystės Regentais gali būti paskirti tiktai asmenys, kurie yra **a.** serbai, kroatai ar slovėnai ir **b.** karalystės piliečiai.

24. Iš viešpataujančių valstybėse tautų nacionalizmo valstybei pavojus negresia.

Be abejo daug daugiau nacionaldemokratinių įterpimų į demokratinę valstybės konstrukciją mes būtume radę šiaip paprastuose įstatymuose, kurie arčiau ir tiksliau palyti valstybės funkciją ir todėl nacionalinėje valstybėje negali visiškai išvengti aiškių nacionalizmo pėdsakų. Bet vis dėlto, išskyrus fašistinę valstybę, nacionalizmo padariniai teisinėje valstybės ir jos elementų konstrukcijoje nėra visiškai sunaikinę moderninių demokratinių institucijų. Bet pagaliau, kad jie ir būtų jas sunaikinę ir pakeitę kitokiomis, kaip tai atsitiko fašistinėje santvarkoje nacionalizmo ir korporacinio sindikalizmo įtakoje, arba sovietinėje santvarkoje klasinio principo įtakoje, tai vis dėlto tat mums dar neduotų pagrindo sakyti, jog nacionalizmas esąs iškreipęs moderninės valstybės esmę, nes demokratinė valstybės forma nesudaro moderninės valstybės esmės. Tai yra tiktai jos istorinė kategorija, kuri, tiesa, labai praplito, bet kurios greta mes gerai pažįstame ir tokias skirtingas istorines jos kategorijas, kaip absoliutinė monarchija arba konstitucinė monarchija. Tad atsiradimas pastaraisiais laikais dviejų naujų kategorijų — fašistinės ir sovietinės, — kurios aiškiai nutraukia ryšį su demokratine, kai tuo tarpu visoje eilėje kitų valstybių šis demokratinės formos keitimo procesas dar slepiasi ir yra, jei galima taip išsitarti, — „teisiniu šmu-

geliu" vykdomas, — ypatingo triukšmo kelti ir skelbti valstybę esančią pavojuje mums pagrindo neduoda. Kad valstybėje yra valdantieji ir valdomieji — tą jau mes gerai ir tvirtai žinome. Kad tais valdančiaisiais būtų ne valdovas, ne kuris nors privilegijuotas luomas, ne didžiausias anoniminis ir besikeičiąs „vom Fall zum Fall" skaičius, kaip kad mokina demokratija, ne kuri nors bankininkų ar trustininkų grupė, susitarusi su spaudos valdovų ir politinių veikėjų grupe, bet kuri nors nacionalinė tauta arba socialinė klasė arba jos organizuotas avangardas, — tas sprendžiamos reikšmės neturi. Visais šiais atžvilgiais valstybė lieka valstybe.

Tikras valstybės esmės iškreipimas būtų buvęs tiktai tada, kada naujoje konstrukcijoje būtų sužaloti valstybės elementai arba kada jie būtų pakeisti kitokiais. Nacionalizmas, būtent toji jo lytis, kurią mes čia tuo tarpu žiūrime, — to nedaro. Didžiausias pavojus iš nacionalizmo galėtų gresti teritoriniam valstybės elementui: iš teritorinio ji virstų grynai nacionaliniu socialiniu junginiu. Tačiau tas faktas, kad nacionalinė tauta, užvaldžiusi mūsų laikais valstybę, pati turi savo teritorinį centrą ir kad ji pati kaip tik šiuo savo teritoriniu centru nustato valstybės sienas ir organizuoja savo valstybinį viešpatavimą, apsaugoja valstybinį nacionalizmo padarinį nuo teritorinio valstybės pobūdžio iškreipimo arba sunaikinimo. Atvirkščiai, viešpataujančios tautos nacionalizmas visumet gerbia ir stengiasi sustiprinti teritorinį valstybinį pobūdį, kaip tą, kuriuo jisai pats laikosi ir viešpatauja. Šiuo teritoriniu veiksniu jisai sulaiko junginy vietinės tautinės mažumas, užtikrina sau jų valdymą ir išnaudojimą ponaudamas joms teritorinės galios (viešosios valdžios) titulu. Tad ir griežčiausioji nacionalistinė valstybė, fašistinė griežtai laikosi teritorinio pagrindo ir nedrįsta svajoti (bent to nematyti) apie teritorinio savo pobūdžio nutraukimą.

25. Du nacionalizmai: a. viešpataujančių tautų ir b. tautinių mažumų nacionalizmas.

Tačiau mes jau buvome pažymėję, kad yra nacionalizmas ir nacionalizmas. Yra nacionalizmas viešpataujančių tautų, būtent tų, kurios tam tikroje teritorijoje sudaro tirštą jos gyventojų masę ir kurios savo skaičiumi, savo fizine kultūrine ar

moralinc jėga gali pasiekti „savo“ valstybės, — tai yra teritoriškai-valstybinės ponaujančios tautos ir yra nacionalizmas tautų arba išmėtytų tarp didesnių svetimų nacionalinių susiburimų, arba svetimoje nacionalinėje teritorijoje sudarančių kolonijas, nutolusias nuo savo nacionalinės metropolijos, arba iš viso silpnų ir neskaitlingų, kurios nepajėgia ir nesitiki kada nors pajėgti įsteigti „savo“ teritorinę valstybę.

Iki šiol mes kalbėjome apie pirmųjų tautų nacionalizmą. Bet ne mažiau įdomus yra ir tų antrųjų tautų nacionalizmas. Tos antrosios tautos priprasta vadinti „tautinėmis mažumomis“. Ir štai, iš jų nacionalizmo, arba kitaip sakant, per tautines mažumas nacionalizmas ima reikšti tam tikras organizacines tendencijas, ardančias nusistovėjusią valstybės esmę. Mes tai žiūrėsime.

26. Nacionalizmas ir jo padariniai mokslo šviesoje.

Mokslas iš viso turi būti pasiruošęs pakeisti savo kad ir kažin kaip nusistovėjusias socialinių reiškinių sąvokas, jeigu tik socialiniame gyvenime tie reiškiniai, veikiami tam tikrų jėgų, pakeis savo esmę. Mokslas turi savo funkciją, kuri taip pat yra socialinė, ir ši funkcija yra tarnybinė; jisai turi mums išaiškinti, kas vyksta, kaip vyksta ir kodėl šiaip, o ne kitaip, vyksta; socialinėje srity jisai seka gyvenimo (socialinio bendravimo) reiškinius bei įvykius, bet pats jų savo apriorinėmis sąvokomis nekuria. Tad jei nacionalizmui ar kuriai kitai socialinio judėjimo srovei arba veiksniui pavyktų suardyti valstybinį socialinį junginį arba reformuoti jo esmę ir pakeisti jo elementus, tai, žinoma, mokslas turėtų tai tiktai konstatuoti. Šiuo atžvilgiu mokslas turi būti jautrus ir neperdaug pasitikėti savo konstrukcijomis, kurios kad ir būtų tiksliausios, negali turėti amžinumo garantijų. Mes moksle nežinome ir niekuomet negalėsime žinoti, ar toji socialinė valstybės esmė, kurią mes gyvename, nebus pakeista veikiant kuriai nors galingai socialinių jėgų srovei. Moderninis gi nacionalizmas sudaro stiprią srovę.

Kai dėl doktrinos, kuri yra padėta moderninio nacionalizmo pamatan, tai ji šiek tiek primena socializmo doktriną ir gal ne be pastarosios įtakos yra susidariusi. Panašumas lie-

čia bent tautų kovos principą. Einant nacionalizmo teorija — žmonija esanti tautomis suskirstyta ir visa žmonių istorija esanti tautų kovos padarinys. Tauta, pats pamatinis ir esminis socialinis junginys, esanti lyg antropomorfinis vienetas: ji turinti savo instinktą, savo pajautimą, savo egoizmą. Tautos kova esanti egoistinė ir žiauri. Galų gale visa kita, visi kiti socialiniai reiškiniai ir padariniai, valstybė, mokslas, menas, pati tikyba ir bažnyčia, — visa tai esą šios tautų kovos įrankiai bei vaisiai. Žmonės tiktai tautoje galį išplėsti visas savo pajėgas ir pražydėti pastoviais darbais. Tiktai per tautą žmonės dalyvaują žmonijoje.

Kas socializmui yra socialinių klasių kova, tas nacionalizmui yra tautų kova. Bet žymus skirtumas yra tame, kad klasių suskirstymą socializmas laiko nelygių socialinių ūkio jėgų suskirstymo padariniu ir tikisi ateity tą suskirstymą panaikinti, sunaikinus klases ir įliejus visus žmones į vieną laimingą žmonijos visuomenę, kai tuo tarpu nacionalizmas laiko tautas amžinuoju socialiniu reiškiniu, žmogaus gamtos padariniu, kuriam skirta amžinai jungti žmones ir tarpininkauti tarp jų ir žmonijos. Iš visų klasių socializmas myli ir gerbia vieną proletariatą, kaip tik todėl, kad proletariatas išvaduosiąs žmoniją nuo šios baisios nelaimės, nuo klasių, kuri socializmui yra tas pats, kas krikščionims yra Adomo ir Jevos nuodėmė. Nacionalizmas gi myli savo tautą ir linki jai ilgiausių metų. Apie tautų sutirpimą kosmopolitiniame žmonijos internacionale jis nesvajoja ir to visiškai nenori. „Savo" tautos sutirpimą svetimoje tautoje jis laiko baisiausia nelaime, o svetimų kaimyninių tautų sutirpimas „savo" tautoje — laiko pageidaujamu reiškiniu.

Galų gale nacionalizmas, kaip ir socializmas, serga observacijos (stebėjimo) trūkumais ir tam tikrų socialinių veiksnių reikšmės ir vaidmens perdėjimu. Jisai nepastebi kitų be nacionalinio (tautos) socialinių junginių veikimo, arba pastebėjęs neįvertina jų arba pagaliau prikergia juos prie nacionalinio junginio tarnų „suite'os" arba palydovų.

Pagaliau, socialinėje evoliucijoje nacionalizmas linksta perdaug ir pergriežtai pabrėžti išorinės kovos ar karo momentą, o susiaurinti koperacijos sritį, rezervuojant ją tiktai pačiam vidujiniam tautos narių ar dalių santykiavimui tautoje.

27. Tautinių mažumų problema nacionalinėje valstybėje ir jos teisinis slopinimas.

Nacionalizmas, kuris iš tų pačių pažiūrų bei jausmų auga tiek viešpataujančių „valstybinių“ nacionalinių tautų, tiek „tautinių mažumų“ narių sąmonėje, — savo išvadomis ir padariniais valstybės atžvilgiu nėra ir negali būti abiem atsitikimais visiškai vienodas. Nėra gi valstybės, kuri visiškai nebūtų turėjusi „tautinių mažumų“ ir kuri todėl būtų visai laisva nuo šių socialinių elementų. Tad kiekviena, kad ir būtų kažin kaip „nacionalizuota“, t. y. viešpataujančios vietos tautos „prijaukinta“ ir jos nacionalinei tarnybai pritaikinta, yra veikiama ir „tautinių mažumų“ nacionalizmo, vadinasi, šiaip ar taip yra paliesta ir šio antrojo nacionalizmo. Dargi galima drąsiai pareikšti tezę, jog juo labiau valstybė yra viešpataujančios vietos tautos „nacionalizuota“, juo labiau ją ir „tautinės mažumos“ savo nacionalizmu veikia. Kaip tik nacionalizmo šviesoje, kaip tik per moderninę valstybių nacionalizaciją tautinių mažumų problema ir pasidaro taip opi ir sudėtinga. Šiaip ji būtų buvusi lygi bet kurios menkos socialinės grupės problemai; šitokių „problemų“ yra labai daug; kiekviena mažiausia grupė, kiekviena draugija turi valstybėje savo problemą; tačiau šios „problemos“ lieka beveik nepastebėtos ir tokios menkos, kad apie jas ir kalbėti skyrium netenka. Užtat suteikiamas valstybei aiškus nacionalinis veidas iš karto iškelia ir šių mažumų klausimą. Nacionalinėje valstybėje šios mažumos savaime darosi „svetimomis“, o jų nariai virsta savo tėvynėje „svetimtaučiais“.

Mūsų išžiūrėta „nacional-demokratija“, patogi viešpataujančiai valstybėje nacionalinei tautai, tautinei mažumai yra ypač skaudi, nes iš karto pašalina mažumas nuo valstybės tikslų ir funkcijos bendrininkų vietos, daro jas kažkokiais svetimų rūmų toleruojamais įnamiais, kurie čia nesą „pas save“, bet tiktai „svečiuose“, pareiną nuo šeimininkų malonės ir netekę jokio titulo dalyvauti valstybės tvarkyme, jos steigiamojoje funkcijoje, ir jos likimo sprendime. Tiesa, kaip buvau sakęs, viešpataujančios vietos tautos nacionalizmas dažniausia, nereikalingam triukšmui ir įvairiems priekaištams išvengti, teisiškai neužfiksuoja visų išvadų iš savo nacional-demokratinės koncepcijos, kuri lieka tiktai žurnalistikos ir literatūros koncepcija.

veikiančia teisinę žmonių sąmonę, bet neįrašoma į pozityvinę formalinę teisę; pasitikėdamas savo tvirta dauguma, kuri demokratiniais principais viešpataujančiais tautai užtikrina valdžią, šis nacionalizmas gražiai sugyvena su demokratinėmis teisės institucijomis. Pozityvinė formalinė teisė, kuri savo skelbiamais nuostatais slopina auklėjamus teisinėje sąmonėje nacional-demokratinius imperatyvus, leidžia tautinėms mažumoms visas demokratines viešas subjektyvines teises; ji nepašalina jų nuo balsavimo per rinkimus arba referendume, leidžia joms dalyvauti valdžioje ir teisiškai ją veikti, nepasisavina viešpataujančios tautos naudai jokių politinių ar pilietinių formalių privilegijų. Skaitant tokios nacional--demokratinės valstybės konstituciją arba konsttiucinės teisės įstatymus dažnai negalima visiškai pastebėti kurių nors menkiausių nusižengimų klasikiniam demokratijos principams: visi esą lygūs, jokios politinės, pilietinės ar asmens teisės nesančios jungiamos su tautybe arba suvaržomos kuriai nors tautybės sumetimais. Net ir respublikos prezidentu galįs būti kiekvienas tautinės mažumos narys. Kur gi čia skriauda, kur nacionalinė nelygybė ir nacional-demokratinis „tautinių mažumų“ pažeminimas „bendroje demokratinėje tėvynėje“?! Ko daugiau benorėti!

Lenkijos 1921 m. konstitucijos 54 str. pavyzdys.

Tokie nacionalistiniai arba krikščioniškieji „išsišokimai“, kaip Lenkų 1921. III. 17. konstitucijos 54 str., kur į Respublikos prezidento priesaikos formulę tarp kito ko pradžioje įrašyta šie žodžiai: „Prisiekiu Visagaliui Dievui, „Vienam Trijuose Asmenyse...“, moderninėje demokratinėje valstybėje sudaro labai retą atsitikimą. Iš esmės demokratinė individualistinė respublika, norėdama išlaikyti formalų demokratinį grynumą, stengiasi įstatymuose ir ypač konstitucijoje išlaikyti visišką neitralumą tiek tautybės tiek tikybos atžvilgiu ir vengia visa tai, kas galėtų šiam neitralumui prieštarauti. Tat, kas tekstuose ir pareiškimuose slepiama, praktikuojama tiktai faktiškai. Aišku, kad Lenkų respublikos prezidento priesaikos formulė išskiria iš respublikos prezidentūros tuos piliečius, kurie iš viso netiki Dievu arba Dievo Trejybe. Ji tuo pačiu pašalina nuo prezidentūros „bedievius“, įvairius sektantus, žydus. Gal ir be šios formulės faktiškai būtų buvę tas pats, bet nebūtų formališkai įžeistas demokratinis konstitucinis visų piliečių lygybės principas“.

28. Valstybinis separatizmas tautinių mažumų judėjime.

Tačiau nė demokratinė politinė formali lygybė, nė anoniminės daugumos teorija ir t. t., nacionalinėje valstybėje (ypač

nacionalinėje!) tautinių mažumų patenkinti negali. Formališkai turėdama į visą teisę, faktiškai tautinė mažuma nieko šių gerybių niekuomet neturės. Kaip alkanas ir neturįs pinigų nei turto nei darbo žmogus neranda laimės tame, kad jis turi teisės nusipirkti duonos, mėsos ir vyno, taip lygiai šioje padėty ir tautinės mažumos nelabai džiaugsis teisėmis, kurių jos niekuomet negaus galimybės realizuoti.

Ko gi sieks tautinės mažumos nacionalinėje valstybėje? Vienas jų siekimų kelias — tai separatizmas. Jos stengsis su savo gyvenamąja teritorija išsiskirti iš esamos nacionalinės valstybės, kurioje jie sudaro tautinę mažumą, ir arba išskirtoje teritorijoje įsteigti „savo" nacionalinę valstybę, kurioje jie sudarys viešpataujančią tautą, arba išskirtą teritoriją įjungti į gretimą kaimyninę valstybę, kuri nacionaliniu atžvilgiu yra šių separatistų tautos valdoma. Separatizmas sudaro paprasčiausią pavergtosios tautos judėjimo kelią. Tačiau jis yra reikalingas tam tikrų sąlygų, tad jis ne kiekvienai tautinei mažumai yra prieinamas.

Kad tautinė mažuma galėtų valstybiniu separatizmu gintis, ypač kai greta kaimyninių valstybių tarpe nėra atitinkamos nacionalinės valstybės, valdomos tos mažumos tautos, reikia, kad ji pati turėtų aiškų ir ryškų savo gyvenamąjį plotą, kuriame ji sugebėtų įsteigti „savo" nacionalinę valstybę. Šitokioje padėty buvo pav. Airiai Didžiojoje Britanijoje, Lenkai, Lietuviai, Latviai, Estai — buv. Rusijoje, Lenkai ir Čekai buv. Austrijoje, Slovakai dabartinėje Čekoslovakijoje, Kroatai ir Slovėnai SHS (Jugoslavijoje), Flamandai Belgijoje, Gudai ir Ukrainiečiai Lenkijoje, Kataloniečiai Ispanijoje. Kai greta kaimyninėje valstybėje viešpatauja tauta, atitinkanti šią mažumą, pastaroji gali gintis separatizmu net ir tada, kada ji savo mažumos valstybėje neturi savo necionalinio gyvenamojo ploto; ji gali stengtis pražudyti visą valstybę, kurioje ji sudaro mažumą, kad visa jos teritorija būtų įjungta į kaimyninę valstybę, arba kad būtų atskirta ir įjungta į kaimyninę valstybę viena kita provincija. Jai mažuma šioje atskiriamoje teritorijos dalyje taip pat sudaro mažumą, kaip ir visoje valstybėje, ji negali įkurti naujos savo nacionalinės valstybės ir todėl separatizmas jai greta kaimyninėje valstybėje jau yra jos nacionalinė valstybė, kurioje jos tauta viešpatauja, tai įjungus į tą

kaimyninę valstybę ardomos valstybės provinciją, tos provincijos mažuma gali iš viso visoje kaimyninės valstybės teritorijoje įgyti viešpataujančią padėtį. Pavyzdžiui Vokiečiai arba Lenkai nepriklausomoje Lietuvoje: įsteigti visoje nepriklausomoje Lietuvoje arba kurioje jos daly nacionalinės Vokiečių ar Lenkų valstybė, jiems neįmanoma, nes visur jie bus mažumoje. Bet įjungus visą nepriklausomos Lietuvos teritoriją arba jos dalį į Vokietiją arba į Lenkiją, vietos vokiečiai ar lenkai, kurie yra tautine mažuma, pasiektų visoje nacionalinėje Vokietijoje ar Lenkijoje viešpataujančios tautos padėties, nors vietoje jie būtų ir pasiliktų mažumoje.

Separatizmas yra patogus kelias ypač teritoriškai centralizuotoms tautinėms mažumoms arba tokioms, kurios sudaro gretimų stambių tautų likučius. Toms tautinėms mažumoms, kurios šiuo keliu eina, nacionalizmas jokių naujų skirtingų „nacionalinių teisių" išsprendimo formų nesiūlo. Jos ruošiasi atsiskirti arba visą valstybę įjungti į kaimyninę, laukia progos ir svajoja apie savo būsimąjį viešpataujančios tautos padėtį, apie nacional-demokratinius idealus, kuriuos skolina iš valstybiškai ponaujančių tautų.

Tačiau būna kartais, kad ir toms tautinėms mažumoms, kurioms yra objektyvinės valstybinio separatizmo sąlygos (bent ir ypač teritorijos atžvilgiu), separatizmo kryptis užtekti negali. Jei valstybė, kurioje šios mažumos yra, yra iš viso stipri ir sveika, jei ji nėra kitų veiksnių ardoma, tai separatizmas sudaro labai tolimą išsivadavimo kelią.

Sėdėti ir laukti, ar nekils kada karas ar revoliucija, kai aplink giedra ir ramu, — tai negali būti politinio judėjimo programa. Buvusios Rusijos ir Austrijos pavergtos nacionalinės tautos, kad ir auklėdamos savo širdy separatizmo ir savo nacionalinių nepriklausomų valstybių jausmus, negalėjo numatyti, kada Rusų ar Austrijos jėga bus taip kurių nors išorinių ar vidujinių procesų sutriuškinta, kad jau ateis laikas nuo jų atsiskirti. Mūsų tebegyvenančios ir dar veiklios kartos žmonės, — tos kartos, kuriai teko pačiai valstybinis separatizmas realizuoti ir įsteigti naujos valstybės, prieš Didįjį Karą ir svajoti nesvajojo, kad dar jie patys savo akimis matys savo nacionalinių valstybių atgimimą ir kad jie kaip tik ir yra toji istorijos skirta karta, kuriai lemta ši valstybinė statyba įvykdyti.

Tad ir tos tautinės mažumos, kurioms separatizmas iš viso yra įmanomas, nevisumet gali juo ir pasitenkinti. Jo įgyvendinimas yra reikalingas tam tikrų objektyvinių sąlygų, kurios nevisumet yra ir kurių numatyti nevisumet iš anksto galima. Tad ir šios mažumos, auklėdamos savo sąmonėje separatizmo idealą, turi vis dėlto pasirūpinti savo padėties sutvarkymu ir kitais metodais, bent kaip laikinąja programa minimum, nes kartais gali tekti ilgai progos atsiskirti laukti. Šitokioje padėty prieš Didįjį Karą buvo buvusios Rusijos vakarų pakraščių nacionalinės tautos ir buvusios Austrijos tautos.

29. Teritorinė autonomija, kaip tautinės problemos sprendimo būdas. Jos aprėžtoji reikšmė.

Artimiausiu valstybiniam separatizmui tautinių mažumų reikalavimu yra teritorinės autonomijos reikalavimas. Būdama tautinė mažuma valstybėje, tam tikroji nacionalinė tauta gali kurioje nors šios valstybės provincijoje sudaryti viešpataujančią nacionalinę grupę. Tad tiksliai nacionaliniu kriteriumu nustačius autonominės teritorijos sienas, autonomija gali būti sunaudota valstybinei tautinei mažumai emancipuoti, paverčiant ją autonomijos ribose šio siauresniojo krašto šeimininke. Tiesa, autonominių įgaliojimų ribos niekuomet nepasiekia suvereninės valstybės galios ribų, bet vis dėlto tam tikroje aprėžtoje galios ir socialinių reikalų tvarkymo srity teritorinė arba nacional-teritorinė autonomija laikinai gali tautinę mažumą patenkinti ir žymiai sustiprinti jos jėgas. Nacional-teritorinės autonomijos metodas yra, jei galima šiaip išsitarti, „ersatz-valstybinis", vedąs atitinkamą tautinę mažumą į „savo" nacionalinę ar nacional-demokratinę įžanginę valstybę. Tokia autonomija — tai dažniausia bus etapas į visišką valstybinį atsiskirimą ir kartu nacionalinės valstybės pratybą. Kaip tik todėl nacionalinė valstybė, kurioje kilo tokios autonomijos reikalavimas, bus linkusi jai priešintis arba ją visokiais būdais varžyti.

Buv. Rusijoje visos nacionalinės tautos, kurios šiandien yra iš jos išsiskyrusios ir įkūrusios savo nacionalines valstybes, buvo prieš karą iškėlusios „savo" teritorinės (nacional-teritorinės) autonomijos reikalavimą. Buv. Austrijoje jos visos taip pat nacional-teritorinės autonomijos reikalavo. Buv.

Austrijoje teritorinė autonomija buvo ne tiktai jos tautų nacionalizmo reikalaujama, bet ir gana plačiai praktikuojama. Tačiau šios autonomijos pamatan Austrijoje buvo dedama ne nacionaliniai atskirų tautų gyvenimo plotai, kaip vieningi vienetai (Austrijos tautų nacionalizmo tėzė), bet istorinės provincijos, kaip Galicija, Bukovina, Silezija, Moravija, Čekija ir t. t., kurių plotai buvo nacionaliniu atžvilgiu atsitiktiniai, iš vienos pusės susidarę iš kelių nacionalinių vienetų arba jų dalelių, iš kitos gi skaldą vieną nacionalinę tautą keliais atskirais vienetais tarp įvairių istorinių provincijų. Galicijoje buvo jungiami Lenkai ir Ukrainiečiai, Silezijoje Lenkai ir Čekai; užtai pav. Čekai buvo suskaldyti tarp autonominės Čekijos (Bohemijos), Moravijos ir Silezijos... Autonominių istorinių provincijų pakeitimas naujais autonominiais nacional-teritoriniais vienetais — tai buvo Austrijos tautų reikalavimas, kuriam tačiau buvo priešingos tos jos tautos, kurios, kaip Lenkai Galicijoje, naudojosi Galicijos vieningumu savo nacionaliniam viešpatavimui (autonomijos ribose) ir Ukrainiečių gyvenamoja Galicijoje, naudojosi Galicijos vieningumu savo nacionaliniam viešpatavimui (autonomijos ribose) ir Ukrainiečių gyvenamoje Galicijos daly (Rytų Galicijoje).

Teritorinė autonomija, kaip tautinės mažumos nacionalizmo problemos išsprendimas, iš viso turi būti laikoma kompromisiniu keliu. Tai užmaskuotas valstybinis separatizmas, kuris laikinai pasitenkina siauresniu turiniu ir remsis juo visiškam savo nacionalinės valstybės laimėjimui. Bet pagaliau, kaip ir separatizmas, kaip ir nacionalinės valstybės įsteigimas, teritorinės autonomijos principas nacionalinei problemai spręsti išsprendžia ją tiktai vienos viešpataujančios tautos naudai, būtent tos tautos, kuri autonominės provincijos sienose pasirodys stipriausia skaičiumi ir kitais jėgos veiksniais. Tautinių mažumų problemos ji likviduoti nepajėgia. Ji tiktai iš visos tautinių mažumų valsybėje eilės ištraukia vieną mažumą, būtent tą, kuri tam tikroje valstybės provincijoje turi savo tirštai apgyventą centrą ir ją aprūpina bendru viešpataujančios tautos privilegijų metodu. Gal ji šiuo kiek nuramina nacionalistinį triukšmą valstybėje, bet iš dalies patenkindama stipriausią vietos mažumą (nors iš kitos pusės einant principu „l'appétit vient en mangeant", galima laukti, kad iš dalies patenkintoji

mažuma juo didesnį kels triukšmą, norėdama laimėti ir visą tai, kas jai dar laimėti liko), bet tautinių mažumų visumos problema liko nelikviduota ir tiktai dar labiau supainiota, o nacionalizmo judėjimas tautinių mažumų atžvilgiu liko atviras, kaip kabąs ore klaustukas.

Nacional-teritorinė autonomija, kuria gali naudotis tiktai kai kurios nacionalinės tautos (tautinės mažumos), būtent tos, kurios, esant palankioms aplinkybėms, galėtų autonominės provincijos vietoje ir atskirą nacionalinę valstybę sudaryti, ir kurios ją naudojosi, kaip laiptais į savo nacionalinę valstybę, tipingam tautinių mažumų nacionalizmui nėra charakteringa.

30. Tautinių mažumų likvidavimas, jų pasikeitimas; Turkų-Graikų precedentas.

Tautinių mažumų atžvilgiu klausimas didžiojoje moderninio nacionalizmo problemoje kyla šis: jei kiekviena nacionalinė tauta turi teisės apsispręsti ir tvarkyti, kitos nevaldoma, tai kaip tai gali pasiekti tos nacionalinės tautos arba tos nacionalinių tautų dalelės, kurios gyvena ne vieningoje masėje tam tikrame žemės plote, bet išmėtytos kitų tautų tarpe ir tuo pačiu negali įkurti teritorinės valstybės, kurioje nacionalinis viešpatavimas tektų joms? Ar yra būdas ir koks būtent — emancipuoti tautines mažumas nuo svetimo nacionalinio viešpatavimo jų gyvenamose ir kitų viešpataujančių tautų nacionalizuotose valstybėse ir užtikrinti joms laisvo nacionalinio apsisprendimo ir tvarkymosi sąlygas, visiškai jas apdraudus nuo nacionalinio jungo, nuo tarnavimo svetimiems nacionaliniems tikslams, eventuališkai, nuo viešpataujančios tautos varomos ištautinimo politikos? Pagaliau, kaip į šiuos klausimus reaguoja pačių tautinių mažumų nacionalizmas?

Radikališkiausias būtų šios problemos išsprendimas, visiškai likvidavus mažumas, kad jų nebeliktų nacionalizuotoje valstybėje. Moderniniai nacionalizmo laikai žino net ir tokį metodą. Tai yra metodas, kuris 1924 m. tapo pritaikintas santykiams tarp Graikų ir Turkų. Buvo pasikeista „savo" mažumomis: iš Mažosios Azijos Turkijos ribose buvo masiškai iškelta ir į Graikiją išsiųsti graikai, o iš Graikijos į Turkiją — turkai. Tačiau tai yra būdas barbariškas ir skaudus, pavojin-

gàs ne tiktai šalinamiesiems, bet ir pačiai šaliai, iš kurios ir į kurią šie emigrantai yra iškeliami. Žmonės įvairiais savo reikalais ir profesijomis yra suaugę su savo gyvenamuoju kraštu ir jo visuomene, tad toks masinis vieno socialinio veiksnio iškėlimas, ypač kai šis veiksnys yra skaitlingas, įsigyvenęs ir nuo senų laikų įsivaręs į tam tikrą darbą, yra kenksmingas ir skaudus tiek jam, tiek visuomenei. Juo aukštesnė yra civilizacija, juo labiau sudėtingi yra socialiniai santykiai, juo ūkis yra kultūringesnis, labiau planingas ir pagrįstas tiksliu viešojo darbo suskirstymu, juo sunkiau yra šitokia operacija atlikti. pagaliau yra tautinių mažumų, kuriomis nėra su kuo pasikeisti, nes joms nėra atitinkamos nacionalinės valstybės. Tad šis metodas gali būti cituojamas tiktai, kaip nacionalizmo „curiosum"; rimtai jis netenka svarstyti.

31. Prieškarinė Austro-Vengrija, kaip nacionalinių tautų mozaika be aiškios nacionalinės daugumos.

Naujas tikrai rimtas nacionalinės problemos išsprendimo metodas tapo XIX amžiaus pabaigoje iškeltas toje valstybėje, kurioje įsigalėjo didžiausioji nacionalinė pažiūra ir kurioje, nacionalizmui kylant, nacionalinė problema pasidarė centrinė ir visų skaudžiausia. Toji valstybė — tai buvo Austro-Vengrija, ypatingai gi toji jos pusė, kuri sudarė Austriją. Tautinių grupių socialinė padėtis šioje valstybėje nebuvo panaši į jokios kitos valstybės santykius. Tai buvo valstybė be jokios vienlypės nacionalinės daugumos, be jokios ryškios tautinės spalvos. Išstumta iš Vokietijos, netekusi vokiškų nacionalinių pamatų, kuriais pasinaudojus jos konkurentė Prūsų karalystė įsteigė Vokiečių nacionalinę Imperiją, Austrija — tai buvo istorinis ilgais amžiais sukrautas senosios Habsburgų dinastijos palikimas, didžiulė margo sąstato teritorija, susidedanti iš įvairių istorinių karalysčių, kunigaikštysčių ir provincijų, įvairiais laikais ir įvairiais titulais patekusių į Habsburgų rankas. Tą margą žemių ir tautų mišinį, kuris atrodė, kaip mozaika, ir kuriame greta Italų vakaruose mes randame Ukrainiečius ir Rumunus (Bukovina) rytuose, Turkus ir Muhamedonus-Slavus pietuose (Bosnija) ir greta Vokiečių sostinėje, centre, vakaruose ir įvairių kitų provinčijų pakraščiuose mes matome Čekus, Lenkus, Slovėnus, Kroatus, Serbus ir be viso to dar Žy-

dus, neskaitant dar Vengrijos tautų (Vengrai, Slovakai, Ukrainiečiai-stačiatikiai arba Karpatų Rusinai, Rumunai, Transylvanijos Saksai, Serbai, Kroatai) ir smulkių neišlavintų, kaip Čigonai ir Kuso-Valakai, tą mišinį ir mozaiką jungė bendroji valdančioji dinastija ir vokiečių biurokratija. Vokiečių oficialinė kalba, vokiečių civilizacija, vokiškoji dinastijos spalva, vokiškoji šios valstybės stilizacija, tradicijos pagrįsta, — negalėjo jai suteikti nacionalinio vokiško pobūdžio, nes Vokiečiai neturėjo valstybėje absoliutinės daugumos ir tiktai atskirose vietose sudarydavo gyventojų masę, užleisdami kitose vietose, kitose provincijose masei vietą kitoms tautoms.

Bet jei senosios Austrijos negalėjo nacionalizuoti Vokiečiai, tai juo mažiau apie tai galėjo svajoti kitos tautos. Tai pavyko tiktai Vengrijoje Vengrams. Visos kitos tautos pačioje Austrijoje dar mažiau turėjo šansų virsti viešpataujančia tauta, negu Vokiečiai, nes kiekviena buvo masiškai lokalizuota tiktai kurioje nors vietoje Austrijos teritorijos daly, savo gyvenamajame centre.

32. Didžiosios Kroatijos idėja Habsburgų monarchijoje.

Visų šių tautų tiktai dvi, ir tai tiktai tam tikrą laiką ir sąryšy su tam tikrais laukiamais įvykiais, kurie galų gale taip ir neįvyko, — galėjo svajoti apie sudarymą sau Austrijoje tokios viešpataujančios nacional-valstybinės padėties, kokią buvo pasiekę Vengrai. Tai buvo K r o a t a i ir L e n k a i. Sudarymas iš Kroatų ir Slovėnų gyvenamųjų Austrijos žemių Didžiosios Kroatijos, įjungimas į ją Serbų gyvenamųjų Austrijos (o gal ir Vengrijos) žemių, o ateity įterpimas į šią Habsburgų Didžiąją Kroatiją ir kaimyninės nepriklausomos Serbų karalystės — štai buvo tam tikroji nacional-valstybinė Kroatų koncepcija, kurios šalininku, kaip spėjama, buvo Austrijos sosto įpėdinys erc-hercogas Pranas-Ferdinandas, tragingai žuvęs 1914 m. birželio mėn. Sarajeve. Tokia sujungta nacionalizuota Didžioji Kroatija Habsburgo monarchijoje būtų be abejo įgijusi tokią pačią paritetinę su Vengrija ir Austrija padėtį, kokią yra pasiekusi Vengrija Austrijos atžvilgiu. Galima buvo spėti, kad įsikūrus Didžiajai Kroatijai dualistinė Austro-Vengrija virsianti trialistine Austro-Vengro-Kroatija. Bet tam griež-

tai priešingi buvo Serbai, kurie norėjo realizuoti Serbų, Kroatų ir Slovėnų valstybiškai-nacionalinę vienybę ne per Austriją ir ne Kroatų rankomis, užtikrinant Kroatams hegemoniją, bet per nepriklausomąją Serbiją ir prieš Austriją, pavedant hegemoniją Serbams. Ir iš Serbo rankos žuvo šios koncepcijos šulas — Pranas-Ferdinandas Habsburgas. To nenorėjo ne tiktai Serbai, bet nenorėjo ir Vengrai, ne tiktai todėl, kad Didžioji Kroatija būtų įtraukusi į savo sąstatą Vengriją aneksuotų ir Vengrų valdomų žemių dalį, bet būdami konsoliduoti ir savo nacionalizuotoje dualistinės Monarchijos dalyje, Vengrijoje, stiprūs ir vieningi prieš silpną ir įvairiais priešingais judėjimais draskomą Austriją, jei dualistinėje Austro-Vengrijos monarchijoje buvo pasiekę svarbiausiojo socialinio veiksnio padėtį, kai tuo tarpu trialistinėje Austro-Vengro-Kroatijoje jie būtų turėję tąja padėtimi dalintis su savo istoriniais priešais Kroatais bei su Vokiečiais, kurių jėga Austrijoje, išskyrus iš pastarosios Didžiąją Kroatiją, būtų žymiai pakilusi. To pagaliau nenorėjo ir kitos Austrijos tautos, ypatingai Čekai, o norėti galėjo tik ypač Vokiečiai.

33. Lenkų valstybinė idėja Habsburgų monarchijoje.

Panaši kombinacija viliojo ir Galicijos Lenkų nacionalines svajones. Jau pati Didžiosios Kroatijos idėja kėlė Lenkuose tim tikrąją viltį Galicijoje nuo Austrijos emancipacijos atžvilgiu. Šioje koncepcijoje Monarchijai virtus trialistine, jos dalis, sudaranti Austriją, galėtų įgyti tendencijos pačiai dualizuotis į vokiškos nacionalinės hegemonijos vakarų dalį lenkiškos nacionalinės hegemonijos rytų dalį, apimančią Galiciją ir Bukoviną, o gal ir Austrų Sileziją. Šitokia Austrijos dualizacija monarchiniame Habsburgų imperijos trializme būtų palaikoma Vokiečių ir Lenkų prieš Italus bei Čekus vakaruose ir Ukrainiečius bei Rumunus rytuose.

Bet dar ryškiau sužibėjo Lenkų nacionalinės svajonės Austrijos evoliucijos atžvilgiu paties Didžiojo Karo metu, kol dar Lenkai nesurado aiškių nepriklausomos Lenkijos perspektyvų. Rusus pašalinus iš Rusų valdomos Lenkijos dalies, Galicijos Lenkų tarpe ir pačioje buv. Rusų Lenkijoje kilo stiprus austrofiliškas judėjimas, reiškiamas Lenkų Vyriausiojo Tautinio

Komiteto („Naczelny Komitet Narodowy“ — t. vad. „NKN“) Galicijoje, Lenkų Valstybingumo Sąjungos („Liga Państwowości Polskiej“, t. vad. — „LPP“) Varšuvoje ir Liubline bei Lenkų Legionų verbavimo įstaigos — „Karo Departamento“ („Departament Wojskowy NKN“) Piotrkove (tai buvo generolo Sikorskio valdomoji įstaiga ir jo prieš Pilsudskio nepriklausomybės judėjimą vedamoji politika). Lenkų-austrofilų koncepcija Didžiojo Karo metu buvo labai panaši į prieškarinę Didžiosios Kroatijos koncepciją: Rusų Lenkija, inkorporuota į Habsburgų monarchiją ir čia susijungusi su Galicija ir gal Bukovina bei Austrų Silezija, sudarysianti trečiąjį naujos trialistinės monarcijos narį, paritetinį Austrijai ir Vengrijai. Austro-Vengrija, virtusi Austro-Vengro-Lenkija, įgysianti kiekvienoje savo daly tam tikrąjį nacional-valstybinį veidą ir šiuo sustiprėsianti.

34. Austrijos federalizacija nacional-teritoriniais vienetais; šios problemos painumas.

Jei tokios, kad ir trumpą laiką, buvo Lenkų, Kroatų ir Vokiečių svajonės Austrijoje, tai jau kitos prieškarinės Austrijos tautos jokiu būdu tikėtis realizuoti Austrijoje savo nacional-valstybinių idealų negalėjo. Išskyrus Lenkus ir Kroatus ir gal Ukrainiečius, kuriems, kaip ir Lenkams, išsiskyrimas iš Austrijos valstybinio junginio gresė dar didesniu pavojumi patekti į Rusų valstybės nagus (Kroatai galėjo bijoti to paties Serbų atžvilgiu, nors Kroatų tarpe buvo gyva ir Serbo-Kroatų vienybės srovė), visos kitos Austrijos tautos slaptai ar atvirai buvo linkusios į valstybinį separatizmą. Net ir patys Austrijos Vokiečiai buvo separatistais ta prasme, kad pageidavo ar visos Austrijos ar bent jos vokiškų ir maišytų dalių įjungimo į Vokietiją. Italai savo gyvenamoms provincijoms troško vienybės su Italija, Rumunai — su Rumunija, Serbai — su Serbija... Čekai svajojo apie savo nacionalinę Čekiją, arba pagrobus ir Slovakus — Čekoslovakiją.

Tačiau kadangi Austrija vis dėlto buvo stipri ir organizuota valstybė, kadangi ji rėmėsi Vokietija ir Vengrija ir centralinėje Europoje sudarė jėgą, kuri sugriauti būtų buvę nelengva, tai separatizmas, kaip jau aukščiau buvau sakęs, ne-

galėjo vienas atstoti viso šių tautų judėjimo joms patogiau tautiškai įsitaisyti Austrijoje, kol ji dar gyva.

Kaip aukščiau buvau sakęs, Austrijos tautos, be auklėjamos savo sąmonės gilumoje separatizmo rezervos, kaip eventualybės išsivaduoti progai pasitaikius, buvo susirūpinusios teritorinės autonomijos išplėtimu ir tokiu jos pertvarkymu, kuris kiek galima paverstų jų nacional-teritorine autonomija; tai reiškia, kad Austrijos tautoms (nors ne visoms) rūpėjo, kad teritoriškai-autonominiai vienetai, kuriais iki tol Austrijoje buvo istorinės provincijos, būtų sudaryti vieningais nacionalinio tautų apsigyvenimo plotais, kad kiek galima kiekviena tauta atitinkamoje teritorinėje autonomijoje būtų šios autonomijos šeimininke. Šiaip nacionalizavus teritorinę autonomiją Austrijoje būtų galima pagalvoti ir apie Austrijos federaciją su padėtais jos pagrindan nacional-teritoriniais vienetais.

Tačiau šios programos įvykdymas nebuvo lengvas ir paprastas, nes atsikrų Austrijos tautų pageidavimai autonominių vienetų atžvilgiu toli gražu nesutapdavo. Pavyzdžiui kad ir Lenkų ir Ukrainiečių reikalavimai šiuo klausimu. Lenkai, turėdami nacionalinę persvarą Galicijos autonomijoje, buvo Galicijos teritoriniu vienetu patenkinti ir klausyti nenorėjo Ukrainiečių siūlomų suskirstyti vieningą Galiciją į lenkišką Vakarų ir ukrainišką Rytų Galiciją; tai žymiai susiaurintų Lenkų nacionalinio šeimininkavimo plotą ir be to lenkų nacionalinį gaivalą Rytų Silezijoje pavestų nacionaliniam ukrainiečių šeimininkavimui. Ukrainiečiai gi, nesitikėdami laimėti nacionalinę pergalę visoje Galicijoje, žūtbūt reikalavo Rytų Galicijos išskyrimo, kaip vienintėlės priemonės išsivaduoti iš nacionalinės Lenkų pergalės ir patenkinamai nacionališkai įsikurti Austrijoje.

35. Naujų nacionalinei problemai kelių ieškojimas buv. Austrijoje.

Tokių ir panašių konfliktų tarp Austrijos tautų teritorinę autonomiją sutvarkant buvo labai daug. Tai vertė tų tautų žmones, o ypač teisingo taikaus tautų sugyvenimo šalininkus šiame tautų mišiny ieškoti kitų, gal iki tol ir neišmėgintų bei nežinomų kelių, vedančių į nacionalinę taiką ir teisingą nacionalinės problemos išsprendimą. „Potrzeba — matka wy-

nalazków" („reikalas — išradimų tėvas") sako lenkų priežodis, o Austrijoje, kurioje degė ir virė keli aistringi nacionalizmai, slopinę visas kitas socialines problemas valstybėje, gyvas buvo reikalas rasti valstybės tautų nacionalizmui kokią nors kultūrinio reiškimosi formulę, kuri ne tiktai patenkintų, bet ir sutaikintų likimo sutalpintas vienoje bendroje valstybėje tautas.

Reikalas buvo juo gyvesnis todėl, kad jeigu ir pavyktų pašalinti konfliktai dėl separatizmo įvykdymo arba dėl nacional-teritorinės autonomijos, tai vis dėlto net ir tada nacionalinis klausimas nebūtų galutinai likviduotas ir nacionalinė skriauda nebūtų visiems pašalinta. Nacionalinės tautos visur, o juo labiau buvusioje Austrijos teritorijoje, taip yra susimaišiusios, įsiskverbusios viena į antrosios gyvenamąjį plotą ir todėlei teritoriškai susipainiusios, kad ir sąžiningiausias bei tiksliausias naujas nacionalinių teritorijų suskirstymas neišvengtų žymių tautinių mažumų apsireiškimo kiekviename naujai sudarytame nacional-teritoriniame vienete. Ir tų naujų mažumų nacionalizmo problema vėl liko neišspręsta ir vėl, kaip atvira žaizda, užkrės santykius nacionalizmo nuodais.

Tuo tarpu tie elementai, kurie buvo pasiryžę išgydyti Austrijos tautų gyvenimą nuo nacionalistinės karštligės, slopinančios visas kitas socialinių reikalų problemas, ir radikališkai pašalinti tautines skriaudas ir tautinį nepatenkinimą, buvo nusistatę rasti ir pavartoti tokius vaistus, kurie lygiai bus priimtini ir tautinėms vietos daugumoms ir tautinėms vietos mažumoms, pašalinus bet kurį nacionalinį išnaudojimą. Įdomu, kad tie socialiniai elementai, kurie šitokiu būdu yra Austrijoje iškėlę nacionalizmo patenkinimo reikalą ir sumanę naujus metodus nacionalizmo karštligei pašalinti, naujai sutvarkius tautinį klausimą valstybėje, — tai buvo ne nacionalizmo srovės žmonės, ne nacionalizme arba nacional-demokratijos ideologai, bet... s o c i a l i s t a i, vadinasi, kaip tik tie, kuriems patiems ypatingai rūpėjo kitokios rūšies socialiniai santykiai ir socialinės problemos. Austrijos socialistams jų socialiniam judėjimui plėsti daugiausia kliudo kaip tik nacionalizmas, įsivyravęs Austrijos tautų tarpe. Jie ir buvo suinteresuoti tą kliūtį pašalinti ir būtent pašalinti jį ne nacionalistiniu būdu, pavedančiu vienai „savo" tautai tam tikras privile-

gijas ir pergalę kitų tautų atžvilgiu, bet pašalinti jį taip, kad visų tautų tautiniai reikalai būtų teisingai ir autonomingai aprūpinti.

36. Nacional-personalinės autonomijos iškėlimas; Pietų-slavų socialistai, Austrijos Vokiečių socialdemokratai. Žydų „Bund'as".

Toji naujoji viešosios teisės socialinė institucija, kuri išdygo Austrijos nacionalizmo laboratorijoje, ir kuri virto tautinių mažumų nacionalizmo formule, tai yra t. vad. nacionalinė personalinė autonomija. Ji buvo nukreipta ne tiktai prieš nacionalizmo slopinimą, bet ir prieš viešpataujančių tautų nacionalizmo formą, prieš nacional-demokratiją. Todėl, tautinių mažumų sveikinama ir jų visur, kaip obalsis ir programa, aukštai keliama, ji viešpataujančių tautų nacionalizuotose valstybėse nėra mėgiama ir jų, kiek galima, yra vengiama.

Jei mes sakome, kad šios svarbios institucijos, nacionalinės personalinės autonomijos, išradimas, nustatymas ir supopulerizavimas sudaro prieškarinės (dar XIX amžiaus pabaigos) Austrijos socializmo garbę, tai mes dar ne visą esame pasakę. Tiksliau kalbant, šita garbė tenka ypač trijų tautų socialistams, būtent dviejų tų, kurios dėl ypatingų sumetimų arba mažiausia buvo linkusios į separatizmą arba mažiausia pasitikėjo teritorinės autonomijos išplitimu bei pertvarkymu Austrijoje, ir trečios tosios, kuriai iš viso nė Austrijoje nė kurioje kitoje valstybėje nebūtų galėjęs gelbėti nė separatizmas nė teritorinė autonomija. Tos trys tautos (trijų tautų socialistai) — tai buvo: Kroatai (su Slovėnais, kitaip sakant, pietų slavai arba „Jugoslavai") , kuriems išsiskyrimas iš Austrijos gresė iš trijų gretimų nacionalinių valstybių; iš Italijos, Vengrijos ir Serbijos — užgrobimo arba pasidalinimo pavojumi ir kuriems atsargiau buvo laikytis Austrijos, Vokiečiai kuriems teritorinis autonomijos Austrijoje pertvarkymas galėjo tiktai jų nacionalinę įtaką susiaurinti ir juos įvairiose vietose mažumomis paversti, ir Žydai — tauta be teritorijos. Nė Italai, įtempę visą energiją į valstybinį separatizmą ir laiką save Austrijoje laikinaisiais svečiais, nė Ukrainiečiai, visas jėgas nukreipę į autonominės Rytų Galicijos išskyrimą, nė Lenkai, patenkinti nacionaline padėtimi Galicijoje...

Pirmą sykį iškelta Pietų Slavų socialistų spaudoje, vėliau išplėsta, apdirbta ir sutvarkyta žinomų Austrijos Vokiečių socialdemokratų Otto Bauer'io ir M. Renner'io rašiniais — nacionalinės personalinės autonomijos idėja iš Austrijos XX amžiaus pradžioje tapo perkelta į Rusiją ir ten supopulerizuota jos tautinių mažumų tarpe. Ypatingai Rusijoje ir jos pakraščiuose šią idėją pasisavino ir jos naudai plačią propagandą varė žinoma stipri Žydų socialdemokratų partija „Bund". Šios idėjos skleidimu Žydai „Bundiečiai" ne mažiau jai pasidarbavo, negu jos tikri tėvai — Austrijos socialistai. Žydams, kurie niekur ir niekuomet (gal tiktai išskyrus Palestiną, bet ir tai tiktai dirbtiniais būdais, nes ir ten jie sudaro gyventojų mažumą) negali rasti progos virsti viešpataujančiąja tauta kurioje nors valstybėje ar teritorijoje autonomijoje ir pasinaudoti nacionaldemokratiniais obalsiais ir kurie visur ir visumet sudaro klasikinę tautinę mažumą, — ši idėja tapo visų brangiausia.

37. Nacional-personalinės autonomijos esmė.

Nacionalinė personalinė autonomija tuo skiriasi nuo teritorinės autonomijos ar savivaldybės, kad pastaroji autonomizuotų viešųjų funkcijų ir teisės tvarkytis subjektu laiko tam tikrąjį teritorinį vienetą — kraštą, provinciją, apygardą, rajoną; todėl į teritorinę savivaldybę ar autonomiją visumet patenka šis tas grynai teritorinių viešųjų funkcijų, tad ypatingai policijos ir saugumo funkcijų; be to pasinaudojimą teritorinės autonomijos viešąja galia ši autonomija savaime, kaip ir pati valstybė, užtikrina tiems socialiniams junginams, kurie vietos socialinių jėgų santykiavime yra stipriausieji. Nacionalinė personalinė autonomija nėra jungiama su jokiu teritoriniu vienetu, su jokiu tam tikru plotu. Autonomizuotos viešosios galios subjektu čia yra tam tikras nacionalinis socialinis junginys, kaip vieningas vienetas visoje valstybėje.

Nacional-personalinė autonomija ar savivaldybė yra vadinama „personaline" todėl, kad čia šios autonomijos ar savivaldybės subjektui yra toks socialinis kolektyvinis vienetas, kuriame tam tikri individai-piliečiai dalyvauja betarpiškai savo asmens tam tikrais pažymiais, be jokio ryšio su kuria

nors teritorija, su kuriuo nors teritoriniu skirstymu valstybėje. Ji numato tokį visuomeninį valstybinį junginį, kuris yra suskirstytas nacionalinėmis tautomis, kaip pamatiniais socialiniais vienetais. Greta viešpataujančios nacionalinės tautos, nacionalizuotos valstybės šeimininkės, veikiančios valstybinę centro valdžią ir nereikalingos jokio savivaldybinio išskyrimo, nes galinčios betarpiškai naudotis pačia valstybe ir josios centro galia, ji numato eilę kitų nacionalinių tautų, tautinių mažumų, kurios ir sutvarkomos kiekviena autonomiškai.

38. Nacional-personalinės autonomijos procedūra. Nacionaliniai sąrašai; įrašymas ir išbraukimas.

Tipinga nacional-personalinė autonomija (savivaldybė) yra šiaip konstruojama. Sudaromi nacionaliniai kadastrai asmeniniu kiekvieno piliečio apsisprendimu. Jei nacional-personalinė autonomija organizuojama tiktai tautinėms mažumoms, o ne visoms kiek yra, tautoms, tai į kiekvieno autonominio vieneto narių sąrašus įrašoma tie piliečiai, kurie tam tikru pareiškimu arba kitokiu pažymiu priklauso tam tikrai tautinei mažumai. Visi neįrašyti, tiek tautinės daugumos nariai, tiek nepanorėję dėtis į jokią tautinę mažumą, — visu tuo, kas sudaro tautinės savivaldybės funkcionalinę sritį, pavedami bendrajam valstybiniam rėžimui, sprendžiamam daugumo.

Pažymis, kuriuo žmonės įrašomi į tautinių mažumų rejestrus, turėtų būti subjektyvinis, principingai kaip tik pareiškimas; tačiau eventuališkai tai galėtų būti net ir objektyvinis pažymis, bent iš karto, kaip pirmas įrejestravimo titulas, tačiau rezervuojant įrašomajam teisę išsibraukti, panorėjus išstoti iš autonominio junginio. Visiškai neleistinu yra laikomas priverstinumas, neleidžiąs piliečiui išsibraukti iš atitinkamo tautinio junginio. Iš viso tautinių mažumų autonomijos rėžime pačios autonomizuojamos mažumos pritaria objektyviniam rejestravimo principui, tačiau nacionalinis daugumas bus tam be abejo priešingas, nustatydamas pareiškimo principą. Savaime suprantama, kad reikalaujant įregistravimui subjektyvinio iniciatyvinio pareiškimo, atitinkama registruojamoji tautinė mažuma gali savo narių dalies netekti, nes mažiau susipratę jos nariai, kuriems gal iš viso nacionaliniai reikalai mažai rūpi,

gali pareiškimo neduoti, ypač kai su nacionaline savivaldybe yra jungiami tam tikri priverstiniai mokesčiai. Todėl suinteresuotos tautinės mažumos linksta subjektyvinį momentą (iniciatyvinį pareiškimą) perkelti iš įsiregistravimo į išsibraukimą. Šis klausimas yra labai svarbus ir sunkus išspręsti ypač tada, kai tautinė dauguma tikisi galėsianti tam tikrą autonomizuojamą tautinę mažumą arba jos dalį asimiliuoti. Tai be abejo yra viena didžiausių sunkenybių šiai nacional-personalinės autonomijos (savivaldybės) institucijai įgyvendinti.

39. Nacional-personalinės autonomijos Austrų sistema.

Buv. Austrijoje, kurioje ši institucija buvo sumanyta, turėta galvoje ne dualistinis rėžimas iš vienos pusės autonomizuojamų tautinių mažumų ir iš antrosios — paliekamo bendrajame nacionalizuotos valstybės rėžimo viešpataujančios tautos (tautinio daugumo), su kuria drauge liktų bendrajame rėžime ir visi tie tautinių mažumų elementai, kurie dėl kurių nors priežasčių nebūtų patekę į autonomizuojamų mažumų sąrašus arba kurie sudarytų menkas mažumas, iš viso nacionalinei savivaldybei neišskiriamas, bet turėta galvoje kas kita; ten nacionalinė autonomija buvo sumanyta n e kaip mažumų apsaugos rėžimas nacionalistinėje viešpataujančios tautos valstybėje, bet kaip visiškas nacionalinės problemos išskyrimas iš bendrosios valstybinės funkcijos, perduodant ją autonominėms tautinėms viešosios teisės korporacijoms — tautų kolektyvams. Tokiu būdu tenai turėta galvoje visų tautų valstybėje autonomizavimas, nepaliekant j o k i o s v i e š p a t a u j a n č i o s, jokios užvaldančios patį valstybės centrą, pačią jos valdžią — tautos. Valstybė, jos valdžiai ir funkcija turėtų būti kaip tik nuvalytos nuo nacionalinio veiksnio ir nacionalinės spalvos ar tarnybos. Tad tenai, A u s t r ų s i s t e m o j e, nebūtų buvę taip, kad piliečiai, nepatekę į autonomizuojamos tautinės mažumos sąrašus, būtų likę bendrajame nacionaliniame viešpataujančios tautos rėžime. Ten būtų reikėję, kad arba visi piliečiai savo iniciatyviniais pareiškimais būtinai būtų pasirinkę kurią nors vieną tautą, arba, kad greta sindikalizuojamų tautų būtų numatyta kategorija piliečių be tautybės, į kurią savaime patektų visi tie, kurie į jokią tautą nėra įsiregistravę, arba ku-

rie yra iš savo tautos išsibraukę ir kitos nepasirinkę, lygiai taip pat, kaip tikybą toleravimo ar laisvės rėžime arba bažnyčių nuo valstybės atskyrimo rėžime greta plilіečių, dalyvaujančių tam tikrame tikybiniame junginy (bažnyčioje), yra ir piliečiai, nepanorėję dalyvauti jokiame („religionsfrei" „nationsfrei"). Painesnis būtų klausimas, ar gali vienas pilietis dalyvauti daugiau, kaip viename sindikalizuotame tautiniame junginy (dviejose arba keliose nacionalinėse tautose). Tačiau šio klausimo, kaip labai ypatingo ir liečiančio tiktai visiškai išimtinius atsitikimus (kaip tik šio rašinio autorių) mes čia tiksliau nenagrinėsime.

40. Nacionalinių tautų sindikalizacija nacional-personalinėje autonomijoje.

Nustačius kadastru, sąrašais personalinį išskiriamos į savivaldybę tautos sąstatą ar tautų sąstatus, ši tauta arba šios tautos turi būti „sindikalizuojamos"; tat reiškia: jos turi gauti kiekviena tam tikrą organizaciją, kuri atitinkamą nacionalinę tautą, iki šiol sudarančią gana palaidą socialinę grupę, pavestų korporacija. Šis tautos sindikalizacijos procesas, be kurio būtų neįmanoma jos savivaldybė, jos kuris nors tvarkingas teisinis, kaip teisinio asmens, veikimas, jau pats savaime žymiai padidina šios tautos pajėgumą, veiklumą, gyvumą. Tai yra vienas svarbiausių šios konstitucinės institucijos padarinys tautų mažumoms, kurioms jis padeda susiprasti ir atginti, nekalbant apie autonominio veikimo vaisius.

Sindikalizuojamos tautos organizacija, kuri geriausiai tinka nacional-personalinės autonomijos (savivaldybės) tikslams, reiškiasi tautinių vietos bendruomenių, kaip viešosios teisės korporacijų, sudarymu ir jų visų įjungimu į tautinę sąjungą su federaciniu bendruomenių atstovavimo organu (taryba) centre ir tam tikrais disponavimo (arba net įstatymų leidimo) ir administracijos organais tiek bendruomenėse, tiek centre.

Šioms tautinėms sąjungoms turėtų būti perduotos tam tikros kultūrinės valstybės funkcijos, kurios turi artimesnio ryšio su tautine kultūra ir su specifinėmis nacionalinių tautų funkcijomis. Šių perduodamų funkcijų platesnė ar siauresnė sritis pareina nuo bendrojo nacionalinės savivaldybės sumanymo

plano, žodžiu, nuo to, kuriose ribose norima nacionalinės tautos emancipuoti ir joms socialinė iniciatyva perleisti.

41. Nacionalinės personalinės autonomijos (savivaldybės) a. tautinių mažumų sistemos ir b. Austrų sistemos padariniai nacionalinės tautos ir valstybės santykiavimo klausime: a. valstybės nacionalizacijos gilinimas ir b. valstybės denacionalizavimas arba nacionalinės tautos nuo valstybės atskyrimas.

Jeigu nacional-personalinė autonomija (savivaldybė), organizuojama mažumų sistema, vadinasi, organizuojama ji tiktai vienai arba kelioms arba pagaliau visoms tautinėms mažumoms, bet tiktai mažumos, tai toji funkcionalinė sritis, kuri išskiriama iš valstybės funkcijos ir perduodama tautinių sąjungų funkcijai, išskiriama ir perduodama tiktai tiek, kiek ji liečia asmenis, įeinančius į išskiriamus tautų mažumų kolektyvus. Ji lieka valstybės centro viešosios galios žinioje iš vienos pusės, kiek tai liečia mažumų savivaldybės priežiūrą, ir iš antros pusės betarpiškai tiek, kiek tai liečia visus kitus asmenis, neišskirtus į mažumų kolektyvus, vadinasi, visos viešpataujančios tautos narius ir visų neišskirtų mažumų atžvilgiu (tiek visiškai neišskiriamų, tiek individuališkai nepanorėjusių išsiskirti tiek vėliau išsibraukusių).

O jeigu nacional-personalinė autonomija organizuojama A u s t r ų s i s t e m a, vadinasi, v i s o m s t a u t i n ė m s g r u p ė m s v a l s t y b ė j e, neišskiriant daugumos grupės, ir tokiu būdu atskiriama tautybė (ar nacionalinė tauta) nuo valstybės, tai tada perleidžiamoji atskiroms tautoms funkcionalinė sritis visiškai iš valstybinės funkcijos išmetama. Tada tiktai lieka klausimas, kaip atitinkama nacionalizuota funkcija (pav. švietimas) bus taikoma tiems „kosmopolitams“, kurie nepanorėjo dėtis į jokią nacionalinę tautą arba kuria sudaro tautinį unikatą šioje valstybėje (pav. jei būtų iš viso vienas vienintėlis Japonas Lietuvos piliečių tarpe). Ar šiems „kosmopolitams“ ir „unikatams“ šią funkciją vis dėlto organizuos pati valstybė kažkokiais kosmopolitizmo principais, ar jie taip pat bus šiai funkcijai sindikalizuoti, kaip ir nacionaliniai kolektyvai? Bet tai jau smulkmenos, kurios čia ne vieta spręsti.

42. Personalinės autonomijos finansavimas.

Nacional-personalinės autonomijos (savivaldybės) mechanizmas, kaip ir kiekvienos teritorinės autonomijos ar savivaldybės, — numato dar vieną svarbų elementą — tai lėšų skyrimą autonomizuotai funkcijai. Be lėšų ji, žinoma, negalėtų būti vykdoma. Šis klausimas gali būti sutvarkytas dvejopai. Arba savivaldybiniai (autonominiai) vienetai gaus iš valstybės deleguotą jiems galią apdėti savo narius priverstiniais mokesčiais autonomizuotos funkcijos reikalams, arba tuos mokesčius nustatys savo biudžetu pati valstybė, pati ir suskirstydama atitinkamų biudžeto pozicijų įplaukas tarp tų vienetų kuriuo nors objektyviniu kriteriumu (pav. proporcingai tautinės korporacijos narių skaičiui). Abu metodai turi savo teigiamas ir neigiamas puses, kurių mes čia nesvarstysime.

Austrijos teritorinė federacija ir personalinė savivaldybė.

Judėjimas, kuris stengėsi sutvarkyti nacionalinę problemą Austrijoje autonominiais nacional-t e r i t o r i n i a i s vienetais, sudarytais, kiek galima, iš vienos tautos arba aiškios jos daugumos gyvenamųjų plotų ir pakeičiančiais autonomines „istorines provincijas", būdamas logingai išplėstas, vedė į Austrijos f e d e r a l i z a c i j ą. Aršiausia šios programos reiškėja virto Austrijos stipri krikščionių-socialistų (antisemitų) srovė, kurios vadu buvo dr. L u e g e r. Tai buvo srovė kaip tik V o k i e č i ų, o Austrijos federalistų programa buvo taikoma visai Habsburgų monarchijai, abiem jos pusėm, tiek Austrijai, tiek Vengrams. Kadangi ji ardė monarchijos dualizmą, suteikiantį Vengrams ypatingai galingos padėties bendrojoje valstybėje, ir kadangi šitokia federacija būtų suskaldžiusi Vengrus, kurių teritorija buvo toli gražu ne nacionalinė vengriška, bet išpūsta užgrobtomis Slavų ir Rumunų žemėmis, tai federalizacijos programai griežčiausiai buvo priešingi V e n g r a i. Šiuo tarpu kito ko rėmėsi ir Vengrų nepasitikėjimas Austrijos sosto įpėdiniu e r c h e r c o g u P r a n u-F e r d i n a n d u, kuris be savo prielankumo Didžiosios Kroatijos idėjai buvo artimas krikščionims socialistams ir federalizmo ideologijai, kaip vienam monarchijos sustiprinimo įrankiui.

Kai dėl Austrijos socialistų (Pietų-Slavų socialdemokratų partijos programa. Austrų-Vokiečių socialistai d r. C a r l R e n e r [pseud. S p r i n g e r], dr. O t t o B a u e r) iškelto nacional-personalinės autonomijos (savivaldybės) sumanymo — štai buvo jos formulė, pareikšta aiškiai ir tiksliai (Pietų Slavų socialistų programos 2 str.): „K i e k v i e n a g y v e n a n t i A u s t r i j o j e t a u t a, n e a t s i ž v e l g i a n t į t e r i t o r i j ą, k u r i ą u ž i m a j o s n a r i a i, s u d a r o a u t o n o m i n ę g r u-

pę, kuri visai savarankiškai tvarko savo tautinius (kalbos ir kultūros) reikalus".

Nežiūrint to, kad techninė šios institucijos konstrukcija buvo paruošta žymių Austrijos Vokiečių socialistų (Karolio Rennerio, Bauerio) rašiniais, vis dėl to Austrijos Vokiečių social-demokratų partija, kaip tokia, nepriėmė šios institucijos į savo programą. Atitinkamas pasiūlymas buvo padarytas šios partijos 1899 m. Brn'o (Brünn'o) suvažiavime.

Ž. mano „Reprezentacija ir mandatas", 274 pusl.; Marc Vichniac — „La Protection des Droits des Minorités dans les Traités internationaux de 1919—1920", Paris, 19 pusl.; Zigmanto Gargas'o straipsnis: „Le fédéralisme en Autriche-Hongrie" žurnale „Revue du Droit Public et de la Science politique en France et à l'Etranger" 1927 m. Nr. 1; „Enciklopedija Gosudarstva i Prava", Komunistinės Akademijos leidinys, Maskva, 1925 m., I sąsiuvinys, žodis „Avtonomija", 27—28 pusl.

43. Nacional-porsonalinei autonomijai dygti sąlygos iki Didžiojo Karo.

Nacional-personalinės autonomijos (savivaldybės) institucija abiem savo formomis (ir kaip tautinių mažumų apsaugos nacionalinėje valstybėje priemonė ir kaip valstybės denacionalizavimo arba tautos nuvalstybinimo priemonė) iki Didžiojo Karo išgyveno idėjų ir sumanymų srity, nebūdama įgyvendinta. Vakaruose ji iš viso buvo nežinoma, Europos gi centre ir rytuose ji negavo nacionalizavusių valstybę viešpataujančių tautų pritarimo. Tad kol jos realizavimas parėjo nuo viešpataujančių tautų malonės, tol ji nebuvo realizuojama. Be ypatingų akstinų arba be pašalinės presijos viešpataujančios valstybėse tautos, kaip bendras principas, nebus linkusios apdovanoti šia institucija savo valstybės tautines mažumas, nes šiuo šios mažumos emancipuojasi ir ypač nepasiduoda svetimai nacionalinei asimiliacijai, apie kurią dažniausia viešpataujanti tauta vis dėlto svajoja. Neįsigyveno ši institucija ir Austrijoje, kur ji gimė. Paskendusi įvairių priešingų atskirų savo tautų siekimų chaose ir įvairių naujų trializmo ir kitų panašių sumanymų kombinacijose — buvusi Austrija tikrenybėje buvo dar labai toli nuo nusistatymo priimti vieningą tautinio klausimo sprendimą visoms savo tautoms.

Kad atsirastų pirmieji gyvi šios naujos konstitucinės instancijos, nacional-personalinės autonomijos (savivaldybės),

daigai, — reikėjo laukti Didžiojo Karo ir jo padarinių valstybinėje srity. Tiktai tada sąlygos šiai institucijai įgyvendinti pradėjo reikštis. Tai buvo iš vienos pusės tautinių mažumų problemos naujose ir taip pat pralaimėjusiose karą valstybėse internacionalizmas ir iš antros — naujų valstybių steigėjų susirūpinimas patraukti bendran darban visas gyvas atitinkamos šalies jėgas ir gauti savo sumanymui pritarimą bei paramą visų tautinių grupių šaly, verčiąs juos daryti pasiūlymus vietos mažumoms ir teikti joms tokią jų teisinės padėties naujoje valstybėje sąlygas, kuriomis jos dar niekur kitur nesinaudojo.

44. Personalinė tautinių mažumų autonomija Ukrainoje. Tretysis „Centro Rados" „universalas" ir 1918. I. 9. įstatymas.

„Kaip veikiančios konstitucinės teisės instituciją, cituoju iš mano knygos „Reprezentacija ir Mandatas" (275 pusl.), nacionališkai personalinė mažumų autonomija tapo pirmą sykį nustatyta Ukrainoje. Tai buvo pačioje Ukrainos valstybinio steigimosi pradžioje, kai besteigiamą Rusijos Revoliucijos ribose Ukrainos valstybę ėmė valdyti „Ukrainos Centro Rada". Taip vadinamu trečiuoju Rados „universalu" (iškilmingu manifestu), paskelbtu 1917, XI. 20, ir vėliau Rados 1918. I. 9. įstatymu, pripažinta tautinėms Ukrainos mažumoms „personalinės" autonomijos teisės; ši „autonomija" tapo suteikta tiesiog ir iš karto tiktai 3 mažumoms: Rusams, Žydams ir Lenkams; kitoms gi mažumoms, būtent Gudams (Baltgudžiams), Čekams, Moldavams (Rumunų gentis), Vokiečiams, Totoriams, Graikams ir Bulgarams, suteikiama ne iš karto autonomija, bet sąlyginė šios autonomijos teisė, kuria jos galėsiančios naudotis, jeigu jas tam tikra tvarka pareikš ir įrodys tam tikrąjį savo narių skaičių Ukrainoje (10.000 piliečių). Kadangi Rados rėžimas griuvo, pakeistas Vokiečių okupacijos metu t. vad. etmano (Skoropadskio) valdžios rėžimu, kuriame tautinės personalinės autonomijos jau neberandame, tai šis konstitucinis precedentas nusistoti ir gauti funkcionalinio išsivystymo negalėjo".

Pakeitusi demokratinę Ukrainos respubliką, sovietinė socialistinė Ukraina (USSR) ėmė kitaip tvarkyti tautinį klausimą.

45. Tautinių mažumų autonomija kitose valstybėse.

Iš kitų naujų valstybių, įsikūrusių likviduojant Didįjį Karą, tiktai trys savo konstitucijose tiesiog numato nacional-personalinę tautinių mažumų autonomiją (savivaldybę), tačiau įgyvendino šią instituciją ir sutvarkė ją įstatymu tiktai viena: Estija. Kitos dvi, Lietuva ir Lenkija pasitenkino tiktai principo paskelbimu. Be to dar viena naujoji valstybė — Čekoslovakija, kad ir nepaskelbė savo konstitucijoje šios autonomijos, vis dėlto įdėjo tam tikrąjį nuostatą, kuris logingai gali į šią autonomiją vesti.

46. Personalinė tautinių mažumų autonomija Estijos konstitucijoje.

Estijos 1920. VIII. 9. konstitucija paveda nacional-personalinei autonomijai savo 21 str., kuris skamba šiaip: „Savo tautinės kultūros reikalų apsaugai ir socialiniam aprūpinimui, kiek tai nepriештarauja valstybės reikalams, asmenys, priklausą gyvenančioms Estijos teritorijoje tautinėms mažumoms, gali steigti atitinkamas autonomines įstaigas". Tad funkcionalinė šios autonomijos sritis apima Estijoje „tautinės kultūros reikalus" ir „socialinį aprūpinimą". Abu terminai yra labai lankstūs ir jų turinys gali būti ryškiai išplėstas ar susiaurintas. Nors konstitucija kalba apie „gyvenančias Estijos teritorijoje tautines mažumas", bet įstatymas, kuris šią autonomiją Estijoje įgyvendino, išaiškino šią „tautinės mažumos" terminą ta prasme, kad ir pati Estų (Igaunių) tauta, kuri visoje Estijoje sudaro daugumą ir yra viešpataujanti valstybėje tauta, būdama kurioje nors valstybinės tautos teritorijos dalyje (pav. rytuose Narvos srity) mažumoje, gali šiuo konstitucijos nuostatu šioje srity pasinaudoti ir įgyvendinti savo vietinę ar sritinę nacional-personalinę autonomiją (savivaldybę). Autonomijos iniciatyva pavedama Estuose pačioms tautinėms mažumoms, kurios gali pasinaudoti arba nesinaudoti šia institucija. Faktiškai kai kurios Estų valstybės tautinės mažumos pasinaudojo nacional-personaline autonomija, kuri tokiu būdu ten yra gyva ir veikli.

a. Estų 1925. II. 12. įstatymo apie kultūrinę tautinių mažumų savivaldybę charakteristika.

Estų 1925. II. 12. įstatymas apie kultūrinę tautinių mažumų autonomiją sudaro vienintėlį sui generis dokumentą teisiniame tautinių mažumų padėties tvarkyme. Tai vienintėlis valstybinis įstatymas, vadinasi, pozityvinės teisės aktas, kuris šią problemą sutvarko nacional-personalinės savivaldybės (autonomijos) metodu. Šiuo jisai yra ypatingai įdomus ir todėl ne pro šalį bus tiksliau su juo susipažinti. Tiesa, ši problema buvo analogiškai sprendžiama ir Ukrainos „Centro Rados" 1917 m. „universalu" bei 1918 m. įstatymu, bet ten tai buvo ypatingas revoliucinės gadynės padarinys, kuris turėjo agitacinio pobūdžio: tai buvo ne tiek tvirtas ir pastovus tam tikrų socialinių jėgų santykiavimo užfiksavimas, kiek priemonė mažumų simpatijoms įgyti ir pritraukti jas Ukrainos valstybinėn kūrybon. Žodžiu, ten tai buvo efemeryda, kaip efemerinė buvo ir pati Ukrainos „Centro Rados" valstybė.

Visai kitokios reikšmės yra Estijos 1925 m. įstatymas, išleistas valstybei nusistojus ir iš viso revoliucinei audrai praūžus. Šia prasme jisai yra vienintėlis.

Ir Estijos įstatymas dar nėra visai atsipalaidavęs nuo tam tikros rezervos ar baimės prieš naująją viešosios teisės instituciją, kuriai sutvarkyti jis yra skiriamas. Todėl jisai taip pat tuo tarpu tiktai „bando" šią instituciją sutvarkyti, dar nedrįsdamas savo nuostatus laikyti galutiniais. Jis yra skelbiamas, kaip dar laikinasis įstatymas, kuris turės veikti iki bus išleistas šiuo reikalu galutinis tam tikrasis.

b. Estų 1925. II. 12. įstatymo nuostatų išdėstymas.

„Kultūrinė tautinių mažumų savivaldybė" (taip yra Estijos įstatymo vadinama nacional-personalinė mažumų autonomija) yra prilyginama ir suderinama su vietos savivaldybės santvarka (1 str.). Į kultūrinės savivaldybės sritį įeina: organizacija viešųjų ir privatinių mokyklų, kuriose mokslas yra dėstomas gimtąja atitinkamos mažumos kalba, šių mokyklų valdymas ir jų priežiūra, ir kitokių atitinkamos mažumos kultūrinių reikalų rūpinimas bei globojimas ir šiems reikalams skiriamų įstaigų bei įmonių valdymas (2 str.; pastaboje žadama šios kultūrinės savivaldybės kompetencijos tam tikru įstatymu išplėtimas dar į socialinio aprūpinimo sritį). Savo kompetencijos srity kultūrinės savivaldybės organai turi reglamentinę galią (galią leisti imperatyvinius nuostatus ir taisykles) tose ribose, kuriose ši galia ir vietos savivaldybėms priklauso (3 str.). Visos esamos viešosios mokyklos, kuriose mokslas dėstomas atitinkamos mažumos kalba, perduodamos šios mažumos kultūrinės savivaldybės organams, neliečiant šių mokyklų pobūdžio ir teisių; be to kultūrinės savivaldybės organams susitarus su atitinkamų apskričių ir miestų savivaldybių organais nustatoma visos atitinkamos mažumos mokyklų tinklas, o jiems nesusitarus, šis tinklas yra galutinai vyriausybės nustatomas; taip pat vyriausybė nustato vietos sa-

vivaldybių organų pareigas mažumų mokyklų atžvilgiu, o jei viešosios mažumų mokyklos yra steigiamos mažumų nariams, gyvenantiems keliose vietos savivaldybėse, tai pastarosios gali sudaryti junginius šioms išlaidoms padengti; joms nesusitarus, išlaidas tarp valsčių suskirsto apskrities valdyba, o tarp apskričių ir miestų — vyriausybė (4 str.). Kultūrinės tautinių mažumų savivaldybės organais yra atitinkamos mažumos „kultūrinė taryba" ir „kultūrinė valdyba"; jų būstinė yra Respublikos sostinėje; reikalui esant kultūrinė valdyba atitinkama mažumos vietos reikalams tvarkyti, gali steigti kultūrinius globos komitetus, kurių veikimo rajonas apima apskritį su miestais, o vyriausybei leidus gali būti ir kelioms apskritims įkurtas vienas bendras kultūrinis globos komitetas (5 str.). Kultūrinės savivaldybės organų pajamų šaltiniai yra šie: valstybės iždo išlaidos ir pasižadėjimai, viešųjų pradžios mokyklų ir vidurinių mokyklų atžvilgiu, kiek jie yra pagrįsti įstatymais; vietos savivaldybių piniginės lėšos ir kiti pasižadėjimai paremti veikiančiais įstatymais; valstybės ir vietos savivaldybių pašalpos, skiriamos kultūros tikslams; viešosios rinkliavos, reikalui esant uždedamos kultūrinės tarybos atitinkamos mažumos nariams sąmatos ribose ir patvirtintos vyriausybės; aukos, rinkliavos, ypatingo paskyrimo turtai, paveldėjimai ir pelnas iš kultūrinių savivaldybių turtų bei įmonių (6 str.). Vietos savivaldybės paliuosuojamos nuo pareigų tautinių mažumų švietimo srity, nes šios pareigos ipso jure pareina atitinkamoms kultūrinėms tautinių mažumų savivaldybės įstaigoms (7 str.). Tautinėmis mažumomis, kurioms taikomas šis įstatymas, yra Vokiečių, Rusų ir Švedų tautos, o taip pat visos gyvenančios Estijos teritorijoje tautos, kurių narių Estijos piliečių skaičius yra ne mažesnis, kaip 3000 žmonių (8 str.). Dalyvavimas atitinkamoje mažumoje nustatomas tam tikru tautiniu sąrašu, į kurį įrašomi visi panorėję įsirašyti piliečiai, sukakę 18 metų amžiaus, priklausą nurodytoms tautoms; nesukakę 18 m. amžiaus laikomi tos tautos nariais, kurioje dalyvauja jų tėvai; jei tėvai yra įvairių tautų, tai jų mažamečių vaikų tautybė nustatoma tėvams susitarus, o jiems nesusitarus, vaikų tautybė seka tėvo tautybę (9 str.). Iš tautinio sąrašo išbraukiami: mirę, netekę Estijos pilietybės, savo noru išėję iš atitinkamos tautinės mažumos; išbraukiamieji, išskyrus mirusius, turi atlikti visas savo, kaip mažumos narių, pinigines pareigas ligi biudžetinių metų pabaigos; išeiną savo noru iš tautinės mažumos turi apie tai raštu paduoti pareiškimą iš anksto; jei toks asmuo, išėjęs savo noru iš tautinės mažumos, panorėtų vėl į ją grįžti, tai kultūrinės savivaldybės organai gali jo nepriimti mažumos sąstatan (10 str.). Balsavimo teisę kultūrinėje savivaldybėje turi tie pilnamečiai įrašyti į tautinius sąrašus mažumos nariai, kurie einant įstatymu turi teisės dalyvauti vietos savivaldybių rinkimuose (11 str.). Tautinių mažumų narių dalyvavimas kultūrinėje mažumos savivaldybėje nepaliuosuoja jų nė nuo bendrųjų piliečių pareigų, nė nuo pareigų vietos savivaldybių atžvilgiu (12 str.). Jeigu tautinės mažumos nariai, aplinkybių verčiami arba kultūrinei atitinkamos mažumos valdybai sutinkant, toje savo reikalų srity, kuri yra pavesta tautinėms mažumoms ir kuriai mažumos

gauna lėšas einant 6 str. p. p. *a* — *c*, naudojasi bendromis valstybės arba vietos savivaldybių įstaigomis, tai kultūrinės savivaldybės organai turi apmokėti tam tikras išlaidas (13 str.). Kultūrinė taryba gali būti paleista vyriausybės įsakymu; paleistos tarybos vykdomieji organai eina savo pareigas iki susirinkus naujai tarybai, kurios rinkimai turi būti atlikti per 3 mėnesius nuo paleidimo (14 str.). Kultūrinės savivaldybės įstaigos nutraukia savo veikimą: *a.* kultūrinės tarybos nutarimu, priimtu kvalifikuota $^2/_3$ viso teisinio tarybos narių skaičiaus balsų dauguma; *b.* kai atitinkamos tautinės mažumos narių skaičius nukris žemiau 3000 arba kai įrašytų į tautinį sąrašą pilnamečių piliečių skaičius sumažės daugiau, kaip per pusę atsižvelgiant į tą šios tautybės pilnamečių narių skaičių, kuris yra paskutinio gyventojų surašymo nustatytas; kultūrinės savivaldybės įstaigų likvidacijos tvarką nustato vyriausybė (15 str.). Tautinės mažumos, kurios nori įgyvendinti savo teisę į kultūrinę savivaldybę, praneša apie tai vyriausybei per savo atstovus Estijos Riigikogu (taip yra vadinamas Estijos Seimas) arba per savo kultūrines organizacijas (16 str.). Pirmus kultūrinės tarybos rinkimus paruošia tam tikra vietos savivaldybė (17 str.). Kiekvienas įrašytas į mažumos rinkikų sąrašą mažumos narys per du mėnesiu nuo rinkikų sąrašo paskelbimo gali reikalauti išbraukti jį iš šio sąrašo; rinkimai įvyksta išėjus šiam terminui; visi įrašyti į mažumos rinkikų sąrašus piliečiai įrašomi į tautinį sąrašą (18 str.). Jeigu išėjus aukščiau nurodytam terminui įregistruotų mažumos pilnamečių narių-rinkikų skaičius bus mažesnis negu pusė viso jų skaičiaus, nustatyto paskutinio gyventojų surašymo, tai rinkimai nedaromi ir atitinkama mažuma tiktai išėjus 3 metams gali pakartoti savo pareiškimą apie savo kultūrinės savivaldybės įgyvendinimą (19 str.). 20 str. kalba apie skundus dėl rinkimų sąrašų ir rinkimų. Rinkimus veda, tvarko ir prižiūri atskiras kiekvienai mažumai komitetas, kurio pirmininkas, pačių savivaldybės iniciatorių nurodomas, yra šios mažumos narys, o du kiti komiteto nariai yra: vienas teisėjas ir vienas vyriausybės skiriamas (21 str.). Pasiremdama šio komiteto pasiūlymu, vyriausybė nustato atitinkamos tautinės mažumos kultūrinės tarybos narių skaičių, kuris tačiau negali būti mažesnis, kaip 20, ir didesnis, kaip 60 narių (22 str.). Taip pat šiam komitetui pasiūlius ir vidaus reikalų ministeriui pristačius — vyriausybė išleidžia taisykles apie tam tikros tautinės mažumos kultūrinės tarybos rinkimų tvarką, nustato vietos rinkimų apygardas, suskirsto tarp apygardų mandatus, steigia vietos rinkimų komitetus (23 str.). Kiekvienoje apygardoje rinkimai atliekami tuo pat būdu, kaip rinkimai į apskrities susirinkimus; kultūrinė taryba išrenkama trejiems metams; rinkimų rezultatai komiteto skelbiami oficialiniame organe „Riigi teatoje“ (24 str.). Jeigu balsavime dalyvavo mažiau, kaip pusė įrašytų į sąrašus mažumos rinkikų, tai kultūrinė taryba nesušaukiama ir atitinkama mažuma tiktai po 3 metų gali pakartoti pareiškimą apie pasinaudojimą kultūrine savivaldybe (25 str.). Jeigu balsavime dalyvavo daugiau, kaip pusė rinkikų, tai po 2 savaičių komiteto pirmininkas sušaukia kultūrinę tarybą, atidaro ją ir pirmininkauja joje, kol ji išsirinks prezidiumą (26 str.). Kultūrinė ta-

ryba prieš pradėdama veikti išsprendžia klausimą, ar ji laiko naudinga pasinaudoti kultūrine autonomija šio įstatymo ribose: ir tiktai tada, kai taryba ²/₃ visų savo narių balsų dauguma teigiamai šį klausimą išsprendžia, — vyriausybė paskelbia kultūrinę atitinkamos mažumos savivaldybę esančią įkurtą; jeigu ²/₃ balsų nepasisako už tai, tai kultūrinės tarybos darbai nutraukiami ir kultūrinė savivaldybė laikoma neįgyvendinta, o naujoji iniciatyva gali būti iškelta tiktai po trijų metų (27 str.). Pirmųjų rinkimų išlaidas padengia valstybė, kitų — pati tautinė mažuma (28 str.). Visos taisyklės ir reikalingi šiam įstatymui vykdyti nuostatai turi būti vyriausybės išleisti ir paskelbti per 4 mėnesius šiam įstatymui įsigalėjus (29 str., — iš tikrųjų Estų vyriausybės išleista visa eilė instrukcijų ir reglamentų). Vyriausybės administraciniai reglamentai apie kultūrinės savivaldybės įgyvendinimą, apie mažumų narių sąrašus ir apie kultūrinės savivaldybės organų veikimo priežiūrą gali būti leidžiami skyrium kiekvienos tautinės mažumos atžvilgiu (30 str.). Labai įdomus paskutinis (31) šio įstatymo straipsnis sako, kad vyriausybei leidžiama įsakymo tvarka šio įstatymo pagrindais organizuoti Estų tautybės piliečiams kultūrinė jų savivaldybė tų vietos savivaldybių ribose, kuriose valstybinių tautinių mažumų nariai sudaro vietos daugumą. Ypatingai čia įdomu tai, kad Estų tautinių reikalų iniciatyvinė rūpintoja yra pati valstybės vyriausybė (aiškus nacional-demokratinis principas); šiaip mažumų savivaldybės iniciatyva pavedama pačių mažumų elementui (jų atstovams Seime arba jų kultūrinėms organizacijoms, valstybės valdžia šiuo nesiįdomauja ir jokios iniciatyvos nereiškia).

Aš tyčia kiek ilgiau sustojau ties šiuo įstatymu ir beveik visą jo turinį čia išdėsčiau, nes tai yra unitetas pozityvinėje konstitucinėje teisėje.

Iki šiol pasinaudojo šiuo įstatymu ir įkūrė savo kultūrinę savivaldybę Estijoje trys tautinės mažumos: Vokiečiai, Rusai ir Žydai. Žydams ji apsieina brangiausiai, nes iš viso žydų visoje Estijos Respublikoje — truputį daugiau, kaip 45.000 asmenų. Vokiečių kultūrinės savivaldybės rinkikų buvo apie 10.000. Rusų rinkikų — apie 50.000. Švedai kultūrine savivaldybe nepasinaudojo.

Ž. Tartu Universiteto prof. M. A. Kurčinskio brošiūra rusų kalba „Kulturnaja avtonomija", Narva, 1930 m. 1—36 pusl.; brošiūros gale: Estijos įstatymai ir reglamentai, liečią kultūrinę tautinių mažumų savivaldybę.

47. Personalinė tautinių mažumų autonomija Lietuvos konstitucijoje.

Lietuvos konstitucija (1922 m. konstitucijos 73—74 str., 1928 m. konstitucijos 74—75 str.) šiaip šį klausimą sutvarko:

74 str. (1928 m. k-ja): „Tautinės piliečių mažumos, „kurios sudaro žymią piliečių dalį, turi teisės įstatymų ribose autonomiškai tvarkyti savo tautinės kultūros reikalus: liaudies

švietimą, labdarybę, savitarpinę pagalbą ir šiems reikalams vesti nurodyta įstatyme tvarka rinkti atstovaujamus organus".

75 str.: „Minėtos § 74 tautinės mažumos turi teisės, eidamos tam tikrais įstatymais, apdėti savo narius mokesčiais tautinės kultūros reikalams ir naudojasi teisinga dalimi sumų, kurios valstybės ir savivaldybių yra skiriamos švietimo ir labdarybės reikalams, jei šių reikalų netenkina bendros valstybės ir savivaldybės įstaigos".

Konstitucinis nacional-personalinės savivaldybės (autonomijos) suformulavimas čia (Lietuvoje) yra žymiai tikslesnis, negu Estijoje. Aiškesnė yra funkcionalinė šios autonomijos sritis „tautinės kultūros reikalų" sąvoka yra apibūdinta — tai yra „liaudies švietimas, labdarybė ir savitarpinė pagalba". Šioks toks lankstumas nuožiūrai dar lieka, bet jis yra siauresnis, negu Estijoje. Taip pat aiškiai konstitucijoje nustatyta šių mažumų teisė autonomizuojamiems reikalams apdėti savo narius mokesčiais, o esant tam tikroms sąlygoms, naudotis proporcinga viešųjų biudžetų dalimi, pagaliau užfiksuoti jų renkamieji atstovavimo organai. Tiesa, visa tai, kad ir gana aišku pačios konstitucijos laiduojama, yra jungiama su tam tikro įstatymo išleidimu, šis gi įstatymas nėra išleistas, o tuo pačiu visa tai tuo tarpu kaba ore.

Tačiau tautinių mažumų apsaugos atžvilgiu ši lietuviškoji jų eventualinės personalinės autonomijos (savivaldybės) konstrukcija turi vieną didžiausią ydą, būtent tą, kad čia viskas, kas garantuojama, pareina nuo sąlygos, kad tam tikroji mažuma sudarytų „ž y m i ą p i l i e č i ų d a l į". Čia neužtenka, kad kuri nors mažuma sudarytų pavyzdžiui žymią kurios nors vietos gyventojų dalį, ji turi sudaryti žymią kaip tik v i s ų v a l s t y b ė s p i l i e č i ų dalį. Tad ir tokia mažuma, kuri kurioje nors valstybės daly — provincijoje, keliose apskrityse sudarytų gyventojų daugumą, galėtų būti pripažinta sudaranti nežymią visų piliečių dalį. O kuri gi dalis yra „žymi" ir kuri „nežymi", to konstitucija visiškai nenustato ir neduoda jokio kriteriumo tam spręsti, palikdama laisvas rankas paprastajam įstatymų leidėjui, vadinasi, viešpataujančiai valstybėje tautai. Šiuo ši konstitucijos deklaruojamoji tautinių

mažumų teisė, kad ir gana plati ir savo turiniu aiški, darosi visiškai netvirta, prekarinė, pareinanti nuo viešpataujančios tautos malonės.

a. Žydų personalinės autonomijos Lietuvoje istorija. 1919 m. „Paryžiaus deklaracija", 1920. I. 10. „Laikinas įstatymas apie Žydų bendruomenių tarybų teises apkrauti mokesniais gyventojus žydus" ir „Žydų Reikalams Ministeris be portfelio".

Tačiau Lietuvoje nacionalinės personalinės autonomijos (savivaldybės) institucija turi savo istoriją, bet tiktai vienos tautinės mažumos, būtent Žydų atžvilgiu. Ši istorija maža turi bendro su nurodytais 1922 m. konstitucijos nuostatais ir jungiasi labiau su t. vad. „Paryžiaus deklaracija" 1919. VIII. 5. Tai buvo oficialus iškilmingas Lietuvos Valstybės vardu padarytas Paryžiaus Taikos Kongreso metu pareiškimas, kuriuo tarp kito ko Lietuva motu proprio pasižadėjo suteikti ir gerbti gyvenančių Lietuvoje mažumų teises.

1920. I. 10, vadinasi dar prieš susirinkus Steigiamajam Seimui, laikinosios valdžios tapo išleistas t. vad. „Laikinas įstatymas apie žydų bendruomenių tarybų teises apkrauti mokesčiais gyventojus žydus". Tai ir buvo įstatymas, steigiąs personalinės žydų savivaldybės Lietuvoje pamatus. Įstatymas trumpas, susidedąs vos iš 7 straipsnių. Praktikos ir vyriausybės administracinių reglamentų išplėstas jisai veikė ir tvarkė Žydų savivaldybę iki 1925 m.

1920 m. įstatymas kombinuoja personalinę Žydų savivaldybę su anksčiau įsteigta „Žydų reikalams Ministerio be portfelio" institucija. Tokios ministerijos arba tiksliau sakant tokie ministeriai buvo įsteigti du: Žydų reikalams ir Gudų reikalams. Trečiai stambesnei Lietuvos mažumai — Lenkams, dėl susipainiusių santykių ir kilusio Lietuvių-Lenkų konflikto bei politinio ginčo dėl sienų ir t. t., toks „tautinis" ministeris nebuvo ir negalėjo būti įkurtas. Gudų atžvilgiu, kadangi Lietuvos rytai, kuriuose Gudų mažuma gyvena, nebuvo atvaduoti, toliau ministerio be portfelio, kaip Gudų reikalų rūpinimo simbolio, nenueita. Dėlei to žingsnio pirmyn padaryta tiktai vienų Žydų atžvilgiu.

b. 1920. I. 10 įstatymo santvarka.

1920 m. įstatymas nustato, kad kiekvienoje Žydų gyvenamoje vietoje (pav. mieste, miestelyje) visi tos vietos žydai sudaro „vietos žydų bendruomenę", o kur žydų yra maža, ten jie įeina į artimiausią kaimyninę „vietos bendruomenę". „Vietos Žydų bendruomenė" yra viešosios teisės korporacija, kuriai priklauso „Žydų kulto, labdarybės, socialinės pagalbos, mokyklų ir apskritai dvasinės kultūros reikalų" rūpinimas. Šiai funkcijai vykdyti bendruomenė renka „bendruomenės Tarybą". Tarybų rinkimų taisykles leidžia, išrinktas tarybos tvirtina ir jas registruoja

„Žydų reikalams Ministeris be portfelio". Nurodytiems reikalams tenkinti kiekviena „bendruomenės taryba" gali apkrauti bendruomenės narius žydus tam tikrais mokesčiais, kurių sistemą ir dydį ji pati nustato, o tvirtina „Žydų reikalų ministeris", tačiau šis dydis negali būti didesnis, kaip tų pačių metų valstybinių ir municipalinių" mokesčių suma, tenkanti kiekvienam mokėtojui. Šiuos mokesčius renka pačios bendruomenės, o iš nesumokėjusių jie išieškomi priverstine tvarka, kaip ir kiti mokesčiai, tiktai ieškant iš mokėtojo turto pirmenybė pavedama valstybiniams mokesčiams. Surenkami bei išieškomi Žydų savivaldybės mokesčiai įnešami į Valstybės iždą. Reglamentinę galią šiam įstatymui vykdyti turi Žydų reikalams ministeris, susitaręs su atitinkamomis ministerijomis.

Pats įstatymas apie galimumą išeiti iš Žydų bendruomenės nieko nesako. Galima būtų manyti, kad Žydų tautinė sindikalizacija jų savivaldybei vykdyti yra priverstinė. Tačiau Žydų reikalams ministerio „paaiškinimo raštas", pridėtas prie įstatymo, kalba apie kiekvieno vietos Žydų bendruomenės nario teisę išeiti iš bendruomenės pareiškus apie tai ir prisilaikant tam tikrų sąlygų.

Kaip matome, įstatymas, kurio turėjo būti laikomasi, yra labai trumpas. Reglamentai (instrukcijos) jį kiek išplėtė.

c. Žydų reikalams „Ministerio be portfelio" institucijos kritika.

Šioje nacional-personalinėje savivaldybės konstrukcijoje viskas paremta vietos bendruomenėmis, kurios beveik ir išsemia visą konstrukciją. Darbą jungia ir visą bendruomenių sistemą centralizuoja „Žydų reikalams ministeris be portfelio". Ši institucija, buvusi labai populiari Lietuvos žydų tarpe, buvo kiek neaiški. Iš vienos pusės joks atskiras savivaldybės arba net autonomijos vienetas ir jokia savivaldybių sistema, ar tai bus vietos savivaldybė arba autonomija, ar profesinė, tautinė arba bet kuri kita personališkai-korporacinė savivaldybė niekuomet pačioje centro valstybės valdžioje iš viso jokio savo politinio organo neturi: tokius savo organus turi centro politinėje valdžioje tiktai federacijos nariai ten, kur, žinoma, visa valstybė yra federalizuota. Juo labiau jokia savivaldybė arba autonomija negali turėti savo atstovo, savo pasitikėjimo žmogaus, parlamentiniame ministerių kabinete, kuris yra solidarus, surištas viena politine programa ir vienu politiniu darbu. Neįmanoma, kad kas iš šalies, kokia nors grupė ar organizacija, galėtų siųsti savo žmogų į parlamentinį kabinetą, kurio sąstatas turi atitikti parlamento (Seimo) daugumą. Pasikeitus šios daugumos sąstatui keičiasi ir parlamentinio kabineto sąstatas. Niekas, jokia grupė, jokia partija, jokia tautinė mažuma, juo labiau joks savivaldybės vienetas negali turėti teisės į pastovią vietą parlamentiniame ministerių kabinete, nes ten iš viso pastovių vietų, užfiksuotų kieno nors naudai, negali būti; tai prieštarautų šios konstitucinės institucijos (parlamentinio ministerių kabineto) esmei.

Todėl populerinės Žydų tarpe aspiracijos, kad Žydų reikalams ministeris be portfelio būtų jų pasitikėjimo žmogus politinėje valstybės valdžioje buvo be abejo priešingos parlamentiniam rėžimui.

Iš kitos pusės, jei tai „ministeris be portfelio" parlamentiniame kabinete, ir būtent toks, kuris turi reikšti šio kabineto koalicinį solidarumą su žydais, su viešpataujančiu žydų tarpe nusistatymu, tai jis negali būti nuolatinis; šitokia „ministerių be portfelio" institucija solidarumui reikšti yra grynai manifestacinė ir tegalima t. vad. koaliciniame arba „tautiniame" kabinete, kuris sudaroma karo ar viešųjų nelaimių metu, įtraukiant valdžion visas gyvas šalies jėgas.

Bet pagaliau čia šis „Žydų reikalams ministerio be portfelio" kaip tik, einant 1920 m. įstatymu, tam tikrąjį portfelį, tam tikrą tarnybinę funkciją gavo. Toji funkcija („portfelis") — tai ir buvo Žydų bendruomenių jungimas jų savivaldybės priežiūra ir tvarkymas. Tada turėjo būti priimta viena dviejų: arba šiai funkcijai, kaip administracijos šakai, sudaroma atskira ministerija, kuriai ministeris skiriamas bendrąja tvarka iš Seimo daugumo tarpo ir, žinoma, tokia ministerija nepareina nuo prižiūrimųjų, ir ministeris nėra jų pasitikėjimo žmogus vyriausybėje, bet vyriausybės žmogus, kaip vidaus reikalų ministeris vietos savivaldybių atžvilgiu, arba tai tam tikroji įstaiga, kuri, vistiek kaip ji vadintųsi, turėtų būti iš politinio organo (vyriausybės) sąstato išskirta ir įterpta į kurią nors ministeriją, o tada, šioje priklausomoje padėty, galėtų būti taip sakant, kad jos reiškėjas būtų žydų pasitikėjimo žmogus.

d. 1920. I. 10 įstatymo režimo likvidavimas. 1925 m. įstatymo režimas, negyvas gimęs.

1920 m. įstatymo nustatyta „laikinoji" Žydų savivaldybė nusistojo ir išgyveno iki 1925 m. Ji sugedo dėl Žydų ministerio be portfelio institucijos mirimo ir likvidavimo, atlikto nevisiškai teisėtai ir korektiškai. Vieton to, kad sutvarkius šią nuo pat pradžios neaiškią ir nesutvarkytą instituciją, imtasi ji ardyti ir griauti, užgaunant žydų populiarinę nuomonę ir jausmus. Likvidavus šią „ministerio be porfelio" instituciją, Žydų savivaldybė, suskirstyta bendruomenėmis, liko be vienyjančio veiksnio, be bendro stogo. Tada susidariusioje konflikto atmosferoje (1925 m.) tapo panaikinta laikinasis 1920 m. įstatymas ir jo vietoje išleistas naujas, neįgyvendintas, nes patys žydai, nusivylę, nepatenkinti, nepanorėjo juo pasinaudoti. Šis naujas 1925 m. įstatymas, negyvas gimęs, neveikiąs, nors nepanaikintas, numato, kaip savivaldybės subjektus, ne esamas vietos Žydų bendruomenės, susidedančias iš esamų vietoje žydų, bet kažkokias privatine iniciatyva įsteigiamas Žydų vietos draugijas, kurias vadina bendruomenėmis ir kurių kiekvienoje vietoje gali įsikurti tiek, kiek norima. Bet kuri žydų grupė (užtenka, kad grupėje būtų 50 vietos žydų) gali įsteigti atskirą vietos bendruomenę, kuri renka tarybą, rūpina grupės tautinius reikalus ir šiam apdeda narius mokesčiais. Tokių draugijų-bendruomenių gali būti kiekvienoje vietoje daugybė (tiek, kiek iš bendrojo skaičiaus galima sudaryti grupių po 50 asmenų). Tai yra ne tiek tautinės mažumos savivaldybė, kiek tautinių draugijų steigimo laisvė, tačiau jos visos federalizuojamos su viena renkama Centro Taryba viršūnėje.

48. Personalinė tautinių mažumų autonomija Lenkijos konstitucijoje.

Lenkijos 1921. III. 17. konstitucija sutvarko šį klausimą 109 str., pavesdama jam 2-jį ir 3-jį šio straipsnio posmus, kurie skamba šiaip:

109 str. 2 posmas: „Tam tikri valstybiniai įstatymai užtikrins Lenkijos Valstybėje (tautinėms) mažumoms visišką ir laisvą jų tautiškųjų ypatybių plėtojimąsi remiantis mažumų autonominėmis viešosios teisės pobūdžio sąjungomis, sudaromomis bendrosios savivaldybės junginių ribose".

109 str. 3 posmas: „Valstybė turės teisės kontroliuoti jų veikimą ir reikalui esant, papildyti jų finansus".

Ir čia neteko girdėti, kad valstybė jau būtų pasirūpinusi išleisti konstitucijos numatomus įstatymus, organizuojančius mažumų personalinę autonomiją. Lenkų šiuo klausimu konstitucinė tėzė neturi tos ydos, kurią mes esame konstatavę lietuviškoje tėzėje. Čia principiškai personalinė autonomija turėtų gauti galimumą pasinaudoti kiekviena tautinė mažuma, jei tiktai, žinoma, ji bendrosios savivaldybės vieneto ribose sudaro tokį kolektyvą, kuris iš viso gali pajėgti pakelti skiriamą šiai autonomijai funkciją (pav. jei būtų iš viso du ar trys tam tikros tautybės piliečiai, tai jie šio pajėgumo prasme negalėtų būti laikomi sudarančiais konstitucijoje numatytą „tautinę mažumą", galinčią pretenduoti į viešosios teisės autonomiją); sąlygos sudaryti „žymią piliečių dalį", čia nėra.

Tačiau žadamos autonomijos struktūros atžvilgiu Lenkų tėzė yra daug silpnesnė už lietuviškąją: funkcionalinės šios autonomijos srities apibūdinimas yra be galo lankstus ir vengiąs bet kurio tikslumo („visiškas ir laisvas tautiškųjų ypatybių plėtojimasis"), autonomijos pagelbinis iš šalies finansavimas numatomas tiktai v a l s t y b i n ė m i s s u b s i d i j o m i s, kurios tačiau nesudaro valstybės pareigos, nes valstybė tiktai gali („turi teisės") šelpti jos finansus, teisės gi į proporcingą viešųjų (valstybės ir savivaldybių) biudžetų dalį nėra, pagaliau autonominės tautinių mažumų sąjungos Lenkijoje galėsiančios būti steigiamos ne visos valstybės teritorijos ribose, vadinasi, ne vieningos kiekvienai tautinei mažumai, bet tiktai „b e n d r o s i o s s a v i v a l d y b ė s j u n g i n i ų r i b o s e"; bendroji savivaldybė čia yra suprantama kaip v i e-

tos savivaldybė, šios gi savivaldybės vienetais Lenkijoje yra miesto ir sodžiaus bendruomenės, apskritys ir vajevadijos ir be to tam tikrais kiekvieną sykį ad hoc įstatymais sudaromieji ypatingi kelių pagrindinių vietų junginiai (Lenkų konstitucijos 65 str.). Tad pav. stambiausioji Lenkijoje Ukrainiečių tautinė mažuma negalėtų realizuoti vieningos visoje valstybėje Ukrainiečių personalinės autonomijos, bet turėtų įsisteigti kelias vietines personalines autonomijas. Tas pats liečia Vokiečių, Gudų, juo labiau išmėtytų žydų personalinę autonomiją, o pagaliau net ir Lietuvių ant kiek Punsko ir Seinų Lietuviai nėra tame pačiame vietos savivaldybės junginy, kuriame yra Braslavo, Švenčionių, Vilniaus, Lydos, Ašmenos ir Gardino apskr. lietuviai.

49. Tautinių mažumų problema Čekoslovakijos konstitucijoje.

Dar, kaip esame sakę, Čekoslovakijos konstitucija turi tam tikrą nuostatą, kuris, kad ir nenustato kategoringai nacional-personalinės tautinių mažumų autonomijos (savivaldybės), vis dėlto pareiškia tokias dispozicijas, kurios gali tokią, kad ir siaurą, autonomiją (savivaldybę) pagrįsti. Tai yra Čekoslovakų 1920. II. 29. konstitucijos 132 str., kuris šiaip skamba:

„Kiek miestuose ir apygardose, kur gyvena žymus nuošimtis Čekoslovakijos piliečių tikybinėms, tautinėms ir kalbos mažumoms, iš valstybės, bendruomenės ar kitų viešųjų biudžetų yra skiriamos tam tikros sumos auklėjimo, labdarybės ar tikybos reikalams, tiek toms mažumoms, bendrų viešosios administracijos nuostatų ribose, turi būti leista tomis lėšomis proporcingai naudotis".

Rodos tam, kad mažumos galėtų naudotis ir disponuoti skiriamas joms iš viešųjų biudžetų lėšas, jos turi sindikalizuotis į viešosios teisės korporacijas, kurios tuo pačiu, matyti, turės galios ir steigti, tvarkyti ir prižiūrėti tas savo tautinio auklėjimo ir labdarybės įstaigas, tarp kurių skirs lėšas. Tačiau ši tautinė savivaldybė, jei ji yra, yra labai siaura. Čia mes vėl randame tą neaiškų „žymų piliečių nuošimtį", kurį jau sykį buvome radę Lietuvos konstitucijoje ir dėl kurio ten ir pasisakėme (ar ne iš Čekoslovakijos tiktai mūsiškiai tą

„žymią dalį" arba „žymų nuošimtį" bus pasiskolinę?). Be to čia neaišku, ar ši tautinė personalinė savivaldybė tegalės organizuotis tiktai atskirais miestais ir apygardomis ir dargi tiktai ten, kur tam tikras miestas ar apygarda iš viso skiria lėšas šios rūšies reikalams.

Štai ir visa. Kitur, išskyrus šias keturias valstybes (Estija, Lietuva, Lenkija ir Čekoslovakija), mes šios tautinės personalinės autonomijos (savivaldybės) institucijos nerandame paminėtos. O įgyvendinta ji yra vienoje Estijoje. Nacionalizuotose valstybėse viešpataujančios tautos nėra per daug susirūpinusios šios institucijos išplitimu į savo valstybines mažumas.

50. Personalinė savivaldybė ir autonomija nekliudo valstybės unitarizmui.

Nacionalinė personalinė autonomija nėra priešinga vieningos suvereninės vietos valstybės sąvokai ir nesudaro jokio neleistino „status in statu". Autonomija ar savivaldybė yra valstybės suverenumo ribose. Ji reiškia tiktai valdžios decentralizaciją, tam tikroje apręžtoje srity galios perleidimą tam tikriems betarpiškai suinteresuotiems ir tam tikrajai funkcijai kvalifikuotiems socialiniams veiksniams, organizuotiems kaip tam tikri viešosios teisės vienetai (viešosios teisės korporacijos), kurie tos pavestos jiems funkcijos ribose naudojasi viešąja galia jai tvarkyti ir ją rūpinti, tačiau yra centro valdžios prižiūrimi ir visumet jos įsikišimu savo teisinės pareigos vagoje sulaikomi tiek p a t i e s v e i k l u m o, tiek v e i k i m o t e i s ė t u m o atžvilgiu. Kiek nėra priešingi valstybės sąvokai įvairūs teritoriniai vietos savivaldybės vienetai, kiek nėra jai priešinga socialinių, pavyzdžiui profesinių, vienetų savivaldybė (pav. Advokatų Taryba, įvairūs ūkio rūmai) arba autonomizuotų viešųjų tarnybų savivaldybė (pav. Universitetu statutinė „autonomija"), tiek nėra priešinga ir ši atskirų tautinių vienetų valstybėje savivaldybė.

Tikslesnė „savivaldybės" ir „autonomijos" klasifikacija ir tikslesnis abiejų šių sąvokų (taip pat kitų, kaip „federacija" „konfederacija" „unija") esmės analizas bus mano patiektas II-oje šio rašinio dalyje. Tenai ir siunčiu tuos, kurie norėtų šiuos terminus tiksliau suprasti ir nustatyti, ar mūsų žiūrimai nacional-personalinei mažumų organizacijai labiau tinka savivaldybės ar autonomijos vardas.

51. Nacional-valstybinės problemos internacionalizacija XX amžiuje. Didysis Karas; jisai buvo reikalingas didžiojo idealo — legendos.

Bet XX amžiuje nacionalinė ar nacional-valstybinė problema yra vienu atžvilgiu įžengusi į naujus jos sprendimo kelius. Ji ėmė internacionalizuotis. Savaime tai reiškinys suprantamas. Kaip senesniais laikais tarptautinius santykius veikė pav. tikybiniai klausimai, dėl kurių kildavo karai ir kurie būdavo tvarkomi tarptautinėmis taikos sutartimis, taip dabar tarptautinius santykius turėjo kaip nors veikti nacionaliniai klausimai, kurie nuo XIX amžiaus įgijo tokios socialinės galios, kad pradėjo griauti, steigti arba reformuoti senas nusistojusias valstybes.

Ne čia vieta spręsti, dėl kieno „kaltės" 1914 m. prasidėjo Didysis Karas, kas jį iššaukė ar suprovokavo, ar atsakomybė už tą žiaurų pasaulinį gaisrą krinta mažajai Serbijai, susirūpinusiai likviduoti Habsburgų svajones apie Didžiąją Kroatiją, iš pasalų nužudžius Serajeve Austrijos sosto įpėdinį, šių svajonių mazgą, ar Vilhelmui II Hohenzollernui, Vokiečių Kaizeriui, ir visai Vokiečių tautai, išnaudojusiems Serajevo žmogžudystę ir suprovokavusiems karą, nepaisant kitų valstybių mėginimų likviduoti sunkią padėtį taikingais kompromiso būdais, ar pagaliau Anglijai, kuri dar savo mirusiojo karaliaus Edvardo VII pastangomis paruošė Vokietijos priešų koaliciją, apsupančią Vokiečius iš visų pusių galingu geležiniu ratu ir jungiančią Prancuzų „revanche'o" svajones su Rusų naujo grobio apetitais ir dar įvairius kitus priešingus įvairių tautų siekimus, ambicijas bei troškimus... Kas kaltas ir kuo kaltas, ar tai galų gale ne vis tiek? Ten, kur kaltė yra sprendžiama ginklų laimėjimais karo laukuose, ten einant devizu „vae victis!" oficiališkais kaltininkais bus tie, kurie bus karą pralaimėję. Iš tikrųjų, be abejo, kiekviena kariaujanti pusė, o kiekvienoje pusėje kiekvienas jos dalyvis turėjo šiame kare savo ypatingus tikslus ir sumetimus, savo egoistinę politiką.

Tačiau tokiam milžiniškam, kaip šio karo, fizinių ir psichinių jėgų įtempimui, kur galutinis laimėjimas turėjo ypač pareiti nuo moralinės ir nervų ištvermės, reikėjo rasti gyvas socialinis obalsis, kuris ir morališkai pateisintų baisias žmonių skerdynes ir suteiktų joms žmonių širdyse bei smegenyse aukštą aureolę skaistaus ir šventojo tikslo, kuriam verta au-

koti gyvybė, sveikata ir visokeriopos kančios. Kitaip sakant, Didysis Karas buvo reikalingas didžiosios idealo — tikslo legendos. Šiai legendai turinys turėjo būti paskolintas iš tokių troškimų ir svajonių, kurios buvo visiems suprantamos, moderninės, visų atjaučiamos, reiškiančios šios gadynės teisingumo pajautimą. Tai turėjo būti idealas visiems bendras, ne kurios nors vienos socialinės grupės, vienos valstybės — egoistinis tikslas. Reikalingas buvo idealas, kuri keltų nuotaiką saviesiems ir kartu demoralizuotų priešą.

52. Didžiojo Karo legenda: amžinoji taika ir tautų teisės.

Ir pačioje Didžiojo Karo pradžioje toks idealas tapo rastas ir iškeltas. Jis sudarė Didžiojo Karo Legendą. Medžiaga jai buvo paimta iš dviejų šaltinių: iš Pacifizmo ir iš Nacionalizmo. Karas karui galą padaryti, Amžinajai Taikai įgyvendinti suteikus Žmonijai tokią teisingą organizaciją, kuri jau nebebūsianti reikalinga naujų karų ateity, nes nebebūsią spaudėjų ir spaudžiamųjų, o tasai teisingumas būsiąs pagrįstas nacionalinių tautų teisėmis, vadinasi, kiekvienos tautos teisė valstybiškai apsispręsti ir būti laisva. Žinoma, tai buvo ypač mažųjų tautų, ypač silpnųjų gelbėjimo nuo smurto idealas, nes stipriosios ir pačios pajėgtų apsiginti. Vadinasi, tikslas visoms didžiosioms valstybėms, Karo dalyviams, buvo nustatytas altruistinis; bet jisai ir joms buvo brangus ir savasis, kaip šalinęs ateičiai karus ir žadąs amžinąją taiką.

Šios legendos kūrėjos buvo „Entante'os" valstybės, Vokiečių-Austrų-Vengrų-Turkų-Bulgarų priešininkės, ir tai buvo jųjų didelė moralinė jėga Didžiajame Kare. Pačioje šio karo pradžioje joms tą legendą sukurti padėjo Belgija, kurios neitraliteto negerbimas ir griežtas bei žiaurus puolimas žymiai pakenkė Vokiečių moraliniam autoritetui. Ginti silpnuosius, kaip štai užpultoji Belgija, laikyti žodį, gerbti pasižadėjimus ir sutartis, leisti mažoms tautoms valstybiškai apsispręsti ir išsivaduoti iš ponaujančių tautų jungo, įgyvendinti teisingumo ir teisės principą santykiuose tarp tautų ir aprūpinti naują teisingą tvarką tam tikra pastovia tarptautine organizacija, pašalinančia ateity karo pavojų — štai kurie tapo

viešai ir iškilmingai paskelbti Didžiojo Karo tikslai, sudarą jojo Legendą. Tai nesąs paprastas dviejų susiginčijusių valstybių grupių karas, bet sui generis šventasis civilizuotų tautų karas prieš Vokiečių imperializmą ir jų sąjungininkų plėšikiškus tikslus, visuotinis pasaulio sąžinės sukilimas prieš moderninius barbarus, žadančius paskandinti žmoniją tautų vergijoje.

53. Legenda ir tikrenybė.

Tiesa, šioje kilnių teisingumo ir civilizacijos riterių draugijoje atsidūrė ir tolimoji Japonija, besinaudojanti proga pašalinti iš Tolimųjų Rytų vieną savo konkurentų ir išplėsti savo imperialistinę galią Korėjoje, Kinijoje ir Mandžūrijoje, tikrai besijuokianti iš šių puikių Europos ir Amerikos idealistinių obalsių, jos pačios kiekviename žingsny griaunamų Rytuose, atsidūrė ir didžiulė carų Rusija — tikras gyvųjų tautų kapinynas ir biaurus tradicinis visokių smurtų ir reakcijos Europoje rėmėjas. Ir tiesa, kad greta šios puikių obalsių legendos, iškilmingai skleidžiamos per kalbas ir laikraščius, buvo slaptai tarp sąjungininkų surašomi traktatai, sutartys ir kliauzulės, kuriais tarp būsimųjų laimėtojų buvo dalinamas grobis ir tenkinami seni tradiciniai milžinų apetitai ir aistros sapnai, kaip Konstantinopolio (Bizantijos Cargrado — Caro pilies) Rusijai pažadėjimas, nieko bendro neturįs su tautų teisėmis ir su mažų tautų vadavimu.

54. Kurstanti legendos jėga.

Didžiojo Karo legendos kūrėjomis buvo „Entante'os“ valstybės. Šios legendos obalsiai, turėję iškelti viso pasaulio tautų, ypač mažųjų tautų, entuziazmą ir pakreipti jų simpatijas bei pergalės linkėjimus Entente'os pusėn, kartu turėjo ypatingai veikti prieš vieną priešininkų sąjungininką — prieš Austriją (ir Vengrus). Tai buvo obalsiai, kurstą Austro-Vengrų tautas sukilti prieš savo valstybę ir jungti savo likimą su Entante'os laimėjimu. Iš tikrųjų, kai dar į karą Entante'os pusėn įsikišo Italija ir Rumunija, jų daugumas šiuo keliu nuėjo. Tiesa, tautų teisių ir mažųjų tautų išvadavimo ir apsisprendi-

mo obalsis, jeigu jis turėjo užgauti Austriją ir kurstyti jos tautas, tai be abejo jis turėjo užgauti ir „Entente'os" bičiulį Rusiją ir dar labiau jos tautas kurstyti, nes nacionalinių tautų padėtis Austrijoje be jokio palyginimo buvo teisiškai ir politiškai geresnė, negu Rusijos tautų padėtis. Ir kai šiuo obalsiu ėmė operuoti pati Rusija savo Vyriausiojo Karo Vado atsišaukime į Austrijos tautas, tai komedija iš tikrųjų tapo kiek per daug komiška. Norėdamos gelbėti padėtį ir įnešti kiek rimtumo į Carų Rusijos įpainiojimą į šią Didžiojo Karo legendą, Entente'os valstybės įkalbino Rusiją iškelti tam tikrą Lenkų politikos programą. Tai buvo atlikta garsiuoju to paties Karo Vado atsišaukimu į Lenkų tautą, kuriame šiai tautai tapo pažadėta jos visų gyvenamųjų žemių sujungimas į vieną autonominės Lenkijos teritoriją Rusijos ar Rusų carų valdžios ribose. Jei Lenkų atžvilgiu tautų teisių ir apsisprendimo principas tapo iš karto šios programos formoje pareikštas, tai kitų Rusijos tautų atžvilgiu nebuvo padaryta nė mažiausio žingsnio joms šį principą pritaikinti.

55. Didžiojo karo legenda ir mažosios tautos.

Bet jeigu patiems karo dalyviams rūpėjo tiktai pats karo laimėjimas, o jo graži Legenda jiems buvo reikalinga tiktai tiek, kiek ji galėjo šiam laimėjimui patarnauti, kaip priemonė, ir todėl jie buvo linkę tyčia nematyti tų nenuoseklumų, kurie, ypač Rusijos atžvilgiu, pasireiškė tarp obalsių ir tikrenybės, tai pačioms mažoms tautoms daugiausiai kaip tik šie skleidžiamieji obalsiai rūpėjo. Jos visos subruzdo ir ima reikalauti kiekviena sau laisvės apsispręsti. Tai daro tiek Austrijos, tiek Rusijos tautos.

Garsusis USA Prezidento Woodrow'o Wilsono „14 punktų" paskelbimas, virtęs Didžiojo Karo Legendos manifestu, dar labiau supopuliarizavo tautų teisių obalsį.

Prezidento Wilson'o „14 punktų".

Prezidento Wilsono „14 punktų" buvo įdėti į jo oficialų pranešimą USA Kongresui (parlamentui), padarytąjį 1918. I. 8. Šitie „punktai" sudaro tezėmis išdėstytą pasaulinės taikos programą. Savaime suprantama, kad šitoksai aktas negali tiktai proklamuoti principų, neliesda-

mas konkrečių, Didžiojo Karo iškeltų problemų, kurios taikoje turi rasti savo sprendimą. Todėl ir Wilson'as savo „14-kos Punktų" programoje ne principinius obalsius skelbia, bet kalba apie konkrečias problemas, kaip Rusijos problema, Belgijos klausimas, Elzaso ir Lotaringijos Prancuzijai grąžinimas, Italijos sienų klausimas, Austrijos ir Vengrijos tautų likimas, Balkanų problema, Turkijos klausimo išsprendimas, Lenkijos nepriklausomybė, Tautų Sąjungos įkurimas ir keli kiti klausimai pradžioje, kaip ypač slaptos diplomatijos panaikinimas, jūrų laisvė ir kiti. Tačiau visus šiuos konkrečius klausimus jisai sprendžia vieningais principais, kurie visam aktui suteikia aiškų ideologinį vienumą. Ir šios ideologijos pagrinde kaip tik ir glūdi tautų teisių arba tautos apsisprendimo principas. Tai daro, kad ir toms tautoms, kurios šiame akte visiškai nėra paminėtos ir kurių likimo problema čia nėra iškelta; šis aktas sudaro jų teisių ir jų apsisprendimo laisvės manifestą, nes iškeltoje ideologijoje jų klausimas savaime išsisprendžia šiaip, o ne kitaip. Tai yra didelė agitacinė ir propagandinė reikšmė aktų, kurie sprendžia eilę konkrečių problemų vieningoje ideologinėje plotmėje. Jie skleidžia idėją toli už jų sprendžiamų klausimų ribų ir duoda visiems galimumą pasinaudoti ja, kaip obalsiu. Tai metodas galingesnis, negu paties obalsio abstraktinis paskelbimas.

(Wilson'o „14 punktų" tekstą žiūrėk, vokiečių kalba leidiny „Handbuch der Politik", Dritte Auflage, Sechster Band, zweiter Ergänzungs und Schlussband: „Urkunden zur Politik unserer Zeit", Berlin-Grunewald, dr. Walter Rotschild, 1926 m.; Nr. 63: „Die vierzehn Punkte, 268—270 pusl.).

56. Karo likvidavimas, pažadų vykdymo reikalavimas.

Rusijos subyrėjimas, be abejo, palengvino „Entente'os" valstybėms Didžiojo Karo likvidacijos uždavinį kaip tik ir šiuo tautų teisių klausimu. Triukšmas buvo kilęs perdidelis, viltys buvo perdaug išsiplėtusios, kad būtų galima apeiti pažadus ir laimėjus Karą nepadaryti jokių išvadų iš skleidžiamų Legendos obalsių. Tai buvo lyg, jei galima taip išsitarti, moralinis vekselis, išduotas didžiųjų valstybių visų mažų tautų vardu. Ir Didžiajam Karui pasibaigus, Paryžiuje prasidėjus likvidacijos darbams, iš visų tautų, iš visų užkampių, skuba į Paryžių delegacijos pretenzijoms reikšti ir pasižadėjimų vekseliams padengimo reikalauti.

57. Karo legenda ir taikos tikrenybė.

Žinomas yra Paryžiaus Taikos padarinys su eile Traktatų, Sutarčių, Pasižadėjimų ir su Tautų Sąjungos Paktu. Aišku,

kad konkretus veikalas nėra tiek tobulas, kiek tobula atrodė Legenda, ir nėra tiek nuoseklus, kiek nuosekli yra tautų teisių ir tautų apsisprendimo tėzė. Tai, ką mažos tautos laimėjo, tai yra tiktai nežymi dalis to, kas joms buvo anaisiais obalsiais žadėta, Tautų Sąjunga ir Nuolatinis Tarptautinis Teisingumo Tribunolas — tai tiktai rudimentinis ekskizas tos pastovios tarptautinio teisingumo organizacijos, kuri buvo skelbiama, kaip Didžiojo Karo tikslas, o teisinga ir amžinoji Taika, pašalinanti bet kurį karo pavojų, tai taip ir liko, dėja, neįgyvendinta svajonė. Bet vis dėlto, šiokia tokia pažanga tapo pasiekta, tarp kito ko ir mažųjų tautų problemos sutvarkyme.

Aprūpinta visa eilė „Entante'os" priešams priklausiusių mažumų. Jų vienos su atitinkama teritorija priskirtos gretimoms nacionalinėms valstybėms, kitoms — leista įsikurti naujos valstybės arba (Mažoje Azijoje) įsteigta mandatinės quasivalstybėlės. Buv. Rusijos tautinių mažumų atžvilgiu pritaikyta ipso jure tautų teisių obalsis tiktai dviem tautoms, Lenkams ir Suomiams; kitos, įkūrusios karo ir revoliucijos griuvėsiuose savo tautines valstybes (Lietuva, Latvija, Estija), gavo tarptautinio pripažinimo sankciją tiktai tada, kada pačios sugebėjo išsilaikyti. Visų neutralinių ir karą laimėjusių valstybių tautinės mažumos liko nepaliestos; niekas ir nekėlė klausimo, ar jos yra ar nėra; jos buvo už bet kurios likvidacijos ir bet kurių obalsių ribų.

Tačiau ir tose ribose, kuriose karo obalsiai buvo vykdomi, vadinasi, buv. Vokietijos, Austrijos, Vengrijos, Bulgarijos, Turkijos ir išsivadavusių iš Rusijos tautų valstybinėse teritorijose, ne viskas galėjo būti pasiekta karo iškelto obalsio metodu. Tautos teisė valstybiškai apsispręsti buvo prieinama ne visoms ten gyvenusioms tautoms; ji buvo prieinama tiktai toms, kurios tam tikroje teritorijoje sudaro daugumą. Bet kiekvienoje tokioje teritorijoje vėl atsirasdavo mažuma arba net kelios tautinės mažumos. Jos taip pat rėmėsi bendru obalsiu ir reikalavo savo teisių, o negalėdamos savo gyvenamoje teritorijoje valstybiškai apsispręsti, reikalavo bent kurio nors šio apsisprendimo ekvivalento, galinčio joms jei ne visiškai atstoti šį apsisprendimą, tai bent apsaugoti jas nuo įvykdyto vietos daugumo tautos valstybinio apsisprendimo pa-

darinių, verčiančių jas visiškai pasiduoti naujų viešpačių malonei, o gal ir virsti naujos ponaujančios tautos asimiliacijos medžiaga.

58. Tarptautinis mažumų apsaugos rėžimas. Jo istoriniai precedentai.

Toms visoms tautinėms vietos mažumoms, toms pačioms silpniausioms tautoms arba tautų likučiams, nebegalintiems pasinaudoti „savąja" valstybe ir likimo nusmerktiems gyventi svetimų tautų „nacionalizuotose" valstybėse, tapo pritaikytas „tarptautinės apsaugos" rėžimas. Tai buvo padaryta tose pačiose teritorinėse ribose, kuriose buvo įvykdyta valstybių nacionalizacija, vadinasi — karą pralaimėjusių valstybių ir naujų valstybių atžvilgiu.

Šis tam tikrų socialinių grupių globos ir apsaugos rėžimas, kuriuo čia pasinaudota, nebuvo naujas. Jis turi senų ir ryškių precedentų. Jis būdavo praktikuojamas tiek bona fide, tiek, ir gal dažniau, male fide, kada jis būdavo sunaudojamas, kaip proga stipresnei valstybei kištis į silpnesnės valstybės vidaus santykius, intriguoti jos viduje ir ruošti dirvą ginkluotai intervencijai. Seniau tos „apsaugos" subjektu (o gal tiksliau būtų pavadinti „objektu") būdavo ypač tikybinių mažumų grupės valstybėje, globojamos kitos valstybės, kurioje buvo priimtas oficialus tikėjimas kaip tik tasai, kuriam priklausė tos mažumų grupės svetur. Ypač Reformacijos ir jos tikybinių kovų metu žinomi yra tarptautinėse sutartyse tokių tikybinių mažumų teisių garantavimai vienos valstybės pasižadėjimu kitai. Ypatingai gi mums iš mūsų valstybinės praeities yra liūdnai žinoma tikybinių t. vad. „dissidentų" (kitaip tikinčių, ne-katalikų) ir ypač stačiatikių „apsauga" bei „globa", kurią buv. Lenkų-Lietuvių Respublikoje išsiderėdavo ir savindavosi Rusija, kuriai iš tikrųjų rūpėjo kištis į šios Respublikos vidaus santykius, nuolat turėti progą intriguoti ir ruošti dirvą aneksijai.

Vėliau, pradedant nuo 1774 m. Kučuk-Kainerdži taikos sutarties tarp Rusijos ir Turkijos ir per visą XIX amžių ši tarptautinė mažumų apsaugos institucija yra sistematingai taikoma krikščionių ir jų bažnyčių saugumui ir laisvei. Rusijai pavedama apsaugojamųjų socialinių veiksnių globa ir Turki-

jos pasižadėjimų priežiūra; vėliau prižiūrėtojais ir garantais virsta kelios svarbiausios Europos valstybės. Ir čia dar globojami yra ne nacionaliniai vienetai, bet „krikščionys", jų bažnyčios ir „rasiniai svetimi gaivalai Turkų valstybėje. XIX amžiuje ši apsauga išplečiama į naujai įsikuriančias Balkanų valstybes.

Ši sena išbandyta institucija, su kuria yra suaugę įvairūs negarbingi praeities atsiminimai ir intrigų praktikos, nekenčiama tų valstybių, kurioms ji būna taikoma, tapo dabar sunaudota tautinių mažumų apsaugai karą pralaimėjusiose ir naujosiose valstybėse.

59. Tarptautinės mažumų apsaugos turinys ir teisių subjektai.

Čia, kai dėl šios naujausios apsaugos subjektų ir tūrio, aš pakartosiu savo paties žodžius iš savo monografijos „Reprezentacija ir Mandatas" (XIV skyrius, 7 skirtis, 279—280 pusl.):

„Apsaugojamųjų reikalų ar „interesų" subjektais laikomos įvairių rūšių mažumos atskirose valstybėse; minimos ypač rasinės, tikybinės, kalbinės, kartais etniškosios mažumos. Tiksli „nacionalinės mažumos" sąvoka nėra suformuluota, nors iš tikrųjų kaip tik dėlei šios rūšies grupių visa tai yra daroma. Iš tikrųjų ne kas kita, tik nacionalinių mažumų konstitucinės padėties problema yra nacionalinės valstybės laimėjimų iškelta ir šios apsaugos reikalinga, ir ne kas kita, o ji sudarė šį reikalą, kaip „tautų teisių ir laisvės" obalsio išvadą.

„Nacionalinių (tautinių) mažumų" formulės vengimas ir jos pakeitimas „rasinių" ir kitų mažumų formule nėra atsitiktinis. Iš dalies tas įvyko dėl to, kad Vakaruose, — senose demokratijos šalyse, apskritai nacionalizmo sąvokos nėra taip ryškiai pakeitusios demokratinių sąvokų, kaip Europos Rytuose, ir kad todėl žodis „tautinis" arba „nacionalinis" ten turi kaip tik teritorinės tautos (valstybės piliečių visumos) pobūdžio, ir „tautinė" arba „nacionalinė" mažuma reikštų visai ką kitą, negu ji reiškia nacionalizmo ir „nacionaldemokratijos" koncepcijoje. Be to, Vakarams, kurie šią mažumų apsaugos instituciją primetė naujoms nacionalinėms valstybėms dažniau-

siai prieš pastarųjų norą (nes šiuo, be abejo, šiek tiek siaurinama jų išorinis suverenumas), nėra gerai ir tiksliai žinoma įvairių nacionalinių mažumų konstrukcija įvairiose Europos Rytų Valstybėse. Vakarams tebėra žinoma, kad susidėjusioje nacionalinėje Rytų mozaikoje (ypač Balkanuose, taip pat kai kuriose buv. Austrijos Imperijos šalyse) ypač įvairiausių nacionalinių konstrukcijų: yra kartais įvairių pusiau-nacionalinių, o pusiau-bažnytinių ar tikybinių grupių (tai yra žymu ypač, pavyzdžiui, pas Žydus, kurie tačiau sudaro vieną ryškiausių ir stipriausių mažumų konstrukcijų), yra kitų, kurios tesiskiria nuo nacionalinės daugumos kalba, neturėdamos kitų individualinių konstruktyvinių elementų, yra vėl tokių, kurios sudaro etniškas grupes be aiškios nacionalinės sąmonės, bet kurių vadai stengiasi išplėsti jas į nacionalinius vienetus ir kurios gal taip pat pareikalausiančios sau „laisvo apsisprendimo". Tad tiksli nacionalinės grupės sąvoka pakeista įvairių galimų grupių rūšių sąvokomis, o šis pakeitimas gal pasirodė labiau priimtinas ir pačioms nacionalinėms valstybėms, kurios gal kartais norėtų nuskandinti tikslias politines nacionalines mažumų grupes neaiškioje plačioje įvairių etniškų, kalbinių ir tikybinių grupių formulėje.

„Pats apsaugojamųjų mažumų teisių turinys ir jų funkcionalinė konstrukcija, vadinasi, jų reikalų teisinis suformulavimas, kuris pavedamas tarptautinei apsaugai, nėra visose sutartyse vienodas, o kartais ir toje pačioje sutartyje jis nėra vienodas ir lygus visoms mažumoms. Kai kurioms jų laiduojama platesnė savivaldybė tam tikrose kompetencijos ribose (bet ypač komunalinės, o ne bendrosios nacional-personalinės, pavyzdžiui: saksams ir Šekleriams Rumunijai priskirtoje Transilvanijoje, arba nacionalinės bažnytinės, pavyzdžiui Turkams-Muzulmonams SHS karalystėje), kartais pasitenkinama bendrųjų teisių lygybės arba tam tikrų kalbos ir bažnytinio tvarkymosi teisių garantijomis, kartais pavedamas ir apsaugojimas ypatingųjų mažumų reikalų tenkinimas arba jų savivaldybinio tvarkymosi biudžeto padauginus iš viešųjų lėšų. Kad būtų apsaugojama mažumų personalinės autonomijos institucija, kuri sudaro svarbiausį jųjų reikalavimą, bet kuri dar galutinai nenusistojo nacionalinių valstybių konstitucinėje praktikoje, išskyrus kelius mūsų išžiūrėtus ir ne visai iki šiol įgyvendintus

bandymus, — to mes šioje tarptautinės apsaugos institucijoje — nerandame".

Su karą pralaimėjusiomis ir naujomis valstybėmis tapo Entente'os valstybių kartu su taikos sutartimi arba skyrium sudarytos sutartys arba iš jų išreikalautos tam tikros deklaracijos, kuriomis jos pasižadėjo suteikti savo mažumoms (tikybinėms, kalbinėms arba kitoms) tam tikras teises, gerbti jas ir leisti mažumoms jomis naudotis. Pirma šitokia tarptautinės mažumų apsaugos sutartis buvo surašyta 1919. VI. 28. tarp iš vienos pusės pasižadančios Lenkijos, o iš kitos — priimančių iš jos pasižadėjimą ir tuo pačiu virstančių jos mažumų teisių garantėmis penkių didžių „Entente'os" valstybių, sprendžiančių naują pasaulio Taiką: Anglijos, Prancuzijos, Italijos, Japonijos ir USA.

60. Tarptautinės mažumų apsaugos „tandeta".

Kaip matome, šis darbas tapo atliktas paskubomis, be sistemos, be plano; gaunama įspūdžio, kad šiuo formalumu — pasižadėjimo paėmimu norėta tiktai nusikratyti įkyrėjusiąja tautinių mažumų problema ir kaip nors likviduoti Didžiojo Karo Legendos obalsį, kuris jau tikrenybėje tapo nereikalingas. Iš viso paliesta tiktai karą pralaimėjusios ir naujos Europos centro ir rytų valstybės; neišaiškinta, kurios kurioje valstybėje yra tautinės mažumos, koks yra jų skaičius socialinis sąstatas ir kultūrinis svoris, kokie yra jų reikalai ir jų teisinė padėtis; neišstudijuota, kurių teisinių institucijų jos būtų reikalingos savo gyvybei išsaugoti ir savo laisvam plėtojimuisi užtikrinti. Pasitenkinta bet kuo, daugiausia frazėmis ir bendrais šabloniniais išsireiškimais.

Kitas dalykas, ar tarptautinės apsaugos rėžimas yra sveikas valstybėms, kurioms jisai yra taikomas. Bet jeigu jau ryžtasi eiti šiuo keliu, tai bent būtų reikėję kur nors prieiti. Nėra jokios proporcijos tarp iš vienos pusės to triukšmo, kuris Didžiojo Karo metu buvo keliamas dėl mažųjų tautų teisių, ir to rimtumo, kuris lydėjo šią problemą ir kuris iš tikrųjų tapo iš karto pritaikintas nacional-teritoriniam valstybių pertvarkymui, ir iš kitos — tos „tandetos" kuri tapo pagaminta tarptautinės tautinių mažumų apsaugos vardu.

61. Tarptautinės mažumų apsaugos vykdymo mechanizmas. Tautų Sąjungos Taryba ir Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Tribunolas Haagoje.

Tačiau įdomus yra ne tiktai apsaugos turinys, bet ir apsaugos vykdymo mechanizmas. Iš karto tenka pareikšti, kad šis mechanizmas yra labiau apgalvotas, negu pats apsaugos turinys.

Nors pasižadėjimai buvo duoti pačioms Entente'os valstybėms ir tuo pačiu teisiškai mažumų teisių garantėmis yra jos, tačiau šios apsaugos vykdymas ir jos funkcionalinė procedūra tapo perkelta į Tautų Sąjungą.

Pačios tautinės mažumos, kurių naudai ši apsauga tapo nustatyta, nėra jos subjektais. Jos yra tiktai apsaugojamųjų teisių, bet ne pačios apsaugos subjektai. Apsaugos aktas pareina ne nuo jų ir jos net skundo teisės Tautų Sąjungai neturi. Apsaugos ginčą, vadinasi, ginčą dėl pasižadėjimo vykdymo ar nevykdymo gali pasižadėjusiai valstybei iškelti tiktai kita valstybė, bet ne suinteresuota jos mažuma. Pastaroji, einant bendrais teritorinio valstybės suverenumo principu, yra šio suverenumo padengiama ir neturi jokios tarptautinės asmenybės, galinčios turėti kuriuos nors teisinius santykius, vadinasi, ir teisinį tarptautinį ginčą su valstybe, kurioje ji yra.

Apsaugos vykdymas yra sukoncentruotas Tautų Sąjungos Taryboje, kuri sudaro nuolatinį valdomąjį Sąjungos organą, susidedantį pusiau iš narių e x o f f i c i o — tam tikrų didžiųjų valstybių, ir pusiau iš valstybių, renkamų į šią Tarybą Tautų Sąjungos plenumo. Apsaugos ginčą, skundą, kaltinimą gali pasižadėjusiai valstybei iškelti kiekvienas Sąjungos Tarybos narys, kaip tas tarptautinės bendruomenės narys — organas, kuriam ši priežiūra tapo pavesta ir kuris ją tarptautinės bendruomenės vardu, jos autoritetu, jos reprezentaciniu titulu vykdyti gali. Jisai tai gali padaryti savo turimomis ar surinktomis žiniomis, bet gali tai padaryti ir pasiremdamas tais daviniais ar informacijomis, kurie yra betarpiškai Tautų Sąjungos gaunami. Kaip ir iš kur jis tas žinias gauna, kaip ir iš ko jos ateina į Tautų Sąjungą, tai vistiek. Žinių medžiagą, pranešimus, memorandumus, sumanymus, laiškus, Tautų Sąjungos Tarybai ir jos nariams gali siųsti bet kas. Tai nėra uždrausta; tad, žinoma, šiuo gali pasinaudoti ir pati suinteresuo-

toji tautinė mažuma, kuri pati per savo teisinius organus, jei ji yra organizuota ir juos turi, arba šiaip per kuriuos nors savo narius, savo vadus, savo atstovus Seime ir t. t. — gali nusiskųsti savo vargais ir savo apsaugojamųjų teisių laužymu, išdėstyti savo skriaudas, prašyti užtarimo, suteikti faktų medžiagos savo tvirtinimams įrodyti. Bet tai vis dėlto *nėra skundas*, nes tokie rašiniai patys savaime apsaugos bylos neiškelia ir net nėra Tautų Sąjungos Taryboje svarstytini. Vadinasi, mažumos *skundo teisės* (*apsaugos iniciatyvos teisės*) neturi.

Tačiau visa medžiaga, kuri liečia šių valstybių pasižadėjimų vykdymą ir kuri yra Tautų Sąjungos Tarybos gaunama, o tuo pačiu ir visi šiuo reikalu rašiniai, adresuojami jos vardu, yra jos Generalinio Sekretariato multiplikuojama ir visiems Tarybos nariams informavimo tikslais suteikiama. Kiekvienas gi Tarybos narys, pasiremdamas šia ar kita savo turima medžiaga, gali, kaip esame sakę, pasižadėjusiai valstybei *iškelti apsaugos bylą*. Tiktai šis bylos iškėlimas, kuris pasižadėjusią valstybę tiesiog kaltina pasižadėjimo laužymu arba nurodo Tarybai į šio sulaužymo pavojų, daro klausimą *svarstytinu*. Taryba turi užklausti pasižadėjusią valstybę ir apsvarstyti klausimą su patiektais paaiškinimais ir gali šiuo pasitenkinti, rasdama, jog pasižadėjimas nesąs sulaužytas ir jokio rimto pavojaus nesą, arba, kad pasižadėjusi valstybė pati pripažinusi kurio nors savo organo nusižengimą ir pažadėjusi tai pašalinti arba kaltininką nubausti, o todėl nesą pagrindo daryti kurias nors išvadas iš konstatuoto pasižadėjimo sulaužymo fakto, arba gali pasmerkti pasižadėjusios valstybės elgimąsi ir rezoliucijoje nurodyti, kas turi būti pašalinta, kas ir kaip atitaisyta. Jei tačiau Tautų Sąjungos Taryboje kiltų *nuomonių skirtumas*, tarp iš vienos pusės pasižadėjusios valstybės ir iš kitos — Tarybos arba kurio nors jos nario ir jei šis nuomonių skirtumas nebūtų galima debatais pašalinti ir bendroje Tarybos rezoliucijoje nuomonės suderinti, tai šis nuomonių skirtumas laikomas *tarptautiniu teisės ginču*, kuris pavedama *spręsti Nuolatiniam Tarptautiniam Teisingumo Tribunolui Haagoje*, kurio sprendimas yra *galutinis* ir teisiškai *imperatyvinis*.

62. Tarptautinė mažumų apsauga ir jos vykdymo mechanizmas valstybės suverenumo neužgauna.

Šis tarptautinės tautinių mažumų apsaugos vykdymo mechanizmas nekoliduoja ir neužgauna vidujinio pasižadėjusių valstybių suverenumo. Be abejo, pats tarptautinės apsaugos uždėjimo faktas, ypač kai ši apsauga liečia valstybės vidaus santykius (tam tikros socialinės jos piliečių grupės teisinį rėžimą), kiek suvaržo išorinį pasižadėjusios valstybės suverenitetą, suteikdamas kitai ar kitoms valstybėms teisę kištis į tuos santykius, kontroliuoti ir kvalifikuoti pasižadėjusios valstybės veikimą jos teritorinio imperium'o ribose, ir kaip tik todėl ši institucija yra pasižadėjusių valstybių nekenčiama, nuo kurios jos tuojau atsikratytų, jei būtų galėjusios tai padaryti. Bet toks išorinio suvereniteto suvaržymas galų gale reiškiasi kiekviename tarptautiniame pasižadėjime. Pats tarptautinėje (tarpvalstybinėje) bendruomenėje dalyvavimas numato tam tikrų teisinių pareigų priėmimą, nes toks santykiavimas, kuriame santykio dalyvis neturėtų jokių pareigų, būtų šio dalyvio ponavimu, bet ne socialiniu bendravimu, o kiekviena teisinė pareiga suvaržo arba tiksliau sakant — susiaurina suverenitetą, nes šį tą iš jo išima. Bet išorinio savo suvereniteto susiaurinimas *pasižadėjimu*, padarytu derybomis ir kompromisu (sutartimi) su kitu lygiu tarptautinės bendruomenės nariu pačiam suvereniteto principui neprieštarauja. Tarptautinėje bendruomenėje valstybė veikia *inter pares*, lygiųjų tarpe, santykiaudama su kitais šios bendruomenės asmenimis (valstybėmis) kaip tik anarchinių derybų, sutarties ir pasižadėjimų metodu. Tarptautinėje srity tai yra normalu ir leistina. Kitas dalykas, jei sutarties ir pasižadėjimo subjektu būtų buvusi pati šios valstybės piliečių grupė, tautinė mažuma.

Mažumų apsaugos pasižadėjimas gali būti pasižadėjusiai valstybei labai nemalonus; ji gerai žino, kad jis buvo duotas ne gera valia, kad iš tikrųjų jis iš jos buvo išreikalautas ir sudaro ne jos galios, bet jos silpnybės ženklą. Vis dėlto šios apsaugos mechanizmas negriauna jokių valstybingumo ar tarptautinės teisės principų ir iš viso yra net labai švelniai organizuotas, nes apsaugos subjektė pati negali nieko nustatyti nė įsakyti ir gali *tiktai* iškelti teisės ginčą, kurį sprendžia tarptautinis *teismas*, bešališkas ir nepolitinis organas, suside-

dąs iš rimčiausių teisininkų jėgų. Ši aukštoji teisininkų kolegija pačiu savo sąstatu užtenkamai laiduoja teisėtumo gerbimą: ji nepanorės savo profesinės garbės ir prestižo aukoti bet kuriam politiniam sumetimui.

63. Šios apsaugos vykdymo mechanizmas nepatenkina ir pačių mažumų.

Jei tačiau ši tarptautinės mažumų apsaugos institucija yra nekenčiama pasižadėjusių valstybių, nes ji, nežiūrint jos švelnaus vykdymo mechanizmo, vis dėl to žemina jas ir susiaurina jų suverenitetą, tai ar ji bent rimtai patenkina pačias apsaugojamas mažumas? Vargu. Galimas daiktas, kad jei būtų pasiūlyta tuojau visiškai panaikinti ši apsauga, neįstengus jos vieton nieko kito, tai tautinės mažumos, užklaustos, pasisakytų prieš šį apsaugos panaikinimą; nes vis dėlto tai yra veiksnys, su kuriuo nacionalinės pasižadėjusių valstybių daugumos kiek skaitosi ir kuris jas varžo. Bet ši apsauga — tai aparatas sunkus ir nelankstus. Ypatingai gi jis labai nevienodai apsaugoja įvairias mažumas. Privilegijuotoje padėty jis stato tas mažumas, kurių tautiečiai valdo didelę ir dalyvaujančią Tautų Sąjungos Taryboje valstybę. Jei pavyzdžiui Tautų Sąjungos Taryboje dalyvauja Vokietija ir Lenkija, tai Vokiečių tautinės mažumos įvairiose kitose valstybėse arba Lenkų tautinės mažumos galės tikėtis, kad Vokietija arba Lenkija, reikalui esant, jas užtars ir jų prašomos iškels apsaugos bylą prieš skriaudžiančią jas valstybę. Bet jei tai bus mažuma, kurios tautiečiai jokios valstybės nevaldo arba valdo mažą arba nedalyvaujančią Tautų Sąjungos Taryboje valstybę, tai jos gal visiškai neturi vilties, kad kas nors jas Taryboje užtartų ir iškeltų apsaugos bylą dėl jų padėties pasižadėjusioje valstybėje. Kam pavyzdžiui Tautų Sąjungos Tarybos narių bus galvoje kelti prieš Lenkiją apsaugos bylą dėl Ukrainiečių arba Gudų skriaudų, kas iš viso užtars Žydus? Kas pasigailės Vengrų Rumunijoje, Jugoslavijoje ir Čekoslovakijoje arba Bulgarų Rumunijos Dobrudžoje ir Serbijos ar Graikijos Macedonijoje? Vengrai ir Bulgarai karą pralaimėjusios, nugalėtos ir apkarpytos tautos; jų draugystės visi vengia; juos skriaudžia kaimynai, aneksavę jų buvusių žemių plotus. Niekas jų ir neužtars Tautų Sąjungos Taryboje. Tai ir yra pirmas ryš-

kus šios apsaugos netinkamumo vaisius: apsaugos vykdymas pareina nuo egoistinių politinių sumetimų tų valstybių, kurios dalyvauja Tautų Sąjungos Taryboje. Tad apie tai sprendžia ne pačių apsaugojamųjų reikalai, bet kitos valstybės politinės kombinacijos. Tai padidina galią valstybių, dalyvaujančių Tautų Sąjungos Taryboje, suteikia joms dar vieną brangų politinį atutą (kozyrių), bet tautinėms mažumoms, kurios kaip tik turėtų būt apsaugojamos, naudos iš to nėra. Joms nuo to nė šilčiau nė šalčiau.

Jos, mažumos, neturi apsaugos iniciatyvos, neturi skundo teisės. Neturi, bet vis dėl to gali rašinėti ir siųsti memorandumus, denunciacijas, pranešimus, faktinius nusiskundimus, žodžiu — gali kelti triukšmą. Tai tiesa; ir tasai triukšmas jau pats savaime gali būti valstybei, prieš kurią jis yra keliamas, nemalonus. Bet argi visumet šis triukšmas ir šis nemalonumas bus triukšmadarei mažumai pageidaujamas? Jei tarptautinėje srity niekas šio triukšmo nepalaikys — tai kas iš jo? o tuo tarpu savo gyvenamoje valstybėje mažuma sukels valdančiosios daugumos pasipiktinimą, o kartais ir keršto jausmų. Nacionalinė valstybė ir jos tautinė „šeimininkė", viešpataujanti valstybėje tauta, linksta su neapykanta žiūrėti į tą savo piliečių dalį, kuri drįsta kelti užsieny prieš valstybę triukšmą ir kaltinti ją visuo kuo bei kreiptis į jos priešus ir ieškoti svetimų jėgų užtarimo. Į tai daugumos bus žiūrima, kaip į valstybinį ar pilietinį nelojalumą, į nedraugingą priešvalstybinį aktą. Gal nebus iš to padaryta oficialinių atvirų išvadų, bet paslapčiomis, prie progos, vietoje, bus rasta daug galimumų atkeršyti. Ir štai mažuma, nieko triukšmu nelaimėjusi, dar turės naujomis savo skriaudomis apmokėti triukšmavimo sąskaitą. Šiomis aplinkybėmis ji dažnai turės ilgai pagalvoti, kol drįs eiti šiuo triukšmo keliu.

Ir štai šios tarptautinės mažumų teisių apsaugos institucijos įvertinimas. Ji yra savo organizacija ir savo turiniu „tandetiška" ir netiksli. Ji erzina valstybę, kuriai yra taikoma. Ji patarnauja ne tiek tautinėms mažumoms, kiek Tautų Sąjungos Tarybos nariams jųjų politinės spekuliacijos tikslams. Išskyrus kai kurias neskaitlingas mažumas, ji tautinių mažumų teisėms rimto laido neduoda.

Ypatinga mažumų apsaugai vykdyti procedūra Silezijoje.

Žiūrėk šios mažumų teisių apsaugos vykdymo procedūros kritiškąją analizą žymaus Prancuzų mokslininko-konstitucionalisto Joseph Barthélémy straipsny „La procédure de l'appel des minorités à la Societé des Nations“ Paryžius, Librairie Hachette, Paris, žurnale „Revue trimestrielle“, „L'Esprit International“ Nr. 11 — 1929. VII. 1, 416—432 pusl.

Vienaine atsitikime, būtent Silezijos atžvilgiu, ši procedūra yra kitoniška ir jau panaši į tą anarchinį ir griaunantį pačią valstybės esmės sąvoką santykiavimo metodą, apie kurį aš tuojau žemiau kalbėsiu. Būtent Silezijos atžvilgiu mažumų (tiek lenkiškosios mažumos Vokiečių Silezijoje, tiek vokiškosios mažumos Lenkų Silezijoje) apsaugos vykdymas tapo sutvarkytas pačių suinteresuotų valstybių, Vokietijos ir Lenkijos sutartimi, t. vad. Ženevos 1922. V. 15. Konvencija. Einant šios konvencijos 147 str., Tautų Sąjungos Taryba išžiūri ir pasisako dėl kiekvienos individualinės ar kolektyvinės peticijos (prašymo, skundo), adresuojamos jai asmenų, priklausančių mažumai. Vadinasi, čia jau apsaugos subjektais virsta patys atitinkamos mažumos žmonės, individuališkai ir grupėmis: jie turi skundo teisės, jų skundas sudaro formalų pagrindą Tautų Sąjungai veikti ir svarstyti keliamąjį klausimą, nors niekas Tautų Sąjungos Tarybos narių nebūtų radęs reikalo kelti apsaugos bylą. Ši tiesioginė mažumų narių Silezijoje apeliacija į Tautų Sąjungos Tarybą yra surišta su dviem žemesnėmis instancijomis; jos yra: „Mažumų Įstaiga“; viena Lenkų Silezijoje ir viena Vokiečių Silezijoje, į kurią turi kreiptis tas ar tie mažumos nariai, kurie randa reikalo skųstis mažumos teisių įžeidimu; prieš „Mažumų Įstaigos“ nutarimą galima apeliuoti į „Maišytąją Komisiją“, kurios buveinė yra Katovicuose Lenkų Silezijos dalies sostinė); „Maišytoji Komisija“ susideda iš dviejų narių Vokiečių ir dviejų narių Lenkų, o jos pirmininku yra neutralinės valstybės atstovas. Jeigu ir tada valstybė nepatenkina besiskundžiančiojo reikalavimo, tai jisai gali skųstis Tautų Sąjungos Tarybai, kuri, apsvarsčiusi skundą ir ištyrusi klausimą, pareiškia savo nuomonę, vadinamą „rekomendacija“ (patarimas, pasiūlymas).

Čia neprieinama iki formalaus teismo; iš kitos pusės čia skundžiasi suinteresuotieji, o ne pati organizuota mažuma, kaip viešosios teisės vienetas. Bet jau čia yra ginčo kėlimas prieš savo valstybę, bylinėjimasis su ja tose socialinio bendravimo viršūnėse, kuriose jos galia jau baigiasi ir kuriose ji virsta paritetiniu bylininku, vadinasi, jaučiamas aiškus anarchinio pobūdžio santykis tarp valstybės ir jos piliečių — mažumos narių.

Žodžiu, mes čia jau patenkame į atmosferą, kurioje valstybingumo principas nyksta ir kurioje pradeda veikti nacionalizmo padariniai, keičią moderninės valstybės esmę. Mes tuoj šiuo pasisakysime.

64. Tarptautinis mažumų judėjimas.

Šiaip dalykams stovint, tautinių mažumų tarpe iškilo ir tapo populiari viena nauja idėja, kuri iš vienos pusės sudaro mažumų apsaugos vykdymo mechanizmo reformą ir iš kitos pusės vilioja logingu išplėtimu į mažumas pačios pagrindinės tautų teisės, teisės valstybiškai apsispręsti. Po Didžiojo Karo įvairių valstybių tautinės mažumos tapo labai veiklios ir sudarė tam tikrąją tarptautinę savo organizaciją bendromis pajėgomis savo „teisę" bei reikalus ginti ir studijuoti savo padėtį įvairiose valstybėse bei priemones tai padėčiai pagerinti. Daromi tarptautiniai tautinių mažumų suvažiavimai — kongresai, laikomi informaciniai biurai ir t. t. Žodžiu, tarptautinės mažumos įkūrė savo tarptautinę gyvą tribuną, iš kurios jos veikia viešąją žmonijos nuomonę ir reiškia mažumų nusistatymą ir pageidavimus.

a. Prieškarinis „mažųjų" arba „pavergtų tautų" tarptautinis judėjimas. Jo iniciatorius Juozas Gabrys.

Iš tikrųjų šis tarptautinis mažų tautų judėjimas buvo prasidėjęs dar prieš Didįjį Karą, bet jame yra ryškūs du skirtingi organizaciniai principai, kurie taip diferencijuoja prieškarinį šios rūšies veikimą nuo pokarinio, kad beveik galima jie laikyti dviem atskirais judėjimais.

Kiekvienas šių dviejų judėjimų ar judėjimo laikotarpių turi savo iniciatorių ir leaderį, su kurio vardu jis yra tampriai susipynęs. Pirmo judėjimo iniciatoriumi ir jo „spiritus movens" buvo lietuvis Juozas Gabrys, jaunas politinis emigrantas, dalyvavęs 1905 m. revoliuciniame judėjime Rusų Lietuvoje, pabėgęs ir gyvenęs prieš Karą Paryžiuje. Gabrio sumanytas judėjimas turėjo galvoj ne tiek tautines mažumas, esamas įvairiose valstybėse, kiek „mažas" arba pavergtas tautas („tautybes" — „nationalité"), išlaikiusias savo atskirą tautinę sąmonę, bet neturinčias savo atskiros nacionalinės valstybės. Skirtumas šių dviejų sąvokų, moderninės — „tautinių mažumų", ir prieškarinės „mažų" arba „pavergtų tautų", reiškiasi tuo, kad tauta, turinti savo „nacionalinę" valstybę, į „pavergtų tautų" sąvoką neįeidavo nors ji kitoje valstybėje būtų sudariusi tautinę mažumą (pav. Vokiečiai, sudarą kur nors Vengrijoje tautinę mažumą). Tuo pačiu anoje „pavergtų tautų" koncepcijoje ir tų tautų ar „tautybių" vienetai buvo kitokie. Būtent, vienetu buvo visa pavergtoji tauta („tautybė"), nors ji galėjo būti tarp dviejų ir kelių valstybių suskirstyta, o ne tiek tos pačios tautos („tautybės") dalių (vienetų), kiek mažumų ji sudarydavo arba keliose valstybėse ji, kaip mažuma, dalyvavo.

b. „Tautybių sąjunga“. Jos sąstatas, pirmoji Tautybių konferencija 1912 m.

1912 m. Juozas Gabrys su Prancuzų žurnalistu Jean Pélissier įsteigė Paryžiuje sąjungą, pavadintą „Union des Nationalités“ ir pradėjo leisti leidinį „Annales des Nationalités“. Sąjungos tikslas buvo rinkimas moksliškų dokumentų, liečiančių tautinį klausimą, pasaulinės spaudos informavimas apie pavergtas tautas ir jų gyvenimą, konferencijų ir kongresų ruošimas, laikraščio leidimas, intelektualinis bendradarbiavimas, įsteigimas Paryžiuje Tautybių Rūmų ir muzėjaus. Sąjungos pirmininku buvo Paul Painlevé, žinomas Prancuzų veikėjas ir būsimas ministeris, vicepirmininkais Prancuzų istorikas prof. Charles Seignobos ir Tarptautinio Taikos Biuro Berne vicepirmininkas E. Arnaud; į Tarptautinį Sąjungos Globos komitetą sutiko įeiti danas Georg Brandes, serbų politinis veikėjas Pašič, latvių poetas Rainis, pacifistas Fried, rašytoja Ellen Key, Lyono meras Herriot, vadinasi, visa eilė žymių pasaulio asmenų. Prieš įsteigus Sąjungą, tais pačiais 1912 m. įvyko Paryžiuje pirmoji tarptautinė Tautybių konferencija.

c. Antroji ir trečioji pavergtų tautybių konferencija Didžiojo Karo metu. Judėjimo apmirimas.

1915 m. birželio mėn. Didžiojo karo metu, įvyko Paryžiuje antroji „Tautybių konferencija“, kuriai pirmininkavo Painlevé. Iš Europos tautų šioje konferencijoje dalyvavo Serbai, Bulgarai, Rumunai, Čekai, Žydai, Latviai, Lietuviai ir Katalonai. Vaizdas buvo margas, buvo atskiri gyvesni epizodai, tačiau nieko pozityvaus ir bendro konferencija nedavė. Serbai susiginčijo su Rumunais dėl būsimųjų Vengrų palaikų (Banato) padalinimo, amžinieji priešai: Serbai ir Bulgarai susiginčijo dėl Makedonijos, kurią pagrobė Serbai; buvo priimtas atsišaukimas į Lenkus dėl jų santykių su Lietuviais, Gudais ir Ukrainiečiais; Lietuviai ir Latviai pasisakė už savo autonomiją Rusijos ribose. Tai buvo šiaip įvairių jausmų manifestacija, ne daugiau. Jokios bendros veikimo programos ar idėjos nekilo. Nors suvažiavo tiktai Entente's šalininkų grupės, nes Paryžiuje kitaip ir nebuvo galima kalbėti, bet vis dėlto visų buvo jaučiamas nepatogumas rinktis ir kalbėti šitokiais klausimais vienos kariaujančių šalių teritorijoje.

1915 m. buvo nutarta perkelti ir perkelta veikimo centras iš Paryžiaus į neitralinę Šveicariją, kur Lozanoje 1916 m. birželio mėn. buvo sušaukta trečioji „pavergtų tautybių“ konferencija. Pirmininkavo Belgas Otlet, dalyvavo 23 „pavergtos“ tautybės, jų tarpe, be pirmiau dalyvavusių: Lenkai, Baskai, Gudai, Airiai, Liuksemburgiečiai, Estai, Totoriai, Kirgizai, Gruzinai ir kiti. Šioje konferencijoje buvo mėginama suformuluoti „Tautų teisės“, dedant jų pagrindan ir perkeliant iš individų į tautas (tautybes) garsiosios „žmogaus ir piliečio teisės“ iš Prancuzų Revoliucijos 1789 m. Deklara-

cijos. Iš viso pavergtų tautybių idėja, kuri šioje konferencijoje pačiame Didžiojo Karo vidurkelyje buvo keliama, — tai ne esamų valstybėse tautinių mažumų apsauga ir jųjų teisė išsilaikyti, kuriai tenka ieškoti ir nustatyti garantijų, bet tautinių vienetų (tautų, tautybių) teisė apsispręsti ir būtent valstybiškai apsispręsti, einant Didžiojo Karo iškeltais obalsiais, tęsiančiais senąją „nacionalinio principo" mintį, to paties „nacionalinio principo", kuris jau buvo nuo Napoleono Didžiojo karų laikų iškeltas ir kuriuo dar XIX amžiuje buvo įgyvendinta Italijos ir Vokietijos valstybinė vienybė. Tai buvo nuolatinė Gabrio įkurto judėjimo idėja, kurios funkcionalinis tikslas buvo: p a d ė t i p a v e r g t o m s t a u t o m s i š s i v a d u o t i. Didysis Karas šiuo atžvilgiu atidengdavo nepaprastas perspektyvas, tad visa energija šia kryptimi ir ėjo. Tačiau dėl tų perspektyvų turėjo kilti ginčai ir konfliktai; kas vieniems atidarydavo kelią į laisvę, tas kitiems buvo smūgiu ir atvirkščiai; be to jau kildavo ir apetitų konfliktai.

Iš viso, to laiko judėjimo mintis buvo ne ta, kaip turi būti sutvarkyta ir apsaugota nevalstybinių tautų teisinė padėtis esamajame valstybiniame status quo, bet kaip turi būti pertvarkytas senas ir organizuotas naujas valstybinis status quo, kuris šioms tautoms suteiktų ir užtikrintų maximum jų valstybingumo (nepriklausomybė, autonomija, federacija, provincijų perkėlimas iš vienos valstybės į kitą). Pats politinis Didžiojo Karo momentas ragino šitaip klausimas statyti. Todėl „pavergtųjų tautų" judėjimas ėjo į tam tikrą kontaktą su kitu to laiko judėjimu, kilusiu Haagoje ir pavadintu „Organisation Centrale pour Paix Durable" („Centro Organizacija Pastoviai Taikai pasiekti").[1] Bet kadangi Karas dar nebuvo baigtas ir visi galimumai dar buvo svarstytini ir veiktini, tai pavergtų tautų pageidavimuose turėjo reikštis didžiausias chaosas ir giliausieji prieštaravimai. Todėl pavergtųjų tautų Lozanos konferencijoje kilo didžiausieji ginčai, demonstracijos ir antidemonstracijos, protestai ir triukšmas. Belgas pirmininkas stengėsi nuslopinti Airių klausimą, prieš Egiptiečių demonstraciją prieš Anglus buvo iškelta Belgų demonstracija prieš Vokiečius, Serbai ir Graikai kaž kuo užgauti protestuodami išėjo iš posėdžio, buvo mėginama neduoti balso Gruzinams, Lenkai griežtai pasisakė prieš Rusus... Abi kariaujančios šalys buvo kongresu nepatenkintos. Prancuzai nužiūrėjo konferencijoje Vokiečių intrigos pėdsakus, Vokiečiai kaltino konferencijos dalyvius tarnavime Prancuzų karo tikslams. Ši konferencija nieko pasiekti negalėjo. Bet tai jau buvo ir paties judėjimo sutemos. Jame jau nebebuvo vienumo, nebuvo vidujinio ryšio, jungiančio įvairių „pavergtų tautų" siekimus. Buvo dar atidarytas Lozanoje „Tautybių Centro Knygynas" („Librairie Centrale des Nationalités"), kuris Gabriui pavyko gražiai išplėsti, bet tai jau paties judėjimo atgaivinti negalėjo.

Didžiojo Karo užbaigimas Entente's laimėjimu, iškėlė naujus klausimus. Visi, tame skaičiuje ir buvusios „pavergtos tautybės", susirūpino kiekviena savo likimu būsimoje Taikoje. Visi, kiekvienas sau, įtempė visą energiją Karo likvidavimo smulkmenose tiek derybų, tiek faktų srity. Kai kurios buvusių „pavergtų tautybių" virto savo naujų tautinių

valstybių šeimininkėmis ir net jau pradėjo rūpintis kitus sau pavergti, kai kurioms pavyko net su nugalėtojais pasaulio Taikos sprendėjais susibičiuliauti. Pats judėjimo organizatorius Gabrys taip pat atkrito, susidėjęs su Lietuvos valstybingumo darbu. „Pavergtų tautų" judėjimas apmirė.

d. Pokarinis tarptautinis tautinių mažumų judėjimas. Judėjimo vadai, sąstatas, organizaciniai principai.

Tačiau po kelerių metų naujose aplinkybėse judėjimas atgimsta. Tiktai jo pobūdis keičiasi ir jo viršūnėje stovi nauji žmonės. Iniciatoriumi šį sykį yra Estijos Vokietys („Baltas") — Ewald Ammande. Bet dabar judėjimo sumanymas yra visai kitas, negu jisai buvo prieš Didįjį Karą ir Karo metu. Tatai jau ne „pavergtųjų tautų", bet įvairių valstybių „tautinių mažumų" judėjimas. Mažumų tarpe yra ir didelių valstybinių tautų dalelės, gyvenančios svetimų tautų teritorijose ir įeinančios į tų tautų įkurtas valstybes. Beveik nėra tautos, kuri būtų visa sutilpusi savo nacionalinės valstybės teritorijoje. Bet ypatingai kai kurių tautų mažumos yra skaitlingos; čia, rodos, pirmoje vietoje stovi Vokiečiai, kurie, sudarydami viešpataujančią tautą Vokiečių Reiche ir moderninėje Austrijos respublikoje, sudaro mažumas Prancuzijoje, Belgijoje, Danijoje, Estijoje, Latvijoje, Lietuvoje, Lenkijoje, Rumunijoje, Vengrijoje, Čekoslovakijoje, SHS (Jugoslavijoje) ir Italijoje, neskaitant Šveicarijos Vokiečių. Skaitlingos taip pat yra Lenkų ir Vengrų mažumos. Už tai senąja prasme „pavergtų tautų", visiškai neturinčių savo nacionalinės valstybės, liko labai nedaug; tai Katalonai Ispanijoje, Flamandai Belgijoje, Slovakai Čekoslovakijoje (jų viena dalis laiko save viena tauta su Čekais), Ukrainiečiai ir Gudai (jei neskaitoma sovietinės Gudijos ir Ukrainos nacionalinėmis valstybėmis), Žydai, Serbai-Lužitiečiai arba Vendai Saksonijoje ir Prūsuose, pagaliau tokios menkutės nykstančių tautų liekanos, kaip pav. Latvijos Livai (Suomių kilmės) arba Vokietijos Frizai (Slavų kilmės); kartais įskaitoma čia dar Baskai, Bretonai, nors šių etninių grupių tautinis pajautimas yra beveik nepastebimas.

Ewaldui Ammande pavyko susižinoti ir susitarti su įvairių valstybių įvairių mažumų vadovybėmis ir 1925 m. Ženevoje tapo sušauktas mažumų kongresas. Nuo to laiko mažumų kongresai yra kasmet kartojami. Prezidiumo pirmininku nuo pat pradžios yra dr. Josip Wilfan, Triesto Slovėnų mažumos Italijoje vadas.

Šis tautinių mažumų judėjimas remiasi esamojo teritorinio valstybių status quo gerbimu arba bent jo oficialiniu nelietimu ir rūpinasi tiktai mažumų teisių sutvarkymu ir jų apsaugos klausimu bei bendrais mažumų padėties studijomis.

Ne visiškai yra nusistoję ir tebekonkuruoja dar organizaciniai principai judėjime: vienas — tai yra visų vienos valstybės mažumų blokas ir antras — tai visų tos pačios tautybės įvairių valstybių mažumų blokas, kaip pirmas organizacinis visuotinės mažumų sąjungos laipsnis. Pirmojo tipo yra pav. Vokiečių Reicho tautinių

mažumų sąjunga, vadovaujama Vokietijos lenko dr. Jan'o Kaczmarek'o, antrojo tipo — įvairių valstybių Vokiečių mažumų sąjunga.

Tiek šitų organizacinių principų konstrukcija, tiek kai kurie kiti veiksniai, kaip ypatingai tam tikrų valstybių politika, kuriai patarnauja atitinkamos tautinės mažumos, trukdo tarptautinio tautinių mažumų judėjimo darbą. Pasirodo, kad tautinis solidarumas, kuris tam tikros tautybės įvairių valstybių mažumas jungia su atitinkamos tautybės nacionaline valstybe (pav. visas įvairių valstybių Vokiečių mažumas su Vokietija arba visas įvairių valstybių Lenkų mažumas su Lenkija) daugumoje atsitikimų yra vis dėlto gyvesnis ir ryškesnis, negu teisinės padėties ir jos reikalų solidarumas, kuris jungia visas tautines mažumas, kaip tokias. Atsipalaiduoti nuo psichinių pirmojo solidarumo padarinių jos nepajėgia arba nenori, nors jos tai ir stengiasi paslėpti. Svarbiausias gi šito fakto padarinys yra tas, kad jos į mažumų judėjimą dažnai įneša svetimas šio judėjimo reikalams tendencijas bei intrigas, kilusias iš besireiškiančių tarp nacionalinių valstybių konfliktų, ginčų ir valstybinės politikos sumetimų. Tiesa, šis apsireiškimas kiek stiprina tautinių mažumų tarpe valstybingumo pajautimą ir sulaiko jas nuo anarchinės evoliucijos, bet jisai pati mažumų judėjimą ardo, neleidžia jam per daug sustiprėti ir radikalizuotis, dažnai pagimdo įvairius krizius ir secesijas, kaip pav. Kaczmarek'o grupės iš judėjimo pasišalinimas ir kiti reiškiniai, iškasa griovį ne tiktai tarp kai kurių atskirų mažumų, bet ir tarp iš vienos pusės mažumų, kurios atitinka kurią nors nacionalinę valstybę, ir grynų arba klasikinių mažumų, kaip Žydai, Katalonai, Slovakai, kurie iki šiol niekur tautinės valstybės neturi (Žydai — Palestinoje?' bet tai dar ne visiška valstybė ir ne vienų Žydų šalis, be to, labai tolima Europos santykiams).

Vis dėlto tautinių mažumų judėjime kyla radikaliniai mažumų teisių ir jų apsaugos metodų obalsiai, nes mažumų psichika yra veikiama ir jų teisinės padėties reikalų ir teritorinis valstybinis momentas jų yra silpniau jaučiamas ir įvertinamas, negu personalinis tautinis, kuriuo jos tarptautinę asmenybę pagristi pageidautų. (Apie šį pavergtųjų tautų ir tarptautinių mažumų judėjimą žiūr. Max Hildebert Boehm'o straipsnį „Zur Geschichte der internationalitären Bewegung". O. Junghann'o ir M. H. Boehm'o išleistame 1930 m. almanache „Ethnopolitischer Almanach", Wilhelm Braumüller, Wien - Leipzig, 61—71 pusl.).

65. Pavedimas pačioms mažumoms jų apsaugos vykdymo iniciatyvos ir apsaugos subjekto pobūdžio.

Idėja, kuri čia tautinių mažumų tarpe yra kilusi, kartais reiškiasi sumanymu taip reformuoti tarptautinės mažumų apsaugos vykdymo mechanizmą, kad tarptautinė skundo teisė priklausytų kiekvienai suinteresuotai tautinei mažumai, kuri tokiu būdu galėtų pati savo vardu, nereikalaujant Tautų Są-

jungos Tarybos nario tarpininkavimo, teisiškai iškelti atitinkamai „savo" valstybei bylą dėl pasižadėjimo sulaužymo ar nevykdymo ir tęsti tarptautinį ginčą Tarptautiniame Teisingumo Tribunole. Be abejo, šita procedūra, kuri ginčo dalyviais pripažįsta pačius suinteresuotus — apsaugojamąją mažumą ir atitinkamą pasižadėjusią valstybę, — geriau tinka apsaugos tikslams, o be to, ji tautinei mažumai sudaro rimtą ekvivalentą jos teisės valstybiškai apsispręsti: jei ji, dėl savo nacionalinio teritorijos neturėjimo, negali pasinaudoti šia teise valstybiškai apsispręsti ir išsiskirti iš valstybės, į kurią ji yra įterpta, tai bent esamoje valstybėje ji turinti gauti tokią teisinę padėtį, kuri yra tvirtai užfiksuota ir nepareina nuo valdančiųjų malonės. Tai yra jos politinės laisvės ekvivalentas, dalyvavimas „svetimoje" nacionalinėje valstybėje, bet dalyvavimas „savo teisėmis", tvirtomis, pastoviomis, nepareinančiomis nuo valdančios nacionalinės daugumos malonės, nė nuo Tautų Sąjungos Tarybos narių spekuliatyvinės nuotaikos.

66. Leisti tautinėms mažumoms kelti tarptautinį ginčą prieš savo teritorinę valstybę ir bylinėtis su ja — tai yra pripažinti tarptautinę asmenybę, paritetinę pačios valstybės asmenybei. Tai ardytų valstybę ir vestų į teritorinę anarchiją.

Šitokie sumanymai ima kilti tautinių mažumų sąmonėje ir reikštis tam tikrais reikalavimais. Kad jie čia ima kilti — tai nieko stebėtino nėra. Tai yra rekošetinė išdava valstybių nacionalizacijos proceso ir nacional-demokratinių pačių moderninės valstybės šeimininkių, valdančiųjų tautą, pažiūrų į valstybę ir kartu tų tautų teisių obalsių, kurie tapo paleisti Didžiojo Karo metu. Tačiau jei šitie reikalavimai būtų įgyvendinti, jeigu jie būtų priimti ir įeitų į tarptautinę viešąją teisę, kaip tarptautinės bendruomenės struktūros principai, tai tuo pačiu būtų sugriauta valstybė, kaip viešpataująs teritorinės viešosios galios junginys, ir jos vieton įsigalėtų teritorinė anarchija.

Nes ką gi iš tikrųjų šie reikalavimai organizuoja, ką jie naujo iš esmės sudaro? O gi tai, kad įvairios tautinės mažumos, vadinasi, tam tikros įvairių valstybių socialinės piliečių grupės būtų įgijusios tarptautinę asmenybę ir, galėdamos dėl

savo teisių ir savo teisinės padėties teritorinėje organizacijoje kelti ginčą prieš atitinkamą teritorinę valstybę ir bylinėtis su ja tarptautiniame teisme, būtų virtusios paritetinėmis su teritorinėmis valstybėmis. Teismo ginčas yra galimas iš viso tarp asmenų ir būtent lygių asmenų. Tiktai tas, kuris toje organizacijoje, kuriai priklauso pats teismas, yra asmenimi, tiktai tasai gali tuo teismu naudotis, kreiptis į jį ir vesti jame bylą. Valstybiniu teismu gali naudotis visi tiek valstybės piliečiai, tiek principiškai, visi svetimšaliai, nes moderninėje valstybėje visi žmonės yra laikomi asmenimis. Tačiau bylinėtis tarptautiniame teisme šios paprastos valstybinės asmenybės neužtenka: reikalinga turėti pripažinta tarptautinė asmenybė, vadinasi, reikia būti tarptautinės bendruomenės asmenimi. Tarptautinės gi bendruomenės asmenimis yra ne žmonės (individai) ir ne bet kurie socialiniai junginiai, tiktai valstybės, būtent suvereninės teritorinės valstybės, kurios savo teritorijoje padengia visus tiek individus, tiek socialinius junginius (ir iš viso teisinius asmenis).

Į tai galėtų būti nurodyta, kad ir valstybėje gali būti teismuose bylos tarp atskirų piliečių ar socialinių grupių iš vienos pusės ir pačios valstybės iš kitos. Tokios bylos yra ir civiliniame ir administraciniame valstybiniame teisme. Tačiau ar čia tai prieštarauja valstybiniam teritoriniam suverenumui? ar tai jį griauna? Žinoma, neprieštarauja ir negriauna, bet kaip tik todėl, kad čia ginčas yra sprendžiamas valstybiniame teisme, o toksai teismas neišeina iš valstybės valdžios ribų. Čia teismas yra valstybės valdžioje, kaip viena jos funkcijų, kuri yra tam tikro šios valdžios organo vykdoma. Tokiu būdu čia ginčą tarp piliečių ir valstybės sprendžia iš tikrųjų pati valstybė ir valstybės teisės nuostatais, vadinasi tos teisės (įstatymų), kuri yra pačios valstybės nustatoma veikti.

Visai kas kita tarptautinis teismas, kuris nėra valstybės valdžios organas ir kuris veikia ne valstybės įstatymais. Tai yra teismas (organas) to socialinio junginio, kuriame valstybė dalyvauja, kaip narys (tarptautinė bendruomenė). Eidama į šį teismą, sutikdama pavesti jam ginčą su savo piliečių grupe, valstybė pasiduoda išorinei jėgai ir tos jėgos teisei. Kai ji tai daro santyky su kita suverenine vals-

tybe — tai nieko nepaprasto šiame nėra: abi ginčo šalys yra paritetinės, viena nuo kitos nepareina, nė vienai nė antrai nėra imperatyvinė (privaloma) kitos valstybinė teisė, abi yra tos pačios tarptautinės bendruomenės lygūs nariai, tad visiškai suprantama, kad jų ginčas bus tarptautiniu arbitražu arba tarptautinio teismo, jei jis yra, sprendžiamas. Čia joks principas neužgaunamas. Bet kad su savo nariais, su savo valdiniais-piliečiais valstybė imtų ginčytis tarptautiniuose teismuose, kad jos valdiniai galėtų ją skųsti ir traukti teismo atsakomybėn tarptautiniame forume, kad tarptautinėje bendruomenėje dalyvautų, kaip lygūs nariai, iš vienos pusės suvereninės teritorinės vietos valstybės ir iš kitos — tam tikros socialinės tų pačių valstybių valdinių grupės (tautinės mažumos), tai tiesiog neįmanoma tol, kol valstybės konstrukcija yra pagrįsta teritoriniu suverenumu, atskiriančiu vieną valstybę nuo visų kitų ir teritorijos ribose padengiančiu valstybe visą vietos socialinį bendravimą su visais jo junginiais ir padariniais.

Jei toks tautinių mažumų bylinėjimasis su savo valstybėmis tarptautiniame Tribunole būtų priimtas, tai logingai būtų reikėję įleisti tautines mažumas ir į Tautų Sąjungą, kuri tada iš tikrųjų virstų visų, o ne tiktai valdančiųjų (valstybiškai), tautų konfederacija. Tai būtų antras žingsnis šiame kely, tęsiąs pirmojo kryptį.

Ir ką gi reikštų šita nauja tarptautinio socialinio bendravimo tvarka? Ji reikštų visišką teritorinio vietos socialinio bendravimo konstrukcijos pakeitimą, vieną giliausiųjų teisinio žmonių tvarkymosi reformų, kuri slepiasi nacionalizmo logikos išvadose. Ji reikštų nusistovėjusios teritorinės suvereninės vietos valstybės pakeitimą ateritoriniais personaliniais socialiniais (būtent, tautiniais ar nacionaliniais) vietos junginiais. Kadangi šitokioje konstrukcijoje nebebūtų likę vieningos teritorinės valdžios ir tuo pačiu vietos socialinis bendravimas nebebūtų tvarkomas valdžios imperium'u ir pasidavimu, tai turėtų jį pakeisti derybų, susitarimų ir kompromisų metodas santyky tarp šių naujų paritetinių būsimųjų moderninės vietos valstybės įpėdinių — personalinių tautinių junginių. Tai būtų teritorinė anarchija, nugalėjusi valstybę.

67. Jei nacionalizmui pavyktų teritorinė valstybė pakeisti nacionaliniais junginiais, mokslas turėtų tai įregistruoti.

Žinoma, socialinis mokslas nėra pašauktas kovoti su socialiniu gyvenimu. Jei nacionalizmui, kuris mūsų laikais yra nepaprastai stiprus socialiniame gyvenime, pavyktų išplėsti visas savo paslėptas išvadas ir iš tikrųjų laimėti vieningos teritorinės vietos valstybės pakeitimą personaliniais socialiniais junginiais, tai mokslui tektų su tuo skaitytis. Ar kam tai atrodo gera ar bloga, vistiek reikėtų tikrenybė konstatuoti ir padaryti iš jos tinkamos išvados bei suderinti su jomis mokslo sąvokos. Gal nacionalizmui tai pavyks padaryti. Tada klasifikuosime teritorinę vietos valstybę, kaip išnykusią istorinę kategoriją, o moderninės valstybės vietą pavesime tautiniams junginiams. Vis dėlto tuo tarpu nacionalizmui nurodyta prasme reformuoti teritorinės valstybės dar nepavyks. Tendencijos, kurios šiuo atžvilgiu reiškiasi ypač per tautinių mažumų judėjimą, tuo tarpu lieka tendencijomis. Tad mums klasikinių moderninės valstybės sąvokų dar nėra reikalo keisti.

68. Pažiūra į tautines mažumas, kaip į atitinkamų nacionalinių valstybių kolonijas.

Tačiau nemanykime, kad moderninio nacionalizmo ofenziva prieš klasikinę seną valstybės sąvoką ir jos esmę pasitenkina tiktai šiomis nurodytomis tautinių mažumų pastangomis pakeisti jų tarptautinės apsaugos vykdymo mechanizmą. Ne, ji šiuo nepasitenkina ir, net nepakeisdama tiesiog institucijų, ji veikia kaip tik psichinę pažiūrų ir sąvokų sritį ir ten ima keisti senas nusistovėjusias tėzes. Ir kas gi šiame keitime daugiausia paliečiama? O gi kaip tik teritorinė valstybės esmė, kuri pakeičiama socialine nacionaline (tautine), arba geriausiu atveju nudažoma nacional-teritorine spalva (nacional-demokratija). Pirmoji, griežtesnė, tendencija, kuri stengiasi pakeisti teritorinę valstybės esmę nacionaline reiškiasi besiplečiančioje pažiūroje į valstybę, kaip tiesiog į tam tikrą nacionalinę tautą. Šia prasme Lenkija esanti tiesiog Lenkų nacionalinė tauta, o Lietuva esanti Lietuvių nacionalinė tauta. Todėl visos Lenkų tautybės grupės (Lenkų tautinės mažumos), esančios kitose kaimyninėse valstybėse (Latvijoje, Lietuvoje, BSSR-e- USSR-e, Ru-

munijoje, Čekoslovakijoje ir Vokietijoje), kad ir susideda iš tų valstybių piliečių, esančios Lenkijos valstybės „kolonijos" svetimų valstybių tarpe; taip į jas žiūrėti oficialinė valstybinė Lenkija, taip jos ir pačios ima į save žiūrėti. Tėvynė jiems virsta ne toji šalis, kurioje jie ir jų tėvai gyveno, dirbo ir pilietiškai su kitais žmonėmis ir grupėmis bendradarbiavo, žodžiu, ne jų gimtoji šalis, bet jų Tauta ir toji šalis, kuri yra jų nacionalinės tautos valdoma. Tuo pačiu, einant šia pažiūra, kitų tautų tautinės mažumos Lenkijoje — Ukrainiečiai, Gudai, Lietuviai, Vokiečiai, Čekai, nors esą Lenkijos piliečiai, sudarą atitinkamų svetimų valstybių „kolonijas" Lenkų tarpe. Ir kokios gi iš šios pažiūros daroma išvados? O gi jei kurioje nors tų valstybių, kuriose yra Lenkų tautinė mažuma, vietos Lenkai bus skriaudžiami, tai Lenkija, kaip įgimtoji visų Lenkų globėja, jų visų metropolija, reaguosianti į tai represijomis prieš atitinkamos tautybės mažumą Lenkijoje. Tai vadinama „r e t o r s i j o m i s".

69. Maršalo Pilsudskio 1927 m. „retorsijos" prieš Lietuvių mokyklas. Nacionalistinė šių retorsijų mintis.

Ryškiausias tų „retorsijų" pavyzdys įvyko 1927 m. kaip tik santyky tarp Lenkijos ir Lietuvos. B o n a ar m a l a f i d e, vis tiek Lenkijoje kilo triukšmas dėl lenkų mokyklų persekiojimo ir skriaudimo Lietuvoje. Buvo dar suklastotas ir Lenkijoje viešai paskelbtas kaž kokių nesamų Lenkų mokytojų, internuotų Varniuose, laiškas, kuriame jie skundžiasi visokiais jiems taikomais žiaurumais ir represijomis. Viešoji Lenkų nuomonė pakėlė Lenkijoje triukšmą ir Lenkų valdžia, asmeniniu M a r š a l o J u o z o P i l s u d s k i o į s a k y m u, reagavo į tai garsia „retorsija": Vilniaus krašte kurį Lenkija laiko savo valstybės dalimi, Lenkų valdžia uždarė v i e t o s L i e t u v i ų m o k y t o j ų s e m i n a r i j ą ir 40 privatinių p r a d ž i o s m o k y k l ų, išlaikomų vietos Lietuvių (Lenkijos piliečių!) draugijos „R y t a s"! Vadinasi, už Lietuvos valstybės valdžios aktus, padarytus Lenkų tautybės Lietuvos piliečių atžvilgiu, yra baudžiami... Lietuvių tautybės Lenkijos piliečiai! Kokia gi šiame teisingume glūdi mintis? O gi ši: Lenkija ir Lietuvos piliečiai Lenkų tautybės — tai viena šalis; Lietuva gi ir Lenkijos piliečių Lietuvių tautybės — tai kita šalis. Vadinasi valstybė

ir nacionalinė tauta, nežiūrint teritorijos, — tai viena, o už tai viena teritorija, bet dvi tautos, tai nesąs vienetas.

Aš tiktai todėl cituoju Lenkiją, kad ten įvyko tas ryškiausias man žinomas garsiųjų „retorsijų" pavyzdis ir kad gal niekur kitur taip, kaip Lenkijoje (dar taip pat Italijoje, pagaliau Hitlerininkų Vokietijoje) valstybės sąvoka nėra taip susijusi su nacionalinės tautos sąvoka. Bet ir ten, kur evoliucija šia kryptimi yra kiek silpniau apsireiškusi ir kur „retorsijų" politika nėra taip griežtai ir atvirai taikoma, vis dėlto ši mintis yra kiekviename nacionalizme jaučiama. Geriausiu, sakau, atveju, kaip minimum, jeigu jau šiose sąvokose teritorinė valstybės esmė nėra griežtai ir visiškai pakeičiama socialine nacionaline esme, tai jau bent ši teritorinė jos esmė nudažoma į nacionalteritorinę spalvą.

70. Nacionalinių junginių nuo valstybės atskyrimo idėja. Teritorinė valstybė ir federacinė autonominių tautinių korporacijų visuomenė.

Sulaikyti nacionalizmo evoliuciją moderninėje valstybėje vargu bau pavyktų. Be to, tam tikru atžvilgiu valstybių nacionalizacija žymiai sustiprina valstybę, suteikia jai nepaprastos socialinės konsolidacijos, daro ją žmonėms daug brangesne ir mylimesne. Valstybė šiuo pasinaudoja auga ir sveiksta. Pavojus iš nacionalizmo jai gręsia labiau per tautines mažumas, nuo karambolinių nacionalizmo smūgių padarinių, negu tiesiog betarpiškai iš valdančiosios tautos.

Ir gal teisingas šios nacionalizmo problemos, kuri negali būti nuslopinta, išsprendimas, toks išsprendimas, kuris iš vienos pusės gerbs visų tautų, tad ir išmėtytų tautų ir tautinių mažumų, teises, apsaugodamas jas visas nuo skriaudų, išnaudojimo ir kančių, ir užtikrindamas nacionalinę taiką vietoje nacionalinės neapykantos ir nuolatinės kovos, šmeižtų ir neteisybės, o iš kitos pusės leis visoms nacionalinėms tautoms gyventi valstybėje ir naudotis ja, kaip savo teritoriniu teisiniu tvarkos sui generis brangiu įrengimu, leisdamas kartu, valstybės statybą bevykdant, atsižvelgti ne tiktai į grynai tautinio viešpatavimo reikalus, bet ir į ekonominius bei kitus socialinius reikalus, kurie turi be galo didelės svarbos valstybės sveikatai, pajėgumui, jos kultūrinėms ir socialinėms funkcijoms, tas iš-

sprendimas, kuriam visi pritartų ir kuris visus sutaikintų, bet ne tuojau, ne pačiu savo pažadu, o savo veikimu, kai jis bus pritaikintas ir išbandytas, — tai būtų tasai, kurio, lyg aušrinė jautėsi senuose Austrijos socialistų sumanymuose.

Tiktai gerai ir tiksliai įsižiūrėkime į tų sumanymų esmę. Kraštutinumai kits kitą palyti; „les extrémités se touchent". Pirmuoju žvilgsniu gauname įspūdį, jog Austrų socialistai, sugalvoję nacional-personalinės autonomijos konstrukciją, ėję nacionalizmo sumetimais ir gilinę valstybės nacionalizavimo problemą. Tačiau iš tikrųjų tai yra padarę ne jie patys, bet Žydai-Bundiečiai, pritaikę jų sumanymą tautinėms mažumoms ir šita prasme supopuliarizavę jų sumanymą.

Austrų socialistų idėja buvo daug gilesnė ir didesnė. Ji, galima sakyti, liko nesuprasta arba tapo susiaurinta ir mažumų nacionalistų nuo savo giliausios tikros minties nuplauta ir sunaudota ad usum siaurų nacionalistinių tų mažumų siekimų.

Kokia gi buvo toji giliausioji Austrijos socialistų sumanymų esmė, kuri liko lyg užmiršta ar nepastebėta, išsiskleidus ir supopuliarėjus šiems sumanymams? Čia daugiau, kaip kur nors kitur, pastebima taisyklė patarlės: „Les extrémités se touchent". Tai, kas rūpėjo XIX amžiaus pabaigos ir XX amžiaus pradžios Austrijos socialistams, tai buvo visiškai ne didesnė valstybė nacionalizacija, ne didesnis valstybinio aparato persunkimas nacionalizmu, kuris jam jau kliudė veikti ir nuodijo visus socialinius santykius Austrijos valstybėje, neleisdamas kitiems socialiniams reikalams reikštis, bet tai buvo: tautybės nuo valstybės visiškas atskyrimas, nustatymas tam tikros socialinių reikalų srities, kuri teisingai gali ir turi nacionalinei tautai rūpėti, ir šios srities perkėlimas iš valstybės kompetencijos į nacionalinių tautų kompetenciją, suteikiant nacionalinėms tautoms viešosios teisės korporacijų organizaciją ir autonomingą viešąją funkcionalinę galią. Užtai likusi valstybės funkcijos sritis, kuri nėra tautinių (nacionalinių) reikalų veikiama ir neperėjo autonominiams tautiniams junginiams, lieka grynai valstybinė.

Šis sumanymas — tai buvo sumanymas ne dar labiau nacionalizuoti, bet iš tikrųjų denacionalizuoti valstybę, suteikus jai lyg dvejopą pobūdį: iš vienos pusės, paliuosuoti nuo nacionalinių klausimų balasto, pati centro valstybė, kaip teritorinis junginys, kuris galėtų plėstis net ir teritoriškai, atsižvelgiant ir į ekonominį sienų racionalizmą ir į istorinį tradicionalizmą ir į visokius kitus socialinius sumetimus, o iš kitos — jos viduje nacionalinio pobūdžio arba nacionalinio veiksnio rūpimiems reikalams būtų įsteigta autonominių nacionalinių junginių — tautinių korporacijų federacinė visuomenė.

Austrijos socialistų idėja gal būtų sunku pritaikinti izoliuotoms nacionalinėms valstybėms, kurios nacionaliniu atžvilgiu susideda iš vienos stambios tautinės daugumos ir kelių nežymių tautinių mažumų, bet užtai ji būtų daug tinkamesnė platesniems teritoriškai-valstybiniems junginiams.

Žinoma, viskas žmonių sumanymuose ir darbuose yra reliatyviška. Gražiausiame žiede gali būti nuodingi vabzdžiai. Lygiai taip pat ir Austrijos socialistų sumanymą gali kartais iškreipti kuris nors nacionalinis didžiosios tautos imperializmas. Atsargumas, išbandymas turi būti ir čia. Bet ši idėja yra gili, teisinga ir taikingai sprendžianti vieną sunkiausiųjų teritorinės ir nacionalinės junginio esmės susidūrimo problemą moderninėje valstybėje.

a. Komunistinė nacional-personalinės autonomijos kritika.

Nors Austrijos (Vokiečių) social-demokratų partija galų gale nepritarė savo atskirų draugų suprojektuotai ir siūlomai „nacional-personalinei“ tautų savivaldybei valstybėje ir nesutiko įrašyti jos į savo partinę programą ir nors šiandien griežtos ir nuoseklios socialistinės srovės, kaip ypač komunizmas, yra oficiališkai neigiamai nusistačiusios šios institucijos atžvilgiu, tačiau kaip tik sovietinėse valstybėse mes randame šios institucijos diegus ir kaip tik tokius, kurie atitinka Austrų socialistų, o ne tautinių mažumų koncepciją.

Savo oficialų teorinį nusistatymą prieš nacional-personalinę autonomiją (savivaldybę) komunistai remia šiuo samprotavimu: svarbu, kad visų tautų proletariatas ir iš viso darbo liaudis išauklėtų savo sąmonėje klasinio solidarumo pajautimą ir savo klasinio priešo, kapitalistinės buržuazijos, neapykantą bei pasiryžimą kovoti su ja be pasigailėjimo iki galo, t. y. iki galutinio laimėjimo. Šiuo atžvilgiu esanti kenksminga bet kuri

institucija, kuri užmezga arba gali užmegzti bet kuriuos simpatijos ir socialinio solidarumo ryšius tarp darbininkų ir buržuazijos. Tautinėje savivaldybėje darbininkai atsidurtų drauge su „savo" tautine buržuazija, kaip bendrininkai, kurių likimas ir tikslai esą vienodi. Pats šių institucijų sudarymas darytų kaž kokio bendro reikalo, bendros apsaugos nuo bendrosios skriaudos įspūdį. Būtų dirbtiniu būdu sudaromas įspūdis kažkokio solidarumo tarp vienos tautybės darbininkų ir buržuazijos, būtų ruošiama dirva klasiniam solidarumui, kuris darbininkus atiduotų į rankas jų priešų.

Bet ar šis samprotavimas yra iš tikrųjų labai tvirtas? Jeigu nacional-personalinė savivaldybė iš tikrųjų gali pašalinti tautinį spaudimą ir skriaudas, tai ar nepalaikys tautinį darbininkų su „savo" buržuazija solidarumą kaip tik šios institucijos neįvedimas, palaikys tą spaudimą ir tą jų bendrą skriaudą? Ir kodėl gi nėra tiek pat pavojinga teritorinė nacionalinių plotų autonomija, kurią komunistai siūlo vieton nacional-personalinės? Pagaliau, jei jie sovietinėje santvarkoje iš viso buržuaziją nuo viešųjų funkcijų šalina, tai šioje santvarkoje darbininkai nebendraus su buržuazija nė personalinėje ne teritorinėje savivaldybėje. Dar labiau būtų suprantama tautinio simpatijos jausmo baimė ten, kur ši personalinė savivaldybė būtų palietusi tiktai tautines mažumas; mažumoms ši savivaldybė galėtų atrodyti iš tikrųjų kaž kokia nuo tautinio smurto ir persekiojimų prieglauda. Bet jei tai būtų ne ypatinga mažumų savivaldybė, bet visuotinė visų tautų valstybėje organizacija, išskirianti grynai tautinius reikalus nuo kitų socialinių, paliekamų bendrajai valstybei, ir visiems būtų palikta laisvė dalyvauti tautinėje savivaldybėje arba nedalyvauti joje, tai šios kritikos tikslumas žymiai sumažėtų.

b. Nacionalistų ir komunistų valstybės „visuomeninimo" kryptis.

Kaip iš vienos pusės nacionalistai, steigdami savo „nacionalines" (tautines) valstybes, yra susirūpinę paversti valstybes organizuotomis nacionalinėmis tautomis ir šioje teritorinio nacionalinės tautos sindikato formoje sutvirtinti valstybės gyvavimą, taip iš kitos pusės moderniniai komunistai, steigdami sovietinę „proletariato" ar kompartijos diktatūros valstybę, yra susirūpinę tuo, kad ši valstybė būtų veikiama tiktai objektyvaus klasinio proletariato intereso ir būtų visoje savo teritorinėje jėgoje sunaudota vyriausiajam šio „intereso" tikslui, turtų (kapitalo) socializacijai ir tuo pačiu klasinio suskirstymo panaikinimui, suprasdami ir tvirtai įsitikinę, jog šio tikslo pasiekimas savaime išsprendžiąs ir valstybės likvidavimą. Tad komunistai žiūri į valstybę, kaip į laikinąją priemonę, kaip į tam tikrą sociališkai — istorinę kategoriją, kuri, patarnavus anarchinės solidarios visuomenės paruošimui, kurinti išnykti, užleidusi šiai anarchijai vietą.

Tad nacionalistai, keisdami valstybės esmę, jos formą stengiasi įamžinti, komunistai gi nori pačią valstybės formą nugalėti, sunaudoję valstybę jos pagrindams nugriauti. Komunistai gerai nusimano, kad jų

darbas arba jų tikslo pasiekimas nesąs dalykas paprastas ir lengvas: turtų (kapitalo socializacija negalinti būti iš karto vienu dekretu įvykdyta: tai esanti paini operacija, reikalinga labai atsargios ir išmintingos ekonominės politikos, kuri sugebėtų suderinti šią reformą su nenutraukiama nuolatine turtų gamyba ir iš viso viešuoju ūkiu, pagrįstu mainais ir pajėgiančiu tenkinti visus eilinius žmonių masės reikalus; taip pat klasinio suskirstymo panaikinimas negalėsiąs įvykti staiga net ir jau socializavus turtus bei viešąjį ūkį, nes esamojo klasinio suskirstymo psichiniai padariniai dar ilgai gyvensią žmonių sąmonėje bei įvairiose sąvokų, įpročių ir būdo kategorijose, iš kur tiktai pamažu, tam tikru auklėjimo darbu ir naujos santvarkos veikimu, jie būsią šalinami, kol pagaliau visiškai išgaruosią. Tad ekonominė politika, kodeksai ir teismai, mokykla ir t. t., visa tai turi būti dar ilgą laiką šiai didžiajai pagrindinei socialinei reformai taikoma. Šiam visam darbui, kol reformos tikslas galutinai bus pasiektas, dar būsianti reikalinga valstybė, kuri būdama reformos pradžioje labai griežtos ir žiaurios proletariato klasinio intereso diktatūros įrankiu, pamažu, atkrintant reformos kliūtims ir artėjant tikslui, neteksianti savo funkcijų ir savaime išmirsianti naujame anarchinės komunistinės visuomenės socialiniame solidarume. Šiam didžiosios komunistų socialinės reformos procesui ir valstybės mirimo evoliucijai kaip tik yra pavesta įdomi garsioji didžiojo moderninio komunizmo vado — Lenino — knyga „Gosudarstvo i Revoliucija — učenije marksizma o gosudarstve i zadači proletariata v Revoliuciji" („Gosizdat", 3-ji laida, 1925 m.).

c. Nacionalistinė valstybės koncepcija — tautos sindikatas; komunistinė sovietinės valstybės koncepcija — proletariato klasės sindikatas.

Rodos, ir tikslai ir valstybės esmės koncepcija pas nacionalistus ir pas komunistus yra visai skirtingi. O tačiau yra jųjų tarpe ir šis tas bendro. „Les extrémités se touchent..." Tačiau tai, kas pas juos yra bendra, gauna pas vienus ir pas kitus visai kitokią prasmę.

Iš viso nacionalistai, ar tai kurdami tautinę valstybę, ar kovodami dėl teritorinės arba nacional-personalinės autonomijos, atsižiūri į tam tikrus savo tautinius reikalus, kaip į vyriausiąjį tikslą „in se". Kai jiems pavyksta įkurti savo tautinę valstybę, jie žiūri į ją, kaip į savo tautinius rūmus, kaip į savo tautinę korporaciją ar sindikatą; tai seka iš pačios nacionalistinės koncepcijos esmės; šie tautiniai rūmai, ši tautinė Lenkų ar Vokiečių tautos korporacija ar sindikatas, kuris vadinasi „Lenkijos Respublika" ar „Vokiečių Reichas" — tai esanti bendra visų visame pasauly išmėtytų ir įvairiose svetimose valstybėse dalyvaujančių Lenkų ar Vokiečių metropolija ir tėvynė. Tai nacionalistų koncepcija.

Griežtai priešingai žiūri į savo sovietinę valstybę komunistai. Jųjų pavyzdžiui RSFSR (Rusijos Sovietinė Federacinė Socialistinė Respublika) tai toli gražu nesanti visų Rusų metropolija ir tėvynė, Rusų nacionalinės tautos sindikatas ar korporacija. Atvirkščiai, Rusų buržuazijai, tiek likusiai šaly, tiek emigravusiai, ji yra žiauri ir baisios neapykantos pamotė,

pasiryžusi ją smaugti be pasigailėjimo. Ji yra „Rusijos" respublika tik atsitiktiniai, tiktai todėl, kad aplinkybės leido įkurti šią sovietinę komunistinę valstybę šioje o ne kitoje pasaulio šalyje. Iš tikrųjų ji yra klasinio proletariato intereso organizacija, viso pasaulio proletariato metropolija ir tėvynė, jojo pasaulinė korporacija ar sindikatas jo kovai vadovauti ir jo laimėjimui ruošti, viso pasaulio buržuazijos priešininkė ir baidyklė. Tai komunistų koncepcija.

d. Komunistų priešnacionalistinis apsidraudimas sovietinėse valstybėse.

Tačiau komunistai bijo besiplečiančio nacionalizmo, kuris įsibrovė į valstybę, paveržia ją ir sutvirtina, pakeisdamas jos socialinius tikslus ir pratęsdamas jos gyvavimą. Jis žino, kad įsivežęs valstybėn jos stipriausios nacionalinės tautos nacionalizmas ne tiktai pats valstybėje įsigalės ir ims konkuruoti su klasikiniu proletariato interesu, bet ir iškels visų kitų valstybėje mažesnių nacionalinių tautų nacionalizmą, veikdamas jų gelbėjimosi instinktą ir keldamas nacionalistinę tautinių mažumų reakciją prieš jųjų tautybės ir tautinių reikalų slopinimą viešpataujančios tautos nacionalizme. Tada iš visų šitų tautinių mažumų kilsiąs stiprus nacionalistinis judėjimas, kuris, tiesa, kenksiąs esamai nacionalinei valstybei ir ardysiąs ją, bet tai darysiąs ne komunistiniais anarchijos tikslais, bet esamos valstybės naujomis smulkesnėmis valstybėmis suskaldymo tikslu su įvairiomis teritorinės ir nacional-personalinės autonomijos pataisomis, ir visas šis galingas nacionalistinis judėjimas veiksiąs prieš komunistinė koncepciją ir galų gale palaikysiąs valstybinę socialinio bendravimo formą, nes viešpatavimo ir ponavimo aparatas esąs nacionalizmui reikalingas.

Prieš šį nacionalistinį pavojų komunistai stengiasi apsidrausti. Jei to pavojaus nebūtų buvę, komunistai savo proletariato intereso diktatūros valstybei būtų turėję įkurti vieną kuo didžiausią centralizuotą valstybę, kuri diktatūros tikslams ūkio politikos, socialinių reformų, mokyklos srity griežčiau ir tiksliau patarnauti pajėgtų, negu visa eilė, kad ir federalizuotų, vietos valstybių, autonominių respublikų ir autonominių sričių, kuriomis tapo suskirstyta didžioji valstybinė sovietinių komunistų įmonė. Čia kaip tik šiame ir glūdį šaknis tų prieštaravimų, kuriuos mes savo laiku (šio mūsų rašinio III tome) turėsime sovietiniame režime konstatuoti tarp iš vienos pusės federalistinių bei autonominių principų ir iš kitos — centralistinių unitarinių vieningo valstybės valdžios imperium'o principų, padėtų visos sovietinės konstrukcijos pagrindan. Decentralistiniai federacijos bei autonomijos principai čia yra sąmoningai sunaudoti priešnacionalistinio apsidraudimo tikslams, centralizaciniai gi, tiesioginiems komunistų ideologijos tikslams.

Teisybė verčia konstatuoti, kad sovietinėse valstybėse iš tikrųjų jokio nacionalinio spaudimo, jokios tautinio pobūdžio teisių nelygybės, jokio vienos tautos viešpatavimo kitai, jokio nacionalistinio mažesnių bei silpnesnių tautų engimo, skriaudimo nėra. Niekas nacionaliniu atžvilgiu nėra smaugiamas, žeminamas, niekinamas. Argi to neužtektų? Komu-

nistinių tikslų atžvilgiu tai užtektų, bet komunistai skaitosi su nacionaliniais masės jausmais, su tebeglūdinčiu žmonių ir net pačių proletarų sąmonės gilumoje nacionalizmu, kurį jie laiko kapitalizmo ir buržuazijos padariniu, jie skaitosi ir su savo priešo, buržuazijos, agitacija, norėsiančia išpūsti kiekvieną nacionalinio nepatenkinimo kibirkštėlę, kad sovietuose kiltų didysis nacionalistinis gaisras, kuris sunaikintų visą komunistinę valstybės konstrukciją. Tam išvengti ir neduoti nacionalizmui jokio maisto, jokios degamos medžiagos, komunistai yra pasiryžę nusileisti nacionaliniems prietarams ir duoti nacionaliniam jausmui maksimum patenkinimo. Jau viena toji aplinkybė, kad vieningoje griežtai centralizuotoje valstybėje turėtų oficiališkai veikti kuri nors viena bendra kalba, o tai būtinai turėtų būti žymios daugumos kalba, kaip visiems arba daugumai suprantama, arba kad galop būtų ir kelios žymesnės kalbos, bet vistiek tai negalėtų būti visos visų tautų kalbos, kurių daugybė yra nesuprantama, viena centralizuota valstybė galėtų smulkioms tautoms daryti kalbinės jų skriaudos įspūdį ir kelti jų tautinį nepatenkinimą.

Tad priešnacionalistinio apsidraudimo sumetimais komunistai daro didžiausias nuolaidas nacionaliniam visų tautų veiksniui. Jie skelbia kiekvienos tautos teisę laisvai išstoti iš didžiosios sovietinės sąjungos, jie valstybę federalizuoja tautinėmis teritorijomis, o stambių tautinių teritorijų ribose jie smulkesnioms tautoms paveda „autonomines respublikas" arba „autonomines sritis" („oblast'") arba „autonomines darbo komunas". Jie tai ne tiktai žada, bet ir tikrai įgyvendina. Žodžiu, sovietinių valstybių konstrukcijoje jie daro visas galimas ir įmanomas nuolaidas nacionalinio apsisprendimo principui. Tai, už ką buržuazinėse valstybėse įvairių tautų nacionalizmas kovoja su stipresniu tautų nacionalizmu, čia suteikiama iš anksto, be jokios kovos, kur tiktai manoma, kad galėtų kilti atitinkamas reikalavimas.

Bet komunizmas tai duoda ne dėlei to, kad jis nacionalistinį principą ypatingai brangintų ar gerbtų, bet tam, kad sovietuose ne kiltų nacionalistinis gaisras ir kad nacionalinis jausmas neturėtų progos skųstis. Jei kuri nacionalinė tauta arba jos proletariatas sugebės tuo pasinaudoti ir įkurs arba išplės savo tautinę civilizaciją ir galų gale tikrai pasirodys reikalingas šių autonominių institucijų, tai lai jam tai į sveikatą eina, komunistai nieko prieš neturi. Bet komunistai mano, kad žymus menkų nacionalinių tautų skaičius, gavęs autonomines instancijas, nesugebėsiąs jų išnaudoti ir pamažu grįšiąs į centralizaciją. Tokiu būdu tai būsiąs tiktai laikinasis nacionalistinis suskirstymas seniesiems nacionalizmo garams išgaruoti. Jiems išgaravus, visa tai atkrisią pačių tautų arba jų proletariato nutarimais. Lygiai tokios pat reikšmės komunistų pažiūromis turi pavedamoji tautoms apsisprendimo teisė ir būtent teisė nutraukti organizacinį ryšį su sovietinių valstybių sąjunga ir išbandyti nepriklausomos nacionalinės valstybės gyvenimą. Komunistai yra įsitikinę, kad tai būsiąs tiktai laikinasis epizodas ir kad toks išbandymas, jei jisai būtų kurios nors tautos proletariato rimtai pareikalautas, greit jį revoliucionizuosią ir išgydysią nuo nacionalistinių iliuzijų ir nuo tikėjimo kažkokių

nacionaliniu solidarumu su „savo“ buržuazija; pagydęs nuo nacionalizmo, šių tautų proletariatas pajusiąs gilią komunistinio obalsio „Visų šalių proletarai vienykitės“ tiesą ir panorėsią bėgti nuo savo tautinės nepriklausomos valstybės atgal į bendrą proletariato tėvynę — į sovietinę sąjungą. Labai vaizdžiai apie tai išsitaria savo knygoje „Azbuka komunizma“ („Komunizmo abėcėlė“) žinomas komunistų publicistas N. Bucharin'as (N. Bucharin ir E. Preobraženskij, — „Azbuka komunizma“ 1920 m., VII skyrius: „Nacionalinis klausimas ir komunizmas“, 134 — 142 pusl.). Taip pat galvoja šiuo klausimu ir pats didysis Leninas. „Tokiu būdu, — sako Bucharinas (op. cit., 139 pusl.) — būdami iš esmės priešingi vienos šalies proletariato atsiskyrimui nuo kitos šalies, ypač kai šios šalys yra tarp savęs ekonomiškai surištos, komunistai tačiau gali joms leisti laikinai atsiskirti. Šitaip motina leidžia vaikui vieną sykį paliesti ugnį, kad jisai dešimt sykių nesiveržtų į ją“ (mano pabraukta).

Šiomis pažiūromis tautybė, nacionalizmas, — tai ugnis. Jisai vilioja žmones, bet degina. Patyrę jo veikimą, darbo žmonės patys nuo jo pabėgsią. O jeigu jie mokės tautiškai įsitaisyti ir pajėgs įkurti nacionalinės kultūros židinį, nuslopinę deginančią nacionalistinės aistros liepsną, — komunistai prieš tai nieko neturėsią.

e. Tautiškai maišytų sričių autonomija Sovietuose. Teritorinės ir personalinės autonomijos kombinacija.

Plėsdami organizacinį nacionalinių sričių suskirstymą teritorinės autonomijos principu, komunistai turėjo susidurti ir su tokiomis teritorijos sritimis arba tokiomis dviejų ar kelių tautų sugyvenimo formomis, kurios neleidžia vienos tautos nuo kitos teritoriškai atskirti, nes jos abi koncentruojasi toje pačioje vietoje, viena į kitą įpintos. Tokios pavyzdžiui yra Kabardinų-Balkarų ir Karačejevo-Čerkesų autonominės sritys. Kokia gi joms suteikta organizacija? Labai įdomi ir reikšminga, kuri ateičiai gali tapti precendentinė net pačiam Pan-Europos sumanymui: šių autonominių sričių sovietų suvažiavimai yra bendri (vieningi), bet suvažiavime kiekviena tautinė jo dalis skyrium išrenka savo atskirą nacionalinį iką (vykdomąjį komitetą), turintį tam tikrą nacionalinių funkcijų kompetenciją; kitoms gi bendroms srities valdymo funkcijoms sudaromas bendrasis srities ikas, kurio sąstatą išrenka nacionaliniai ikai (ž. rusų sovietinę „Enciklopediją Gosudarstva i Prava“, Komunistinės Akademijos leidinys, I sąsiuvinis, Maskva, 1925 m., N. Čeliapov'o straipsnys „Avtonomija“, ypatingai 36 pusl.).

Tai yra forma nauja, įdomi, reikalinga gilesnių studijų, nes ji mėgina išspręsti vieną sunkiausių moderninės valstybės problemų, iškaltų moderninio nacionalizmo.

VI. Socialinės valstybės esmės sąvoka.

1. Socialinio veikimo, tad ir valstybės, „substraktas" — valingas žmogaus aktas; tačiau pastarasis yra tiktai individualinis.

Dabar, kai jau esame išsvarstę valstybės elementus, pažinę eilę svarbesnių valstybinės doktrinos teorijų, kurias kritiškai išsvarstėme, bet kurių kiekvienoje mes šį-tą ir teisingo bei mums naudingo esame radę, pagaliau, gana plačiai esame išnagrinėję visuomenės problemą valstybėje, mums gal nebus per daug sunku prieiti pati valstybės sąvoka ir pasiūlyti tiksli šios sąvokos formulė.

Mes jau esame konstatavę, kad tas žmonių veikimas (darbas), kurį vadiname socialiniu ir kurį mes užtinkame valstybėje, kaip socialiniame reiškiny, yra sąmoningas ir tikslingas; toks darbas (veikimas) yra visumet ir v a l i n g a s; psichinėje tikrenybėje žmogaus valia yra ir tegali būti tiktai individualinė; ji nėra jokios aukštesnios valios reiškimosi organas, ji yra autonominė. Tad ir socialinių junginių valdybos, vadovybės, valdžios (valstybės valdžios) darbas yra tiktai sudarančių tą vadovybę, valdybą, valdžią, — vadų, valdančiųjų darbas.

2. Valingo akto sąvoka valstybės sąvokai sukonstruoti mums neužtenka.

Bet tai yra tiktai viena socialinės tikrenybės dalis. Jei būtų tiktai individualinės valios veiksnys, ir daugiau nieko, — tai mes turėtume arba **a.** pripažinti kraštutinę individualistinę suvereninių valių anarchiją, tačiau mes iš kasdieninio patyrimo, iš elementarinės observacijos žinome, kad šitokia anarchija yra socialinio bendravimo nugalėta ir kad mūsų laikais beveik visur žmonijoje veikia kaip tik griežtai šiai anarchijai priešinga valstybinė santvarka, arba **b.** laikytis Rousseau „bendrosios valios" sąvokos ir tvirtinti, kad demokratinėje valstybėje jos imperiumo aktuose visų žmonių valios sutampančios ir kad net mažuma, balsavusi prieš kurį nors nutarimą, iš tikrųjų tiktai buvusi paklydusi ir nesusiorientavusi, bet tikrenybėje norėjusi to paties, ką ir dauguma, tačiau mes tai jau atmetėme, kaip priešingą tikrenybei ir to-

dėl socialiniam mokslui nevaisingą, arba c. aiškinti valstybę ir bet kurį socialinį junginį, smurtu. Tiesa, be smurto, be lemiančios jėgos, ypač galų gale, kaip paskutinė instancija, be fizinės jėgos, mes valstybės valdžios imperiumo negalėtume konstruoti. Mes tai jau esame savo laiku pastebėję. Bet ar tai reiškia, kad smurte glūdi pati valstybės esmė? Gerai įsidėmėkime, kad smurtas, ypač tiesioginis fizinis, gali būti sunaudotas tiktai, kaip įsakymų sankcija, bet ne kaip valdinio pasidavimo priemonė. Fiziniu smurtu priversti žmogus padaryti kokį nors veiksmą negalima ir neįmanoma; kol šis žmogus pats valingai neapsispręs padaryti jam įsakytą darbą, tol pasidavimas įsakymui neįvyks. Be abejo, yra daugybė būdų ir priemonių veikti žmonių valią, tarp kitų bus ir tam tikras psichinis spaudimas, kuris gali reikštis fizinio smurto, kaip nepasidavimo pasekmės, baimė; visi šitie būdai ir priemonės veikti žmonių valią arba jų psichiką ir toje psichikoje ruošti motyvus valiai apsispręsti pasidavimo kryptimi, nesudaro tiesioginio fizinio smurto, kuris niekur ir niekuomet nepajėgia panaikinti arba pakeisti (atstoti) autonominio valios nusistatymo (apsisprendimo), kaip darbo (veiksmo) titulo ar šaltinio. Tiesioginis fizinis smurtas, neišvengiamas imperium'o sistemoje, atsiranda ir ima veikti tiktai „post factum", kada nepasidavimas jau įvyko, kada įsakymas (arba draudimas) jau yra peržengtas. Tai yra sankcija. Be šios sankcijos arba be galimumo naudotis ja ir taikinti bent svarbesniems nepasidavimo atsitikimams, uždarant nepasiduodančius kalėjimuose arba bepročių namuose, izoliuojant juos, tam tikrais atsitikimais net nužudant (mirties bausmė) bent jau karo metu, priverstinai išieškant iš jų turto nuostolius arba mokesčius ir t. t., — nebūtų galima valdyti žmones.

Bet visa tai tam tikras psichinis spaudimas, tiesioginis fizinis smurtas, imperium'o ir pasidavimo tikrumo garantijos, neklusnių sudraudimas sankcijomis, kad ir labai svarbu ir neišvengiama valstybėje — tiktai priemonės, tiktai metodas, kurie turi tarnybinio pobūdžio tam, kas sudaro valstybės esmę. Tai ne smurtas yra tas veiksnys, kuris žmonių bendravime sudaro pastovius tęstinius socialinius junginius. Ne tam steigiamos valstybės, kad būtų proga naudotis smurtu. Jei tai būtų šitaip, tai valstybė būtų buvusi ne kas kita, kaip kažkokia

smurto sporto organizacija. Smurtas savaime, smurtas be kito tikslo ir socialinio pateisinimo — tai būtų žiaurumo organizacija.

3. Socialiniai tikslai, kaip socialinių junginių vieneto veiksniai.

Tas veiksnys, kuris žmonių bendravime sudaro pastovius tęstinius socialinius junginius, — tai socialinis tikslas arba tikslai, kuriems siekti yra skiriami imperium'o įsakymai ir draudimai ką nors daryti arba nedaryti arba kentėti ir valdomųjų pasidavimas ir visos smurto bei kitokios garantijos bei sankcijos, kuriomis šis imperatyviškai vykdomas siekimas yra apdraudžiamas, organizuojamas ir užtikrinamas. Tiesa, šie tikslai nėra nuolatiniai, nėra visur ir visumet tie patys. Jie būna įvairūs, besikeičią, o ypač tokiame antriniame ir federaliniame socialiniame junginy, kaip valstybė, kuri yra nuolat pirminių socialinių junginių veikiama, jie yra visuomeniniai, čia įsibrovę iš tų pirminių junginių. Buvo, kaip žinome, mėginimai rasti ir užfiksuoti tam tikri specifiniai „valstybės tikslai"; tai stengėsi nustatyti Bažnyčios mokslas ir įvairios doktrinos, tarp kito ko XIX amžiuje liberalinė doktrina. Bet toks valstybės tikslų stabilizavimas nepavyko: jis prieštarauja tikrenybei, jis dirbtinai mažina nepaprastąjį socialinės valstybės funkcijos vaisingumą. Visą tai mes jau aukščiau esame išžiūrėję ir išsvarstę, apie visą tai jau esame pasisakę. Čia tiktai konspektiškai tai primename, sunaudodami ten gautą medžiagą pačiai valstybės sąvokos formulei.

Valingų darbų ir socialinių valstybės tikslų problemą mes jau esame išžiūrėję skyriuje apie „valstybės ir jos konstitucinės teisės mokslo vietą mokslų klasifikacijoje ir apie metodus".

Tad šie tikslai — tai yra įvairūs ir besikeičią socialiniai tikslai. Bet kadangi neviskas socialiniame bendravime nuolat ir neviskas iš karto staiga keičiasi, tai ir šie socialiniai tikslai, pareiną nuo socialinio gyvenimo sąlygų bei nuo žmonių socialinių reikalų, būna tęstiniai, jungią praeitį su dabartimi ir ateitimi. Ir jų tarpe yra tikslai pagrindiniai ir pagelbiniai, o jie visi sudaro vieningą socialinių tikslų sistemą, kurioje viskas turi būti suderinta ir sutaikinta, kad nebūtų jokių priešta-

ravimų ir kad vienų tikslų siekimo darbas neparaližuotų kitų darbo. Visas socialinis jungimasis ir skirstymasis reiškiasi ir vyksta socialinių tikslų funkcijos organizavimu, jos rengimu bei tvarkymu. Kiekvienas to proceso padarinių, kiekvienas socialinis junginys sudaro savo socialinių tikslų sistemą.

Tad kiekvienas tęstinis socialinis junginys, susidedąs iš daugybės žmonių-individų, kurie netirpsta masėje ir nėra jokio „aukštesniojo kūno" arba „psichinio organizmo" nariai, sudaro tikslingąjį arba funkcionalinį vienetą. Tikslai ir jų siekimo darbas (funkcija) — štai yra tas socialinio junginio momentas, kuris jį vienija ir atskiria nuo kitų. Tai yra tokia pat tiesa ir tikrenybės faktas, kaip kad tai, kad šio funkcionalinio vieneto dalyviai visumet yra ir lieka individais ir kad socialinės funkcijos vykdytoja valia yra visumet individualinė. Personalinė funkcijos sudėtis keičiasi, vieni individai įstoja, gimsta, kiti išstoja, miršta, bet funkcionalinis vienetas tęsiasi ir lieka tuo pačiu vienetu, kol yra vykdoma funkcija.

4. Valstybė — funkcionalinis socialinis junginys.

Pirmojo valstybės (kiekvieno socialinio junginio elemento medžiaga — tai žmonės, žmonių daugybė („multitudo"), individų masė (masinis skaičius). Tačiau tai iš tikrųjų ne patys žmonės, kaip tokie, bet kaip tik tas jųjų funkcionalinis junginys, jų socialinių tikslų funkcijai vykdyti junginys. Žmonės, dalyvaudami socialiniuose junginiuose, nepriklauso jiems (neįeina į juos) kūnu ir dvasia (psichika); jie ir valstybėje netirpsta, kaip jos dalelė arba sąstatas. Jie yra socialinio junginio ir valstybės dalyviai šio junginio ar valstybės tikslų ir funkcijos ribose, tad savo atitinkamais veiksmais ar darbu, kuriais ši funkcija atliekama. Kitų gi savo reikalų ir veiksmų srity ar ribose žmonės, dalyvaują viename socialiniame junginy, gali dalyvauti ir kituose. Todėl visai aišku ir paprasta, kad pav. valstybės valdiniai gali dalyvauti bažnyčioje, nacionalinėje tautoje, įvairiose draugijose, sąjungose ir t. t. Pagaliau ir patys socialiniai junginiai gali dalyvauti vieni kituose. Buvo laikai, kada tai buvo laikoma neleistina arba bent, kiek galima, šalintina. Į tokį valstybės valdinių dalyvavimą kituose junginiuose buvo žiūrima kaip į kažkokį

nesveiką reiškinį. Draugija ir sąjunga valstybėje — tai esąs „status in statu". Jei žmonės priklauso valstybei, tai kaip gi jie, tie patys gali priklausyti dar kitam kolektyvui? Čia jie turi pasiduoti vienai drausmei, vienam rėžimui, čia vėl — kitam: negi gali jie dualizuotis arba susiskaldyti dalelėmis ir viena dalimi būti viename kolektyve, o kita dalimi — kitame. Nesupratimas tikrosios socialinių junginių esmės, neišaiškinimas jų funkcionalinio pobūdžio buvo priežastimi ypatingo nepasitikėjimo socialiniu jungimusi ir griežtų iš karto draudimų žmonėms jungtis į korporacijas ir vėliau ilgų svyravimų pripažinti sąjungų ir draugijų steigimo laisvę. Tačiau „status in statu" būtų tiktai ten, kur du socialiniai junginiai turėtų vieną funkciją. Pavyzdžiui būti kartu dviejų valstybių valdiniu (piliečiu) arba dviejų bažnyčių nariu — tai būtų nepaprasta ir nenormalu, o gal kartais ir neįmanoma. Bet dalyvauti bažnyčioje, sporto draugijoje ir valstybėje, atsižvelgiant į šį funkcionalinį jų esmės pobūdį, — visiškai tvarkoje.

5. Valdančiųjų ir valdomųjų diferenciacija ir teritoriniai valdančiųjų galios padariniai.

Darbą suskirstant funkcijai vykdyti susidaro socialinio junginio dalyvių diferenciacija: kai kurių valia virsta vadovaujanti, kiti jai pasiduoda; tai gali vykti geruoju, susitarus, bet gali — ir varu, gali — kai kurių autoritetu... Vadais virsta galingesnieji, senesnieji, gudresnieji, labiau prityrę, turtingesni ir t. t. Valdančiaisiais gali tapti individai, bet gali — ir tam tikri socialiniai junginiai, o valdančiuose socialiniuose junginiuose jųjų vadai. Anoniminis skaičius; masės, svorio, dauguma taip pat gali reikštis, kaip valdžios veiksnys.

Jeigu valdančiaisiais visumet yra tiktai kai kurie, bet ne visi, dažnai tai būna nežymi mažuma, tai funkcijos vykdyme visumet dalyvauja visi junginio nariai — bent pasiduodami. Vadai ar valdantieji ima į savo rankas ne tiktai funkcijos tvarkymą, bet ir iniciatyvinį pačių vykdytinų (siektinų) socialinių tikslų nustatymą, ir šia prasme jie sudaro veiksnį, konsoliduojantį patį funkcionalinį junginį, arba kitaip sakant, jie sudaro jo steigiamosios galios veiksnį, nes kaip tik socialiniais tikslais ir yra steigiama funkcija. Tai yra ryškiausia valstybėje, su-

darančioje, kaip esame aiškinę, *teritorinį*, grynai objektyvinės konstrukcijos, priverstinį socialinį junginį. Teritorinis šio junginio (valstybės) pobūdis, iš esmės federacinis, vadinasi, apimąs visus esamus šios teritorinės srities visuomenėje pirminius socialinius junginius ir įvedąs juos visus į tam tikrą santvarką, be to neturįs kitokios ypatingos savo funkcijos, kaip tiktai visuomeninė taika (tvarka) ir išorinis saugumas (valstybės gynimas), suteikia čia valdantiesiems, kurių galia šiame objektyviniame priverstiniame junginy yra absoliutinė, valstybės tikslų ir funkcijos sprendėjų vaidmenį.

6. Valdžios absoliutizmo veiksniai.

Žinoma, kai mes sakome, kad jų galia čia yra absoliutinė, mes kiek perdedame. Ji yra absoliutinė tik tiek, kiek iš viso žmonių darbuose gali būti kas nors absoliutinio; tad iš tikrųjų, kalbant tiksliau, ji yra *galimumo ribose maksimalinė* ir šia tiktai prasme mes ją absoliutine vadiname. Šis valdžios absoliutizmas arba galios maksimumas išplečia valdančiųjų energiją, o kadangi savųjų, specifiškai valstybinių, tikslų yra labai maža ir jie visos tos energijos neišsemia, tai ji gali būti sunaudota dar įvairiems kitiems tikslams siekti ir ji šiuos tikslus randa stipresnių socialinių grupių tiksluose, kuriuos ir suvalstybina.

Aš pabrėžiu, tai yra mano supratimu labai svarbus valstybės valdžios absoliutizmo (galios maksimalinizmo, griežtumo) veiksnys, kurie glūdi šių trijų faktų kombinacijoje: pirmas faktas — tas, kad dėl objektyvinės teritorinės ir tuo pačiu priverstinės junginio konstrukcijos, imperatyvinės priemonės socialinei funkcijai vykdyti yra valstybėje nepaprastai stiprios; antras faktas — tasai, kad savųjų specifinių grynai teritorinių socialinių tikslų, kurie būtinai ir visumet tenka valstybei, yra maža ir jie neišsemia visos energijos, išplečiamos tų stiprių priemonių; trečias faktas — tas, kad dėl priemonių galingumo visi pirminiai socialiniai junginiai orientuojasi į valstybę ir geidžia pasinaudoti šiomis valstybės valdžios disponuojamomis priemonėmis savo socialinių tikslų funkcijai. Visa tai daro, kad valstybė niekuomet neapsibrėžia vien tiktai savo specifinėmis funkcijomis, kuriomis yra policija ir ginkluota karo jėga, ir vi-

sumet įsiveržia į įvairių socialinių junginių veikimo sritis, suvalstybindama įvairiausias ūkio, kultūros ir kitokias socialines funkcijas.

Tasai galingų valstybinių priemonių branginimas, jų paramos ir pagalbos ieškojimas, nuo valdančiųjų pareinąs galimumas sunaudoti valstybines (teritorines) galios priemones įvairiausiems socialinių grupių tikslams, kartu su esminiu tų priemonių griežtumu, pagrįstu teritoriniu viešpatavimo monopoliu, — ryškiai išplečia valstybės valdančiųjų energiją ir galią, jų prestižą ir net pačią jų galios legendą, kuri sudaro žymų jų moralinės jėgos veiksnį. Be to, kadangi dėl visų šių motyvų kova dėl valdžios, vadinasi, dėl pasiekimo valdančiųjų padėties (vietos), yra tarp įvairių visuomenės elementų, tarp įvairių žmonių, socialinių grupių ir korporacijų — labai įtempta ir dėlei to valdančiųjų padėtį pasiekia tiktai tie, kurie iš tikrųjų sugeba laimėti didelį jėgų varžymąsi, — valdančiaisiais valstybėje tampa iš tikrųjų stipriausieji žmonės ar grupės, geriausieji socialinės kovos strategai ir taktikai, jėgų valdovai, socialinio žmonių valdymo „specai". Visa tai veikia šios galios stiprinimą, jos (jei taip galima išsitarti) „absoliutizmą".

7. Ėtatistinė ir liberalinė srovės.

Tiesa, yra nuomonių, kad valstybė, kaip teritorinis junginys, tegalinti vykdyti tiktai teritorinius tikslus. Greta t. vad. „etatistinės" srovės, kuri norėtų valstybei pavesti visas socialines žmonių funkcijas ir padaryti ją universaliniu monopoliniu socialinio bendravimo įmonininku, yra kita antietatistinė, plačiąja prasme „liberalinė" srovė, kuri kaip tik stengiasi valstybės funkciją sociališkai nualinti ir bendrų teritorinių policijos ir krašto apsaugos (kariuomenės) srity sulaikyti. Žinoma yra, mano jau sykį minėta, liberalinė „valstybės paktinio" koncepcija. Tačiau ji niekur nelaimėjo, nors kartais jos įtakon patekusi valstybė iš tikrųjų labai žymiai savo funkcijas susiaurindavo (vis dėlto ne iki visiško liberalizmo siūlomų ribų pasiekimo).

a. Liberalizmas yra pagrįstas individualizmu.

Dėl griežtai antietatistinių srovių, kurios stengiasi valstybės funkciją nualinti, susiaurinus ją iki grynai teritorinių taikos saugumo tikslų, ky-

lančių iš kaimynystės santykių (policija plačiąja prasme su teismu imtinai ir kariuomenė) — žiūrėk: mano išdėstytus prof. Hauriou šiuo reikalu išvedžiojimus šio rašinio skyriuje „Teritorija" pačiame gale petito skirsny „Teritorijos reikšmės moderniniam moksle įvertinimo pavyzdžiai: Esmain, Georg Jellinek, Hauriou", be to tai, ką esu pasakęs skyriaus „Visuomenė: sąvoka ir klasifikacija" 7 skirsny („Liberalinis solidarumas ir jo kritika") ir ypač betarpiškai po to petito skirsny „Yves Guyot'o liberalizmas".

Čia prie progos dar paliesiu šį senąjį ir svarbų ginčą tarp etatizmo ir antietatizmo. Tai yra ginčas ne tiktai senas, bet ir iš abiejų pusių aistringas, ypatingai jo liečiamoje ūkio srity. Jo platus išdėstymas įeina į ekonominių doktrinų istoriją, kuri tiksliai mus supažindina su visais abiejų, etatistinės ir antietatistinės, srovių niuansais; tačiau ir valstybės mokslui tai turi svarbos ir negali būti visiškai nepaliestas, ypač kai mes konstruojame pačios valstybės esmės sąvoką funkcionaliniu jos pobūdžiu.

Antietatistinė srovė sutampa su ta ideologine koncepcija, kurią vadiname „liberalizmu" plačiąja prasme, nes liberalizmas tuo kaip tik ir pasižymi, kad jis, išplėsdamas tą žmogaus gyvenimo ir veikimo sritį, kuri yra laisva nuo valstybės kišimosi ir kuri sudaro tai, kas yra vadinama žmogaus „status libertatis" valstybėje, tarp kito ko įtraukdamas į šią sritį ir ūkiškąjį žmogaus vertimąsi (jus commercii arba nuosavybė, privatinė ekonominė iniciatyva, verslo ir sutarčių laisvė), tuo pačiu yra linkęs siaurinti valstybės funkciją ir virsta kalbamąja prasme antietatistiniu ideologiniu judėjimu.

Liberalizmas šia prasme sutampa ir su individualizmu, nes galų gale „status libertatis" subjektu yra žmogus, individas, be to laisvės apsaugojimas nuo valstybės kišimosi į iniciatyvinę žmonių gyvenimo sritį numato tokį pat draudimą kištis į šią sritį ir kitokiems kolektyvams (socialinėms grupėms ir korporacijoms), kurių kišimasis yra taip pat arbitrališkas, kaip valstybės; pagaliau liberalizmas yra iš esmės individualistinis todėl, kad pati „status libertatis" sąvoka yra kilusi iš įgimtųjų suvereninių žmogaus teisių doktrinos, kuri šias teises jungė, kaip jau žinome, kaip tik su individu.

Mes taip pat jau žinome, kad naujosios gadynės demokratija pati yra iš individualistinės koncepcijos kilusi ir iki šiol nėra nuo jos visiškai atsipalaidavusi, nors jau XIX amžiuje mokslas apie visuomenę yra žymiai pažengęs pirmyn ir giliai paveikęs moderninę demokratiją naujausia „sociokratine" kryptimi. Tiek pirademokratinės gadynės mokslas, kuris paruošė dirvą didžiajam demokratiniam judėjimui prieš monarchinę valstybės sistemą, tiek demokratijos debiutai XVIII amžiuje Amerikoje ir Didžiojoje Prancuzų Revoliucijoje buvo kiaurai persisunkę individualizmu (liberalizmu, tad ir antietatizmu), Kaip žinome, demokratija debiutavo kaip tik „žmogaus ir piliečio teisių deklaracijomis", kaip suvereniniu principu, aprėžiančiu valstybės funkciją, jos galią ir tikslus. Demo-

kratija savo jaunų dienų, demokratija buržuazinė, buržuazijos vadovaujama, optimistinė ir entuzijastinė kovoje su „senuoju rėžimu“, buvo be abejo liberalinė ir antietatistinė.

b. Ekonominis liberalizmas.

Besiveržiančios į demokratiją ir norinčios pasinaudoti ja darbo klasės, kurios pačios be galingo valstybės aparato pagalbos nebūtų galėjusios kai kurių savo tikslų ūkio srity pasiekti, nenorėdamos palikti buržuazijai jos ekonominio monopolio ir šiuo monopoliu pagrįstos socialinės persvaros, garantuotos liberalinės valstybės nesikišimu į šią ypatingai svarbią socialinę sritį, įnešė į demokratinę demokratiją ekonominio etatizmo srovę. Naujausios „socialdemokratinės“ tendencijos, keičiančios demokratiją ir, jei galima taip išsitarti, „visuomeninančios“ valstybę, reiškiamos ypač socializmo (jos yra žymios ir nacionalizme, ekonominėje gi srity ir tokiuose judėjimuose, kaip koperatizmas), yra susiskirsčiusios tarp iš vienos pusės etatizmo, iš antros — visuomeninio anarchizmo. Neliesdami čia šios paskutinės srovės ir nekeldami visoje platumoje moderninės korporacinės valstybės problemos, keliamos ir apdraudžiamos, kaip demokratinės formos iš pagrindų pertvarkymas (mes šias problemas dar kitose vietose sutiksime ir turėsime progos jas išžiūrėti), čia keliais bruožais pagilinsime ekonominio liberalizmo (individualizmo) ir etatizmo ginčą demokratijoje, sekdami Bordeaux profesoriaus R o g e r B o n n a r d'o trumpas ir aiškias šiuo klausimu pastabas.

„Individualizmas, vadinamas ir l i b e r a l i z m u, sako Roger Bonnard, turi savo šaknis fiziokratų moksle. Tai iš tikrųjų buvo reakcija prieš XVII ir XVIII amžių merkantilizmą, kuris iš esmės buvo etatistinis. Tačiau tikrasis individualizmo steigėjas buvo Adomas Smith'as. Tęsiama su įvairiais variantais Jono-Baptisto Say, Dunoyer, Bastiat ir Stuart'o Mill'io, individualinė doktrina Prancuzijoje pasiekė savo pilnojo išplėtimo apie XIX amžiaus pusę. Šiandieną, kad ir kiek nusileidusi, ji vis dėlto dar turi giliai įsitikinusių šalininkų, kurių vienas žymiausiųjų buvo paskutiniais laikais Paul Leroy-Beaulieu.

Bendras individualizmo pobūdis reiškiasi stengimusi aprėžti iki minimumo valstybės funkcijas tam, kad tuo pačiu būtų tiek pat praplėsta laisvoji dirva, paliekama privatiniam žmonių veiklumui. Tai todėl jam tapo suteiktas „liberalizmo" vardas...

Privatinis veiklumas, tiek palaidas, izoliuotas, tiek laisvai susijungęs su kitų asmenų tokiu pat veiklumu, geriau sugebąs tenkinti žmonių reikalus ir plėsti medžiaginę gerovę bei civilizaciją, negu bent kuris kitas socialinis veiksnys ir ypatingai negu bet kuri valstybinė veikimo organizacija. Kitaip sakant, laisvas individas esąs vienintėlis veiksnys, galįs užtikrinti socialinę pažangą.

Tai esą todėl, kad tie du elementai, kurie stengiasi suteikti gamybai energijos ir naudingumo maksimumą, tai esą privatinis gamintojų interesas ir laisvas ekonomikos įstatų reiškimasis laisvosios konkurencijos sąlygose...

Tad reikią leisti atskirų šiaip žmonių privatiniam veiklumui laisvai plėstis ir jis varžyti jokiu būdu nedaugiau, negu tai yra būtina tam, kad būtų visiems užtikrintas laisvas ir visiškas veiklumas. Išskyrus šį „žandaro" vaidmenį, valstybė tegalėsianti pavaduoti individus ir jų privatinę iniciatyvą tiktai tada, kada yra visiškai aišku, kad pastaroji tam tikros funkcijos atlikti nepajėgia... Valstybė-žandaras neprivalanti tapti valstybe-apvaizda".

c. Valstybinės intervencijos keliai.

Numatydamas keturius būdus, kuriais valstybė gali kištis į iniciatyvinę ekonominės laisvės sritį, liberalizmas šiaip jų kiekvieną įvertina:

„1°. Privatinio veikimo reglamentavimas. Individualizmo pažiūromis, sako Roger Bonnard, šis reglamentavimas esąs reikalinga taip sutvarkyti, kad individams būtų palikta, kiek tiktai galima, laisvo veikimo maksimum....

„2°. Privatinio veikimo paraginimai ir jo šelpimas. Jie nesą visiškai atmestini; tačiau jie turį būti organizuojami su didžiausiu atsargumu, nes a. kartais ję varžą privatinę įmonę, statydami šelpiamą įmonę į tam tikrą priklausomą padėtį valstybės atžvilgiu, b. šelpimas galįs sudaryti nelygybę tarp įmonių, statydamas tam tikras įmones į dirbtinę privilegijuotą padėtį, o kitoms gal sveikesnėms, sunkindamas konkurenciją su anomis ir c. šis raginimas ir šelpimas brangiai kainuojąs valstybei...

„Kai dėl apsaugos muitų, individualizmas juos griežtai atmeta. Prieš protekcionizmo suvaržymus individualistai aukštai kelia laisvą prekių mainą („libre échange") padarinius. Tai esąs vienintėlis kelias ekonominių santykių harmonijai užtikrinti. Tat yra vienas esminių individualistinės doktrinos principų.

„3°. Privatinio veikimo priežiūra. Visi individualinės ir ypatingos intervencijos (kišimosi) į individų veikimo būdai, skiriami tam tikrai šio veikimo priežiūrai, yra priešingi individualizmui. Būtų sveikiau leisti individams „patiems savo tarpe teisingumą tvarkyti", vadinasi, leisti jiems patiems iniciatyvą skųstis dėl jų įžeistų teisių ir šiuo būdu patiems rūpintis tuo, kad jų teisės būtų gerbiamos. Ypatingai gi turinti būti visiškai pašalinta preventyvinių (iš anksto duodamų) leidimų („autorisation préalable") sistema...

„4°. Privatinio veikimo valstybės veikimu pakeitimas. Privatinės iniciatyvos ir privatinio veikimo vieton valstybė galinti pati imtis kurio nors tiesioginio veikimo tiktai tada, kada tai liečia įmones, kurių pakelti šiaip žmonės nepajėgia. Valstybinė įmonė tegalinti būti pateisinta tiktai tiek, kiek privatinė iniciatyva to nedaro. Pavyzdžiui: a. kai dėl paties ypatingo įmonės pobūdžio šiaip žmonės negalėtų disponuoti visų priemonių, kurių ji yra reikalinga (pav. krašto gynimas); b. kai yra reikalingas toks darbo organizacijos ir funkcijos vienumas bei universalumas, kurio šiaip žmonės negalėtų įgyvendinti (pav. paštas, telegrafas, telefonas);

c. kai įmonė turi suteikti žmonėms neapmokamą viešąjį naudojimąsi, nes privatinė įmonė gali jiems teikti patarnavimus tiktai už atlyginimą (pav. susisiekimo kelių steigimas, išlaikymas ir taisymas).

d. Liberalinė valstybinių įmonių kritika.

„Tačiau valstybinė įmonė būtų nepateisintina, jei ji, neturėdama šio pagelbinio papildomojo pobūdžio, panorėtų pakeisti privatinę įmonę ten, kur privatinė iniciatyva pati pajėgia organizuoti darbą; toks pakeitimas kai kurių esąs siūlomas tuo sumetimu, kad esą valstybinės įmonės veikimas esąs geriau užtikrintas, jos patarnavimai esą geresni ir tuo pačiu bendros gerovės bei civilizacijos tikslas esąs rimčiau siekiamas.

„Iš tikrųjų valstybinė įmonė esanti ryškiai blogesnė, negu privatinė štai dėlei ko:

„a. Dėl pačios savo organizacijos valstybė negalinti turėti kvalifikacijų tinkamai tenkinti privatinius atskirų žmonių reikalus. Visų pirma, ji sudaranti perdaug painų sudėtingą organizmą... Pačios biudžeto ir viešosios atskaitomybės taisyklės kliudančios geram kai kurių įmonių veikimui; jos neleidžia steigti atsargos ir apygardos kapitalo.

„Be to valstybės aparatą valdanti biurokratija, kuri remiasi rutina ir nėra specializuota, nelanksti ir nesugebanti prisitaikinti prie ūkiškojo veikimo technikos...

„Valstybės įmonėje technikinis reikalas esąs nuolat slopinamas politinių reikalų...

„Pagaliau ir ypač valstybės nesugebėjimas esąs tuo pagrįstas, kad čia visiškai nesireiškiąs asmeninis interesas, kuris yra svarbiausias privatinės įmonės veikimo akstinas...

„b. Antra valstybinės įmonės yda glūdinti tame, kad savo veikimu valstybė visuomet iškreipianti ekonominių įstatų reiškimąsi. Tai pareiną nuo to, kad valstybė disponuojanti jėgą, kuri visumet dominuoja šiaip privatinių asmenų jėgas, kai tuo tarpu ekonominiems įstatams reikštis jėgų ir veikiančių valių lygybė...

„c. Pagaliau valstybinių įmonių išplėtimas didinąs valdininkų skaičių. Ši aplinkybė, jau savaime nepageidaujama, šiuo laiku esanti ypatingai pavojinga. Sindikalistinė dvasia, kuri plečiasi tam tikrų valdininkų kategorijų nusistatyme, vedanti juos šachuoti valstybės valdžią savo asmeninių interesų naudai. „Pronunciamento" grąsinimai sudarą anarchijos fermentą, vistiek ar jie eina iš civilinių ar iš kariškų valdininkų".

e. Etatizmo klasifikacija pagal Roger-Bonnard.

Paliesdamas etatizmą, kaip srovę, griežtai priešingą individualistiniam liberalizmui, prof. Roger Bonnard šitaip jį apibrėžia ir klasifikuoja:

„Gali būti laikomos etatistinėmis visos tos doktrinos, kurios, pasipriešindamos individualizmui, stengiasi išplėsti valstybės funkcijas... Šiuo atžvilgiu skiriama intervencionalizmas nuo socializmo kurie patys skirstosi dar į kelias doktrinas...

„Tarp intervencionistinių doktrinų ypač dvi yra minėtinos dėl savo nepaprastos įtakos, kurią jos turėjo. Tai yra iš vienos pusės „valstybinis socializmas", kurio principai buvo nustatyti 1873 m. Eisenacho kongrese ir kurio vadu buvo Berlino profesorius Schmoller. Jis turėjo žymios įtakos Vokiečių socialinei ir ekonominei politikai. Iš kitos pusės tai yra solidarizmas, sudarąs internacionalistinę doktriną, kuri dabar yra populiariškesnė, ypač Prancuzijoje.

„Dvi didelės socialistinės doktrinos, kurios šiuo laiku varžosi, tai kolektyvizmas ir komunizmas."

(ž. Roger Bonnard — „Précis élémentaire de Droit Administratif", Paris Recueil Sirey", 1926 m., 21—25 pusl.).

Toliau Roger Bonnard svarsto etatistinę tezę tuo pačiu šablonu, kuriuo jisai pirma svarstė individualistinę (liberalinę) tezę (privatinio veikimo reglamentavimas, privatinio veikimo paraginimas ir šelpimas, privatinio veikimo valstybiniu veikimu pakeitimas). Viskas čia diametrališkai priešinga individualizmo siūlymams ir jo išvadoms. Klaidinga yra Roger Bonnard'o schemoje tai, kad jisai visą socializmą įskiria į etatizmą, kai iš tikrųjų socializmas, išskyrus valstybinį socializmą ir kai kurias ypatingas formas, kaip pav. municipalinis socializmas, yra iš esmės anarchinis, nukreiptas į visišką visuomenės nuo valstybės paliuosavimą ir valstybės, kaip nereikalingos, panaikinimą. Tad čia yra gilus kaip tik antietatizmas, kuris valstybei nepalieka jokios funkcijos, perkeldamas jas visas į laisvai veikiančius socialinius junginius. Tai yra ypač charakteringa komunizmo atžvilgiu. Jeigu anarchinis socializmas laikinai pasinaudoja valstybės valdžia ir stengiasi išplėsti visą jos diktatorišką griežtumą, tai jisai tai daro ne tam, kad monopolizuotų valstybės funkcijai visą socialinį aprūpinimą, bet tiktai tam, kad griežčiau padarytų socialinę operaciją, nužudžius ir sunaikinus socialiniame bendravime visą tai, kuo socialistų nuomone esanti pagrįsta valstybė.

f. Etatistinė socializmo srovė. Antanas Menger.

Tad iš tikrųjų etatistinis yra ne visas socializmas, tiktai viena jo srovių. Ryškiausia ir galingiausia mūsų laikų socialistinė srovė, pagrįsta marksizmu, būtent Lenino komunizmas, taip pat vakarų Europos revoliucinis sindikalizmas, — yra iš esmės grynai anarchiniai, tad — antietatistiniai. Etatistinės srovės, ypač ūkio srity, pokariniame socializme ima reikštis senoje social-demokratijoje, atsisakiusioje sekti komunizmą ir gyvenančioje idėjinį krizį tarp marksizmo ir revizionizmo. Prieš karą gi etatizmas buvo pasireiškęs tiktai tam tikrose socialistinėse sistemose. Jų vienas buvo talentingai išdėstyta pagarsėjusioje prof. Antano Menger'io knygoje „Naujas mokslas apie valstybę", paskelbtoje XIX amžiaus pabaigoje (aš šia knyga naudojuos vertime iš vokiečių į lenkų kalbą: „Nowa nauka o państwie", II laida, Lwòw, „Polskie Towarzystwo Nakładowe", 1907 m.).

g. Jėgos arba smurto (ponavimo) valstybė ir „liaudies darbo valstybė“ pagal Mengerį; senovės valstybė, Didžiosios Prancuzų Revoliucijos tipo valstybė; liaudies ir darbo momentas pirmykštėje krikščionijoje ir Didžiojoje Revoliucijoje.

Savo konstruojamąją ateities valstybę prof. Menger vadina „liaudies darbo valstybe“. Pačioje savo knygos pradžioje jisai sako: „Visos ikišiolinės teisinės santvarkos kilo iš jėgos santykių ir todėl visumet buvo skiriamos nedaugelio galingųjų naudai, apmokamai pačiųjų liaudies masių kančiomis. Senovės teisinės sistemos, Graikų ir Romėnų teisė, atvirai reiškė šį santykį, pavesdama žymią liaudies daugumą ponams ją išnaudoti vergijos institucijos formoje. Taip pat feodalinė visuomenės santvarka, tęsiama nuo viduramžių iki XIX amžiaus gilumos, rėmėsi teisinėmis baudžiavos ir žmonių prie žemės pririšimo („glebae adscriptio“) institucijomis, skiriamomis tiems patiems tikslams ir besireiškiančiomis tais pačiais padariniais.

Net ir didžioji Prancuzų revoliucija, kurios įtakoje mes tebesame, šio santykio nepašalino. Nors ši revoliucija ir artimi jai judėjimai pašalino asmeninį liaudies masės pareinamumą nuo tam tikrų asmenų ir parėmė ūkio santvarką laisvąja sutartimi; kadangi tačiau ši sutartis yra laisva tiktai formališkai, o faktiškai svarbiausiose sutartyse jos dalyviais yra iš vienos pusės turtingieji ir stiprieji, iš kitos — neturtingi ir silpnieji, tai ir panaikinus teisinį jų asmeninį pareinamumą, jie, kaip ir pirma, faktiškai, kaip gyventojų klasė, pareina nuo turtingųjų... tad tokia teisinė sistema, kurios tikslas remtųsi plačiųjų liaudies masių, o ne siaurosios stipriųjų saujelės nauda, dar lieka, teorijoje ir praktikoje ateities problema.

Pirmas žemesniųjų liaudies klasių pakilimas — sako Menger'is — ...tai buvo krikščionijos įsikūrimas. Pirmykštė krikščionybė... visiškai neturėjo tos dvasios, nukreiptos beveik išimtinai į anąjį viršgamtišką pasaulį, kurią jai vėliau įkvėpė pasiturinčiųjų klasių įtaka. Atvirkščiai, pirmieji krikščionys tikėjosi ir laukė, kad greitai Jėzus Kristus pasirodysiąs galingas debesyse ir kartu įsteigsiąs didelę šio pasaulio valstybę, kurioje jie pirmieji tapsią paskutiniais, o paskutiniai — pirmaisiais ir kurioje kiekvienas krikščionis, išsižadėjęs dėl Kristaus meilės savo turtų bei šeimos, būsiąs šimteriopai atlygintas. Tokiu būdu pirmykštė krikščionių bendruomenė, kaip kad mūsų gadynės socialiniai reformatoriai, mėgino įgyvendinti naują visuomenės santvarką, naudingą neturtingiesiems, o visas tarp šių dviejų judėjimų skirtumas glūdi tik tame, kad krikščionių pažiūromis naujų santykių įsigalėjimas turėjęs įvykti stebūklu.

Tačiau išorinės sąlygos nebuvo šiai reformai prielankios... Pirmieji krikščionys neteko drąsos kovoti prieš tą smurto ir skriaudos vandenyną ir nepajėgė neturtingųjų teisėms dar šiame žemės gyvenime užtikrinti laimėjimą. Todėl, ypač kai neįvyko stebūklingas Kristaus grįžimas, laukiamoji Dievo Karalystė tapo labai greit perkelta į būsimąjį gyvenimą po mirties. Tad ne tik tai atėmė iš krikščionybės jos socialinį pobūdį, bet ir nukreipė liaudies dėmesį nuo žemės reikalų...

Tiktai Prancuzų revoliucijos metu liaudies masės pabudo... Tiesą pasakius, šis didelis liaudies judėjimas buvo tiktai karaliaus valdžios ir privilegijuotų klasių susiginčijimu su kylančia buržuazija dėl klausimų ypač politinių... Tačiau čia pirmąjį sykį ir šis faktas užtikrina Prancuzų revoliucijai jos pasaulinę žmonišką reikšmę, žemesnės liaudies klasės, nesivadovaudamos tikybiniais sumetimais, kyla kaip veikli jėga valstybėje ir daug laimi... (Antanas Menger — op. cit., 3—6 pusl.).

h. Individualistinė jėgos valstybė; jos patarnavimas valdantiesiems.

Toliau Menger'is kalba apie anarchiją, konstatuoja plačią anarchinę esamo socialinio bendravimo sritį („status libertatis"), kritikuoja siūlomąjį visišką valstybės pašalinimą ir anarchinio laisvosios sutarties (susitarimo) principo vaidmenį (op. cit., 8—21 pusl.).

Tad mes priimame, sako jis toliau, tokią socialinę žmonijos padėtį, kurioje taikingas tautų sugyvenimas ir bendradarbiavimas nėra paliktas laisvam politinių bei ekonominių jėgų veikimui ir kurioje žmonės, gyvena tam tikroje teritorijoje, klauso vyresnybės, turinčios teisės ir pareigos esant reikalui prievartos keliu šią padėtį tvarkyti. Tad valstybę ir valstybinę santvarką mes laikome būtinu daiktu kiekvienoje tautoje, kuri peržengė, pirmuosius kultūros laiptus. Tačiau šie platūs rėmai gali būti užpildytos įvairiausiu turiniu...

Tarp įvairių valstybės formų mus pirmiausia stebina viena ryški klasifikacija, būtent toji, kuri yra pagrįsta prieštaravimu tarp individualistinės ir socialistinės valstybės. Individualistinė valstybinė santvarka galima taip pat apibūdinti kaip valdančioji ir suvereninė valstybė arba jėgos valstybė, socialistinė gi valstybės santvarka, kaip darbo žmonių masių valstybė arba liaudies darbo valstybė. Mūsų moderninė kultūrinė valstybė visur reiškia individualistinės valstybės žymes...

Kai dėl priešingumo esmės tarp individualizmo ir socializmo, tai dažniausia į tai atsakoma, kad esą ten, individualizme, ūkiškas veikimas esąs ypač individų vykdomas, čia gi esą, socializme, ypač bendromis pajėgomis. Šita pažiūra yra teisinga, bet neišsemianti visos tiesos. Moderninės individualistinės kultūrinės valstybės esmė glūdi ypač tame, kad jos valstybinio veikimo objektą sudaro beveik išimtinai individualiniai galingųjų interesai ir tiktai labai siauroje srity silpnųjų socialinių veiksnių interesai...

Be valdovo (valdančiųjų) galios išlaikymo, kurį individualistinė jėgos valstybė visumet pripažįsta svarbiausiu savo veikimo tikslu, laiko ji dar savo tolimesniu uždaviniu apsaugoti turtingųjų turtų valdymą ir tvarkyti pastarąjį taip, kad jis jiems būtų, kiek galima naudingiausias... Čia pasiturinčiųjų interesai reiškiasi, kaip stambios vienlypės masės, o individualinis interesas virsta klasiniu... Moderninė individualistinė valstybė skiriama individualiniams valdančiųjų ir pasiturinčiųjų interesams palaikyti...

Tiktai naujausiais laikais mes galime pastebėti, kad aukščiausieji valstybės valdžios reiškėjai pradeda taip pat plėsti veikimą žemesniųjų liaudies klodų naudai. Tačiau tai kaip tik yra charakteringa, kad individualistinė valstybė, vienos seniausiųjų žmogaus kūrinių, tiktai XIX amžiuje sugebėjo pastebėti neturtingųjų liaudies klasių interesus, nors jie visur sudaro milžinišką daugumą.

Šiai tradicinei valstybinei formai, kuri visame civilizuotame pasaulyje išsiplėtė iš politinių bei militarinių jėgos santykių, mes priešais pastatome socialistinę valstybę arba liaudies darbo valstybę; josios esmė glūdi tame, kad čia svarbiausiąjį valstybinio veikimo tikslą sudaro individualiniai plačiųjų liaudies masių interesai... Tačiau individualiniai gyvi plačiųjų liaudies masių tikslai, kaip kad buvo manę Prancuzų Revoliucijos veikėjai, — ypatingo politinio pobūdžio. Dalyvavimas valstybės valdžioje gali būti plačiųjų liaudies masių laikomas tiktai tikslui siekti priemone. Tikrąjį ir pagrindinį kiekvieno individo tikslą sudaro ypač individualinės gyvybės išlaikymas bei išplėtimas, veislės išlaikymas, pagaliau gyvenimo ir sveikatos saugumas. Užtenkamas maistas, apdarai ir butas, sutvarkytas šeimyniškas gyvenimas, dvasios reikalų tenkinimas ir gyvybės bei sveikatos saugumas — štai tie tikslai, kuriuos kiekvienas mūsų siekti turi... Ir mūsų dabartinės socialinės santvarkos pamatine klaida galima laikyti tai, kad šiuos svarbiausius ir visuotinius gyvenimo tikslus ji skaito privatiniu reikalu, kurį esant paprastoms aplinkybėms kiekvienas individas turi aprūpinti privatinės teisės srity savo jėgomis ir savo rizika...

i. Mengerio „socialistinė“ arba „liaudies darbo valstybė“.

Socialistinė valstybė arba liaudies darbo valstybė remiasi tąja pagrindine mintimi, kad individualinės būklės išlaikymas bei apsauga, žmonių veislės plėtimasis, pagaliau gyvybės, turto ir sveikatos saugumas, sudarą svarbiausius kiekvieno žmogaus gyvenimo tikslus, turi būti taip pat laikomi bet kurio valstybės veikimo pirmos eilės tikslais. Gyvybės, sveikatos ir kūno neliečiamumą mes čia galime praleisti, nes socialinėje valstybėje, kaip ir moderninėje, šių gerovių apsauga bus pavesta ypač baudžiamajai teisei.

Tad jeigu tikra viešoji gerovė reiškiasi individualinės piliečių būklės išsaugojimu ir parėmimu, taip pat taisyklingu žmonių vaisinimusi, tai tuo pačiu mes prieiname radikalinį mūsų moderninės turto ir šeimos teisės pertvarkymą.

Šiose teisės srityse visose individualistinėse valstybėse viešpatauja pažiūra, kad šie abu gyvenimo tikslai sudarą privatinių individo reikalą, kuris turi būti jo paties aprūpinamas privatinės teisės ribose. Atvirkščiai, socialistinėje teisinėje tvarkoje valstybė sąmoningai laikytų šiuos žmonių tikslus svarbiausiuoju savo tikslu, pateisinančiu patį jos įsteigimą...

Kadangi individualinės savo piliečių būklės išlaikymą ir išplėtimą bei jų taisyklingą vaisinimą socialistinė valstybė laiko vyriausiuoju savo

tikslu, tad ir teisės, skiriamos šiems tikslams siekti, turi būti perkeltos iš individų į kolektyvą...

Visų pirma kas liečia turto teises, kurios tvarko disponavimą medžiaginio pobūdžio gėrybių, skiriamų individualiniam gyvenimui išlaikyti ir išplėsti, jos socialistinėje valstybėje turi priklausyti ypač individams, kaip kad dabar esti. Daiktai, kurių reikšmė peržengia vienos kurios tautos ribas arba yra pasaulinė, paliesdama visą civilizuotą žmoniją, kaip pav. jūra, Suezo kanalas, turėtų, net įvedus visišką socialistinę santvarką, virsti bendrąja visos žmonijos nuosavybe. Tačiau kadangi teisinės santvarkos reforma niekuomet neturi peržengti viešojo reikalc ribų, tai ir privatinės nuosavybės socializacija (Menger čia nesilaiko nusistovėjusios terminologijos, kuri nuosavybės s u v a l s t y b i n i m ą vadina ne „socializacija“, bet „nacionalizacija“, o terminu „socializacija“ vadina laisvo viešojo turto naudojimosi sistemą, kurioje nuosavybės nėra; mano prierašas M. R.) turi paliesti tiktai naudojimosi daiktus ir gamybos įrankius, nes tai yra gėrybės, suteikiančios pastovios naudos; jų gi laikymas privatine nuosavybe veda kitus žmones į ekonominę vergiją, šių daiktų savininkams suteikia galimumą valdyti ir išnaudoti žmones. O kai dėl vartojamų daiktų, tai čia turime reikalo su tokiomis gėrybėmis, kurios yra skiriamos betarpiškam individų suvartojimui ir todėl tiktai tarpiškai palyti visumos interesą; čia privatinė nuosavybė gali būti išlaikyta savo tradicinėje formoje.

Šis nuosavybės teisių perkėlimas iš individo į platesnį arba siauresnį bendrumą gali būti laikomas charakteringu socialinės programos punktu, kuris iš esmės skiria ją nuo grynai reformatorinių partijų pastangų pataisyti ir pagerinti tradicinę teisinę santvarką, paliekant pagrindus, kuriais ji remiasi“. (ž. M e n g e r — o p. c i t., 22—34 pusl.).

j. Kelios pastabos dėl išdėstyto ginčo.

Šitoksai yra Mengerio etatizmas ūkio srity. Kai dėl mūsų pažiūrų, tai kadangi mes čia dirbame ne reformatoriaus darbą ir neieškome jokio idealo, kaip turėtų būti idealinėje tobuloje valstybėje, bet ieškome formulės, kuri apimtų tai, kas yra, ir neprieštarautų t i k r e n y b e i, tai mes negalime pasirinkti nė Mengerio vadinamos „individualistinės jėgos valstybės, nė jo siūlomos „liaudies darbo valstybės“. Mums ir viena ir kita yra lygiai priimtina, kaip du skirtingi tikrenybės variantai. Mums sprendžiama yra tai, kad valstybės vykdomos socialinės funkcijos tikslai; tiek ūkio, tiek kitokiose socialinio bendravimo ir veikimo srityse, — pareina nuo socialinių junginių veikimo valstybės, tad vis dėlto nuo socialinių jėgų santykiavimo išdavų. O kadangi ir didelis individų skaičius arba didelis masės svoris taip pat sudaro jėgos veiksnį, kuris kartais gali būti labai rimtas ir svarbus, tai ir „liaudies masės“ arba daugumos reikalai gali veikti valstybės valdžią, o per ją valstybės tikslus bei funkciją, nukreipdami ją į „socialistinės“ arba „liaudies darbo valstybės“ funkcionalinę vagą.

Plačiausiąją, tiesiog grandiozinį etatizmą vykdo komunistinės sovietų valstybės. Nors šios rūšies valstybė yra skiriama socialinei anarchijai

įgyvendinti, tad, žinoma, etatizmas čia nėra idealas, tačiau gyvenamajame socialinės evoliucijos etape tokios stambios viešojo ūkio sritys, kaip stambioji pramonė, transportas, visa užsienių prekyba („vnieštorg'as") ir stambioji vidaus prekyba dar tebėra valstybės organizuojama. Šiose srityse valstybė tebėra tikra monopolinė įmonininkė. Tiesa, šių sričių atskiros žymios šakos yra sindikalizuojamos į funkcionalinius turtų vienetus, kurie yra gavę teisinę asmenybę ir veikia ne kaip vieno asmens ar vienos įmonės organai, bet kaip paritetinių iniciatyvinių įmonių tikslas, tačiau ši organizacija yra priverstinė, valstybinės valdžios įsteigta, saugojama, prižiūrima ir tvarkoma.

8. Suvereninė valstybės valdžia visuomenėje.

Tad, žinoma, į valstybės sąvokos formulę mes turėsime įnešti ir jos valdžios elementą. Dėl jos griežtumo, absoliutizmo, formalaus nepareinamumo nuo jokios kitos aukštesnės socialinės galios, mes ją vadiname „s u v e r e n i n e" (tikslus suverenumo sąvokos išaiškinimas bus mano patiektas II-je šio rašinio dalyje). Vadinasi, valstybės valdžia — suvereninė teritorinė valdžia; tačiau ir ji yra tokia (suvereninė — aukščiausioji) tiktai valstybės funkciją nustatydama, vadinasi, parinkdama ir suformuluodama valstybei jos siektinus socialinius tikslus, ir nustatytos funkcijos ribose. Patys gi socialiniai tikslai ne jos yra gaminami, ne jos dekretuojami: jie dygsta iš įvairių sociališkai tenkintinų žmonių reikalų, paties socialinio bendravimo ruošiami bei ugdomi. Valstybės valdantieji, valstybės valdžia šia prasme ne viešpatauja visuomenei, bet pati pareina nuo jos.

9. Valstybės sąvokos formulė.

Tad valstybė — teritorinis funkcionalinis junginys. Jos gi sąvokos formulė, kurią aš drįstu siūlyti, bus ši:

„T a m t i k r o s t e r i t o r i j o s ž m o n i ų j ų s o c i a l i n e i f u n k c i j a i v y k d y t i (arba, kas yra tas pat: j ų s o c i a l i n i a m s t i k s l a m s s i e k t i) s ą j u n g a, s a v o s u v e r e n i n ė s v a l d ž i o s k o n s o l i d u o j a m a į n e s k a l d o m ą j į f u n k c i o n a l i n į v i e n e t ą".

10. Formulės patikrinimas.

Dar sykį trumpai patikrinkime visus šios formulės elementus. „T a m t i k r o s t e r i t o r i j o s ž m o n ė s" — tai ir

yra, kaip žinoma, valstybinės tautos (populi) esmė; „t e r i t o r i j o s ž m o n ė s“ — ne kitokie, nes teritorinis žmogaus pobūdis (jo tam tikras ryšis su teritorija) yra v i e n i n t ė l i s dalyvavimo valstybėje kriteriumas, ir būtent, „t a m t i k r o s“ teritorijos žmonės, bet ne „tam tikri“ teritorijos žmonės, nes valstybės teritorija visumet yra konkretizuota, tiksli, aprėžta griežtomis sienomis, kategoringa („tam tikroji“), bet tam tikros teritorijos žmonės ne tam tikri, o visi be jokio kitokio požymio arba nepaisant jokių kitokių požymių.

„J ų s o c i a l i n i ų t i k s l ų f u n k c i j a i v y k d y t i“ tai reiškia: ne kurių nors ypatingų, tam tikrų, visumet vienodų, bet iš viso „j ų“, t o s t e r i t o r i j o s ž m o n i ų, o ne kai kokių svetimų, iš oro, iš šalies, iš abstraktinio ar spekuliatyvinio galvojimo kilusių tikslų funkcijai, vadinasi, bet kurių arba kurių nors „j ų t i k s l ų“, kuriuos valdantieji (valstybės valdžia) nustatys, bet nustatys tiktai pasirinkdami juos iš bendrojo šios žemės žmonių tikslų tarpo (jų reikalų tenkinimo tikslų), o ne iš kitur, nes tada jie nebūtų „jų“, tam tikros teritorijos žmonių, tikslai.

„S o c i a l i n i ų tikslų funkcijai“; s o c i a l i n i ų t i k s l ų sąvoka yra neatskirtina nuo d i f e r e n c i j u o t o s v i s u o m e n ė s sąvokos, kurioje „socialiniai tikslai“ visumet yra kurių nors socialinių grupių ar korporacijų tikslai, kitaip sakant, socialinių junginių tikslai; tuo pačiu, kadangi „socialinių tikslų f u n k c i j a“ sudaro kolektyvinį šių tikslų siekimo darbą ir tegali būti tik vieninga, kurios elementai negali vieni kitus paraližuoti ir naikinti, bet visi turi būti s u d e r i n t i į v i e n ą h a r m o n i n g ą t i k s l i n g ą j į d a r b ą, nes kitaip būtų buvęs chaosas ir kaž koks tūpčiojimasis vietoje, bet ne tikslingos funkcijos vykdymas, — tai apibūdinimas „socialinių tikslų funkcija“ savaime numato v i e n ą harmoningą s o c i a l i n i ų t i k s l ų s i s t e m ą, o ne visus socialinius tikslus, kurie šios žemės visuomenėje yra; tad „tam tikros teritorijos žmonių socialinių tikslų funkcija“ visumet yra ir turi būti k u r i ų n o r s, b e t n e v i s ų, šios visuomenės socialinių junginių tikslų sistemos funkcija (ne būtinai vieno socialinio junginio, bet gal ir kelių ir daugiau, tačiau vis dėlto ne visų, suderintų, sukombinuotų socialinių junginių tikslų sistemos funk-

cija). Tuo pačiu ši „socialinių tikslų funkcijos“ formulė, numatanti vieningą harmonizuotą socialinių tikslų sistemą, numato ir šių socialinių tikslų pasirinkimo būtinumą — jų pasirinkimą vietos visuomenėje valstybės funkcijai, kas kaip tik sudaro valstybės valdžios (valdančiųjų) steigiamąjį darbą.

Formulės išsireiškimas „socialinių tikslų funkcija“ reiškia dar ir kitą mintį: jei valstybė yra funkcionalinė sąjunga, tai „socialinių tikslų funkcijos“ sąvoka mums rodo, kad šitos funkcijos esmę sudaro ne tokios ar kitokios jos atlikimo metodai ar priemonės, bet socialiniai tikslai: štai yra tas centras, kuris jungia, kuris suteikia funkcijai vienumą, kuris daugybės žmonių darbą paverčia vieninga funkcija; funkcionalinis junginys yra tikslingas vienetas.

„Tam tikros teritorijos žmonių jų socialinių tikslų funkcijai vykdyti sąjunga“. Kas gi čia šioje pabrėžtų žodžių kombinacijoje pareiškiama? O gi tai, kad tų žmonių sąjunga nėra jų pačių visuma, nėra jų fizinis arba psichinis kolektyvas, bet tiktai jų darbo sujungimas, jų tam tikro aukščiau apibūdinto darbo vienetas, būtent jų funkcionalinis junginys, kuris už šio darbo (funkcijos) ribų palieka juos pačius neliestus, individizuotus arba susiburiančius į kitus funkcionalinius junginius, nepavergtus valstybei kūnu ir dvasia, — laisvus.

Pagaliau lieka paskutinė formulės dalelė („. . . sąjunga, savo suvereninės valdžios konsoliduojama į neskaldomąjį vienetą“). Mes buvome pasakę, kad valstybės, kaip funkcionalinio junginio arba tikslingo darbo vieneto, lyg kad cementu yra socialiniai tikslai (šių tikslų sistema). Tačiau tikslai nėra gyvos esybės, kurios pačios gali iš kažin kur atkeliauti, užimti vietą, sistematizuotis ir nustatyti jų siekimo funkciją. Tam yra reikalingas žmogaus ar žmonių veikimas, tad yra būtinas veikėjas ar veikėjai, žmogus arba žmonės. Tiktai žmogus arba žmonės gali parinkti socialinius tikslus valstybei, nustatyti juos ir tvarkyti jų funkciją. Tai ir yra valdančiųjų vaidmuo valstybėje. Valdančiųjų galia tai daryti yra vadinama valdžia valstybės, šios funkcionalinės sąjungos, valdžia. Jos pavadinimas „suvereninė“ reiškia jos galios absoliutizmą arba aukščiau nurodyta prasme — maksimalizmą, kaip maksimum to, kas galimumo ribose yra žmogaus jėgomis

pasiekiama. O kadangi ši valdžia parenka ir nustato valstybei socialinius tikslus, kurie sudaro funkcionalinės sąjungos „cementą“, tai ji ir yra tas veiklus iniciatyvinis elementas, kuris konsoliduoja sąjungos vienumą ir be kurio ji imtų skirstytis ir suirtų. Valdžios griežtumas valstybiniame junginy, jos įsakomoji galia (imperium), pareinanti nuo teritorinės jos konstrukcijos ir teritorinių veikimo priemonių (teritorinis imperium'as), yra tokie, kad čia šis socialinis vienetas virsta tvirtas, kaip uola, tikrai neskaldomas ir objektyviškai vieningas, kuris nenumato ir neleidžia laisvo įstojimo ir ypač išstojimo iš šio funkcionalinio junginio.

Šitaip atrodo mano siūlomoji valstybės sąvokos formulė šviesoje tų davinių, kurie mums pavyko šiame mūsų rašinio tome išžiūrėti ir nustatyti, išskiriant juos iš šiaip fenomenų masės.

Aš nedrįstu tvirtinti, kad ši sąvokos formulė būtų visiškai tobula tiek kalbos, tiek savo konspektyvinio tikslumo atžvilgiu. Man svarbesnis yra visų mano čia pareikštų dėl valstybės esmės minčių turinys, negu pati santraukos formulė. Jei joje kas yra netikslaus, kas praleista, nereikalinga arba iškreipta, tas yra, žinoma, taisytina. Ne ji turi viešpatauti ir slėgti minčių turinį, bet atvirkščiai. Tačiau man rodosi (žinoma, kitaip aš jos ir nesiūlyčiau), kad ji gana gerai visas esminių mano minčių siūlus sumezgia.

Siūlomos valstybės sąvokos formulės palyginus su Georgo Jellinek'o konstruojama valstybės sąvoka.

Mano čia konstruojamoji valstybės sąvoka yra iš esmės artima ir subjektyviškai sudaryta po įtaka prof. Georgo Jellineko dėstomos valstybės sąvokos, kaip bent aš ją suprantu.

Ypatingai prof. Georg Jellinek, konstruodamas valstybės esmės sąvoką, pabrėžia šiuos minties elementus: valstybė — tai nesanti ir negalinti būti jokia substancija, joks medžiaginis daiktas; tai nesą patys žmonės (jos „nariai“, piliečiai ar valdiniai, jų visuma ar suma), taip pat tai nesą valdantieji, juo mažiau teritorija; ji esanti grynai psichinis reiškinys, glūdįs daugybės žmonių valių reiškimesi; kaip psichinės (valios) reiškinys, kadangi valia būnanti tiktai individualinė ir numatanti fizinį žmogaus organizmą, — tiktai šia prasme esą galima kalbėti apie žmones (individų daugybę), kaip valstybės substraktą jos materialinį pagrindą; tai esąs šia prasme vienintėlis valstybės, psichinio reiškinio, „substraktas“ ar substancija, nes teritorijos reikšmė ir vaidmuo valstybei reiškiąsi taip pat per žmones — tam tikras jų ypatybes žmogui išplečiant ir savo

darbui sunaudojant; psichinis valstybės pobūdis reiškiąsis socialiniuose valių santykiuose tarp žmonių ir tų santykių padariniuose — žmonių veiksmuose (darbuose); kadangi valios yra individualinės, o žmonių — daugybė, tai ir tų valingų santykių bei darbų esą daugybė; tai esąs masiškai-psichinis reiškinys, kuris susideda iš daugybės atskirų kylančių ir žlungančių reiškinių; jei tarp jų nebūtų buvę jokio vidujinio ryšio, tai jųjų visuma — valstybė būtų buvusi palaidų reiškinių chaosu ir nesudarytų nieko sociališkai vieningo; tačiau iš tikrųjų ši valingų santykių ir veiksmų daugybė yra bendrų tikslų jungiama ir sudaranti jų teleologinį vienetą, suteikianti šiems valių santykiams vieningos socialinės funkcijos pobūdį. Štai ir gauname funkcionalinio junginio sąvoką, pagrindinę Jellinek'o koncepcijos tėzę, kurią ir aš visiškai pasisavinu.

Pagaliau valdžios momentas funkcionaliniame valstybės vienete. Čia Jellinek konstatuoja: „Sujungti į funkcionalinį vienetą valstybiniai valingi (valių) santykiai yra iš esmės viešpatavimo santykiai, ne ta prasme, kad viešpatavimas išsemtų visą valstybės esmę. Tačiau viešpatavimo santykių buvimas yra tiek būtinas valstybei, kad pastaroji be jų yra tiesiog neįmanoma. Valstybė disponuoja aukščiausiąją (suverenine) valdžią. Viešpatauti gi (arba valdyti žmones) tai reiškia pajėgti priversti kitas valias be jokių rezervų vykdyti savo (valdančiąją) valią, kitaip sakant, be rezervų vykdyti šią savo valią prieš kitų valią. Šią galią be rezervų vykdyti savo valią prieš kitų valias turi tiktai valstybė. Valstybė — vienintėlė sąjunga, viešpataujanti dėl esamos joje pirmykštės jėgos (galios), kuri teisiškai negali būti išvesta iš jokios kitos jėgos (galios)".

Valstybės esmės sąvokos formulė, kurią Jellinek konstruoja, skamba šiaip:

„Valstybė yra disponuojąs pirmykštę viešpataujančią galią (valdžią) sąjunginis (funkcionalinis) sėslių žmonių vienetas". (ž. Georg Jellinek — „Allgemeine Staatslehre", rusų vertimas: „Obščeje učenije o gosudarstve", II laida, St. Peterburg, 1908 m., 126—131 pusl.).

Teisinės gi valstybės sąvokos Jellinek patiekia šią formulę: „Valstybė — tai gyvenančios tam tikroje tautoje tautos korporacija, disponuojanti pirmykštę aukščiausią (suvereninę) valdžią", arba: „disponuojanti pirmykštę valdžią tautinė korporacija" (op. cit., 133 pusl.).

VII. Teisinė valstybės personifikacija.

1. Teisinė valstybės personifikacija ir jos šaknys teisinės liaudies sąmonės konstrukcijose.

Teisiškai mes valstybę personifikuojame. Mes ją laikome korporacija, dirbtiniu asmenimi, kuris veikia, juda, dirba, kelia iniciatyvinius sumanymus, valingai apsisprendžia. Tai reiškia, kad mes kalbame apie ją tokiu pat

būdu, tokiomis pat sąvokomis arba kalbinėmis sąvokų formulėmis (terminais), kaip mes kalbame apie šiaip gyvus organizmus.

Šita teisinė valstybės, kaip ir kitų, ypač organizuotų statutinių, funkcionalinių socialinių junginių personifikacija, kuria teisių mokslas savo tikslams plačiai naudojasi, nėra tačiau kažkoks mokslininkų - teisininkų išradimas, jų išgalvotas „išmislas", skiriamas didesniam paprastų aiškių dalykų supainiojimui, kad būtų sunkiau suprasti tikrenybė ir kad profanams teisių mokslas būtų mažiau suprantamas ir tuo pačiu atrodytų „mokslingesnis", negu jis iš tikrųjų yra. Tiesa, šiaip kaip tik linksta šią teisinę valstybės personifikaciją aiškinti moderniniai jos priešininkai, kurie šiuo ir kaltina besinaudojančius šiomis formulėmis mokslininkus. Jie šiame linksta matyti kažkokią nerimtą šarlatanija, atmestiną rimtame ir gerbiančiame tikrenybę moksle.

Tačiau man rodos, kad teisinės valstybės personifikacijos priešininkai yra perdaug uolūs ir klysta dvigubai. Jie klysta, šiuo kaltindami mokslininkus, ir klysta, griežtai atmesdami pačią personifikaciją.

Kaip pati teisė nėra joks mokslininkų išradimas, bet sudaro tam tikrąjį socialinį fenomeną, kuris nuolat be mokslininkų pagalbos atsiranda socialiniame bendravime ir kurio formalinė normatyvinė funkcija lydi materialinę socialinių reikalų tenkinimo funkciją, taip ir ši teisinė valstybės ir iš viso socialinių junginių korporacinė personifikacija gimsta ir pradeda reikštis pačioje pirminėje žmonių teisinėje kalboje be jokios mokytų teisininkų įtakos. Teisinėje pačių žmonių kalboje mes nuolat girdime tokius sakinius, kaip: „Kinų valstybė paskelbė karą Japonijai", „Vokietija susitaikė su Prancuzija", „Vokietija atsisakė mokėti reparacijos skolas", „korporacija Al-Hamišmar surengė gražų balių", „Studentų Teisininkų ir Ekonomistų draugija šaukia mitingą ir svarsto advokatūros įstatymo projektą", „Neo-Lithuania šiandien vyksta garlaiviu į gegužinę", „Lietūkis supirkinėja bekonus", „Pienocentras sumanė monopolizuoti pieno perdirbimo koperaciją", „Mėsininkų sindikatas nustatė mėsai šias kainas", „Kauno miestas įrengė pirmąjį Lietuvoje feniculaire'ą" ir t. t. ir t. t. be galo.

Ir šitaip išsitardami žmonės paprastai gerai nusimano, kad tai ne kažkokia gyva baidyklė ar „smakas“, vadinamas „Kinų valstybė“, įtempęs savo baisią gerklę ir surikęs karo paskelbimą kitai gyvai baidyklei, vadinamai „Japonija, bet Kinų valdovas - imperatorius, karalius, diktatorius, arba Kinų valdantieji — jų vyriausybė, jų parlamentas, jų laikinoji valdžia, žodžiu, tie žmonės, kurie ją valdo, šį karą yra nutarę vesti ir apie tai yra „paskelbę“; jie taip pat žino, kad „Al-Hamišmaro, kaip tam tikro gyvio, kuris galima būtų Kauno gatvėse sutikti beeinantį rengti balių, nėra ir kad šį balių surengė grupė studentų-žydų, sudarančių „Al-Hamišmaru“ vadinamos studentų-žydų korporacijos valdybą arba baliaus rengimo komisiją; bet šitaip išsitardami („Kinų valstybė paskelbė karą Japonijai“, „Al-Hamišmar surengė gražų balių“) jie vis dėlto yra pareiškę ką kitą, negu tiktai tą faktą, kad tai yra padaręs (paskelbęs Japonijai karą) žmogus, kuris yra Kinų diktatorius arba imperatorius; jei tas pats Kinų valdovas-diktatorius, imperatorius būtų susirgęs sloga ir atsigulęs lovon, kaip ligonis, tai niekas apie šį įvykį nebūtų pasakęs: „Kinų valstybė peršalo, susirgo sloga, guli lovoje, jos temperatūra pakilo iki 39° karščio, tačiau gydytojai užtikrino, kad ji pasveiksianti“.

Kodėl gi bus išlaikytas šis išsitarimų (kalbinių terminų) skirtumas dviem atsitikimais, kurie abu reiškiasi tam tikrais valdančiųjų darbais arba pasielgimais? Be abejo kai perkeliama darbas iš valdovo ar valdančiųjų į pačių jų valdomųjų valstybę arba į kitokį funkcionalinį junginį, tai šiuo pabrėžiama tas teisinis faktas, kad šio veiksmo (darbo, akto) padariniai liečia visą junginį, sudaro elementą tos bendros socialinės funkcijos, kuri jungia ir vienija tam tikrą žmonių grupę tam tikrų socialinių tikslų srity. Tai reiškia, kad Kinų valdovui ar valdantiesiems paskelbus Japonijai karą, prasidės mūšiai tarp Kinų ir Japonų kariuomenių, bus vedamas karas su visais jo padariniais abiem valstybėm, vienai dviejų kariuomenių užėmus priešingos valstybės teritorijos dalį, įvyks toje toritorijoje karo okupacija su visais jos padariniais... Ir taip toliau. O jeigu Japonijos valdovui nusiųs laišką, skelbiantį jam Kinijos vardu karą, ne Kinų valstybės valdantieji, bet kaž koks eilinis Kinų valstybės valdinys (pilietis), kuris jokios kompetencijos ar galios tai daryti neturi, tai, žinoma, tat jokių teisinių padarinių

šioms valstybėms neturės, bet tada niekas apie tokį išsišokimą ir neišsitars: „Kinų valstybė paskelbė Japonijai karą“.

Žodžiu, teisinė socialinių junginių (ir valstybės) personifikacija yra reiškinys, kurį teisės mokslas jau užtinka teisiniame liaudies gyvenime, kaip tam tikrą teisinės sąmonės kontrukciją. Ir mokslas neturi reikalo jį šalinti, nes ji yra patogi ir teisinių sąvokų reikalams tiksli, nekenkdama ir tikrenybei.

2. Teisinės valstybės personifikacijos priimtinumas.

Reikalavimas ją pašalinti iš teisių mokslo man atrodo panašu į tai, kad kas reikalautų pašalinti iš matematikos mokslų pav. algebrą tuo sumetimu, kad esą jos metodas ir jos formulės neatitinkančios tikrenybės, nes iš viso a+b esanti kažkokia loginė nesąmonė; juo labiau būsią nesąmonė: a—b. Kaip gi esą iš a galima numušti arba nutraukti b. Argi tai nebus tas pat, kaip kad mes pavyzdžiui iš žmogaus panorėtume numušti jautį arba vištą?

Žinoma, jei mes į algebros formules pradėtume žiūrėti, kaip į kaž kokius Sizifo mėginimus sudėti, numušti arba padalinti raides, tai algebra netektų jokios mokslinės vertės. Tačiau raidės algebroje — tai tiktai simboliai, legendos. Ir algebra su savo „neatitinkančiomis tikrenybės“ formulėmis iš tikrųjų yra naudinga ir kaip tik padeda mums materialinę tikrenybę pažinti.

Be to tie patys mokslininkai, kurie su tokia neapykanta arba griežtumu puola teisinę valstybės personifikaciją ir iš viso teisinio asmens konstrukciją (L e o n a s D u g u i t), patys nuolat naudojasi pavyzdžiui terminu „funkcija“ arba „organas“, kurie taip pat yra paskolinti iš tos pačios draudžiamos biologinių sąvokų kategorijos, ir tai jiems iš tikrųjų nekenkia.

Mes patys griežtai atmetėme visokius mėginimus laikyti valstybę gyvu kūnu (fiziniu organizmu) arba psichiniu organizmu. Kodėl gi tada ir kaip mes ją personifikuojame teisiškai? Valstybėje, kaip ir kiekviename organizuotame socialiniame junginy mes matome daugybę individualinių veiksnių ir individualinių valių, bet visi tie veiksniai skiriami v i e n a i s i s t e m a t i z u o t ų t i k s l ų f u n k c i j a i. Savaime suprantama, kad šie valingi veiksmai (darbai) negali reikštis ir vykti

kiekvienas sau, be jokio drausmingo ryšio, laisvu kūrybiniu visų atskirų veikėjų ūpu; socialinio junginio — valstybės funkcija tai nėra poetinė visų funkcijos vykdytojų improvizacija, tai nėra milijonų žmonių-kūrėjų nuolatinė harmoninga darbo simfonija. Čia negali būti principo „flat ubi vult"; to ir nėra, mes to nematome. Jei taip būtų, tai esant socialiniam visuomenės suskirstymui atskirais funkcionaliniais junginiais, mes būtume turėję valstybėje ne harmoningą simfoniją, bet baisiausiąją kakofoniją. Visi šitie nesuskaitomi individualiniai milijonų žmonių darbai (arba valingi aktai, ne be pozityvinių veiksmų čia įeina ir susilaikymai nuo veikimo) yra derinami į vieną organizuotą (sutvarkytą) veikimo sistemą. Tai turi būti ir yra derinama taip, lyg kad tat būtų vienos valios reiškiniai. Faktiškai tos vienos valios, kaip psichinės tikrenybės, nėra, bet žiūrint iš oro į patį šį sutvarkytą daugybės individų veikimą, galima ji konstruoti, kaip logikos premisa. Tai reiškia, kad čia visos individualinės valios (žinoma, tik valstybinės funkcijos srity, vadinasi, tik tiek, kiek jų aktai yra valstybinei funkcijai skiriami) sutampa ir sutirpsta anoje logikos premisoje — vienoje ir vieningoje teisinėje valioje (viename teisiniame valstybės veikime). Šitokiu būdu ir šitokia prasme socialinis junginys — valstybė — virsta teisiniu asmenimi. Jei tai gali būti pritaikinta kiekvienam, ypač organizuotam, socialiniam junginiui — korporacijai, tai ypatingai tat yra taikintina valstybei, kurios organizacija yra griežčiausia, visų kitų socialinių junginių stipriausia ir tobuliausia, o funkcionalinis vieningumas — pilniausias. Čia valstybėje visi nurodyti reiškiniai yra aiškiausi.

a. Liudviko Gumplowicz'iaus pastaba dėl socialinių junginių, kaip tikrų socialinio veikimo subjektų, kurie tarpininkauja tarp individų ir žmonijos.

Dar sykį grįžkime į mūsų jau daug sykių paliestąjį individualizmo ir visuomeniškumo klausimą ir dar įsiskaitykime į tai, ką šiuo reikalu sako vienas žymiausiųjų sociologijos mokslo steigėjų Liudvikas Gumplowicz savo „Sociologijos Pagrinduose", naujai mūsų Fakulteto išleistuose lietuvių kalba prof. Augustino Janulaičio vertime (Lietuvos Universiteto Teisių Fakulteto leidinys, Kaunas, 1929 m.):

„Iki šiol į sociologinius reiškinius žiūrėta dviem atžvilgiais, politinė raštija svyravo tarp dviejų priešingumų: individualizmo ir jo priešginio kolektyvizmo (socializmo)...

„Individualizmas domisi išimtinai asmenim: asmenį (individą) ištobulinti tai viso socialinio plėtojimosi tikslas; ...veikia asmuo, kuriam terūpi savieji, egoistiniai interesai... Istorijos tikslas negali būti, kad visi žmonės pasiektų vienokio civilizacijos laipsnio; gana bus, jeigu nedidelis žmonių būrelis, jeigu net keletas pasieks viršūnės. Visems neužteks ten vietos.

„Kolektyvizmas gi, kurio vos šaknelė tėra socializmas, sako: lygi visų laimė, lygi visų gerovė tegali būti išmintingas, visos istorijos, visų mūsų praktikos darbų ir teorijos triūso tikslas. Egoizmas — tai nusidėjimas... Didesnis vieno asmens gabumas — tai dangaus dovana visiems. Iš to negali traukti naudos vienas žmogus... Visuma skirsto teises visiems vienodai. Viskas yra ir turi būti daroma visumos labui; žmonijos šūkiu turi būti „brolystė". Visokie visuomenės skaidymai yra nuodėmė. Tautybė — tai dirbtinė siena: taip pat tikybos, klodai, klasės neturi reikšmės. „Žmonija" — tai vienintėlis istorijos tikslas, o vienas asmuo — tai nulis...

„O kas buvo jų tarpe, tai to nepamatė, o juk jų tarpe yra nė daugiau, nė mažiau, kaip p a t i t i k r u m a, kuri ir tegali būti teisybė. Abudu dalyku, ir egoizmas ir simpatija, o teisingiau, nė vienas iš tų dviejų, taigi nei egoizmas nei simpatija nėra mūsų elgimosi šaltiniu ir socialinio plėtojimosi akstinu. Žmogus niekuomet nesirūpina savim vienu, ar vien tik žmonija. Tokių žmonių pasaulyje nėra... Žmogus savo prigimimu nėra nei egoistu nei altruistu, o yra visuomeniniu (socialiniu) asmeniu, tai reiškia turi visuomeninio egoizmo, kuris kartais būtų galima pavadinti, nors neteisingai, altruizmu. Juk jis pats kūno ir dorovės atžvilgiu yra tam tikros visuomenės grupės padaras, taigi ir jo darbai ir pasielgimai, sąmoningai ar ne, turi galvoje tik savąją visuomenės grupę ir tik jai tarnauja (norminiuose santykiuose, apie kuriuos ir tegali būti kalba).

„Ne asmens egoizmas yra socialinio plėtojimosi akstinas, bet visuomeninis egoizmas; ne atsidavimas visumai, ne „artimo meilė" tąja plačiąja visuotinės krikščioniškos t e o r i j o s prasme, ne simpatija „žmonijai", bet v i s u o m e n ė (socialinė) s i m p a t i j a, tai reiškia asmens prisirišimas prie savo grupės, pasiaukojimas savajai visuomenei, su kuria jį riša prigimtinio plėtojimosi pagamintieji ryšiai. Žmogus nėra toks jau blogas, kaip jį piešia rupusis materializmas, o ir nėra toks geras, kaip iš jo reikalauja, bet be kloties, krikščionių teorija. Jisai nėra nei velnias, nei angelas, jisai yra tik žmogus. Jis yra sujungtas prigimtiniais, kraujo, dorovės, minties ryšiais su kuria visuomenės grupe, egoizmas yra socialinis, ir jo simpatija bus socialinė, jo simpatijos būdamos norminėje būklėje, nesiekia toliau už savo grupę, Reikalauti iš jo daugiau, negu socialinės simpatijos, reiškia reikalauti iš jo daikto, priešingo gamtai ir antžmoniško..." (ž. op. cit., 249—250 pusl.).

Tai lygi įžanga. Ne izoliuotas atskiras individas, bet ir ne visuma, ne Žmonija iš karto bet socialinis tarpas, bet tai, kas tarp šių dviejų kraštutinumų yra ir kas sudaro organizuotą visuomenę, socialiniai jungi-

niai, — štai yra tikri socialinio veikimo ir bendravimo subjektai štai yra socialinė ir teisinė tikrenybė, skirtinga nuo biologinės tikrenybės. Mes su Gumplowicz'ium visiškai čia sutinkame.

b. Gumplowicz apie individų socializavimąsi.

O dabar štai kaip Gumplowicz aiškina individų (asmenų) socializavimąsi:

„Didžiausia, sako jis, asmeninės psichologijos klaida yra įsitikinimas, kad atskiras žmogus mano. Iš šito įsitikinimo išeina amžinas ieškojimas žmonių minties šaltinio atskirame asmenyje ir sekimas priežasčių, kodėl jis galvoja taip, o ne kitaip, o prie to tuojau teologai ir filosofai prideda savo pastabas ar net ir patarimus, kaip žmogus turis galvoti. Yra tai paklydimų virtinė. Nes pirma, žmoguje galvoja ne jis, bet ta visuomenės grupė, kuriai jis pridera, jo minties šaltinis — tai ne jis, bet socialinis, jį apsupąs pasaulis, kuriame jisai gyvena, socialinė atmosfera, kuria jis kvėpuoja. Ne asmenyse gimsta mintys, bet visuomenėje; kiekviena mintis yra visuomenės padaras, o asmens mintys, tai tik būtinas jo smegenyse visuomenės atspindys.

„Mechanikoj, akustikoj ir optikoje mes žinome įstatymą ir juo eidami galime apskaityti, kokiu kampu atsimuš spindulys, žinodami, koks yra kritimo kampas, nes kritimo ir atsimušimo kampai yra lygūs. Dvasios srity yra tokių pat pastovių įstatymų, tik kad mes negalime taip tiksliai jų nustatyti. Neabejotina, kad be visuomenės atjautimo, be visuomenės įtakos iš šalies mūsų smegenys nepagamintų jokios minties...

„Čia asmuo yra lyg prizma, kuri priima spindulius iš šalies, perlaužia juos tam tikrais pastoviais įstatymais, vėl išleidžia juos tam tikru krypsniu ir tikros spalvos.

„Beje, ir pirmiau psichologai ir filosofai visuomet kalbėdavo, kad aplinkuma turi įtakos žmogaus dvasiai susidaryti; bet šitą įtaką visuomet laikydavo antraeiliu dalyku. Tačiau iš tikrųjų yra atvirkščiai. Socialinis tarpas, kuriame gimsta asmuo, kuriame jis kvėpuoja, gyvena ir veikia, yra pamatinis ir svarbiausias pradas; savo santykiuose su kitu apsupančiu jį gaivalu asmuo nuo kudikystės iki subrendimo labiau ar mažiau yra pasingas, priima įspūdžius, jais seka, ir tik labai retai kokiai nepaprastai galvai pavyksta, jau paamžėjus, tiek išsivaduoti iš savo dvasinio tarpo, kad jis dabar ima savarankiškai galvoti, gali atsikratyti amžinaisiais prietarais; bet niekas negali visiškai iš to išsivaduoti, jau dėlto, kad ta aplinkuma yra sudariusi jam visas minties formas, visus galvojimo organus, visas priemones ir toliau mintims gaminti, viskas paimta iš šio aplinkinio pasaulio arba bent kiaurai juo persisunkę. Taigi, jeigu ir pripažinsime, kad subrendęs žmogus nepasiduoda įtakai ir galvoja savarankiškai, tai dar labai abejotina, ar ir žymiausias ir originališkiausias filosofas gali taip labai nutolti nuo prigijusio iš pat kū-

dikystės minties pagrindo, kurioj glūdi iš dalies ir motinos kalba, kad galėtų visiškai atsikratyti jam duotomis minties formomis ir organais ir jų vietoje pajėgtų patsai sukurti savaimingus organus ir formas. O įrodymų, kaip yra sunku atsikratyti, gali būti ir ta aplinkybė, kad dideli filosofai esti spiriami savaimingai minčiai kurti savo naujus žodžius, terminus, kuone atskirą kalbą.

„Įsižiūrėkime tiktai į paprastojo „vidutinio" žmogaus gyvenimą, kad suprastume, kaip susidaro jo dvasios organizacija. Dar kūdikiu būdamas, įgyja pirmiausia pažiūras iš savo pirmosios aplinkumos, iš tų, kurie jį auklėja. Jau patsai jo tėvų ir auklėtojų elgimasis įskiepija jame pirmąsias dorovines sąvokas ir pažiūras. Paskui eina pirmasis mokslas. Gyrimas ir peikimas, dovanos ir bausmės, viltys, jame sukeliamos, laimė ir baisumai, jame įvaromi, visa tai yra sudedamosios dalys, iš kurių susidaro jo pirmosios pažiūros, jo dvasia. Ir nematant, nejučiomis mažas pasaulio pilietis stovi prieš mus, kaip tikriausias dvasinių savo „šeimynos" ypatumų atspindys, vartojant tą žodį plačiąja, ką romėnų „familias", prasme, kurio apima visus namus, tarnus ir namiškius. Jo vaikiškos dvasios formos pilnutėliai atitinka savo sudėtinį modelį, į kurį ji buvo įpilta, turi savyje tą antspaudą, kuris iš visų pusių jam buvo uždėtas.

„Taip aprūpintas jaunas asmuo išeina į pasaulį, į savo draugų būrį, kurie, kaip ir jis, dažniausiai yra padaryti tuo pačiu vienodu modeliu. Jų pažiūros, aplamai imant, yra tos pačios. Jiems įskiepijo iš mažų dienų vienodą pagarbą vieniems daiktams ir žmonėms, o kitiems daiktams ir žmonėms neapykantą ir pasibaisėjimą, nes tų jausmų patys buvo apimti; net valgymuose ir gėrimuose visi jie įgijo lygų skonį — stačiai laikrodžiai, kurie taip eina, kaip juos pastatė ir užvedė.

„Kas gi čia galvoja, jaučia, ragauja, ar vienas asmuo? Ne. Veikiau socialinė grupė, kuri išaugino jauną kartą; tai jos mintys, jos jausmai, jos skonis, jos pažiūros, taigi ir jos siekimai ir tikslai, jos norai ir jos darbai, čia išsiplėtojo tik naujos pažiūros. Kaip gieda seniai, taip čypia vaikai.

„Ir kaip dabar nustatyti, kas jauno žmogaus smegenyse atsirado naujo ir kas čia užsiliko, kaip seniai jau praėjusių kartų dvasinio gyvenimo palikimas? Čionai yra ir tūkstančių metų prityrimų, kurie ėjo iš kartos į kartą, kaip seniai nusistovėjusios pažiūros ir įsivaizdavimai; yra ir praistorinių ir istorinių likinių, kurių pėdsakai giliai įsišaknije per amžius būde ir palinkimuose, savo minties formose ir galvojime; yra tūkstančių metų simpatijų, prietarų ir nepasitikėjimų, visa tai sėdi giliai „laisvo" asmens dvasioje, susirenka jame lyg kokiame židinyje milijonai spindulių, visa tai gyvena kaip mintis, apie kurią minia taria, kad tai asmuo mano ją savo laisvėje; visa tai gyvena jo sąjausoj lyg jausmas, apie kurį minia taria, kad asmuo jį turįs; tardama taip apie asmenį minia randa, kad tai teisinga ar ne, kad tai jo nuopelnas ar kaltė ir daro jį atsakingą" (op. cit., 253—256 pusl.).

„... jeigu būtų teisingas dėsnis, kurį nori įrodyti Buckle savo didžiajame veikale, būtent, kad žinios ir tik žinios gerina ir kilnina žmones ir žmoniją, tai pirmiau reikėtų pagerinti masę arba bent grupę, ir tiktai kilni grupė padarys asmenį kilnesnį.

„... tiktai masės, socialinio tarpo žinios tobūlina asmenį, o tai, ką pats asmuo įgyja, ateina per vėlai, kad jį pakeistų; asmuo eina į šį pasaulį jau nustatytas, kaip atmuštas kalvėje pinigas, ir jo įgytosios žinios nebegali keisti jo esmės.

„Juk ką žinios gali keisti subrendusiame jaunikaityje, kuris bendrų reikalų ryšiais yra pririštas prie savo šeimos, prie savo klasės, prie savo visuomenės grupės, kuris viso kito pasaulio, tai reiškia kitų visuomenės grupių, yra laikomas priklausomu tam visuomenės ratui, iš kurio yra kilęs, ir dėl to tai tikrai jaučia save prispirtu būti solidariu su anuo, nors dažnai jam tat esti nesmagu. Jis gali žinoti viską, kiek ir kaip jis nori, bet jis yra ir liks tuo, ką jau pirmiau iš jo padaręs socialinis jo tarpas, ir virsta tokiu, kokiu jį padaro kitarūšiai socialiniai gaivalai, su kuriais jis susiduria. Žinoma, gali būti ir yra tokių atsitikimų (ypač pereinamais laikais), kad atskirus asmenis, paskirai stovinčius ir nuo saviškių atskilusius, praryja svetimos jiems socialinės grupės, ir anie joje ištirpsta, arba kad paskiri asmenys, iš savo tikrojo tarpo varu išvarytieji, prisideda prie svetimųjų ir ištirpsta visiškai su visa savo valia ir siekimais, persiima jų mintimis ir jausmais, visai keičiasi dvasinė jų esmė, bet šitie atsitikimai esti retai ir kaip išimtys patvirtina tik taisyklę.

„Jaunikaičio likimas nulemia jo būsimą, kaip vyro, buitį. Subrendęs jis yra tuo, kuo buvo jaunikaitis, tai tolesnis būtinas jo tęsinys. Ir štai ateina žiauri interesų kova — tai reiškia kova su tomis galingomis praktikos gyvenimo srovėmis, kurių vienas žmogus negali nei iškelti, nei sukurti, bet kurios jį pati mėto tai šen, tai ten; reikia plaukti pagal srovę ar skęsti. Ar jis ten gali pasirinkti? Ar visuomenės srovė apsistoja prieš „laisvą" žmogaus valią?

„Jis pakliūna į sroves, kurios jį meta atgal. Jokios jo pažiūros jam nepadės, jisai turi kovoti su jomis, nes reikalas eina apie gyvybę. Jeigu jisai patenka į sroves, kurios jį neša, jisai privalo plaukti pagal jas, eiti, kur jį neša, ir jo visa „laisva" valia pasireiškia tik tuo, kad stengiasi užsilaikyti kiek tik galėdamos paviršiuje jį nešančios jam palankios srovės ir atstumti nuo savęs priešais mušančias bangas...

„Žinoma, gyvenimo kova padeda žmogui savę pažinti, išblaivina nuo jaunojo ir subrendusio amžiaus iliuzijų, jisai dabar sugeba laisvai pažvelgti į savo karo lauką: jisai yra įgijęs savo žinių, o ne tik, kaip iki šiol, pasėmęs iš svetimų knygų ir prityrimų: dabar šitos savo žinios galėtų jį iš pamatų perkeisti, galėtų gal būti, daryti įtakos jo elgimuisi, — dėja, jau pervėlai jas įgijo. Jis nebegali pradėti gyventi iš naujo; didžiausia filosofija, pažinimas yra gyvenimo vaisius, kurį žmogus nuskina jau prie kapo. Kaip tasai Saiso jaunikaitis, jisai yra nuplėšęs šidrą, dabar žino jisai gyvenimo paslaptį, jis ją žino, kada jau jam nebereikalinga, žino, kuo jis

buvo, ir turi palikti gyvenimą; palikdamas gyvenimą, pažino jo paslaptį jo paties žinios yra jo vienintėlė laimė ar nelaimė?

„Tarp lopšio ir kapo verpiamas vienas siūlas, kuris niekur negali būti pertrauktas ir niekur naujai priverptas; tęsiasi viena virtinė, kurios kiekvienas narys yra sukaltas su praėjusiu ir būsimu; žmogus gali, jeigu nori, ūmai ją perkirsti, bet naujai prikelti — ne; jis gali savo valia mirti, bet naujai gimti — ne...

„Visas tikėjimas žmogaus laisve, jo laisvu veikimu, turi šaknis toje nuomonėje, kad žmogaus darbai — tai jo minčių įvykdymas, o šios esančios tikriausia asmens karalystė, išimtina jo nuosavybė. Bet šita ir yra klaidinga. Kaip žmogus savo kūno negali sukurti, taip pat ir savo dvasios. Jo mintis, jo dvasia gimsta visuomenės tarpe, socialiniam gaivale, kuriame jisai gimsta, kuriame jisai gyvena ir veikia.“ (op cit. 257—259 pusl.).

Gumplowicz'iaus nurodymai yra, be abejo, labai rimti ir teisingi. Individo pažiūros, įsitikinimai, nusistatymas nėra jo paties savarankiško proto darbo arba jo sąmoningos kūrybos padarinys. Visa tai yra veikiama ir šiaip ar kitaip įvairių socialinių veiksnių valdoma. Tas pats, žinoma, liečia jo darbus, jo valios aktus, jo „apsisprendimą“, visą jo psichinį tūrį ir jo reiškimąsi. Šia prasme pats individas yra socialinis padarinys yra „soon politikon“, kaip jį dar Aristotelis apibūdino. Jei to nebūtų buvę, tai būtų neįmanoma valstybė, kurioje žmonės valdo žmones (valdantieji ir valdomieji). Bet vis dėlto viskas, kas vyksta socialinėje sritY, pereina per individus; nėra tokio socialinio darbo, kuris nebūtų jokio individo padarytas, ir nėra kitokios valios, kaip individualinė.

3. Teisinės valstybės personifikacijos techninis patogumas terminologijos atžvilgiu.

Teisinė valstybės personifikacija mums žymiai palengvina visų valstybę liečiančių teisinių klausimų išsvarstymą, patiekdama pamatą visai konstruktyvinei šių klausimų terminologijai, ir iš viso palengvina mums pačią kalbinę techniką valstybės ir ypač konstitucinės jos teisės srity. Ji leidžia vienu ar keliais iš to vieno išvestiniais žodžiais tiksliai apimti valstybės reiškimosi faktus, kurie kitaip būtų reikėję išdėstyti ilgu išvedžiojimu, kartojant prie kiekvienos progos visą painią valstybės esmės pažinimo istoriją ir visą sudėtingą socialinės valstybės tikrenybės aprašymą, kurį mes čia sutarpiname logikos premisomis į aiškias, kad ir dirbtines, terminologines formules žodžius, iš anksto tarp dėstytojo ir klausytojų arba tarp rašytojo ir skaitytojų susitarę dėl konvencionalinės šių terminų reikšmės ir gerai nuolat žinodami, kokios reikalinga padaryti rezervos, perke-

liant bet kurį terminologinį posakį į socialinės tikrenybės esmę. Mes šių teisinės valstybės personifikacijos patogumų nemanome ir nerandame jokio reikalo išsižadėti.

Teisinė valstybės personifikacija kaip tik pašalina bet kurią subjektyvinę „suvereniteto" teisę ir viešąją galią.

Dėl mano priimamos ir palaikomos teisinės valstybės personifikacijos aš čia dar turiu pareikšti vieną svarbią rezervą. Būtent, mūsų laikais viešosios teisės moksle eina tarp mokslininkų ginčas dėl šios teisinės konstrukcijos. Prancuzų mokslininkai, kurie kovoja prieš šią „vokiškąją" konstrukciją ir griežtai ją atmeta — Duguit su savo mokiniais (Roger-Bonnard, Jèze), Berthélemy, (nors kažin ar teisinga vadinti ji „vokišku", nes pačių Prancuzų tarpe jai, pritaria tokie žymūs mokslininkai, kaip Esmain, Carrè-de-Malberg, Michoud...; „vokiška" ji gal yra tuo, kad tiksliai ją apdirbo Vokiečių mokslininkas Garber apie 1865 m., vėliau ji palaikė Gierke ir ypač išplėtė Georg Jellinek), — randa ją ir neatitinkančią tikrenybę ir nenaudingą. Tačiau, tiek jos šalininkai, tiek priešininkai, turi galvoje asmenybę, kaip subjektyvinių teisių titulą, ir jungia valstybės asmens konstrukciją su subjektyvine suvereniteto teise arba subjektyvine teise į viešąją galią valdyti žmones, pripažindami valstybei šią teisę arba neigdami ją ir iš viso rasdami, jog subjektyvinės teisės konstrukcija negalinti būti taikoma viešajai galiai (ž. ypač iš vienos pusės Georg Jellinek — „System der öffentlichen subjectiven Rechte" ir iš antrosios — Duguit — „L'Etat, le droit et la loi positive" ir H. Berthélemy — „Traité élémentaire de Droit Administratif").

Dėl suvereniteto ar suverenumo sąvokos aš dar šiame tome nesu pasisakęs. Pamatysime, kad II-me šio rašinio tome, kuriame man teks šis klausimas svarstyti ir spręsti aš pats griežtai atmesiu šią subjektyviškai — teisišką suvereniteto konstrukciją, bent kiek tai liečia vidujinį, o ne išorinį suverenitetą, ir siūlysiu valdžios suverenumo, kaip tam tikros valstybės valdžios žymės, tam tikro jos pobūdžio, o ne subjektyvinės suvereniteto teisės, koncepciją. Tad mano čia prieinama valstybės teisinė personifikacija nesijungia su subjektyvinės suvereniteto teisės konstrukcija ir todėl šiame ginče aš vadinamos „vokiškosios" tėzės nesilaikau. Bet aš einu dar toliau ir randu, kad valstybės personifikacija ne tiktai neprezumuoja būtino pripažinimo valstybei — asmeniui subjektyvinės teisės į viešąją teritorinę galią valdyti žmones, bet kaip tik mano supratimu išskiria tokią prezumpciją, nes daro šią konstrukciją negalima. Aš suprantu, kai kalbama apie išorinį valstybės suverenitetą, kaip jos subjektyvinę teisę tarpvalstybiniame socialiniame bendravime, vadinasi, valstybės santykiuose su kitomis valstybėmis arba tolygiomis tarptautinės teisės korporacijomis, su kuriomis valstybė santykiauja, kaip asmuo (teisių subjektas) su asmenimis (teisių subjektais). Bet jei aš valstybę laikau teisiniu asmenimi, o tautą, vadinasi — visą jos žmogaus pajėgų personalą, tuo pačiu ir visą

valdomųjų masę, aš laikau valstybės elementu, tuo pačiu įtraukdamas jį į teisinę to asmens konstrukciją, tai aš nesuprantu, kaip aš galėčiau kalbėti apie šio asmens teisę į viešąją galią valdyti žmones; šie valdomieji žmonės arba atitinkami jų darbai įeina į asmenį, tirpsta jame, kaip personifikuotame funkcionaliniame vienete, kuris tiktai tais darbais ir yra gyvas ir konkretus, tai apie kokią gi čia teisę galima kalbėti? Čia tiek tegalima kalbėti apie teisę, kiek galima kalbėti apie mano teisę pakelti ranką arba teisę valdyti savo kojas beeinant arba teisę naudotis savo akimis, ausimis, nosimi ir t. t. Žinoma, socialiniame bendravime, vadinasi, santykiuose su kitais asmenimis kurioje nors socialinėje grupėje man gali būti uždrausta ką nors sakyti, kur nors eiti, ką nors dirbti; mano darbai, mano organų judėjimai būna teisės varžomi ir normuojami: aš turiu teisės, ar neturiu teisės tą ar tą daryti. Bet tai nėra kažkokia vidujinė teisė valdytis, kažkoks subjektyviškai — teisinis santykis tarp manęs ir mano organų, tai nėra ir negali būti mano teisė į mano rankų, pirštų, kojų, pilvo, širdies, plaučių, akių, nosies, smegenų ir t. t. funkcionalinį veikimą.

Tad teisinė valstybės personifikacija turėtų kaip tik pašalinti, o ne sutvirtinti netinkamą subjektyvinės teisės į viešąją galią, teisės valdyti žmones, valstybės valdžios teisės (subjektyvinės suvereninės teisės) sąvoką. Aš suprantu, kai monarchinio ar demokratinio suvereniteto mokykloje kalbama apie valdovo ar karūnos ar dinastijos arba apie tautos ar anoniminės daugumos subjektyvinę suvereniteto teisę valdyti valdinius. Suprantama čia teisiškai atskiriami valdantieji — suverenas nuo valdomųjų. Suprantu, nors šiai teisinei konstrukcijai nepritariu. Čia bent išvengiama logikos klaida. Čia nėra valstybinio vieneto ir yra skyrium suverenas ir skyrium valdiniai. Valstybės teisinė personifikacija kaip tik tą panaikina, įvesdama imperiumo reiškinius į asmens vidų.

Aš visiškai pritariu šiems prof. Berthélemy žodžiams, kuriais jis mano griauti teisinę valstybės personifikaciją, o kurie mano supratimu kaip tik šią personifikaciją pateisina:

„Tai (valstybės — asmens) klaidinga koncepcija: asmenybės fikcija tėra naudinga tiktai tada, kada reikia atstovauti valstybei, kaip teisių subjektui, nes tiktai asmenys turi teisių. Laikyti gi viešosios galios vykdymas subjektyvinių teisių bevykdymu — tai yra didelė klaida. Valdininkai, kurie įsako, nevykdo valstybės teisių; jie vykdo funkcijas, kurių visuma sudaro viešąją galią. Įsakymų galia („l'autorité") valdomųjų atžvilgiu nesudaro subjektyvinės administracijos teisės (op. cit., XI laida, 1926 m., 49—50 pusl.).

Be abejo, įsakymų galia nesudaro jokios subjektyvinės ne tiktai adiniciatyva, valdžios imperiumo ir vykdomaisiais valdininkų bei valdomųjų tybėje — asmeny, kuriame teisiškai tirpsta visa funkcija su jos iniciatyva, valdžios imperiumo ir vykdomaisiais valdininkų bei valdomųjų darbais. Ir visiškai teisinga tai, kad asmenybė kelia subjektyvinių teisių ir jų subjekto sąvoką tiktai ten, kur reikia atstovauti valstybei jos santykiuose su kitais asmenimis, o tai ir yra tarptautiniame socialiniame bendravime, bet ne paties teisinio asmens funkcionavime ir valdymesi. Ir

pats Berthélemy čia pareiškia svarbiausiąji motyvą teisinei personifikacijai: valdininkai, įsakydami valdomiesiems, vykdo ne valstybės subjektyvinę teisę, bet jos funkcijas. Kaip tik funkcijos sąvoka ir pagrindžia valstybės personifikaciją. Be šios personifikacijos nebūtų galima ir teisinė funkcijos konstrukcija. Tada ir būtų paliktas laisvas kelias įvairioms suvereninių teisių konstrukcijoms ir suverenų sąvokoms.

4. Valstybė ir jos valdžios organai.

Teisiškai personifikavę valstybę, mes prieiname ir jos organų sąvoką. Mes šiuo terminu galėsime vadinti tuos individualinius valstybinių tikslų funkcijos veikėjus, kurių darbais ji yra vykdoma. Valstybės ar valdžios organų sąvoka yra terminologiškai vartojama net ir tų mokslininkų, kurie iš viso prieš teisinę valstybės personifikaciją protestuoja.

Kadangi valstybės funkcijos vykdyme šiaip ar kitaip dalyvauja visa teritorinė valstybės tauta (populus), visi valstybės valdiniai, tai čia nurodyta prasme visi ir bus jos organais. Tačiau didesnės praktiškos reikšmės turi siauresnė organų sąvoka, į kurią įeina tiktai valstybės valdžios organai (valdantieji ir jų tarnybinis agentų personalas). Šiaip piliečių (valdinių) valstybinio veikimo sritis yra siaura; be tam tikrų prievolių, uždedamų valdiniams ir jų tiesioginiu darbu (patarnavimais) atliekamų, kurių svarbiausia yra karo tarnybos prievolė, šiaip valdinių dalyvavimas valstybės funkcijos vykdyme reiškiasi ypatingai mokesčių mokėjimu. Tiesa, kai kurių mokslininkų ne be gilaus pagrindo reiškiama nuomonė, kad ir besinaudodami savo teisėmis, tiek viešomis, tiek privatinėmis, ypač turto (o ypatingai nekilnojamojo turto ir kapitalo) teisėmis, valdiniai iš tikrųjų einą valstybės tarnybą, nes esą t. vad. subjektyvinė ar subjektingoji teisė tai esą iš esmės ne kas kitas, kaip socialinė pareiga, socialinės grupės uždedama žmogui šitoje nepaprastoje formoje, kai tikimasi, kad šios pareigos vykdymas būsiąs tiek naudingas pačiam jos vykdytojui, kad užtenkamu akstinu jai vykdyti būsiąs pats asmeniškas šio žmogaus reikalas; tada esą ši pareiga esanti surišama su asmeniniu suinteresuoto žmogaus reikalu ir konstruojama, kaip jojo „teisė"; jos vykdymas

tada formališkai pareinąs ne nuo imperatyvo (valdžios įsakymo), bet nuo paties ‚teisės subjekto" iniciatyvos, tačiau viešasis tos pareigos ar teisės padarinių reikalas čia esąs apsaugotas asmeninio to žmogaus intereso (reikalo) veikimu, kuriame čia ir glūdinti šios pareigos veiklumo garantija. Mes čia šitokios subjektyvinių teisių koncepcijos, sudarančios painią ir didelę socialinę problemą, tiksliai nežiūrėsime. Nors aš asmeniškai linkčiau šiai koncepcijai pritarti, bet vis dėlto čia mes galime jos ir nespręsti, nes jeigu klasikinė subjektyvinės teisės konstrukcija iš tikrųjų ir slepia tam tikrąjį viešąjį teisės subjekto patarnavimą (jo „service public"), tai vis dėlto forma jam suteikiama ne tarnybinė, bet, jei galima taip išsitarti, poniškoji (ponavimo), kuri daro, jog šios teisės vykdytojas, jos subjektas bevykdydamas ją, formališkai teisiškai veikia ne valstybės, bet savo vardu ir todėl šioje konstrukcijoje neturi formalinių valstybės organo žymių.

Tad išskyrus ginčytiną subjektyvinių teisių vykdymo sritį, šiaip valdiniai dalyvauja valstybės funkcijos vykdyme ypač mokesčiais, suteikiančiais valdantiesiems lėšų, kuriomis valdžios aparatas organizuoja ir atlieka įvairius valstybinės funkcijos darbus. Tačiau tiek mokesčių mokėjimu, tiek kitų tiesioginių valdinių prievolių atžvilgiu, kada visi valdiniai ima veikti, kaip valstybės organai, šis jųjų veikimas visumet yra surištas su valdžios dalyvių (valdžios personalo) veikimu, nes šios valdinių prievolės yra nustatomos valstybės valdžios leidžiamų įstatymų imperatyvais, o konkretus šių prievolių atlikimas yra prižiūrimas, įsakomas, tvarkomas ir likviduojamas tam tikrų valstybės valdžios organų.

Tad galų gale visas valstybinis darbas, sudarąs jos funkciją, šiaip ar taip pereina per rankas tų, kurie sudaro jos valdžios aparatą (personalą); ypatingai gi toji apsprendžianti šį darbą valia, kurią mes konstruojame, kaip teisinę valstybės valią, yra reiškiama kaip tik valdžios personalo, o iniciatyviškai iš pačių valdančiųjų.

Todėl kalbėdami apie valstybės organus, mes turėsime galvoje ypač **valstybės valdžios organus**.

Valstybės organų arba valstybės valdžios organų sąvoka gali būti **dvejopai** konstruojama, atsižvelgiant į tai, ar

mes turime galvoje patį valstybinės funkcijos darbą ar tos funkcijos (jos darbo) veikėją. Tai yra reikalinga šių paaiškinimų.

5. Kompetencija — teisinė funkcijos kategorija. Kompetentingas organas; kategoriškas atstovas.

Valstybės funkcija yra tiek sudėtinga ir paini, ji numato tokią daugybę įvairių darbų, tuo pačiu laiku įvairiose vietose atliekamų, ir tokio didelio jėgų ir energijos eikvojimo, kad ji niekur ir niekuomet negali būti visa vieno — ar tai vienasmeninio ar kolegialinio valdžios organo įvykdoma. Nėra ir negali būti tokio žmogaus ar kolegijos, kuriuose sutilptų visas tas fizinis ir psichinis (moralinis) pajėgumas, visas reikalingų žinių, kvalifikacijų ir gabumų įvairumas, kurio reikalauja valstybės funkcija. Bet jeigu ir būtų atsiradęs toks fenomenalinis žmogus arba fenomenalinė kolegija, kuris vienas visą tą pajėgumą savy turėtų, tai vis dėlto erdvės ir laiko atžvilgiu būtų tiesiog neįmanoma, kad jis vienas (žmogus ar kolegija) visą valstybės funkciją pakeltų. Nė valdovas, nė valdančioji kolegija negali tuo pat laiku stovėti, kaip policininkas, visų miestų visose gatvių kertėse judėjimui tvarkyti ir tvarką, taiką bei saugumą palaikyti. Jis taip pat negali, kaip valstybinių geležinkelių garvežio mašinistas, tuo pat laiku vesti visur traukinius visokiomis priešingomis kryptimis ir visuose traukiniuose eiti visų konduktorių pareigas, o visose stotyse eiti ir stoties viršininko ir žandaro ir telegrafistų ir iešmininkų pareigas, o be to dar ir visas kitas, kiek jų yra, valstybės funkcijos pareigas bei darbus.

Ir mažam vaikui bus aišku, kad jokioje valstybėje negali būti tiktai vienas universalus visos valdžios funkcijos darbui organas. Tų organų yra daug, labai daug.

Bet neužtenka, kad jų būtų daug: be to reikia, kad darbas būtų tarp jų tiksliai suskirstytas, kad kiekvienas turėtų savo veikimo sritį ir žinotų, kurį darbą jisai turi dirbti. Jei to nebūtų buvę, tai keli organai imtų dirbti tą patį darbą, o kai kurie darbai liktų visai nedirbami. Vadinasi, visos valstybinės funkcijos darbo sritis turi būti suskirstytos tam tikromis teisinėmis darbo kategorijomis va-

dinamomis kompetencijomis, kurių kiekviena priskiriama (pavedama) tam tikram valstybės valdžios organui. Tokiu būdu kiekvieną valdžios organą atitinka tam tikroji kompetencija. Iš šio sujungimo organo su kompetencija gimsta „kompetentingo organo" sąvoka. Tai reiškia, kad tam tikras žmogus arba kolegija valdžioje, tam tikros valstybės valdžios agentas, valdininkas, yra valstybės valdžios organas tiek ir tol, kiek ir kol jisai veikia savo tarnybinės kompetencijos kategorijoje. Už tų kategoringų (teisinių) veikimo ribų jis netenka valstybės organo pobūdžio. Žodžiu, „valdžios organas" ir „teisinė kompetencijos kategorija" yra dvi sąvokos, kurios viena kitą padengia ir sutampa „kompetentingo organo" formulėje.

Kiekvienas valstybinės funkcijos veikėjas, kurį pavadinome valstybės ar valdžios organu, teisiškai veikia ne savo, bet teisinio valstybės asmens vardu ir šia prasme jisai atstovauja valstybei, bet yra jos atstovas. Žinoma, jisai yra jos atstovas tiktai savo kompetencijos srity, vadinasi, jis yra ne iš viso atstovas, kurio bet kuris darbas atstovaujamojo darbu laikomas, bet kategoriškas atstovas, kuris tiktai šioje veikimo kategorijoje pavaduoja (atstoja) teisinį valstybės asmenį.

6. Dvi valstybės-asmens teisinio veikimo konstrukcijos: veikimas organais ir veikimas per atstovus.

Vadinasi, valstybės funkcijos vykdymas arba valstybės kaip teisinio asmens, veikimas gali būti teisiškai konstruojamas dvejopai: tai bus arba kompetentingų organų konstrukcija, kurioje pirmon eilėn iškeliamas darbas, kompetencijos kategorija, arba kategoriško atstovavimo (kategoriškų atstovų) konstrukcija, kurioje pirmon eilėn iškeliama veikėjas.

Abi konstrukcijos yra priimtinos. Jų pirmojoje — organinėje veikėjai (valdantieji, valdininkai) nyksta; jie visi tirpsta teisinėje pačios valstybės asmenybėje, kuri juos visus apima, kaip savo organus, ir pati per tuos savo organus arba tais savo teisiniais organais ir veikia; patys organai, kaip tokie, neturi ir negali turėti atskiros teisinės asmenybės; tuo pačiu

jie neturi nė savo teisinės valios (jie yra lyg kanalai, kuriais reiškiasi pačios valstybės teisinė valia) nė subjektyvinių teisių; tarp jų negali būti jokių teisinių ginčų, nes jie nėra kits kitam šalys ir visi sutampa vienoje teisinėje šaly, viename teisiniame subjekte ar asmeny; tarp organų tegali būti tik kompetencijos konfliktai, kurie yra išsprendžiami teisinio kompetencijų suskirstymo nuostatais ir tada, žinoma, tiktai kurio nors vieno, bet ne dviejų ir ne kelių organų tas pats darbas yra kompetentingo organo darbu, būdamas tuo pačiu valstybės darbu (valstybės valdžios aktu), kiti gi padarytieji darbai nėra kompetentingo organo darbai ir tuo pačiu nėra valstybės aktais, o yra šiaip kažkokių organų darbai.

Ši organinė teisinė valstybės veikimo konstrukcija yra labiau vokiška ir angliška; ypatingai gi Anglijoje ji yra pritaikinta teisinei karūnos sąvokai, padėtai valstybės valdžios veikimo pamatan.

Atstovavimo konstrukcija, kuri yra labiau prancuziškos kilmės ir buvo savo laiku reprezentacinei demokratijai skiriama, nors ji lygiai, kaip mes savo laiku (II dalyje) pamatysime, ir tiesioginei demokratijai bei bet kuriam tiesioginiam valdymui yra taikintina, labiau iškelia veikėjus; valstybės funkcijos vykdytojai, teisinio valstybės asmens atstovai, tuo pačiu yra asmenys, tarp kurių ir atstovaujamojo teisinio valstybės asmens yra tam tikras valingas santykis; jie arba pavaduoja valstybę (jos teisinę valią) arba jos valią tęsia vykdo; pirmieji bus valdančiaisiais arba valstybės teisiniais reprezentantais, antrieji — valdžios agentais arba valdininkais, — mandatinio santykio atstovais.

7. Valstybės organų daugybės suderinimas su funkcionaliniu valstybės vienumu: organų hierarchizacija.

Vis tiek, ar mes pagrindan padėsime organų ar atstovų konstrukciją, mes šią kompetencinę jų santvarką turėsime papildyti dar vienu svarbiu konstrukcijos principu. Būtent, mes turime organų (atstovų) daugybę suderinti su valstybės funkcijos (f u n k c i o n a l i n i o valstybės asmens) vienumu. Iš tikrųjų, neužtenka to, kad visa valstybės funkcija bus tarp daugybės organų suskirstyta kompetencijos kategorijomis.

Jei mes šiuo pasitenkintume, tai valstybės funkcija būtų suskaldyta ir jos vienumas pranyktų. Okadangi tuo vienumu yra pagrįsta ir pati teisinė valstybės asmenybė, kuri ir yra teisiniu asmenimi tiktai šios funkcijos ribose, tai suskaldę valstybės funkciją ir sunaikinę jos vienumą, mes tuo pačiu būtume suardę ir valstybės asmenį. Mes būtume priėję kaž kokių socialinių darbų chaosą, kuris sugriautų ir mūsų dirbtinę teisinę valstybės asmens konstrukciją ir prieštarautų socialinei esmei, kurią mes anoje konstrukcijoje turėjome išlaikyti. Tiesa, kiekvienas organas tegalėtų veikti tiktai savo aprėžtoje kompetencijos kategorijoje, negalėdamas dirbti to darbo, kuris įeina į kito organo kompetenciją, nekliudydamas kitiems ir pats kitų nekliudomas. Bet kiekvienas savo kompetencijos srity imtų veikti savotiškai, kitokiais metodais ir būdais, savotiškai interpretuodamas savo sritį ir pačius siekiamus tikslus. Tas ir prieštarautų tam funkcionaliniam valstybės vienumui, kuris sudaro pačią socialinės tikrenybės esmę, pačią valstybės sąvoką, ir kuriuo remiasi bet kuri teisinė jos konstrukcija, — vienumui, kuris reikalauja, kad visi atskiri valstybės darbai (valstybės valdžios aktai) būtų taip tarp savęs suderinti, lyg kad jie visi būtų vienos valios nustatyti ir vieno veikėjo padaryti.

Tai yra pasiekiama t. vad. organų „hierarchija". Organų (atstovų) hierarchizacija, kurią mes tuoj išžiūrėsime, padaro tai, kad valstybės funkcija ir jos valdžia yra ne suskaldoma, bet išdėstoma (išplečiama, išvystoma) organais. Suskaldymas ir dėstomasis suskirstymas yra kas kita. Mes tai paaiškinsime, išžiūrėdami organų hierarchizaciją.

8. Vyresnieji ir žemesnieji organai. Vyresnybė.

Kai kalbame apie organų „hierarchizaciją", mes tuo pareiškiame, kad tarp atskirų organų yra tam tikras nelygybės ryšis, kuris reiškiasi tuo, kad vyresnieji šios hierarchijos organai prižiūri žemesniųjų veikimą ir priežiūros tvarka gali žemesniems duoti nurodymus ir įsakymus dėlei to jų veikimo, vadinasi, kištis į jų darbą jų kompetencijos srity, be to gali sudrausti žemesniuosius už netinka-

mą veikimą, dažnai gali šalinti žemesniųjų kompetencijų vykdytojus (taip sakant organų personalą). Šis hierarchinis nelygybės ryšis apima visus valstybės valdžios organus tokiu būdu, kad išskyrus pačius žemiausius organus apačioje ir pačius vyriausius viršūnėje, šiaip kiekvienas organas yra kartu ir žemesnysis kuriam nors kitam vyresniajam ir vyresnysis kuriems nors kitiems žemesniems.

Principiškai hierarchinis ryšis apima visus valstybės valdžios organus, bet tai, žinoma, nereiškia, kad tarp visų organų yra šis vyresniškumo santykis; yra daugybės organų, kurie yra lygūs, kaip pav. du žemesnieji, pareiną nuo vieno vyresniojo, arba kurie tarp savęs nieko bendro neturi, išskyrus tai, kad toli aukštyn nuo jųjų abiejų vyresnieji organai kur nors Vidaus Reikalų Ministerijos Sveikatos Departamento skyrius ir Lietuvos Konsulas Karaliaučiuje; tarp jų dviejų jokio tiesioginio hierarchinio ryšio nėra, bet bendrą jiems vyresnybę sudaro Ministerių kabinetas. Visa eilė tiesioginio ryšio vyresniųjų organų sudaro žemesniajam *jo vyresnybę*, kurios tarpe artimiausias vyresnysis sudaro *betarpišką jo vyresnybę*.

9. Kompetencijų suskirstymas sudaro vieningos valstybės funkcijos nesuskaldymą, bet kategoringą išdėstymą.

Savaime suprantama, kad žemesniųjų organų turi būti daugiau, negu vyresniųjų, nes kuriam nors darbui padaryti, įvykdyti, reikalinga daugiau laiko ir jėgų, negu jis prižiūrėti, kiekvienas gi vyresnysis organas, be tam tikros tiesioginio savo darbo srities, turi ir tam tikrą tiesioginės priežiūros sritį. Tad eidami hierarchijos keliu iš viršūnės žemyn, mes užtinkame kiekviename žemesniame laipsny didesnį organų skaičių, negu tas, kurį buvome užtikę artimiausiame vyriausiajame laipsny. Jei pav. pats vyriausiasis organas yra vienas, tai jis tiktai nežymią pačią svarbiausią valstybės funkcijos dalį pats netarpiškai atlieka ir be to netarpiškai prižiūri (kontroliuoja) kelius antrojo iš viršaus laipsnio organus, kurių kiekvienas savo tarp jų suskirstytoje kompetencijoje vėl tiktai svarbesniąjį netarpiškai atlieka, perduodamas smulkesniąjį vykdymą keliems žemesniems jo prižiūrimiems or-

ganams. Ir kadangi kuo mes žengiame žemyn, tuo daugiau įsigiliname į darbo smulkmenas, kurios yra reikalingos didesniojo vykdytojų skaičiaus, tai mes kiekviename žemesniajame laipsny užtinkame vis daugiau ir daugiau organų, vykdančių įvairiausias valstybės valdžios funkcijas.

Atvirkščiai, jei mes hierarchijos laiptais žengsime iš apačios aukštyn, mes kiekviename vyresniajame laipsny užtiksime mažėjantį organų skaičių, kurie patys tiktai bendresnįjį valstybės funkcijos darbą netarpiškai atlieka, prižiūrėdami smulkesnįjį žemesniųjų darbą; bet mes čia pastebėsime dar ką kitą. Žengdami nuo paties žemiausiojo valstybės valdžios organų laipsnio aukštyn, mes jau artimiausiame vyresniajame laipsny, kuriame yra sukoncentruota visa betarpiška žemiausiojo laipsnio vyresnybė, pastebėsime, kad šio antrojo laipsnio organų kompetencija apima visą žemesniojo laipsnio organų kompetenciją, būtent apima ją jos darbų priežiūros metodais, nes priežiūra sudaro kišimąsi į prižiūrimojo veikimą, tvarko jį; jei kompetenciją sudaro pats betarpiškas darbo vykdymas tam tikroje kategoriškoje srity, tai lygiai taip pat ją sudaro ir šio darbo toje srity tvarkymas — jo prižiūrėjimas; hierarchinėje tvarkoje vyresnysis organas yra darbo šeimininkas ir jo prižiūrimojo žemesniojo organo veikimo srity (kompetencijoje). Tiktai vyresniojo laipsnio organų kompetencija, apimdama ir žemesniojo laipsnio organų kompetenciją priežiūros prasme, turi dar tam tikrąjį priedą, kurį sudaro tai, ką vyresniojo laipsnio organai patys betarpiškai atlieka. Žinoma, ši žemesniojo laipsnio organų kompetencija tarnybinės priežiūros prasme įeina į vyresniojo laipsnio organų kompetenciją ne ištisai į jų visų kompetenciją, bet vieno, dviejų ar kelių žemesniųjų kompetencija — į to vyresniojo laipsnio organo kompetenciją, kuris sudaro bendrą jų netarpišką vyresnybę.

Žengdami laipsniais aukštyn, mes kiekviename vyresniajame laipsny vis tą patį konstatuosime žemesniojo laipsnio organų atžvilgiu. Tokiu būdu mes galime konstruoti šią tėzę, kaip valstybės valdžios organų hierarchizacijos išvadą: kiekvieno vyresnybės organo kompetencijoje savaime glūdi ir visų nuo jo parei-

nančių ir jo prižiūrimų žemesniųjų organų kompetencija. Kitaip šią mintį nusakant tenka konstatuoti, kad kievieno valdžios organo, išskyrus pačius žemiausius, kompetencija susideda iš dviejų sričių: vienos, kurią sudaro paties šio organo betarpiško darbo vykdymo plotas ir kuri nėra perleidžiama žemyn, čia, šio organo veikimu, išsemiama, ir antra, kuri reiškiasi tarnybinės priežiūros ir tvarkymo darbu, perleidžiant patį betarpišką vykdymą vienam arba keliems žemesniesiems, tarp kurių, jei jų yra keli, kartu jis ir suskirstomas atitinkamomis detalizuotomis kompetencijos kategorijomis.

Tokiu būdu žemesniųjų organų kompetencija, žemesniajame laipsny kategoriškai suskirstyta, suplaukia į jų bendros vyresnybės organo kompetenciją ir čia susilieja į platesnę kompetencijos klasę. Tuo pačiu, priėję pačią hierarchinių laiptų viršūnę ir pasiekę vyriausiąjį valdžios organą, kuris yra visų kitų organų vyresnybe, mes, jeigu vyriausias organas bus vienas, turėsime konstatuoti, kad jame yra embrionališkai sudėta visa valstybės valdžios funkcijos galia, kurios dalį jisai pats betarpiškai vykdo, o kitą dalį jis vykdo prižiūrėdamas visų kitų organų veikimą ir tvarkydamas jį. Tad čia vyriausiajame organe, pačioje valdžios viršūnėje, jei tiktai vyriausias organas yra vienas, kompetencijos sąvoka jau nebeveikia, nes kompetencija numato tam tikrąją funkcijos ar funkcionalinės galios kategoriją, čia gi yra sukoncentruota visa galia (o ne kuri nors jos kategorija).

Jei mes supratome šią valdžios hierarchijos arba hierarchinės organų santvarkos problemą, tai mums bus aišku, kodėl mes aukščiau esame pasakę, jog kompetencijos suskirstymas kategorijomis tarp valstybės valdžios organų sudaro vieningos valstybės valdžios ir vieningos jos funkcijos ne kategoringą suskaldymą, bet kategoringą išdėstymą. Tai yra labai svarbu ir būtina.

Iš tikrųjų, ką gi mes aukščiau pasakytame matome? Viršūnėje, o mes tuo tarpu priimame, jog hierarchijos viršūnėje yra vienas vyriausias organas, mes randame ne kompeten-

cijos kategoriją, bet visą funkciją ar visą funkcionalinę galią. Išėmus tam tikrus pačius svarbiausius aktus, kurie bus paties viršūnės organo netarpiškai daromi, visa kita plačiausioji funkcionalinės galios sritis, suskirstoma stambiomis kompetencijos kategorijomis tarp kelių antrojo laipsnio organų, kuriems viršūnės organas sudaro jų netarpišką vyresnybę, ir kartu detalizuojama, bent iš dalies netarpiškai antrojo laipsnio organams vykdyti. Tas, kas liko nedetalizuota ir perėjo į kurio nors antrojo laipsnio kompetencijos kategoriją, bus su atitinkamu smulkesniu detalizavimu perduota tiems žemesniesiems trečiojo laipsnio organams, kurie pareina ir bus prižiūrimi atitinkamo vyriausiojo antrojo laipsnio organo. Ir taip toliau žemyn. Kiekvienam laipsniui žemyn kompetencinė funkcija smulkiau detalizuojama, o jos kategorijos ribos siaurinamos.

Tokiu būdu kompetencija iš laipsnio į laipsnį žemyn yra išplečiama ir smulkiau konkretizuojama netarpiškam vykdymui, bet ji jau savaime glūdi nekokretizuota, neišplėsta embrionalinė visų vyresnybės organų kompetencijose. Tai yra panašu į tą didžiulį medinį liaudies žaislų kiaušinį, kurį atidarę, mes iš jo išimame mažesnį kiaušinį, kuriame vėl randame dar mažesnį ir t. t., kol pagaliau prieiname mažiausiąjį kiaušinėlį. Tiktai čia kiekviename vyresniajame mes užtinkame ne po vieną, bet po kelius smulkesnius kiaušinėlius — žemesnius organus, betalizuojančius embrionalinę savo vyresnybės kompetenciją ir dėstančiais ją savo darbu sau pavestos kompetencijos kategorijos ribose. Šiaip hierarchiniais organų laipsniais išdėstomoji kompetencija išlaiko funkcijos ir galios vienumą vyresniųjų organų (vyresnybės) vykdomo žemesniųjų veikimo priežiūra ir jų veikimo tvarkymu. Pagaliau, pačioje apačioje prieiname paskutinę funkcijos detalizaciją pačiais smulkiausiais darbais, kurie jau ir išsemia funkcijos turinį.

Tokiu būdu, juo žemiau, juo labiau kompetencija detalizuojasi smulkmenų kategorijomis, užtai juo aukščiau, juo labiau ji koncentruojasi arba integruojasi bendromis funkcijos rūšių kategorijomis.

10. Valdžios organizacijos piramydė. Organai: a. pagrindiniai ir b. išvestiniai arba priklausomieji. Valdantieji ir valdžios agentai arba valdininkai.

Tipinga šio hierarchinio kompetencijos išplėtimo arba hierarchinės organų santvarkos figūra bus panaši į laipsniuotą piramydę: ji yra plati apačioje, kiekvienu aukštesniu laipsniu eina siauryn, o viršūnę turi smailią.

Žinoma, būtų klaidinga manyti, kad valstybės valdžios organų hierarchinės santvarkos ir funkcijos išdėstymo kompetencijos kategorijomis sekama yra visur ir visuomet tokia taisyklinga, kaip kad taisyklingos yra geometrinių figūrų proporcijos. Tad ir šios santvarkos piramydė nėra tokia aiški ir nuosekli, kaip statybinė fizinės medžiagos piramydė. Pavyzdžiui, atskiros valstybinės funkcijos rūšys nėra vienodai sudėtingos, o todėl kurios nors vienos išdėstymas kompetencijos kategorijomis bus reikalingas iš viso 2—3 hierarchinių laipsnių, kai tuo tarpu kita rūšis bus reikalinga ir ilgesnės laipsnių eilės ir didesnio organų skaičiaus. Jei tai būtų fizinė piramydė, tai ji būtų keista: vienoje vietoje nuo viršūnės iki apačios ji būtų trumpesnė ir mažiau pasiduotų platyn, negu kitoje vietoje. Tad mes kalbame tiktai apie šiokį tokį panašumą į piramidę, bet ne apie visišką ir taisyklingą piramydės formos atkartojimą.

Visa tai, ką mes čia apie hierarchinę santvarką ir tarnybinę veikimo priežiūrą sakome organų atžvilgiu, mes m u t a t i s m u t a n d i s galime pritaikinti ir atstovavimo konstrukcijai (atstovų atžvilgiu).

Pati svarbiausioji ir pamatinė valstybės valdžios organų klasifikacija yra ši: organai būna: arba a. tiesioginiai ar betarpiški mes juos vadinsime p a g r i n d i n i a i s valstybės valdžios organais, arba b. i š v e s t i n i a i ar p r i k l a u s o m i e j i. Skirtumas tarp jų yra labai paprastas ir aiškus: pagrindiniais yra tie organai, kurie neturi veiklios tarnybinės vyresnybės, vadinasi, tie, kurie yra hierarchijos viršūnėje, visi gi kiti yra priklausomieji (išvestiniai). Atstovavimo konstrukcijoje šią klasifikaciją attiinka ši: v a l d a n t i e j i (atitinka pagrindinius organus) ir v a l d ž i o s a g e n t a i arba v a l d i n i n k a i (atitinka priklausomus organus).

11. Pagrindiniai suvereniniai ir pagrindiniai konstituciniai valstybės valdžios organai.

Ši klasifikacija yra, kaip esu pasakęs, svarbiausioji ir principinė, nes tiktai pagrindiniai organai arba valdantieji yra viešosios galios šeimininkai ir gali disponuoti ją. Priklausomieji organai arba valdininkai gali tiktai vykdyti tą galią, tačiau ne savo laisvu nusistatymu, o tęsdami valią savo vyresnybės — jos įsakymais arba jos prižiūrimi ir jos tvarkančiai jėgai savo veikimą pavesdami.

Pagrindiniai organai (valdantieji) būna dviejų rūšių: arba a. pagrindiniai suvereniniai (suvereniniai valdantieji, kartais, bet klaidingai, vadinami suverenais), arba b. pagrindiniai konstituciniai (konstituciniai valdantieji). Pagrindiniai suvereniniai arba diktatūros organai yra tie, kurie disponuoja visą suvereninę valstybės valdžią be jokių suvaržymų ar aprėžimų, netvarkomi jokių teisės normų. Tokiais diktatūros organais pavyzdžiui valdovas (karalius) absoliutinėje monarchijoje, visuotinis piliečių susirinkimas tiesioginėje demokratijoje (kai kuriuose Šveicarijos kantonuose), toks buvo Anglijos Parlamentas (apimąs ten Karūną, Lordų Rūmus ir Bendruomenių Rūmus) klasikinio XIX amžiaus parlamentarizmo metu. Nereikia manyti, kad ten, kur veikia nuolatinė diktatūra, jau jokios iš viso konstitucinės santvarkos, normuojamos teisės imperatyvais, nesą. Teisinė normatyvinė esamosios padėties kristalizacija paverčianti kartojamus faktus normomis, visumet ir visur reiškiasi. Ir absoliutinė monarchija ir smulkių girinių Šveicarijos kantonų („Waldstäter") tiesioginė demokratija „Landsgemeinde's" rėžimo ir klasikinis XIX amžiaus karalienės Viktorijos laikų Anglijos parlamentarizmas sudaro kiekvienas tam tikrąją konstitucinę santvarką, kuri galima ir tenka studijuoti ir pažinti. Mes tinkamoje vietoje jų kiekvieną ir studijuosime. Jei juose nebūtų buvę jokios konstitucinės santvarkos, tiktai kižkoks nepastovus atsitiktinis ad hoc šokinėjimas, kažkoks atsitiktinių smurto reiškinių chaosas, tai pirma, mes nebūtume galėję nė studijuoti ir pažinti, nė klasifikuoti šių įvarių skirtingų diktatūros formų. Teisinė konstitucinė šių įvairių santvarkų kris-

talizacija įvyksta ir reiškiasi bent jau precedentais, kaip štai precendentinis buvo visas Anglų parlamentarizmas, arba senais įpročiais ir net rašytais įstatymais, tvarkančiais pavyzdžiui sosto paveldėjimą absoliutinėje monarchijoje, įvairias jos institucijas, karūnos aktų formą ir t. t., visuotinio piliečių susirinkimo laiką ir vietą, sumanymų kėlimo tvarką, svarstymo ir balsavimo būdus ir t. t. Suvereninio organo arba suvereninių valdančiųjų sąvokai (kitaip sakant, diktatūros sąvokai) ne tat yra svarbu, kad nebūtų buvę jokios konstitucinės santvarkos, bet tat, kad suvereninis organas arba suvereniniai valdantieji patys disponuotų v i s ą valstybės valdžios galią, o tuo pačiu disponuotų ir galią savo nuožiūra pakeisti tą esamą konstitucinę santvarką, žodžiu, kad šita esamoji santvarka, varžydama kitus, jų nevaržytų ir būtų jų dispozicijoje tiek, kad net savo palaidais darbais, o juo labiau tiksliais formaliniais aktais, jie galėtų ją keisti.

Moderninė viešpataujanti demokratinė valstybės forma stengiasi pašalinti diktatūros momentą iš veikliosios valstybės valdžios organizacijos. Šiai operacijai įvykdyti ji pasinaudoja trimis organizaciniais principais: a. steigiamosios galios nuo įsteigtosios atskirimu, b. t. vad. rašytąja konstitucija ir c. funkcionalinių įsteigtosios valdžios galių suskirstymu. Tikslus šios procedūros ir jos institucijų išžiūrėjimas bus mūsų patiektas II-me šio rašinio tome. Čia tiktai nurodysime, kad p a g r i n d i n i a i k o n s t i t u c i n i a i (nesuvereniniai) organai, kurie yra charakteringi kaip tik demokratinei reprezentacinei valstybės valdžios santvarkai (nors ir ne jai vienai, bet joje ypatingai ryškūs, ne iš jos kilę), yra tie, kurie yra pagrįsti a u k š t e s n e, j ų p a č i ų n e d i s p o n u o j a m a arba bent netiktai nuo jų vienų laisvos nuožiūros pareinančia teise, vadinama f o r m a l i n e n e l a n k s č i a k o n s t i t u c i n e t e i s e. Visos šios sąvokos ir visos rezervos, kurios šiuo klausimu reikės pareikšti, bus savo laiku II-me šio rašinio tome tiksliai išžiūrėtos. Tačiau, kad šitokie konstituciniai organai, pagrįsti nuo jų nuožiūros nepareinančia ir jų pačių nedisponuojama teise (teisės normomis, nuostatais, imperatyvais) būtų ne tiktai konstituciniai, vadinasi, šios konstitucinės teisės disponuojami ir varžomi, bet ir p a g r i n d i n i a i, reikalinga dar, kaip žinome, kad jie n e t u r ė t ų v e i k l i o s i o s v y r e s-

nybės, vadinasi, kad jie sudarytų pačią hierarchinės organų sistemos viršūnę, nes kitaip, jeigu jie patys ir bus teisės normų disponuojami, bet pareis nuo vyresniųjų organų, tos teisės nedisponuojamų, o kaip tik ją disponuojančių, tai jie bus paprastais priklausomais organais, kurie ir suvereninių pagrindinių organų rėžime būna pastovios tų suvereninių organų nustatomos teisės tvarkomi.

Vadinasi, pagrindiniai konstituciniai valdžios organai (konstituciniai valdantieji) yra ten, kur pati valdžios organizacijos viršūnė yra valstybės teisės veikiama ir jos suvaldoma. Šiuo pašalinama iš valdžios suvereniniai organai arba diktatūra. Tačiau šitokios konstrukcijos įgyvendinimas, kaip turėsime progos įsitikinti, yra labai sunkus, o ypatingai čia yra sunki šios konstrukcijos garantijų problema. Svarbiausioji sunkenybė glūdi tame, kad valstybės valdžia (viešoji teritorinė galia) iš esmės yra kaip tik suvereninė ir jos suverenumas, kaip nepareinamumas nuo jokios aukštesnios galios tad ir nuo jokios vyresnios teisės, sudaro jos esminę žymę, neatskirtiną nuo jos pačios; čia, šitoje konstrukcijoje, valdžios suverenumas išimamas iš veiklių valdžios organų dispozicijos ir magazinuojamas suverenumo sandėly rašytoje konstitucijoje, kuri savo nuostatais steigia veiklius valdžios organus, paveda jiems kompetencijas ir valdo juos ir jų veikimą, pavaduodama jiems suvereninę vyresnybę. Tiesa, ši konstitucija pati yra ne kas kita, kaip valstybės valdžios, būtent suvereninės valdžios padarinys, bet tai kaip tik ir yra vienas sunkiausių klausimų, kaip tai pasiekiama, kad valstybės valdžios padarinys sugebėtų valdyti pačią valstybės valdžią.

Čia mes tiktai nurodome problemą, nespręsdami jos. Ir nurodome konstrukciją, kuri numato anos problemos teigiamąjį išsprendimą. Jei pats problemos išsprendimas yra sunkus ir remiasi labai niuansinėmis ir precizinėmis dirbtinėmis kombinacijomis, tai ir visa konstrukcija, kuri bus šiuo sprendimu paremta, bus netvirta. Ji ir yra netvirta. Suvereninio diktatūros (arba, kaip kartais sakoma, absoliutizmo) momento iš veikliosios valdžios pašalinimas rašytosios nelanksčios konstitucijos metodu, magazinavus suverenumą ne veikliame valdžios organizacijos viršūnės organe, bet teisės akte — rašytoje kons-

titucijoje, ir pagrindinio arba pagrindinių valdžios organizacijos viršūnės organų pavertimas pagrindiniais kontituciniais organais yra didelio politinio takto ir meno konstrukcija, kuri pavyksta tik ten, kur rašytoji teisinė konstitucija yra labai tiksliai suderinta su socialinių jėgų santykiavimu šaly; labai dažnai ši konstrukcija yra laužoma konstitucinės kontrabandos keliu, o jau visumet jai bent gresia diktatūros („absoliutizmo") pavojus iš perversmo ir revoliucijos. Šis pavojus visiškai pašalinti yra neįmanoma.

Todėl ir tenai, kur veikia aiški konstitucinė santvarka, pagrįsta rašytąja nelanksčia konstitucija, ir kur valdžios viršūnės organai yra pagrindinai konstituciniai, įvykus perversmui ar revoliucijai, suardžiusiems veikusią konstituciją, tuojau neišvengiamai atsiranda pagrindinis suvereninės valdžios organas organizacijos viršūnėje ir tuo pačiu savaime atgimsta diktatūra. Ji šioje konstrukcijoje gauna faktinės arba laikinosios valdžios pobūdį, bet išvengti šio evoliucinio etapo negali. Taip pat neįmanoma yra naujos nepriklausomos valstybės įsikūrimas be pirmykščio diktatūros etapo.

Iš šių mūsų rudimentinių, tuo tarpu dar neišsėmusių visos problemos, paaiškinimų mums nesunku suprasti, kad suvereniniai organai visumet tuo pačiu yra pagrindiniai, bet ne atvirkščiai: pagrindiniai organai gali būti ir konstituciniai, o tada jie nėra suvereniniai. Konstituciniai gi organai gali būti pagrindiniais, būtent tada, kada jie neturi jokios veikliosios hierarchinės vyresnybės, — bet niekuomet nėra suvereniniai.

12. Vienas arba keli pagrindiniai organai valdžios viršūnėje.

Sąryšy su šiais paaiškinimais mums dar kyla klausimas, ar pagrindinis, kaip valdžios organizacijos viršūnės organas tegali būti tiktai vienas, ar jų gali būti keli arba net daug. Griežta valdžios hierarchinės piramydės schema, rodos, reikalautų, kad viršūnėje, kurioje koncentruojasi visa visų valstybės valdžios organų vyresnybė, prižiūrinti visą tų organų darbą, būtų vienas organas arba vienas vyriausias valdąs asmuo arba kolektyvas. Tai yra tvarka logikos atžvilgiu aiškiausia ir paprasčiausia. Galima būtų manyti, kad buvimas hierarchijos viršūnėje dviejų pagrindinių organų esanti nesąmonė, nes tai

naikiną visą organų hierarchijos reikšmę. Iš tikrųjų, esant dviem viršūnės organams, turėtų būti vienas dviejų: a. arba hierarchija būtų vieninga, bet turėtų lyg dvi viršūnes, kurių kiekviena nepareitų nuo kitos ir galėtų savarankiškai savo nusistatymu veikti visus priklausomus organus; tačiau tada priklausomų organų veikimas nebūtų vieningas, nes dviejų atskirų vyresnybių įsakomas jisai vienais savo darbais prieštarautų kitiems; galėtų atsirasti ir dvi nesuderintos teisės normų sistemos ir priešingi socialiniai tikslai; tokiame chaose išnyktų pats valstybinis junginys; b. arba dvi valstybės organizacijos viršūnes atitiktų dvi skirtingos organų hierarchijos, dvi jų hierarchinės sistemos, tarp kurių būtų suskirstyti organai; tačiau ir čia padariniai būtų buvę tie patys, kaip kad tenai, nes nors priklausomieji organai kiekvienoje hierarchinėje sistemoje būtų išlaikyti vieno šeimininko, vienos vyresnybės, vienos viršūnės drausmėje ir priežiūroje, bet vienos hierarchinės sistemos darbas galėtų būti kitos darbo griaunamas ir paraližuojamas; tai padarytų dvi valdžios vienoje valstybėje, o dvi valdžios — tai esanti jokia valdžia. Tad pirmuoju žvilgsniu abiem atsitikimais dviejų valdžios viršūnių padariniai turėtų mums suardyti valstybę.

Tačiau, giliau klausimą apsvarsčius, dalykas toks baisus neatrodo. Visų pirma čia reikia skirti tas atsitikimas, kai valdžios organizacijos viršūnę sudaro pagrindiniai suvereniniai organai, nuo to atsitikimo, kada ją sudaro pagrindiniai konstituciniai organai. Pirmuoju atžvilgiu, kadangi suvereninis organas arba suvereninis valdąs (asmuo ar kolektyvas) disponuoja visą valstybės valdžią be jokio aprėžimo ar suvaržymo, tai aišku, kad jis tegali būti vienas, o jei jų būtų keli, tai jie galėtų valstybėje veikti tiktai tarp savęs susitarę. Čia kitokio išsprendimo nėra ir būti negali. Suvereninis valdąs arba suvereninis organas iš tikrųjų jokios kompetencijos neturi, nes kompetencija numato aprėžtą veikimo galios kategoriją, kai tuo tarpu galios suverenumas apima visą be išimties, be aprėžimų, tad ir be jokių kategorijų.

Jei suvereninėje valdžios organizacijos viršūnėje vis dėlto atsiranda keli atskiri organizuoti veiksniai, žinoma, suvereniniai, tai tarp jųjų santykis yra anarchinis: jie yra kitas kitam lygūs; jei jie veiks nesusitarę, jei kiekvienas jų ims

reikalauti, kad jo nusistatymas ir įsakymas būtų imperatyviškai vykdomas, tai valstybė tuojau pavirs anarchija, kurios funkcijos darbas užleis vietą šių veiksnių karui, kol jųjų vienas nesuvaldys kitų ir neliks vienintėliu suvereniniu valdžios viršūnės veiksniu. Bet jeigu jie veiks susitarę ir kol jie šitaip veiks, tol valstybė bus išlaikyta, bet tada iš tikrųjų suvereninis pagrindinis arba suvereninis viršūnės veiksnys ar organas bus ne kiekvienas tų paritetinių veiksnių, bet bus j ų k o m p r o m i s a s, jų a d h o c s u s i t a r i m o v a i s i u s, jų lygybės ir jų jėgų santykiavimo išdava kiekvienam sykiui. Tuo pačiu bus atstatytas suvereninės valdžios viršūnės vienumas. Tokia kaip tik buvo Anglų Parlamento santvarka klasikinio parlamentarizmo metu. Parlamento elementai: Karūna (karalius ir ministerių kabinetas), Lordai (Lordų visuotinis susirinkimas arba Lordų Rūmai) ir Bendruomenių atstovybė (Bendruomenių Rūmai) buvo paritetiniai anarchijos santyky; tačiau nė vienas šių trijų elementų nebuvo skyrium suvereninis Anglų valdžios viršūnės organas. Suvereninis buvo tiktai pats Parlamentas, tai reiškia, jie visi trys k a r t u, kuo jie visi trys susitarė ar sutiko, vadinasi, j ų t r i j ų k o m p r o m i s a s.

O kadangi sudėtingoje, giliai sociališkai diferencijuotoje visuomenėje beveik niekuomet neatsitinka, kad kuris nors vienas socialinis veiksnys, viena socialinė grupė ir viena socialinė korporacija monopolizuotų visą socialinę jėgą ir tuo pačiu visą viešąją galią, tai iš tikrųjų, išskyrus visai nepaprastas išimtis, kiekvienoje suvereninių valdančiųjų diktatūroje, ar tai bus pastovi nuolatinė absoliutinės monarchijos, ar laikinoji ir revoliucijos ir perversmo kilusi diktatūra, suvereniniai socialiniai veiksniai yra keli ir veikia jie tarpusaviu kompromisu. Dažnai patys suvereniniai valdantieji slepiasi kur nors už politinių kulisų, neapsireiškę viešumoje teisinėje organų konstrukcijoje, ir ten pat užkulisėse vyksta ir nusistoja jų kompromisas, kurio ekspozitūrą sudaro tas asmuo ar kolektyvas, kuris veikia matomoje valdžios viršūnėje.

Užtai, kai valdžios viršūnė yra ne suvereninė, bet konstitucinė, dviejų ar kelių valdžios organų viršūnėje buvimas, taip pat kelių paralelių hierarchinių organų sistemų, atitinkančių kelias viršūnes (kelias vyresnybes), yra principiškai galimas net be kompromiso tarp jųjų. Čia iš tikrųjų valstybės valdžios

vienumas glūdi ne veikliosios valdžios viršūnėje ir šios viršūnės organuose, bet pačiame teisiniame konstitucijos akte, nuo kurio pareina ir tie pagrindiniai konstituciniai organai arba konstituciniai valdantieji. Konstitucijos aktas gali tarp jų tiksliai suskirstyti valstybės funkciją stambiomis kompetencijos kategorijomis ir kiekvienai tokiai stambiai kategorijai nustatyti atskirus autonominius pagrindinius organus su atskiromis kiekvienai kategorijai hierarchinėmis organų sistemomis. Jī gali sukonstruoti arba tokią jų santvarką, kurioje kiekvienas šių pagrindinių organų su savo priklausoma hierarchine žemesniųjų organų sistema rūpins vieną valstybės funkcijos sritį, nesikišdamas į kitas kitų organų sritis ir pats anų kišimusi nekliudomas, arba tokią santvarką, kurioje dviejų funkcionalinių sričių viršūnės, išlaikydamos paritetą tam tikru konstitucijoje nustatytu būdu bendradarbiaus konstitucijos ribose. Čia konstitucinėje santvarkoje viskas yra dirbtinė ir konvencionalinė, teisiškai derinama ir vienijama. Kol konstitucija veikia, kol ji yra gerbiama, kol socialinės jėgos, kurios ją įkūrė, yra gyvos ir veiklios ir ją palaiko, tol šita dirbtinė konstrukcija yra galima. Ji kaip tik ir yra dedama reprezentacinės demokratijos ir Europos kontinento parlamentarizmo pagrindan. Jī kaip tik sudaro t. vad. valdžios funkcijų arba funkcionalinių valdžios galių suskirstymo sistemą, kurios doktrina buvo XVIII amžiuje Montesquieu išdėstyta ir kuri konstitucinėje teisėje suvaidino ir iš dalies tebevaidina žymų vaidmenį. Žemiau mes patys ją tiksliai išnagrinėsime.

a. Kompetencija ir jus proprium.

Kompetencijos sąvoka, kaip ir teisinė organų arba atstovavimo konstrukcija, kaip sakėme, jungiasi su teisine valstybės personifikacija ir sudaro loginga šios personifikacijos išplitimą — jos tiesioginę išvadą. Mes tai taikome bet kuriai valstybės formai ir bet kuriam konstituciniam režimui. Net ir absoliutinėje monarchijoje mes valdovą laikome suvereniniu pagrindiniu valstybės o r g a n u arba tiesioginiu ir pirminiu valstybės r e p r e z e n t a n t u, veikiančiu jos vardu ir reiškiančiu jos teisinę valią. Tačiau absoliutinė monarchija, kaip ir tiesioginė demokratija prademokratinėje doktrinoje, buvo linkusios remtis kitokia koncepcija, kurią galima pavadinti j u r i s p r o p r i i koncepcija. Valdovas absoliutinėje monarchijoje arba piliečiai tiesioginėje demokratijoje esą patys suverenai, viešosios galios teisiniai subjektai, veikią s a v o t e i s ė m i s ir s a v o v a r d u („jure proprio").

Kaip jau aukščiau esame išaiškinę, pagrindiniai suvereniniai organai arba suvereniniai valdantieji, kurių mes mūsų priimtoje koncepcijoje nelaikome pačiais suverenais, tiktai pirminiais organais ar pirminiais reprezentantais, jokios kompetencijos neturi, nes kompetencijos sąvoka numato tam tikrą viešosios galios ar viešosios funkcijos kategoriją, kai tuo tarpu suvereniniai organai ar valdantieji disponuoja visą viešąją galią arba visą viešąją funkciją; jųjų galia yra ne kompetentinga (kategoringa), bet absoliutinė (diktatūra). Kompetentinga ji virsta tada, kada organas virsta konstitucinis. Šia prasme žemesnieji (priklausomi) organai visumet turi kompetenciją, pagrindiniai gi tiktai tada, kai jie yra konstituciniai, vadinasi, kai jie ne patys yra pasisavinę viešąją galią, bet yra ją gavę iš viršaus (iš vyresniojo organo, iš teisės normų, iš konstitucijos).

Tačiau konstitucinė monarchija mėgino konstitucinę valdovų galią išvesti ne iš konstitucijos, kaip jos nustatytą valdovo kompetencijos kategoriją, bet iš absoliutinės monarchijos juris proprii principo. Esą konstitucinis valdovas nieko iš konstitucijos nesąs gavęs ir negalėjęs gauti, nes jis savaime buvęs ir esąs suverenas, kurio titulas esąs jus proprium. Konstitucija nesuteikia karaliui-suverenui jokios kompetencijos, bet nustatanti tiktai jo juris proprii vykdymo formą ar būdą, tačiau nustatanti ją ne savo imperatyviniu nuostatu, bet paties valdovo suteiktu tautai pasižadėjimu (suteiktoji arba „oktrojuota" konstitucija) arba sutartimi valdovo su tauta (kompromisinė konstitucinė monarchija). Tiktai demokratinė konstitucinė monarchija yra visai laisva nuo šitokių pretenzijų į jus proprium ir į absoliutizmo (valdovo suvereniteto teisės) titulą. Tačiau, žinoma, mus šios pretenzijos nevaržo: mokslui jos nėra privalomos.

b. Joseph-Barthélemy ir Paul Duez kompetencijos ir juris proprii klausimu.

Šiuos klausimus sąryšy su kompetencijos esmės ir jos padarinių aiškinimu tiksliai ir gražiai išnagrinėja Prancuzų profesoriai Joseph-Bathélemy ir Duez savo veikale „Traité élémentaire de Droit Constitutionel", Paris, Labrairie Dalloz, 1926 m. 196—199 pusl., kurie šitaip pasisako:

„Viešosios teisės koncepcijoje, kuri visiškai sankcionuoja konstitucijos hegemonijos idėją, konstituciniai organai (parlamentas, valstybės galva, teismai, piliečių susirinkimai, dalyvaują įstatymų leidime referendumu arba tiesioginiu valdymu), neturi jokių nuosavų teisių vykdyti suverenitetą, tiktai turi paprastą kompetenciją, įsteigtą įstatymo. Iš viso jie yra konstitucijos pastatyti į teisinę padėtį, analoginę padėčiai administracijos agentų, kuriems visumet yra pavedama kompetencija.

„I. Kompetencijos sistema yra priešinga nuosavų teisių („juris proprii") sistemai tiek teisinėje tiek politi-

nėje srity. — a. Teisiniu atžvilgiu kompetencijos sistemoje konstitucinis valdžios organas gauna savo galią iš konstitucijos ir turi jos tiktai tiek, kiek konstitucija jam jos paveda. Teisiškai konstitucija steigia kompetenciją ir tuo pačiu, dėl šios savo steigiamosios galios, yra pastatyta aukščiau konstitucinių organų, kurie tiktai per ją yra gyvi. Suma tų galių, kurios yra steigiamojo akto pavestas įsteigtajam organui, — tai kaip tik ir yra kompetencija. Juris proprii sistema yra šios koncepcijos priešingas ašigalis. Einant šia sistema, konstitucinės valdžios veiksnys, juris proprii laikytojas, turi šią teisę ne iš konstitucijos, nuo kurios tuo pačiu jis nevisiškai pareina. Čia konstitucija tiktai tiek jį veikia, kad nustatydama tam tikras formas šiam „jus proprium" vykdyti, kiek suvaržo tam tikrais atžvilgiais šį teisės vykdymą, bet jo nesteigia: konstitucinė reglamentacija jį prezumuoja ankstyvesnį prieš ją.

b. Politiniu atžvilgiu, „juris proprii" sistema žydi rėžimuose, kuriuose viešpatauja monarchinis principas, „kur Karalius pareina tik nuo Dievo ir nuo kardo". Kompetencijos sistema prisitaiko prie demokratinio rėžimo... Jeigu demokratinio principo pasirodymas nenuvertė valdovo nuo sosto, tai bent jis žymiai pakeičia jo padėtį, konstitucijos keliu įterpdamas paprastą konstitucinę kompetenciją į suvereninės teisės vietą.

„II. Atskyrimas konstitucinio rėžimo, pagrįsto kompetencija, nuo konstitucinio rėžimo, pagrįsto „jure proprio" — nėra tiktai tušti žodžiai. Tai turi didelės praktiškos reikšmės: 1°. Kompetencija neprezumuojama, kadangi ji yra konstitucijos kūrinys. Žinoma, ji gali būti šios konstitucijos pavesta labai plačiai ir net netiesioginiu pareiškimu. Bet visais atsitikimais tai turi būti įrodyta to konstitucinio organo, kuris pasisako esąs kompetentingas padaryti kokį aktą. Priešingai, juris proprii sistemoje, kiekviena galia, kuri nėra konstitucijos atimta iš jos laikytojo, yra prezumuojama jam priklausanti.

„2°. Kompetencija negali būti deleguojama...

„3°. Kiekvienas aktas, padarytas konstitucinio organo peržengiant savo kompetenciją, neturi teisinio pagrindo ir principiškai negali turėti jokios teisinės vertės. „Juris proprii" sistemoje šio svarbaus neteisėtumo, kurį sudaro nekompetentingas veiksmas, nėra; daugiausia, kas čia galima rasti, — tik netvarka: tai konstitucijos nustatytos formos įžeidimas.

„III. Ši konstitucijos įsteigtos konstitucinio organų kompetencijos idėja ryškiausia yra Šiaurės Amerikos Jungtinių Valstybių (tiek pačios federacijos, tiek atskirų štatų) konstitucinėje teisėje. Šiose demokratinėse stangrios konstitucijos valstybėse visi konstituciniai organai turi suteiktą jiems kompetenciją. Čia nėra konstitucinio suvereninio organo. Nė federacinis Kongresas, nė atskirų štatų parlamentai neturi šio suvereninio pobūdžio. Pačioje federacijoje padėtis šiuo atžvilgiu yra dar sudėtingesnė todėl, kad federalinė konstitucija suteikia tam tikros kompetencijos ne tiktai organams, bet ir pačiai federalinei valstybei...

„Teoriškai konstitucinių organų kompetencijos idėja glūdi moderniėje Prancuzų viešosios teisės tradicijose nuo 1789 m. Revoliucinės konstitucijos (1791 m., I m., III m. konstitucijos) laiko suverenitetą Tautos asmens subjektyvine teise („jus proprium“), tačiau tauta deleguojanti savo galias konstituciniams valdžios organams, kurie tuo pačiu gauna tam tikrą kompetenciją. Tą patį padaro ir 1848 m. konstitucija.

„Formališkai ši koncepcija buvo atmesta tiktai vieną sykį, būtent 1814 m. t. vad. „oktrojuotos“ Konstitucinės Kortos, kurios įžanga, logingai dėstydama monarchinį principą, skelbia karaliaus malonės dovaną, aprėžiančią valdovo „jus proprium“, nepareinantį nuo konstitucijos ir buvusį dar prieš ją. Be to šios Kortos 14 str. nustato, kad Karalius esąs aukščiausias valstybės valdovas.

„Praktikoje ši koncepcija yra dažnai užmirštama, būtent kiek tat liečia Parlamentą, kuris turi palinkimo pasiskelbti suvereniniu valdžios veiksniu. Prancuzų parlamento atžvilgiu kompetencijos idėja neatliko tos savo aprėžiančios funkcijos, kurią ji atliko Amerikos parlamento atžvilgiu. Svarbiausia šio nepasisekimo priežastis turi būti ieškoma tame fakte, kad nežiūrint valdžios galių suskirstymo Prancuzų Parlamentas nėra sulaikomas organų, kurios turi lygią su juo socialinę jėgą: teismai, Valstybės galva Prancuzijoje neturi prestižo, galinčio atsverti parlamento veikimą. Reikia dar paminėti klasikinės Prancuzų reprezentacijos teorijos įtaka; einant šia teorija, parlamentas teisiškai esąs mandatinis atstovas Tautos, kurios „jus proprium“ jo esąs vykdomas. Taip pat mūsų (Prancuzų) konstitucinių 1875 m. įstatymų trumpumas nedaro parlamentui įspūdžio, kad jo galiai būtų nustatytos tikros ribos. Be abejo, dabartinė konstitucija tenka papildyti principais, nusistojusiais konstitucinėje tradicijoje nuo 1789 m., tačiau, šie principai tegali turėti konstitucinių įpročių reikšmę ir todėl, bent formališkai, jie tegali būti tiktai labai netobulais parlamento galios aprėžimo įrankiais. Pagaliau, toji aplinkybė, kad mūsų konstitucinėje istorijoje dažnai buvo sušaukiami ir ilgai veikė Steigiamieji Susirinkimai, kurie kartu vykdė ir steigiamąją ir įstatymų leidžiamąją galią, paragino parlamentus, kurie juos pakeitė, laikyti save jų funkcijos ir galios tęsėjais.“

c. Kompetencijos delegavimo klausimas. Administracinis reglamentas ir įstatymas.

Kitas svarbus ir įdomus klausimas, kuris kyla dėl kompetencijos sąvokos, tai yra kompetencijos delegavimo klausimas, vadinasi, klausimas, ar kompetencija gali būti vieno organo kitam „deleguojama“, pavedama, ar kompetentingas organas gali visą savo kompetenciją arba bet kurią jos dalį perkelti iš savęs į kitą organą?

Šis klausimas ypatingai yra keliamas sąryšy su vyriausybės ar administracijos reglamentais. Europos kontinente, einant Prancūzijos pavyzdžiu ir nusistojusiomis nuo Didžiosios Prancuzų Revoliucijos t. vad.

administracinio rėžimo tradicijomis, reglamentinės vyriausybės ir iš viso administracijos galia labai išsiplėtė. Čia tarp parlamento leidžiamojo įstatymo ir valdinių, kuriems yra skiriami įstatymo imperatyvai, nuolat tarpininkauja administracija, kuri, bevykdydama įstatymus leidžia taip vadinamus reglamentus: taisykles, nuostatus, įsakymus, instrukcijas, kuriais ji savo priklausomiems agentams ir valdininkams aiškina, dėsto ir smulkina įstatymo principus ir nuostatus, šiuo beruošdama jų vykdymą ir nurodydama kiekvienam, kurį įstatymo imperatyvas palyti, ką ir kaip jis turi veikti, kada ir nuo ko susilaikyti ir t. t. Šis teisės vykdymo rėžimas, kuris reiškiasi administracijos tarpininkavimu tarp įstatymo ir valdinių, yra taip pat vadinamas „administracinės globos" („tutelle administrative") rėžimu.

Anglo-saksų valstybės, Anglija, USA, ypač USA, nes Anglija nuo Didžiojo Karo pradėjo taip pat orientuotis reglamentine kryptimi, — šio „administracinio rėžimo" nepraktikuoja. Ten įstatymas tiesiog kreipiasi į piliečius, o administracija reglamentinės imperatyvinės galios neturi. Imperatyviški yra tiktai paties įstatymo teksto nuostatai. Todėl ten, Amerikoje, įstatymai yra labai ilgi, detalizuoti; jie įsileidžia į smulkmenas, stengiasi apimti iš karto visą tvarkomąją problemą, nepalikti jokios spragos, viską numatyti, kad neliktų jokių neaiškumų, kad į visą, kas galės kilti, būtų galima rasti atsakymas pačiame įstatyme. Įstatymų interpretavimas, aiškinimas, dėstymas pavedama ne administraciniam reglamentui, bet turinčiam įstatymą taikinti teismui, kuris interpretacijai ieško medžiagos pačiame įstatyme arba teisiniuose įpročiuose ir teismo sprendimų precedentuose („commun law"), bet principiškai nieko pats savo nusistatymu nedekretuoja.

Administraciniame kontinentiniame ar prancuzų rėžime administracinis reglamentas papildo įstatymą ir susilieja su juo į vieną kūną, į vieną normatyvinį vienetą. Čia išsidirbo net ypatinga įstatymų leidimo technika, labai patogi ir didinanti rašytosios teisės aiškumą. Būtent, ši sistema leidžia trumpinti įstatymus; įstatymo tekstas nustato tiktai principus ir svarbiausius pagrindinius nuostatus; jisai yra pusiau deklaratyvinio pobūdžio, yra aiškus ir lengvai skaitomas; jis yra paliuosuojamas nuo smulkmenų balasto, kuriose šiaip paskęstų patys principai; smulkmenų ir visokios kazuistikos balastas, perkeliamas iš įstatymo į administracinį reglamentą, neužtemdo principų ir pagrindinių nuostatų. Tarp įstatymo ir reglamento čia yra toks santykis, kaip tarp rašytosios konstitucijos ir paprastojo įstatymo. Reglamentas ne tiktai aiškina įstatymą, bet ir papildo, išplečia ir išdėsto jį. Dažnai pačiame įstatyme nurodoma, kad jo išplėtimas smulkmenomis pavedamas šiokiam ar tokiam vyriausybės ar administracijos organui (Respublikos prezidentui, ministerių kabinetui, ministeriui....).

Iš esmės, materialiniu atžvilgiu, administracinis reglamentas yra be abejo ne valdymo, bet įstatymų leidimo aktas: jisai nustato imperatyvines bendrojo pobūdžio taisykles, jisai tęsia normatyvinę įstatymo funkciją.

Ir štai kyla klausimas, kuriuo gi titulu vyriausybės ir administracijos

organai ima vykdyti šią funkciją, kuri iš esmės yra įstatymų leidžiamoji, o ne valdymo srities funkcija. Šis klausimas kyla visur, kur iš vienos pusės veikia konstitucinė įsteigtosios valdžios santvarka ir rašytosios teisės (įstatymo) viešpatavimas, o iš kitos — yra praktikuojama prancuziškas administracinių reglamentų rėžimas. Tad jisai kyla lygiai taip pat ir pas mus. Seniau šio rėžimo tėvynėje, Prancuzijoje, tai buvo mėginama aiškinti „kompetencijos delegavimo" dėsniu: esą parlamentas, kaip įstatymų leidimo funkcijos kompetentingas organas, deleguoją savo kompetencijos dalį šiam sykiui, šiam įstatymui, vyriausybei, kuri ir leidžia įstatyminį aktą, reglamentą jai deleguota parlamento galia.

d. Joseph-Barthélemy ir Paul Duez kompetencijos delegavimo klausimu. Šio klausimo ryšis su nelanksčia konstitucija ir valdžios funkcionaliniu suskirstymu: Amerika, Prancuzija, Anglija, Italija.

O štai kaip dabar į tai atsako moderninė Prancuzų doktrina:

„Kas tai yra kompetencijos delegavimas? — klausia Joseph Barthélemy ir Paul Duez ir atsako: „„... Konstitucinis organas, kuris iš konstitucijos gavo tam tikrą kompetenciją, savo valingu aktu perkelia iš savęs į kitą organą visą arba dalį to, kas jam pavesta, ar tai šiam vienam sykiui ar iš viso... Šitaip suprastas delegavimas turi būti skiriamas nuo pavadavimo. Pavadavimas veikia automatiškai kaip tik tais konstitucijos nuostatais, kurie sutvarkė kompetenciją: jis tiktai prezumuoja konstitucinį nuostatą, nustatantį, kad tam tikrais kurio nors konstitucinio organo nebuvimo arba negalėjimo veikti atsitikimais jo kompetencija automatiškai pereina į kitą organą. Jis neprezumuoja kompetencijos perleidimo, neprezumuoja jokio valingo pavaduojamojo organo akto. Šitaip pav. kai kurios respublikos, būtent Šiaurės Amerikos Jungtinės Valstybės, įsteigusios vice-prezidentą, sutvarkė valstybės galvos pavadavimą.

„Ar šitaip apibūdintas kompetencijos delegavimas yra teisiškai galimas? Šis klausimas kyla, žinoma, tiktai tada, kada konstitucija šiuo atžvilgiu tyli. Nes jei šiuo reikalu konstitucija jau yra aiškiai pasisakiusi, leisdama tai arba uždrausdama, tai reikia jį taikinti. Kompetencijos delegavimas veda į tai, kad konstitucijos įkurtam organui leidžiama keisti šios konstitucijos nustatyta kompetencijų tvarka ir tuo pačiu keisti jo paties egzistavimo titulas, — teisiškai negalimas daiktas... Kompetencijos delegavimo uždraudimas seka konstitucinių organų kompetencijos idėjos evoliuciją.

A. Šiaurės Amerikos Jungtinėse Valstybėse, kuriose ši (konstitucinių organų kompetencija) idėja yra energingai reiškiama, kompetencijos delegavimo uždraudimas yra tvirtai laikomas publicistų ir teismų. Ir ypač įstatymų leidžiamosios galios delegavimo uždraudimas sudaro tvirtą Amerikos viešosios teisės taisyklę...

B. Prancūzijoje yra principas, reiškiamas žymios viešosios teisės rašytojų daugumos, kad teisiškai, tiek kitų organų, tiek paties par-

lamento, kompetencija negali būti deleguojama. Šitaip Esmain teisinį delegavimo neleistinumą laiko tiesioginiu funkcionalinių galių suskirstymo principo ir kartu nelanksčių konstitucijų principo padariniu. „...Tai būtų, sako jis (Esmain) „laikinasis esamosios konstitucijos pakeitimas naująja,... tai būtų išėjimas iš konstitucijos ir tuo pačiu įžengimas į revoliuciją“.

„...Delegavimo teorija būdavo kartais Prancūzų viešojoje teisėje reiškiama viešosios administracijos reglamentų atžvilgiu. Šitaip yra vadinami įstatymų leidžiamojo pobūdžio aktai, leidžiami Respublikos prezidento, atsiklausus Valstybės Tarybos nuomonės, pagrįsti pačių Parlamento Rūmų aiškių pavedimu, pareikštu pačiame tame įstatyme, kuriame išplėsti ir smulkmenomis papildytieji, jie yra skiriami...

Šitas pasiūlymas („invitation“) dalyvauti įstatymų leidime, kurį parlamentas adresuoja vyriausybei, ilgai buvo interpretuojamas, kaip įstatymų leidžiamosios galios delegavimas, padarytas Rūmų valstybės galvai...

Iš tikrųjų, viešosios administracijos reglamentas negali būti šitaip interpretuojamas, nes nelanksčios konstitucijos viešpatavimo idėja, priimta Prancuzų viešojoje teisėje, smerkia teisinę šitokio delegavimo konstrukciją. Viešosios administracijos reglamentas yra ir tegali būti tiktai reglamento rūšimi; jisai nėra Parlamento įstatymų leidžiamosios galios vykdymas jos delegavimo titulu; jis yra paprastas reglamentinės galios vykdymas, o ši reglamentinė galia, einant konstitucija, kaip tik valstybės galvai priklauso.

Bet kaip gi tada išaiškinti tai, kad savo tvarkomo objekto atžvilgiu šis viešosios administracijos reglamentas peržengia paprastos reglamentinės galios ribas? Tai atsitinka todėl, kad stangri 1875 m. konstitucija, būdama nepaprastai trumpa, nepasirūpino sukataloguoti įstatymų leidžiamosios srities ir reglamentinės srities dalykus...

Tad kompetencijos delegavimo uždraudimas turi būti laikomas sudarąs Prancuzų viešosios teisės elementą...

C. Anglijoje, Italijoje, kur stangriųjų konstitucijų rėžimas neveikia, nėra abejonės, kad parlamentas, aukščiausias (suvereninis) organas, gali savo įstatymų leidžiamąją galią deleguoti kitoms įstaigoms... Todėl 1914—1918 karo metu Anglijoje įstatymai, vadinami „Defense of the realm acts“, delegavo Karūnai, kuri iš viso neturi to, ką mes Prancuzijoje vadiname bendrąja reglamentine galia, plačiausią galią leisti įstatymus viešajam saugumui užtikrinti ir valstybei apginti...“ (ž. *Joseph Barthélemy et Paul Duez,* — op. cit., 200—203 pusl.).

e. Gaston Jèze „kompetencijos delegavimo“ klausimu.

O štai, kaip šiuo reikalu pasisako kitas žymus Prancuzų viešosios teisės žinovas, Paryžiaus profesorius Gaston Jèze („Cours de Droit Public“, Paris, Marcel Giard, 1926 m.). Jisai sako:

„Ar parlamentas gali kuriam nors valdžios organui suteikti reglamentinę galią nustatyti visas kurios nors viešosios tarnybos („service

public") organizacijos taisykles, net ir tas, kurios palyti asmens laisvę, nuosavybę, prekybos ir verslo laisvę ir t. t.?

Dažniausia šis klausimas yra svarstomas šioje konstrukcijoje: ar Parlamentas gali deleguoti vyriausybei galią sutvarkyti arba visiškai pertvarkyti tam tikrą viešąją tarnybą arba visas viešąsias tarnybas?

Mano supratimu, klausimas yra blogai pastatytas. Prancuzų viešosios teisės principai yra priešingi delegacijai: kompetencija nedeleguojama. Parlamentas negali deleguoti galios nustatyti teisės nuostatus, kurie iš esmės įeina į jo kompetenciją. Tai būtų įžeidimas konstitucijos, kuri parlamentui paveda galią leisti įstatymus.

Tačiau ne toks yra klausimas, kuris čia tenka išspręsti. Nėsant jokiam konstituciniam tekstui, tvarkančiam kompetencijas viešosios tarnybos organizavimo atžvilgiu, reikia išaiškinti, ar Parlamentas gali suteikti kuriam nors valdžios organui galią sutvarkyti arba pertvarkyti tam tikrą viešąją tarnybą arba visas viešąsias tarnybas.

Reikia skirti dvi hypotezės.

1°. Įstatymas, suteikiąs Respublikos prezidentui kompetenciją sutvarkyti arba pertvarkyti tam tikrąją viešąją tarnybą. Čia Valstybės Tarybos yra duotas teigiamas atsakymas, tiktai Valstybės Tarybos sprendime terminologija nėra tiksli: „Įstatymų leidėjas pareiškė 1906 m. Valstybės Taryboje vyriausybės komisaras Romiau, žinoma, gali, kaip jis tai dažnai ir daro, savo galias deleguoti kitiems organams ir suteikti jiems teisę tvarkyti šiuos reikalus jo, įstatymų leidėjo, vietoje". Todėl pav. laikome visiškai korektišku 1906. IV. 17. finansų įstatymo 38 str., kuris Respublikos prezidentui pavedė nustatyti viešosios administracijos reglamento keliu ypatingas profesinių kvalifikacijų garantijas kandidatams į teisėjus ir įsteigti teismo magistratūrai avansavimo tabelę. Iš tikrųjų čia parlamentas tiktai pasiūlo Respublikos prezidentui pasinaudoti savo kompetencija sutvarkyti viešąją tarnybą.

Be abejo, šitoksai pasiūlymas yra korektiškas, kai Respublikos prezidento reglamentas nepanaikins, nepakeis ir nesustabdys jokio parlamento išleisto įstatymo.

Bet ar parlamentas gali nuveikti toliau ir suteikti Respublikos prezidentui kompetenciją padaryti tam tikros viešosios tarnybos sutvarkymo reglamentą su galia pakeisti, panaikinti arba sustabdyti kurį nors esamąjį įstatymą?

Mano įsitikinimu ir į šį klausimą tenka atsakyti teigiamai. Šiuo kompetencijos pavedimu, parlamentas nuo šių tam tikros viešosios tarnybos sutvarkymo taisyklių nukelia formalinį įstatyminį pobūdį. Tai visai korektiška: Parlamentas iš savo galios neišeina.

Analogiškai pasielgė Tautos Susirinkimas („l'Assemblée nationale") Senato sutvarkymo atžvilgiu. Konstitucinis 1884. VIII. 10. įstatymas nukėlė konstitucinį pobūdį nuo konstitucinio 1875. II. 24. įstatymo 1—7

str. ir tuo pačiu suteikė parlamentui kompetenciją tvarkyti senatorių rinkimus paprastuoju įstatymu.

Lygiai taip pat parlamentas gali įstatymu nukelti nuo tam tikros viešosios tarnybos sutvarkymo taisyklių jų formalinį įstatyminį pobūdį ir tuo pačiu suteikti kompetenciją Respublikos prezidentui.

Tokia yra prasmė įstatymo, pavedančio prezidentui pertvarkyti tam tikrą viešąją tarnybą leidžiant jam kartu keisti esamųjų įstatymų nuostatus.

2°. Įstatymas, suteikiąs Respublikos prezidentui kompetenciją iš viso reformuoti visas viešąsias tarnybas. Čia keblumą sudaro tiktai tas atsitikimas, kada įstatymas suteikia Respublikos prezidentui šią kompetenciją su galia keisti veikiančius įstatymus. Tai yra padaręs Prancuzų 1924. III. 22. įstatymas (jo 1 str.)... Šisai kompetencijos pavedimas yra mano manymu, nekonstitucingas. Čia parlamentas nenukėlė nuo tam tikrų taisyklių jų formalinio įstatyminio pobūdžio. Jis tiesiog iš viso nusikratė savo įstatymų leidžiamąja galia, perleidęs ją į vyriausybės rankas. Jis padarė tikrą bendrąjį savo įstatymų leidžiamosios kompetencijos delegavimą: „Vyriausybė, skelbė įstatymas, yra įgaliota... vykdyti dekretais... visas reformas ir administracijos pertvarkymą, kurių bus reikalingos šių ekonomijų įvykdymas". Tat ir sudaro įžeidimą konstitucinio nuostato, įrašyto į konstitucinio 1875. II. 25. įstatymo 1 str., kad įstatymas yra parlamento darbas... Visi be jokio ginčo pripažįsta, kad bendros įstatymams leisti kompetencijos delegavimas yra nekonstitucingas". (ž. *Gaston Jèze* — op. cit., 124—129 pusl.).

f. Léon Duguit kompetencijos delegavimo klausimu.

Pagaliau tuo pačiu klausimu pasisako Duguit:

„Ilgą laiką buvo mokama, kad parlamentas, pavesdamas vyriausybei padaryti viešosios administracijos reglamentą, iš tikrųjų deleguojąs jai įstatymų leidimo galią, kad toksai reglamentas sudarąs paties įstatymo dalį, kad jis galįs reikšti nuostatus, tvarkančius tokius klausimus, kurie yra principiškai rezervuojami įstatymų leidimo sričiai, pavyzdžiui, nustatyti mokestį arba bausmę, ir kad tuo pačiu, kaip įstatymas, jis negalįs būti skundžiamas (čia turima galvoje skundas administraciniam teismui, kuriam yra skundžiami tiktai administraciniai aktai, bet jokiu būdu ne įstatymai; mano prierašas — M. R.). Ši pažiūra šiandien yra bevcik visa atmesta ir visiškai teisingai.

„...Iš viso delegavimo idėja turi būti visiškai iš viešosios teisės pašalinta. Bet kuris delegavimas prezumuoja, kad subjektyvinės teisės šeimininkas paveda kitam asmeniui vykdyti šią teisę jo vietoje... Tuo tarpu valstybės organas, koks jis bebūtų, kuriam įstatymui yra paskirta tam tikroji kompetencija, nėra jokios subjektyvinės teisės šeimininkas. Jeigu prerogatyva, su kuria šios kompetencijos vykdymas yra surištas, sudaro subjektyvinę teisę, tai šios teisės šeimininku yra pati valstybė, o

ne jos organas... Parlamentas, kaip kompetentingas organas, yra šiuo atžvilgiu tam tikroje teisinėje padėty arba objektyvinės teisės padėty, kurią nustato konstitucija ir kurios jis pats negali pakeisti.

Atmetęs kompetencijos delegavimo tęzę, Duguit toliau svarsto kai kurių autorių keliamą kompetencijos suteikiamą tęzę. Šie autoriai sako, kad įstatymų leidėjas, negalėdamas vyriausybei deleguoti savo įstatymų leidžiamosios kompetencijos, galis tačiau įstatymu, kaip įstatymų leidėjas, suteikti vyriausybei naują administracinę reglamentinę kompetenciją paruošti tam tikram įstatymui jo vykdomąjį reglamentą. Toks reglamentas, nebūdamas paties įstatymo elementu, kuriuo jis būtų buvęs delegavimo titulu būsiąs administraciniu aktu, negalinčiu nė keisti, nė prieštarauti įstatymui, ir skųstinu administracinio teismo tvarka. Duguit ir prieš šią kompetencijos suteikimo tęzę pasisako:

„Aš manau, sako jis, kad kiek tai liečia viešosios administracijos reglamentus, nėra jokio reikalo griebtis kompetencijos suteikimo idėjos. Štai kodėl. Iš konstitucinio 1875. II. 25. įstatymo 3 str. seka, kad pačios konstitucijos nuostatais vyriausybė turi kompetencijos ruošti įstatymams papildomus reglamentus, nustatančius tų įstatymų vykdymo smulkmenas, tačiau taja sąlyga, kad būtų gerbiami įstatymo nustatyti principai ir kad nebūtų nieko keičiama veikiančiuose įstatymuose. Kadangi ši reglamentinė valstybės galvos kompetencija yra nustatyta pačios konstitucijos, tai jos keitimas bet kuriuo atžvilgiu nepareina nuo paprastųjų įstatymų leidimo organo; jisai negali jos praplėsti, jis negali jos susiaurinti. Ar parlamentas į įstatymą yra įrašęs ar nėra įrašęs straipsnio, siūlančio vyriausybei paruošti viešosios administracijos reglamentą, vistiek vyriausybė savo konstitucinės galios titulu gali šį reglamentą paruošti; nėra reikalo, kad parlamentas jai suteiktų galią, kurią ji jau be to turi, ir įrašytas į įstatymą pasiūlymas negali jai nė suteikti, nė atimti, nė pakeisti jos reglamentinės galios, pagrįstos konstitucija...

...Tad, klausia Duguit, kokia gi gali būti nauda ir kurie padariniai šių taip dažnai moderniniuose įstatymuose užtinkamų nuostatų, kuriais įstatymų leidėjas siūlo vyriausybei paruošti viešosios administracijos reglamentą?".

Ir štai kokį jis pagaliau į tai duoda atsakymą:

„...Aš manau, kad vienintėlis padarinys, kuris galima surišti su įstatyminiu nuostatu, pavedančiu vyriausybei paruošti viešosios administracijos reglamentą įstatymo vykdymo smulkmenoms sutvarkyti, yra tas, kad iš šio pavedimo seka, kad įstatymo taikinimo momentas turi būti atidėtas iki šiam reglamentui paruošus ir išleidus". (ž. *Duguit* — „Traité de Droit Constitutionnel" II laida, 1924 m., IV tomas, 705—709 pusl.).

Aš kiek ilgiau ties šia problema sustojau todėl, kad reiškiamos čia „opiniones doctorum" mums padeda ir pačią kompetencijos problemą tiksliau suprasti. Be to šis kompetencijos delegavimo klausimas kyla ir pas mus, nes ir mes plačiai praktikuojame reglamentus, o mūsų leidžiamuose įstatymuose mes nuolat randame pavedimą vyriausybei sutvarkyti įstatymo principų smulkmenas reglamentu. Tiesa, pas mus tai tuo tarpu klausimas

labiau akademinis, bent kol mes administracinio teismo neturime. Bet aš tikiuos, kad anksčiau ar vėliau mes administracinį o gal kada nors ir konštitucinį teismą turėsime, o tada šie klausimai ir pas mus taps gyvi ir aktualūs teisiniam susitvarkymui.

g. Valdžios arba valstybės funkcijos vykdytojų klasifikacija, einant Roger-Bonnard'o teorija.

Jei mes dabar atsižvelgsime į kitą klasifikacinę valstybės funkcijos vykdymo konstrukciją, pagrįstą ne organų, bet atstovavimo principu, kurioje mes užtiksime valdančiuosius ir valdininkus, tai mums bus naudinga tiksliau susipažinti su šios klasifikacijos smulkesniu išplėtimu, apimančiu ir kirstančiu visus valstybės funkcijos vykdymo elementus ir kartu išžiūrėti visos čia kylančios teisinės problemos. Mes čia vėl pasinaudosime Prancuzų mokslininkų konstrukcijomis.

„Žemiau, po įvairiais administracinės valdžios reiškėjais, kurie tvarko viešąsias tarnybas, sako Roger Bonnard, — yra personalas, kuriam pavesta sulig anųjų nurodymais užtikrinti kiekvienos tarnybos veikimą. Tai yra administraciniai agentai. Šie agentai nėra visi vienodoje padėty. Jų tarpe yra iš vienos pusės viešieji valdininkai ir iš kitos — agentai, kurie neturi valdininko pobūdžio. Valdininkai yra pavesti rėžimui, kuris kad ir numato smulkmenose tam tikrus tarp jų skirtumus, bet kurio taisyklės yra pagrįstos bendrais jiems visiems principais. Agentams gi, kurie neturi valdininko pobūdžio, yra taikomi įvairūs rėžimai. Šitaip žymus jų skaičius jų tarnybos samdymo atžvilgiu pareina nuo privatinės teisės rėžimo.

Viešaisiais valdininkais yra visi tie agentai, kurie jiems sutinkant ir tam tikru nuolatiniu darbu yra priskirti kuriai nors viešajai tarnybai. Tokiu būdu valdininko sąvokai charakteringa yra jo paties sutikimas eiti tam tikrą tarnybinės funkcijos pareigą ir jo darbo nuolatinumas.

Iš šio seka, kad nėra valdininkais:

1°. Tam tikros tarnybos agentai, kurie jai yra priskirti tiktai rekvizicijos keliu, vistiek kuriam laikui. Į šią kategoriją įeina baudžiamojo teismo prisiekę sprendėjai arba prisiekę nusavinimo žiuri-teisėjai, kariai, pašaukti į karo tarnybą.

2°. Asmenys, laikinai pakviesti dalyvauti viešosios tarnybos funkcijoje arba kuriam atskiram darbui „ad hoc“ atlikti, arba padėti šios tarnybos valdininkams, taip pat tie, kurie dalyvauja tarnybos darbe kad ir ne tiktai šiam sykiui, bet neįeina į tarnybinio personalo kadrus. Šie asmenys sudaro tą kategoriją, kuri galima pavadinti pagelbiniais tarnautojais. Principiškai jų padėtis yra tvarkoma privatinės teisės nuostatais. Prancuzų Valstybės Tarybos („Conseil d'Etat“) jurisprudencija nustatė šį klasifikacijos kriteriumą . tarp tų, kurie yra valdininkais ir tų, kurie jais nėra.

Buvo mėginama kitaip nustatyti klasifikacijos kriteriumą tarp

agentų, pareinančių nuo ypatingo valdininkų padėties rėžimo, ir tų agentų, kuriems yra taikomi privatinės teisės nuostatai...

1°. Buvo pavyzdžiui keliama sumanymas klasifikuoti iš vienos pusės valdininkai, ir iš kitos — tarnautojai bei darbininkai, pasiremiant agento veikimo pobūdžiu.

Šiuo sumanymu tarnautojais ir darbininkais būtų tie agentai, kurie dirba grynai materialinį darbą, panašų į tą, kurį dirba privatinių įmonių tarnautojai bei darbininkai. Todėl esą jiems reikią taikinti privatinės teisės nuostatai.

2°. Kitas klasifikacijos sumanymas, kuris tam tikrą laiką viešpatavo doktrinoje, skirsto valdininkus (čia terminas „valdininkas" sutampa su agento sąvoka, kaip sinonimas) į „viešosios galios" ir „reikalų vedimo" valdininkus („fonctionnaires d'autorité ir fonctionnaires de gestion").

Čia taip pat klasifikacijos principas remiasi agento veikimo pobūdžiu. Būtent, jis remiasi analoginiu administracinių aktų klasifikavimu į viešosios galios aktus ir reikalų vedimo aktus. Viešosios galios valdininkai būtų tie, kurie daro „viešosios galios aktus" ir atvirkščiai...

Šio kriteriumo padarinys būtų tas, kad viešosios galios valdininkai pareina nuo ypatingo administracinio rėžimo, o tuo tarpu reikalų vedimo valdininkų padėtis yra tvarkoma privatinės teisės nuostatais todėl, kad jų veikimas yra panašus į šiaip žmonių veikimą". (ž. *Roger-Bonnard* — „Précis élémentaire de Droit Administratif", 1926 m., 223—224 pusl.).

Tad išdėstyta Roger-Bonnard'o klasifikacijos schema gali būti šiaip išreikšta: yra *a.* valdantieji ir *b.* valdžios agentai. Pastarieji, valdžios agentai susideda iš trijų kategorijų: *a.* valdžios agentų siaurąja prasme arba viešųjų valdininkų, *b.* pagelbinių tarnautojų ir *c.* rekvizuotųjų. Esą pagelbiniai tarnautojai ir rekvizuotieji tuo ypač skiriasi nuo viešųjų valdininkų, kad jų padėtis ir santykis su valstybe tvarkomas privatinės (civilinės) teisės nuostatais.

h. Valstybės tarnautojų klasifikacijos schema einant Gaston Jèze teorija: valdantieji valdžios agentai tikrąja prasme arba valdininkai, pagelbiniai agentai, rekvizuotieji.

Pati ši klasifikacijos schema yra ir kitų Prancuzų viešosios teisės autorių priimama. Tiksliai ją išdėsto ir apibūdina Gaston Jèze, kurio viešosios teisės konstrukcija yra pagrįsta „viešosios tarnybos" („service public") teorija.

Pačią schemą jis išdėsto šitaip:

„Prancuzijoje, kaip ir visose civilizuotose valstybėse, viešųjų tarnybų funkcijai užtikrinti, ištisa individų minia teikia šiam reikalui asmeninio veikimo duoklę... Tarp šių asmenų reikia skirti:

1°. valdantieji;

2°. viešosios tarnybos agentai tikrąja prasme;

3°. pagelbiniai;

4°. rekvizuotieji.

„Bendras jiems visiems bruožas yra tas, kad visi šie individai teikia asmens veikimo duoklę tam, kad funkcionuotų viešosios tarnybos. Tačiau jie nėra vienodoje teisinėje padėty. Valdantieji (rinkikai, atstovai, senatoriai, ministeriai) naudojasi visiškai ypatinga teisine padėtimi. Prefektai, prefektų padėjėjai, universiteto profesoriai ir t. t. be abejo yra viešosios tarnybos agentai tikrąja prasme.

„Iš kitos pusės individas, sunaudotas atsitiktinai šiam sykiui visuotinio gyventojų surašymo darbams, arba bedarbis, gavęs darbo kelioms valandoms padėti geležinkelio darbininkams nuvalyti bėgius nuo iškritusio sniego, yra pagelbiniai. Individas, kuris karinės ar sanitarinės valdžios įsakymu, vadinamu rekvizicija, yra verčiamas ką nors asmeniškai veikti papildant atitinkamos tarnybos personalo veikimą, yra teisinėje padėty, kuri nėra nė viešoji tarnyba tikrąja prasme, nė pagelbinė tarnyba." (ž. *Jèze* — „Cours de Droit Public", 1926 m., 21 pusl.).

Apibūdindamas kiekvieną šių kategorijų, Jèze pirma pamini valdančiuosius, toliau iš agentų išskiria pagelbinius tarnautojus ir rekvizuotuosius ir pagaliau apibūdina agentus-valdininkus. Kadangi jis savo rašiny laikosi Prancuzų konstitucinės santvarkos ribų, o ši konstitucinė santvarka yra pagrįsta stangria (nelanksčia) rašytąja konstitucija, tai jis palyti tiktai konstitucinius valdančiuosius, visiškai neminėdamas suvereninių valdančiųjų absoliutinės arba diktatorinės valdžios santvarkoje.

Valdantiesiems jis neduoda bendrojo apibūdinimo; jisai juos tiesiog išvardina prancuzų veikiančioje santvarkoje.

„Valdantieji, sako Jéze, galima tiesiog išsemiamai išvardinti. Tai yra: rinkikų kolegijos, atstovai, senatoriai, ministeriai.

„Be bendrųjų ir juos liečiančių nuostatų, jiems taikomas ypatingas teisinis rėžimas. Politinė idėja, kuri sudaro šių ypatingų taisyklių pagrindą, yra noras užtikrinti valdantiesiems kiek galima didesnę nepriklausomybę. Jų atžvilgiu įstatymų leidėjas nustatė visą eilę išimčių iš bendrosios teisės, nuo kurios pareina šiaip viešieji agentai: žodžio ir balsavimo laisvė, jų apsaugojimas nuo spaudimo, nuo korupcijos, ypatinga jų daromų aktų kontrolė ir t. t." (ž. *Jèze* — op. cit., 218—219 pusl.).

Idomu, kad Prancuzijos Respublikos prezidentą 1875 m. konstitucijos rėžime Jèze laiko ne valdančiuoju, bet aukščiausiuoju administracijos valdininku.

Apie pagelbinius tarnautojus arba agentus-padėjėjus Jèze štai ką sako:

„Padėjėjais yra asmenys, kurie laikinai, išimtinai, atsitiktinai teikia savo asmeninį veikimą kurios nors viešosios tarnybos funkcijai užtikrinti...

„Tad esminį jų padėties elementą sudaro kaip tik šis laikinasis, išimtinis, pereinamasis, atsitiktinis jų dalyvavimo viešojoje tarnyboje pobūdis...

„Teisinis režimas, kuriam yra pavesti padėjėjai, gali būti keliais žodžiais apibūdintas: arba viešosios arba privatinės teisės patarnavimų samda...

„Svarbiausi šios bendrosios idėjos padariniai yra šie:

„1°. Padėjėjai teikia savo asmens veikimą eidami patarnavimų samdos sutartimi.

„2°. Padėjėjų teisės ir pareigos seka iš patarnavimų samdos privatinės arba viešosios teisės. Teisinė viešosios tarnybos padėjėjo, kaip ir privatinių darbdavių tarnautojų, padėtis apima dvi teisinių padėčių kategorijas: 1. individualinę teisinę padėtį, t. y., kurią nustato šalių susitarimu ir 2. bendrąją begalinę (įstatyminę) teisinę padėtį: t. y. ta, kurią nustato įstatymas ir reglamentai...

„Svarbu yra skirti šios dvi teisinės padėties kategorijos. Individualinė padėtis gali būti keičiama abiem šalim sutinkant, bet ne vienpusišku vienos susitarusiųjų šalių noru. Atvirkščiai bendroji legalinė teisinė padėtis visumet gali būti vienpusiškai keičiama to viešosios galios organo, kuris yra kompetentingas atitinkamai tarnybai tvarkyti..." (Jèze — op. cit. 221 ir 224—226 pusl.).

Apie rekvizuotuosius jisai šiaip pasisako:

„Rekvizuotojo padėtis lengva yra nuo padėjėjo ir nuo tikrąja prasme viešosios tarnybos agento padėties atskirti.

„Darbas, pareikalautas iš rekvizuoto asmens, yra tiksliai nustatytas, rekvizuotasis yra jėga, vienpusišku kompetentingo valdininko įsakymu, laikomas tam tikroje individualinėje teisinėje padėty.

„Teisinis rekvizicijos mechanizmas yra šis:

„1°. Iš vienos pusės įstatymai nustato: kompetentingus rekvizicijai atlikti organus; rekvizicijos formas; atsitikimus, kada rekvizicija yra leistina; kurie darbai gali būti rekvizicijos keliu reikalaujami: laiko, kuriam darbas gali būti rekvizuotas, ribas; nuostolių atlyginimą; bausmes, skiriamas rekvizuotiems už pasipriešinimą: bausmes valdininkams, kurie nusižengia rekvizicijos tvarkai arba galiai. Visa tai sudaro bendrąją, objektyvinę, statutinę ir reglamentinę teisinės rekvizicijos galios organizaciją.

„2°. Iš antros pusės vienpusiška kompetentingų bevykdančių teisinę galią valdininkų valia įsteigia rekvizuotam asmeniui, nedalyvaujant jo valiai, teisinę individualinę pareigą padaryti pareikalautą iš jo darbą..." (Jèze — op. cit. 228—229 pusl.).

Jèze nurodo šiuos rekvizuotojo šiaip valdinių darbo įvairioms valstybės funkcijos sritims pavyzdžius: a. kariniams reikalams rekvizicijos mobilizacijos arba kariuomenės koncentracijos metu, kaip antai palydovų, pasiuntinių, vežėjų, darbininkų įvairiems darbams arba transportui rekvizicija, sergančių arba sužeistų kareivių piliečių namuose slaugymas, b. jūros sanitarinės policijos įvairiems darbams rekvizicija, c. liudymo teisme rekvizicija, d. liudymo parlamento ankietų komisijon rekvizicija.

Pagaliau Jèze šiaip apibūdina plačiausią valstybės funkcijos veikėjų — valdininkų kategoriją:

„Didžiausiąjį skaičių individų, kurių asmeninis veikimas užtikrina viešosios tarnybos funkciją, sudaro viešosios tarnybos agentai tikrąja prasme arba viešieji valdininkai.

„Pirmoji esmės žymė, kuri leidžia pažinti valdininką, — tai nuolatinis, normalinis, paprastas pavestosios individui vietos ir funkcijos pobūdis...

„Nuolatinė turi būti pati funkcija, o ne vietos užėmimas. Dažniausia agentas, paskirtas nuolatinei tarnybai, ir pats naudojasi vietos pastovumu. Tačiau tai nėra būtina. Pavyzdžiui prisiekęs posėdininkas prisiekusiųjų teisme arba kareivis, yra laikinai ir maždaug trumpam laikui, tačiau normališkai, ne išimties keliu ir ne atsitiktinai, paskirti tam tikram nuolatiniam viešajam darbui. Jie yra viešosios tarnybos agentai, valdininkai... (aukščiau matėme, kad Roger Bonnard prisiekusiųjų sprendėjų ir mobilizuotų karių kaip tik nelaiko valdininkais; vadinasi, dar yra ginčytinos sritys tarp valdininkų ir rekvizuotųjų arba padėjėjų; mano prierašas — M. R.).

„Antras esmės elementas, tęsia Jèze, yra tai, kad asmeninis agento veikimas būtų pavestas viešosios tarnybos tikrąja prasme funkcijai. Nėra valdininkais individai, paskirti tam tikrai administracijos tarnybai, kuri nėra viešoji tarnyba.

„Pavyzdžiui namai, priklausą administracijai ir nepaskirti jokiai viešajai tarnybai, yra išnuomuojami šiaip gyventojams. Šių namų sargas, individai, paskirti namas šildyti, liftui aptarnauti ir t. t., nėra viešosios tarnybos agentai-valdininkai, nors ir nuolatinė yra jų tarnyba... Teisinis rėžimas, kuriam jie yra pavesti, yra patarnavimų samda privatinės teisės pobūdžio...

„Žodžiu, viešaisiais valdininkais tikrąja prasme yra individai, kuriems, kad ir laikinai, yra pavesta nuolatinė, normalinė vieta viešosios tarnybos funkcijai vykdyti." (ž. Jèze — op. cit., 234—236 ir 241 pusl.).

i. Valdininkų streiko problema moderninėje valstybėje. Streiko laisvė arba „streiko teisė": liberaliniame kapitalistinio ūkio rėžime ir jos nykimas socialiniame ūkio rėžime. Valdininkų streiko propaganda.

Sąryšy su valdininkų teisinės padėties klausimu, mes be jų klasifikacijos problemos trumpai paliesime čia dar vieną svarbią ir įdomią valdininkų streiko problemą. Paskutiniais laikais demokratinėse vakarų Europos valstybėse, ypač Prancuzijoje, ši problema pasidarė labai gyva ir ginčytina. Ar leistini yra valdininkų streikai, kaip kad leistini yra privatinėse įmonėse darbininkų streikai kapitalistiniame ekonominio liberalizmo rėžime? Kaip žinome, kapitalistinis ekonominio liberalizmo rėžimas, organizuodamas teisiškai gamybą (neišskiriant stambiosios) kapitalisto privatinės nuosavybės teisėmis, tuo pačiu teisiškai išskiria darbininkus iš įmonės ir laiko juos įmonininko samdininkais. Gamybos ar prekybos įmo-

nės — fabriko, dirbtuvės, banko šeimininku, s a v i n i n k u esąs kapitalistas, vienas ar keli (draugijos, akcinės bendrovės, akcininkų susirinkimas). Kapitalistinėje santvarkoje ir privatinės ūkio iniciatyvos bei klasikinės nuosavybės rėžime tai yra loginga ir suprantama. Darbininkai nesudaro čia įmonės elemento, jų teisinė padėtis nėra objektyvinė ir realinė, jie nėra teisiškai su pačia įmone surišti; jų, kaip samdininkų, o ne įmonės narių, ne jos personalo, teisinė padėtis yra subjektyvinė ir personalinė, ji reiškiasi personaliniu darbo samdos sutarties santykiu su darbdaviu įmonininku (įmonės s a v i n i n k u).

Suprantama, kad šitokioje teisinėje socialinio santykio konstrukcijoje, veikiant individualistiniam principui ir demokratinei asmenų lygybei bei sutarčių ir asmens laisvei, sutarties vykdymas arba jos nutraukimas, ypač kai sutarties objektu yra toks grynai asmeninis dalykas, kaip žmogaus darbas, reikalingas jo kūno raumenų arba jo psichinių pajėgų veikimo, turi būti paliktas asmens dispozicijoje net ir sudarius sutartį, rezervuojant tiktai eventualų nuostolių atlyginimą; kitaip — žmogaus pajėgos, pats jo asmens elementas, kuris yra neperleidžiamas ir neatskirtinas nuo asmens, laisvas asmens laisvėje, būtų pavergtas kitam žmogui — įmonės savininkui. Šiuo kapitalistiniame liberalizme yra pagrįsta darbininkų streiko laisvė arba „streiko teisė", kuria naudojimasis ne tiktai negali būti baudžiamas, kaip kad būdavo seniau, bet ir negali būti varžomas, kaip asmens laisvės reiškinys.

Greta šio dogmatinio streiko teisės pagrindo būna viešpataujančiame rėžime keliamas ir kitas jo pateisinimas jau nebe asmens laisvės, bet sutarties šalių lygybės sumetimais. Principiškai, žmonės esą lygūs. Tačiau kai tariasi du žmonės, kurių vienas yra turtingas kapitalistas, galįs rasti daugybę samdininkų, o antrasis teturi tiktai savo kūną ir psichiką, vadinasi, tiktai save, siūlydamas savo darbą, iš kurio jis ir turi misti, apsuptas konkurentų, taip pat siūlančių savo darbą, ir neturįs jokios turtų atsargos, tai šių dviejų kontragentų padėtis yra toli gražu nelygi: vienas gali laukti ir pasirinkti, antrasis — dažniausia jokio pasirinkimo neturi ir yra priverstas susitarti, kad išlaikytų savo gyvybę ir išvengtų baisaus nedarbo. Esant tokioms aplinkybėms, sutartis dažnai virsta darbdavio sąlygų diktavimu darbininkui.

Tiesa, mūsų laikais ir kapitalistinėje santvarkoje, po įtaka įvairių socialinių ir solidaristinių judėjimų, daug padaryta šioms aplinkybėms pašalinti ir darbininkų faktiškai padėčiai sustiprinti. Darbo ir socialės apsaugos įstatymai, darbo inspekcija, socialinis darbininkų draudimas, bedarbių šelpimas, viešieji darbai ir t. t., nekalbant apie tokias institucijas, kaip kolektyvinė sutartis, sindikatų tarpininkavimas, darbo konfliktų arbitražas ir t. t., žymiai sušvelnino darbo problemas. Vis dėlto ten, kur kapitalizmas veikia, o ypač kur yra palaikomas klasikinis liberalinis ūkio rėžimas, darbininkų streikas, kaip kolektyvinis samdos sutarties nutraukimas naujiems drabininkų reikalavimams patenkinti ir sutarties sąlygoms pakeisti darbininkų naudai, tebėra svarbus ir naudingas darbininkams ginklas jų nelygybei su darbdaviu pašalinti ir darbininkų faktinai padėčiai pagerinti.

Tad šia prasme streikas yra ekonomiškai-specialinės ir ypatingai klasinės kovos ginklas.

Savaime, tačiau, streikas yra ekonomiškai pavojingas, kenksmingas viešajam ūkiui, ardąs socialinį bendravimą, barbariškas, chaotiškas ir anarchinis ginklas bei kovos metodas. Ir ten, kur ūkis arba tam tikros jo šakos arba tam tikros įmonės yra socializuotos ir kur darbininkai nėra darbdavio samdininkais, bet yra pačios įmonės elementu arba juo labiau bendrojo darbo organizatoriais, ir įmonės vedėjais, o jau bent yra įmonės, kaip tam tikro kolektyvinės institucijos nariais ir dalyviais, ten jau apie streiko laisvę ir teisę netenka kalbėti: jis ten būtų nesąmone, jisai būtų neįmanomas.

Todėl visur ten, kur darbininkai yra konsoliduojami ir įterpiami į pačią įmonę, kur klasikinis subjektyvinis ir personalinis jų santykių su darbdaviu liberalinis samdos rėžimas yra pakeičiamas objektyviniu ir realiniu viešosios teisės rėžimu, kaip tarp kito ko sovietinio nacionalizuoto stambiosios pramonės ir užsienio prekybos viešojo ūkio trustų rėžime arba fašistinės Darbo Kortos (Italija) rėžime, arba pagaliau iš viso ūkio rėžime, kuris remiasi tiek įmonių šakų sindikalizavimu ir pavertimu tarnybomis, tiek gamybos ir prekybos veiksnių: darbininkų, tarnautojų ir įmonininkų sindikalizavimu bei priverstine kolektyvine sutartimi ir priverstiniu konfliktų arbitražu, streiko teisė ir laisvė arba visiškai išnyksta arba turi aiškios tendencijos išnykti. Chaotiškas socialinės kovos metodas, anarchinis socialinio karo metodas yra iš esmės priešingas valstybinei tvarkai, ypač kai palyti tokią svarbią socialinio bendravimo sritį, kaip viešojo ūkio santykiai. Tai yra visiškai vietoje liberalinėje valstybėje, kuri iš anksto abdikuoja nuo daugybės socialinių funkcijų, bet tai neatitinka moderninės valstybinės evoliucijos krypčiai.

Kai dėl pačių darbininkų, kurie naudojasi streiko laisve ypač klasinei kovai prieš kapitalistinę buržuaziją ir ekonominei kovai prieš savo tiesioginius darbdavius, individualistinio liberalizmo rėžime, tai jie savo ideologiniais palinkimais taip pat orientuojasi į viešojo ūkio socializaciją ir į ūkio įmonių, ypač pirmoje eilėje stambių, išvadavimą nuo privatinės įmonininkų nuosavybės rėžimo, gerai ir tiksliai nusimanydami, kad socializuotame tarnybiniame viešajame ūky barbariškas streikų metodas turėsiąs išnykti.

Tačiau buržuazijos valdomoje valstybėje socialistiniai darbininkai ne tiktai neatsisako nuo streiko laisvės, bet stengiasi perkelti šią laisvę ir į valdininkus — į viešosios valstybinės tarnybos sritį. Čia streikas jų yra branginamas, kaip ardymo priemonė, kol valstybė nėra patekusi į jųjų rankas. O ypatingai šio streiko laisvės išplėtimo šalininkais ir agitatoriais valdininkų tarpe yra socialistinė t. vad. revoliucinio sindikalizmo srovė, griežtai anarchinė. Šios srovės yra skelbiamas ypač politinio streiko obalsis, kaip par excellence ardančios priemonės. Kovai prieš buržuaziją, kapitalizmą ir jųjų padarinį bei tvirtovę — valstybę, revoliuciniai sindikalistai kelia generalinio ar visuotinio streiko šūkį. Visuotiniame streike, kuriame visos pro-

letariato pajėgos: darbininkai, tarnautojai, valdininkai, būsiančios mobilizuotos prieš buržuaziją, kapitalizmą ir valstybę, revoliuciniams sindikalistams rūpi ne kažkokie darbininkų ar valdininkų materialinės padėties pagerinimai, ne kažkokie teisiniai laimėjimai, bet galutinis mirtinis smūgis priešui, smūgis, kuris nugriausiąs visą esamąjį ir po kurio naujas anarchinis darbininkų sindikatų pasaulis paimsiąs į savo rankas ir sutvarkysiąs viešąjį ūkį, grynai socialistinį ir solidaristiškai anarchinį, kuriame, žinoma, jokios vietos streikams nebūsią.

Revoliucinio sindikalizmo propaganda labai smarkiai Vakaruose veikia sindikalizuotus valdininkus. Valdininkų streiko teisės idėja plečiasi ir jau buvo ryškūs jos taikymo precedentai.

j. Maurice Hauriou valdininkų streiko klausimu.

Prancuzų doktrina daugumoje yra griežtai nusistačiusi prieš valdininkų streiko teisę ir prieš šių streikų leistinumą. Štai kaip šiuo reikalu pasisako toks autoritetingas viešosios teisės žinovas, kaip prof. Maurice Hauriou („Prècis du Droit Administratif et de Droit Public", XI laida, Recueil Sirey, 1927 m.), kurio mintys yra artimos mano aukščiau pareikštosioms:

„Didžiausią klaidą daro tie, kurie laiko valdininkus lygiais su prekybos bei pramonės samdininkais. Samdininkai yra asmenys, kurie jokiu atžvilgiu nedalyvauja darbdavio įmonėje, kurioje jie dirba, ir kurie nėra jos, įmonės, organai. Atvirkščiai, valdininkai yra viešosios administracijos įmonės organai ir dalyviai. Tikrenybėje administracija ir valdininkai nesudaro dviejų priešingų šalių, jie sudaro vienetą.

Esamoji opozicija tarp samdininko ir darbdavio yra galima tiktai todėl, kad samdininkai ir darbdaviai nėra įjungti į tą pačią socialinę instituciją; jeigu dirbtuvė virstų institucija, kurios darbininkai būtų jos nuolatiniais organais, tai kad ir galėtų kilti konfliktai tarp organų, vis dėlto jau nebūtų buvę klasinės opozicijos tarp darbininkų ir darbdavių, nes šių dviejų klasių buvimas būtų nustojęs prasmės. Pramonės įmonės dar nėra tapusios socialinėmis institucijomis, tačiau administracinė įmonė yra institucija ir todėl tarnautojų ir darbdavių opozicija čia neturi prasmės, tebėra tiktai įvairūs organai, kurie gali tarp savęs turėti konfliktus, sprendžiamus įstatymo.

Ir dėl tos pačios priežasties valdininkų streikas neturi nieko bendro su darbininkų streiku. Be abejo, streiko teisė savaime yra ginčytina, net visuomeniniuose pramonės santykiuose, nes tai yra socialinės taikos laužymas, ir reikia jį laikyti „malum necessarium", priimtu mūsų moderninės teisės (kaip kad viduramžiuose buvo toleruojami privatiniai karai), laukiant geresnių laikų ir iki bus paruoštas geras pramonės klausimu sutvarkymo statutas; tačiau darbininkų streikas bent nėra vidujinė kova vienos tos pačios institucijos glėby, kaip kad yra valdininkų streikas". (ž. Hauriou — op. cit. 9 pusl.).

Ir truputį toliau:

„Daugelis autorių, lygindami valdininkų padėtį su pramonės darbininkų ir tarnautojų padėtimi, visiškai nesiorientuoja tąja kryptimi, kuria mus stumia istorinė evoliucija. Jie valdininkų padėtį nori priderinti prie privatinio tarnautojo padėties, kai tuo tarpu tikrenybėje atvirkščiai, privatinio tarnautojo padėtis evoliucijonuoja į valdininko padėtį. Augąs pastovumo reikalas, sindikatai, pensija, įvairūs drabininkų draudimai, darbo apsaugos įstatymai turi tendencijos ir privatinių santykių srity įkurti institucijas ir siaurinti laisvo individualinio susitarimo sritį; greitu laiku darbininko ir tarnautojo padėtis bus taip pat institucinė, vadinasi, taip pat teisinė ir reglamentinė, taip pat statutinė, kaip kad valdininko padėtis". (ž. Hauriou — op. cit., 596 pusl.).

13. Vienasmeniniai ir daugasmeniniai arba kolektyviniai organai.

Kitokia organų klasifikacija, liečianti organo konstrukciją ir tam tikra prasme jo veikimo metodą, yra ši: organai būna arba a. vienasmeniai, arba b. daugasmeniai ar kolektyviniai. Vienasmeninis organas yra tas, kurio kompetencjos veikėju yra vienas žmogus (valdąs, valdininkas). Vienasmeninis organas bus pavyzdžiui karalius, respublikos prezidentas, taikos teisėjas, rektorius, dekanas, profesorius, apskrities viršininkas ir t. t.

Kolektyviniai organai savo konstrukcija ir ypač veikimo principu gali būti arba a. biurokratiniai, arba b. departamentiniai, arba c. kolegialiniai.

Dėl šios organų klasifikacijos žiūrėk: Kokoškin — „Lekciji po obščemu gosudarstvennomu pravu", III laida, Ryga (Davido Gliksmano leidinys, 1924 m. 209—210 pusl.); Robert Redslob — „La Régime Parlamentaire" Paris, Marcel Giard, 1924 m., 303 pusl.

14. Biurokratizmas, departamentizmas, kolegializmas. Kolegializmo kategorijos: solidarizmas, direktorizmas.

Biurokratiniai kolektyviniai organai yra tie, kurių priešaky stovi tam tikras to organo viršininkas ir kurie veikia šio savo viršininko įsakymais bei galutiniais sprendimais. Toks viršininkas pavyzdžiui bus Banko ar Žemės Reformos valdytojas, kartais kolektyvo (įstaigos) pirmininkas, jei jisai turi įsakymo ir galutinio sprendimo galios, Universiteto rektorius universiteto raštinės ar administracijos atžvilgiu, kiekvienas ministeris savo ministerijoje ar departamento direktorius savo departamente.

Departamentiniai kolektyviniai organai yra tie, kurių nariai (nariais gali būti taip pat kolektyvai) veikia kiekvienas savo srity savarankiškai, bet einamus reikalus arba bendrus veikimo punktus apsvarsto ir pasitaria dėl jų tarp savęs (jei toks kolektyvinis organas susideda iš kelių kolektyvų, tai jie pasitaria ir informuojasi arba per savo viršininkus, gali turėti šiam santykiui ir nuolatinius savo kontakto organus), bet be jokių priverstinių nutarimų ir be įsakomosios galios. Tai yra nuolatinis kontakto kolektyvas. Šitokios rūšies santykio yra pavyzdžiui departamentai ministerijoje, arba pati ministerija, kaip departamentų blokas. Būna ir tarpžinybiniai kontakto junginiai tarp atskirų kolektyvinių organų, neturinčių hierarchinių ryšių. Departamentinio bendradarbiavimo žymių tam tikru atžvilgiu turi ir prokuratūros su teismu santykiai dėl bylų prieš jas išsprendus teismui.

Pagaliau kolektyviniai organai yra tie, kurie susideda iš l y g i ų narių, bet ne veikia n u t a r i m a i s. Tai yra svarbiausioji kolektyvinių organų kategorija. Kolegialiniai organai dar galima skirstyti dviem rūšimis: s o l i d a r i n i a i kolegialiniai ir d i r e k t o r i n i a i kolegialiniai organai.

Solidariniai kolegialiniai yra tie organai, kuriuose kolegija visiškai nuslopina individus narius; kolegijos nutarimas yra ne tiktai vykdomas, bet ir visų narių priimamas, remiamas ir ginamas, lyg kad savo asmeninis nusistatymas. Kolegialinis solidarinis organas išoriniu atžvilgiu yra visiškai vienlypis ir vieningas, jisai elgiasi ir veikia, lyg kad būtų vienasmeninis; jo veikime ir nusistatyme neturi būti jokių individualinių plyšių, jokių svyravimų ir narių nuomonių skirtumų; jo devizas yra: „visi už kiekvieną ir kiekvienas už visus"; nėra čia ir negali būti jokių „v o t u m s e p a r a t u m", visiems kolegijos nariams krinta viena bendra atsakomybė. Klasikiniu solidarinės kolegijos pavyzdžiu yra parlamentinis ministerių kabinetas, ypač Anglų kabinetas. Ši kolegijos forma ypatingai tinka valdančiajai kolegijai, kurios darbas yra reikalingas didelio lankstumo ir griežtumo; ji yra gerai suderinama su vienasmeniniu kolegijos vardo elementu (premjero institucija ministerių kabinete).

Direktorinis gi kolektyvinis organas arba direktorinė kolegija yra tada, kada kolegijos nutarimas yra vykdytinas, bet

nenaikina kitaip manančių kolegijos narių nuomonių. Vadinasi, čia kolegija veikia dvejopai; iš vienos pusės veikia paties kolektyvo nusistatymas, reiškiamas nutarimu, priimamu tam tikru balsavimo kriterium (reliatyvine absoliutine, kvalifikuota balsų dauguma), iš antros gi pusės sveria, veikia ir kartais net gali persverti kolegijos nutarimą; jos narių (mažumos arba net individualiniai) nusistatymai, užfiksuojami pareikštu „votum separatum" arba tiesioginiais žodiškais kitaip manančių narių paaiškinimais. Vadinasi, kiek solidarinėje kolegijoje svarbi yra pati galutinė išvada, kuriai aukojamos ir visos pasireiškusios slopinamos nuomonės ir pati tiesa, kuri dažnai glūdi ne daugumos nusistatyme, o kaip tik mažumos arba net atskiro individo nuomonėje, tiek direktorinėje kolegijoje svarbūs yra visi nuomonių niuansai ir nusistatymo motyvai. Todėl kiek solidarinėje kolegijoje svarbu yra kolegijos narių būdas, energija, veikimo lankstumas, veiklioji iniciatyva, griežtumas, — visi tie elementai, kurie intensifikuoja imperium'ą, tiek direktorinėje kolegijoje svarbios yra asmeniškos aukštos kiekvieno nario kvalifikacijos, jo sugebėjimas orientuotis ir dirbti proto darbą, jo prityrimas, stažas, žinios, žodžiu, visa tai, kas kiekvienai pareikštajai individualinei nuomonei suteikia savotiško nepakeičiamo svorio ir įtikinančios kompetentingumo reikšmės. Todėl šios dvi kolegijos rūšys gali būti sunaudotos kiekviena kitokiam darbui, kiekviena kitokiam vaidmeniui.

Pirmasis solidarinis konstrukcijos ir veikimo principas, kaip esu pastebėjęs, labiau tinka valdančiajai kolegijai, iš viso — organui, kurio galia yra aiškiai imperatyvinė. Antrasis direktorinis principas labiau tinka taip vadinamos „tarybos" tipui, ypač valdymo arba įstatymų leidimo reikalams tarybai, kuri ne tiek pati imperatyviškai veikia ir sprendžia, kiek paruošia darbą kitiems politinės galios veikėjams, informuoja juos, patarnauja, kaip aukštosios ekspertyzos organas, kaip „specų" kolegija, kurioje kiekviena pasireiškusi nuomonė yra brangi ir turi būti skyrium išsvarstyta.

15. Paprasti ir sudėtiniai arba kombinuoti organai.

Dar kitokiu atžvilgiu valstybės valdžios organai būna arba a. p a p r a s t i arba b. s u d ė t i n i a i ar k o m b i n u o t i

organai. Čia duosime kelius paaiškinimus tiktai dėl sudėtinių ar kombinuotų organų, nes šiaip visi kiti ir yra paprasti, Sudėtinis arba kombinuotas yra toks valdžios organas, kuris pats susideda iš kelių atskirų savarankiškų ir greta veikiančių organų, tokiu būdu, kad šių atskirų organų darbai tiktai tada tampa valstybės valdžios organo darbu (valdžios aktu), kada tas pats darbas yra visų šių atskirų organų arba vienodai pakartotas arba jų visų priimtas ir patvirtintas arba kuriuo nors kitokiu būdu visi šie atskiri organai yra prie šio darbo prisidėję. Šiaip gi, jei šitame bendradarbiavime arba šitame kelių atskirų organų darbo „koncerte" trūktų bent vieno dalyvio ar „instrumento" tai jokio valdžios akto nebūtų buvę ir visi šių atskirų organų darbai nueitų niekais. Šitoksai, pavyzdžiui, kombinuotas arba sudėtinis organas yra dviejų rūmų parlamentas, jei reikalaujama, kad įstatymo projektas būtų abiejų rūmų, kiekvienų skyrium vienodame tekste (vienodoje redakcijoje) priimtas (nubalsuotas). Arba, jei dar reikalaujama, kad, be to, šis įstatymo projektas, abiejų parlamento rūmų priimtas, būtų karaliaus sankcionuotas (patvirtintas), tai kombinuotu organu bus galima laikyti parlamentas su karaliumi (arba karalius su parlamentu). Jeigu čia tam tikras įstatymo projektas bus vienerių rūmų priimtas, bet antrųjų — atmestas, arba antrųjų priimtas su mažiausia pataisa, kuriai pritarti pirmieji rūmai atsisakė, arba bus abiejų rūmų vienodoje redakcijoje be jokių skirtingų priedų, pataisų ar išbraukimų priimtas, bet karaliaus nepatvirtintas, tai visais šiais atsitikimais nebus nieko: nebus įstatymo, nebus iš viso jokio valdžios akto; atskirų rūmų nubalsuoti projektai arba abiejų rūmų priimtasis, kai karalius jo nesankcionavo, taip ir liks nevykusiu projektu arba bus laikomas rezoliucija, reiškiančia tiktai pageidavimą, kuris negali būti vykdomas ir iš viso jokios imperatyvinės galios neturi. Taip pat kombinuotu organu yra t. vad. parlamentiniame rėžime karalius arba respublikos prezidentas: kiekvienas tokis karaliaus ar prezidento aktas yra reikalingas ministerio kontrasignacijos; tiek karaliaus pasirašytas aktas be kontrasignacijos, tiek ministerio pasirašytas karaliaus vardu suredaguotas aktas be karaliaus parašo, daro šį aktą nepilnu, nebaigtu, sudarančiu tiktai projektą, bet ne teisinį valdžios aktą.

16. Pirmykščiai ir antriniai organai.

Dar viena žinotina ir naudinga valstybės valdžios organų klasifikacija yra ši: valstybės valdžios organai būna a. pirminiai (pirmykščiai) arba b. antriniai.

Pirminiai arba pirmykščiai valstybės valdžios organai yra tie, kuriuos sau pati valstybė savo konstitucija ar įstatymais įkūrė. Jie pareina tiktai nuo jos, turi tam tikrą vietą bendroje valstybės valdžios organų sistemoje, šiaip gi už valstybės valdžios organizacijos ribų jie neegzistuoja. Jie gyvuoja tiktai per valstybę ir valstybėje, su kurios teisiniu asmenimi jie sutampa.

Antriniai organai būna dviejų rūšių; jie gali atsirasti dvejopai. Būtent, kartais tam tikram savo funkcijos darbui vykdyti valstybė gali pasinaudoti kuriuo nors socialinio junginio organu arba organais, suteikdama jam tam tikrą valstybinę kompetenciją arba suskirstydama tarp jų tam tikras valstybinės kompetencijos kategorijas, arba vėl įtraukdamas anąjį socialinį organą į kurio nors savo organo sąstatą. Šitokia yra pavyzdžiui dar užsilikusi kai kuriose valstybėse praktika naudotis bažnytiniais organais t. vad. „civilinės asmenų padėties" aktų (gimimų, jungtuvių, mirimo) valstybinei registracijai vesti, arba net ir patiems šios rūšies aktams atlikti, kai civilinė asmens padėtis yra jungiama su dirbtinio teisinio akto atlikimu, kaip kad moterystė pareina nuo teisinio jungtuvių ar vedybų akto, atliekamo tam tikra tvarka ir dalyvaujant tam tikram viešosios galios organui. Toks taip pat būtų sunaudojimas bažnyčios organų (įstaigų, kolektyvų) valstybiniam švietimo darbui. Arba įtraukimas į valstybinį kolektyvinį organą, pav. į aukštesniuosius parlamento rūmus — į Senatą tam tikrų bažnyčios organų: arkivyskupų, metropolitų, arba šiaip kurių nors visuomeninių korporacijų organų, pav. Mokslo Akademijos pirmininko, arba Universiteto rektoriaus, arba nacional-personalinių autonominių mažumų Tautos Tarybų pirmininkų ir t. t. (t. vad. senatoriai ex officio). Žinoma, tai gali liesti Senatą, bet gali liesti ir bet kurią kitą kolektyvinį valstybės organą, ypač įvairias valdymo reikalams tarybas, pav. Švietimo tarybą, sveikatos tarybą, įvairias technikines tarybas, radio tarybą ir t. t.

Šie organai bus pirminiais ar pirmykščiais atitinkamų socialinių junginių (bažnyčios, Mokslo Akademijos, universiteto, tautinės mažumos) organais ir antriniais valstybės organais. Žinoma, tai daroma valstybėje tada, kai valstybės valdantieji, pasitiki atitinkamais socialiniais junginiais ir nori šiuos junginius pagerbti arba jų autoritetą sustiprinti, arba kai šie socialiniai junginiai yra pasiekę ar išlaikę valstybėje valdančiąją padėtį; iš viso kada valstybės tikslai šios kompetencijos ribose sutampa arba yra labai artimi atitinkamo socialinio junginio tikslams. Bet tai gali būti kartais ir pavojinga, nes toks antrinis valstybės organas bus linkęs labiau atsižvelgti į savo tiesioginio socialinio junginio reikalus, negu į valstybės reikalus, o nuo to gali nukentėti jo vykdomoji valstybinė funkcija.

Tačiau ypatingai ši pirminių ir antrinių organų klasifikacija įgyja svarbos ir reikšmės valdymo decentralizacijos rėžime, kai valstybė savo funkcijos darbo žymią dalį perleidžia sindikalizuotiems social-teritoriniams ar social-personaliniams vienetams (junginiams) savivaldybės ar autonomijos pagrindais, sau rezervuodama tam tikrą jų veikimo priežiūrą ir intervenciją. Šie sindikalizuotieji socialiniai vienetai čia veikia, žinoma, per savo pirminius organus, kuriuos jie patys, eidami savo autonomijos statutu ar šiaip valstybiniu įstatymu, savo tarpe sudaro. Nors tada valstybė savo teisės normomis šiuos organus sutvarko, bet jie yra pirminiai organai ne jos pačios, bet atitinkamų autonominių ar savivaldybinių vienetų, kurie yra šios savivaldybės ar autonomijos subjektai. Valstybės atžvilgiu šių subjektų organai bus antriniai.

Ši pirmykščių ir antrinių organų klasifikacija yra mano pasiskolinta iš Georgo Jellinek'o, tiktai kiek perdirbta (tarp kito ko aš į antrinių organų kategoriją suvedžiau Jellinek'o vadinamus „potencijuotus" organus). Ž. Georg Jellinek — „Obščeje učenije o gosudarstvie", vertimas iš vokiečių į rusų kalbą, II laida, S. J. Hessen'o, Sankt-Peterburg, 1908 m., 402—403 pusl.

17. Bendroji ir atributyvinė kompetencija.

Belieka pasakyti šis tas dėl organų kompetencijos klasifikacijos. Viena svarbiausioji kompetencijos klasifikacija yra ši: kompetencija gali būti arba a. bendroji arba b. atribu-

tyvinė. Bendrosios kompetencijos organu mes vadiname tokį organą, kuriam paskiriama veikimo sritis nenurodant atskirų darytinų šioje srity darbų. Tokio organo kompetencija šioje srity yra bendroji; tat reiškia, kad jis galės ir turės (bus kompetentingas) daryti visa tai, kas į šią sritį įeina, išskyrus tiktai tat, kas tapo įsakmiai iš šios srities iš jo kompetencijos išskirta ir kuriam kitam organui pavesta. Atvirkščiai gi atributyvinė yra toji kompetencija, kuri tam tikroje srity apima tiktai tam tikrus išvardytus darbus. Tai reiškia, kad atributyvinės kompetencijos organas nėra kompetentingas iš viso bet kuriems tam tikros srities darbams vykdyti; jis yra kompetentingas tiktai tam tikriems, įsakmiai jam pavestiems. Pavyzdžiui paimkime administracinio teismo funkciją; šiai funkcijai gali būti valstybėje įkurtas bendras administracinis teismas ir ypatingas rinkimų teismas; rinkimų teismui pavesti visi balsavimo ir rinkimų procedūros aktai jų teisėtumo tikrinimo atžvilgiu; tai bus atributyvinės kompetencijos administracinio teismo organas. Bendrajam gi administraciniam teismui pavesta iš viso bet kurių valdymo ir administracijos aktų teisėtumo tikrinimas, išskyrus tuos aktus, kuriuos įstatymas iš jo kompetencijos bus išėmęs; tai bus bendrosios kompetencijos administracinio teismo organas. Arba pavyzdžiui kompetencijos suskirstymo principas tarp centro valdžios ir vietos valdžios iš vienos pusės federacinėje valstybėje, o iš kitos — unitarinėje decentralizuotoje valstybėje, kurioje viena ar kelio provincijos yra autonominės. Federacijoje veikia principas, jog viskas, kas nėra išskirta iš federacijos narių galios ir pavesta centrui, savaime sudaro federacijos narių kompetenciją; tiesa, apie tai, kas bus išskirta ir pavesta centrui, čia sprendžia pats centras, kuris arbitrališkai pasisavina sau tą valstybinės kompetencijos dalį, kurią jis pasisavinti nori, ir daro tai federacinės konstitucijos nuostatais; jis gali tokiu būdu pats savo kompetencija praplėsti arba susiaurinti, nes ko jis nepasisavino arba nuo ko jis atsižadėjo, tas savaime lieka arba grįžta į federacijos narių (sufederuotų valstybių) kompetenciją. Aišku, kad bendroji čia yra vietos valdžios (federacijos narių valdžios) kompetencija, centro gi valdžios (pačios federacijos valdžios) kompetencija yra atributyvinė. Užtai kompetencijos suskirstymas decentralizuoto-

je unitarinėje valstybėje tarp valstybės centro valdžios ir savivaldybinės ar autonominės provincijos valdžios bus griežtai priešingas: visa tai, kas einant autonomijos statutu nėra centro perleista autonominiam arba savivaldybiniam vienetui (provincijai, bendruomenei, korporacijai) savaime lieka centro valdžios galioje bei kompetencijoje. Čia bendroji yra kaip tik centro kompetencija, o atributyvinė autonominės ar savivaldybinės provincijos, bendruomenės arba viešosios korporacijos kompetencija.

18. Daikto, vietos ir laiko kompetencija.

Pagaliau minėtina yra dar tai, kad kompetencija gali būti daiktinė arba vietinė arba laikinė. Pavyzdžiui daiktinė taikos teisėjo kompetencija apima tam tikrus civilinius ginčus dėl teisės arba tam tikrus baudžiamuosius nusikaltimus. Vietinė taikos teisėjo kompetencija apima tam tikrąjį teritorijos plotą. Tos pačios bylos, kilusios už taikos teisėjo nuovados ribų, jam nebepriklauso spręsti. Daikto, vietos ir laiko kompetencija gali turėti ir šitokios prasmės: pavyzdžiui Vytauto Didžiojo Universiteto Teisių Fakulteto ordinarinis profesorius, kuriam Fakulteto Tarybos pavesta dėstyti valstybinė konstitucinė teisė. Jisai savo paskaitose turi šitą mokslo disciplirą dėstyti (daiktinė kompetencija); jisai ją turi dėstyti šioms paskaitoms paskirtoje auditorijoje, vadinasi, negali jos dėstyti savo bute, arba pasikviesti klausytojus į gegužynę paskaitai klausyti (vietos kompetencija); jisai gali savo paskaitas laikyti tiktai joms paskirtomis valandomis (laiko kompetencija). Jisai negali bet kur ir bet kada, susitikęs su savo klausytojų grupe kur nors gatvėje, traukiny, autobuse, svečiuose, reikalauti iš jų, kad jie klausytų jo improvizuotų paskaitų.

Literatūra

„Annales de l'Institut International de Sociologie“.
Aquinatus. St. Thomas — „Summa de veritate fidei contra gentiles“, abbé P.-F. Ecalle vertimas iš lotynų į prancūzų kalbą: „Somme de la Foi Catholique contre Gentils“, Paris, Louis Vives éditeur, 1854—1856 m.
Atsišaukimas Rusų Karo Vado 1914 m. į Lenkų Tautą.
Atsišaukimas Rusų Karo Vado į Austrijos tautas 1914 metais.
Augustinas. Šv. — „De civitate Dei“, rašytas 413—427 m.
„Aušra“, Basanavičiaus ir kitų jaunų lietuvių įkurtas lietuvių laikraštis Tautos idėjai kelti. Ragainė, Albano ir Kibelkos spaustuvė, 1883—1886.
Barthélémy et Duez — „Traité élémentaire de Droit Constitutionnel“, Paris, Librairie Dalloz, 1926 m.
Barthélémy, H. — „Traité de Droit administratif“, XI leidinys, 1926 m.
Barthélémy, Joseph. — „La procédure de l'appel des minorités à la Société des Nations“, straipsnys žurnale „L'Esprit International“, 1929 m. Ns. 11.
Benes, Edouard — „La psychologie du parti politique“, straipsnys žurnale „Revue Internationale de Sociologie“, 1919 m.
Bicilli, P. M. straipsnys „Fašizm i Duša Italiji“, rusų emigrantų žurnale „Sovremennyje Zapiski“, XXXIII sąsiuvinis, Paryžius, 1927 m.
Bluntschli — „Charakter und Geist der politischen Parteien“.
Boehm, Max Higdebert — „Zur Geschichte der internationalitären Bewegung“, almanache „Ethnopolitischer Almanach“, Wien-Leipzig, 1930 m.
Bonnard, Roger — „Un nouveau traité de Droit constitutionnel“, straipsnys žurnale „Revue de Droit Public et de science politique“, 1926 m.
Bonnard, Roger — „Précis élémentaire de Droit Administratif“, Paris, Recueil Sirey, 1926 m.
Bonnard, Roger — „Léon Duguit“, rašinys leidiny „Annuaire de l'Institut International de Droit Public“, 1929 m.
Bourgeois, Léon — „Solidarité“, 1895 m.
Bryce — „La République Américaine“, vertimas iš anglų į prancūzų kalbą.
Bucharin, N. ir Preobraženskij, E. — „Azbuka komunizma“, 1920 m.
Champernoron, Henry (D. McMeans) — „The Boss“.
„Civitta Cattolica“, popiežiaus Pijaus IX organas.
Comte, Auguste — „Système de politique positive ou Traité de Sociologie“, 1851 m.
Coulange, Fustel De... — „La cité antique“, 1864 m.
Cournot — „Considérations sur la marche des idées et des événements dans les temps modernes“, 1872 m.
Croly — „The Promise of American Life“.
Deklaracijos: „Žmogaus ir Piliečio Teisių Deklaracija“ „Déclaration des droits de l'homme et du citoyen“, 1789 m.
2. Lietuvos 1919. VIII. 5 „Paryžiaus Deklaracija“ apie Lietuvoje gyvenančių tautinių mažumų teises.

Dicey, A. V. — „Leçons sur les rapports entre le Droit et l'opinion publique au cours du Dix-Neuvième Siècle", Albertinos ir Gastono Jèze vertimas iš anglų į prancuzų kalbą, Paris, V. Giard et E. Brière, 1906 m.
Dicey, A. V. „Introduction to the study of the law of the constitution", 1885 m.
Duguit, Léon — „Traité de Droit Constitutionnel", XI laida, 5 tomai, Paris, 1923—1929 m.
Duguit, Léon — „Les doctrines juridiques objectivistes", straipsnys „Revue de Droit Public", 1927 m.,
Duguit, L. — „L'état, le droit objectif et la loi positive".
Duguit — „La séparation des pouvoirs et l'Assemblée Nationale de 1789", iš politinės ekonomijos žurnalo „Revue de l'Economie Politique", 1893 m.
Duguit, Léon et Monnier, Henry — „Les constitutions et les principales lois politiques de la France depuis 1789", Paris, 1898 m.
Duguit — „Quelques mots sur la famille primitive", 1883.
Duguit — „Le droit constitutionnel et la Sociologie", iš žurnalo „Revue Internationale de l'enseignement", 1899 m.
Duguit — „Un séminaire de Sociologie" iš žurnalo „Revue Internationale de Sociologie", 1893 m.
Duguit — „Des fonctions de l'Etat moderne. Etude de sociologie juridique" iš žurnalo „Revue Internationale de Sociologie".
Duguit — „L'Etat, les gouvernants et les agents", 1903 m.
Duguit — „Manuel de Droit Constitutionnel" IV laida, 1923 m.
Duguit — „Le droit social, le droit individuel et les transformations de l'Etat", paskaitos „Ecole des hautes études sociales" III laida, 1922 m.
Duguit — „Les transformations générales du droit privé depuis la Code Napoléon", paskaitos Buenos-Ayres Universitete, II laida, 1920 m.
Duguit — „Les transformations du droit public", 1913 m.
Duguit — „Souveraineté et liberté", apskaitos Kolumbijos Universitete New-Yorke, 1922 m.
Duguit — „Le pragmatisme juridique", paskaita Coimbre'o Universitete, 1923 m.
Duguit — „Leçons de droit public général", paskaitos Egipto Universitete, 1926 m.
Duguit — „Notes d'arrêts", Valstybės Tarybos („Conseil d'Etat") sprendimams, rinkiny leidžiamame „Recueil Sirey".
Dürkheim, Emile — „Cours de Science sociale", Paris, 1888 m.
Dürkheim, Emile — „La division du travail social", Paris, 1893 m.
„Enciklopedija gosudarstva i prava", Komunistinės Akademijos leidinys, Maskva, nuo 1925 m.
Engels F. Nuo svajonių iki mokslui, 1912. Vilniuje (vertė A. Janulaitis).
Esmein, A. — „Éléments de Droit Constitutionnel français et comparé", VII laida I t., Recueil Sirey- Paris, 1921 m.
Esmein, A. — „Cours élémentaire d'histoire de Droit français", Recuil Sirey, XV laida, Paris, 1925 m.
Esmein, A. — „Konstitucinės teisės principai". Vertimas iš prancūzų kalbos. Kaunas, 1932 m. Teisininkų draugijos leidinys, 2 tomai.
Fauchille, Paul — „Traité de Droit International Public", VIII laida, Paris, 1921 m.
Fodéré, Pradier — „Cours de Droit Diplomatique."
Fourier, Charles — „Théorie des quatres mouvements, 1808 m.
Fourier, Charles — „Traité de l'Association domestique et agricole", 1822 m.
Fourier, Charles — „Nouveau monde industriel", 1829 m.

Fourier, Charles — „Fausse industrie", 1835 m.
Fournière, Eugène — „Le règne de Louis Philippe", leidiny „Histoire Socialiste" (1789—1900)".
Gargas, Zygmunt — „Le fédéralisme en Autriche-Hongrie", straipsnys žurnale „Revue du Droit public et de la science politique", 1927 m. Ns 1.
Gierke, Otto von... — „Les théories politiques du Moyen-Age", Jean de Pange vertimas Recueil Sirey, Paris, 1914 m., su F. W. Maitland'o „Introduction".
Gobineau, Comte de... — „Essai sur l'inégalité des races humaines, 1853 m.
Grasserie, Raoul de la... — „Les principes sociologiques de la criminologie", 1901 m.,
Grasserie, Raoul de la... — „Les principes sociologiques du Droit civil", 1906 m.
Grasserie, Raoul de la... — „Les principes sociologiques du Droit public", Paris, V. Giard et E. Brière, 1911 m. „Bibliothèque sociologique Internationale", XLVII tomas.
Grotius, Hugo — „De jure belli et pacis", 1625 m.
Grotius, Hugo — „Mare liberum", 1609 m,
Gumplowicz, L. — „Sociologie et politique", Paris, V. Giard et E. Brière, 1898 m.
Gumplowicz, L. — „Sociologijos pagrindai", prof. A. Janulaičio vertimas, Teisių Fakulteto leidinys, Kaunas, 1929 m.
Gurvič, S. D. — „Gosudarstvo i socializm", rusų emigrantų žurnale „Sovremennyje Zapiski", Paryžius XXV tomas, 1925 m.
Guyot, Yves — „La Démocratie individualiste" V. Giard et E. Brière, 1907 m., iš leidinio „Collection des doctrines politiques".
Hart — „Actuel governement in the United States".
Hauriou — „Précis de Droit Constitutionnel", Recueil Sirey, Paris, 1923 m.
Hauriou — „Précis de Droit Administratif", II laida, 1928 m.
Hauriou — „Notes d'arrêts sur décisions du Conseil d'Etat et du Tribunal du Conflits", 1892—1928 m.
„Histoire Socialiste 1789—1900", kelių autorių rašinių rinkinys, redaguotas Jean Jaurès'o, Paris, Publication Jules Rouff et C-ie.
Hobbes — „Elementa philosophica de cive", 1646 m.
Hobbes — „Leviathan", 1651 m.
Ihering, Rudolf von... — „Der Zweck im Recht", 1877 m.
Įstatymai: Austrijos 1867 m. konstituciniai įstatymai; Estų 1925. II. 12. įstatymas apie kultūrinę tautinių mažumų savivaldybę; Ispanų 1855 m. įstatymas apie tikybinių kultų laisvę, Italų 1871. V. 13 t. vad. garantijų įstatymas; Lietuvos 1920. I. 10 Laikinas įstatymas apie žydų bendruomenių tarybų teises apkrauti mokesčiais gyventojus žydus; Lietuvos 1925 m. įstatymas apie žydų Lietuvoje tautinę savivaldybę; Prancuzų 1791. VI 14—17. įstatymas „La loi Chapelier"; Prancūzų 1884 m. įstatymas apie profesinius sindikatus; Prancuzų 1901 m. įstatymas apie draugijas ir sąjungas — loi Valdeck-Rousseau; Prancuzų 1905. XII. 9 įstatymas apie bažnyčių nuo valstybės atskyrimą; Rusų Valdančiojo Senato 1866 m. įsakymas; Ukrainos „Centro Rados" „Tretysis Universalas" 1927. XI. 20; Ukrainos „Centro Rados", 1918. I. 9 įstatymas apie nacionalinę personalinę mažumų autonomiją.
Janulaitis, Augustinas — „Lietuvos Teisyno reikalu", Kaunas, 1925 m.

Jaworski, Wł. L. — „Ankieta o Konstytucji 17 marca 1921 roku, Kraków, 1924 m. (įvairių straipsnių rinkinys Jaworski'ui redaguojant).
Jaworski, Władysław-Leopold — „Nauka Prawa Administracyjnego. Zagadnienia ogólne“, Warszawa, Instytut wydawniczy „Biblioteka Polska“.
Jellinek, Georg — „Obščeja učenije o gosudarstvie“ (vertimas „Allgemeine Staatslehre“) II laida, Petrapilis, 1908 m.
Jellinek, Georg — „System der öffentlichen subjektiven Rechte“, 1892 m.
Jèze, Gaston — „Cours de Dorit Public“, Paris, Marcel Giard, 1926 m.
Johannet, René — prakalba Le Fur'o knygelėj „Races, Nationalités, Etats“.
Justiniano — „Corpus juris“.
Kant — „Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre“ (iš „Metaphysik der Sitten“), 1785 m.
Karner žr. Renner.
Kautsky K. Partija, klasė ir visuomenė 1905. (vertė A. Janulaitis).
Kautsky K. Pričkus Engels. Philadelphia, 1908. (vertė A. Janulaitis).
Kautsky K. Seimas ir demokratija. 1923. Kaune. (vertė A. Janulaitis).
Kelsen, Hans — „Allgemeine Staatslehre“, Berlin, 1925 m.
Kelsen, Hans — „Aperçu d'une théorie générale de l'Etat“, straipsnys Jèze redaguojame žurnale „Revue de Droit Public et de la Science politique en France et à l'étranger“, 1926 m.
Kelsen, Hans — „Der sociologische und der juristische Staatsbegriff“, 1922 m.
Kokoškin — „Lekciji po obščemu gosudarstvennomu prava“, III laida, Ryga, Davydo Gliksmano leidinys, 1924 m.
Komkov, B. D. — „Darbo Demokratijai apginti“, rinkiny „Puti Revoliuciji“, 1923 m.
„Komunistinis Žurnalas“, 1847 m.
„Komunistinis Manifestas“, 1848 m.
„Komunističeskij Manifest“, Maskva — Leningradas, Markso ir Engelso Instituto leidinys.
Konkordatai — Austrų 1855 m. konkordatas; Ispanų 1851 m. konkordatas; Latvių 1922 m. konkordatas; 1927 konkordatas tarp Lietuvos Respublikos ir popiežiaus Pijaus XI; 1122 m. Vormso konkordatas tarp popiežiaus Kalikstо II ir imperatoriaus Henriko V; 1447 m.konkordatas tarp popiežiaus Mikalojaus V ir imperatoriaus Fridricho III; Prancūzų 1516, 1801, 1813 ir 1817 m. konkordatai su Šv. Sostu; Niderlandų 1827 m. konkordatas; Rusų 1847 m. konkordatas.
Konstitucijos — Belgų 1831 m. konstitucija; Estijos 1920. VIII. 9. kostitucija; Jugoslavijos 1931 m. oktrojuota konstitucija; Norvegijos 1814 m. konstitucija; Lietuvos 1922 m. konstitucija; Lietuvos 1928. V. 15 konstitucija; Prancūzų 1791 m. konstitucija; III metų konstitucija; Lenkijos 1921. III. 17. konstitucija; SHS 1922 m. konstitucija; Vokiečių Reicho Veimaro 1919. VIII. 11. konstitucija; Turkų 1924 m. konstitucija; Čekoslovakų 1920. II. 29. konstit.
Krabbe — „Die moderne Staatsidee“, 1919 m.
Lapogge, Vacher de... — „Les élections sociales“.
Lassal, Ferdinand — „Sočinenija“, Lassal'io rašinių rinkinys (vertimas į rusų kalbą) su įžanginiu Edvardo Bernšteino straipsniu apie Lasal'io gyvenimą ir reikšmę socializmui.
Lassall F. Apie konstituciją, 1904. London. (vertė A. Janulaitis).

Le Fur, Louis — „Philosophie de Droit International", žurnale „Revue générale de Droit International Public", Paris, 1922 m.
Le Fur, Louis — „Races, Nationalités, Etats", Paris, Félix Alcan, 1922 m.
„Le Globe" — saint-simonistų organas, dienraštis, ėjęs nuo 1831 m.
Lenin — „Gosudarstvo i Revoliucija", Gosizdat, II laida, 1925 m.
Leonas, Petras — „Teisės filosofijos istorija", L. U. Teisių Fakulteto leidinys, Kaunas, 1928 m.
Lilienfield, P. — „La patologie sociale".
Lock — „Essay on civil governement", 1690 m.
Lowell, A. L. — „The influence of Party upon Legislation in England and America", 1901 m.
Lowell, A. L. — „Le gouvernement d'Angleterre", vertimas prancūzų kalba.
Lowell, Lawrence, A. — „L'opinion publique et le gouvernement populaire", Albertinos ir Jèze, vertimas, iš anglų į prancūzų kalbą, Paris, Giard, 1924 m.
Mably — „Droits et devoirs du citoyen", 1789 m.
Machiavelli, Niccolo — „Il principe", Ragovin'o vertimas iš italų į rusų kalbą. „Knjaz", Maskva, 1910 m. N. M. Kločkovo leidinys.
Maine, Henry — „Popular government". 1885 m.
Maitland, Ferdinand-William — įžanga į Otto Gierke's vertimą („Les théories politiques du Moyen-Age").
Marks, Karl — „Kapital", 3 tomai, I tomas pasirodė 1867 m.
— — — — (A. Janulaitis) K. Marks (gyvenimas ir darbai) Tilžėje. 1908.
Marks ir Engels. Komunistų manifestas. (vertė A. Janulaitis).
Martens, F. de... — „Traité de Droit International".
Martin (abbé Jules...) — „Saint Augustin", II laida, rinkiny „Les grands Philosophes", Paris, Félix Alcan, 1923 m.
Menger, A. — „Nowa nauka o panstwie", vertimas iš vokiečių į lenkų kalbą, Polskie Tawarzystwo Nakładowe, 1907 m.
Michels, Robert — „Les parties politiques".
Napoleono Kodeksas, „Code Civil", 1804 m.
Novikov — „Conscience et volonté sociales".
Ostrogorski — „Democracy and the organisation of Political parties".
Pange, Jeans de... — Įžanga į prancūziškąji Otto v. Gierke's knygos vertimą „Les théories politiques du Moyen-Age", Librairie Siry, 1914 m.
Peretiatkowicz, Antoni — „Państwo współczesne", Poznań, 1924 m.
Petražycki, L. — „Teorija prava i gosudarstva v sviazi s teorijei nravstvennosti", II laida, Petrapilis, I tomas, 1909 m.
Petražycki — „Die Fruchtverteilung beim Wechseln der Nutzungsberechtigten", 1892 m.
Petražycki — „Die Lehre vom Einkommen", II laida, 1895 m.
Petražycki — „Prava dobrosoviestnago vladielca na dochody", II laida 1902 m.
Petražycki — „Očerki filosofii prava", 1900 m.
Petražycki — „Akcionernyja kompanii", 1898 m.
Petražycki — „O motivach čelovečeskich postupkov", 1904 m.
Petražycki — „Osnovy emocionalnoi psichologii, II laida 1908 m.
Petražycki — „Wstęp do nauki prawa i moralności", prof. Jurgio Lande vertimas į lenkų, jubiliejinio Leono Petražyckio rašiniams leisti komiteto leidinys, 1930 m.
Pijaus X enciklika „Vehementer".
Puchta — „Pandekten".
Puchta — „Kursus der Institutionen".

Puffendorff — „De jure naturae et gentium libri octo", 1673 m.
Puffendorff — „De officio hominis et civis secundum legem naturae libri duo", 1673 m.
„Puti Revoliucuji" — (straipsnių rinkinys) leidiny „Skify" Berlinas 1923 m.
Redslob, Robert — „Le Régime parlamentaire", Paris, Marcel Giard, 1924 m.
„Réimpression de l'ancien Moniteur".
Renner K. (pseudonimai: Synopticus, Springer, Karner).
[Renner] Das Selbstbestimmungsrecht der Nationen, 1918.
[Synopticus] Staat und Nation. Wien 1899
[Springer] Rudolf) Staat und Parlament. Wien, 1901 .
[Springer Rudolf] Rer Kampf der österreichischen Nationen um den Staat I Teil. Wien, 1902.
[Springer Rudolf] Grundlagen und Entwieckelungsziele der österreichisch-ungarischen Monarchie. 1906.
[Karner J.] Die soziale Funktion der Rechtsinstitute besonders der Eigentums, Wien, 1909.
„Revue des Nationalités" — sąjungos „Union des Nationalités" organas, leidžiamas nuo 1912 m. Juozo Gabrio ir Jean Pélissier.
„Revue Internationale de Sociologie", „Institut International de Sociologie" organas.
Riazanov, D. — „Sojuz Komunistov 1847—1852", straipsnis knygoj „Komunističeskij Manifest".
Rohmer — „Lehre von den politichen Parteien".
Romos Katalikų Bažnyčios „Codex juris Canonici".
Römeris, Mykolas — „Trečiasis Tarptautinės Sociologijos Kongresas Romoje", 1925 m., Lietuvos Universiteto Teisių Fakulteto Darbų II tomas I knyga.
Römeris, Mykolas — „Reprezentacija ir mandatas", Kaunas, 1926 m., Lietuvos Universiteto Teisių Fakulteto Darbų III tomas I knyga.
Römeris, Mykolas — „Administracinis Teismas", Lietuvos Universiteto Teisių Fakulteto Darbų IV tomas II knygos.
Römeris, Mykolas — „Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose", Vytauto Didžiojo Universiteto Teisių Fakulteto, Darbų VI tomas išleistas prof. Petrui Leonui pagerbti, Kaunas, 1932 m.
Rousseau, J. J. — „Du contrat social", 1762 m.
Rousseau, J. J. — „Lettres écrites de la Montagne".
Rousseau, J. J. — „Considérations sur le gouvernement de la Pologne".
Rousseau, J. J. — „Discours sur l'origine de l'inégalité parmi les hommes".
Rousseau, J. J. — „Emile".
Rousseau, J. J. — „Oeuvres complètes", Paris, Chez Dalibon 1824 m.
Rundstein, Szymon — „Zasady teorji prawa", Warszawa 1924 m.
Saint-Simon — „Lettres d'un habitant de Génève", 1802 m.
Saint-Simon — „Système industriel", 1819 m.
Saint-Simon — „Catéchisme des industriels", 1823—1824 m.
Saint-Simon — „Nouveau Christianisme".
Saresberiensis, Johannes — „Polycraticus sive de nugis curialium et vestigiis philosophorum libri octo", XII amžius.
Savigny — „System der heutigen roemischen Rechte".
Savigny — „Vom Beruf unserer Zeit fuer Gesetzgebung und Rechtswissenschaft".
Schaeffle, Albert — „Bau und Leben des socialen Koerpers".
Seillière, Ernest — „Le comte de Gobineau et l'aryanisme historique".

Selten — „Mare clausum", (XVI).
Siéyès — „Qu'est — ce-que le Tiers Etat"; 1789 m.
Sorel, Georg — „Les illusions du progrès".
Spencer, Herbert — „Principe de Sociologie", prancuzų vertimas.
Spinoza, Benedykt de... — „Dzieła" — „Traktat Teologiczno — polityczny", dr. Halpern'o Spinozos veikalų vertimas į lenkų kalbą, Warszawa, 1916 m.
Springer žr. Renner.
Sukiennicki, Wiktor — „Podstawa obowiązywania prawa narodów", Wilno—Warszawa, 1929 m.
Sutartys: — 1774 m. Kučuk-Kainardži taikos sutartis tarp Rusijos ir turkų; Tarptautinės mažumų teisės apsaugos 1919. VI. 28 sutartis tarp Lenkijos ir Entantės valstybių; Ženevos 1922. V. 15. Sutartis tarp Vokietijos ir Lenkijos dėl tautinių mažumų apsaugos Vokiečių ir Lenkų Silezijoje.
Synopticus žr. Renner.
Taine, Hippolite — „Ancien régime".
Tamošaitis, Antanas — „Istoriškoji teisės mokykla Vokietijoje", disertacija teisės daktaro laipsniui gauti, Lietuvos Universiteto Teisių Fakulteto Darbų V tomas, 2 knygos, Kaunas, 1929 m.
Tarde, Gabriel — „Les transformations du pouvoir".
Tocqueville, de... — „Souvenirs".
Toennies, Ferdinand — „Gemeinschaft und Gesellschaft", Leipzig, 1887 m.
„Urkunden zur Politik unserer Zeit", Berlin-Grundwald, dr. Walter Rotschild, 1926 m. Nr. 63: „Die vierzehn Punkte"; leidiny „Handbuch der Politik", III Auflage, VI Band, II Ergaenzungs und Schlussband.
Vattel — „Droit des gens ou principe de la loi naturelle", 1785 m.
Vichniac, Marc — „La protection des droits des Minorités dans les Traités internationaux de 1919—1920". Paris.
Viviani, René — „La Restauration (1814—1830)", leidiny „Histoire Socialiste (1789—1900)".
Wilson'o, prezidento Woodrow'o „14 punktų", 1918 I. 8.
Windelband — „Istorija filosofiji", P. Rudin'o vertimas iš vokiečių į rusų kalbą, Petrapilis, Akc. B-vės „Izdatiel" leidinys. 1898 m.
Wolff — „Jus naturae methodo scientifica pertractatum", 1740—1748 m.
Worms, René — „Organisme et société", 1896 m.
Worms, René — „Philosophie des sciences sociales", I laida 1903—1907 m., II laida 1913—1920 m.
Worms, René — „Les principes biologiques de l'évoliution sociale", 1910 m.
Worms, René — „Le Sociologie, sa nature, son contenu, ses attaches", 1921 m.
Worms, René — Įžanga į Gumplowičiaus „Sociologie et politique" prancuziškąjį leidinį.

Rodyklės

I. Vardų Rodyklė

Pirmo ir antro tomo.

(skaitmens rodo puslapius).

II. Dalykų Rodyklė

pirmo ir antro tomo (skaitmens rodo puslapius)